National Library
of Sweden

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1967:64

Finansdepartementet

SAMORDNAD BANKLAGSTIFTNING

BETÄNKANDE AV

KREDITINSTITUTUTREDNINGEN

Stockholm 1967

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1967

Kronologisk förteckning

1. Kommunal bostadsförmedling. Hæggström. I.
2. Allmänna arvsfonden. Esselte. Ju.
3. Utsökningsrätt VI. Esselte. Ju.
4. Ny domkretsindelning för underrätterna. Esselte. Ju.
5. Statlig publicering. Norstedt & Söner. Fi.
6. Finansiella långtidsperspektiv. Esselte. Fi.
7. Den framtida jordbrukspolitiken. Svenska Reproduktions AB. Jo.
8. Barnstugor. Barnavårdsmannaskap. Barnolycksfall. Kihlström. S.
9. Rikskonserter. Esselte. E.
10. Linköpings högskola. Del I. Victor Petterson. E.
11. Programbudgetering. Del I. Esselte. Fi.
12. Programbudgetering. Del II. — Studier och försök. Esselte. Fi.
13. Programbudgetering. Del III. — En sammanfattning. Esselte. Fi.
14. Skolans arbetstider. Esselte. E.
15. Tjänsteställning inom krigsmakten. Esselte. Fö.
16. 1958 års utredning kyrka—stat. VII. Folkbokföringen. Beckman. E.
17. 1958 års utredning kyrka—stat. VIII. De teologiska fakulteterna. Almqvist & Wiksell, Uppsala E.
18. Invandringen. Esselte. I.
19. Statens stöd till ungdomsverksamhet. Esselte. E.
20. Den statliga länsförvaltningen. I. Norstedt & Söner. K.
21. Den statliga länsförvaltningen. II. Bilagor. Norstedt & Söner. K.
22. Skatteförvaltningen. Norstedt & Söner. K.
23. Länsindelningsutredningen. Victor Petterson. K.
24. Lag om skatterätt. Hæggström. Fi.
25. Narkotikaproblemet. Del I. Hæggström. S.
26. Partiell författningsreform. Esselte. Ju.
27. Förtidsröstning och gemensamma tvådagarsval. Esselte. Ju.
28. Tryckfrihet och upphovsrätt. Berlingska boktryckeriet, Lund. Ju.
29. Transportkostnaderna i Gotlandstrafiken. Esselte. K
30. Höga eller låga hus? Esselte. I.
31. Filmens inflytande på sin publik. Hæggström. E.
32. Vänerns och Vätterns förbindelse med västerhavet. Esselte. K.
33. Vänerns och Vätterns förbindelse med västerhavet. Bilagor. Esselte. K.
34. Kompensation i vissa fall för bensinskatt som utgår vid användande av motorsåg och snöskoter. Berlingska boktryckeriet, Lund. Fi.
35. Firmaskydd. Esselte. Ju.
36. Nykterhetsvårdens läge. Del I. Esselte. S.
37. Nykterhetsvårdens läge. Del II. Bilagor. Esselte S.
38. Skoglig yrkesutbildning. II. Esselte. Jo.
39. Samhällets barntillsyn, barnstugor och familjedaghem. Esselte. S.
40. Företagareföreningarnas framtida organisation och verksamhet. Kihlström. I.
41. Narkotikaproblemet. Del II. Hæggström. S.
42. Utsädesbetningens effekter. Isaac Marcus. Jo.
43. Miljövårdsforskning. Del I. Forskningsområdet. Kihlström. Jo.
44. Miljövårdsforskning. Del II. Organisation och resurser. Kihlström. Jo.
45. 1958 års utredning kyrka—stat. IX. Kyrklig organisation och förvaltning. Beckman. E.
46. 1958 års utredning kyrka—stat. X. Kyrklig egendom. Skattefrågor. Prästerskapets privilegier. Esselte. E.
47. Lärarutbildning för folkhögskolan. Esselte. E.
48. Yrkesutbildningen. III. Hæggström. E.
49. Förslag till lag om skyldighet att föra räkenskaper, m. m. Norstedt & Söner. Ju.
50. Kommunala befogenheter inom turistväsendet. Esselte. K.
51. Läkares grundutbildning och vidareutbildning. Esselte. S.
52. Barnbidrag och familjetillägg. Esselte. S.
53. Kommunerna och den sociala omvårdnaden. Esselte. S.
54. Fasta förbindelser över Öresund. Esselte. K.
55. Linköpings högskola. Del II. Esselte. E.
56. Svenska Institutet. Esselte. U.
57. Adoption av utländska barn. Victor Petterson. S.
58. Enhetlig kommuntyp. Städernas auktionsmonopol m. m. Beckman. K.
59. Förundersökning. Beckman. Ju.
60. Bättre hjälpmedel för handikappade. Esselte. S.
61. Semesterspridning. Esselte. S.
62. Stödformer för arbetslösa äldre arbetstagare. Kihlström. I.
63. Förmåner och avgifter i sluten sjukvård m. m. Beckman. S.
64. Samordnad banklagstiftning. Svenska Reproduktions AB. Fi.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1967:64

Finansdepartementet

SAMORDNAD BANKLAGSTIFTNING

BETÄNKANDE AV

KREDITINSTITUTUTREDNINGEN

SVENSKA REPRODUKTIONS AB
STOCKHOLM 1967
76966

Innehållsförteckning

Förteckning över tabeller och tablåer

Tabeller

Tablåer

Använda förkortningar

BL = lagen om bankrörelse av den 31 mars 1955.
SpL = lagen om sparbanker av den 3 juni 1955.
JkL = lagen om jordbrukskasserörelsen av den 25 maj 1956.
FL = lagen om försäkringsrörelse av den 17 juni 1948.

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Finansdepartementet

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 15 augusti 1962 tillkallade chefen för finansdepartementet den 14 september 1962 verkställande direktören i Allmänna pensionsfonden Lennart Dahlström (ordförande), numera verkställande direktören i Sveriges investeringsbank AB Arne Callans, bankinspektören Torsten Hanström, numera jourhavande styrelseledamoten i försäkringsaktiebolaget Skandia Alvar Lindencrona, förutvarande postbankschefen numera verkställande direktören i Wermlands enskilda bank Sven Lönnqvist, numera statsrådet Sven-Eric Nilsson, numera verkställande direktören i Svenska sparbanksföreningen Sven G. Svenson, numera förste verkställande direktören i Skandinaviska banken Lars-Erik Thunholm, överinspektören i försäkringsinspektionen Lars Erik H:son Torén samt verkställande direktören i Sveriges jordbrukskasseförbund Halvdan Åstrand med uppdrag att verkställa utredning rörande gränsdragningen mellan olika kreditinstituts verksamhetsområden m. m.

På begäran entledigades Nilsson genom beslut den 14 maj 1964 och Lönnqvist genom beslut den 1 mars 1967 från uppdraget att vara utredningsmän. Den 14 maj 1964 uppdrog departementschefen åt numera t. f. planeringschefen i finansdepartementet Lars Lindberger att vara ledamot av utredningen.

Utredningsmännen har antagit benämningen kreditinstitututredningen.

Att som expert biträda utredningen förordnades den 23 april 1965 numera expeditionschefen Axel Wallén.

Till utredningens sekreterare förordnades den 9 november 1962 numera lönedirektören Olof Lindahl samt till biträdande sekreterare den 5 oktober 1962 numera departementssekreteraren Åke Sanell och den 13 mars 1964 civilekonomen Carl-Axel Zachrisson.

Till utredningen har för att tas under övervägande vid utredningsuppdragets fullgörande överlämnats dels av 1948 års sparbankssakkunniga i stencilerat betänkande den 23 november 1954 avgivet förslag angående viss ändring av 29 § 3 mom. kommunalskattelagen jämte remissyttranden, dels jordbrukskassebeskattningsutredningens den 12 december 1944 framlagda

förslag angående avdragsrätt för jordbrukets kreditföretag för fondavräkningar jämte remissyttranden, dels Sveriges jordbrukskasseförbunds framställning den 28 oktober 1963 om vidgat verksamhetsfält jämte remissyttranden, dels Göteborgs banks framställning den 2 juni 1966 i vad framställningen avsåg medgivande att teckna tillskott till Göteborgs intecknings garantiaktiebolags garantifond dels ock departementsutredningens promemoria av den 22 september 1966 med förslag till delegering av beslutanderätten ifråga om kontorsetablering. Dessutom har till utredningen för att i samråd med koncentrationsutredningen och fondbörsutredningen tas under övervägande vid utredningsuppdragets fullgörande överlämnats ärende rörande bankbolags rätt att som pant mottaga aktie i förvaltningsbolag.

Utredningen överlämnade den 7 oktober 1964 stencilerat betänkande (Fi-stencil nr 1964: 7) angående krediters löptid. Detta betänkande har som bilaga fogats till utredningens nu framlagda betänkande. Utredningen har avgivit ett antal remissvar angående förslag till lagändringar m. m.

Sedan utredningsuppdraget slutförts får utredningen härmed överlämna betänkande angående Samordnad banklagstiftning. Reservationer av ledamöterna Callans, Hanström, Thunholm och Torén samt särskilda yttranden av ledamöterna Lindberger och Lindencrona bifogas. Stockholm den 1 november 1967.

Lennart Dahlström

Arne Callans *Torsten Hanström* *Lars Lindberger*
Alvar Lindencrona *Sven G. Svenson* *Lars-Erik Thunholm*
Lars Erik Torén *Halvdan Åstrand*
/Olof Lindahl
Carl-Axel Zachrisson

Förslag till
Lag om ändring i lagen den 31 mars 1955 (nr 183) om bankrörelse

Härigenom förordnas, dels att 1, 2, 54, 56—67 samt 74 §§ lagen den 31 mars 1955 om bankrörelse skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges, dels att 68—70 §§ skall upphöra att gälla. Till följd härav kommer 1, 2 och 74 §§ samt den del av lagen, som upptages under rubriken Om rörelsen, att ha den lydelse som framgår nedan från och med den dag då denna lag träder i kraft.

1 §.

Bankrörelse må, — — — tillstånd (oktroj).

Med bankrörelse — — — allmänneligen begagnas.

Angående Postbanken aktiebolag, sparbank, centralkassa för jordbrukskredit och järnkontoret är särskilt stadgat.

2 §.

Ej må annan än riksbanken, bankaktiebolag, Postbanken aktiebolag, sparbank, Sveriges allmänna hypoteksbank och Sveriges investeringsbank aktiebolag i sin firma eller eljest vid beteckning av affärsrörelsen använda ordet bank. Beträffande användningen av ordet bank i registrerad understödsförenings firma är särskilt stadgat.

53 §.

Med den inskränkning nedan sägs må bankaktiebolag, jämte in- och utlåning av penningar, idka annan verksamhet som därmed står i samband.

Om rätt för bankbolag att idka fondkommissionsrörelse är särskilt stadgat.

54 §.

Bankaktiebolag må för egen räkning driva handel med eller förvärva endast guld samt in- och utländskt mynt, växlar, checkar, anvisningar ävensom obligationer och andra för den allmänna rörelsen avsedda förskrivningar, utom sådana som medföra rätt till betalning först efter utfärdarens övriga fordringsägare *(förlagsbevis)*.

Utan hinder av bestämmelsen i första stycket må bankbolag dock förvärva

dels fast egendom, tomträtt eller bostadsrätt, om syftet med förvärvet är att bereda banken lokaler för dess inrymmande, eller, såvitt avser bostadsrätt, jämväl bostad åt befattningshavare hos banken,

dels inventarier, vilka anskaffas för rörelsen eller till fastighet, som bankbolaget äger, eller till lokaler som banken i övrigt innehar,

dels aktie i bolag, som uteslutande har till syfte att förvalta fast egendom eller tomträtt, som förvärvats för att bereda banken lokaler för dess inrymmande eller förlagsbevis, utfärdat av bolag, som nu nämnts,

dels, efter tillstånd av Konungen, aktie i annat svenskt bankbolag, i utländskt bankföretag eller i svenskt aktiebolag, vars ändamål kan anses gagneligt för bankväsendet eller det allmänna, ävensom garantifondsbevis eller förlagsbevis, utfärdat av bolag eller företag som nu nämnts,

dels ock, i samband med emission på allmänna marknaden, andra aktier eller förlagsbevis än som ovan nämnts. Sådana aktier eller förlagsbevis skall bolaget dock åter avyttra så snart lämpligen kan ske och senast inom ett år efter förvärvet, om ej tillsynsmyndigheten på ansökan medger förlängning av nämnda tid.

55 §.

Till skyddande av fordran må bankaktiebolag å offentlig auktion eller fondbörs inköpa egendom, som är för fordringen utmätt eller pantsatt, så ock såsom betalning för fordran övertaga för fordringen pantsatt eller annan egendom, där uppenbart är att bolaget eljest skulle lida avsevärd förlust, dock icke i någotdera fallet egen aktie. Om sålunda inköpt eller övertagen egendom utgöres av fastighet, gruva, fabrik eller annan liknande anläggning eller fartyg, må bankbolag i utbyte mot sådan egendom jämte tillhörande lös egendom förvärva aktie i bolag, som bildas för förvaltning av ifrågavarande egendom eller för fortsättande av en därmed bedriven verksamhet, eller förlagsbevis, utfärdat av sådant bolag. Bankbolag må ock förvärva aktie i bolag, vari bankbolaget enligt bestämmelserna i detta stycke förut förvärvat aktie, där uppenbar fara är, att bankbolaget eljest skulle lida förlust.

Har bankbolag med stöd av vad i första stycket stadgas förvärvat aktie i bolag eller av aktiebolag utfärdat förlagsbevis, må bankbolaget, om aktiebolaget överlåter sina tillgångar å annat aktiebolag, utbyta aktie eller förlagsbevis, som sålunda förvärvats, mot aktie i det andra aktiebolaget eller förlagsbevis utfärdat av detta bolag.

Egendom, som bankbolag förvärvat med stöd av bestämmelserna i denna paragraf, skall åter avyttras, så snart lämpligen kan ske och senast då avyttringen kan äga rum utan förlust för bolaget.

Angående förvärv enligt denna paragraf skall anmälan ofördröjligen göras hos tillsynsmyndigheten.

56 §.

Mot bankaktiebolags tillgångar, med undantag av inneliggande kassa samt fordringar hos riksbanken och riksgäldskontoret, och ingångna garantiförbindelser skall finnas eget kapital till ett sammanlagt belopp motsvarande vid varje tidpunkt lägst

dels en halv procent av summan av

1. svenska skattkammarväxlar eller obligationer, som utfärdats av staten, svensk kommun eller annan därmed jämförlig samfällighet eller av svenskt kreditaktiebolag eller av allmän kassa eller inrättning, vars reglemente fastställts av Konungen, eller som offentligen utbjudits av Postbanken aktiebolag, bankaktiebolag, sparbank

eller centralkassa för jordbrukskredit, beräknade till marknadsvärdet, dock högst nominella värdet,

2. fordringar i övrigt, för vilka staten, svensk kommun eller någon ovan angiven inrättning eller utländskt bankföretag eller svenskt försäkringsbolag svarar som gäldenär, garant eller löftesman,

3. fordringar, för vilka säkerheten utgöres av värdehandling eller fordran, som angivits ovan, eller av livförsäkringsbrev inom återköpsvärdet,

4. garantiförbindelser, som bankbolaget utfärdat och för vilka banken erhållit säkerhet i värdehandlingar eller fordringar som angivits ovan,

dels en procent av summan av

1. fordringar, för vilka säkerheten utgöres av

inteckning i jordbruks-, affärs- eller bostadsfastighet eller tomträtt till sådan fastighet inom sjuttiofem procent av det uppskattade värdet av den fasta egendomen eller av byggnad, som uppförts på den med tomträtt upplåtna fastigheten,

inteckning i annan fastighet eller tomträtt därtill inom hälften av motsvarande värde,

förmånsrätt på grund av lagen den 16 december 1966 (nr 701) om förmånsrätt för fordringar enligt lagen den 16 december 1966 (nr 700) om vissa gemensamhetsanläggningar, om förmånsrätten må göras gällande på bankbolagets föranstaltande, eller av

kreditförsäkring, som meddelats av svenskt försäkringsbolag, samt

2. garantiförbindelser, som utfärdats av bankbolaget och för vilka banken erhållit sådan säkerhet som anges under 1. närmast här ovan,

dels fyra procent av summan av

1. andra svenska obligationer än sådana som ovan nämnts, beräknade till marknadsvärdet, dock högst nominella värdet,

2. fordringar, för vilka säkerheten utgöres av

inteckning i jordbruks- eller bostadsfastighet, där en- eller tvåfamiljshus uppförts, eller i tomträtt till sådan fastighet inom det uppskattade värdet av den fasta egendomen eller den byggnad, som uppförts på den med tomträtt upplåtna fastigheten, om inteckningssäkerheten är förstärkt med borgen,

svenskt förlagsbevis eller svensk aktie, som är noterad vid fondbörs i riket, eller av

borgen, dock ej till högre belopp för varje låntagare än tjugofemtusen kronor, samt

3. garantiförbindelser, som utfärdats av bankbolaget och för vilka banken erhållit säkerhet i form av sådan värdehandling, inteckning eller borgensförbindelse som anges under 1. eller 2. närmast här ovan,

dels ock åtta procent av summan av övriga tillgångar och garantiförbindelser.

Bankbolags tillgångar skola vid tillämpningen av första stycket beräknas efter sina bokförda värden, såvida annat ej framgår av vad ovan sagts. Från tillgångarna och förbindelserna må dock vid beräkning av kravet på eget kapital avdrag göras med ett belopp motsvarande bolagets konto för värdereglering för utlåning samt, om marknadsvärdet av bankbolagets fordringar i skattkammarväxlar eller obligationer överstiger bokförda värdet av dessa, skillnaden mellan de båda värdena.

Äger bankbolag bestämmande inflytande i aktiebolag, som uteslutande har till syfte att förvalta fastighet eller tomträtt, som förvärvats för att bereda banken lokaler för dess inrymmande, skall vid beräkning av krav på bankbolagets eget kapital avräknas åtta procent av summan av bokförda värdet å aktierna i fastighetsbolaget och bolagets skulder.

Med eget kapital avses aktiekapital, reservfond, dispositionsfond och av bolagsstämma fastställd vinstbalans. Med eget kapital må likställas nominella värdet av förlagsbevis, utställda av bankbolaget, intill ett belopp motsvarande dess aktiekapital. I fråga om förlagskapital, som kan av långivaren återkrävas inom fem år, skall dock iakttagas att med bolagets eget kapital må likställas högst så stor del av det varje år förfallande beloppet som svarar mot en tiondel av bolagets aktiekapital.

57 §.

Bankaktiebolag må icke bevilja kredit utan att säkerhet som av bolaget prövas betryggande ställes i fast eller lös egendom eller i fordringsrätt även mot annan än den, åt vilken krediten beviljas. Utan att sådan säkerhet ställes må dock kredit lämnas till belopp, som vid varje särskilt tillfälle sammanlagt motsvarar högst hälften av det egna kapitalet. Därutöver må kredit utan särskild säkerhet beviljas

dels stat, kommun eller därmed jämförlig samfällighet, Postbanken aktiebolag, allmän kassa eller inrättning, vars reglemente fastställts av Konungen, bankbolag eller sparbank eller utländskt bankföretag samt svenskt försäkringsbolag eller kreditaktiebolag,

dels samfällighet som avses i lagen den 16 december 1966 (nr 700) om vissa gemensamhetsanläggningar, om lånet ej överstiger belopp för vilket förmånsrätt åtnjutes på grund av lagen den 16 december 1966 (nr 701) om förmånsrätt för fordringar enligt nämnda lag och förmånsrätten får göras gällande på bankbolagets föranstaltande,

dels ock näringsidkare i och för hans rörelse, om krediten är kortvarig och trygghet för förbindelsens fullgörande med hänsyn till omständigheterna kan anses föreligga.

Aktie i bolag, vars verksamhet huvudsakligen består i att förvalta eller driva handel med aktier eller som idkar emissionsrörelse, må mottagas som pant endast om den är noterad vid fondbörs i riket. Vad nu sagts gäller även förlagsbevis, som utgivits av sådant bolag.

Föreskriften i 49 § angående förbud för bankaktiebolag att som pant mottaga egen aktie skall även gälla i fråga om förlagsbevis som bolaget utställt.

58 §.

Särskild uppmärksamhet skall ägnas åt att kredit i sådan omfattning, att det kan vålla fara för bankbolagets säkerhet, icke lämnas åt samma kredittagare eller åt kredittagare, vilka äro förbundna med varandra i väsentlig ekonomisk intressegemenskap, eller mot säkerhet av aktier i samma aktiebolag eller i aktiebolag,

vilka äro förbundna i sådan gemenskap som nu sagts. Med kredit jämställes härvid borgen och annan garantiförbindelse till bankbolaget.

59 §.

Bankaktiebolag må icke bevilja kredit till verkställande direktör i bolaget eller ställföreträdare för verkställande direktör eller till befattningshavare, åt vilken uppdragits att ensam eller i förening med annan avgöra på styrelsen ankommande ärenden, eller till revisor eller revisorssuppleant, ej heller till den som är gift med sådan person; och skall detsamma gälla beträffande bolag, förening eller annan sammanslutning, däri någon som nyss sagts i egenskap av delägare eller medlem äger ett väsentligt ekonomiskt intresse. Utan hinder av vad sålunda stadgats må dock kredit beviljas dels mot säkerhet av värdehandling, vari omyndigs medel må utan överförmyndares samtycke anbringas, dels utan dylik säkerhet åt sammanslutning som nyss nämnts genom diskontering av växlar grundade å verkliga handelsaffärer, dels ock, såvitt angår kredit om högst tjugofemtusen kronor till befattningshavare som sägs i detta stycke, mot pant som prövas i och för sig innebära fullgod säkerhet.

Bankbolag må ej vid beviljande av kredit såsom säkerhet godtaga borgen av eller fordringsbevis utfärdat av person eller sammanslutning som i första stycket sägs. Ej heller må kredit beviljas mot växel, varå person eller sammanslutning som nu sagts är acceptant, trassent eller endossent, dock med undantag för växel, som är grundad å verklig handelsaffär och för vilken betalningsskyldighet åligger sådan sammanslutning.

Till den som utan att vara befattningshavare, varom i första stycket sägs, är ledamot av bankbolagets styrelse eller till sammanslutning, vari sådan styrelseledamot såsom delägare eller medlem äger ett väsentligt ekonomiskt intresse, må kredit icke beviljas utan mot pant, som prövas i och för sig innebära fullgod säkerhet, eller genom diskontering av växel, vilken är grundad å verklig handelsaffär.

60 §.

Bestämmelserna om kredit i 57—59 §§ skola äga motsvarande tillämpning i fråga om garantiförbindelser, som bankaktiebolaget ikläder sig.

61 §.

Ställes lån icke att betalas inom ett år, skall bankaktiebolaget förbehålla sig rätt att uppsäga lånet till återbetalning senast inom sagda tid.

Utan förbehåll enligt första stycket må bankbolag

1. bevilja återlån enligt reglemente angående allmänna pensionsfondens förvaltning med längre löptid än ett år;

2. utlämna andra lån mot skuldebrev med längre löptid än ett år till sammanlagt belopp motsvarande högst tjugofem procent av summan av bolagets eget kapital och dess inlåning efter avdrag för lån som upptagits hos allmänna pensionsfonden i samband med återlån.

Förfallotiden för lån skall bestämmas så, att den är förenlig med villkoren för bankbolagets förbindelser. Lån som avses i andra stycket 2. må icke ställas på

längre återbetalningstid än tio år. Utgöres säkerheten för sådant lån av borgen, skall i skuldebrevet utfästas årlig avbetalning i förhållande till den tid för vilken lånet beviljas.

Bankbolaget skall förbehålla sig rätt att uppsäga lån som avses i andra stycket till återbetalning senast inom tre månader, om säkerheten för lånet försvagas i märklig mån.

Bestämmelserna i denna paragraf äga icke tillämpning på lån, för vars fulla gäldande staten eller kommun eller därmed jämförlig samfällighet är ansvarig. Föreskriften i tredje stycket första punkten gäller dock även sådant lån.

62 §.

Bankaktiebolag är skyldigt att hålla en med hänsyn till rörelsens art och omfattning tillräcklig kassareserv, bestående av tillgångar som med lätthet kunna förvandlas i penningar. Kassareserven skall jämte den inneliggande kassan uppgå till lägst ett belopp motsvarande en tiondel av bankbolagets samtliga förbindelser, med undantag av obligations- och förlagslån, lån mot inteckning i egen fastighet, lån som upptagits hos allmänna pensionsfonden i samband med återlån samt garantiförbindelser. Nedgår kassareserv tillfälligtvis under föreskrivet belopp, skall den snarast åter uppbringas till detta.

Är tillgång, som anges i första stycket, pantsatt må den ej medräknas i kassareserven. Utgör tillgången säkerhet för avtalad kredit som bolaget ej begagnat till fullo, må den likväl beräknas till det belopp, som bolaget enligt avtalet äger ytterligare utbekomma vid anfordran.

63 §.

Ej må bankaktiebolag vid avtal om kredit eller eljest i sin rörelse förbehålla sig vinst på affär, som bolaget självt icke äger avsluta.

Ej heller annorledes må bankbolag, där ej fråga är om utdelning å aktier eller vad bolaget såsom ägare av aktier eljest kan tillkomma, beredas andel i vinst på verksamhet, som bolaget självt icke äger bedriva.

64 §.

Vid beviljande av kredit må bankaktiebolag icke göra förbehåll om att kreditbeloppet eller del därav skall insättas hos bolaget för längre tid än sex månader eller på längre tids uppsägning än sex månader.

65 §.

Bankaktiebolag må ej utfärda tryckta eller graverade, till innehavaren eller till viss man eller order ställda förbindelser eller ikläda sig ansvarighet för sådana förbindelser. Vad nu stadgats gäller dock ej räntebärande obligationer eller förlagsbevis envar lydande på minst etthundra kronor.

66 §.

Insättas penningar hos bankaktiebolag för att där innestå viss tid, skall motbok eller annat bevis, som bolaget därom utfärdar, ställas till viss man och innehålla,

att överlåtelse må ske endast till viss man och att överlåtelsen bör anmälas hos bolaget.

Bolaget må ej träffa förbehåll som skulle medföra att betalning till annan än rätt innehavare av motbok kunde åberopas av bolaget.

67 §.

Omyndig äger utan särskild tillåtelse av förmyndaren förfoga över medel som han själv insatt hos bankaktiebolag efter det han fyllt sexton år. Utan den omyndiges samtycke äger bolaget ej utbetala sådana medel till förmyndare. Har förmyndaren fått överförmyndarens tillstånd att omhändertaga medlen och företett bevis därpå, äger den omyndige ej vidare förfoga över medlen. I sådant fall skall anteckning att den omyndige ej äger förfoga över innestående medel, göras på bevis eller i motbok som av bolaget utlämnats, när beviset eller motboken företes hos bolaget.

I fråga om medel, som står under förvaltning av förmyndare eller god man enligt regler i föräldrabalken får utom såvitt angår ränta som innestått kortare tid än ett år, uttag utan överförmyndarens tillstånd göras endast om förbehåll därom skett enligt 15 kap. 9 § andra stycket nämnda balk. Överförmyndaren äger när som helst förordna, att förbehållet ej skall gälla. Har sådant förordnande meddelats, skall anteckning därom verkställas å bevis, som utfärdats om insättningen, eller i motbok som utlämnats av bankbolaget. Överförmyndare, förmyndare och god man äger på begäran erhålla bevis angående beloppet av de medel, som insättas eller innestå, så ock, om meddelat tillstånd icke blivit använt, intyg därom.

74 §.

Styrelsen skall — — — varje slag.

Styrelsen må icke åt enskild styrelseledamot eller annan uppdraga att avgöra ärende, som avser:

1. inrättande eller — — — bankens inrymmande;

3. beviljande av kredit till person, vilken är sådan befattningshavare som i 59 § första stycket sägs eller ledamot av bankaktiebolagets styrelse eller av den särskilda styrelse, som kan finnas inrättad vid avdelningskontor, eller till bolag, förening eller annan sammanslutning, vari sådan person är styrelseledamot eller såsom delägare eller medlem äger ett väsentligt ekonomiskt intresse; styrelsen dock obetaget att för person eller sammanslutning, som nu nämnts, fastställa vissa gränser, inom vilka utan styrelsens beslut i varje särskilt fall kredit må beviljas vederbörande i och för en av honom idkad rörelse;

4. förvärv av aktie eller förlagsbevis i andra fall än då fråga är om aktie eller förlagsbevis, som förvärvas i samband med emission på allmänna marknaden eller är för bankbolagets fordran utmätt eller pantsatt;

5. fastställande av — — — ikläder sig.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1968.

Förslag till

Lag om ändring i lagen den 3 juni 1955 (nr 416) om sparbanker

Härigenom förordnas, dels att 16, 18, 19, 22—35, 48, 81, 83 och 96 §§ lagen den 3 juni 1955 om sparbanker skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges, dels att i lagen skall införas en ny bestämmelse, betecknad 35 a §. Till följd härav kommer 16, 18, 19, 48, 81, 83 och 96 §§ samt den del av lagen, som upptages under rubriken Om rörelsen att ha den lydelse som framgår nedan från och med den dag då denna lag träder i kraft.

16 §.

Då det — — — eller andra.

För att — — — vara avskrivna.

Garantifond må återbetalas, i den mån så kan ske utan att det i 25 § föreskrivna förhållandet mellan sparbankens fonder, inbegripet visst förlagskapital och dess tillgångar rubbas. I övrigt skall beträffande återbetalningen gälla vad i sådant hänseende blivit utfäst vid garantifondens bildande.

18 §.

Är i reglementet förbehåll gjort om återbäring av grundfond eller del därav, må sådan återbäring ej äga rum annat än i den mån reservfonden uppgår till belopp, som motsvarar tio gånger grundfonden; ej heller må återbäring ske, så länge garantifond, där sådan bildats, ej återbetalts eller om genom återbäringen det förhållande, som jämlikt 25 § skall förefinnas mellan sparbankens fonder, inbegripet visst förlagskapital, och dess tillgångar skulle rubbas.

19 §.

Utfäst ränta å garantifond eller grundfond skall icke utbetalas, om till följd därav vinsten å rörelsen icke skulle förslå till att uppbringa grundfond eller garantifond till i 17 § första stycket angivet belopp. Ränta å garantifond skall ej heller utbetalas, om genom utbetalningen sådan förlust skulle uppkomma å rörelsen, att det i 25 § föreskrivna förhållandet mellan sparbankens fonder, inbegripet visst förlagskapital, och dess tillgångar icke skulle kunna upprätthållas. Grundfondränta skall ej i något fall utbetalas om till följd därav förlust skulle uppkomma.

22 §.

Sparbanks rörelse skall företrädesvis avse sparbankens verksamhetsområde.

23 §.

Sparbank må för egen räkning driva handel med eller förvärva endast guld samt in- och utländskt mynt, växlar, checkar, anvisningar, obligationer ävensom andra för den allmänna rörelsen avsedda förskrivningar, utom sådana som medföra rätt till betalning först efter utfärdarens övriga fordringsägare *(förlagsbevis)*.

Utan hinder av bestämmelsen i första stycket må dock sparbank förvärva fast egendom, tomträtt eller bostadsrätt, om syftet med förvärvet är att bereda banken lokaler för dess inrymmande. För samma ändamål äger banken förvärva aktie i bolag, som uteslutande har till syfte att förvalta för omförmälda användning förvärvad fast egendom eller tomträtt, eller förlagsbevis, utfärdat av sådant bolag. Bostadsrätt till lägenhet må även förvärvas för att bereda bostad åt befattningshavare hos sparbanken. Vill sparbank förvärva fast egendom, tomträtt eller aktie som nyss sagts eller förbättra byggnad, vari sparbankens lokaler äro eller avses bli inrymda, för belopp, vilket tillsammans med det belopp, vartill sparbanken förut tillhörig fast egendom, tomträtt eller aktie av ifrågavarande art bör uppskattas, överstiger hälften av fonderna, skall frågan prövas av huvudmännen. Åtgärden må ej vidtagas om ej minst två tredjedelar av de i frågans avgörande deltagande huvudmännen uttalat sig för densamma.

Vid tillämpning av andra stycket fjärde punkten skall uppskattningen av egendom, som där sägs, ske enligt betämmelserna i 48 §, dock att värdet av aktie skall beräknas till belopp motsvarande den andel av bokförda värdet på bolagets egendom, vilken belöper på aktien.

Sparbank må vidare förvärva

dels inventarier, som anskaffas för rörelsen eller till fastighet, som sparbanken äger, eller till lokaler som sparbanken i övrigt innehar,

dels ock, i samband med emission på allmänna marknaden, andra aktier eller förlagsbevis än som ovan nämnts. Sådana aktier eller förlagsbevis skall sparbanken dock åter avyttra så snart lämpligen kan ske och senast inom ett år efter förvärvet, om ej tillsynsmyndigheten på ansökan medger förlängning av nämnda tid.

Sparbank äger jämväl använda ett belopp motsvarande högst en tiondel av sparbankens fonder, till förvärv av andel i sådan ekonomisk förening eller aktie i sådant aktiebolag, som med Konungens godkännande skall vara verksamt som en sammanslutning av svenska sparbanker för tillgodoseende av gemensamma intressen, eller av garantifondsbevis eller förlagsbevis, som utges av föreningen eller aktiebolaget, eller som tillskott i övrigt till föreningen eller aktiebolaget.

Tillsynsmyndigheten må medgiva tillskott utöver vad i föregående stycke sägs till förening eller aktiebolag som där avses, i den mån det sålunda tillskjutna kapitalet icke kan grunda upplåningsrätt eller täcka krav på eget kapital hos föreningen eller bolaget eller annorstädes.

24 §.

Utan hinder av vad i 23 § stadgas må sparbank till skyddande av fordran å offentlig auktion eller fondbörs inköpa egendom, som är för fordringen utmätt eller pantsatt, så ock såsom betalning för fordran övertaga för fordringen pantsatt eller annan egendom, där uppenbart är att sparbanken eljest skulle lida avsevärd

förlust, dock icke i någotdera fallet bevis om tillskott till garantifond eller grundfond i sparbanken, därest ej de i 16 och 18 §§ angivna förutsättningarna för återbetalning av fond föreligga.

Egendom, som sparbank förvärvat med stöd av bestämmelserna i denna paragraf, skall åter avyttras, så snart lämpligen kan ske och senast då avyttring kan äga rum utan förlust för sparbanken.

Angående förvärv enligt denna paragraf skall anmälan ofördröjligen göras hos tillsynsmyndigheten.

25 §.

Mot sparbanks tillgångar, med undantag av inneliggande kassa samt fordringar hos riksbanken och riksgäldskontoret, och ingångna garantiförbindelser skola hos sparbanken finnas egna fonder till ett sammanlagt belopp motsvarande vid varje tidpunkt lägst

dels en halv procent av summan av

1. svenska skattkammarväxlar eller obligationer, som utfärdats av staten, svensk kommun eller annan därmed jämförlig samfällighet eller av svenskt kreditaktiebolag eller av allmän kassa eller inrättning, vars reglemente fastställts av Konungen, eller som offentligen utbjudits av Postbanken aktiebolag, bankaktiebolag, sparbank eller centralkassa för jordbrukskredit, beräknade till marknadsvärdet, dock högst nominella värdet,

2. fordringar i övrigt, för vilka staten, svensk kommun eller annan därmed jämförlig samfällighet eller någon ovan angiven inrättning eller utländskt bankföretag eller svenskt försäkringsbolag svarar som gäldenär, garant eller löftesman,

3. fordringar, för vilka säkerheten utgöres av värdehandling eller fordran, som angivits ovan, eller av livförsäkringsbrev inom återköpsvärdet samt

4. garantiförbindelser som sparbanken utfärdat och för vilka banken erhållit säkerhet i fordringar eller värdehandlingar som angivits ovan,

dels en procent av summan av

1. fordringar, för vilka säkerheten utgöres av

inteckning i jordbruks-, affärs- eller bostadsfastighet eller tomträtt till sådan fastighet inom sjuttiofem procent av det uppskattade värdet av den fasta egendomen eller av byggnad, som uppförts på den med tomträtt upplåtna fastigheten,

inteckning i annan fastighet eller tomträtt därtill inom hälften av motsvarande värde,

förmånsrätt på grund av lagen den 16 december 1966 (nr 701) om förmånsrätt för fordringar enligt lagen den 16 december 1966 (nr 700) om vissa gemensamhetsanläggningar, om förmånsrätten må göras gällande på sparbankens föranstaltande,

kreditförsäkring, som meddelats av svenskt försäkringsbolag, samt

2. garantiförbindelser som utfärdats av sparbanken och för vilka sparbanken erhållit sådan säkerhet som anges under 1. närmast här ovan,

dels fyra procent av summan av

1. andra svenska obligationer än sådana som ovan nämnts, beräknade till marknadsvärdet, dock högst nominella värdet,

2. fordringar, för vilka säkerheten utgöres av

inteckning i jordbruks- eller bostadsfastighet, där en- eller tvåfamiljshus upp-

förts, eller i tomträtt till sådan fastighet inom det uppskattade värdet av den fasta egendomen eller den byggnad, som uppförts på den med tomträtt upplåtna fastigheten, om inteckningssäkerheten är förstärkt med borgen,

svenskt förlagsbevis eller svensk aktie, som är noterad vid fondbörs inom riket, eller av

borgen, dock ej till högre belopp för varje låntagare än tjugofemtusen kronor, samt

3. garantiförbindelser som utfärdats av sparbanken och för vilka sparbanken erhållit säkerhet i form av sådan värdehandling, inteckning eller borgensförbindelse som anges under 1. eller 2. närmast här ovan,

dels ock åtta procent av summan av övriga tillgångar och garantiförbindelser.

Sparbankens tillgångar skola vid tillämpningen av första stycket beräknas efter sina bokförda värden, såvida annat ej framgår av vad ovan sagts. Från tillgångarna och förbindelserna må dock vid beräkning av kravet på egna fonder avdrag göras med ett belopp motsvarande sparbankens konto för värdereglering för utlåning samt, om marknadsvärdet för sparbankens fordringar i skattkammarväxlar eller obligationer överstiger bokförda värdet av dessa, skillnaden mellan de båda värdena.

Äger sparbank bestämmande inflytande i aktiebolag, som uteslutande har till syfte att förvalta fastighet eller tomträtt, som förvärvats för att bereda banken lokaler för dess inrymmande, skall vid beräkning av krav på bankens egna fonder avräknas åtta procent av summan av bokförda värdet å aktierna i fastighetsbolaget och bolagets skulder.

Med egna fonder avses grundfond, reservfond och garantifond. Med egna fonder må likställas nominella värdet av förlagsbevis, utställda av sparbanken, intill ett belopp motsvarande dess reservfond. I fråga om förlagskapital, som kan av långivaren återkrävas inom fem år, skall dock iakttagas att med sparbankens fonder må likställas högst så stor del av det varje år förfallande beloppet som svarar mot en tiondel av reservfonden.

Sparbank, som på grund av avtal enligt 79 § skall uppbära blivande överskott vid annan sparbanks likvidation, må vid bestämmande av kravet på egna fonder under tiden för likvidationen intill belopp och på villkor som tillsynsmyndigheten fastställer taga överskottet i beräkning.

26 §.

Sparbank må icke bevilja kredit utan att säkerhet som av banken prövas betryggande ställes i fast eller lös egendom eller i fordringsrätt även mot annan än den, åt vilken krediten beviljas. Utan att sådan säkerhet ställes må dock kredit lämnas till belopp, som vid varje tillfälle sammanlagt motsvarar högst hälften av de egna fonderna. Därutöver må kredit utan särskild säkerhet beviljas

dels stat, kommun eller därmed jämförlig samfällighet, Postbanken aktiebolag, allmän kassa eller inrättning, vars reglemente fastställts av Konungen, bankbolag eller sparbank eller utländskt bankföretag samt svenskt försäkringsbolag eller kreditaktiebolag,

dels samfällighet som avses i lagen den 16 december 1966 (nr 700) om vissa gemensamhetsanläggningar, om lånet ej överstiger belopp för vilket förmånsrätt

åtnjutes på grund av lagen den 16 december 1966 (nr 701) om förmånsrätt för fordringar enligt nämnda lag och förmånsrätten får göras gällande på sparbankens föranstaltande,

dels ock näringsidkare i och för hans rörelse, om krediten är kortvarig och trygghet för förbindelsens fullgörande med hänsyn till omständigheterna kan anses föreligga.

Aktie i bolag, vars verksamhet huvudsakligen består i att förvalta eller driva handel med aktier eller som idkar emissionsrörelse, må mottagas som pant endast om den är noterad vid fondbörs i riket. Vad nu sagts gäller även förlagsbevis som utgivits av bolaget.

Sparbank äger ej som pant mottaga förlagsbevis, som sparbanken själv utställt, ej heller bevis om tillskott till garantifond eller grundfond i sparbanken.

27 §.

Särskild uppmärksamhet skall ägnas åt att kredit i sådan omfattning, att det kan vålla fara för sparbankens säkerhet, icke lämnas åt samma låntagare eller åt låntagare, vilka äro förbundna med varandra i väsentlig ekonomisk intressegemenskap, eller mot säkerhet av aktier i samma aktiebolag eller i aktiebolag, vilka är förbundna i sådan gemenskap som nu sagts. Med kredit jämställes borgen och annan garantiförbindelse till sparbanken.

28 §.

Lån må ej utlämnas mot skuldförbindelse, för vars uppfyllande ledamot av sparbankens styrelse, revisor eller revisorssuppleant i sparbanken eller där anställd tjänsteman svarar i egenskap av huvudgäldenär eller löftesman, utan så är att till säkerhet för lånets fulla belopp ställes pant av fullgoda inhemska obligationer eller inteckningar i jordbruks-, bostads- eller affärsfastigheter eller i tomträtt till bebyggda fastigheter, om därå uppförda byggnader väsentligen äro avsedda för bostadsändamål, inom sextio procent av senast fastställda taxeringsvärde.

Utan hinder av vad i första stycket stadgas må dock utlämnas lån, för vars fulla gäldande staten eller kommun eller därmed jämförlig samfällighet är ansvarig.

29 §.

Bestämmelserna om kredit i 26—28 §§ skola äga motsvarande tillämpning i fråga om garantiförbindelse, som sparbanken ikläder sig.

30 §.

Ställes lån icke att betalas inom ett år, skall sparbanken förbehålla sig rätt att uppsäga lånet till återbetalning senast inom sagda tid.

Utan förbehåll enligt första stycket må sparbank

1. bevilja återlån enligt reglementet angående allmänna pensionsfondens förvaltning med längre löptid än ett år;

2. utlämna andra lån mot skuldebrev med längre löptid än ett år till sammanlagt belopp motsvarande högst tjugofem procent av summan av sparbankens fonder och dess inlåning efter avdrag för lån som upptagits hos allmänna pensionsfonden i samband med återlån.

Förfallotiden för lån skall bestämmas så, att den är förenlig med villkoren för sparbankens förbindelser. Lån som avses i andra stycket 2. må icke ställas på längre återbetalningstid än tio år. Utgöres säkerheten för sådant lån av borgen, skall i skuldebrevet utfästas årlig avbetalning i förhållande till den tid för vilken lånet beviljas.

Sparbanken skall förbehålla sig rätt att uppsäga lån som avses i andra stycket till återbetalning senast inom tre månader, om säkerheten för lånet försvagas i märklig mån.

Bestämmelserna i denna paragraf äga icke tillämpning på lån, för vars fulla gäldande staten eller kommun eller därmed jämförlig samfällighet är ansvarig. Föreskriften i tredje stycket första punkten gäller dock även sådant lån.

31 §.

Sparbank är skyldig att hålla en med hänsyn till rörelsens art och omfattning tillräcklig kassareserv, bestående av tillgångar som med lätthet kunna förvandlas i penningar. Kassareserven skall jämte den inneliggande kassan uppgå till lägst ett belopp motsvarande en tiondel av sparbankens samtliga förbindelser, med undantag av obligations- och förlagslån, lån mot inteckning i egen fastighet, lån som upptagits hos allmänna pensionsfonden i samband med återlån samt garantiförbindelser. Nedgår kassareserv tillfälligtvis under föreskrivet belopp, skall den snarast åter uppbringas till detta.

Är tillgång, som anges i första stycket, pantsatt, må den ej inräknas i kassareserven. Utgör tillgången säkerhet för avtalad kredit som sparbanken ej begagnat till fullo, må den likväl beräknas till det belopp, som banken enligt avtalet äger ytterligare utbekomma vid anfordran.

32 §.

Sparbank må ej vid avtal om kredit eller eljest i sin rörelse förbehålla sig vinst på affär, som banken själv icke äger avsluta.

Ej heller annorledes må sparbank, där ej fråga är om utdelning å aktier eller vad banken såsom ägare av aktier eljest kan tillkomma, beredas andel i vinst på verksamhet, som banken själv icke äger bedriva.

33 §.

Vid beviljande av kredit må sparbank icke göra förbehåll om att kreditbeloppet eller del därav skall insättas hos banken för längre tid än sex månader eller på längre tids uppsägning än sex månader.

34 §.

Sparbank må ej utfärda tryckta eller graverade, till innehavaren eller till viss man eller order ställda förbindelser eller ikläda sig ansvarighet för sådana förbindelser. Vad nu stadgats gäller dock ej räntebärande obligationer eller förlagsbevis envar lydande på minst etthundra kronor.

Sparmärken för användning vid inlåning inom skolsparrörelsen må av sparbank utfärdas allenast där anordningar vidtagits för kontroll över utelöpande märken.

35 §.

Insättas penningar hos sparbank för att där innestå viss tid, skall motbok eller annat bevis, som därom utfärdas, ställas till viss man och innehålla, att överlåtelse får ske endast till viss man och att överlåtelsen bör anmälas hos banken.

Sparbank må ej träffa förbehåll, som skulle medföra att betalning till annan än rätt innehavare av motbok kunde åberopas av banken.

35 a §.

Omyndig må utan särskild tillåtelse av förmyndaren förfoga över medel som han själv insatt i sparbank efter det han fyllt sexton år. Utan den omyndiges samtycke äger sparbanken ej utbetala sådana medel till förmyndaren. Har förmyndaren fått överförmyndarens tillstånd att omhändertaga medlen och därom företett bevis hos sparbanken, äger den omyndige ej längre förfoga över medlen. I sådant fall skall anteckning att den omyndige ej äger förfoga över innestående medel, göras på bevis eller i motbok som av sparbanken utlämnats, när beviset eller motboken företes hos banken.

I fråga om medel, som stå under förvaltning av förmyndare eller god man enligt regler i föräldrabalken må utom såvitt angår ränta som innestått kortare tid än ett år, uttag utan överförmyndarens tillstånd göras endast om förbehåll därom skett enligt 15 kap. 9 § andra stycket nämnda balk. Överförmyndaren äger när som helst förordna, att förbehållet ej skall gälla. Har sådant förordnande meddelats, skall anteckning därom verkställas å bevis, som utfärdats om insättningen, eller i motbok som utlämnats av sparbanken. Överförmyndare, förmyndare och god man äger på begäran erhålla bevis angående beloppet av de medel, som insättas eller innestå, så ock, om meddelat tillstånd icke blivit använt, intyg därom.

48 §.

Jämte vad i bokföringslagen är stadgat skall i fråga om sparbanks balansräkning gälla:

1. Obligation må upptagas högst till gällande marknadsvärde; dock må räntebärande obligationer, som avses i 25 §, i stället upptagas till nedan angivet värde, nämligen,

beträffande obligation, — — — nämnda medelränta;

2. Fordran på — — — första stycket.

5. Obligation må uppskrivas högst till gällande marknadsvärde. Fordran som avses under 2 må uppskrivas högst till fordringens värde, beräknat enligt den under samma punkt angivna grunden, dock högst till fordringens belopp.

6. Beträffande andra — — — kunnat utbetalas.

Vad i — — — eller bilaga.

81 §.

Om sparbanks — — — med straff.

Där sparbank — — — sådan talan.

Tillsynsmyndigheten skall — — — utfärda instruktion.

Tillsynsmyndigheten äger — — — denna lag.

Då tillsynsmyndigheten i anledning av att rubbning uppstått i det förhållande, som enligt 25 § skall förefinnas mellan sparbanks fonder och dess tillgångar, förelägger sparbankens styrelse att vidtaga rättelse, må, där ej särskilda omständigheter föranleda annat, den tid, inom vilken föreläggandet skall vara fullgjort, icke sättas längre än två månader, och må i intet fall sagda tid bestämmas till mer än ett år.

Har sparbanks — — — i likvidation.

83 §.

Sparbanks styrelse — — — av myndigheten;

att, då anledning yppas till antagande, att sparbank gjort sådana förluster att det i 25 § stadgade förhållandet mellan sparbanks fonder och dess tillgångar rubbats, ofördröjligen upprätta särskild balansräkning enligt 48 § för utvisande av sparbankens ställning samt att, därest balansräkningen bekräftar antagandet i fråga, ofördröjligen avsända meddelande härom till tillsynsmyndigheten; samt

att dels — — — och ställning.

96 §.

Med dagsböter — — — nämnda lagrum;

4. den, som bryter mot vad som är stadgat i 2 §.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1968.

Sparbank äger till den 1 juli 1971 tillämpa äldre lagens bestämmelser i 27 § om rätt att mottaga inlåning i stället för nya lagens regler i 25 § om krav på kapitaltäckning.

I fråga om skyldighet att hålla kassareserv äger sparbank till den 1 juli 1973 tillämpa äldre lag.

Förslag till
Lag om ändring i lagen den 25 maj 1956 (nr 216) om jordbrukskasserörelsen

Härigenom förordnas, dels att 12, 14, 22, 24 och 31—42 §§ lagen den 25 maj 1956 om jordbrukskasserörelsen skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges, dels att i lagen skall införas tre nya bestämmelser, betecknade 42 a §, 42 b § och 42 c §. Till följd härav kommer 12, 14, 22 och 24 §§ samt den del av lagen, som upptages under rubriken Rörelsen att ha den lydelse som framgår nedan, från och med den dag då denna lag träder i kraft.

12 §.

Riksorganisationen äger, under beaktande av ändamålsbestämningen i 1 §, meddela närmare föreskrifter om villkoren för beviljande av medlemskap i jordbrukskassa.

14 §.

Jordbrukskassa må bereda kredit allenast åt sina medlemmar.

22 §.

Riksorganisationen äger, under beaktande av ändamålsbestämningen i 1 §, meddela föreskrifter om villkoren för beviljande av medlemskap i centralkassa.

24 §.

Centralkassa må bereda kredit allenast åt sina medlemmar, så ock åt Postbanken aktiebolag, allmän kassa eller inrättning, vars reglemente fastställts av Konungen, bankbolag eller sparbank eller utländskt bankföretag samt svenskt försäkringsbolag eller kreditaktiebolag.

Kreditgivningen till jordbrukskassor skall företrädesvis ske mot säkerhet av jordbrukskassornas fordringsbevis med tillhörande säkerheter.

30 §.

Jordbrukskassa må utlåna penningar samt anskaffa medel för utlåningen i den ordning denna lag föreskriver samt idka verksamhet som står i samband med utlåningen och medelsanskaffningen.

Centralkassa äger

in- och utlåna penningar samt idka verksamhet som därmed står i samband,

ingå garantiförbindelser med iakttagande i tillämpliga delar av de regler för beredande av kredit som meddelas i denna lag, samt

förmedla inhemska obligations- och kommunlån.

Kassa får ej idka annan bankmässig verksamhet än sådan som enligt vad ovan stadgas är medgiven, om inte Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer efter ansökan gett tillstånd därtill. Tillstånd får ej ges jordbrukskassa att för egen räkning driva inlåning från allmänheten. I fråga om tillstånd att mottaga värdehandlingar till förvaring och förvaltning skall gälla, att tillstånd ej får meddelas om inte sådan verksamhet, med hänsyn till kassans organisation och förvaringsanordningar samt fonder, anses kunna med trygghet anförtros åt kassan. Tillstånd får återkallas, då förutsättningarna för tillståndets meddelande anses icke vidare föreligga.

31 §.

Kreditkassa må för egen räkning driva handel med eller förvärva endast guld samt in- och utländskt mynt, växlar, checkar, anvisningar, obligationer ävensom andra för den allmänna rörelsen avsedda förskrivningar, utom sådana som medföra rätt till betalning först efter utfärdarens övriga fordringsägare *(förlagsbevis)*.

Utan hinder av bestämmelsen i första stycket må dock kreditkassa förvärva fast egendom, tomträtt eller bostadsrätt, om syftet med förvärvet är att bereda kassan eller ansluten kassa lokaler för dess inrymmande. För samma ändamål äger kassan jämväl förvärva aktie i bolag, som uteslutande har till syfte att förvalta för omförmälda användning förvärvad fast egendom eller tomträtt eller förlagsbevis, utfärdat av sådant bolag. Bostadsrätt till lägenhet må även förvärvas för att bereda bostad åt befattningshavare hos kassan eller ansluten kassa. Vill kreditkassa förvärva egendom som nu sagts skall frågan härom upptagas på stämma. Åtgärden må ej vidtagas, om ej minst två tredjedelar av samtliga röstande uttalat sig för densamma samt beslutet tillika godkänts av riksorganisationen.

Kreditkassa må vidare förvärva

dels inventarier, som anskaffas för rörelsen eller till fastighet, som kassan äger, eller till lokaler som kassan i övrigt innehar,

dels ock i samband med emission på allmänna marknaden, andra aktier eller förlagsbevis än som ovan nämnts. Sådana aktier eller förlagsbevis skall kassan dock åter avyttra så snart lämpligen kan ske och senast inom ett år efter förvärvet, om ej tillsynsmyndigheten på ansökan medger förlängning av nämnda tid.

Centralkassa äger jämväl använda ett belopp motsvarande högst en tiondel av kassans och de anslutna jordbrukskassornas eget kapital till förvärv av andel i sådan ekonomisk förening eller aktie i sådant bolag, som tillgodoser för kreditkassor gemensamma intressen, eller garantifondsbevis eller förlagsbevis, som utges av föreningen eller aktiebolaget, eller såsom tillskott i övrigt till föreningen eller aktiebolaget.

Tillsynsmyndigheten må medgiva tillskott utöver vad i föregående stycke sägs till förening eller aktiebolag som där avses, i den mån det sålunda tillskjutna kapitalet icke kan grunda upplåningsrätt eller täcka krav på eget kapital hos föreningen eller bolaget eller annorstädes.

32 §.

Utan hinder av vad i 31 § stadgas må kreditkassa, för att skydda fordran, på offentlig auktion eller fondbörs inköpa egendom som är för fordringen utmätt eller pantsatt, så ock såsom betalning för fordran övertaga för fordringen pantsatt eller

annan egendom, därest det är uppenbart att kassan eljest skulle lida avsevärd förlust, dock icke i någotdera fallet bevis om andel i eller tillskott till kreditkassan själv eller annan jordrukets kreditkassa.

Egendom, som kassan förvärvat med stöd av bestämmelserna i denna paragraf, skall åter avyttras, så snart lämpligen kan ske och senast då avyttring kan äga rum utan förlust för kassan.

Förvärv enligt denna paragraf skall ofördröjligen anmälas hos tillsynsmyndigheten.

33 §.

Mot centralkassas och anslutna jordbrukskassors tillgångar, med undantag av inneliggande kassamedel samt fordringar hos riksbanken och riksgäldskontoret, ävensom ingångna garantiförbindelser skall finnas eget kapital till ett sammanlagt belopp motsvarande vid varje tidpunkt lägst

dels en halv procent av summan av

1. svenska skattkammarväxlar eller obligationer, som utfärdats av svenska staten, kommun eller annan därmed jämförlig samfällighet eller av svenskt kreditaktiebolag eller av allmän kassa eller inrättning, vars reglemente fastställts av Konungen, eller som offentligen utbjudits av Postbanken aktiebolag, bankaktiebolag, sparbank eller centralkassa för jordbrukskredit, beräknade till marknadsvärdet, dock högst nominella värdet,

2. fordringar i övrigt, för vilka staten, svensk kommun eller annan därmed jämförlig samfällighet eller någon ovan angiven inrättning eller utländskt bankföretag eller svenskt försäkringsbolag svarar som gäldenär, garant eller löftesman,

3. fordringar, för vilka säkerheten utgöres av värdehandling eller fordran, som angivits ovan eller av livförsäkringsbrev inom återköpsvärdet,

4. garantiförbindelser, som utfärdats av centralkassan eller ansluten jordbrukskassa och för vilka säkerhet ställts i värdehandlingar eller fordringar som angivits ovan,

dels en procent av summan av

1. fordringar, för vilka säkerheten utgöres av

inteckning i jordbruks-, affärs- eller bostadsfastighet eller tomträtt till sådan fastighet inom sjuttiofem procent av det uppskattade värdet av den fasta egendomen eller av byggnad, som uppförts på den med tomträtt upplåtna fastigheten,

inteckning i annan fastighet eller tomträtt därtill inom hälften av motsvarande värde,

förmånsrätt på grund av lagen den 16 december 1966 (nr 701) om förmånsrätt för fordringar enligt lagen den 16 december 1966 (nr 700) om vissa gemensamhetsanläggningar, om förmånsrätten må göras gällande på kassans föranstaltande, eller av

kreditförsäkring, som meddelats av svenskt försäkringsbolag, samt

2. garantiförbindelser, som utfärdats av centralkassan eller ansluten jordbrukskassa och för vilken kassan erhållit sådan säkerhet som anges under 1. närmast här ovan,

dels fyra procent av summan av

1. andra svenska obligationer än sådana som ovan nämnts, beräknade till marknadsvärdet, dock högst nominella värdet,

2. fordringar, för vilka säkerheten utgöres av

inteckning i jordbruks- eller bostadsfastighet, där en- eller tvåfamiljshus uppförts, eller i tomträtt till sådan fastighet inom det uppskattade värdet på den fasta egendomen eller den byggnad, som uppförts på den med tomträtt upplåtna fastigheten, om inteckningssäkerheten är förstärkt med borgen,

svenskt förlagsbevis eller svensk aktie, som är noterad vid fondbörs i riket, eller av

borgen, dock ej till högre belopp för varje låntagare än tjugofemtusen kronor, samt

3. garantiförbindelser, som utfärdats av centralkassan eller ansluten jordbrukskassa och för vilka kassan erhållit säkerhet i form av sådan värdehandling, inteckning eller borgensförbindelse, som anges under 1. eller 2. närmast här ovan,

dels ock åtta procent av summan av övriga tillgångar och garantiförbindelser.

Centralkassans och de anslutna jordbrukskassornas tillgångar skola vid tillämpningen av första stycket beräknas efter sina bokförda värden, såvida annat ej framgår av vad ovan sagts. Från tillgångarna och förbindelserna må dock vid beräkning av kravet på eget kapital avdrag göras med ett belopp motsvarande kassornas konton för värdereglering för utlåning samt, om marknadsvärdet av kassornas fordringar i skattkammarväxlar eller obligationer överstiger bokförda värdet av dessa, skillnaden mellan de båda värdena.

Äger kreditkassa bestämmande inflytande i aktiebolag, som uteslutande har till syfte att förvalta fastighet eller tomträtt, som förvärvats för att bereda kreditkassan lokaler för dess inrymmande, skall vid beräkning av krav på kreditkassans eget kapital avräknas åtta procent av summan av bokförda värdet å aktierna i fastighetsbolaget och bolagets skulder.

Med eget kapital avses insatskapital, reservfond, dispositionsfond jämte vinstbalans. Med eget kapital må likställas nominella värdet av förlagsbevis, utställda av centralkassan, intill ett belopp motsvarande det belopp vartill centralkassans och anslutna jordbrukskassors eget kapital uppgår. I fråga om förlagskapital, som kan av långivaren återkrävas inom fem år, skall dock iakttagas att med centralkassans och de anslutna jordbrukskassornas eget kapital må likställas högst så stor del av det varje år förfallande beloppet som svarar mot en tiondel av detta kapital.

34 §.

Kreditkassa må icke bevilja kredit utan att säkerhet som av kassan prövas betryggande ställes i fast eller lös egendom eller i fordringsrätt även mot annan än den, åt vilken krediten beviljas. Utan att sådan säkerhet ställes må dock kredit lämnas till belopp, som vid varje tillfälle sammanlagt motsvarar högst hälften av kassans eget kapital. Därutöver må kredit utan särskild säkerhet beviljas

dels stat, kommun eller därmed jämförlig samfällighet, Postbanken aktiebolag, allmän kassa eller inrättning, vars reglemente fastställts av Konungen, bankbolag eller sparbank eller utländskt bankföretag samt svenskt försäkringsbolag eller kreditaktiebolag,

dels samfällighet som avses i lagen den 16 december 1966 (nr 700) om vissa gemensamhetsanläggningar, om lånet ej överstiger belopp för vilket förmånsrätt

åtnjutes på grund av lagen den 16 december 1966 (nr 701) om förmånsrätt för fordringar enligt nämnda lag och förmånsrätten får göras gällande på kreditkassans föranstaltande,

dels ock näringsidkare i och för hans rörelse, om krediten är kortvarig och trygghet för förbindelsens fullgörande med hänsyn till omständigheterna kan anses föreligga.

Aktie i bolag, vars verksamhet huvudsakligen består i att förvalta eller driva handel med aktier eller som idkar emissionsrörelse, må mottagas som pant endast om den är noterad vid fondbörs i riket. Vad nu sagts gäller även förlagsbevis som utgivits av sådant bolag.

Kreditkassa äger ej som pant mottaga förlagsbevis, som utställts av bolag, vars uppgift är att tillgodose för kreditkassor gemensamma intressen, eller av centralkassa, ej heller bevis om andel i eller tillskott till kreditkassan själv eller annan jordbrukets kreditkassa.

35 §.

Särskild uppmärksamhet skall ägnas åt att kredit i sådan omfattning, att det kan vålla fara för kreditkassans säkerhet, icke lämnas åt samma låntagare eller åt låntagare, vilka äro förbundna med varandra i väsentlig ekonomisk intressegemenskap, eller mot säkerhet av aktier i samma aktiebolag eller i aktiebolag, vilka äro förbundna i sådan gemenskap som nu sagts. Med kredit jämställes borgen och annan garantiförbindelse till kassan.

36 §.

Jordbrukskassa må ej, med mindre centralkassan därtill lämnat medgivande, utlämna lån mot skuldförbindelse, för vars uppfyllande ledamot av jordbrukskassans styrelse, revisor i jordbrukskassan eller suppleant för styrelseledamot eller revisor eller ock befattningshavare i kassan svarar i egenskap av huvudgäldenär eller löftesman.

37 §.

Bestämmelserna om kredit i 34—36 §§ skola äga motsvarande tillämpning i fråga om garantiförbindelser, som kreditkassan ikläder sig.

38 §.

Ställes lån icke att betalas inom ett år, skall kreditkassan förbehålla sig rätt att uppsäga lånet till återbetalning senast inom sagda tid.

Utan förbehåll enligt första stycket må

1. centralkassa bevilja återlån enligt reglementet angående allmänna pensionsfondens förvaltning med längre löptid än ett år,

2. kreditkassa utlämna andra lån mot skuldebrev med längre löptid än ett år till sammanlagt belopp, vilket jämte det sammanlagda beloppet av här avsedd utlåning från övriga kreditkassor inom vederbörande centralkassas verksamhetsområde motsvarande högst tjugofem procent av summan av centralkassans och de anslutna jordbrukskassornas eget kapital samt centralkassans inlåning efter avdrag för lån som upptagits hos allmänna pensionsfonden i samband med återlån.

Förfallotiden för lån skall bestämmas så, att den är förenlig med villkoren för kreditkassans förbindelser. Lån som avses i andra stycket 2. må icke ställas på längre återbetalningstid än tio år. Utgöres säkerheten för sådant lån av borgen, skall i skuldebrevet utfästas årlig avbetalning i förhållande till den tid för vilken lånet beviljas.

Centralkassa skall enligt 17 § tredje stycket meddela de särskilda anvisningar som fordras för tillämpningen av bestämmelserna i andra stycket 2. och tredje stycket första punkten.

Kreditkassa skall förbehålla sig rätt att uppsäga lån som avses i andra stycket till återbetalning senast inom tre månader, om säkerheten för lånet försvagas i märklig mån.

Bestämmelserna i denna paragraf äga icke tillämpning på lån, för vars fulla gäldande staten eller kommun eller därmed jämförlig samfällighet är ansvarig. Föreskriften i tredje stycket första punkten gäller dock även sådant lån.

39 §.

Centralkassa är skyldig att hålla en med hänsyn till rörelsens art och omfattning tillräcklig kassareserv, bestående av tillgångar som med lätthet kunna förvandlas i penningar. Kassareserven skall jämte den inneliggande kassan uppgå till lägst ett belopp motsvarande en tiondel av kassans samtliga förbindelser, med undantag av obligations- och förlagslån, lån mot inteckning i egen fastighet, lån som upptagits hos allmänna pensionsfonden i samband med återlån samt garantiförbindelser. Nedgår kassareserv tillfälligtvis under föreskrivet belopp, skall den snarast åter uppbringas till detta.

Är tillgång, som anges i första stycket, pantsatt, må den ej inräknas i kassareserven. Utgör tillgången säkerhet för avtalad kredit som centralkassan ej begagnat till fullo, må den likväl beräknas till det belopp, som kassan enligt avtalet äger ytterligare utbekomma vid anfordran.

40 §.

Kreditkassa må ej vid avtal om kredit eller eljest i sin rörelse förbehålla sig vinst på affär, som kassan själv icke äger avsluta.

Ej heller annorledes må kreditkassa, där ej fråga är om utdelning å aktier eller vad kassan såsom ägare av aktier eljest kan tillkomma, beredas andel i vinst på verksamhet, som kassan själv icke äger bedriva.

41 §.

Vid beviljande av kredit må kreditkassa icke göra förbehåll om att kreditbeloppet eller del därav skall insättas hos centralkassa för längre tid än sex månader eller på längre tids uppsägning än sex månader.

42 §.

Kreditkassa må ej utfärda tryckta eller graverade, till innehavaren eller till viss man eller order ställda förbindelser eller ikläda sig ansvarighet för sådana förbindelser. Vad nu stadgats gäller dock ej räntebärande obligationer eller förlagsbevis lydande på minst etthundra kronor.

42 a §.

Insättas penningar hos centralkassa för att där innestå viss tid, skall motbok eller annat bevis, som därom utfärdas, ställas till viss man och innehålla, att överlåtelse får ske endast till viss man och att överlåtelsen bör anmälas hos kassan.

Centralkassa må ej träffa förbehåll, som skulle medföra att betalning till annan än rätt innehavare av motbok kunde åberopas av kassan.

42 b §.

Omyndig äger utan särskild tillåtelse av förmyndaren förfoga över medel som han själv insatt hos centralkassa efter det han fyllt sexton år. Utan den omyndiges samtycke äger kassan ej utbetala sådana medel till förmyndaren. Har förmyndaren fått överförmyndarens tillstånd att omhändertaga medlen och företett bevis därpå, äger den omyndige ej vidare förfoga över medlen. I sådant fall skall anteckning att den omyndige ej äger förfoga över innestående medel göras på bevis eller i motbok som av kassan utlämnats, när beviset eller motboken företes hos kassan.

I fråga om medel, som står under förvaltning av förmyndare eller god man enligt regler i föräldrabalken får utom såvitt angår ränta som innestått kortare tid än ett år, uttag utan överförmyndares tillstånd göras endast om förbehåll därom skett enligt 15 kap. 9 § andra stycket nämnda balk. Överförmyndaren äger när som helst förordna, att förbehållet ej skall gälla. Har sådant förordnande meddelats, skall anteckning därom verkställas å bevis, som utfärdats om insättningen, eller i motbok som utlämnats av kassan. Överförmyndare, förmyndare och god man äger på begäran erhålla bevis angående beloppet av de medel, som insättas eller innestå, så ock, om meddelat tillstånd icke blivit använt, intyg därom.

42 c §.

Kreditkassa må ej utöva verksamhet vid avdelningskontor eller filial av annat slag utan medgivande av riksorganisationen.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1968.

Centralkassa äger till den 1 juli 1971 tillämpa äldre lagens bestämmelser i 34 § om rätt att mottaga inlåning i stället för nya lagens regler i 33 § om krav på kapitaltäckning.

I fråga om skyldighet att hålla kassareserv äger centralkassa till den 1 juli 1973 tillämpa äldre lag.

Utredningsdirektiven

I anförande till statsrådsprotokollet den 15 augusti 1962 yttrade chefen för finansdepartementet, statsrådet Sträng följande:

»Lagstiftningen rörande kreditväsendet undergick en grundlig modernisering genom tillkomsten av banklagen och sparbankslagen år 1955 samt lagen om jordbrukskasserörelsen år 1956. Genom dessa lagar får huvuddragen av de berörda kreditinstitutens struktur och verksamhetsformer anses ha blivit bestämda för avsevärd tid framåt.

Frågan om gränsdragningen mellan de olika kreditinstitutens verksamhetsområden behandlades inte närmare under det utredningsarbete, som föregick tillkomsten av de gällande lagarna rörande kreditinstituten. Under remissbehandlingen uttalades emellertid från skilda håll, att utvecklingen inom kreditväsendet skapat förutsättningar för en friare konkurrens mellan de olika kreditinstituten och att lagstiftningen inte borde konservera historiskt betingade gränser mellan institutens verksamhetsområden. Vid utformningen av de nya lagarna togs inte ståndpunkt till denna gränsdragningsfråga. I de propositioner till riksdagen, vari förslagen till de olika lagarna framlades (prop. 1955: 3 s. 114, 1955: 151 s. 54 och 1956: 122 s. 41), förutskickades emellertid, att spörsmålen rörande gränsdragningen mellan de olika kreditinstituten senare skulle bli föremål för särskild utredning. Bankoutskottet underströk vid sin behandling av lagförslagen (utl. 1955: 5 s. 104, 1955: 19 s. 90 och 1956: 26 s. 79) intresset av att en sådan utredning kom till stånd.

Även i senare sammanhang har frågan om en utredning angående gränsdragningen mellan de olika kreditinstituten varit aktuell. Sålunda har frågan berörts av kreditmarknadsutredningen (SOU 1960: 16 s. 82) i samband med övervägandena rörande olika metoder för att nå en mera långfristig placering av affärsbankernas resurser. Utredningen fann, att vissa ändringar i den grundläggande lagstiftningen för kreditinstitutens verksamhet kunde övervägas i detta sammanhang. Härigenom skulle emellertid enligt kreditmarknadsutredningens mening den aviserade gränsdragningsutredningen föregripas, och bl. a. därför avstod kreditmarknadsutredningen från att föreslå några mera omfattande förändringar i banklagstiftningen. Senast har i samband med ett den 25 maj 1962 till lagrådet remitterat förslag till ändringar i banklagstiftningen berörts vissa frågor angående gränsdragningen mellan kreditinstituten.

Även om tillkomsten av den nuvarande banklagstiftningen inte i stort innebar någon förändring av de olika kreditinstitutens verksamhetsformer, medförde den dock ett visst närmande mellan instituten i detta hänseende. Sålunda medgavs sparbank rätt att mottaga inlåning på checkräkning. Tillskapandet av en s. k. fri sektor utan individuell insättningsmaximering innebar en väsentlig utvidgning av sparbankernas möjligheter att låna in större belopp från en och samme insättare. På utlåningssidan skedde bland annat den ändringen, att sparbank tilläts bevilja kredit i checkräkning till mindre belopp. Samtidigt infördes i banklagen regler, enligt vilka affärsbank medgavs att liksom sparbank i viss utsträckning bevilja tidsbundna lån.

Den senare utvecklingen synes ha medfört en fortgående minskning av de faktiska skillnaderna mellan de olika kreditinstituten i fråga om deras verksamhetsinriktning. Detta förhållande är särskilt framträdande på inlåningssidan. Varje typ av kreditinstitut erbjuder sålunda numera allmänheten ett rikt differentierat räkningssystem med i stort sett likartade villkor i de skilda kreditinstituten. Medan sparbankerna öppnat checkräkning och efter tillkomsten av den fria sektorn kunnat i viss utsträckning vända sig till större insättningskunder än tidigare, har affärsbankernas inlåning kommit att mera än förut inriktas på långfristiga och högre förräntade räkningar av samma typ som tidigare ansetts karakteristisk för sparbank. Kreditinstitutens konkurrens om sparmedlen torde sålunda ha skärpts. Med de antydda förändringarna på inlåningssidan får antagas följa tendenser till motsvarande utjämning av skillnaderna på utlåningssidan.

Även om likheten mellan kreditinstituten i deras praktiska verksamhet ökat, kvarstår dock väsentliga skillnader mellan instituten i fråga om de lagregler, som gäller för deras rörelse. Utvecklingen har nu gjort det angeläget att genomföra den prövning av frågorna rörande gränsdragningen mellan kreditinstituten, som förutskickades redan vid tillkomsten av de gällande lagarna på området. De erfarenheter från tillämpningen av dessa lagar, som fordras för en översyn av gränsdragningsproblemen, får numera anses föreligga. Jag vill därför förorda, att en utredning med uppdrag att verkställa en sådan översyn tillsättes.

Den förordade utredningen bör ha till uppgift att verkställa en förutsättningslös avvägning av de olika kreditinstitutens inbördes ställning och funktion på kreditmarknaden. Mot bakgrund av sitt bedömande i detta hänseende bör utredningen pröva i vad mån olika regler angående de skilda kreditinstitutens verksamhet fortfarande är motiverade och framlägga av denna prövning betingade förslag till lagändringar. Utredningen bör således verkställa en samlad översyn av de bestämmelser för kreditinstitutens rörelse, som är av betydelse för gränsdragningen mellan institutens verksamhetsområden. Däremot bör utredningen inte ingå på spörsmål rörande kreditinstitutens verksamhet i övrigt eller rörande institutens inre struktur i vidare

mån än som kan direkt föranledas av uppgiften att pröva denna gränsdragning och den längre fram berörda frågan om filialverksamheten.

Bland de frågor, som utredningen sålunda bör pröva, märks till en början spörsmålet om utformningen av kreditinstitutens inlåningsrätt. Såväl för affärsbanker och centralkassor som för sparbanker gäller nu principen att vederbörande kreditinstituts eget kapital skall stå i viss relation till inlåningen. Reglerna härom, vilka är betingade av önskemålet att ge insättarna skälig trygghet mot förlust av insatta medel, är emellertid inte enhetligt utformade för de olika kreditinstituten. Utredningen bör mot bakgrunden av sina allmänna överväganden undersöka möjligheterna att förenkla och, eventuellt, förenhetliga dessa regler.

I detta sammanhang må även nämnas den speciella frågan om förlagsupplåningens ställning. Den slutliga bedömningen av denna fråga uppsköts nämligen vid tillkomsten av de nuvarande banklagarna i väntan på överväganden om gemensamma regler angående de skilda kreditinstitutens inlåningsrätt.

I gällande lagstiftning finns för de olika kreditinstituten skilda begränsningar i rätten att mottaga insättningar från en och samma person. Medan individuella insättningsmaxima i affärsbankerna och centralkassorna gäller endast för sparkasseräkning och därmed likartad räkning, gäller i sparbank ett sådant maximum i princip för all insättning. Såsom jag tidigare nämnt, innebär den nuvarande sparbankslagen dock en viss uppmjukning i detta hänseende, då den inom en s. k. fri sektor medger insättningar utan individuella begränsningar. Fortfarande föreligger dock här en väsentlig skillnad mellan affärsbanker och centralkassor å ena sidan samt sparbanker å andra sidan. En individuell insättningsmaximering finns även i postsparbanken, där den gäller för all insättning. Vid tillkomsten av banklagen och sparbankslagen rådde delade meningar om lämpligheten av individuella insättningsbegränsningar. Regler härom behölls emellertid i väntan på utredningen om kreditinstitutens gränsdragningsproblem. Enligt det tidigare omnämnda, till lagrådet remitterade lagförslaget kommer i avvaktan på resultatet av den nu förordade utredningen att ske vissa lättnader i de här ifrågavarande insättningsbegränsningarna. Frågan huruvida dessa begränsningar skall bestå och hur de i sådant fall skall vara utformade bör ankomma på utredningen att pröva. I denna prövning bör ingå frågan huruvida särskilda regler om sparbankernas rätt att mottaga medel på checkräkning fortfarande är motiverade.

I samband med den sistnämnda frågan bör uppmärksammas spörsmålet rörande sparbankernas rätt att bevilja checkräkningskredit.

Vad gäller utlåningsreglerna må här i övrigt endast nämnas frågan om kreditinstitutens rätt till s. k. bunden långivning. I detta hänseende gäller för närvarande mycket restriktiva regler, särskilt för affärsbankernas del. Från bankhåll har under senare tid hävdats, att dessa regler inte motsvarar

kreditmarknadens behov och bankväsendets nuvarande betingelser. Frågan härom, vilken berörts i samband med det tidigare omnämnda, till lagrådet remitterade lagförslaget, torde lämpligen böra prövas av utredningen.

Även frågan om de olika kreditinstitutens rätt att bedriva filialrörelse och behovet av offentlig kontroll i detta hänseende samt reglerna för sådan kontroll bör bli föremål för prövning.

Det hittills anförda har främst tagit sikte på affärsbankerna, centralkassorna för jordbrukskredit och sparbankerna. I den mån skäl därtill visar sig föreligga bör utredningen emellertid vara oförhindrad att ingå på motsvarande prövning beträffande andra kreditinstitut. I detta sammanhang vill jag ange några speciella problem, som bör prövas av utredningen.

Postbanken med dess båda verksamhetsgrenar, postsparbanken och postgirorörelsen, har undergått en kraftig utveckling och därigenom kommit att intaga en framträdande plats inom kreditväsendet. De grundläggande bestämmelserna om ändamålet med postbankens verksamhet kvarstår emellertid oförändrade sedan tillkomsten av de gällande författningarna angående postsparbanken år 1922 och postgirorörelsen år 1924. Med hänsyn till postbankens utveckling framstår det som motiverat att i detta sammanhang ompröva ändamålsbestämmelserna för dess verksamhet. Utredningen bör därför söka fastställa målsättningen för postbanken i stort och i detta syfte klarlägga dess ställning och uppgifter i relation till övriga kreditinstitut. I den mån utredningens bedömande i detta hänseende ger anledning därtill bör utredningen även pröva behovet av ändringar i postbankens verksamhetsformer. Den har därvid att beakta det arbete, som bedrives av den år 1956 tillkallade postutredningen.

I samband med de ändringar i lagen om försäkringsrörelse, som beslöts av 1961 års riksdag, aktualiserades frågan om livförsäkringsbolagens rätt att driva kapitalförvaltningsrörelse. Enligt den uppfattning som uttalades av föredragande departementschefen i prop. 1961: 171, vari förslag till de nämnda lagändringarna framlades, kan begreppet livförsäkringsrörelse innefatta förvaltning och förräntning av förfallna livförsäkringsbelopp. Efter de vidtagna lagändringarna kan försäkringsbolag, när särskilda skäl är därtill, medges rätt att driva annan rörelse än försäkringsrörelse. Departementschefen fann emellertid, enligt vad han förklarade i propositionen, svårt att i förväg göra mera bestämda uttalanden om vad som — utöver förvaltning och förräntning av förfallna livförsäkringsbelopp — borde kunna tillåtas i fråga om sparfrämjande verksamhet av livförsäkringsbolagen. Enligt departementschefens mening borde till en början endast kapitalförsäkringsrörelse i samband med försäkring komma i fråga, medan spörsmålet om en mera långtgående utvidgning av den sparfrämjande verksamheten, innebärande rätt att driva kapitalförvaltningsrörelse utan samband med försäkring, borde avgöras i ett större sammanhang. Den här förordade utredningen bör lämp-

ligen ges uppdraget att förutsättningslöst pröva i vilken utsträckning livförsäkringsbolagen skall tillåtas att ägna sig åt kapitalförvaltningsrörelse.

Utredningen torde i sitt arbete icke kunna undgå att taga hänsyn till de skatteregler, som gäller för kreditinstituten, och till de skattemässiga konsekvenserna av utredningens förslag. I detta sammanhang må erinras om det förslag, som på sin tid framlades av jordbrukskassebeskattningsutredningen i dess den 12 december 1944 avgivna betänkande (stencilerat) angående begränsning av skattskyldigheten för jordbrukets kreditkassor m. m., samt det av 1948 års sparbankssakkunniga den 23 november 1954 avgivna betänkandet (stencilerat) med utredning rörande sparbanks rätt att i skattehänseende göra avdrag för fondavsättning. Det bör emellertid inte ankomma på utredningen att framlägga preciserade förslag i skattefrågorna, utan dessa frågor torde få upptagas till närmare behandling i annat sammanhang.»

Sammanfattning

Affärsbanker, sparbanker, jordbrukets kreditkassor och postbanken, för vilka kreditinstitututredningen använt den sammanfattande beteckningen bankinstituten, har traditionellt ansetts ha olika funktioner på kreditmarknaden. De regler för bankinstitutens rörelse som från det allmännas sida uppställts för att trygga bankinstitutens solvens och likviditet har i betydande grad anknutits till den traditionella uppfattningen om bankinstitutens funktion. Rörelsereglerna har dock varit tämligen allmänt hållna och endast på vissa punkter haft en direkt gränsdragande effekt.

Den samhällsekonomiska utvecklingen har särskilt under efterkrigstiden medfört förskjutningar i den traditionella funktionsfördelningen. På inlåningssidan erbjuder numera de olika bankinstituten i stort sett samma sortiment av inlåningsräkningar och räntesatser och kan därmed vända sig till alla kategorier insättare. På placeringssidan är funktionsfördelningen mera påtaglig även om också här en tendens förekommit mot gemensamma verksamhetsgrenar.

De främst av utvecklingen betingade förskjutningarna i den traditionella funktionsfördelningen mellan bankinstituten utgör bakgrunden till gränsdragningsfrågan. Redan att funktionsfördelningen tenderar att avvika från vad som traditionellt ansetts vara »den naturliga ordningen» kan sägas utgöra ett gränsdragningsproblem. En annan mera väsentlig aspekt är att bankinstitutens verksamhet inom gemensamma verksamhetsgrenar kommit att bedrivas under olika villkor beroende på rörelsereglernas skiljaktiga utformning.

Förskjutningarna i funktionsfördelningen mellan bankinstituten har i vissa fall förutsatt ändrade rörelseregler för bankinstituten. Särskilt under efterkrigstiden har sparbanker, jordbrukets kreditkassor och postbanken genom författningsändringar beretts möjlighet till icke oväsentliga vidgningar av sina verksamhetsfält. Trögheten i en sådan ordning har dock varit en nackdel som kan ha varit hämmande för deras utveckling.

Kreditinstitututredningen förordar att gränsdragningsfrågan löses genom att rörelsereglerna för samtliga bankinstitut i möjligaste mån utformas enhetligt. Genom ett enhetligt regelsystem möjliggöres en smidig anpassning av bankinstitutens verksamhet efter skiftningarna i kreditbehoven i samhället. Den ökade konkurrens mellan bankinstituten som ett gemensamt

regelsystem möjliggör kan väntas stimulera bankinstituten till kostnadssänkande rationaliseringar samtidigt som vetskapen om att verksamheten bedrives i konkurrens med andra bankinstitut bör dämpa eventuella planer på att vidga verksamheten utöver vad som förefaller ekonomiskt försvarbart.

Utredningen har vid utformningen av det enhetliga regelsystemet för bankinstitutens rörelse utgått från att ändamålet med reglerna liksom hittills skall vara att trygga institutens solvens och likviditet. Av särskild betydelse har utredningen härvid ansett vara att instituten åläggs hålla ett med hänsyn till rörelsens art och omfattning tillräckligt eget kapital. De nuvarande kapitaltäckningsreglerna för affärsbanker, sparbanker och jordbrukets kreditkassor är utformade som inlåningsrättsbestämmelser. Utredningen har ansett det mest följdriktigt att utforma bestämmelserna som placeringsregler differentierade efter placeringarnas art. Utredningen föreslår att bankinstitutens placeringar grupperas i fyra olika riskgrader, där riskgrad 1 omfattar placeringar med ingen eller ringa förlustrisk och riskgrad 4 de mest riskbetonade placeringarna. Som kapitaltäckning föreslås att för tillgångar i riskgrad 1 — utom för rena kassatillgångar — erfordras 0,5 % eget kapital, och för riskgraderna 2—4 1,4 respektive 8 % eget kapital. Det samlade kravet på eget kapital erhålles genom summering av kapitalkraven i de olika riskgraderna.

Utredningen förordar att av bankinstitut utgivna förlagsbevis i kapitaltäckningshänseende skall få jämställas med eget kapital enligt nu gällande grunder. Vidare förordar utredningen att ett belopp motsvarande i första hand bankinstitutens konto för värdereglering för utlåning skall få avdragas den högsta riskgraden innan kapitalkravet beräknas.

Ifråga om reglerna för kreditgivning förordar utredningen att som huvudregel alltjämt skall gälla att för lån skall ställas betryggande särskild säkerhet. För att medge bankinstituten för en effektiv kreditförmedling erforderlig rörelsefrihet föreslås att bankinstitut får rätt att lämna kredit utan särskild säkerhet till stat, kommun och vissa särskilt uppräknade kategorier och dessutom inom en ram av hälften av bankinstitutets eget kapital till andra låntagare. De i nuvarande författningar i vissa fall angivna beloppsgränserna för blancokrediter har utmönstrats och dessutom de föreskrifter som nu hindrar bankinstituten att som pant mottaga vissa säkerheter. Endast i ett avseende har förbud att mottaga viss säkerhet som pant bibehållits nämligen i fråga om icke börsnoterade aktier i holdingbolag. I sistnämnda fråga har kreditinstitututredningen inhämtat synpunkter från koncentrations- och fondbörsutredningarna.

När det gäller inlåningen förordar utredningen att de nuvarande bestämmelserna om maximibelopp för vissa inlåningsräkningar liksom om uppsägningstid avvecklas. Det bör enligt utredningens mening kunna ankomma på bankinstituten själva att uppställa de regler om uppsägningstider m. m. som instituten finner erforderliga.

Ifråga om förvärvsreglerna föreslår utredningen bl. a. att bankinstitut skall beredas möjlighet att garantera aktieemission och emission av förlagslån.

Utredningen anser att i författning alltjämt skall anges att bankinstitut har skyldighet att hålla en mot rörelsens art och omfattning tillräcklig kassareserv. Utöver detta kvalitativa krav förordar utredningen att ett kvantitativt lägsta krav skall uppställas. Utredningen föreslår härvid att de nuvarande efter inlåningens formella uppsägningstid differentierade kassareservkraven ersättes med ett enhetligt kassareservkrav om 10 % av inlåningen.

Beträffande bankinstitutens kontorsetablering ifrågasätter utredningen om en offentlig etableringskontroll kan väntas leda till ett rationellare kontorsnät än om bankinstituten själva får var för sig avgöra sitt kontorsnäts omfattning. Eftersom bankinstitutens intentioner bör överensstämma med de syften en i författning given etableringskontroll bör ha anser utredningen att de nuvarande bestämmelserna om etableringskontroll bör avvecklas och att överhuvudtaget några legala regler ej bör ges ifråga om kontorsetablering. Det skulle dock enligt utredningens mening vara av värde om bankinstituten och tillsynsmyndigheten gemensamt kunde ta upp etableringsfrågor. Utredningen föreslår att i detta syfte inrättas en rådgivande nämnd med representanter för tillsynsmyndigheten och bankinstituten.

Postbankens nuvarande verksamhetsformer innebär att förutsättningarna för postbanksrörelsen i väsentliga avseenden skiljer sig från övriga bankinstituts. Utredningen anser att dessa skiljaktigheter bör utjämnas så att även frågan om gränsdragningen mellan postbanken och övriga bankinstitut kan få den av utredningen principiellt förordade lösningen. En viss utjämning av de olikartade förutsättningarna skulle visserligen kunna erhållas vid bibehållen organisationsform men utredningen anser att den önskvärda utjämningen bäst erhålles om postbanken ombildas till ett av postverket ägt aktiebolag, Postbanken AB. Med postbanken som ett dotterbolag till postverket skulle de nuvarande olikheterna gentemot övriga bankinstitut ifråga om kapitaltäckning, skattskyldighet och handlingsfrihet på ett naturligt sätt kunna utjämnas samtidigt som förutsättningarna för det nödvändiga nära samarbetet mellan postverket och postbanksrörelsen ifråga om utnyttjandet av postverkets kontorsnät enligt utredningens mening skulle förbli desamma som hittills. Utredningen har förutsatt att de närmare undersökningar av organisatorisk art m. m. som måste föregå ombildandet utföres av postverket.

Beträffande medlemsskap i jordbrukets kreditkassor, vilket utredningen genom i särskild ordning meddelat uppdrag haft att ta ställning till, föreslår utredningen att det inom ramen för i författning given ändamålsbestämmelse för kasserörelsen bör ankomma på kasserörelsen själv att avgöra frågor om medlemsskap.

Enligt direktiven har utredningen haft att pröva i vilken utsträckning

livförsäkringsbolagen skall tillåtas att ägna sig åt kapitalförvaltningsrörelse. Med hänvisning bl. a. till att alla rimliga krav på service bör kunna tillgodoses genom samarbete mellan försäkringsbolagen och bankinstituten förordar utredningen att den huvudbestämmelse i försäkringslagen som stadgar att försäkringsbolagens verksamhet skall vara begränsad till försäkringsrörelse bibehålles i den form den för närvarande har enligt 2 § försäkringsrörelselagen.

Reservationer föreligger för avsnitten rörande postbanken, kapitaltäckningssystemet och kontorsetableringen.

KAPITEL 1

Principiella synpunkter på gränsdragningen mellan bankinstituten

Avgränsning av utredningsuppdraget

Institutionerna på den svenska kreditmarknaden kan indelas i tre grupper. Dels finns kreditinstitut med verksamhet som finansieras genom att motta inlåning från allmänheten, dels sådana som upplånar medel på kapitalmarknaden och dels institutioner som genom sin rörelse har behov av att fondera premier och avgifter, d. v. s. försäkringsbolag och pensionsinrättningar. I fortsättningen kommer de kreditinstitut som ingår i den första gruppen, nämligen affärsbanker, sparbanker, jordbrukets kreditkassor och postbanken, att kallas bankinstituten. Termen bankinstitut kommer ävenledes fortsättningsvis att användas endast med avseende på dessa kreditinstitut. Med hänsyn bl. a. till att det främst är bankinstituten som nämns i direktiven för kreditinstitututredningen har utredningen begränsat sitt arbete till att avse frågan om gränsdragningen mellan bankinstituten.

Gränsdragningsfrågans bakgrund och innebörd

När de första affärsbankerna inrättades i vårt land med stöd av 1824 års kungörelse angående inrättande av enskilda banker, hade redan några år dessförinnan de första sparbankerna bildats. Dessa första svenska kreditinstitut hade i dåtidens ofullständiga penninghushållning oftast den begränsade funktionen att tillgodose lokala behov av kredit- och betalningsförmedling och lokalt uppsamla sparmedel. Med den industrialiseringsprocess som påbörjades vid mitten av 1800-talet följde krav på en successiv utbyggnad av systemet för betalnings- och kreditförmedling. Samtidigt utgjorde denna en av förutsättningarna för utvecklingen. Det antydda förloppet innebar bl. a. att ökade medel tillfördes kreditmarknaden. Denna växelverkan mellan kreditväsendets insats i skeendet och det till följd av framåtskridandet ökande verksamhetsfältet för kreditväsendet har varit och är ett karakteristiskt drag i den ekonomiska utvecklingen.

Utbyggnaden av kreditväsendet har skett på olika sätt. Dels har nya kreditinstitut tillkommit, dels har redan existerande institut byggt ut och anpassat verksamheten efter utvecklingens krav. Av speciellt intresse för belysning av frågan om avgränsningen av arbetsuppgifter mellan kreditinstituten är kreditväsendets utveckling under de senare decennierna av 1800-talet och 1900-talets första årtionde. Under denna period tillkom flera av de nuvarande kreditinstituten, och den funktionsfördelning som då utbildades på kreditmarknaden består i sina huvuddrag alltjämt.

Inom flertalet sparbanker uppfattades vid denna tid inlåningen som det primära i rörelsen och utlåningen som väsentligen ett sätt att förränta de mottagna medlen. Sparbanksrörelsen syftade framför allt till att främja sparsamhet hos hushållen genom att erbjuda möjligheter att motta och förränta småsparande. För medlens placering eftersträvades mindre riskbetonade och jämförelsevis fasta placeringar inom det lokala verksamhetsom-

rådet, främst då fastighets-, jordbruks- och kommunkrediter.

För affärsbankerna var utlåningen, som främst avsåg näringslivets kreditförsörjning, redan i inledningsskedet det primära, medan passivrörelsen utgjorde ett sätt att finansiera utlåningsrörelsen. Under affärsbanksverksamhetens tidigare år var utgivande av sedlar av dominerande betydelse för kapitalanskaffningen, men under senare delen av 1800-talet kom insättningar från enskilda personer och från företag att utgöra den främsta basen för utlåningen.

År 1884 inrättades postsparbanken, som numera gemensamt med postgirot benämns postbanken, i det primära syftet att utnyttja postverkets nät av postanstalter för uppsamling av sparmedel. Insättarmedlen placerades till att börja med helt i statsobligationer och andra guldkantade obligationer. — På 1910-talet tillkom jordbrukets kreditkassor i syfte att förbättra jordbrukets försörjning med rörelsekrediter. Jordbrukskasserörelsen bygger på den kooperativa principen med kreditgivningen begränsad till medlemmar. Under senare hälften av 1800-talet började hypoteksväsendet växa fram i syfte att tillgodose behoven av långfristiga krediter inom olika områden med kapitalanskaffning genom emission av obligationer.

Den funktionsfördelning, som ovan mycket schematiskt skisserats och som inom de angivna huvuddragen rymde icke oväsentliga särdrag, hade uppkommit som en naturlig följd av att de olika kreditinstituten tillkommit oberoende av varandra för att tillgodose skilda mer eller mindre klart angivna syften. Affärsbankers och sparbankers verksamhet hade fram till senare delen av 1800-talet fortgått utan att från samhällets sida — utöver allmänna gällande lagar — uppställts några särskilda regler för rörelsens inriktning.

De regler som sedermera infördes anknöts till institutens associationsrättsliga ställning. Reglerna hade från början och har alltjämt till huvudsakligt syfte att skydda institutens insättare mot förluster. De ursprungliga reglerna anpassades efter och angav i allmänhet även syftena med kreditinstitutens verksamhet sådana de då uppfattades. Regelsystemets uppbyggnad kom härvid att återspegla de huvuddrag i funktionsfördelningen som förelåg när reglerna infördes. Den funktionsfördelning som återspeglades i författningarna om institutens rörelse trängde in i det allmänna medvetandet och blev den »naturliga ordningen».

Utvecklingen, särskilt efter det andra världskriget, har medfört förskjutningar i den traditionella funktionsfördelningen på kreditmarknaden. För att behålla eller för att öka sin marknad har bankinstituten utvecklat sina sortiment av tjänster och sökt nya områden för sin verksamhet. Även om dessa tendenser under senare tid vuxit i styrka är det dock i och för sig inte något nytt för efterkrigstiden. Redan omkring sekelskiftet förekom konkurrens mellan affärsbanker och sparbanker om insättarnas medel som en följd av att affärsbankerna i växande omfattning började basera sin verksamhet på inlåning från insättargrupper som tidigare varit sparbankernas huvudsakliga finansieringskälla. I denna konkurrens har sedermera postbanken och jordbrukets kreditkassor tillkommit. Ett tidigt exempel på funktionsförskjutningar på utlåningssidan kan hämtas från 1930-talet, då affärsbankerna i avsaknad av tillräcklig kreditefterfrågan från gängse kategorier av låntagare började intressera sig för bottenfinansiering av fastigheter i formellt kortfristig form, samtidigt som sparbankerna även började ägna sig åt byggnadskrediter.

Under efterkrigstiden har den långfris-

tiga kreditgivningen i ökande utsträckning kommit att tillgodoses av kreditinstitut som finansierar sin verksamhet genom att ge ut obligationer eller på annat sätt låna upp medel långfristigt. Av särskild betydelse i denna utveckling har tillkomsten av Allmänna pensionsfonden år 1960 varit. Genom utformningen av fondens placeringsreglemente har dess utbud av långfristig kredit väsentligen kommit obligations- och förlagslånemarknaderna till del. I anslutning till bankinstituten, i flera fall i samägande med staten, har ett antal kreditinstitut i form av kreditaktiebolag inrättats för att medelst nämnda kapitalanskaffningssätt tillgodose kreditbehov hos kommunerna, bostadssektorn och näringslivet. Den sammanlagda utlåningsvolymen för dessa kreditaktiebolag, som vid utgången av 1956 uppgick till 1,2 miljarder kr. och 1961 till 2 miljarder kr., belöpte sig till 9,9 miljarder kr. 1966.

Genom inrättandet av Sparbankernas bank år 1942 erhöll sparbankerna ett centralorgan med ändamål att till förräntning motta överskotts- och kassamedel från sparbankerna samt att utlåna medel. Genom förmedling av sparbank kan allmänheten indirekt utnyttja affärsbanken Sparbankernas banks tjänster. Liknande uppgifter för jordbrukskasserörelsen utför den år 1957 inrättade Jordbrukets bank.

En redovisning av hur sammansättningen av in- och utlåningssidorna hos de olika bankinstituten har utvecklats är svår att ge beroende på det outvecklade statistiska underlaget. Emellertid torde så mycket kunna sägas vad gäller inlåningssidan med avseende på det relativa inslaget av grupperna hushåll, kommuner och företag att för affärsbankerna hushållsinlåningen särskilt under 1960-talet vuxit i betydelse. Vissa data tyder på att vid 1966 års utgång gott och väl mer än halva inlåningen kom från denna kategori. De två största affärsbankernas inlåning kom då till ca två tredjedelar från hushållskunder. Affärsbankernas inlåning från kommunerna har sedan 1960 sjunkit, då denna grupps andel av den samlade inlåningen var 9 %. Vid slutet av 1966 var den 4 %. Företagsinlåningens andel torde ha sjunkit under 1960-talet.

Sparbanksinlåningen har hittills i allt väsentligt varit sammansatt av hushålls- och kommunmedel med en kraftig dominans för medel från hushållen. Dessas andel torde ligga omkring 90 %. Kommunmedlens andel var såväl 1960 som 1965 omkring 5 %. — Jordbrukskasserörelsens inlåning kommer främst från jordbruksföretagarna och deras hushåll samt kommuner. Kommunmedlens andel har sjunkit under 1960-talet. — Postbankens inlåning kommer vad gäller postsparbanken praktiskt taget uteslutande från hushållen. I fråga om postgirot håller hushållen där relativt blygsamma belopp. De stora beloppen tillhör företag och kommuner samt staten. Kommunmedlens andel har från 1955 till 1965 stigit från 3 % till 6 %.

Affärsbankernas utlåningsrörelse avser samtliga låntagargrupper. Tyngdpunkten har varit och är dock näringslivet inbegripet byggnadsverksamheten. Utlåningen till kommunerna har från 1960 till 1965 utvecklats i takt med affärsbankernas totala utlåning, och den utgjorde vid slutet av 1965 ca 3 %. Utlåningen till hushållen har troligen vuxit relativt.

Sparbankernas utlåning har traditionellt avsett långfristig bostadsfinansiering och kommunlån. Under de senaste åren har inriktningen av den förra ändrats så att löptiderna i allmänhet kortats samtidigt som sparbankerna till sitt kreditaktiebolag för bostadsfinansiering hänvisat bottenkrediter och själva tagit överliggande krediter. Vidare har en avsevärd expansion skett för krediter för

Tabell 1: 1. Bankinstitutens nettokreditgivning
Kreditström. Miljarder kr.

	Staten	Kommuner	Bostäder	Näringsliv[1]	Summa
1960					
Affärsbankerna	— 0,65	— 0,10	0,31	0,89	0,45
Jordbrukets kreditkassor	0,01	0,01	—	0,10	0,11
Postbanken	— 0,62	0,02	0,57	0,04	0,01
Sparbankerna	0,05	0,06	0,68	0,10	0,89
Kreditmarknaden totalt	1,08	0,25	2,23	1,85	5,40
1966					
Affärsbankerna	— 0,09	0,25	0,88	1,62	2,65
Jordbrukets kreditkassor	— 0,00	0,02	—	0,32	0,34
Postbanken	— 0,08	0,40	0,61	0,07	1,00
Sparbankerna	— 0,03	0,38	1,26	0,26	1,87
Kreditmarknaden totalt	1,25	1,39	5,37	4,76	12,76

Anm. Uppgifterna avser *nettoökning* av utestående krediter (värdepappersinnehav samt lån m. m.). — [1] Restpost. Häri ingår bl. a. hushållens nettoupplåning. — Källa: Riksbanken.

byggnader under uppförande. Hushållskrediternas andel har troligen vuxit. Utlåningsandelen till kommunerna har sedan 1960 vuxit och den utgjorde vid slutet av 1965 ca 7 %. Ett ökande inslag i sparbankernas kreditgivningsmönster är företagskrediter. — Jordbrukskasserörelsens utlåning har i enlighet med kasserörelsens ändamål i allt väsentligt gått till jordbruksnäringen. Viss utlåning till kommunerna förekommer dock. Dennas andel av den samlade utlåningen har från 1960 till 1965 vuxit från 2 till 5 %. — Postbankens utlåning avser huvudsakligen bostadsfinansiering, såväl finansiering under byggnadstiden, vilken utlåning bedrivits sedan mitten av 1950-talet, som därefter, samt lån till kommuner. Kommunutlåningens andel var både 1960 och 1965 omkring en femtedel av hela postbanksutlåningen. Utlåningen till hushållen har varit av mycket blygsam omfattning.

Bankinstitutens nettokreditgivning under åren 1960 och 1966 avspeglar i huvudsak det kreditgivningsmönster som angivits i det föregående, som dock endast avsett reverslångivningen m. m. (tabell 1: 1). Det bör noteras att under rubriken »Näringsliv» i tabellen ingår hushållens nettoupplåning exkl. bostadssektorns.

Tyngdpunkterna i verksamheterna fördelar sig sålunda olika för affärsbanker, sparbanker, jordbrukets kreditkassor och postbanken. I viss utsträckning har bankinstituten likväl kommit att vända sig till samma kundkategorier. Förskjutningen i arbetsfördelningen, som till väsentlig del inneburit en anpassning av bankinstitutens verksamhet till ändrade samhällsekonomiska förutsättningar, har medfört att den traditionella funktionsfördelningen mellan bankinstituten i icke oväsentlig grad förändrats. Denna konflikt med en hävdvunnen uppfattning om funktionsfördelningen mellan bankinstituten utgör gränsdragningsfrågans ena mera psykologiskt betingade aspekt.

Förskjutningarna av bankinstitutens verksamhetsinriktning har självfallet ägt rum inom ramen för de vid varje tidpunkt gällande författningarna. Förändringarna i verksamhetsinriktning har till dels förutsatt successiva författningsändringar men har till huvudsaklig del möj-

liggjorts genom att i författningarna syftet med bankinstitutens verksamhet icke angivits så klart att någon funktionsfördelning kan sägas ha framgått därav och att reglerna även i övrigt medgett betydande förskjutningar mellan olika rörelsegrenar.

Utöver de i allmänna termer angivna syftena — i fråga om affärsbankerna saknas dock även sådana — har på vissa punkter gjorts uttalanden i betänkanden och andra förarbeten till gällande eller äldre författningar om vad som borde ingå, eller kanske oftare vad som icke borde ingå, i de olika bankinstitutens verksamhetsområden. Någon samlad bild av vad som är tänkt ingå i de olika institutens verksamhetsfält är emellertid icke möjlig att erhålla ur offentligt material. I stort sett synes, som närmare kommer att belysas i efterföljande avsnitt, reglerna för institutens rörelse ha utformats mot bakgrund av en allmän föreställning om bankinstitutens huvudsakliga verksamhetsinriktning, varvid betydande hänsyn tagits till den vid lagstiftningstillfället rådande sammansättningen av institutens tillgångs- och skuldsidor. Detta var också fallet då nu gällande bestämmelser för affärsbanker, sparbanker och jordbrukets kreditkassor infördes i mitten av 1950-talet.

Vid därvid företagen översyn av reglerna för de nämnda bankinstitutens rörelse skedde en viss anpassning till de förändringar som förekommit. Man var dock ej beredd att i princip ta ställning till frågor som hade anknytning till gränsdragningen mellan bankinstituten även om statsmakterna då tog ställning till en delfråga i det att för sparbankerna skapades en viss möjlighet att motta inlåning på annan räkning än sparbanksräkning och till obegränsade belopp i det enskilda fallet.

Anpassningen av reglerna för bankinstitutens rörelse till den erfarenhetsmässiga sammansättningen av institutens tillgångs- och skuldsidor har medfört att skiljaktiga regler kommit att gälla för de olika bankinstitutens verksamhet även inom gemensamma verksamhetsgrenar. Verksamheten inom ett och samma område har således kommit att bedrivas under olika villkor utan att olikheterna i förutsättningarna klart motiverats med att man avsett att åstadkomma en funktionsfördelning mellan bankinstituten. Detta är gränsdragningsfrågans andra, väsentligaste aspekt.

Som tidigare nämnts har bankinstituten under utvecklingens gång sökt nya vägar för att anpassa sin verksamhet efter de ändrade förutsättningar som successivt inträtt. Även om de i författningar givna reglerna för bankinstitutens verksamhet medgivit relativt betydande förskjutningar i rörelsens inriktning har de uppställda reglerna dock i vissa fall medfört vissa begränsningar av verksamhetsfälten, ex. att sparbank ej haft rätt att ge växelkrediter och att sparbank och postbanken ej haft rätt att ikläda sig garanti. Denna tredje aspekt på frågan om gränsdragningen av bankinstitutens verksamhetsfält kan givetvis lösas och har i praktiken också i betydande utsträckning lösts genom ändring av reglerna för verksamheten. Det kan nämnas att särskilt under efterkrigstiden sparbanker, postbanken och jordbrukets kreditkassor genom regeländringar beretts möjlighet till icke oväsentliga vidgningar av sina verksamhetsfält. Trögheten i en sådan ordning har dock varit en nackdel som kan ha varit hämmande för deras utveckling. Härtill kommer att regeländringarna fått avgöras från fall till fall mot bakgrund av den vid varje tid rådande fuktionsfördelningen.

I det följande kommer huvuddragen i utvecklingen av lagstiftningen för bankinstituten att belysas. Genomgången avser i första hand att belysa vilka gräns-

dragningssynpunkter som anlagts vid reglernas utformning. En mera detaljerad genomgång av regelsystemens olika delar ges i de följande kapitlen.

Huvuddragen i lagstiftningen angående bankinstitutens rörelse

Sparbankerna

Den första rättsliga regleringen av sparbankernas verksamhet tillkom först genom 1875 års förordning angående sparbanker, d. v. s. ca 50 år efter det de första sparbankerna bildats. Denna förordning angav icke något speciellt syfte med sparbanks verksamhet. Reglerna om rörelsen inskränktes i stort sett till föreskriften att sparbanks vinst skulle ingå i en reservfond till bestridande av nödiga omkostnader och möjligen inträffande förluster. När 1875 års förordning ersattes med 1892 års sparbankslag innebar detta betydande inskränkningar jämfört med vad som tidigare gällt, men betydde dock knappast någon inskränkning i dåvarande faktiska rörelseinriktning. För rörelsen uppställdes dels ett allmänt syfte med verksamheten, dels vissa krav på säkerheter vid kreditgivning m. m. och på kassareserv. Dessutom föreskrevs att sparbank endast fick motta inlåning på motbok.

Syftet skulle enligt denna lags 1 § vara att »af allmänheten till förräntande mottaga penningar och genom räntans läggande till hufvudstolen dem ytterligare förkofra samt medlen i mån af uppsägning återbetala». Utlåningssidan nämndes däremot icke. En bakgrund till denna uteslutning erhålls i det kommittébetänkande som låg till grund för lagstiftningen. I samband med att kommittén behandlade frågan om bildandet av sparbanker förordade kommittén en utsträckning av länsstyrelsens prövning av sparbanks reglemente till att inte endast avse bestämmelsernas lagenlighet utan även deras ändamålsenlighet. Detta eftersom, påpekade kommittén, exempel icke saknades på att på en ort med en gammal och välskött sparbank en ny sparbank bildats främst för att skapa en låneanstalt. Det primära syftet med bildandet av sparbanker skulle således icke vara att tillgodose behov av utlåning detta trots att utlåningsverksamhet faktiskt varit ett förstahandssyfte vid bildandet av flertalet landsbygdssparbanker.

Som nämnts intogs i 1892 års lag vissa föreskrifter om kassareserv, inlåning och utlåning. I fråga om kassareserv föreskrevs att minst en tiondel av insättarnas behållning vid senaste bokslut borde redovisas i värdehandlingar, som med lätthet kunde förvandlas i penningar. Inlånings- och utlåningsbestämmelserna innefattade förbud mot annan inlåning än på motbok med viss maximering av det insatta beloppet resp. förbud mot utlåning mot annat fordringsbevis än skuldebrev. Sparbank fick sålunda ej längre bevilja kreditiv eller öppna checkräkning för kund eller driva växelrörelse. Reglerna i dessa avseenden angavs av kommittén syfta till att förebygga att sparbanksrörelsen utvidgades till egentlig bankrörelse.

1892 års sparbankslag kom att — med i detta sammanhang oväsentliga ändringar — gälla tills 1923 års sparbankslag infördes. I den nya lagens 1 § angavs liksom i 1892 års lag syftet med sparbanks verksamhet. Förutom inlåningssidan nämndes härvid också utlåningen. Det hette i den inledande paragrafen som utan ändring sedermera överfördes till nu gällande sparbankslag: »Med sparbank förstås i denna lag penninginrättning, som utan rätt för dess stiftare eller andra att njuta del i den vinst, som kan uppkomma å rörelsen, har till ändamål att befordra sparsamhet genom att i enlighet med de bestämmelser, som i denna lag meddelas, bedriva in- och utlåning av penningar och därmed i sam-

band stående verksamhet». 1920 års sparbankssakkunniga på vars förslag denna ändring i ändamålsbestämmelsen infördes betonade att även om utlåningen borde nämnas var den dock sekundär i förhållande till inlåningen. Utlåningsverksamheten fick enligt de sakkunniga med hänsyn till att sparbanks ändamål var att befordra sparandet givetvis blott gå ut på att i insättarnas intresse göra de insatta medlen fruktbärande och icke på att fylla viss eller vissa befolkningsgruppers lånebehov.

De bestämmelser som i 1892 års sparbankslag meddelats angående in- och utlåning samt kassareserv intogs i 1923 års lag utan några större ändringar i sak. En betydelsefull utvidgning av regelkomplexet företogs däremot i två andra avseenden. Sålunda föreskrevs mot bakgrund av vad som redan tidigare införts för affärsbankerna krav på en viss relation mellan sparbanks inlåning och egna fonder. Detta fondrelationskrav utformades så att sparbank ej fick motta inlåning till ett högre belopp än som motsvarade summan av vissa särskilt uppräknade tillgångar (kassa, guldkantade obligationer och botteninteckningar i andra fastigheter än industrifastigheter) och 12,5 gånger sparbankens egna fonder. Denna regel kompletterades med en regel enligt vilken inlåningen med avdrag av ett belopp motsvarande kassamedel ej fick överstiga 50 gånger sparbankens fonder. Inlåningsrättsreglerna innebar jämfört med motsvarande regler för affärsbankerna ett lägre fondrelationskrav. Det mindre stränga relationskravet för sparbankerna motiverades med att sparbankerna på grund av det relativt ringa omfånget av sina verksamhetsområden lättare än affärsbankerna kunde vinna en mera ingående kännedom om låntagarna. Arten av sparbankernas inlåning gjorde det dessutom enligt 1920 års sparbankssakkunniga möjligt för sparbankerna att placera sina medel i lån på lång tid och mot jämförelsevis låg ränta, vilket medförde att i allmänhet goda säkerheter kunde erhållas.

På förslag av 1920 års sparbankssakkunniga infördes redan 1920 att sparbank ej skulle få rätt inrätta avdelningskontor utom på den ort, där styrelsen hade sitt säte med mindre länsstyrelsen i länet meddelat tillstånd därtill. Motiven för denna etableringskontroll överensstämde i huvudsak med de motiv som tidigare lagts till grund för en etableringskontroll för affärsbankerna. De 1920 utfärdade bestämmelserna intogs utan ändring i sak i 1923 års sparbankslag.

Vid mitten av 1930-talet erhöll sparbank efter förslag av 1935 års sparbankssakkunniga rätt att inom en viss ram utlämna bundna lån. Dessutom skärptes fondrelationskravet, en skärpning som genom meddelade övergångsbestämmelser m. m. dock aldrig fick egentlig effekt innan fondrelationskraven i och med 1955 års lag återfördes till de tidigare gällande. I övrigt inträffade inga mera nämnvärda förändringar i reglerna för sparbankernas rörelse förrän nu gällande sparbankslag infördes år 1955.

Den väsentligaste nyhet som infördes i 1955 års sparbankslag var att sparbank medgavs rätt att inom en s. k. fri sektor motta inlåning på annan valfri räkning än sparbanksräkning, således bl. a. även på checkräkning. Dessutom medgavs sparbank på utlåningssidan rätt att bevilja kredit i checkräkning till ett belopp i varje enskilt fall av högst 25 000 kr. Denna beloppsbegränsning har sedermera upphävts.

I övrigt var förändringarna gentemot 1923 års sparbankslag tämligen begränsade. Detta får bl. a. ses mot bakgrund av att föredragande departementschefen i propositionen i ämnet (1955: 151) sade

sig icke vilja utan ytterligare överväganden ifrågasätta mera betydande förändringar eller kompletteringar av de olika detaljerna i dåvarande regelsystem. Kassareservreglerna differentierades dock från att tidigare ha utgjort ett generellt krav på 10 % av insättarbehållningen till 25 % på avistaförbindelser och 8 % på återstoden. Det kan slutligen i fråga om sparbankslagstiftningen nämnas att maximibeloppet för insättning på motbok eller sparbanksräkning som termen lyder i 1955 års lag successivt höjts till numera 200 000 kr.

Affärsbankerna

De första svenska affärsbankerna utgjordes av s. k. solidariska bankbolag som byggde rörelsen på emission av egna sedlar. Denna rätt till sedelemission slopades först 1897 med verkan fr. o. m. 1902. 1824 års kungörelse med stöd av vilken dessa första affärsbanker inrättades syftade ej till att reglera verksamheten utan fastmer till att uppmuntra inrättandet av banker genom att bevilja vissa förmåner för bolag som hade till ändamål »att till enskilde personer utlåna penningar». Utlåningen angavs sålunda som det viktigaste kännetecknet på en bank. Också de kungörelser som därefter närmast utfärdades för affärsbankerna (åren 1846, 1864 och 1874) avsåg denna banktyp. Den första aktiebanken grundades på 1860-talet medan den första lagen om bankaktiebolag kom 1886. Innan dess hade bankaktiebolags verksamhet endast reglerats genom bolagsordning och den allmänna aktiebolagslagstiftningen.

1886 års lag angående bankaktiebolag angav lika litet som senare lagar något speciellt ändamål för bankrörelsen. Avsnittet om rörelsen innehöll endast ett fåtal paragrafer i vilka bl. a. stadgades att bankaktiebolag ej fick äga annan fastighet »än som för bankens inrymmande är avsedd» och att bankaktiebolag ej heller i övrigt fick äga fast eller lös egendom annat än för skyddande av fordran. Det stadgades i lagen dessutom att bankaktiebolags grundfond skulle uppgå till i regel minst 1 milj. kr. Bestämmelserna om rörelsen enligt 1886 års lag upptogs i stort sett oförändrade i 1903 års lag.

1911 års lag om bankrörelse innebar redan i sin ursprungliga lydelse en betydande utvidgning av regelsystemet för bankaktiebolagens rörelse. Sålunda infördes bl. a. bestämmelse om att bankbolags inlåning ej fick överstiga fem gånger beloppet av bolagets egna fonder. Dessutom föreskrevs att bankbolag som kassareserv skulle redovisa kassa och tillgångar som med lätthet kunde förvandlas i penningar till ett belopp motsvarande minst 25 % av bankens avistaförbindelser. Genom 1911 års lag gavs bankbolag även i viss utsträckning rätt att förvärva aktier.

Fondrelationstalen, vilka bankerna till följd av utvecklingen fick betydande svårigheter att hålla, uppmjukades successivt under årens lopp. Dels skedde detta genom ändring av 1911 års lag, dels genom lagstiftning i särskild ordning. De bestämmelser som infördes i nu gällande banklag av år 1955 hade därför utbildats redan dessförinnan. I princip innebar dessa att bankbolag fick motta inlåning till ett belopp som högst svarade mot summan av vissa uppräknade tillgångar och tio gånger bankens eget kapital.

Med anledning av förslag av 1917 års bankkommitté infördes år 1918 tillståndstvång för bankbolags kontorsetablering utanför huvudkontorsorten. Som motiv för detta anfördes att en obegränsad etableringsrätt kunde leda till att prövningen av ett bankbolags nytta för det allmänna vid beviljande av oktroj annars kunde bli illusorisk. Vidare framhölls att

ett alltför stort antal bankkontor icke var förenligt med god nationell ekonomi, dels till följd av den kostnadsökning för kreditförmedling som därmed kunde inträda, dels emedan övertaliga bankkontor lätt kunde leda till en osund inbördes konkurrens om kunderna.

Även i övrigt infördes under årens lopp och framför allt under 1930-talet betydelsefulla ändringar i banklagen. Dessa ändringar aktualiserades av de instabila förhållandena under 1920- och 1930-talen och syftade till att närmare reglera formerna för affärsbankernas kreditgivning. I samband därmed avvecklades även bankernas principiella möjlighet att förvärva aktier. Av de utredningar som låg till grund för de vidtagna ändringarna förtjänar 1924 års bankkommitté att särskilt nämnas. De förslag denna kommitté framlade ledde visserligen ej till några omedelbara lagstiftningsåtgärder men kommitténs utredningar och förslag kom ändå att bli av avgörande betydelse för lagstiftningen i fortsättningen. Av speciellt intresse i detta sammanhang är de synpunkter på arbetsfördelningen mellan olika kreditinstitut som kommittén anlade.

Kommittén framhöll härvid att bankväsendet i det ekonomiska samhällslivet hade två huvuduppgifter att fylla. Den ena var att tillhandahålla erforderliga betalningsmedel och den andra att förmedla kredit. Av dessa huvuduppgifter åvilade den förstnämnda riksbanken. Den andra huvuduppgiften i vilket hänseende bankerna utövade en rent affärsmässig verksamhet för att tillgodose handelns, industrins och den allmänna rörelsens växlande kreditbehov handhades enligt kommittén så gott som uteslutande av affärsbankerna. Arbetsfördelningen mellan riksbanken och affärsbankerna förutsatte enligt kommittén ett ständigt samarbete mellan dem. Ett sådant samarbete var enligt kommitténs mening i viss mån nödvändigt även mellan affärsbankerna och andra penninginrättningar, bl. a. sparbankerna. Sparbanksrörelsens inriktning på uppsamling av smärre sparmedel samt dessas förräntning medförde visserligen konkurrens om inlåningen med den affärsbanksmässiga rörelsen, påpekade kommittén, men sparbankernas förräntning av insättarnas medel skedde dock lämpligast genom möjligast riskfria och jämförelsevis fasta placeringar inom varje sparbanks lokala verksamhetsområde. Sparbankernas utlåning kunde därför, ansåg kommittén, icke tillgodose handelns och industrins rörliga kreditbehov i större utsträckning. Utlåningen skedde företrädesvis mot inteckning i fast egendom och i form av borgenslån med jämförelsevis lång amorteringstid. Kommittén påpekade vidare att sparbankerna till ej ringa del placerade sina kassareserver på räkning hos affärsbankerna samt i obligationer. Kommittén ansåg sig på grundval härav kunna konstatera att en naturlig arbetsdelning och därav påkallad samverkan ägde rum mellan sparbanker och affärsbanker liksom mellan affärsbanker och riksbanken.

Den översyn av 1911 års banklag som ledde till nu gällande lag om bankrörelse föranleddes i första hand av behovet att återställa sambandet mellan den allmänna aktiebolagslagstiftningen och banklagstiftningen. I samband härmed företogs emellertid även vissa, i sak dock — i förhållande till de regler som införts tidigare främst under 1930- och 1940-talen — tämligen begränsade, ändringar av reglerna för affärsbankernas rörelse. I avvaktan på att problemen rörande gränsdragningen mellan kreditinstitutens verksamhetsområden blev utredda utformades sålunda som tidigare nämnts reglerna om inlåningsrätten i huvudsak efter mönster av de bestämmelser som redan tidigare gällt på området. Vissa jämkningar såväl i reglerna om inlå-

ningsrätt som i regelkomplexet i övrigt företogs dock. Sålunda kan nämnas att kassareservkravet utsträcktes till att omfatta även andra förbindelser än avvistaförbindelser, varvid kravet på kassareserv för dessa andra förbindelser sattes till 4 %.

Jordbrukskasserörelsen

Enligt år 1915 utfärdad lag med vissa bestämmelser om centralkassa för jordbrukskredit skulle med centralkassa förstås »sådan ekonomisk förening, som utgör sammanslutning för ett eller flera län av ekonomiska föreningar med ändamål att var inom sin ort bereda driftkredit åt idkare av mindre jordbruk». I samma lag gavs centralkassa möjlighet att motta insättningar från allmänheten på sparkasseräkning och på »viss eller vissa andra bankmässiga räkningar av beskaffenhet att icke medföra skyldighet att vid anfordran återbetala insatt belopp». De närmare föreskrifterna för jordbrukskasserörelsen gavs i särskilda kungörelser för centralkassor och jordbrukskassor. Enligt de i kungörelserna givna villkoren skulle såväl centralkassa som jordbrukskassa vara organiserade som ekonomiska föreningar med begränsad ekonomisk ansvarighet. Till medlem i jordbrukskassa fick enligt dessa första bestämmelser icke antas annan än svensk jordbrukare, inom landet registrerad ekonomisk förening eller svensk kommun. Till medlem i centralkassa fick endast antas jordbrukskassa vars styrelse hade sitt säte inom centralkassans verksamhetsområde. Endast medlem erhöll rätt att låna i jordbrukskassa och centralkassa och de ändamål för vilka lån i jordbrukskassa kunde beviljas specificerades i detalj.

I fråga om övriga bestämmelser angående rörelsen kan i detta sammanhang särskilt nämnas att centralkassorna ålades att redovisa en kassareserv motsvarande minst 10 % av insättarnas behållning. Kassareservkravet anknöt sålunda till vad som då gällde för sparbankerna.

De svårigheter som mötte jordbrukskasserörelsens verksamhet främst i fråga om kapitalanskaffning ledde till att den med anledning av jordbrukskrisen år 1928 tillsatta jordbruksutredningen fick i uppdrag att även undersöka vilka åtgärder som skulle kunna vidtas för att sätta jordbrukskassorna i stånd att bättre tillgodose jordbrukets kreditbehov. De förslag jordbruksutredningen framförde resulterade efter vissa ändringar i 1930 års kungörelse om jordbrukets kreditkassor. Med denna fick jordbrukskasserörelsen den treledssammansättning som karaktäriserar dess organisatoriska uppbyggnad.

Jordbrukets kreditkassor består sålunda av en riksorganisation, ursprungligen Svenska jordbrukskreditkassan numera Sveriges jordbrukskasseförbund, centralkassor och jordbrukskassor. Den tidigare detaljredovisningen för vilka ändamål jordbrukskassa kunde bevilja lån till medlemmarna slopades och jordbrukskassorna erhöll möjlighet att allsidigt tillgodose medlemmarnas kreditbehov. En vidgning av medlemskretsen möjliggjordes genom att som medlemmar i jordbrukskassa förutom jordbrukare och jordbrukets ekonomiska föreningar även aktiebolag med anknytning till jordbruket kunde beredas medlemskap. Däremot borttogs möjligheten för kommun att vara medlem i jordbrukskassa. Först i och med att nu gällande lag trädde i kraft 1956 återfick jordbrukskassor möjligheten att som medlem anta kommun.

När 1930 års förordning ersattes med 1942 års förordning om jordbrukets kreditkassor innebar detta inte några nämnvärda ändringar i fråga om jordbrukskasserörelsens rekryteringsunderlag. Betydelsefulla nyheter beträffande rörelsen

innebar dock införandet av fondrelationskrav. Dessa krav som liksom för affärsbanker och sparbanker fick formen av inlåningsrättsbestämmelser kopierades i stort sett av vad som då gällde för sparbankerna. Inlåningsrättsreglerna som anknöts till centralkasseledet utformades sålunda som dubbla multiplar enligt vilka inlåning fick mottas med högst ett belopp motsvarande 50 gånger det egna kapitalet, alternativt 12,5 gånger det egna kapitalet plus summan av vissa prioriterade tillgångar. Kassareservkravet som tidigare satts till 10 % för centralkassorna hade år 1936 ändrats till 25 % men samtidigt begränsats till att avse endast avistaförbindelser.

Nu gällande lag om jordbrukskasserörelsen av år 1956 inleds med ett stadgande om att jordbrukskasserörelsens huvudsakliga ändamål är att tillgodose jordbrukets kreditbehov samt att främja sparverksamhet. I jämförelse med 1942 års förordning ger gällande lag större möjligheter för medlemsrekrytering. Förutom att som nämnts i det föregående kommun får antas som medlem i jordbrukskassa har en ytterligare uppmjukning av medlemsreglerna ägt rum. Av speciell betydelse är härvid att en dispensregel intagits enligt vilken den kan antas som medlem i jordbrukskassa mot vars medlemskap vid särskild prövning hinder ej funnits föreligga med hänsyn till kassans uppgifter och ändamål. I övrigt är emellertid i sak ändringarna i regelsystemet jämfört med 1942 års bestämmelser tämligen begränsade. Det kan dock nämnas att kassareservkraven ändrats såtillvida som för andra förbindelser än avista numera krävs en kassareserv av 4 %. Kassareservkraven har därmed bringats i överensstämmelse med vad som gäller för affärsbankerna.

1950 års jordbrukskasseutredning vars betänkande låg till grund för den nya lagen hade bl. a. beträffande fondrelationskraven framlagt vissa förslag vilka enligt föredragande departementschefen i propositionen i ämnet (1956: 122) krävde ytterligare överväganden innan ställning till förslagen kunde tas. Särskilt borde härvid, framhöll departementschefen, frågan om gränsdragningen mellan kreditinstituten uppmärksammas.

Postbanken

Postsparbanken inrättades genom beslut av 1883 års riksdag. Genom samma års postsparbanksförordning skulle postsparbankens ändamål vara »att under statens garanti emottaga penningar, desamma förränta och genom räntans läggande till kapitalet ytterligare förkovra samt medlen i stadgad ordning vederbörande tillhandahålla». Enligt postsparbankskommitterade, vilkas i betänkande framlagda förslag låg till grund för postsparbankens inrättande, borde banken dessutom befordra folkets såväl ekonomiska som moraliska uppfostran genom inrättande av skolsparkassor, fabriks- och verkstadskassor och liknande smärre sparinrättningar.

Organisatoriskt kom postsparbanken att utgöra en del av postverket. En ändring genomfördes härvidlag då postsparbanken fr. o. m. 1912 blev ett självständigt ämbetsverk. På förslag av 1920 års postsparbankssakkunniga beslöts emellertid år 1922 att postsparbanken åter skulle utgöra en del av postverket. Även postgirot som inrättades enligt en 1924 utfärdad förordning kom administrativt att utgöra en del av postverket. Såsom redan nämnts utgör numera postsparbanken och postgirot gemensamt postbanken.

Liksom för sparbankerna hänförde sig den första ändamålsangivelsen för postbanken helt till inlåningssidan. I motsats till vad som sedermera kom att bli fallet för sparbankerna har hittills icke i ändamålsangivelsen för postbanken utlåningssidan direkt nämnts.

I 1883 års postsparbanksförordning föreskrevs beträffande medelsplaceringen att medel som postsparbanken inte behövde för sina löpande utgifter skulle göras räntebärande genom insättning i riksbanken. Vidare föreskrevs att räntebärande obligationer utfärdade av staten eller av Sveriges allmänna hypoteksbank skulle inköpas för så stor del av medlen i riksbanken som postsparbankens styrelse ansåg sig inte behöva hålla tillgänglig för uppsägningar från motboksägarna. År 1887 utvidgades inköpsrätten till att avse även vissa andra guldkantade obligationer. En ytterligare vidgning av inköpsrätten gavs 1902, vilket inte endast innebar ökad rätt att inköpa obligationer utan också medförde rätt att lämna vissa kommunlån och inteckningslån.

År 1920 bröts bestämmelserna om medelsplacering ut ur postsparbanksförordningen och intogs i ett särskilt reglemente. I samband härmed vidgades den tillåtna kretsen av placeringar ytterligare.

Det i anslutning till postsparbankens omorganisation år 1922 utfärdade placeringsreglementet överensstämde till alla väsentliga delar med det tidigare gällande. Till detta reglemente knöts 1924 även bestämmelser om placeringen av det då nyinrättade postgirots medel. Sedermera vidtagna ändringar av placeringsreglerna för postsparbanks- och postgiromedel har samtliga inneburit ökade placeringsmöjligheter. Gällande bestämmelser återfinns i reglementet av den 12 december 1958 med däri sedermera vidtagna ändringar. I detta reglemente stadgas även att för postsparbanksmedel skall hållas en kassareserv på minst 10 % och för postgiromedel på minst 50 % av kontoinnehavarnas behållning.

Kreditinstitututredningens principiella ställningstagande till gränsdragningsfrågan

Av den föregående kortfattade översikten framgår att i praktiken föreligger en viss funktionsfördelning mellan olika typer av bankinstitut. Särskilt påtaglig är denna fördelning av arbetsuppgifter ifråga om bankinstitutens utlåningsrörelse. När det gäller kapitalanskaffningen är funktionsfördelningen långt mindre påtaglig. Utvecklingen på inlåningssidan har snarast lett till en betydande likformighet. Sortimentet av inlåningsräkningar och räntevillkoren för inlåning är numera i stort sett desamma för de olika typerna av bankinstitut. Samtliga bankinstitut kan därmed i stort sett vända sig till samma kategorier av insättare.

Den funktionella fördelning av arbetsuppgifter som förekommer mellan bankinstituten kan bl. a. ses mot bakgrund av institutens traditionella särart. I viss grad har även de för bankinstituten i författning givna föreskrifterna om rörelsen bidragit till att konservera denna traditionella funktionsfördelning. De i författning meddelade föreskrifterna om rörelsen har visserligen i första hand syftat till att trygga institutens solvens och likviditet, men har därutöver även kommit att få en gränsdragande effekt.

Minst begränsande har lagstiftningen varit för affärsbankerna, för vilka inte något bestämt ändamål angivits och vilka kunnat forma sin verksamhet så att den spänner över praktiskt taget hela fältet av kredit- och betalningsförmedlande verksamhet. Även för sparbanker, jordbrukets kreditkassor och postbanken har de angivna ändamålsbestämmelserna genom sin allmänt hållna utformning i och för sig medgivit instituten en betydande rörelsefrihet. Större gränsdragningseffekt har andra bestämmelser inneburit. Bl. a. har postbankens verksamhet avgränsats genom dess placeringsreglemente och genom insättningsmaximum i postsparbanken. Dylika bestämmelser om insättningsmaximum gällde även tidigare för sparbankernas inlåning. Genom att en s. k. fri sektor infördes i och

med 1955 års sparbankslag har dock sparbankerna numera en betydande frihet i detta avseende. En gränsdragningseffekt på utlåningssidan har bl. a. bestämmelserna om revers och kredit i checkräkning som enda medgivna låneformer för sparbankerna. För postbanken gäller att lån endast får lämnas mot revers.

Att lagstiftningen fått en gränsdragande effekt synes sammanhänga med att lagstiftningen i betydande grad inneburit en kodifiering av den funktionsfördelning som uppstått i praktiken. Syftet förefaller då ha varit att på detta sätt »slå vakt om de olika institutens särart» sådan denna uppfattats vid tidpunkten för lagstiftningen. Samtidigt har samhällsutvecklingen medfört att lagstiftningen i viss mån begränsat sparbankers, jordbrukets kreditkassors och postbankens möjligheter att anpassa sin verksamhet efter de ändrade betingelserna. Detta har under utvecklingens gång lett till ett ständigt återkommande behov av punktändringar i lagkomplexet. Dessa ändringars konsekvenser för kreditväsendet i dess helhet har därvid knappast i tillräcklig grad kunnat överblickas.

De successiva punktändringarna i lagkomplexet har medfört att bankinstituten i ökad grad fått möjlighet att bedriva olika verksamhetsgrenar. Eftersom de grundläggande skillnaderna i regelsystemen för de olika typerna av bankinstitut, främst då utformningen av kraven på eget kapital, bibehållits har verksamheten inom gemensamma områden kommit att bedrivas på olika villkor. Samtidigt kan de i lag, trots den successiva liberaliseringen, förekommande inskränkningarna ifråga om verksamheten dämpa utvecklingsmöjligheterna för berörda bankinstitut. Dessa förhållanden utgör enligt utredningens mening orsaken till att gränsdragningsfrågan uppkommit.

Utredningen förutsätter att den speciella arten av bankinstitutens verksamhet i förhållande till andra företags liksom hittills nödvändiggör särskilda regler för rörelsen i syfte att trygga institutens solvens och likviditet. Av särskild betydelse finner utredningen härvid vara att bankinstituten åläggs att hålla ett med hänsyn till rörelsens art och omfattning tillräckligt eget kapital. Från dessa allmänna utgångspunkter anser utredningen att frågan om gränsdragningen mellan bankinstituten kan lösas efter endera av två huvudlinjer. Antingen kan i reglerna för institutens rörelse klarare än för närvarande anges ändamålet med verksamheten och solvens- och likviditetsreglerna anknytas därtill eller också kan ett för alla bankinstitut gemensamt regelsystem utformas inom vars ram instituten får bedriva sin verksamhet alltefter sina speciella förutsättningar och ambitioner. En lösning av gränsdragningsfrågan enligt det sistnämnda alternativet kan behöva kompletteras med att i reglementen eller på annat sätt i förekommande fall meddelas särskilda föreskrifter.

En genom lagstiftning styrd funktionsfördelning mellan bankinstituten skulle kunna medföra vissa fördelar ur kostnadssynpunkt. Genom den specialisering detta skulle medföra skulle instituten sakna anledning att anställa specialiserad personal och anskaffa produktionsutrustning för att verka över hela fältet. Man kan vidare hävda att kreditmarknaden under alla förhållanden behöver vissa specialinriktade institut, som t. ex. är fallet beträffande hypoteksväsendets kassor, och att det då kan ligga nära till hands att upprätthålla ambitionen med en mera fullständig funktionsfördelning. För en genom lagstiftning styrd funktionsfördelning talar också att rörelsereglerna vid en sådan ordning kan anpassas direkt till institutens funktion, vil-

ket kan medföra en tekniskt enklare utformning. Kraven på det egna kapitalets storlek skulle exempelvis, såsom för närvarande är fallet, kunna bestämmas med hänsyn till om »affärsbanksmässig» eller »sparbanksmässig» placeringsverksamhet förekommer.

Trots att exempel på genom lagstiftning styrd funktionsfördelning icke saknas i utlandet — lagstiftningen i Frankrike är ett sådant exempel — har ett system med en mera fullständig funktionsfördelning enligt utredningens mening uppenbara olägenheter. Även om den nuvarande faktiska funktionsfördelningen skulle i viss mån kunna tas till utgångspunkt för en strängare i författning given funktionsfördelning utgör den knappast någon verkligt hållbar grund för en funktionsfördelning som skulle bli bestående framöver. Också i övrigt saknas enligt utredningens mening hållbara kriterier för en funktionsfördelning icke minst därför att det vid lagstiftningstillfället förefaller svårt att förutse de förändringar i kreditbehoven som kan komma att aktualiseras i framtiden. Utredningen vill i detta sammanhang erinra om att det redan vid nuvarande i praktiken förekommande funktionsfördelning förefintliga gränsdragningsproblemet i viss mån sammanhänger med att lagstiftningen begränsar vissa bankinstituts verksamhetsfält. En funktionsfördelning innebär också att en konkurrensbegränsning införes i författning.

De anförda olägenheterna med i författning angiven funktionsfördelning mellan bankinstituten uppkommer icke vid ett för alla typer av bankinstitut enhetligt regelsystem. Till detta kommer att ett i princip enhetligt regelsystem även i sig erbjuder betydande fördelar.

Kreditväsendets funktion är att förmedla krediter och betalningar. Den ekonomiska utvecklingen innebär inte blott en växande efterfrågan på krediter utan också förskjutningar i kreditbehoven mellan olika områden. Också kreditformerna kan under utvecklingens gång förändras under inflytande av skiftande behov. Ett oavvisligt krav på en effektiv kreditförmedling är därför att bankinstituten smidigt skall kunna anpassa sin rörelse efter kreditbehovens förändringar. Inom ett regelsystem, där bankinstitutens verksamhetsfält preciseras i hög grad, uppkommer tid efter annan krav på ändringar i liberaliserande riktning för att möta utvecklingens krav. Ett sådant regelsystem försvårar en smidig anpassning, vilket inte är fallet vid ett enhetligt regelsystem, som ger bankinstituten möjlighet att inom ramen för gemensamma lagregler utforma rörelsen efter utvecklingens krav.

Effektivitetssynpunkterna kan sålunda bäst tillgodoses genom en så långt möjligt enhetlig rörelselagstiftning för bankinstituten. En såvitt möjligt fri konkurrens mellan instituten på möjligast lika villkor får då sörja för att de olika behoven av banktjänster blir tillgodosedda. En ökad konkurrens bör innebära en betydande stimulans till rationalisering och kan också för kunderna medföra lägre kostnader och bättre service.

Även ett friare system kan i praktiken väntas medföra en viss funktionsfördelning. De skilda typerna av institut har var och en sin traditionella särart, och det torde dröja innan de gränser som nu framstår som givna helt suddas ut. Det torde knappast finnas större anledning exempelvis för en mindre sparbank att ändra den huvudsakliga inriktningen av verksamheten. Vidare kan postbankens huvudsakliga inriktning på långfristiga placeringar väntas förbli.

Enligt utredningens uppfattning bör vid ett enhetligt regelsystem vetskapen om att verksamheten drivs i konkurrens med andra institut dämpa eventuella pla-

ner på att vidga verksamheten utöver vad som förefaller ekonomiskt försvarligt. Hittills gjorda erfarenheter ger också vid handen att bankinstituten visat stor försiktighet när det gällt att etablera sådan rörelse, som gällande bestämmelser visserligen tillåtit men som av bankinstitutens ledning bedömts som alltför kostnadskrävande.

Den återhållsamhet ifråga om utvidgning av verksamheten, som sålunda torde komma att bestå, har sin rot i vissa djupt liggande förhållanden som inte i grunden torde kunna förändras genom en mer generellt verkande liberalisering av föreliggande regler. De skiljaktigheter som sammanhänger med associationsrättsliga olikheter torde sålunda inte påverkas nämnvärt, och det har inte heller varit utredningens uppgift att överväga några förändringar i dessa avseenden. Med de associationsrättsliga olikheterna sammanhänger vissa skillnader i beskattningsförhållandena, för vilka utredningen redogör i kap. 11, utan att dock på grund av frågans generella innebörd och direktivens begränsning presentera ett ändringsförslag. Konkurrensen binds vidare av vissa institutionella samt av penningpolitiska faktorer.

Ett i huvudsak enhetligt system av regler för bankinstitutens rörelse innebär att varje bankinstitut i princip får legal rätt att driva alla inom bankväsendet förekommande rörelsegrenar och därigenom får möjlighet att smidigt anpassa sig till förändringarna i samhällsekonomin. Även om av det anförda framgår att den ökade valfriheten för bankinstituten knappast kan antas leda till drastiska förändringar i den verksamhet som f. n. framstår som karakteristisk för olika typer av bankinstitut, torde man böra räkna med marginella förskjutningar i verksamheten instituten emellan. Sådana förskjutningar är enligt utredningens uppfattning av väsentlig betydelse för att en rimlig konkurrens mellan instituten med sådana fördelaktiga konsekvenser, som ovan berörts, skall kunna åstadkommas.

Utredningen förordar mot bakgrund av vad som anförts att gränsdragningsfrågan mellan bankinstituten löses genom att ett i princip enhetligt regelsystem för bankinstitutens rörelse införes.

Ett förenhetligande av gällande rörelsebestämmelser förutsätter tämligen genomgripande omarbetningar av nuvarande regler för bankinstitutens rörelse. Härvid måste lagreglerna om solvens och likviditet samordnas.

Som redan nämnts är kravet på eget kapital av speciell vikt i regelsystemet. Kravet bör ställas så högt att kapitalet är tillräckligt stort för rörelsens omfång och inriktning utan att likväl onödigtvis hämma institutens verksamhet. De krav på eget kapital som nu gäller för bankinstituten är utformade så att instituten får motta inlåning till ett belopp som motsvarar summan av dels vissa ur risksynpunkt prioriterade tillgångar, dels en viss multipel av institutens eget kapital. Kravet på storleken av eget kapital påverkas sålunda i hög grad av placeringsinriktningen. De nuvarande inlåningsrättsbestämmelserna som i sak innebär krav på eget kapital differentierat efter en antagen huvudsaklig inriktning av affärsbankernas placeringar resp. av sparbankernas och jordbrukets kreditkassors är formellt likartade för sparbanker och jordbrukets kreditkassor. För affärsbankerna är kraven på marginalkapital större än för de andra instituten.

Motiveringen för dessa skiljaktigheter kan återföras på det förhållandet att man förutsatt att sparbankernas och jordbrukets kreditkassors utlåningsverksamhet är mindre riskbetonad än affärsbankernas. Sådana efter en förutsatt funktionsfördelning utformade skiljakti-

ga regler är ej förenliga med ett enhetligt regelsystem. Däremot kvarstår möjligheten att fullt ut differentiera kapitalkravet efter placeringarnas art och förlustrisken på dessa olika placeringar. Som framgår av det följande förordar utredningen en sådan lösning (kap. 7).

Genom differentierade kapitaltäckningskrav skapas enligt utredningens mening garantier inte endast för att bankinstituten får ett i förhållande till rörelsens inriktning och omfattning tillräckligt stort kapital utan också för att det för varje bankinstitut samlade kapitalkravet ej onödigtvis försvårar rörelsens utveckling. Någon nackdel jämfört med ett kapitaltäckningssystem som anknyter till en förutsatt funktionell uppdelning kan enligt utredningens mening enhetliga, tillräckligt differentierade kapitaltäckningsregler icke innebära. Ett enhetligt system har tvärtom den fördelen, att villkoren för verksamheten också i detta avseende blir lika. Bankinstituten har att bedöma sina förutsättningar att driva olika rörelsegrenar med utgångspunkt från den ram som det egna kapitalets storlek ger. Omvänt har bankinstituten att anpassa det egna kapitalets storlek till den rörelseinriktning som eftersträvas.

Enligt direktiven har utredningen icke att pröva bankinstitutens verksamhetsformer, med postbanken som uttryckligt nämnt undantag. Utredningen har enligt direktiven heller icke haft till uppgift att ingå på spörsmål rörande bankinstitutens inre struktur i vidare mån än som direkt kan föranledas av uppgiften att pröva gränsdragningsfrågan och den i direktiven särskilt nämnda frågan om filialverksamhet. Med undantag av frågan om filialbildningen, som behandlas i kap. 10, har utredningen därför icke ansett sig ha anledning att ta ställning till eller föreslå några särskilda åtgärder i frågor rörande bankinstitutens inre rationalisering eller i övrigt beträffande deras sätt att bedriva sin verksamhet.

Postbanken utgör en del av postverket och har därmed företagsformen statligt affärsverk. Med hänsyn bl. a. till postbankens storlek och för att kunna inordna postbanken i ett enhetligt system av rörelseregler för bankinstituten förordar utredningen på skäl som närmare redovisas i kap. 3, att postbanken ombildas till ett av postverket ägt aktiebolag.

Utredningens uppdrag är begränsat till gränsdragningsfrågans lösning. Eftersom det inte alltid varit möjligt att utreda i vad mån en bestämmelse tillkommit i gränsdragningssyfte eller av andra skäl har dock utredningen även måst ta upp vissa frågor som haft indirekt anknytning till gränsdragningsfrågan. Utredningen har vid sina överväganden utgått från att huvudsyftet med regelsystemet bör vara att främja en effektiv kreditförmedling i för insättarna betryggande former. Utredningen har vidare förutsatt att de bestämmelser som av penningpolitiska skäl kan behöva uppställas för bankernas rörelse liksom hittills bör utfärdas i särskild ordning.

De ändringar av nu gällande bestämmelser utredningen anser böra genomföras motiveras närmare i de följande kapitlen. Beträffande de i nuvarande bestämmelser angivna syftena med bankinstitutens verksamhet har utredningen icke funnit skäl föreslå annan ändring än att för postbanken förutom det sparfrämjande ändamålet även utlåningsverksamheten bör nämnas.

Dessutom har utredningen, på skäl som närmare redovisas i kap. 4, för jordbrukets kreditkassor föreslagit den ändningen, att fråga om medlemskap i kasserörelsen icke längre skall närmare regleras i lag utan ankomma på kasserörelsen att avgöra inom ramen för det i lag angivna ändamålet.

KAPITEL 2

Livförsäkringsbolagens kapitalförvaltningsrörelse

Frågans tidigare behandling

Frågan om livförsäkringsbolagens kapitalförvaltningsrörelse aktualiserades i samband med den senaste allmänna översynen av lagen om försäkringsrörelse, som ledde fram till vissa lagändringar beslutade av 1961 års riksdag. Enligt den uppfattning som uttalades av föredragande departementschefen i prop. 1961: 171, vari förslag till de nämnda lagändringarna framlades, kan begreppet livförsäkringsrörelse innefatta förvaltning och förräntning av förfallna livförsäkringsbelopp. Frågan om en längre gående rätt för livförsäkringsbolagen att ägna sig åt kapitalförvaltningsrörelse har kreditinstitututredningen enligt sina direktiv fått i uppdrag att ta ställning till.

En av huvudreglerna i lagen om försäkringsrörelse (FL) är att försäkringsbolagens verksamhet skall vara begränsad till försäkringsrörelse. Före 1961 års revision av lagen var denna regel kategoriskt uttryckt i lagens 2 § på följande sätt: »Försäkringsbolag må icke driva annan rörelse än försäkringsrörelse.» År 1961 infördes följande nya lydelse: »Försäkringsbolag må icke driva annan rörelse än försäkringsrörelse, med mindre särskilda skäl äro därtill.»

Avsikten med den nämnda ändringen var icke att i något väsentligt hänseende ändra innebörden av lagstadgandet. I själva verket bygger hela rörelselagstiftningen inom försäkringsområdet på förutsättningen, att verksamheten hos försäkringsbolagen är begränsad till försäkringsrörelse. Med den gjorda ändringen ville man tillgodose behovet för försäkringsbolagen att utöva viss verksamhet i direkt samband med själva försäkringsrörelsen. Som exempel kan nämnas, att ett försäkringsbolag må biträda annat försäkringsbolag vid dess försäkringsrörelse, uppföra bostads-, kontors- eller affärsfastighet avsedd att utgöra en varaktig kapitalplacering samt bedriva sådan maskinuthyrnings- och annan verksamhet, vilken medför ett ändamålsenligt utnyttjande av maskiner och personal, som erfordras för bolagets försäkringsrörelse. Bestämmelser i detta hänseende har intagits i bolagens bolagsordningar.

Det må i sammanhanget nämnas, att bestämmelsen i den svenska försäkringslagen, att försäkringsbolagens verksamhet skall vara begränsad till försäkringsrörelse, återfinns i försäkringslagarna i det övervägande flertalet andra länder med vilka Sverige i dessa hänseenden vanligen jämförs. Det stora undantaget är här Storbritannien, där lagbestämmelserna angående försäkringsrörelse är av mycket ringa omfattning i jämförelse med vad som är fallet i de flesta övriga västeuropeiska länder.

Vid behandlingen av ovan nämnda fråga rörande omfattningen av försäkringsbolagens verksamhet diskuterades även spörsmålet om försäkringsbolagens kapitalförvaltningsrörelse.

1958 års försäkringssakkunniga, vars betänkande »Översyn av lagen om försäkringsrörelse» (SOU 1960: 11) i vissa

delar kom att ligga till grund för lagrevisionen vid 1961 års riksdag, påpekade att många livförsäkringsformer inrymmer ett direkt sparande, som kan få en betydande omfattning. Livförsäkringsbolagens verksamhet utgörs till mycket stor del av en förvaltning och en förräntning av i försäkringsform uppsamlade sparmedel. Från olika håll har ifrågasatts, huruvida icke anledning finns att i ökad omfattning låta livförsäkringsbolagen ägna sig åt att förvalta sparmedel. Det har gjorts gällande, att livförsäkringsbolagen är väl skickade att motta penningmedel till förvaltning även när dessa medel icke har karaktären av premier för livförsäkring. Såsom motivering för att samhället skall tillåta livförsäkringsbolag att ta steget att förvalta sparmedel utan samband med någon försäkring har i huvudsak åberopats, att livförsäkringsbolagen på grund av sin nuvarande kapitalförvaltning — vars organisation i allmänhet icke skulle behöva utbyggas — är fullt kompetenta att handha uppgiften i fråga samt att det är ett samhällsintresse att främja sparandet och att livförsäkringsbolagen, icke minst genom sin ombudsorganisation, har möjligheter att ytterligare stimulera sparandet, därest bolagen får ett större register att spela på.

De sakkunniga yttrade vidare att man också kunde tänka sig att något livförsäkringsbolag funne det ändamålsenligt att samarbeta med annat sparinstitut och stimulera till sparande i detta. Exempel fanns på att vissa banker fungerade som ombud för livbolag. Om man däremot ville samarbeta i motsatt riktning så att livbolag biträder bank med bl. a. kontakt med allmänheten, ex. i och för kombination av sparande i bank och riskförsäkring, så kunde hinder däremot möta enligt då gällande FL. Enär de sakkunniga föreslog uppmjukning av det villkorslösa förbudet för försäkringsbolag att driva annan rörelse än försäkringsrörelse, kunde det dock komma att lämnas tillstånd till att livbolag åtog sig dylikt samarbete med bank.

Det längst gående steget, sade de sakkunniga, skulle vara att livförsäkringsbolagen skulle för egen räkning få motta medel från allmänheten för förvaltning och förräntning utan att ifrågavarande medel hade karaktären av försäkringspremier. De sakkunnigas förslag till uppmjukning av FL:s bestämmelser därhän att försäkringsbolag kunde erhålla tillstånd att driva även annan rörelse än försäkringsrörelse innebure att möjlighet i och för sig skulle finnas enligt FL att lämna livförsäkringsbolag tillstånd att driva kapitalförvaltningsrörelse utan samband med försäkring. De sakkunniga ansåg emellertid att en sådan utvidgning av verksamheten skulle beröra en stor del av kapital- och kreditmarknaden och få betydande återverkningar på andra institutioner. Därför förutsatte de sakkunniga att tillbörlig försiktighet skulle iakttas vid ett ifrågasatt begagnande av nyssnämnda möjlighet och ansåg att frågan om en så långtgående utvidgning borde övervägas i samband med en allmän gränsdragning mellan olika kreditinstituts verksamhet.

Beträffande förvaltning och förräntning av förfallet försäkringsbelopp yttrade de sakkunniga, att hinder häremot i allmänhet hade ansetts föreligga därför att det eventuellt kunde anses utgöra främmande rörelse. I viss utsträckning har det förekommit att förfallna försäkringsbelopp av bolag insatts i bank och på sådant sätt gjorts räntebärande. Såvitt de sakkunniga kunde finna skulle det emellertid vara till fördel för livförsäkringstagarna och skulle samtidigt livförsäkringsbolagens administration av förfallna livförsäkringsbelopp i viss mån förenklas, därest livförsäkringsbolagen fick en klar och ostridig rätt att i egen

regi förränta livförsäkringsbelopp som förfallit till betalning. Skäligheten syntes de sakkunniga kräva att förfallna livförsäkringsbelopp som på grund av förbiseende e. d. kvarligger en lång tid, kanske flera år efter förfallodagen, icke blev helt räntelösa. Det borde icke heller vara uteslutet att avtal träffades om kvarstående och förräntning av hela eller en del av förfallet försäkringsbelopp. Dylika avtal kunde utgöra en service mot försäkringstagarna och kunde eventuellt bidra till att motverka omedelbar konsumtion. De sakkunniga ansåg dock att det knappast vore att räkna med någon mycket stor omfattning av en dylik serviceverksamhet. Rätten att förränta försäkringsbelopp som förfallit till betalning syntes de sakkunniga ligga helt i linje med livförsäkringsbolagens verksamhet i övrigt. En dylik förvaltning syntes dem vara en direkt fortsättning och komplettering av de tjänster, som livförsäkringsbolagen åtog sig. De sakkunniga ansåg att det icke erfordrades någon ändring av FL för att livförsäkringsbolagen skulle erhålla ifrågavarande rätt till förräntningsverksamhet. Redan enligt gällande lag fanns angivet att värdet av livförsäkringsbolagens ansvarighet på grund av inträffade försäkringsfall skulle ingå i livförsäkringsfonden. Den omständigheten att bolagen skulle komma att utge ränta å förfallna försäkringsbelopp och att dessa belopp i större utsträckning än tidigare — delvis efter avtal — komme att ligga kvar hos livförsäkringsbolagen torde enligt de sakkunnigas mening icke böra föranleda att dylik kapitalförvaltning skulle betraktas såsom en rörelse, vilken låge utanför begreppet försäkringsrörelse.

I sitt remissyttrande över de sakkunnigas betänkande anslöt sig *Svenska försäkringsbolags riksförbund* till vad de sakkunniga anfört beträffande rätten för försäkringsbolagen att förvalta och förränta förfallna försäkringsbelopp och tillade att förslaget i detta hänseende borde gälla även annan personförsäkring än livförsäkring. — Förbundet tog även upp frågan om bolagen skulle få rätt att motta medel för förvaltning och förräntning utan att medlen har karaktär av livförsäkringspremier och anförde, att förbundet ansåg att en dylik utvidgning av livbolagens verksamhet skulle vara av värde både för att stimulera sparandet och ur servicesynpunkt. Förbundet berörde i sitt yttrande vissa anordningar som kunde bedömas få en betydande sparstimulerande effekt och menade att livförsäkringsbolagen var väl skickade att handha en vidgad kapitalförvaltning.

Bland remissinstanserna intog även *Folksam, Landsorganisationen* och *Kooperativa förbundet* en positiv hållning till tanken att försäkringsbolagen i egen regi skulle få bedriva fristående kapitalförvaltningsverksamhet.

Svenska bankföreningen motsatte sig i sitt yttrande bestämt att livförsäkringsbolagen skulle för egen räkning få för förvaltning och förräntning från allmänheten motta även andra medel än försäkringspremier. Såsom de sakkunniga framhållit skulle en dylik utvidgning få betydande återverkningar på kapital- och kreditmarknaden och bryta sönder den struktur som där naturligt vuxit fram. Denna utvidgning torde även vara oförenlig med BL. — Beträffande rätten att förvalta och förränta förfallna försäkringsbelopp ville bankföreningen ifrågasätta om det verkligen funnes behov av att öppna möjlighet för avtal därom. De rikhaltiga placeringsmöjligheterna i de reguljära spar- och inlåningsinstituten borde enligt föreningens mening vara fullt tillräckliga och det kunde icke antas att tillskapandet av ett

ytterligare alternativ skulle vara ägnat att stimulera till en ökning av det totala sparandet.

Svenska sparbanksföreningen instämde i de sakkunnigas uppfattning att frågan om en utvidgning av livbolagens verksamhet till att avse kapitalförvaltning utan samband med livförsäkring, lämpligen borde övervägas i ett vidare sammanhang, helst som dylik verksamhet, närmast är att likställa med vanlig bankverksamhet, erbjuder många andra aspekter än själva förvaltningen av sparmedlen.

I propositionen till 1961 års riksdag anslöt sig *departementschefen* till de sakkunnigas uppfattning att livförsäkringsrörelse innefattade förvaltning och förräntning av förfallna livförsäkringsbelopp. Beträffande livförsäkringsbolagens sparfrämjande verksamhet i övrigt ville departementschefen icke göra mera bestämda uttalanden men menade att vad de sakkunniga anfört i denna speciella fråga kunde vara till viss vägledning. Departementschefen underströk emellertid värdet av en från samhällssynpunkt angelägen utökning av livförsäkringsbolagens sparmedelsinsamlande verksamhet men ansåg att till en början endast sådan kapitalförvaltningsrörelse som stod i samband med försäkring borde ifrågakomma. Spörsmålet om en mera långtgående utvidgning av den sparfrämjande verksamheten till att omfatta kapitalförvaltningsrörelse utan samband med försäkring borde enligt departementschefen avgöras i ett större sammanhang. Definitivt ställningstagande härtill syntes icke böra ske förrän i samband med en allmän översyn av gränsdragningen mellan olika kreditinstituts verksamhet.

I anslutning till ovannämnda proposition avgavs bl. a. till riksdagens båda kamrar två likalydande *motioner* i vilka ifrågasattes om icke försäkringstagarna borde få rätt att inbetala större eller mindre premiebelopp i förskott för liv- eller sakförsäkring.

Departementschefens ställningstagande till frågan om rätt för livförsäkringsbolag att förvalta och förränta förfallna försäkringsbelopp lämnades av *första lagutskottet* utan någon erinran. I fråga om de ovannämnda motionerna yttrade utskottet, att, eftersom motionärerna avsett att försäkringstagare skulle få lyfta i förskott inbetalt premiebelopp jämte ränta när han önskade, ett bifall till motionerna skulle medföra att gränsdragningen mellan försäkringsinrättningars och bankers verksamhetsområden skulle utsuddas. Utskottet hemställde därför att motionerna — med hänsyn till den bebådade utredningen om gränserna mellan skilda kreditinstituts verksamhetsområden — icke skulle föranleda något riksdagens ställningstagande.

Riksdagen lämnade vad departementschefen anfört utan erinran och följde första lagutskottets förslag i fråga om nämnda motioner.

Kreditinstitututredningen

Som framgått av den tidigare redogörelsen anses förvaltning och förräntning av förfallna försäkringsbelopp inom personförsäkringsrörelsen utgöra del av själva denna rörelse. Denna speciella kapitalförvaltning kallas försäkringsbolagens förräntningsrörelse. De belopp som förräntas utgörs dels av försäkringsbelopp, som förfallit men vilkas utbetalning av olika anledningar blivit fördröjd, dels av förfallna försäkringsbelopp om vilka direkt överenskommits att de skall kvarstå hos vederbörande försäkringsbolag mot ränta längre eller kortare tid. Till belysning av omfattningen av förräntningsrörelsen lämnas i tabell 2:1 uppgifter avseende liv- och sjukförsäkringsbolagen exkl. kollektiv tjänstepensionsförsäkring i Svenska personal-pen-

Tabell 2: 1. Liv- och sjukförsäkringsbolagens förräntningsrörelse
Innestående belopp vid resp. års slut. Milj. kr.

	1962	1963	1964	1965	1966
Förräntat belopp					
Utan överenskommelse	15	16	20	23	28
Enligt överenskommelse	11	18	29	41	50
Hela förräntningsrörelsen	26	34	49	64	78

Anm. Omfattar ej kollektiv tjänstepensionsförsäkring i Svenska personal-pensionskassan. — Källa: Försäkringsinspektionen.

sionskassan (SPP). Vid slutet av år 1966 utgjorde det kapital försäkringstagarna (förmånstagarna) hade innestående i förräntningsrörelsen 0,9 % av försäkringstagarnas samtliga i liv- och sjukförsäkringsbolagen innestående medel.

I diskussionen kring frågan om omfattningen av försäkringsbolagens kapitalförvaltningsrörelse har man bl. a. varit inne på den tanken, att sådan kapitalförvaltning skulle kunna medges som — utan att vara ett direkt utflöde av försäkringsrörelsen — dock hade samband med försäkring. Ett sådant samband skulle kunna åstadkommas t. ex. på så sätt att tillstånd för försäkringsbolagen att motta och förvalta sparmedel från enskilda försäkringstagare genom vissa maximeringsregler knöts till det samtidiga innehavet av försäkringar.

Avgränsningar av denna typ är emellertid — mot bakgrunden av möjligheten att ändra och återköpa försäkringar — svåra att göra på ett ändamålsenligt sätt och torde leda till för allmänheten svårbegripliga resultat, t. ex. när behovet av försäkring utvecklas i annan riktning än behovet av bankmässigt sparkapital.

Med hänsyn till vad ovan anförts torde man i praktiken stå inför alternativen att antingen bibehålla den nuvarande arbetsfördelningen mellan försäkringsbolagen å den ena sidan och bankinstituten å den andra eller öppna möjlighet för försäkringsbolagen att mera allmänt driva vissa former av bankverksamhet.

En gemensam motivering i de förslag, som från olika håll framförts i den tidigare diskussionen avseende en utvidgning av försäkringsbolagens verksamhet till att omfatta även vissa former av bankverksamhet, har varit, att en sådan utvidgning skulle öka bolagens möjligheter att ge försäkringstagarna en mera allsidig service på betalningsförmedlingens område. Samtidigt skulle möjligheter öppnas att på ett för kunden smidigt sätt tillhandahålla paketlösningar avseende bank- och försäkringstjänster.

I dagens läge erbjuder de ordinarie bankinstituten rikhaltiga placeringsmöjligheter och en omfattande service på betalningsförmedlingens område. Enligt utredningens mening bör möjligheter finnas att genom samarbete mellan försäkringsbolagen och bankinstituten tillgodose alla rimliga krav på service. Utredningen har därför icke funnit anledning föreslå sådana ändringar i gällande lag och lagtillämpning, att en integrering av bank- och försäkringsverksamhet i ett och samma företag möjliggörs, med de vittgående, svåröverskådliga konsekvenser en sådan integrering skulle få för kreditväsendets struktur. Det kan i sammanhanget erinras om att i det förslag till gemensamma etableringsbestämmelser på försäkringsområdet inom sexstatsmarknaden, som utarbetats av EEC-kommissionen i Bryssel, såsom villkor

för koncession gäller att försäkringsbolag icke med försäkringsrörelse förenar annan verksamhet.

Innebörden av utredningens ställningstagande är sålunda att den huvudbestämmelse i FL som stadgar, att försäkringsbolagens verksamhet skall vara begränsad till försäkringsrörelse, bibehålls i den form den f. n. har enligt 2 § lagen om försäkringsrörelse.

KAPITEL 3

Postbankens ställning och funktion på kreditmarknaden

Historik

Enligt 1883 års postsparbanksförordning skulle postsparbankens ändamål vara »att under statens garanti emottaga penningar, desamma förränta och genom räntans läggande till kapitalet ytterligare förkovra samt medlen i stadgad ordning vederbörande tillhandahålla». Envar skulle äga rätt att för egens eller annans räkning insätta medel i postsparbanken vid de postanstalter postsparbankens styrelse bestämde (s. k. postsparbankskontor) och på alla de tider då postanstalt hölls öppen för allmänheten. Postsparbanken kunde på nyåret 1884 starta sin verksamhet vid 1 444 postsparbankskontor, d. v. s. omkring 80 % av landets postanstalter. 1911 hade antalet postsparbankskontor stigit till 3 286, d. v. s. omkring 99 % av landets postanstalter. Från och med mars 1919 finns postsparbanksrörelse vid varje fast postanstalt.

Organisatoriskt kom postsparbanken att utgöra en del av postverket. Som styrelse för postsparbanken skulle enligt 1883 års förordning fungera generalpostdirektören, ordförande, samt fyra ledamöter, nämligen den byråchef i generalpoststyrelsen, som var föredragande i postsparbanksärenden, en av Konungen särskilt förordnad ledamot samt en bankofullmäktig och en riksgäldsfullmäktig, utsedda av riksbanks- respektive riksgäldsfullmäktige. Postsparbanksärendena handlades inom en i generalpoststyrelsen nyinrättad på extra stat uppförd byrå, den s. k postsparbanksbyrån.

I början av 1900-talet uppstod debatt om postsparbankens ställning. De år 1908 tillkallade postsparbankssakkunniga med generalpostdirektören som ordförande föreslog under åberopande av att den dittillsvarande organisationsformen hade inneburit ett provisorium, att postsparbanken skulle få en fastare och självständigare form. Över förslaget yttrade sig bl. a. 1902 års lönereglerings kommitté, som ansåg att banken i stället för att få en friare ställning helt borde införlivas med postverket. Därvid skulle vid vikande konjunkturer övertalig personal i postsparbanken kunna sysselsättas i postverket. Att införliva banken med postverket skulle vidare enligt lönereglerings kommitténs mening medföra förenklingar från redovisningssynpunkt.

Postsparbanksstyrelsen hävdade i sitt yttrande, att postsparbanken borde ha en från postverket fristående ställning. Postsparbanksärenden och postala frågor, vilka till sin natur var vitt åtskilda, borde enligt styrelsens mening icke lämpligen handläggas inom en och samma centralförvaltning eftersom en förening av verksamheterna skulle kunna förkväva den initiativlust som var nödvändig, om postsparbanken rätt skulle kunna uppfylla sin uppgift. Postsparbanksstyrelsens uppfattning biträddes av generalpoststyrelsen.

I proposition i ämnet den 24 mars 1911 förordade föredragande departementschefen postsparbankssakkunnigas linje och föreslog att postsparbanken skulle bli ett självständigt ämbetsverk. 1911 års

riksdag godkände i huvudsak den framlagda propositionen varigenom postsparbanken från och med 1912 års ingång blev ett självständigt ämbetsverk med en postsparbanksdirektör som chef. Generalpostdirektören skulle dock fortfarande vara ordförande i postsparbankens styrelse och även i övrigt erhöll styrelsen samma sammansättning som enligt 1883 års förordning med den enda skillnaden att postsparbanksdirektören ersatte den byråchef i generalpoststyrelsen som varit föredragande i postsparbanksärenden.

I början av 1920-talet togs frågan om postsparbankens ställning åter upp främst beroende på att bankens ekonomiska resultat ansågs mindre tillfredsställande. I juli 1920 bemyndigade Kungl Maj:t chefen för finansdepartementet att tillkalla högst fem sakkunniga för att skyndsamt verkställa utredning och avge förslag till en fullständig omorganisation av postsparbanken. De sakkunniga, som kom att bestå av endast fyra personer, föreslog, att postbanken åter skulle förenas med postverket. Som argument anfördes, att postsparbanken var beroende av postverkets organisation, att tjänstemännen vid postanstalterna kunde väntas omfatta postsparbanken med större intresse om banken utgjorde en del av postverket och att de administrativa centrala uppgifterna för postsparbanken var så pass begränsade att de icke motiverade postsparbankens ställning som självständigt ämbetsverk.

De sakkunniga förordade vidare att postgirorörelse skulle införas med ingången av 1923 och inom postverket administreras av samma byrå som föreslogs få postsparbanksverksamheten om hand. Mot sakkunnigmajoritetens förslag reserverade sig ordföranden, generalpostdirektören Juhlin, som ansåg, att de skäl som tidigare föranlett att postsparbanken skilts från postverket alltjämt ägde giltighet. Att postanstalterna fungerade som sparbankskontor ansåg reservanten icke vara något vägande skäl för att återförena postsparbanken med postverket. Däremot kunde enligt reservantens mening postgirot med fördel administreras av postverket, då girot snarare kunde betraktas som en utbyggnad av postanvisningsrörelsen än som bankverksamhet.

Kungl. Maj:ts proposition i ämnet anslöt sig till sakkunnigmajoritetens förslag och riksdagen beslöt, att postsparbankens ställning som fristående ämbetsverk skulle upphöra vid 1923 års ingång och att postsparbanken skulle inordnas i postverket som en till generalpoststyrelsen hörande byrå. Däremot lämnade riksdagen propositionen utan bifall i fråga om att införa postgiro.

Beträffande postgirot återkom generalpoststyrelsen i januari 1924 i en hemställan till Kungl. Maj:t om att förslag att införa postgiro borde framläggas för samma års riksdag. I proposition i ämnet föreslogs att postgiro skulle införas från och med år 1925. Riksdagen biföll propositionen och uttalade i enlighet med propositionen att postgirot lämpligen borde handhas av samma byrå som postsparbanken.

Den byrå inom generalpoststyrelsen som fick postsparbanks- och postgiroärenden om hand ställdes 1936 utanför byråindelningen och erhöll benämningen generalpoststyrelsens bankavdelning med en för viss tid förordnad chef, postsparbankschefen. Fastän postsparbanken som nyss nämnts år 1923 uppgick i generalpoststyrelsen erhöll den dock en egen styrelse för de speciella bankspörsmålen. Styrelsens sammansättning förblev densamma som tidigare och bestod sålunda av generalpostdirektören, postsparbankschefen samt ytterligare tre

ledamöter varav två skulle utses bland fullmäktige i riksbanken och riksgäldskontoret. Styrelsen erhöll benämningen postsparbanksfullmäktige.

Frågan om postbankens (benämningen postbanken infördes år 1960 som gemensam beteckning på postsparbanken och postgirot) ställning aktualiserades åter i samband med den år 1956 tillsatta postutredningen. I en PM den 22 juni 1961 framhöll numera bankinspektören T. V. Hanström, som var expert i utredningen, att den centrala förvaltningen av postbanken var av speciell natur i förhållande till postverkets förvaltning i övrigt. Bankens särart markerades genom att postsparbanken och postgirot utgjorde från postverksamheten skilda ekonomiska enheter med var sina bokslut. Dessutom bedrevs bankverksamheten utan monopol i direkt konkurrens med ett stort antal företag med liknande verksamhet. Herr Hanström anförde vidare, att banken gentemot postverket i övrigt stod i ett kundförhållande i så motto att postverket handhade rörelsen vid postanstalterna, för vilket verket av banken gottgöres ersättning, som var avsedd att täcka de verkliga kostnaderna.

I proposition år 1961 (nr 189) angående ändrad organisation av postbanken förordade föredragande departementschefen, att postbanken skulle organiseras på tre huvudavdelningar, nämligen en allmän avdelning, en driftavdelning och en finansavdelning och att arbetet inom avdelningarna skulle fördelas på sektioner. Bankens ledning skulle närmast under generalpostdirektören utövas av postbankschefen och cheferna för de tre huvudavdelningarna. Departementschefens förslag lämnades utan erinran av riksdagen.

När postutredningens huvudbetänkande framlades togs frågan om postbankens ställning åter upp. Utredningen berörde de argument som kunde anföras för att postbanken fick en i förhållande till postverket fristående ställning. Utredningen erinrade härvid om att argument för att postbanken skulle friställas främst hade varit att postsparbanken och postgirot icke kunde anses som någon post- eller kommunikationsverksamhet utan var av bankmässig och finansiell natur.

Sedan debatten om postsparbanken och postgirot fördes på 1920-talet hade, påpekade utredningen, rörelsen utvecklats och banken nått en sådan omfattning och dominans, att det i den tidigare debatten framförda skälet att de administrativa uppgifterna med postsparbanken icke motiverade en särskild förvaltning, icke längre gällde. Verksamheten hade vidare särskilt under senare år vad angår serviceformerna anpassats till banksystemet i övrigt, vilket enligt postutredningens mening givit särskilt postgirot en mera bankmässig inriktning än tidigare. Det förhållandet, att man strävade efter likformighet med andra kreditinstitut i fråga om de tjänster som erbjöds skulle, framhöll postutredningen, kunna tas till intäkt för en sådan ändring av bankens organisations- och företagsform, att man också ifråga om sättet att driva rörelsen uppnådde största möjliga likställighet med andra bankorgan. Detta resonemang ledde enligt postutredningens uppfattning tanken till en organisationsform som skulle innebära att postbanken helt bröts ut ur den postala förvaltningen och ombildades till ett särskilt verk eller bolag — eventuellt ett dotterbolag till postverket. Man skulle genom en sådan ordning, anförde postutredningen, måhända uppnå smidigare arbetsformer för bankens ledning. Vidare skulle man — om banken ställdes utanför det statliga lönesystemet — få bättre möjlighet att med andra banker konkurrera om dugande krafter till de ledande befattningarna.

Postutredningen hänvisade i detta sammanhang till att den finländska postbanken utgjort ett intressant studieobjekt, eftersom den drevs som ett särskilt verk men hade en i förhållande till staten friare och självständigare ställning än post- och telegrafverket (post- och telegrafverksamheten är förenade i Finland).

Postutredningen påpekade emellertid att den vid samtal med representanter för den finländska post- och telegrafstyrelsen fått intrycket, att bankens självständiga företagsform i vissa fall kunde leda till en icke önskvärd dualism i fråga om postanstalternas administrering. En sedan år 1947 verkande samarbetskommitté sammansatt av representanter för postsparbanken samt post- och telegrafstyrelsen hade enligt postutredningen icke helt tillfredsställande kunnat lösa alla de samordningsproblem som uppstått till följd av att den självständiga banken utnyttjade post- och telegrafverkets organisation. Postutredningen erinrade även om att i andra europeiska länder var kombinationen av postsparbank och postgiro under postal förvaltning vanligast.

Efter att ha redovisat de skäl som talade för en fristående postbank behandlade postutredningen de skäl som enligt dess mening talade emot en utbrytning av postbanken. Postutredningen anförde härvid att bankverksamheten under alla förhållanden måste förmedlas över postverkets långa disk och bygga på att man kan utnyttja postverkets organisation. Verkets kassaexpeditioner dominerades enligt postutredningen helt av denna verksamhet och postverkets personal- och lokalbehov påverkades väsentligt därav. Eftersom allmänheten helt identifierade bankrörelsen vid postanstalterna med postverksamheten byggde bankverksamhetens utveckling på en aktiv medverkan från postanstalternas sida i fråga om inte bara själva handläggningen av kassatransaktioner utan också av bankens kundtjänst i övrigt, sådan den tar sig uttryck i information om och ackvisition för serviceformer samt förmedling av kontakter mellan allmänheten och bankens centrala verksamhet. Från dessa synpunkter ansåg postutredningen det vara en stor fördel för banken, att den genom att vara en del av postverket kunde utöva ett direkt inflytande på organisationen av verksamheten vid postanstalterna, personalens utbildning etc.

Postutredningen underströk även att med gemensam förvaltning det för bankarbetet vid postanstalterna erforderliga samarbetet mellan banken och postverket i övrigt kunde ordnas praktiskt och mindre formellt än om banken var ett fristående företag. För att få arbetsprocessen så rationell som möjligt såväl på postanstalterna som inom postbankens centrala enheter var det angeläget, betonade postutredningen, att alla möjligheter till mekanisering och automatisering tillvaratogs. Postutredningen tänkte då närmast på planerna att i postkassorna införa maskinella anordningar genom vilka det synnerligen omfattande bokföringsmaterialet kunde kodifieras på ett sätt som medgav automatisk bearbetning i en central dataanläggning. Den för detta nödvändiga nära samordningen ansåg postutredningen bäst kunna uppnås genom samverkan i ett och samma företag, eftersom en enhetlig ledning bättre kunde övervaka automatiseringens genomförande och vidareutveckling än två skilda företagsledningar.

Enligt postutredningen hade den tanken framförts, att själva medelsförvaltningen för postsparbanken och postgirot skulle kunna anförtros åt annat organ. Disponibla medel skulle t. ex. kunna föras över till riksgäldskontoret och ränteinkomsterna gottgöras banken av kontoret. Postutredningen hade icke funnit

Tabell 3: 1. Postbankens andel av bankinstitutens inlåning

Procent

	1945	1950	1955	1960	1966
Postbanken	*14,7*	*16,9*	*17,5*	*16,9*	*14,2*
postsparbanken	9,5	10,4	10,9	10,9	9,3
postgirot	5,2	6,5	6,6	6,0	4,9
Postbankens inlåning i miljarder kr.	2,1	3,4	5,0	7,0	10,5

Anm. Bankinlåningen omfattar här insättarbehållningarna exkl. krediterade räntor vid resp. års slut i affärsbanker, jordbrukets kreditkassor (inkl. räntor), postbanken och sparbanker. — Källor: Riksbankens årsbok och SOS, Sparbankerna.

denna tanke realistisk eftersom med en sådan ordning postbankens ledning skulle mista inflytandet över inkomstsidan och möjligheterna till affärsmässighet och bankmässigt handlande skulle minskas.

Postutredningen ansåg att de skäl som talade för att postbankens ställning inom postverket i princip skulle förbli oförändrad vägde starkare än skälen för en utbrytning. Denna mening biträddes även av föredragande departementschefen i propositionen i ämnet (prop. 1964: 141).

I propositionen förordades sålunda att postbanken alltjämt skulle utgöra en del av postverket. Vad angick de ekonomiska betingelserna för postbankens verksamhet instämde departementschefen i de allmänna synpunkter, som postutredningen anfört, och som bl. a. innebar att postbankens ekonomiska politik — bl. a. genom en lämplig konsolidering av verksamheten — borde inriktas på att medge en sådan utveckling av banken som betingades av utvecklingen inom banksystemet i övrigt. En aktiv servicepolitik erfordrades härvid, uttalade departementschefen, även i fortsättningen, om postbanken skulle kunna hävda sig i konkurrensen om insättarnas medel. Avslutningsvis erinrade departementschefen om att kreditinstitututredningen bl. a. hade till uppgift att klarlägga postbankens ställning och uppgifter i relation till övriga kreditinstitut och i det sammanhanget även pröva behovet av ändringar i postbankens verksamhetsformer.

Riksdagen biföll propositionen om omorganisation av postverket varigenom från och med 1965 postverkets högsta instans är en kollegialt beslutande styrelse bestående av generaldirektören jämte sex av Kungl. Maj:t förordnade ledamöter. Två av de sistnämnda skall vara sakkunniga i kreditmarknadsfrågor och de bildar tillsammans med generaldirektören och postbankschefen den s. k. postbanksdelegationen. Denna delegation beslutar härvid kollegialt om in- och utlåningsräntor samt bankens placeringar.

Kreditinstitututredningen

Utredningen skall enligt direktiven söka fastställa målsättningen för postbanken i stort och härvid klarlägga dess ställning och uppgifter i relation till övriga kreditinstitut. I direktiven sägs vidare att utredningen i den mån dess bedömanden ger anledning därtill även bör pröva behovet av ändring i postbankens verksamhetsformer. Utredningen har härvid att beakta det arbete som bedrevs av den år 1956 tillkallade postutredningen och som vid direktivens meddelande ännu ej slutförts.

I syfte att ge en bakgrund till utredningens i det följande redovisade överväganden och förslag har utredningen

funnit det angeläget att klargöra hur den uppfattat direktiven avseende postbanken.

Postbanken anskaffar liksom affärsbanker, sparbanker och centralkassor för jordbrukskredit medel för sin utlåningsrörelse genom inlåning från allmänheten. Inlåning och utlåning bedrives härvid i konkurrens med övriga bankinstitut. Enligt utredningens i kap. 1 uttalade mening bör bankinstituten principiellt beredas möjlighet att genom i möjligaste mån enhetliga regler för rörelsen inom ramen för tillgängliga resurser själva finna den lämpligaste verksamhetsinriktningen. En förutsättning härvid är att icke särskilda skäl talar för att från det allmännas sida bör angivas en viss inriktning av verksamheten och en annan att konkurrensen mellan instituten bedrives på i möjligaste mån lika villkor. Det är mot denna bakgrund utredningen har haft att belysa postbankens funktion på kreditmarknaden och att pröva postbankens verksamhetsformer.

En väsentlig fråga i sistnämnda avseende har varit om postbankens nuvarande organisationsform som en del av postverket bör bibehållas eller om en ändrad organisationsform skulle vara ändamålsenligare. Utredningen har givetvis haft att ta hänsyn till att statsmakterna på grundval av postutredningens förslag vid 1964 års riksdag beslöt att postbanken skulle förbli en formellt oavskild del av postverket. Föredragande departementschefen erinrade emellertid, som nämnts, i propositionen om kreditinstitututredningens mandat ifråga om verksamhetsformerna (prop. 1964: 141, s. 53).

Postbankens funktion

När postsparbanken inrättades på 1880-talet skedde det i syfte att stimulera sparandet hos främst de mindre inkomsttagarna genom att utnyttja postverkets täta kontorsnät med dess relativt långa expeditionstider för insättningar och uttag av sparmedel. Postsparbanken kunde i sitt inledande skede ses som ett komplement till det då tämligen glesa sparbanksnätet med dess relativt korta expeditionstider. Att postsparbanken kunde erbjuda statens garanti för de insatta medlen hade också ett icke obetydligt trygghetsvärde för insättarna.

Postsparbankens sparstimulerande syfte kom klart till uttryck i den år 1883 utgivna postsparbanksförordningen i vilken, såsom refererats i det föregående, postsparbankens ändamål angavs vara »att under statens garanti emottaga penningar, desamma förränta och genom räntans läggande till kapitalet ytterligare förkovra». Karakteristiskt för det angivna ändamålet med postsparbankens rörelse, som för övrigt med endast vissa redaktionella ändringar alltjämt gäller, är att endast inlåningssidan nämns. I uttrycket »förränta» ligger emellertid en indirekt hänvisning till placeringssidan, eftersom möjligheten att förränta insättarmedlen förutsätter att medlen placeras så att de ger erforderlig avkastning.

Till att börja med kan dock postsparbankens verksamhet sägas ha varit helt inriktad på insamling av sparmedel medan placeringarna kom att ske mer eller mindre mekaniskt och till helt övervägande del avsåg statsobligationer. Det är icke minst mot denna bakgrund man får se de vid skilda tillfällen gjorda propåerna om att postsparbanken enbart skulle inrikta sin verksamhet på insamling av sparmedel och anförtro deras placering åt ett från postsparbanken fristående organ, varvid främst riksgäldskontoret nämnts.

Genom rörelsens tillväxt har postbanken (inklusive det på 1920-talet inrättade postgirot) blivit en faktor av väsentlig betydelse för kreditmarknaden. Vid utgången av 1966 uppgick den totala in-

Tabell 3: 2. Postbankens nettokreditgivning
Kreditström. Milj. kr.

Låntagare	1960	1962	1964	1966
Staten	— 617	— 738	— 162	— 75
Kommuner	22	227	108	400
Bostäder	566	367	615	606
Näringsliv[1]	36	203	— 39	72
Summa	7	59	522	1 003
Kreditmarknaden totalt	5 398	7 068	9 178	12 762

Anm. Uppgifterna avser *nettoökning* av utestående krediter till resp. låntagargrupp. (Jfr tab. 1: 1.) — [1] Restpost — Källa: Riksbanken.

låningen i postbanken till ca 10,5 miljarder kronor, varav drygt 3,5 miljarder hänförde sig till postgirot (tabell 3: 1). Detta innebär att postbanken svarar för ca en sjättedel av den totala inlåningen i banksystemet och att postbanken har större inlåning än något annat svenskt bankinstitut.

Denna utveckling får ses mot bakgrund av dels hushållens stigande sparkapacitet, dels tillgången till postverkets täta riksomfattande kontorsnät. Samtidigt med postbankens expansion har visserligen sparbankerna kraftigt utbyggt sitt kontorsnät och ökat dess öppethållande. Vidare har affärsbankerna i ökande utsträckning vänt sig till samma kategorier insättare som sparbanker och postbanken, d. v. s. hushållen, men postbanken har alltjämt det största antalet kontaktpunkter med allmänheten. Detta förhållande och den förutsebara fortsatta ökningen av hushållens sparkapacitet innebär att postbanken även framdeles kan väntas komma att spela en betydelsefull roll som sparinstitut. Omvänt kan detta uttryckas så att det ter sig värdefullt att bankinstitutens kontorsnät för uppsamling av allmänhetens banksparande även omfattar postbankens »långa disk».

På placeringssidan har, sedan starten då postbankens medel placerades huvudsakligen i obligationer, reverslångivningen fått allt större betydelse. Det kan påpekas att ökningen av reverslångivningen varit särskilt framträdande under den senaste tioårsperioden. Sedan ett tiotal år lämnas även krediter för byggnader under uppförande. Volymen av dessa krediter är betydande. De mycket stora säsongmässiga svängningarna i postgirots kontobehållning har gjort det naturligt att postbanken även uppträtt på dagslånemarknaden, vilket skett sedan början av 1960-talet.

Av postbankens obligations- och låneportfölj vid 1966 års utgång på 11,6 miljarder kronor avsåg ca 20 % långfristiga krediter till kommuner och ca 65 % krediter till bostadssektorn, varav mer än 2/3 avsåg långfristig bostadsfinansiering och återstoden krediter för byggnader under uppförande. Postbankens placeringar i övrigt avsåg staten och näringslivet.

Genom sin placeringsstruktur, som i betydande grad är historiskt betingad, har postbanken bidragit till att täcka de inte minst under efterkrigstiden stora behoven av långfristig kredit. Även det förhållandet att all placeringsverksamhet skett centralt i den i postverket ingående postbanksenheten, för vilken det dessutom tett sig rationellt att verksamheten huvudsakligen skulle avse tämligen stora projekt, har varit av betydelse för post-

Tabell 3: 3. Postbankens kontorsnät

Antal postanstalter ombesörjande postbanksgöromål

1945	1950	1955	1960	1966
4 315	4 366	4 251	3 963	3 193

Källa: Postbanken.

bankens placeringsinriktning. Med hänsyn till den sannolika utvecklingen på kreditmarknaden kan postbanken även framdeles väntas komma att fylla en viktig funktion som kapitalmarknadsinstitut.

Vad särskilt gäller postgirot kan erinras om att när denna postcheckrörelse inrättades på 1920-talet ansågs den vara närbesläktad med postanvisningsrörelsen, d. v. s. den ansågs innebära förmedling av betalningsuppdrag. Betecknande är härvid att dåvarande generalpostdirektören som ordförande i 1920 års sakkunnigutredning angående postsparbankens ställning ansåg att postgirot i motsats till postsparbanken med fördel kunde administreras av postverket, då girot snarare kunde betraktas som en utbyggnad av postanvisningsrörelsen än som bankverksamhet.

Den betydande utbredning postgirorörelsen sedermera fått har medfört att under de senaste åren ca fyra femtedelar av transaktionsbeloppen på postgirot avsett gireringar mellan olika konton. Utbredningen av girosystemet har vidare inneburit att den samlade insättarbehållningen på postgirokontona visat en ökande tendens. Härigenom har girorörelsen kommit att ge ett betydande bidrag till postbankens kreditgivningskapacitet samtidigt som den räntebärande placeringen av giromedlen möjliggjort att postgirots kostnader vid tillämpade transaktionsavgifter kunnat täckas utan subventionering från postsparbanksrörelsen.

Genom postgirorörelsen faller en betydande del av den samlade betalningsrörelsen i vårt land och med utlandet på postbanken. Samtidigt som det ur postbankens synvinkel med hänsyn till möjligheterna till en jämn rörelseutveckling bör framstå som fördelaktigt att bedriva såväl betalnings- som kreditförmedling utgör postgirot ett ur allmän synvinkel rationellt system för betalningsförmedling. Utredningen har därför förutsatt att postgirorörelse liksom hittills skall ingå som en viktig del av postbankens rörelse.

Sammanfattningsvis anser utredningen sålunda att postbanken även framdeles har en viktig funktion att fylla som sparinstitut och kapitalmarknadsinstitut samt ifråga om betalningsförmedling.

Postbankens verksamhetsformer

I kap 1 har utredningen — mot bakgrund av vad som enligt utredningens mening är bäst ägnat att främja en effektiv kreditförmedling — förordat att frågan om gränsdragningen mellan bankinstituten bör lösas genom att reglerna för rörelsen i möjligaste mån utformas enhetligt, varigenom instituten inom ramen för det enhetliga regelsystemet har att bedriva verksamheten alltefter sina förutsättningar och ambitioner. För att postbanken skall kunna inordnas i ett sådant system erfordras enligt utredningens mening att ej särskilda skäl föreligger att i författning ange en speciell verksamhetsinriktning för postbanken och att postbanken i övrigt ej bedriver sin verksamhet på väsentligen andra villkor än andra bankinstitut.

Postbankens nuvarande ställning som kapitalmarknadsinstitut är som framgått av det föregående historiskt betingad. Ursprungligen placerades postbankens medel i den mån de ej behövdes för bankens löpande utgifter i obligationer utfärdade av staten eller Sveriges allmänna hypoteksbank i enlighet med då gällande förordning. Sedermera har kretsen för placeringar ökats så att också andra än nu nämnda obligationer ävensom kommunlån, lån mot fastighetsinteckning och byggnadslån inrymts. Även om gällande placeringsreglemente ej i sig nödvändiggör en långfristig placeringsverksamhet torde det dock genom sin utformning bidra till att postbankens placeringsverksamhet får kapitalmarknadsinriktning.

Utredningen anser, som nämnts, att postbanken även framdeles har en viktig funktion att fylla som kapitalmarknadsinstitut. Detta är dock snarast ett konstaterande utifrån postbankens nuvarande verksamhetsinriktning och en bedömning av den sannolika utvecklingen på kreditmarknaden och innebär sålunda icke att utredningen anser att postbankens verksamhet på placeringssidan genom i författning givna föreskrifter måste begränsas till långfristiga placeringar.

På inlåningssidan har postbanken i gällande ordning i princip möjlighet att vända sig till samma insättarkategorier som övriga bankinstitut. Utredningen anser att postbanken även fortsättningsvis skall ha möjlighet till detta. Inte heller på inlåningssidan föreligger sålunda enligt utredningens mening skäl att i författning avgränsa postbankens verksamhet gentemot övriga bankinstitut.

Ifråga om formerna för verksamheten intar postbanken för närvarande en särställning. Postbanken utnyttjar på inlåningssidan ett kontorsnät som väsentligen är uppbyggt för andra ändamål än bankrörelse. Som statligt affärsverk är postbanken icke skattepliktig. Detta kan för postbanken återverka på avskrivningar och balansvärdering på ett i förhållande till andra bankinstitut skiljaktigt sätt. Genom att staten enligt gällande bestämmelser garanterar insättarmedlen erfordras ej, i motsats till vad som är fallet för övriga bankinstitut, insättarskydd i form av eget kapital. Postbanken står till skillnad mot övriga bankinstitut ej under tillsyn av bankinspektionen. Som affärsverk står postbanken i omedelbart beroende av Kungl Maj:t och riksdagen ifråga om bl. a. sortiment av tjänster, organisatoriska frågor, personal- och budgetpolitik samt investeringar.

De anförda omständigheterna tagna tillsammans innebär enligt utredningens mening att förutsättningarna för postbankens verksamhet väsentligt skiljer sig från övriga bankinstituts. Frågan om gränsdragningen mellan postbanken och övriga bankinstitut kan därför icke lösas enbart efter de linjer som utredningen i det föregående förordat. Med hänsyn till postbankens betydelse på kreditmarknaden skulle det enligt utredningens mening vara olyckligt om gränsdragningsfrågan mellan postbanken och övriga bankinstitut förblev i nuvarande läge. Utredningen har därför i anslutning till meddelade direktiv prövat vilka ändringar i postbankens verksamhetsformer som skulle behöva vidtagas för att en bättre utjämning av förutsättningarna för postbankens och övriga bankinstituts verksamhet skulle uppnås.

Anknytningen till postverkets kontorsnät utgör själva grundvalen för postbankens verksamhet. Någon ändring härvidlag är därmed utesluten. Utredningen förutsätter att postverkets kontorsnät även framdeles utnyttjas i postbanksrörelsen på samma sätt som hittills, d. v. s. som kassaexpeditioner för insättningar och uttag av sparmedel samt för betalnings-

uppdrag avseende postgirot. Under förutsättning att ersättningen till postverket för postanstalternas bestyr med postbanksgöromål utgår efter företagsekonomiska grunder ernås dock en med övriga bankinstitut likartad konkurrenssituation.

I övrigt är det enligt utredningens mening möjligt att ganska långtgående utjämna de institutionellt betingade olikheterna i konkurrensvillkor mellan postbanken och övriga bankinstitut.

I vissa avseenden t. ex. ifråga om krav på eget kapital skulle en utjämning mellan postbanken och övriga bankinstitut kunna ske på ett enkelt sätt. Postbanken skulle kunna åläggas att som insättarskydd öka redan befintlig reservfond så att den motsvarade de krav som enligt vad utredningen i det följande (kap. 7) kommer att föreslå generellt skall gälla för bankinstitutens solvensskydd. Den formella statsgarantin för insättarmedel skulle härvid avvecklas. Kravet på eget kapital skulle också kunna kombineras med ett krav på avkastning av postbankens kapital motsvarande förslagsvis lägst den normalränta efter vilken avkastningen av statens kapitalfonder beräknas. Under den övergångstid som erfordras för uppbyggnad med vinstmedel av ett tillräckligt eget kapital skulle dock anspråken på avkastning kunna stå tillbaka. Också i beskattningshänseende skulle i någon mån likställdhet kunna åstadkommas genom att postbanken ålades att inleverera viss andel till statsverket av den i rörelsen redovisade årsvinsten.

För att postbanken också skulle få en med övriga bankinstitut jämförlig handlingsfrihet erfordras att bankrörelsen över huvud taget fick en i förhållande till postverkets övriga verksamhet självständig ställning med den begränsning i detta avseende som det nödvändiga samarbetet på inlåningssidan betingar. Postbanken intar visserligen redan nu en i förhållande till den postala verksamheten fristående ställning ifråga om bl. a. medelsförvaltning, fastställande av in- och utlåningsräntor och i viss mån i administrativa frågor. En ytterligare vidgning av befogenheterna skulle emellertid enligt utredningens mening leda till ökad jämställdhet med övriga bankinstitut.

En utjämning av de skiljaktiga förutsättningarna mellan postbankens och övriga bankinstituts verksamhet skulle således om postbanksrörelsen även i fortsättningen bedrevs av postverket fordra att postbanksrörelsen de facto skulle få en i förhållande till den postala verksamheten fristående ställning. Med hänsyn härtill har utredningen ansett sig böra pröva frågan om postbanken även formellt bör ges en självständig status. För postbanken som ett fristående företag skulle gränsdragningsfrågan om utjämning av förutsättningar för verksamheten ifråga om eget kapital, beskattning etc. enklast kunna lösas. Samtidigt skulle också postbanken få en med övriga bankinstitut jämställd handlingsfrihet.

En given förutsättning för en formellt fristående ställning för postbanksrörelsen är att detta ej hindrar det förutsatta nära samarbetet med postverket ifråga om det gemensamma utnyttjandet av postanstalterna. I princip bör enligt utredningens mening förutsättningarna härför ej vara mindre vid en formellt fristående postbanksrörelse än vid en de facto fristående rörelse inom postverkets organisatoriska ram. Utredningen vill i detta sammanhang erinra om förhållandena i Finland där postbanken är en självständig juridisk person. Efter vad utredningen vid besök hos den finländska postbanken inhämtat löpte samarbetet mellan banken och post- och telegrafverket numera väl. Meningsmotsättningar mellan banken och post- och telegrafverket fanns visserligen men des-

sa hade i flertalet fall ej sin grund i postbankens självständiga ställning utan i att banksynpunkter kunde bryta sig mot postala och andra synpunkter. — För samarbetsfrågor mellan postbanken och post- och telegrafverket arbetar en särskild samarbetskommitté.

För en fristående postbanksrörelse bör givetvis företagsformen väljas så att samarbetet med postverket kan bedrivas direkt och i smidiga former. Mot denna bakgrund bör icke affärsverksformen komma ifråga. I stället anser utredningen att den för affärsrörelse i allmänhet utformade aktiebolagsformen framstår som lämpligast. Med chefen för postverket som ordförande och med postverket som ägare av aktierna skulle enligt utredningens mening samarbetsmöjligheterna mellan postverket och postbanken ifråga om det gemensamma utnyttjandet av postverkets kontorsnät fortfarande vara desamma.

Utredningen vill erinra om att frågan om postbanken skall vara en del av postverket eller ej icke är ny. Som refererats i det föregående har under årens lopp argumenterats för och emot en fristående ställning för postbanken. Efter det att huvudvikten 1911 lades vid de argument som talade för en gentemot postbanken formellt fristående bank har vid senare överväganden skälen för en inkorporering givits avgörande betydelse. Senast och mest utförligt behandlades frågan i och i anslutning till 1956 års postutrednings betänkande.

Som framgått av det föregående framhöll postutredningen att det med hänsyn bl. a. till postbankens från postverket i övrigt skiljaktiga verksamhet kunde övervägas att ge postbanken en formellt fristående ställning. De skäl som åberopades för att postbanken skulle utgöra en del av postverket och som gavs avgörande tyngd var framförallt av administrativ natur. Det ansågs rimligt att det nära samarbete mellan postverket och postbanken som nödvändiggjordes genom det gemensamma utnyttjandet av postverkets kontor, personal och maskinuppsättning bäst kunde ske om postbanken fortfarande formellt var en del av postverket. Den väsensskilda arten av den postala verksamheten i jämförelse med bankverksamheten liksom de olika förutsättningar under vilka verksamheterna bedrivs — den postala verksamheten bedrivs i vad avser brev och postkort som monopol medan bankverksamheten bedrivs i konkurrens med kreditmarknadens institut — föranledde dock att bankfunktionen inom postverkets organisatoriska ram som nämnts givits en relativt betydande rörelsefrihet.

Till de argument som vid statsmakternas senaste ställningstagande förelåg för och emot en fristående ställning för postbanken får nu läggas de skäl för en fristående ställning som betingas av de krav på utjämning av konkurrensvillkoren mellan postbanken och övriga bankinstitut som den av utredningen förordade lösningen av gränsdragningsfrågan innebär. Förutsättningarna för bedömningen av postbanksrörelsens ställning i förhållande till postverket har därigenom väsentligt ändrats.

De synpunkter utredningen ovan anlagt ger enligt utredningens mening vid handen att postbankens ombildande till ett av postverket helägt aktiebolag skulle skapa förutsättningar för en lösning av frågan om gränsdragningen mellan postbanken och övriga bankinstitut samtidigt som möjligheterna till samarbete mellan postverket och postbanken ifråga om det gemensamma utnyttjandet av postanstalterna skulle vidmakthållas. Utredningen förordar därför att postbanken ombildas till ett aktiebolag. I det följande kommer utredningen att framlägga närmare förslag i detta hänseende.

Förslag till inrättande av Postbanken AB

Utredningen har i det föregående gett uttryck åt uppfattningen, *att* postbanken bör äga principiell frihet att utforma sin verksamhet inom i huvudsak samma ram som uppdragits för övriga bankinstitut, *att* en sådan frihet bör förutsätta att verksamheten bedrivs på i huvudsak samma konkurrensmässiga villkor som de andra institutens, *att* detta i sin tur förutsätter att postbanken i det väsentliga får självständig ställning, *och att* denna självständighet lämpligast ernås genom att postbanken ombildas till ett aktiebolag, Postbanken aktiebolag.

Postverket bör vara ägare till alla aktier i aktiebolaget. I fråga om det regelsystem som bör tillämpas beträffande bolaget är till en början att märka, att verksamheten för övriga aktiebolag, som driver bankrörelse, regleras genom banklagen, som i åtskilliga avseenden skiljer sig från den för flertalet aktiebolag tillämpliga aktiebolagslagen. Några väganden skäl mot att applicera flertalet av banklagens associationsrättsliga regler liksom huvudparten av dess rörelseregler på det föreslagna bolaget synes inte föreligga. Med den ståndpunkt utredningen valt beträffande postbankens ställning av aktiebolag med frihet att driva bankrörelse förefaller tvärtom en sådan lösning ganska naturlig. Genom anknytningen till postverkets kontorsnät, genom den i författning föreskrivna betalningsförmedlingen och genom den hittills huvudsakliga verksamhetsinriktningen skiljer sig dock det tilltänkta postbanksbolaget från andra bankbolag i så betydande utsträckning, att behov får anses föreligga av att bolagets verksamhet regleras genom särskild lagstiftning, låt vara att denna i betydande grad bör kunna knyta an till gällande banklag.

I en särskild lag för Postbanken aktiebolag bör bolagets ändamål kunna anges på i huvudsak samma sätt som postbankens ändamål nu anges i förordningarna om postsparbanksrörelsen resp. postgirorörelsen. I motsats till vad som f. n. gäller bör dock även utlåningsverksamheten nämnas i ändamålsbestämmelsen.

Vid bolagets bildande bör i stora delar samma regler kunna tillämpas som i fråga om bankaktiebolag. Förslag till bolagsordning bör underställas Kungl. Maj:t som bör pröva om förslaget överensstämmer med lag och författning och om särskilda bestämmelser fordras. Bolagsordningen bör inte få ändras utan Kungl. Maj:ts medgivande.

Postbanken aktiebolag bör i likhet med övriga bankinstitut stå under tillsyn av bankinspektionen. Samma regler för tillsynen bör i allt väsentligt kunna tillämpas på bolaget som på bankaktiebolagen. Samma ståndpunkt bör kunna intas i flertalet specifikt bolagsrättsliga frågor, såsom beträffande aktiebrev, inbetalning av aktiekapital, kapitalets ökning och nedsättning, reservfond, styrelsens årsredovisning, revisorer och bolagsstämma.

Särskilda regler bör måhända gälla för postbankens styrelse. Enligt utredningens uppfattning bör generaldirektören i postverket vara styrelsens ordförande.

I fråga om postbanksbolagets rörelse har redan antytts, att reglerna för denna inte bör vara i några väsentliga avseenden mer restriktiva än motsvarande regler för övriga bankinstitut. Utredningen anser därför hinder inte möta mot att i en postbankslag hänvisa direkt till banklagens regler för kapitaltäckning, in- och utlåning, kassareserv m. m.

Beträffande handel med och förvärv av egendom kommer utredningen dock att i kap. 5 föreslå särreglering av postbanksbolagets villkor. Utredningen är

sålunda inte beredd att föreslå att postbanken skall äga förvärva aktier i samband med emissioner på allmänna marknaden, något som däremot förordas i fråga om övriga bankinstitut. Vidare bör postbankens huvudsakliga karaktär av kapitalmarknadsinstitut kunna understrykas genom att bolaget får generell rätt att förvärva förlagsbevis, vilket övriga bankinstitut inte ansetts böra få.

Vid utformandet av en speciallagstiftning för postbanksbolaget uppkommer åtskilliga detaljproblem, som står i samband med den nuvarande lagstiftningen på området, d. v. s. gällande förordningar för postsparbanksrörelsen och postgirorörelsen. Vissa organisatoriska problem kan också tänkas påverka en ny lagstiftnings utformning. Utredningen har inte ansett sig kunna gå in närmare på dessa problem. Det bör enligt utredningens mening ankomma på postverket att företa erforderliga utredningar och framlägga förslag till lösningar i dessa hänseenden. Till ledning vid det fortsatta arbetet med utformandet av ett regelsystem för ett postbanksbolag har utredningen ansett sig kunna sammanfatta den i det föregående skisserade lösningen i ett utkast till lag om Postbanken aktiebolag vilket som bilaga fogats till detta kapitel.

I samband med att Postbanken aktiebolag bildas bör postbankens reservfond konverteras till aktier, till vilka postverket blir ägare. Utredningen förutsätter att postbankens vinst vid de dessförinnan liggande boksluten i enlighet med § 12 i gällande förordning angående postsparbanken avsätts till reservfond. Det ytterligare kapital som kan komma att erfordras för att bolagets eget kapital skall motsvara kapitalkravet enligt de nedan i kap. 7 angivna grunderna kan erhållas dels genom utgivande av förlagsbevis, vilka enligt det i kap. 7 framlagda förslaget bör få jämställas med eget kapital i kapitaltäckningshänseende till ett belopp motsvarande aktiekapitalet, dels genom investeringsanslag på kapitalbudgeten.

En från konkurrenssynpunkt väsentlig fördel med den föreslagna aktiebolagsformen är som redan antytts att Postbanken aktiebolag i fråga om skattskyldighet underkastas samma regler som andra aktiebolag.

Den förändring som postbankens rörelse kan komma att undergå genom den organisatoriska förändringen av postbanken från en integrerande del i verket till ett postverkets dotterbolag medför givetvis problem av organisatorisk och teknisk art. Det måste närmare övervägas vilka ändringar i postverkets administrativa ledning och funktioner som ändringen av postbankens ställning föranleder. En fråga avser vidare utvärderingen av postbankens tillgångar från postverkets kapitalfond. Kreditinstitututredningen har berört behovet av en närmare utredning av de övergångsproblem som den föreslagna reformen föranleder. De nu antydda problemen bör omfattas av samma utredningsuppdrag.

Utkast till Lag om Postbanken aktiebolag

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Postbanken aktiebolag har till ändamål
att befordra sparsamhet genom inlåning av penningar,
att driva utlåning,
att driva postgirorörelse i syfte att underlätta betalningsrörelsen, samt
att driva annan verksamhet, som är naturligt förenlig med kredit- och betalningsförmedlingen.

2 §.

Förslag till bolagsordning för Postbanken aktiebolag underställes Konungen, som prövar bolagsordningens överensstämmelse med denna lag och författning i övrigt, ävensom i vad mån särskilda bestämmelser fordras därutöver.

Föreligger ej hinder däremot, stadfäster Konungen bolagsordningen och beviljar bolaget oktroj för en tid av högst tjugofem år.

Bolagsordningen får ej ändras utan Konungens medgivande. Ändring av bolagsordningen skall föregås av sådan prövning som avses i första stycket.

3 §.

Vid bildandet av Postbanken aktiebolag skall bestämmelserna i 4—6 och 8—22 §§ lagen den 31 mars 1955 (nr 183) om bankrörelse vinna tillämpning, såvida annat ej följer av föreskrifterna i 2 §.

4 §.

Postbanken aktiebolag äger för egen räkning driva handel med eller förvärva endast guld samt in- och utländskt mynt, växlar, checkar, anvisningar ävensom obligationer och andra för den allmänna rörelsen avsedda förskrivningar.

Utan hinder av bestämmelsen i första stycket äger Postbanken aktiebolag förvärva

dels fast egendom, tomträtt eller bostadsrätt, om syftet med förvärvet är att bereda banken lokaler för dess inrymmande, eller, såvitt avser bostadsrätt, jämväl bostad åt befattningshavare,

dels inventarier, som anskaffas för rörelsen eller till fastighet, som bolaget äger, eller till lokaler som bolaget i övrigt innehar,

dels ock aktie i bolag med uteslutande syfte att förvalta fast egendom eller tomträtt, som förvärvats för att bereda banken lokaler för dess inrymmande.

5 §.

Beträffande bolagets rörelse gälla vid sidan av föreskrifterna i 4 § bestämmelserna i 55—67 §§ lagen om bankrörelse.

6 §.

För Postbanken aktiebolag skall finnas en styrelse bestående av sju ledamöter, vilka förvalta bolagets angelägenheter i enlighet med bestämmelserna i denna lag. För varje ledamot skall finnas en suppleant.

Ledamot och suppleant skall vara myndig här i riket bosatt svensk medborgare.

7 §.

Generaldirektören i postverket är styrelsens ordförande.

8 §.

Postbanken aktiebolag står under tillsyn av bankinspektionen.

9 §.

I fråga om aktiebrev och aktiebok, inbetalning av aktiekapital, aktiekapitalets ökning och nedsättning, reservfond och bolagsstämmas rätt att förfoga över bolagets egendom, styrelsens årsredovisning, revisorer, bolagsstämma, talan mot styrelseledamot m. fl., ändring av bolagsordningen, talan å bolagsstämmobeslut, förlängning av oktroj, likvidation och upplösning, tillsyn, skadestånd och straff gälla för Postbanken aktiebolag motsvarande regler i lagen om bankrörelse. Bestämmelserna i sistnämnda lag om styrelse och firmateckning skall också tillämpas beträffande postbanken aktiebolag, såvida annat ej följer av bestämmelserna i 6 och 7 §§ ovan.

KAPITEL 4

Jordbrukskasserörelsens verksamhetsfält

Nuvarande bestämmelser om verksamhetsfält

Enligt 1 § lagen om jordbrukskasserörelsen den 25 maj 1956 är jordbrukskasserörelsens huvudsakliga ändamål att tillgodose jordbrukets kreditbehov samt att främja sparverksamhet. I samma paragraf sägs även att i jordbrukskasserörelsen ingår dels jordbrukets kreditkassor, vilka utgöres av jordbrukskassor och centralkassor för jordbrukskredit, dels en riksorganisation. I 2 och 3 §§ stadgas att jordbrukskassa skall bestå av minst 20 medlemmar och att till centralkassa i regel minst 10 jordbrukskassor skall vara anslutna.

Till medlem i jordbrukskassa får enligt 12 § antas:

1. Den som äger eller brukar jordbruksfastighet inom kassans verksamhetsområde.
2. Den som äger eller brukar inom kassans verksamhetsområde belägen annan fastighet än jordbruksfastighet, om han själv idkar jordbruk eller därtill hörande binäring eller fiske eller med arbete eller tjänster biträder utövare av sådan näring i dennes verksamhet.
3. Jordbruksorganisation.
4. Kommun vars förvaltningscentrum är beläget inom kassans verksamhetsområde.
5. Annan än under punkterna 1—4 nämnda om vid särskild prövning hinder däremot ej funnits föreligga med hänsyn till jordbrukskassans uppgifter och ändamål.

Riksorganisationen äger enligt 12 § meddela närmare föreskrifter om villkoren för beviljande av medlemskap i jordbrukskassa och äger förbehålla sig eller centralkassa sådan särskild prövning som nämnts under punkten 5.

Beträffande medlemskap i centralkassa stadgas i 22 § att som medlemmar endast får antas jordbrukskassa vars styrelse har sitt säte inom centralkassans verksamhetsområde samt jordbruksorganisation. Vidare stadgas att riksorganisationen äger meddela närmare föreskrifter om villkoren för beviljande av medlemskap i centralkassa.

Enligt 14 § får jordbrukskassa bereda kredit endast åt sina medlemmar varvid utlåningen till jordbruksorganisationer och till kommuner för var och en av dessa kategorier ej får överstiga 10 % av kassans totala utlåning. För centralkassa stadgas i 24 § att kredit endast får beredas åt centralkassans medlemmar samt åt jordbruksorganisationer eller kommun som är medlem i ansluten jordbrukskassa. Liksom för jordbrukskassa gäller även för centralkassa som huvudregel att utlåning till jordbruksorganisation eller till kommun ej får överstiga 10 % för vardera kategorin av centralkassans hela utlåning.

Enligt 30 § får ej tillstånd att för egen räkning driva inlåning från allmänheten meddelas jordbrukskassa. Inlåningsrörelsen är förbehållen centralkasseledet. I motsats till vad som gäller för utlåningsverksamheten gäller ej några inskränkningar i fråga om kundkategorier för inlåningsverksamheten.

Framställning från Sveriges jordbrukskasseförbund om vidgat verksamhetsfält

I skrivelse till statsrådet och chefen för finansdepartementet den 28 oktober 1963 anhöll Sveriges jordbrukskasseförbund att lagen om jordbrukskasserörelsen skulle ändras på sätt som framgick av en till skrivelsen fogad av hovrättsrådet P-E. Fürst utarbetad promemoria.

Yttrande över Sveriges jordbrukskasseförbunds framställning inkom efter remiss från bankinspektionen, generalpoststyrelsen, lantbruksstyrelsen, kommerskollegium, kreditinstitututredningen, länsstyrelserna i Östergötlands, Kristianstads och Västerbottens län, fullmäktige i riksbanken, fullmäktige i riksgäldskontoret, Svenska bankföreningen, Svenska sparbanksföreningen, Jordbrukets bank, Sparbankernas bank, Sveriges allmänna hypoteksbank, Hushållningssällskapens förbund, Riksförbundet Landsbygdens folk, Sveriges lantbruksförbund samt Svenska kommunförbundet. Vidare överlämnade kommerskollegium yttranden från handelskamrarna i Stockholm, Norrköping, Jönköping, Visby, Malmö, Göteborg, Örebro, Gävle, Sundsvall och Luleå, länsstyrelsen i Kristianstads län yttrande från lantbruksnämnden i länet samt länsstyrelsen i Västerbottens län yttranden från länets hushållningssällskap och Västerbottens länsavdelning av Svenska kommunförbundet.

I skrivelse den 21 februari 1964 anhöll Sveriges jordbrukskasseförbund att frågan om medlemskap i jordbrukskasserörelsen skulle erhålla en snar provisorisk lösning efter de riktlinjer bankinspektionen angett i sitt remissvar.

Kungl. Maj:t förordnade den 23 oktober 1964 att jordbrukskasseförbundets skrivelser jämte övriga handlingar i ärendet skulle överlämnas till kreditinstitututredningen för att av utredningen tas i övervägande vid utredningsuppdragets fullgörande.

Jordbrukskasseförbundets promemoria

Den förenämnda av hovrättsrådet Fürst upprättade promemorian ger inledningsvis *bakgrunden* till jordbrukskasserörelsens tillkomst. Det erinras härvid om att jordbrukets kreditkassor ursprungligen med stöd från det allmänna inrättades för att ge jordbrukare, och då särskilt mindre jordbrukare, driftskrediter, för vilka inteckningssäkerhet ej kunde erbjudas. Kassorna som inrättades av jordbrukarna själva fick formen av kooperativa föreningar med begränsat personligt ansvar. De utgjorde en komplettering till och en utbyggnad av det existerande kreditväsendet. Deras speciella uppgift betingades av att det existerande kreditväsendet icke kunde tillgodose jordbrukarnas behov av driftskredit. Vidare erinras i promemorian om att kassornas resurser i fråga om kapital, personal och annat till en början var mycket ringa och att kassornas verksamhet från gängse ekonomiska och bankmässiga synpunkter framstod som vansklig. Detta var, framhålls i promemorian, uppenbarligen orsaken till kassornas beroende av statsmakterna och till statsmakternas ingripande i deras rörelse genom rigorösa bestämmelser, bl. a. i fråga om möjligheterna till medlemsrekrytering.

Beträffande *lagreglernas utformning före nu gällande lag* sägs i promemorian följande:

»Närmast före lagen om jordbrukskasserörelsen gällde 1942 års jordbrukskasseförordning. Reglerna om vilka som fick bli medlemmar i jordbrukskassa var där mycket ingående och speciella. De utmärktes särskilt av att den viktigaste förutsättningen för medlemskap — utom i fråga om kassas styrelseledamöter m. fl. — var att inträdessökande skulle äga eller bruka jordbruksfastighet eller driva andelsladugård. Innehavet av fastighet var tillika villkor för medlems rätt att låna i jordbrukskassa. Och lånerätten var maximerad i förhållande till den innehavda fastighetens värde. Maxi-

meringen var uppenbarligen inte direkt betingad av tanken att fastigheten kunde tjäna såsom säkerhet för lån. Detta framgick bl. a. av att den gällde även brukare, vilka ju icke kunde disponera över fastigheten för detta ändamål.

Enligt 1942 års förordning hade jordbrukskasserörelsen till ändamål att tillgodose jordbrukets behov av krediter, i första hand behovet av driftskredit. Emellertid hade kasserörelsen i praktiken redan innan 1942 års förordning utfärdades kommit att ägna sig åt primärbelåning i betydande utsträckning. Omkring hälften av centralkassornas och jordbrukskassornas sammanlagda utlåning utgjorde så tidigt som 1940 primärbelåning.

Trots de restriktioner varmed kasserörelsens verksamhet var omgärdad i 1942 års jordbrukskasseförordning undergick kasserörelsen en stark utveckling. Denna kan tillskrivas jordbruksnäringens allmänna uppsving och den omständigheten att jordbrukare i allt större utsträckning anlitade kasserörelsen även för andra ändamål än driftskredit. Jordbrukskassan, dit jordbrukare vant sig att gå under tider då andra kreditinrättningar icke kunde tillgodose deras kapitalbehov, blev för många jordbrukare den inrättning, där de tillgodosåg sitt behov av krediter över huvud taget och placerade sparade medel och där de önskade uträtta bankärenden även av andra slag.

Kasserörelsen tillgodosåg i mån av sina möjligheter därtill medlemmarnas anspråk på krediter och på bankmässig service av varierande slag. Verksamheten kom i fråga om kreditgivningen och även i övrigt att få en alltmera bankmässig karaktär. Och kassorna, vilkas resurser i fråga om kapital, kvalificerad personal och annat tillväxte i takt med utvecklingen, kom efter hand att framträda såsom kreditinrättningar, jämförliga med sparbanker och affärsbanker.»

I fråga om *1956 års lagstiftning* sägs i promemorian bl. a.:

»Den utveckling mot större allsidighet och bankmässighet, som kasserörelsen undergått, godtogs i förarbetena till nu gällande lag om jordbrukskasserörelsen. Kreditgivningens inriktning ansågs av 1950 års jordbrukskasseutredning innebära en 'naturlig och affärsmässigt sund anpassning efter de nya förhållandena' (SOU 1955: 1 s. 48). Strävan hos utredningen var att utmönstra detaljbestämmelser ur lagstiftningen och att lösgöra kassorna från beroende av det allmänna. I övrigt uttalades, att kasserörelsen 'i all den utsträckning som är möjlig skall kunna verka och utvecklas utan andra inskränkningar i sin fria självbestämmanderätt än sådana som är naturligt betingade av verksamhetens bankmässiga beskaffenhet' (se prop. 1956: 122 s. 40 ff). Det ansågs i princip önskvärt och riktigt att kassorna och andra kreditinrättningar, alla efter sina förutsättningar, skulle få konkurrera fritt inom det området, där de var behöriga att verka.

Dessa principer kom att ligga till grund vid statsmakternas beslut om 1956 års lagstiftning för jordbrukskasserörelsen. I vissa hänseenden skedde vid behandlingen i regering och riksdag en åtstramning i förhållande till utredningsförslaget. Detta föranleddes närmast av att chefen för finansdepartementet vid behandlingen av förslag till lag om bankrörelse och till sparbankslag förklarat sig ämna tillsätta en utredning med uppgift bl. a. att uppmärksamma spörsmålen om gränsdragningen mellan de skilda kreditinstituten. Åtstramningen tog sig framför allt uttryck i att propositionen — i motsats mot utredningsförslaget — upptog en allmän ändamålsbestämmelse, enligt vilken jordbrukskasserörelsens huvudsakliga ändamål är att tillgodose jordbrukets kreditbehov samt att främja sparverksamhet.»

Beträffande reglerna om medlemskap i jordbrukskassa framhålls i promemorian att 1950 års jordbrukskasseutredning avsåg att ange vissa normer för medlemsantagningen men att detaljregleringen skulle överlämnas åt kasserörelsen själv. I promemorian erinras om att jordbrukskasseutredningen ansåg det vara ett önskemål att kasserörelsen skulle kunna anpassa sin medlemsrekrytering efter inträdande förändringar av olika slag, främst då efter de strukturella förändringar som jordbruket efter hand kommit att undergå och som bl.a. tagit sig det uttrycket att förädlingen av de i jordbruket producerade råvarorna inte längre — annat än i undantagsfall — sker på gårdarna utan i mejerier och andra av jordbrukarna ägda industrier.

Utredningsförslagets motivering upptog som särskilt viktig grund för de enligt förslaget alltjämt ganska detaljerade normerna för medlemsrekrytering att kassorna såsom kreditinstitutioner inte borde stå öppna för vem som helst och att kassorna skulle få det lättare att sovra bland de inträdessökande om de kunde falla tillbaka på bestämmelser i författning, framhålls i promemorian. Enligt promemorian ledde behandlingen i regering och riksdag till en åtstramning av jordbrukskasseutredningens förslag, vilken åtstramning bl. a. tog sig det uttrycket att en ändamålsbestämmelse för kasserörelsen upptogs i lagtexten. Den åtstramande effekten av ändamålsbestämmelsen blev enligt promemorian av särskild betydelse för dispensregeln i 12 §. I promemorian erinras i fråga om dispensregelns tillämpning att departementschefen i propositionen i ämnet gjorde ett uttalande som ytterligare inskränkte kasserörelsens självbestämmanderätt över medlemsrekryteringen nämligen:

»att man inom kasserörelsen, särskilt under den första tiden efter det den nya lagstiftningen trätt i kraft, torde böra iakttaga, att medlemsrekryteringen till kasserörelsen, med de jämkningar som kan anses betingade av skäligt hänsynstagande till jordbrukskasserörelsens och jordbrukets utveckling, hålles inom de hittills tillämpade gränserna».

I promemorian påpekas att Sveriges jordbrukskasseförbund såsom förutsatts i 12 § tredje stycket lagen om jordbrukskasserörelsen utfärdat bestämmelser rörande villkoren för beviljande av medlemskap och att dessa villkor i vad de avser tillämpningen av dispensregeln i nyssnämnda lagrums andra stycke självfallet avfattats med beaktande av vad departementschefen uttalat i frågan. Sammanlagt har sju kategorier för vilka dispensregeln skall kunna tillämpas särskilts, nämligen

a) församling eller annan kyrklig enhet,

b) undervisningsanstalt inom jordbruksnäringen eller skogsvårdsstyrelse,

c) ekonomisk förening eller handelsbolag med ändamål att driva andelsladugård,

d) medlem av sambruksförening,

e) studerande vid undervisningsanstalt för jordbruket, dess binäringar eller fisket,

f) barn till medlemmar av de två första i 12 § första stycket angivna grupperna, om barnen bedriver studier vid högskola eller annan undervisningsanstalt, oavsett ämnesområdet för studierna, samt

g) befattningshavare inom jordbrukskasserörelsen.

Enligt jordbrukskasseförbundets bestämmelser har vidare den särskilda prövning, som skall föregå antagning av medlem enligt dispensregeln i 12 § andra stycket förbehållits centralkassa, påpekas i promemorian.

Beträffande *utvecklingen* under den tid nu gällande bestämmelser varit i kraft sägs i promemorian bl. a. följande:

»Allteftersom tiden gått, har det visat sig att rörelsens och jordbrukets utveckling påkallar större rörelsefrihet i fråga om medlemsrekryteringen än vad som medges vid nuvarande tillämpning av jordbrukskasselagen. Strukturförändringen inom jordbruket har fortskridit. Tendensen fortsätter att gå mot större brukningsenheter och minskat antal inom jordbruket i traditionell mening sysselsatta personer. I fråga om styrkan hos denna tendens torde t. ex. prop. 1963: 125 angående vissa frågor rörande jordbrukets och trädgårdsskötselns rationalisering ge aktuella besked. I propositionen (s. 29) uttalas bl. a., *att* ca 60 % eller ungefär 157 000 av hela antalet brukningsenheter i landet alltjämt har en åkerareal av mellan 2 och 10 ha, *att* varken den mänskliga arbetskraften eller modern teknisk utrustning brukar kunna rationellt utnyttjas på dessa enheter

och heller inte på enheter med betydligt större åkerareal *samt att* det enligt föredragande departementschefens mening är utomordentligt angeläget att i större omfattning än hittills ej bärkraftiga jordbruksföretag upphör som självständiga brukningsenheter.

Strukturförändringar i jordbruket sker emellertid inte bara genom total nedläggning eller sammanslagning av jordbruksföretag. Det vanligaste händelseförloppet är att innehavare av jordbruk successivt utökar sin arbetsinsats utanför gården. Detta kan ske genom säsongarbete hos andra företag, framför allt skogsarbete, eller genom startande av helt nya verksamhetsgrenar. Man börjar inte sällan med att utföra jordbruksarbete åt grannar, en verksamhet som många gånger utvecklas till en mer eller mindre fullständig maskinstation. Man utnyttjar sina vagnar och traktorer för transporter åt andra. Så länge dessa jordbrukare på angivna sätt biträder utövare av jordbruksnäringen i deras verksamhet, torde det inte vara fråga om annat än att de alltjämt kan erhålla medlemskap enligt 12 § första stycket jordbrukskasselagen.

Många jordbrukare påtar sig också byggnadsarbeten på entreprenad eller startar små reparationsverkstäder. Kvalifikationerna för medlemskap kan då bli något mera tveksamma. Det förekommer vidare att man tar upp helt andra slag av verksamhet i liten skala, varvid ofta outnyttjade ekonomibyggnader används som fabriks- och lagerlokaler. Ifrågavarande personer torde i allmänhet ej kunna bli medlemmar i syfte att få kredit för dessa verksamheter enligt 12 § första stycket, och det kan bli mycket tveksamt i vad mån de accepteras som medlemmar enligt andra stycket. Det ligger i sakens natur att jordbrukskasserörelsen gärna vill behålla dessa jordbrukare som sina kunder, i varje fall så länge som de fortfarande utövar viss aktivitet inom näringen. Det kan inte vara lyckligt att dessa små företagare blir flerbankskunder, och de har ofta själva en stark önskan att få utnyttja jordbrukskassans kreditmöjligheter och har svårt att förstå varför inte detta skulle vara möjligt.

Rationaliseringen och industrialiseringen av jordbruket ökar de kvarvarande jordbrukarnas anspråk på krediter av olika slag och på bankmässig service. Jordbrukarna får genom industrialiseringen av sina företag en vidgad lokal och affärsmässig anknytning till företagare, hantverkare och andra, som tillhandagår jordbruket med varor och service av olika slag eller köper dess produkter. Såsom kreditinrättning för jordbrukarna kommer kasserörelsen i sin tur i kontakt med jordbrukarnas affärsförbindelser och ägnar dem viss bankmässig service. Det ligger i sakens natur, att detta efter hand leder till anspråk även på kredit i olika former, betingade av mellanhavanden med jordbrukarna. Kredit kan emellertid icke meddelas annat än medlemmar. Och de företag och personer, som här närmast åsyftas, kan endast i undantagsfall bli medlemmar med gällande tillämpning av bestämmelserna om medlemskap i jordbrukskassa.

Enligt kasserörelsens mening är en sådan avgränsning av kasserörelsens funktionsområde alltför osmidig och icke överensstämmande med principen att funktionsområdet skall anpassas efter jordbrukskasserörelsens och jordbrukets utveckling.

Kasserörelsen har numera resurser både i fråga om kvalificerad personal och i övriga hänseenden att i lämplig utsträckning tillgodose här antydda, av jordbrukets utveckling föranledda anspråk från jordbrukarnas affärsförbindelser. Ett sådant tillgodoseende skulle *icke* betyda ett intrång i kasserörelsens service åt jordbrukarna eller i rörelsens huvudändamål att tillgodose jordbrukets kreditbehov. Det skulle tvärtom stärka rörelsens möjligheter att stå jordbruket till tjänst. *Dels* skulle jordbrukarnas ur ekonomisk synpunkt betydelsefulla affärsmässiga kontakter och förbindelser med utanför jordbruksnäringen stående personer och företag underlättas och främjas. *Dels* föreligger — särskilt med hänsyn till att rörelsens hittillsvarande rekryteringsbas av jordbrukare i traditionell mening ständigt minskar — ett på längre sikt livsviktigt behov för kasserörelsen att såsom medlemmar och kunder förvärva personer och företag utanför kretsen av jordbrukare i traditionell mening, gärna kunder som i fråga om tillgång på medel som kan inlånas och i fråga om kreditbehov icke, såsom jordbrukarna, är beroende av vegetationsperioderna. Utan en sådan nyrekrytering måste kasserörelsen i det långa loppet få svårigheter att stå jordbruket till tjänst på det sätt och i den utsträckning som är avsett och naturligt. Med hänsyn till den pågående strukturförändringen inom jordbruksnäringen och andra omständigheter räknar kasse-

rörelsen bl. a. med ett kreditbehov från jordbrukarnas sida, som på längre sikt icke enbart kan tillgodoses med från dem inlånade medel.

Genom sin inlåningsverksamhet fullgör kasserörelsen i första hand det led av sin huvuduppgift som i 1 § jordbrukskasselagen uttryckts med orden, att kasserörelsen skall främja sparverksamhet. Kasserörelsen är angelägen att fullgöra denna uppgift väl och effektivt både därför att den är förutsättning för att rörelsen skall framgångsrikt kunna fullgöra det andra ledet av huvuduppgiften — att tillgodose jordbrukets kreditbehov — och därför att sparverksamheten i samhället är av så stor betydelse ur allmän synpunkt. Kasserörelsen vill sålunda gärna lämna ett skäligt bidrag till den sparverksamhet, som staten direkt stimulerar genom då och då återkommande sparkampanjer. Dylik sparverksamhet förutsätter numera ofta att visst sparande skall öppna motsvarande lånemöjligheter. Begränsningen till följd av nuvarande medlemskapsregler av kasserörelsens möjligheter att bevilja krediter kommer därigenom att innebära att rörelsen hindras medverka i den här åsyftade sparverksamheten i den utsträckning som vore rimlig inte bara ur rörelsens egen utan också ur det allmännas synpunkter.

Kasserörelsen står för närvarande i ett läge, där praktiskt taget varje befattningshavare och förtroendeman upplever de restriktiva bestämmelserna för medlemskap såsom ett obefogat hinder för rörelsens naturliga utveckling och för rörelsens möjligheter att allsidigt och i tillbörlig utsträckning tillgodose jordbrukets behov av kredit och bankmässig service, sådant detta behov är beskaffat och i än högre grad sådant det kan förutses bli beskaffat efter ytterligare någon tid.

— — —

De nuvarande bestämmelserna om medlemskap är emellertid enligt kasserörelsens mening olämpliga inte bara därigenom att de hindrar en nyrekrytering utanför kretsen av jordbrukare i traditionell mening, fastän en sådan nyrekrytering ter sig klart motiverad av kasserörelsens och jordbrukets utveckling. Bestämmelserna är tillika så avfattade, att vissa grupper personer som redan med nu gängse synsätt hör till rörelsens centrala rekryteringsbas, synes falla utanför denna eller kan hänföras dit endast om stadgandenas ordalag pressas. Detta är framför allt en följd av att 12 § första stycket lagen om jordbrukskasserörelsen såsom främsta kvalifikation för medlemskap genomgående uppställt innehav av fastighet, utom såvitt angår jordbruksorganisation och kommun.

Vad avser innehavet av *jordbruksfastighet* såsom kvalifikationsgrund synes invändning ej kunna resas mot nuvarande bestämmelser. Personer som äger eller brukar jordbruksfastighet är och måste antagas förbli en kärna i kasserörelsens rekryteringsunderlag.

Men för avgränsningen av kretsen utanför denna kärna, synes det numera icke längre lämpligt att anknyta till innehav såsom ägare eller brukare av *annan fastighet* än jordbruksfastighet.

För kasserörelsen framstår och har länge framstått såsom självfallet att jordbruksarbetare hör till jordbrukskassornas centrala rekryteringsunderlag. Denna uppfattning har heller icke mött gensagor från tillsynsmyndigheten eller annan, som har anledning ta befattning med rörelsens angelägenheter.

Jordbruksarbetarnas avgörande kvalifikation för medlemskap borde vara att de är verksamma inom jordbruket genom att med arbete biträda utövare av jordbruksnäring i dennes verksamhet. Enligt jordbrukskasselagen fordras emellertid därutöver att jordbruksarbetare — om han icke äger eller brukar jordbruksfastighet — skall äga eller bruka annan fastighet, varvid med bruka bör förstås ett aktivt brukande och icke enbart ett boende i fastigheten. Jordbruksarbetare, som förhyr bostad utan tillgång till trädgård eller annat som ger anledning och möjlighet till aktivt brukande, skulle således vid en restriktiv tolkning möjligen kunna anses icke vara kvalificerad att bli medlem enligt 12 § första stycket.

Anknytningen av medlemskapsreglerna till fastighetsinnehav medför även i åtskilliga andra hänseenden en konstlad avgränsning av kasserörelsens centrala rekryteringsunderlag. Därjämte vållar den ibland tolkningssvårigheter, som kunde undvikas eller minskas om reglerna tog direkt sikte på andra och mera naturliga kvalifikationsgrunder.

Det kan icke bortses från att medlemskapsreglernas anknytning till fastighetsinnehav är betingad av jordbrukskasserörelsens traditioner. De motiv som en gång föranledde denna anknytning har emellertid till stor del fallit bort. Försåvitt de avsåg att avgränsa den jordbrukande befolkning-

en, har de till följd av jordbrukets utveckling och fortskridande strukturförändring numera förlorat mycket av sin aktualitet. Till den del avsikten har varit att åt kasserörelsen trygga en medlemsstock med ekonomisk vederhäftighet föreligger tungt vägande skäl att hålla fast vid själva avsikten. Det synes emellertid tveksamt om denna fullföljes bäst genom kravet på fastighetsinnehav, när detta innehav är så obestämt angivet som i 12 § jordbrukskasselagen. Det synes som om detta krav skulle kunna ersättas med icke lagfästa, i jordbrukskasseförbundets föreskrifter eller i kassornas stadgar upptagna krav på fast hemvist och på ekonomisk vederhäftighet.

Framställningen här ovan — — — har avsett jordbruket. Den äger emellertid, med smärre modifikationer, tillämpning — förutom på skogsbruk, vilket i jordbrukskasselagens terminologi ingår i jordbruk — på jordbrukets binäringar, t. ex. trädgårdsskötsel, hönsskötsel, pälsdjursuppfödning, biodling samt på fisket.»

Beträffande *förslagen till ändrade medlemsregler* framhålls i promemorian, att de syftar till att möjliggöra viss av utvecklingen påkallad utvidgning av kasserörelsens funktionsområde. I promemorian understryks emellertid att det inte är fråga om någon ändring i kasserörelsens huvudsakliga ändamål, dvs. att tillgodose jordbrukets kreditbehov och främja sparverksamhet. Kasserörelsen bör, framhålls i promemorian, bibehålla detta sitt huvudändamål och sin egenskap av kooperativ föreningsrörelse. De i promemorian framlagda förslagen till ändringar i medlemsreglerna anslöt till sin konstruktion till nu gällande regler. Uppräkningen av vilka som kunde ifrågakomma för medlemskap utökades dock till att avse de som *är* verksamma inom jordbruket, binäring därtill eller fisket eller som *har varit* verksamma inom sådan näring och som ej övergått till annan verksamhet, eller som utbildar sig *för att bli* verksamma inom sådan näring. I fråga om jordbruksorganisationer är de i promemorian föreslagna reglerna om medlemskap desamma som nu gällande. Vad angår kommuner föreslås i promemorian sådan utvidgning att även annan kommun än borgerlig primärkommun — t. ex. landsting, församling, skoldistrikt, kommunalförbund — skall äga bli medlem. Förslagen i promemorian innefattar även en dispensregel. Dispensregeln i den i promemorian föreslagna utformningen skiljer sig från gällande dispensregel framför allt däri, att den i och för sig skall ge möjlighet till rekrytering av vem som helst som ansökt om medlemskap och som kasserörelsen funnit sig böra godta som medlem. Regeln om särskild prövning vid medlemsantagning enligt dispensregeln skall enligt promemorians förslag kvarstå, men gällande villkor att vid denna prövning skall konstateras att hinder mot medlemskap ej föreligger »med hänsyn till jordbrukskassans uppgift eller ändamål» föreslås utgå. Enligt promemorian har det nämligen visat sig att detta stadgande vållat betydande svårigheter i tillämpningen. Kasserörelsen har nödgats att tillämpa det på ett enligt rörelsens mening alltför stelt och restriktivt sätt, uppges i promemorian. Enligt promemorian är det framför allt därigenom den bristande anpassning efter jordbrukets och kasserörelsens inriktning uppkommit, som enligt rörelsens mening föreligger. Enligt förslagen i promemorian skulle för vardera av grupperna jordbruksorganisation, kommun eller därmed jämförlig samfällighet och för medlemmar antagna medelst dispensregeln stadgas att utlåningen i jordbrukskasseledet och centralkasseledet var för sig skulle begränsas till högst 10 % av kassans sammanlagda utlåning.

Det kan slutligen påpekas att i promemorian uttalats att de framlagda förslagen icke är ägnade att medföra sådana ändringar i fråga om kreditkassornas verksamhet att det ger anledning

till överväganden om skärpning av inlåningsregler, kassareservbestämmelser eller andra på verksamheten inverkande bestämmelser. Skulle det i kreditinstitututredningen eller annorstädes, sägs det i promemorian, bli tal om skärpning av sådant slag, måste därav föranledas väsentligt längre gående frihet för kasserörelsen att rekrytera medlemmar än vad som föreslagits i promemorian.

De i promemorian framlagda förslagen till lagändringar framgår till sin lydelse av nedanstående utdrag ur promemorian:

»Förslag till
Lag om ändring i lagen den 25 maj 1956 (nr 216) om jordbrukskasserörelsen

Härigenom förordnas, att 12, 14 och 24 §§ lagen den 25 maj 1956 om jordbrukskasserörelsen skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

(Nuvarande lydelse)	*(Föreslagen lydelse)*
12 §	12 §
Till medlem i jordbrukskassa må antagas	Till medlem i jordbrukskassa må antagas
den som äger eller brukar jordbruksfastighet inom kassans verksamhetsområde,	*den som äger inom kassans verksamhetsområde belägen fastighet, varå bedrives jordbruk, därtill hörande binäring eller fiske,*
den som äger eller brukar inom kassans verksamhetsområde belägen annan fastighet än jordbruksfastighet, om han själv idkar jordbruk, därtill hörande binäring eller fiske eller ock med arbete eller tjänster biträder utövare av sådan näring i dennes verksamhet,	*den som idkar jordbruk, binäring därtill eller fiske såsom självständig näringsutövare eller såsom medlem eller delägare i sammanslutning, vilken utövar sådan näring,*
	den som i sin yrkesutövning med arbete eller tjänster biträder idkare av jordbruk, binäring därtill eller fiske i deras verksamhet,
	den som på sätt här ovan angivits har varit verksam inom jordbruket, binäring därtill eller fisket men upphört därmed utan att övergå till annan verksamhet,
	den som undergår teoretisk eller praktisk utbildning för verksamhet som här ovan sagts inom jordbruket, binäring därtill eller fisket,
bolag, förening eller annan sammanslutning, som har till huvudsaklig uppgift att ekonomiskt eller på annat sätt främja jordbruket, binäring därtill eller fisket eller intressen som äro gemensamma för utövare av sådana näringar *(jordbruksorganisation),* samt	bolag, förening eller annan sammanslutning, som har till huvudsaklig uppgift att ekonomiskt eller på annat sätt främja jordbruket, binäring därtill eller fisket eller intressen som äro gemensamma för utövare av sådana näringar *(jordbruksorganisation),* samt kommun *eller därmed jämförlig samfällighet* vars förvaltningscentrum är beläget inom kassans verksamhetsområde.
kommun vars förvaltningscentrum är beläget inom kassans verksamhetsområde.	

(Nuvarande lydelse)

Annan än i första stycket sägs må antagas till medlem i jordbrukskassa *om vid särskild prövning hinder däremot ej funnits föreligga med hänsyn till jordbrukskassans uppgift eller ändamål.*

Riksorganisationen äger . . . andra stycket.

14 §

Jordbrukskassa må . . . sina medlemmar.

Jordbrukskassas sammanlagda utlåning till *jordbruksorganisationer må ej överstiga* en tiondel av kassans hela utlåning; *samma lag vare i fråga om utlåningen till kommuner.*

24 §

Centralkassa må bereda kredit allenast åt sina medlemmar samt åt jordbruksorganisation eller kommun som är medlem i ansluten jordbrukskassa.

Kreditgivningen till . . . tillhörande säkerheter.

Centralkassans sammanlagda utlåning till *jordbruksorganisationer må ej överstiga* en tiondel av kassans hela utlåning. *I fall som sägs i 23 § äger dock Konungen på begäran bestämma att centralkassas sammanlagda utlåning till jordbruksorganisationer må* uppgå till viss kvotdel, överstigande en tiondel men ej en sjättedel av hela utlåningen.

(Föreslagen lydelse)

Annan än i första stycket sägs må antagas till medlem i jordbrukskassa *efter särskild prövning.*

Riksorganisationen äger . . . andra stycket.

14 §

Jordbrukskassa må . . . sina medlemmar.

Jordbrukskassas sammanlagda utlåning till

jordbruksorganisationer,

kommuner samt

medlemmar, som icke kunna hänföras under 12 § första stycket,

må för vardera av de sålunda angivna tre grupperna medlemmar uppgå till högst en tiondel av kassans hela utlåning.

24 §

Centralkassa må bereda kredit allenast åt sina medlemmar samt åt jordbruksorganisation eller kommun, som är medlem i ansluten jordbrukskassa *ävensom åt sådan medlem i ansluten jordbrukskassa, som icke kan hänföras under 12 § första stycket.*

Kreditgivningen till . . . tillhörande säkerheter.

Centralkassas sammanlagda utlåning till

jordbruksorganisationer,

kommuner samt

medlemmar i ansluten jordbrukskassa, vilka icke kunna hänföras under 12 § första stycket,

må för vardera av de sålunda angivna tre grupperna låntagare uppgå till högst en tiondel av kassans hela utlåning.

(Nuvarande lydelse)

Vad i tredje stycket stadgas skall gälla jämväl i fråga om den sammanlagda utlåningen till kommuner.

(Föreslagen lydelse)

I fall som sägs i 23 § äger Konungen beträffande vardera av de i tredje stycket angivna tre grupperna låntagare på begäran bestämma, att centralkassans sammanlagda utlåning må uppgå till viss kvotdel, överstigande en tiondel men ej en sjättedel av hela utlåningen.»

Remissyttrandena

De i promemorian framförda förslagen tillstyrktes eller lämnades utan erinran av *lantbruksstyrelsen, länsstyrelsen i Västerbottens län, Västerbottens länsavdelning av Svenska kommunförbundet, Jordbrukets bank, Sveriges allmänna hypoteksbank, Hushållningssällskapens förbund, Riksförbundet landsbygdens folk, Sveriges lantbruksförbund* och *handelskammaren i Visby.* Dessutom uttalade ledamoten av riksgäldsfullmäktige herr Johansson reservationsledes att fullmäktige bort tillstyrka bifall till förevarande framställning. Förutom de remissinstanser som tillstyrkte eller lämnade utan erinran förslagen i dess helhet fann sig *länsstyrelsen i Kristianstads län* i huvudsak kunna godta den i förslagets 12 § första stycket upptagna förteckningen av de kategorier, som ansetts böra utgöra det centrala rekryteringsunderlaget för kasserörelsen.

Vidare delade *Svenska kommunförbundet* den i promemorian framförda uppfattningen att det är befogat ändra nuvarande regler på så sätt att även annan kommun än borgerlig primärkommun skulle äga bli medlem.

Övriga remissinstanser, dvs. det helt övervägande flertalet, ansåg emellertid att de i promemorian framförda förslagen icke kunde prövas förrän i samband med att kreditinstitututredningens ställningstagande till gränsdragningsfrågan förelåg. Avgörande för denna ståndpunkt angavs i remissyttrandena vara att de framförda förslagen innebar en principiell utvidgning av jordbrukskasserörelsens nuvarande funktionsområde och därför borde avgöras i ett större sammanhang. Flera remissinstanser förordade även att ärendet skulle överlämnas till kreditinstitututredningen för att behandlas i sammanhang med övriga gränsdragningsfrågor. Det kan nämnas att även *kreditinstitututredningen* i sitt remissyttrande förordade att frågan icke skulle slutbehandlas förrän utredningens definitiva ställningstagande förelåg.

Bankinspektionen, som i likhet med flertalet remissinstanser ansåg att ett slutligt ställningstagande till de i promemorian framförda förslagen måste föregås av en grundlig utredning och ses mot bakgrund av en allmän omprövning av gränserna mellan de olika kreditinstituten, framhöll att inspektionen vid sina undersökningar i centralkassorna och anslutna jordbrukskassor under senare år allt oftare påträffat krediter till personer och sammanslutningar, som med nuvarande regler formellt icke bort erhålla medlemskap och sålunda ej heller kredit. Inspektionen uttalade fortsättningsvis:

»I en del fall har väl krediter beviljats för behov, som det inte ankommer på jordbrukskasserörelsen att sörja för, och medlemskap beviljats personer, som uppenbarligen icke är medlemsberättigade. I andra

fall åter har det varit svårare att avgöra, huruvida de av lagstiftaren uppdragna gränserna inom detta område överskridits eller ej. Det har då gällt en rad olika kategorier — både enskilda personer och mindre företag — med viss anknytning till jordbruket. Som exempel kan nämnas hantverkare av olika slag, lanthandlare, järnhandlare, byggmästare i mindre skala, elektriker, rörläggare, föreståndare för jordbruksorganisationer, trävaruhandlare, sågverk, snickeriföretag och andra mindre industrier. Undersökningarna har under senare år — åtminstone i vissa centralkassor — allt oftare kommit att följas av långvariga, besvärande diskussioner om dessa 'gränsfall'.»

Bankinspektionen sade sig väl kunna förstå att det för kassorna kunde finnas ett berättigat kommersiellt intresse att förvärva eller bevara sådana medlemmar och att det funnes skäl för vissa jämkningar i villkoren för medlemskap. Begränsningarna i fråga om möjligheterna att bevilja kredit, ex. till goda inlåningskunder eller jordbrukares affärsförbindelser kunde enligt inspektionens mening stundom medföra försämrade möjligheter att fullgöra sitt huvudändamål att tillgodose jordbrukets kreditbehov. För att åstadkomma en större smidighet för jordbrukskasserörelsens agerande framförde inspektionen tanken på en fri sektor för medlemskap och utlåning till sådana kategorier som har anknytning till jordbruket men som med gällande medlemsbestämmelser formellt står utanför rörelsens rekryteringsunderlag.

Inspektionen föreslog att den fria sektorn skulle kunna uppgå till 10 % av den långivande jordbrukskassans totala utlåning. En sålunda av rent praktiska skäl motiverad dispensregel skulle enligt inspektionens mening icke innebära ett frångående av det i jordbrukskasselagen angivna syftet med rörelsen. Däremot skulle enligt inspektionen en utsträckning av gränsen för utlåning till dispensmedlemmar till att gälla såväl i jordbruks- som centralkasseledet otvivelaktigt innebära möjligheter till en ändrad inriktning av rörelsen, vilket var en fråga för vars lösning resultatet av kreditinstitututredningen fick avvaktas. Inspektionen förutsatte att om en limit för utlåning till dispensmedlemmar beviljas jordbrukskassorna därefter strikt skulle följa de regler som gäller för medlemskap och utlåning till övriga kategorier.

Några remissinstanser framhöll att en vidgning av jordbrukskasserörelsens verksamhetsfält på i promemorian föreslaget sätt icke borde ske utan att samtidigt vissa för jordbrukets kreditkassor förmånliga särbestämmelser omprövades. Uttalanden i denna riktning framfördes bl. a. av *kommerskollegium* och *handelskamrarna i Göteborg och Malmö*. Handelskammaren i Göteborg anförde härvid bl. a. att det är ett betydande allmänt intresse att konkurrensen på detta område liksom på alla andra sker under lika villkor. Bortses från detta intresse kan en för samhällsekonomin skadlig snedvridning icke undvikas, ansåg handelskammaren. En skärpning av för jordbrukskasserörelsen gällande inlåningsregler, kassareservbestämmelser och andra på verksamheten inverkande bestämmelser i paritet med vad som gäller för de övriga på den allmänna marknaden verksamma kreditinstituten måste därför enligt handelskammarens åsikt ställas som villkor för en utvidgning av jordbrukskasserörelsens verksamhet enligt förslaget.

Som tidigare nämnts hemställde Sveriges jordbrukskasseförbund i skrivelse till chefen för finansdepartementet den 21 februari 1964 om att frågan om medlemskap skulle få en snar provisorisk lösning efter de riktlinjer bankinspektionen angivit. Jordbrukskasseförbundet förutsatte då att de principiella frågorna om kasserörelsens lika väl som övriga kreditinstituts verksamhetsområden

oberoende av denna provisoriska lösning senare skulle bli föremål för prövning inom kreditinstitututredningen.

Det bör tillfogas att Sveriges jordbrukskasseförbund den 27 januari 1966 fastställt nya och av bankinspektionen godkända medlemskapsbestämmelser. I dessa har en viss utvidgning skett av den lista som återgetts ovan. Förteckningen över de kategorier som efter särskild prövning kan antas som medlemmar har enligt de nya bestämmelserna följande utseende:

a) församling eller annan kyrklig enhet under enahanda förutsättningar som angetts beträffande kommun,

b) stiftelse med huvudsaklig uppgift att främja jordbruket, binäring därtill eller fiske, ävensom ledamot av styrelse för och anställd hos sådan stiftelse,

c) undervisningsanstalt inom jordbruksnäringen eller skogsvårdsstyrelse,

d) ekonomisk förening eller handelsbolag med ändamål att driva andelsladugård,

e) medlem av sambruksförening,

f) person som bedriver studier och söker lån för studiernas finansiering,

g) förtroendeman och anställd inom jordbrukskasseorganisation, sparklubbsledare, ledare av skolsparverksamhet och på liknande sätt för jordbrukskassa eller centralkassa verksam person,

h) förtroendeman och medlem i jordbruksorganisation,

i) den som är anställd hos jordbruksorganisation, annan sammanslutning, samfällighet eller myndighet med huvudsaklig uppgift att främja jordbruket, skogsbruket eller fisket eller hos medlem enligt 12 §, första stycket, första och andra punkterna i JkL för att arbeta i jordbruk, skogsbruk eller fiske, förutsatt att anställningen varat minst ett år eller av annat skäl kan anses såsom stadigvarande,

j) ägare av mindre, lokalt företag i den mån verksamheten är av betydelse för jordbruksnäringen, skogsbruket eller fisket på orten på så sätt, att företaget anskaffar eller tillverkar förnödenheter för näringen eller köper dess produkter,

k) den som tidigare varaktigt idkat jordbruk och som av åldersskäl eller annan jämförbar orsak upphört med jordbruket utan att övergå till annan verksamhet.

Jordbrukskasseförbundet har vidare funnit skäl föreskriva att den särskilda prövning, som skall föregå antagandet av medlem enligt andra stycket 12 § JkL, förbehålls centralkassan och därmed att dylikt medlemskap icke kan beviljas utan centralkassans medgivande.

Kreditinstitututredningen

I den inledande paragrafen till lagen om jordbrukskasserörelsen stadgas att kasserörelsen har till huvudsakligt ändamål att tillgodose jordbrukets kreditbehov och främja sparverksamhet. Det sparfrämjande syftet har jordbrukets kreditkassor gemensamt med andra bankinstitut. Syftet att tillgodose kreditbehovet hos en viss näringsgren är däremot någonting speciellt för kreditkassorna och utgör bakgrunden till rörelsens tillkomst.

Jordbrukskasserörelsen är av kooperativ karaktär. Generellt gäller att endast rörelsens medlemmar får låna i kassorna. Lagen om jordbrukskasserörelsen innehåller härvid ej endast en angivelse av rörelsens huvudsyfte utan även underlaget för dess medlemsrekrytering är reglerat.

Enligt vad som refererats i det föregående är reglerna om medlemskap utformade som en uppräkning av vilka som får antas som medlemmar. I denna uppräkning nämns härvid för jordbrukskassa fem olika kategorier, nämligen 1.

ägare eller brukare av jordbruksfastighet, 2. ägare eller brukare av annan fastighet om ägaren själv idkar jordbruk eller binäring därtill eller fiske eller med arbete eller tjänster biträder utövare av sådan näring, 3. jordbruksorganisation eller 4. kommun. Uppräkningen upptar för det femte en dispensregel av innebörd, att även den som ej tillhör någon av de uppräknade kategorierna kan antas som medlem, om efter särskild prövning hinder däremot ej funnits föreligga med hänsyn till jordbrukskassans uppgifter och ändamål. Den särskilda prövningen skall enligt lagen utföras av riksorganisationen eller centralkassa. Som nämnts i det föregående har dock denna dispensregel kommit att ges en tämligen snäv innebörd bl. a. på grund av de uttalanden om försiktighet i tillämpningen som gjordes av departementschefen i propositionen i ämnet.

För de nyssnämnda tre första kategorierna är anknytningen till jordbruket omedelbar. Den fjärde har ingen sådan direkt anknytning. I den femte kategorin ingår enligt nu gällande stadgar medlemmar både med och utan jordbruksanknytning. Exempel på medlemmar utan sådan är kyrkliga församlingar, personer som önskar uppta studielån och sådana som enbart står i anställningsförhållande till av medlem bedrivet företag eller till myndighet med verksamhet inom jordbruksnäringen. Ett skäl till att medlemmar utan jordbruksanknytning i viss begränsad omfattning får antas är, att i vissa författningar förutsätts att lån med statlig kreditgaranti skall kunna lämnas även av kasserörelsen, t. ex. i studielånekungörelsen och i kungörelsen om statlig garanti till hantverks- och småindustriföretag.

JkL stadgar i fråga om rörelsen att jordbrukskassa får låna ut pengar och anskaffa medel i den ordning JkL föreskriver, ävensom idka verksamhet som står i samband med utlåningen och medelsanskaffningen. Centralkassa får in- och utlåna pengar samt idka verksamhet som därmed står i samband, utge förlagslån, ingå garantiförbindelser och förmedla inhemska obligations- och kommunlån. För annan bankmässig verksamhet måste särskilt medgivande inhämtas.

Enligt vad som förutsattes i prop. 1956: 122 med förslag till ny lag om jordbrukskasserörelsen bildades år 1958 ett bankaktiebolag, Jordbrukets bank, vars aktiemajoritet innehas av centralkassorna för jordbrukskredit och Sveriges jordbrukskasseförbund. Detta bankaktiebolag bedriver sin verksamhet i nära anslutning till kreditkassorna. Det är inte bara rörelsens clearingorgan utan driver också allmän affärsbankrörelse och ger genom denna olika slag av service till kassorna. Genom förmedling av kassorna kan allmänheten indirekt utnyttja Jordbrukets banks tjänster.

I det föregående har refererats att Sveriges jordbrukskasseförbund i skrivelse till Kungl. Maj:t i oktober 1963 hemställt om en utvidgning av medlemskretsen för jordbrukskasserörelsen. Som motiv för framställningen angavs i promemorian bl. a. den växande omfattningen av gränsdragningsfall i medlemskapsfrågor för kasserörelsen som rationaliseringen och industrialiseringen av jordbruket medfört. Förslaget avsåg dels att uppräkningen av vilka som kunde beviljas medlemskap skulle vidgas och dels att dispensregeln skulle ersättas med en s. k. fri sektor, vilket skulle ge kasserörelsen möjlighet att anta medlemmar utanför den krets som angavs genom uppräkning. Som redovisats i det föregående ansåg flertalet av de instanser som remissledes avgav yttrande över framställningen att ställning till frågan

först borde tas när kreditinstitututredningens betänkande förelåg.

Bankinspektionen ansåg emellertid i sitt yttrande att man utan att föregripa utredningsresultatet kunde företa en vidgning av medlemskretsen genom att i jordbrukskasseledet införa en fri sektor av storleken 10 % av de olika kassornas utlåning. I förnyad framställning i februari 1964 från Sveriges jordbrukskasseförbund hemställdes att det av bankinspektionen framförda förslaget skulle antas som ett provisorium i avvaktan på kreditinstitututredningens betänkande. Som tidigare nämnts överlämnades dock ärendet av Kungl. Maj:t till utredningen för att beaktas vid utredningsuppdragets fullgörande utan att dessförinnan några lagändringar vidtagits. Såtillvida har dock sedermera en liberalisering av grunderna för medlemsrekrytering skett som gällande dispensregel getts en vidare innebörd än tidigare. Bestämmelser härom utfärdades den 27 januari 1966 av jordbrukskasseförbundets styrelse.

Under den tid jordbrukskasserörelsen verkat har jordbruksnäringen och dess binäringar, skogsbruket och fisket, undergått genomgripande förändringar. Den ekonomiska utvecklingen har medfört en omfördelning av arbetsuppgifter från jordbruksnäringen i traditionell mening till övriga näringar. Samtidigt har jordbruksnäringens grad av industrialisering vuxit mycket väsentligt, särskilt under efterkrigstiden.

Den gångna utvecklingen har inneburit växande kreditbehov för jordbrukets utövare. Med hänsyn till att de hittillsvarande tendenserna mot ökad industrialisering framdeles snarast kan väntas komma att ytterligare förstärkas med stigande kreditbehov som följd är det enligt utredningens mening angeläget att jordbrukets kreditkassor även i fortsättningen behåller sitt nuvarande huvudsyfte. Utredningen anser därför att den i gällande lag för kasserörelsen angivna ändamålsbestämningen om inriktning på i huvudsak jordbruksnäringen bör förbli oförändrad. Det konkreta problem utredningen haft att ta ställning till har därmed varit hur reglerna om medlemskap skall utformas för att kasserörelsen så effektivt som möjligt skall kunna fullgöra sin uppgift.

Vid bedömningen av reglernas utformning har utredningen utgått från att kasserörelsen liksom hittills i huvudsak skall vara en kooperativ inrättning av jordbrukare för kreditförmedling till jordbrukare. Som bankinspektionen anförde i sitt tidigare refererade remissyttrande kan emellertid begränsningarna i fråga om möjligheterna att bevilja kredit ibland medföra försämrade möjligheter för kasserörelsen att fullgöra sitt huvudändamål. Inom ramen för det givna ändamålet för rörelsen erfordras därför enligt utredningens mening en ökad rörelsefrihet i möjligheterna att anta medlemmar. Med denna utgångspunkt kan frågan om kretsen för medlemskap återföras till hur reglerna formellt skall utformas för att ge utrymme för en sådan rörelsefrihet.

Enligt utredningens mening kan problemet rörande reglerna om medlemskap i kasserörelsen lösas på två alternativa sätt. Det ena innebär att nuvarande bestämmelser kvarstår under förutsättning dels att den i lag angivna definitionen av jordbruk från tid till annan anpassas efter utvecklingen, dels att en viss rörelsefrihet erhålls genom en lämpligt utformad dispensregel, ex. i form av en s. k. fri sektor. Enligt det andra alternativet skulle kasserörelsen själv kunna få avgöra frågan om medlemsantagning inom ramen för det för rörelsen angivna ändamålet.

Bägge alternativen ger enligt utred-

ningens mening i och för sig möjlighet till den för en effektiv jordbrukskasserörelse erforderliga rörelsefriheten. Det förstnämnda alternativet innebär emellertid vissa svagheter dels genom de förutsatta tid efter annan företagna anpassningarna av begreppet jordbruk, dels, och framför allt, genom svårigheter att anpassa dispensregeln så att den varken innebär en uttunning av kasserörelsens ändamål eller onödigtvis begränsar kasserörelsens möjligheter att anta medlemmar. En generell frihet för jordbrukskasserörelsen att själv få avgöra medlemskapsfrågorna ter sig enligt utredningens mening mot denna bakgrund som en smidigare lösning.

Mot lösningen att kasserörelsen själv skulle få avgöra medlemskapsfrågor kan emellertid invändas, att denna frihet skulle kunna medföra att rörelsen ändrade karaktär. Detta skulle kunna ske på i huvudsak två olika vägar. Å ena sidan kan den fortgående förändringen i jordbruksnäringen komma att medföra att jordbruket i allt högre grad industrialiseras och att därmed begreppet jordbruk ändrar karaktär, varvid kasserörelsen skulle helt anpassa sig härefter. Å andra sidan skulle kasserörelsen med den föreslagna friheten kunna tänkas driva sin medlemsrekrytering med inriktning på andra kategorier än jordbrukare så att rörelsen därigenom ändrar karaktär.

En utveckling av jordbruksnäringen enligt det förra alternativet sker oberoende av kasserörelsen som sådan. Enligt utredningens mening står en anpassning av kasserörelsens verksamhet till en genom den ekonomiska utvecklingen förändrad jordbruksnäring helt i överensstämmelse med rörelsens syfte.

Vad beträffar risken för att kasserörelsen skulle förlora sin huvudsakliga inriktning inom överskådlig tid ter sig denna risk enligt utredningens mening som ringa främst på grund av det fullständigt dominerande inslaget av jordbrukare bland kasserörelsens 180 000 medlemmar.

Utredningen föreslår därför att kasserörelsen själv får avgöra medlemskapsfrågorna. Kasserörelsens plats i bankväsendet skulle vid den av utredningen föreslagna ordningen på ett naturligt sätt kunna komma till uttryck under beaktande av dess ändamål och de enhetliga bestämmelser som föreslås gälla för kasserörelsen och för andra typer av bankinstitut.

KAPITEL 5

Bankinstitutens rätt att förvärva egendom

Gällande rätt

Enligt 54 § BL äger *bankbolag* rätt att driva handel endast med guld samt in- och utländska mynt, växlar, checkar, anvisningar, obligationer och andra för den allmänna rörelsen avsedda förskrivningar utom sådana som medför rätt till betalning först efter utfärdarens övriga fordringsägare, dvs. förlagsbevis. Som generell regel gäller att egendom, som bolag ej får driva handel med för egen räkning, får bolag ej heller förvärva, såvida ej annorlunda sägs i övrigt i 54 eller 55 §§.

I andra stycket av 54 § uppräknas de objekt som får förvärvas. Bankbolags förvärv får därvid för det första omfatta fast egendom eller tomträtt förutsatt att med förvärvet avses att bereda banken lokaler för dess inrymmande, bostadsrätt till lägenhet för sådant ändamål eller för att bereda bostad åt befattningshavare hos bankbolaget, aktie i bolag som uteslutande har till ändamål att förvalta för nämnda användning förvärvad fast egendom eller tomträtt och vars aktiekapital uppgår till minst en tredjedel av egendomens bokförda värde eller förlagsbevis som utfärdats av nu nämnt aktiebolag. För det andra får bankbolag förvärva inventarier som anskaffas för rörelsen eller till fastighet som bolaget äger, eller till lokaler som bolaget i övrigt innehar. För det tredje, slutligen, får bankbolag, under förutsättning av tillstånd från Konungen, förvärva aktie i annat svenskt bankbolag, i utländskt bankföretag eller i svenskt aktiebolag, vars ändamål kan anses gagneligt för bankväsendet eller det allmänna, liksom förlagsbevis utfärdat av bolag eller företag som nyss nämnts.

För att skydda fordran får bankbolag enligt 55 § BL på offentlig auktion eller fondbörs inköpa egendom, som är utmätt eller pantsatt för fordringen. Bankbolag får vidare såsom betalning för fordran överta för fordringen pantsatt eller annan egendom, såvida det är uppenbart att bolaget eljest skulle lida avsevärd förlust. I ingetdera fallet får dock egen aktie förvärvas. Utgörs på detta sätt inköpt eller övertagen egendom av fastighet, gruva, fabrik eller annan liknande anläggning eller fartyg, äger bankbolag rätt att i utbyte mot sådan egendom, inbegripet tillhörande lös egendom, förvärva aktie i bolag, som bildas för förvaltning av denna egendom eller för att fortsätta en därmed bedriven verksamhet, eller förlagsbevis utfärdat av sådant bolag. Bankbolag får dessutom förvärva aktie i bolag, i vilket bankbolaget enligt nyssnämnda bestämmelser tidigare förvärvat aktie, förutsatt att det föreligger uppenbar fara för att bankbolaget annars skulle åsamkas förlust.

I andra stycket av 55 § BL stadgas att om bankbolag med stöd av reglerna i samma paragrafs första stycke förvärvat aktie i bolag eller av aktiebolag utfärdat förlagsbevis, får bankbolaget byta ut aktie eller förlagsbevis, som förvärvats, mot aktie i ett annat aktiebolag eller förlagsbevis utfärdat av detta bolag, till vilket det förstnämnda aktiebolaget över-

låtit sina tillgångar. Tredje stycket av 55 § stipulerar att egendom, som bankbolag förvärvat med stöd av bestämmelserna i 55 §, skall åter avyttras så snart det lämpligen kan ske och senast då avyttring kan ske utan förlust för bankbolaget. Fjärde stycket, slutligen, föreskriver skyldighet för bankbolag att genast anmäla förvärv enligt 55 § till tillsynsmyndigheten.

Sparbankslagens förvärvsregler återfinns i 32 och 33 §§. I 32 § stadgas att *sparbank* ej får förvärva fast egendom eller tomträtt såvida ej åsyftas att bereda sparbanken lokaler för dess inrymmande. För samma ändamål får även förvärvas bostadsrätt till lägenhet, aktie i bolag som uteslutande har till ändamål att för nyssnämnda användning förvalta fast egendom eller tomträtt, eller förlagsbevis, som är utfärdat av sådant bolag. Bostadsrätt till lägenhet får även förvärvas för att bereda bostad åt befattningshavare hos sparbank. Önskar sparbank förvärva sådan fast egendom, tomträtt eller aktie, som nyss nämnts, eller förbättra byggnad, i vilken sparbanks lokaler är eller avses bli inrymda, för ett belopp som tillsammans med det belopp, till vilket sparbank förut tillhörig fast egendom, tomträtt eller aktie av ifrågavarande slag bör uppskattas, överstiger hälften av sparbanks fonder skall denna fråga underkastas huvudmännens prövning. Åtgärden får ej vidtagas där icke minst två tredjedelar av i frågans avgörande deltagande huvudmän uttalat sig för densamma och dessutom beslutet erhållit tillsynsmyndighetens stadfästelse. I andra stycket av 32 § sägs att vid fastställande av om en förvärvsfråga kräver huvudmännens prövning samt tillsynsmyndighetens stadfästelse skall värdering av ifrågavarande egendom ske enligt reglerna i 48 § sparbankslagen, varvid dock värdet av aktie skall beräknas till det belopp som motsvarar den andel av bokförda värdet på bolagets egendom som belöper på aktien. 48 § omfattar balansvärderingsregler.

Tredje stycket av 32 § SpL stadgar att av lös egendom får sparbank i övrigt inte förvärva annat än in- och utländskt mynt, på in- eller utländsk penninginrättning dragna checkar, obligationer, av rörelsen betingade fordringar samt sådana inventarier, som anskaffas för rörelsen eller till fastighet, som sparbank äger, eller till lokaler som sparbank i övrigt innehar. Emellertid får sparbank använda ett belopp av högst 10 % av sina fonder till att förvärva andel i sådan ekonomisk förening eller aktie i sådant aktiebolag som med Konungens godkännande skall vara verksamt såsom en sammanslutning av svenska sparbanker för tillgodoseende av gemensamma intressen, eller av förlagsbevis, som utges av föreningen eller aktiebolaget, eller såsom tillskott i övrigt till föreningen eller aktiebolaget. I det fjärde och sista stycket av denna paragraf stadgas att tillsynsmyndigheten får medge tillskott utöver vad som i det närmast föregående nämnts till där omnämnd förening eller aktiebolag i den mån det sålunda tillskjutna kapitalet inte kan grunda in- eller upplåningsrätt vare sig hos föreningen eller aktiebolaget eller på annat håll.

Utan hinder av vad som sagts i 32 § ges i 33 § sparbank rätt att för att skydda fordran inköpa egendom på offentlig auktion eller fondbörs, vilken egendom är utmätt eller pantsatt för fordringen och vidare att såsom betalning för fordran överta för fordringen pantsatt eller annan egendom, där det är uppenbart att sparbank eljest skulle lida en avsevärd förlust. Icke i någotdera fallet får dock bevis om tillskott till garantifond eller grundfond i sparbank förvärvas såvida ej de i 16 och 18 §§

SpL stipulerade förutsättningarna för återbetalning av fond föreligger. Andra stycket av 33 §, slutligen, stadgar att egendom, som sparbank förvärvat med stöd av bestämmelserna i 33 §, skall åter avyttras så snart det lämpligen kan ske och senast då avyttring kan äga rum utan förlust.

Reglerna om förvärvsrätten för *jordbrukskasserörelsen* återfinns i 40 och 41 §§ i lagen om jordbrukskasserörelsen. I första stycket av 40 § sägs att kreditkassa ej får förvärva fast egendom eller tomträtt såvida förvärvet ej åsyftar att bereda kassan eller ansluten kassa lokaler för dess inrymmande. För samma ändamål får även förvärvas bostadsrätt till lägenhet, aktie i bolag som uteslutande har till ändamål att förvalta för nyssnämnda användning förvärvad fast egendom eller tomträtt och vars aktiekapital uppgår till minst en tredjedel av egendomens bokförda värde, eller förlagsbevis utfärdat av sådant bolag. Bostadsrätt till lägenhet får även förvärvas för att bereda bostad åt befattningshavare hos kassan eller ansluten kassa. Önskar kreditkassa göra sådana förvärv som avses här ovan skall fråga om detta upptas på stämma. Åtgärden får ej genomföras om inte minst två tredjedelar av samtliga röstande uttalat sig för densamma och dessutom beslutet godkänts av riksorganisationen.

Andra stycket av 40 § JkL stadgar att kreditkassa av lös egendom i övrigt inte får förvärva annat än penningar, obligationer, skattkammarväxlar, av rörelsen betingade fordringar samt sådana inventarier som anskaffas för rörelsen eller till fastighet eller lokal, som kassan innehar. Dock får centralkassa använda ett belopp på högst 10 % av kassans och anslutna jordbrukskassors eget kapital till förvärv av andel i sådan ekonomisk förening eller aktie i sådant aktiebolag som tillgodoser för kreditkassor gemensamma intressen, eller av förlagsbevis, som utges av föreningen eller aktiebolaget, eller såsom tillskott i övrigt till föreningen eller aktiebolaget. Tredje stycket av 40 §, slutligen, stipulerar att tillsynsmyndigheten får medge tillskott utöver vad som sagts i andra stycket till förening eller aktiebolag, som där avses, i den mån det sålunda tillskjutna kapitalet inte kan grunda in- eller upplåningsrätt vare sig hos föreningen eller bolaget eller på annat håll.

Oavsett begränsningarna av förvärvsrätten enligt 40 § får kreditkassa enligt 41 § JkL för att skydda fordran på offentlig auktion eller fondbörs inköpa egendom, som är för fordran utmätt eller pantsatt, och vidare såsom betalning för fordran överta för fordringen pantsatt eller annan egendom, såvida det är uppenbart att kassan eljest skulle lida avsevärd förlust. Icke i någotdera fallet får dock bevis om andel i eller tillskott till den egna kreditkassan eller annan jordbrukets kreditkassa förvärvas. Egendom, som kassan förvärvat med stöd av bestämmelserna i 41 § skall åter avyttras så snart det lämpligen kan ske och senast då avyttring kan ske utan förlust för kassan. Slutligen innehåller 41 § ett krav på att förvärv enligt samma paragraf ofördröjligen skall anmälas hos tillsynsmyndigheten.

Postbanken ges i sitt placeringsreglemente rätt att förvärva fordran på riksbanken, riksgäldskontoret, inländskt bankaktiebolag, utländskt postgirokontor eller annan utländsk penninginrättning, skattkammarväxlar och fullgoda inhemska obligationer samt reverser. Som skydd för fordran får poststyrelsen på offentlig auktion eller fondbörs inköpa egendom som är utmätt eller pantsatt för fordringen. Sålunda inköpt egendom med undantag av inhemska obligationer skall

avyttras så snart som möjligt. För förvärv av inventarier och fastigheter gäller ordningen för de statliga affärsverken.

Historik

Affärsbankerna

I lagstiftningen för affärsbankerna återfanns redan i författningar av år 1846 bestämmelser om förvärvsrätten. Dessa avsåg dels en uppräkning av de objekt som bank ägde driva handel med, dels stadganden om rätt att förvärva egendom för att skydda banken mot förlust. Den senare rättigheten var emellertid förknippad med krav på att åter avyttra sålunda förvärvad egendom så snart det kunde ske utan förlust.

Den närmast föregående lagstiftningen till 1911 års banklag som omfattade såväl solidariska bankbolag som bankaktiebolag utgjordes av en lag från år 1903. Denna innehöll delvis samma regler som de av år 1846, d. v. s. uppräkning av tillåtna förvärvsobjekt samt förvärvsrätt för att skydda bankbolags fordran. Därutöver fanns dock regler om fastighetsförvärv och belåning av egen aktie. Sålunda fick bankbolag ej driva handel med annat än guld, in- och utrikes växlar samt räntebärande papper. Vidare fick bankbolag förvärva fastighet avsedd för bankens inrymmande. Slutligen fick bankbolag ej mottaga egna aktier såsom pant.

I anslutning till förarbeten till en ny aktiebolagslag tillsatte Kungl. Maj:t år 1907 en kommitté med uppgift att avge förslag om ny banklag. Delvis som en följd av ett uttalande av 1908 års bankmöte, vid vilket bl. a. bankernas aktieförvärvsrätt diskuterades, av innehåll att den ifrågasatta förvärvsrätten borde begränsas till aktie i emissionsbank, avgav den år 1907 tillsatta bankkommittén år 1909 ett särskilt ändringsförslag rörande förvärvsparagraferna i 1903 års lag. Förslaget upptogs i proposition till 1909 års riksdag tillsammans med ett förslag om lag angående emissionsbanker, vilket senare förslag förkastats år 1903 av riksdagen. Propositionen antogs av riksdagen, och den härigenom vidgade förvärvsrätten innebar att bank fick rätt att äga aktie i emissionsbank till ett bokfört belopp av högst det belopp varmed banks reservfond översteg 50 % av grundfonden. Enligt föredragande departementschefen var det ej fråga om att helt undanröja förbudet för bankbolag att driva handel med aktier. Dock borde tillvaratas den sakkunskap som fanns på detta område i bankerna. Enligt departementschefen syntes lagstiftningen närmast böra organisera den sakkunniga kapitalstyrka som vore tillfinnandes i bankerna på ett sådant sätt att densamma kunde utan åsidosättande av bankernas säkerhet tillvaratas i den allmänna företagsamhetens intresse. I fråga om rätt att generellt förvärva aktier ansåg departementschefen ej något direkt behov föreligga att medge bankerna rätt att utöver delägarskap i de för nämnda ändamål organiserade emissionsanstalterna driva handel med aktier i övrigt. Detta vore detsamma som om bankbolag själv i mer eller mindre mån, skulle kunna utöva emissionsbankverksamhet.

1907 års bankkommittés huvudbetänkande innehöll med avseende på bankbolags förvärvsrätt i sak oförändrade regler jämfört med 1903 års lag inbegripet tillägget av år 1909 med undantag av en regel av innehåll att bankbolag som enligt lagen ägde rätt att förvärva aktie ej fick begagna sig av denna rätt såvida ej detta var medgivet i bolagsordning eller av bolagsstämma. I prop. 1911: 48 med förslag om ny lag om bankrörelse hade också utan tillägg

upptagits detta kommitténs förslag. Svenska bankföreningen hade emellertid dessförinnan i skrivelse till Kungl. Maj:t framfört önskemål om att bankerna enligt den nya lagen borde ges rätt att förvärva även annan aktie än sådan i emissionsbank. I sitt remissyttrande häröver hade bankinspektionen ansett sig i princip kunna biträda föreningens mening om att en i viss mån utsträckt rätt till aktieförvärv borde medges bankerna.

Riksdagsbehandlingen av propositionen medförde att departementsförslaget ändrades såtillvida som bankbolag medgavs en begränsad rätt till förvärv av även annan aktie än sådan i emissionsbank. Sålunda anförde bankoutskottet i frågan att någon, om än begränsad, frihet borde medges. Denna rätt borde dock vara förbehållen banker med stora resurser, varvid gränsen 6 milj. kr. för summa grundfond och reservfond uppställdes. Den vidgade aktieförvärvsrätten för bankbolagen kom att knytas till dels det villkor som infördes år 1909 för att bank skulle få rätt att äga aktie i emissionsbank, dels beloppsgränsen för grund- och reservfonderna. Utrymmet för förvärv av andra aktier gjordes slutgiltigt beroende av i vilken utsträckning utrymmet för förvärv av aktie i emissionsbank ej utnyttjats, varvid emellertid endast hälften av denna outnyttjade volym kunde få disponeras för förvärv av annan aktie.

Efter införandet av 1911 års banklag utvecklades bankbolagens förvärvsaktivitet därhän att bankinspektionen år 1915 i en skrivelse till Konungen ansåg sig föranlåten att föreslå att bankernas rätt att förvärva aktier i bolag med verksamhet att förvalta eller driva handel med aktier eller med fast egendom i viss mån inskränktes. Enligt inspektionens mening hade bankerna nämligen missbrukat rätten att köpa andra aktier än aktier i emissionsbank. Av Kungl. Maj:t samma år tillkallade sakkunniga med uppgift att undersöka denna fråga föreslogs i ett år 1916 avlämnat betänkande regler som syftade till att beta bankbolag möjligheterna att genom dotterbolag ägna sig åt aktie- och fastighetsaffärer i större utsträckning än bank lagligen ägde rätt till.

Bankernas förvärvsverksamhet hade under tiden från ikraftträdandet av 1911 års lag ej blott avsett dotterbolag med nyss nämnd verksamhet. Den hade också medfört en koncentrationsprocess inom affärsbankväsendet. Denna utveckling föranledde riksdagen att år 1917 i en skrivelse vända sig till Kungl. Maj:t med begäran att låta utreda i vad mån förändringar i gällande banklagstiftning eller andra åtgärder borde vidtas för att förhindra »bankväsendets utveckling i en för staten och näringslivet skadlig riktning» samt därefter förelägga riksdagen ev. förslag.

Den av Kungl. Maj:t samma år tillsatta kommittén, som bl. a. fick till uppgift att utreda bankkoncentrationen och till vilken överlämnades betänkandet avgivet av de år 1915 tillkallade sakkunniga utan att dessa förslag hade föranlett lagstiftning, avlämnade sitt betänkande år 1918 med bl. a. förslag till åtgärder med anledning av den utveckling mot koncentration som banksammanslagningarna var ett uttryck för.

Enligt 1917 års kommittés betänkande borde det allmänna ha medinflytande i frågor som angår koncentrationsprocessen. Kommittén erinrade om att det vid tillståndsgivningen vid nyetablering av bankrörelse i Sverige förelåg krav på att det nya företaget skulle vara till det allmännas nytta. Analogt borde även tillstånd krävas vid ett bankföretags upphörande. Kungl. Maj:t föreslogs därför av kommittén erhålla prövningsrätt vid

banksammanslagningar. I anslutning härtill ansåg kommittén att bankbolag ej borde äga rätt att inneha aktier i annat bankbolag, och dess överväganden utmynnade i förslag om att Konungens tillstånd borde krävas såväl vid banksammanslagning som för banks innehav av aktie i annan bank.

I proposition till 1919 års riksdag hade upptagits de tilläggsförslag till banklagen som 1917 års kommitté avgett med avseende på banks rätt att äga aktie i annan bank. Ett tillägg hade dock gjorts. Vid remissbehandlingen hade nämligen fullmäktige i riksbanken ansett att även banks aktieinnehav i utländskt bankföretag borde vara föremål för Kungl. Maj:ts godkännande. Föredragande departementschefen ansåg sig kunna biträda kommitténs resonemang om analogitolkning som intäkt för att vidga Kungl. Maj:ts prövningsrätt även till banks förvärv av aktie i annan bank. Riksdagen godtog propositionen, varigenom banklagens 48 § i dess första stycke erhöll en ny tredje punkt som stadgade att aktie i annat inländskt bankaktiebolag, som inte är emissionsbank, samt aktie i utländskt bankföretag ej fick förvärvas av bankbolag utan att Konungen funnit det skäligt lämna sitt tillstånd.

Ändringarna i banklagen av år 1919 i fråga om förvärvsrätten omfattade således endast aktieförvärv i andra bankföretag. Förslag till ändringar av förvärvsreglerna i övrigt, vilka framlagts av 1915 års sakkunniga, föranledde ej proposition till riksdagen förrän år 1921. Såsom angetts i det föregående hade de sakkunniga lagt fram förslag till ändringar i banklagen vilka syftade till att betaga bankbolag möjligheterna att genom dotterbolag ägna sig åt aktie- och fastighetsaffärer i större utsträckning än bankbolag lagligen ägde rätt till.

Bakgrunden till den föreslagna, minskade förvärvsrätten hade bl. a. varit att bankbolag i kraft av den år 1911 erhållna rätten att förvärva aktie i andra aktiebolag än emissionsbank hade etablerat företag med nyssnämnda inriktning vilka konstruerats med en i förhållande till företagets totala kapitalbehov relativt blygsam andel eget kapital. Lånekapitalet hade bankbolaget-moderföretaget tillskjutit. Verksamheterna ägde ej sällan inslag av spekulation. Enligt de sakkunnigas uppfattning innebar den aktivitet som på detta sätt indirekt bedrevs från bankernas sida att deras solvens riskerades. De sakkunnigas överväganden på denna punkt utmynnade därför i förslag till lagändringar som främst innebar en höjning av bankbolags fondstyrka från 6 till 10 milj. kr. för att aktieförvärv över huvud taget skulle få komma i fråga för en affärsbank och en begränsning av omfattningen av bankbolags aktieinnehav, vilken begränsning på två skilda sätt relaterades till bankens fonder. Vidare innehöll förslaget förbud för förvärv av aktie i företag som förvaltar eller driver handel med aktier eller fastigheter med undantag för sådan i handeln allmänt förekommande aktie, i vilket fall dock medgivande från Konungen skulle krävas.

I den proposition angående inskränkningar av bankbolags aktieförvärvsrätt som förelades 1921 års riksdag återfanns i huvudsak de förslag som avgavs av 1915 års sakkunniga och 1917 års bankkommitté. Föredragande departementschefen underströk bl. a. behovet av att lagreglerna var effektiva. I vissa avseenden var förvärvsreglerna uppenbarligen ej det. Genom aktieförvärvsrätten hade bankerna kringgått förbudet att inneha fastigheter. Vissa banker hade sålunda börjat begagna denna möjlighet att genom dotterbolag driva fastighets- och även aktieaffärer i en omfattning som innebar vissa risker för deras soliditet. Departementsförslaget innehöll här-

vid ett generellt förbud för bankerna att äga aktier i bolag med verksamhet att förvalta eller driva handel med fast egendom eller aktier. Vid behandlingen av propositionen i bankoutskottet modifierades dock förbudet efter ett motionsyrkande såtillvida som bank skulle äga rätt att inneha aktie i bolag vars ändamål uteslutande var att förvalta bankfastigheter, varvid kravet på aktiekapital i fastighetsbolaget i förhållande till det samlade kapitalbehovet sattes till minst en tredjedel. Med undantag för nämnda ändring godtog riksdagen propositionen.

Inbegripet av 1921 års riksdag antagna ändringar omfattande förvärvsreglerna på förevarande punkter följande. Generellt sett kunde aktie förvärvas endast av bankaktiebolag med grund- och reservfonder på tillsammans 10 milj. kr. Förvärv av aktie i bolag vars verksamhet endast bestod i att förvalta eller driva handel med aktier eller fast egendom fick ej ske såvida ej antingen bolaget uteslutande hade till ändamål att förvalta fast egendom avsedd för bankens inrymmande samt bolagets aktiekapital uppgick till minst en tredjedel av nämnda egendoms bokförda värde eller också, då det gällde i handeln allmänt förekommande aktie, Konungen meddelat tillstånd till förvärvet. Härtill kom dessutom en dubbel spärregel av innehåll att det bokförda beloppet av det samlade innehavet hos ett bankbolag av aktier i bankföretag samt aktier i företag, som förvaltar eller driver handel med aktier eller fast egendom, varken fick överstiga en tiondel av summan av bankbolags grund- och reservfonder eller hälften av det belopp varmed reservfonden överstiger 50 % av grundfonden alternativt beloppet av till dispositionsfond avsatta medel.

Den år 1924 tillsatta bankkommittén, som avgav sitt betänkande år 1927, föreslog i fråga om bankbolags aktieförvärvsrätt ytterligare inskränkningar. Kommittén ansåg bl. a. det lyckligast om denna rätt försvann med hänsyn till att särskilt stora krediter till dotter- och sidobolag, vilka krediter i allmänhet använts just till aktieförvärv, bevisade att aktieförvärvsrätten i bankverksamheten infört ett spekulationsmoment som i viss mån torde ha påverkat bankverksamheten i dess helhet. Genomförandet av kommitténs förslag på denna punkt skulle därför enligt kommitténs mening vara bäst även för banksystemet självt. Förslagen avsåg dels att aktie i bankfastighetsaktiebolag skulle få förvärvas, förutsatt att aktiekapitalet i bolaget uppgick till minst en tredjedel av fastighetens bokförda värde, dels att aktie i svenskt bankaktiebolag, utländskt bankföretag eller svenskt aktiebolag, vars ändamål kunde anses gagneligt för bankväsendet eller det allmänna, skulle få förvärvas, dock först sedan Konungen givit sitt tillstånd.

1924 års kommitté avgav vidare förslag om utveckling av banklagens regler om förvärv av egendom, som skydd för fordran. Bankbolag som i en sådan situation förvärvat egendom i form av fastighet, gruva, fabrik eller annan liknande anläggning eller fartyg föreslogs få rätt att i utbyte mot sådan egendom jämte tillhörande lös egendom förvärva aktie i bolag som bildades för förvaltning av egendomen eller för fortsättning av därmed bedriven verksamhet. Vidare föreslog kommittén att om ett aktiebolag, i vilket ett bankbolag var delägare, överlät sina tillgångar på ett annat aktiebolag, skulle bankbolaget äga rätt att förvärva aktie i det sistnämnda aktiebolaget i utbyte mot aktie i det förstnämnda bolaget. Slutligen skall här nämnas att kommittén föreslog att lagen av år 1909 om emissions-

banker skulle upphävas, eftersom ingen sådan bank dittills bildats.

Riksdagen antog år 1928 en proposition med förslag om vissa ändringar i banklagen, varav dock ej förvärvsrätten berördes. En år 1932 tillsatt grupp sakkunniga med uppgift att utreda vissa det svenska bankväsendet berörande spörsmål anslöt sig i sitt samma år avgivna betänkande till 1924 års kommittés förslag om förändrade förvärvsregler för bankbolagen. Som stöd för förslaget om ett borttagande av bankbolags aktieförvärvsrätt med de undantag som nämnts i det föregående anförde kommittén bl. a. att bankverksamheten i möjligaste mån borde befrias från sådana spekulativa inslag som kunde medföra fara för det åt bankerna anförtrodda insättarkapitalet. Kommittén sade vidare att rätten att förvärva aktier medförde lätt nog att banken blev företagare och ej kreditgivare. En sådan utveckling syntes dock lagstiftningen ej böra befrämja.

De sakkunniga tog även upp frågan om bankernas rätt att förvärva förlagsbevis, vilken dittills varit oreglerad i lag. Enligt de sakkunnigas mening stod förlagsbevisen preferensaktierna närmare än obligationer, och därför borde bankernas förvärvsrätt till dem på något sätt regleras. De sakkunniga förordade härvid generellt förbud mot förvärv av förlagsbevis, från vilket dock föreslogs undantag för förlagsbevis emitterade av bankfastighetsaktiebolag eller av bankföretag, i vilket bankbolag på särskilda villkor ägde rätt att inneha aktie, under förutsättning av förvärvstillstånd från Konungen.

I den proposition till 1933 års riksdag som följde på de sakkunnigas förslag hade upptagits utredningsförslagen om inskränkningar i bankernas aktieförvärvsrätt. I fråga om rätten att förvärva förlagsbevis innebar dock departementsförslaget att kravet på Konungens förvärvstillstånd borttagits. Föredragande departementschefen anförde att från banksäkerhetens synpunkt dessa förskrivningar ej borde behandlas på samma sätt som obligationer utan de borde i stället jämställas med aktier. Vad gäller aktieförvärvsrätten ansågs att en sådan i princip skulle vara utesluten. Skälen härtill var, anfördes det, att å ena sidan en banks innehav av aktier i viss mån innebar en risk för osund och för bankens egentliga verksamhet främmande spekulation, och att å den andra ett förbud för bankerna att inneha aktier ej kunde anses medföra någon olägenhet för näringslivet, vilket bankerna lämpligare än genom att såsom deltagare insätta kapital i företagen borde stödja genom kreditgivning. Riksdagen beslöt i enlighet med propositionen.

Det innehåll som förvärvsreglerna erhöll genom 1933 års ändring är i allt väsentligt oförändrat i dag. 1949 års banklagssakkunniga, som utarbetade förslag till lag, föreslog dock vissa smärre ändringar. De ansåg dels att bankbolagen även skulle äga rätt att förvärva bostadsrätt eftersom detta skulle kunna tillgodose behovet av banklokaler. Dels ansåg de ett borttagande av kravet på att bank annars skulle lida »avsevärd» förlust såsom förutsättning för ytterligare förvärv av aktier som skydd för fordran motiverat. Redan om banken riskerade att lida förlust föreslogs denna förvärvsrätt inträda.

Banklagssakkunniga hade vidare diskuterat möjligheten av att upphäva det generella förvärvsförbudet för förlagsbevis. De sakkunniga anförde att den bank som bjuder ut förlagslån på marknaden inför allmänheten närmast framstod som ansvarig för prövningen av det låntagande företagets kreditvärdig-

het. Det kunde då synas naturligt att banken även ägde rätt att själv i fast räkning överta det lån som skulle emitteras. För den kursrisk som en bank skulle löpa genom att fast överta ett förlagslån skulle föreligga en riskpremie ingående i provisionen för övertagande av lånet. De sakkunniga framkastade att den emitterande banken skulle vara skyldig att i analogi med vad som föreskrivs om förstånden pant avyttra förlagsbevis som vid emissionen ej vann avsättning på marknaden så snart lämpligen kunde ske utan förlust. De sakkunniga, som funnit att skäl kunde anföras för en regel av detta innehåll, ansåg sig emellertid ej beredda att föreslå någon ändring i gällande förvärvsförbud, bl. a. beroende på förlagsbevisets karaktär av blancokredit samt på ställningen efter ordinära fordringsägare för innehavare av förlagsbevis.

Departementsförslaget till BL innehöll de förslag till ändringar av förvärvsreglerna som de sakkunniga förordat. Enligt departementschefen borde dock därutöver medges förvärv av tomträtt till bankfastighet samt aktie i bolag som hade till ändamål att förvalta tomträtt till bankfastighet. I fråga om bankbolagens generella förvärvsrätt till förlagsbevis, som ifrågasatts även under remissbehandlingen, anförde departementschefen principiella invändningar nämligen dels bevisinnehavarnas förmånsställning i förhållande till övriga fordringsägare, dels det generella blancokreditförbudet i lagen. Propositionen vann riksdagens bifall.

År 1959 antog riksdagen en ändring i banklagens förvärvsregler, med parallella ändringar i lagarna om sparbanker och om jordbrukskasserörelsen, som innebar att även bostadsrätt till lägenhet för att bereda bostad åt befattningshavare får förvärvas.

Sparbankerna

Den rättsliga regleringen av sparbanks förvärv av egendom infördes först genom 1892 års sparbankslag. I förordningen år 1875 angående sparbanker stadgades över huvud taget ingenting om sparbanks rätt att förvärva egendom.

Det utredningsarbete som föregick 1892 års lag utfördes av 1891 års sparbankskommitté, som i fråga om sparbanks förvärvsrätt ansåg det önskvärt att utesluta sparbankerna från fastighetsspekulation. Förslag avgavs därför om regler av innehåll att sparbank ej fick äga annan fastighet än den som var avsedd för bankens inrymmande. För att skydda sparbanks fordran skulle dock rätt ges att på auktion ropa in fast egendom som är för fordran pantsatt eller utmätt. På detta sätt förvärvad egendom skulle dock åter avyttras när så lämpligen kunde ske och senast när det kunde ske utan förlust. I proposition till 1892 års riksdag hade detta kommitténs förslag intagits vid departementsbehandlingen utan ändringar. Förslaget antogs av riksdagen.

En översyn av sparbanks förvärvsregler skedde i samband med den allmänna översyn av sparbankslagstiftningen som företogs av en år 1920 tillsatt kommitté, vilken avlämnade sitt betänkande år 1921. Kommitténs förslag, som bl. a. kan ses mot bakgrunden av utvecklingen av affärsbankernas förvärvsaktivitet och därav följande lagstiftningsåtgärder, innebar jämfört med 1892 års lags förvärvsregler en avsevärd precisering och utvidgning. Sålunda föreslogs stadganden som uttalade vilka objekt av lös egendoms karaktär som normalt fick förvärvas, nämligen penningar, obligationer, av rörelsen betingade fordringar samt inventarier för bankfastighet. Vidare föreslogs genom

införande härom av bestämmelse i reglementet rätten att förvärva eller förbättra fastighet för bankens inrymmande i viss mån underkastad huvudmännens prövning. Sparbanks rätt att förvärva aktier och andelar i bolag resp. ekonomisk förening föreslogs bli begränsad till ett belopp av högst en tiondel av sparbanks fonder och avgränsad till sådana företag som med Konungens godkännande bildats med ändamål att utgöra en sammanslutning av svenska sparbanker för tillgodoseende av gemensamma intressen. Kommittén hade ansett att skärpningar i formuleringarna krävdes i syfte att förhindra att sparbankerna placerade sina resurser i aktier, eftersom kreditgivning till industri och handel måste anses främmande för sparbank. Det direkta intressentskap som därigenom skulle etableras vore enligt kommitténs mening förkastligt. Vad gäller fastighetsförvärven menade kommittén att det ej kunde förnekas att den frihet som 1892 års lag gav sparbankerna i fråga om fastighetsförvärv använts på ett sätt som måste anses stå i strid med lagrummets andemening. Vissa sparbanker hade investerat i fastigheter i en omfattning som uppenbarligen ej stod i rimlig proportion till sparbankernas fonder.

I den proposition till ny lag om sparbanker som förelades 1922 års riksdag men som dock avslogs, hade 1920 års kommittés förslag till vidgade regler angående sparbanks förvärvsrätt upptagits, dock med vissa ändringar i fråga om fastighetsförvärven. Svenska sparbanksföreningen hade nämligen i sitt remissyttrande hemställt om en sådan ändring av lagregeln att sparbank skulle erfordra medgivande från länsstyrelsen då det gällde förvärv av bankfastighet som förde upp värdet av sparbanks samlade innehav av sådana fastigheter till mer än hälften av sparbanks fonder enligt senast fastställda balansräkning. Föredragande departementschefen, som ställde sig bakom kravet på att en viss spärr skulle skrivas in i lagen, ansåg sig kunna avstå från kravet på prövning av länsstyrelse. Fråga om fastighetsförvärv kunde i stället underkastas huvudmännens prövning, varvid dock kvalificerad majoritet skulle erfordras, två tredjedelar, men i gengäld sänkte departementschefen nyssnämnda gräns till en fjärdedel av sparbanks fonder.

Redan år 1923 förelades riksdagen en proposition i samma ämne. Vad gäller förvärvsreglerna hade en förändring gjorts genom att krav på stadfästelse från länsstyrelsen av vissa fastighetsförvärv enligt i det föregående redovisat system tillagts. Här berörda delar av propositionen bifölls av riksdagen.

Sparbankslagens förvärvsregler undergick ej någon ändring förrän den nya lagen av år 1955 trädde i kraft. Emellertid hade 1935 års sparbankssakkunniga, vars betänkande avgivet år 1937 avsåg en mycket vittgående omarbetning av 1923 års lag, innefattat vissa förslag till ändringar av förvärvsreglerna vilka innebar att sparbank såsom betalning för en hotad fordran även skulle ges rätt att överta för densamma pantsatt egendom eller annan egendom.

Liksom 1949 års banklagssakkunnigas förslag innebar ej heller 1948 års sparbankssakkunnigas förslag till förvärvsregler några väsentliga förändringar. Vissa smärre ändringar föreslogs dock, varav i närmast föregående stycke nämnts en. Denna kom således att upptas från den år 1935 tillsatta utredningen. I övrigt föreslog 1948 års sparbankssakkunniga att sparbank borde medges vidgad förvärvsrätt till lös egen-

dom, nämligen tomträtt, bostadsrätt till lägenhet, aktie i bolag med enda ändamål att förvalta fast egendom avsedd för sparbanks lokaler, varvid aktiekapitalet i bolaget minst måste uppgå till en tredjedel av den fasta egendomens värde, samt förlagsbevis utfärdat av sådant bolag. Förslagen till rätt att förvärva nämnda slag av aktie och förlagsbevis motiverades med att den dåvarande banklagen medgav detta och bostadsrätt med att banklagssakkunniga föreslagit detta å sin sida. I fråga om förvärvsrätt till lös egendom föreslogs vidare sparbank erhålla rätt att förvärva förlagsbevis av och att ge tillskott till ekonomisk förening eller aktiebolag, som tillvaratar sparbankernas gemensamma intressen.

Vad gällde den spärregel, som stadgade att frågan skulle underkastas såväl huvudmannaprövning som stadfästelse av tillsynsmyndigheten när de samlade fastighetsinnehaven översteg en fjärdedel av fonderna, föreslog de sakkunniga att gränsen borde kunna höjas till hälften under motivering att tillsynsmyndigheten dittills godkänt förvärv inom ramen för 50 % av fonderna och att myndigheten i möjligaste mån borde befrias från att ta ansvar för dispositioner inom sparbanks rörelse. I syfte att förhindra att värderingen av aktie skulle medföra att ett förvärv ej skulle komma att underkastas den särskilda prövningen föreslogs i anslutning härtill särskilda värderingsregler. Sakkunnigförslagen angående sparbanks förvärvsrätt omfattade slutligen inskränkning av sparbanks rätt att inköpa eget förlagsbevis samt skyldighet för sparbank att till tillsynsmyndigheten snarast anmäla förvärv av egendom såsom skydd för fordran.

I propositionen till ny sparbankslag hade de sakkunnigas förslag till förvärvsregler i stort sett tagits upp oförändrade. Med hänsyn till att sparbanks förlagslån ej skulle vara inlåningsgrundande annat än efter dispens från Konungen ansåg dock departementschefen den föreslagna inskränkningen av sparbanks rätt att förvärva eget förlagsbevis kunna utgå. Ett tillägg hade emellertid gjorts av innehåll att bevis om tillskott till garantifond eller grundfond i sparbank ej får mottas av sparbank som skydd för fordran såvida ej i 16 och 18 §§ angivna förutsättningarna för återbetalning av fond föreligger. Riksdagen antog förslagen utan ändringar.

Sparbanks förvärvsregler har sedan 1955 års lag infördes ändrats på tre punkter. För det första har riksdagen som nämnts år 1959 medgivit förvärv av bostadsrätt till lägenhet för att bereda bostad åt befattningshavare vid sparbank. Vidare har uppräkningen av objekt som får förvärvas i bankrörelsen år 1963 vidgats med utländskt mynt samt på utländsk penninginrättning dragna checkar i samband med att postbanken och sparbank gavs rätt att efter särskild prövning bli valutabank.

För det tredje, slutligen, erhöll 32 § SpL år 1963 ett nytt stycke av innehåll att tillsynsmyndigheten kunde medge tillskott utöver vad som tidigare stadgats till förening eller aktiebolag, som där avses, i den mån det sålunda tillskjutna kapitalet ej kan hos föreningen eller bolaget grunda in- eller upplåningsrätt.

Bakgrunden till det nämnda tillägget i lagen utgjorde en framställning från Svenska sparbanksföreningen om att erhålla vidgad rätt för sparbank att förvärva aktie eller andel i centrala organ. Vid remissbehandlingen av framställningen framhölls från Sveriges jordbrukskasseförbund att för det fall sparbankerna skulle erhålla en sådan vidgad rätt det förelåg intresse även hos jord-

brukskasserörelsen att erhålla motsvarande. Föredragande departementschefen i ämnet erinrade om att kreditinstitututredningens uppgifter bl. a. torde omfatta denna fråga. På grund därav var han ej beredd att förorda en genomgripande förändring men förordade i stället att tillsynsmyndigheten skulle erhålla rätt att från fall till fall medge sådana tillskott. Motsvarande tillägg i lagen om jordbrukskasserörelsen föreslogs.

Jordbrukskasserörelsen

Direkta regler i författningarna angående jordbrukskasserörelsens förvärvsrätt förelåg först i 1942 års jordbrukskasseförordning. På ett i detta avseende indirekt och relativt vagt sätt stadgades dock redan i författningarna av år 1930 att centralkassa och jordbrukskassa ej fick idka annan rörelse än penningrörelse.

1941 års jordbrukskasseutredning ansåg att inskränkande föreskrifter angående kassas fastighetsförvärv krävdes. Dock skulle kassa äga rätt att inneha fastighet för dess inrymmande samt för att skydda fordran. Utredningens förslag till regler för kasserörelsens förvärvsrätt, vilket torde ses mot bakgrunden av gällande regler på detta område för sparbanker och affärsbanker, omfattade en uppräkning av de objekt av lös egendoms karaktär som fick förvärvas och en avgränsning av förvärvsrätten till fast egendom till fastighet för kassas inrymmande. Förvärv av sådan fastighet skulle dock prövas på föreningssammanträde. Fastighetsförvärvet föreslogs ej få komma till stånd såvida ej minst två tredjedelar av de på sammanträdet närvarande uttalat sig för förvärvet och dessutom styrelsen för Svenska jordbrukskreditkassan godkänt det. Utredningen föreslog slutligen regler om rätt för kassa att analogt med den övriga banklagstiftningen som skydd för fordran få förvärva egendom och som betalning för fordran få överta egendom, såvida det var uppenbart att kassa eljest skulle lida avsevärd förlust. Denna rätt föreslogs förenad med skyldigheten att snarast åter avyttra sålunda förvärvad egendom och senast då det kunde ske utan förlust för kassa.

I proposition till 1942 års riksdag med förslag till förordning angående jordbrukskasserörelsen hade föredragande departementschefen upptagit utredningens förslag till förvärvsregler. Förslaget antogs av riksdagen utan ändringar.

Utredningsarbetet på en lag om jordbrukskasserörelsen i anslutning till arbetena på de nya bank- och sparbankslagarna utfördes av en år 1950 tillsatt jordbrukskasseutredning. Denna föreslog i fråga om kassas förvärvsregler med beaktande av motsvarande stadganden inom bank- och sparbankslagstiftningarna vissa jämkningar jämfört med tidigare regler. Rätten att köpa fastighet för att inrymma kassa föreslogs bli utsträckt till att omfatta tomträtt och bostadsrätt samt dessutom till att gälla aktier och förlagsbevis i bolag som förvaltar fastighet, vari kassa skulle inrymmas. Fastighetsaktiebolagets aktiekapital skulle dock minst uppgå till en tredjedel av fastighetens bokförda värde. Jordbrukskasseförordningens regel om att förvärv av fastighet av nyssnämnt slag måste prövas vid föreningssammanträde föreslog utredningen skulle utgå ur lagen. En sådan bestämmelse borde i stället ingå i kassas stadgar. I övrigt föreslog utredningen att även utländskt mynt kunde få förvärvas samt att kassa skulle få rätt att placera ett belopp av högst hälften av sitt eget kapital i aktier eller andelar i

sammanslutningar som har till uppgift att tillgodose för kassor gemensamma intressen. Slutligen föreslog utredningen att kassa skulle åläggas rapportskyldighet till tillsynsmyndigheten av förvärv gjorda för att skydda fordran.

Vid departementsbehandlingen av jordbrukskasseutredningens förslag till vissa ändringar i förvärvsreglerna hade med hänsyn till vad som anförts vid remissbehandlingen i lagförslaget återinförts kravet på att förvärv av fastighet för kassas inrymmande skulle godkännas såväl på föreningssammanträde med kvalificerad majoritet som av riksorganisationen. Vidare hade minskats från hälften till en tiondel av kassas eget kapital det belopp till vilket kassa skulle äga förvärva aktie eller andel i vissa sammanslutningar samtidigt som rätt att förvärva förlagsbevis utgivna av dessa tillagts. Rätten att förvärva aktie eller andel hade härvid avgränsats till centralkassa. Föredragande departementschefen anförde i fråga om fastighetsförvärven att han fann det rimligt att genom föreskrifter i lag garantier skapades för att kassa skulle inhämta sådant tillstånd med hänsyn till att fastighetsförvärv genomgående fick beräknas vara så kapitalkrävande att en viss kontroll över förvärven erfordrades för att hindra att de ej på ett besvärande sätt skulle inkräkta på kasserörelsens resurser. Därför att ett godtagande av utredningsförslaget i fråga om rätten att förvärva aktier och andelar i vissa sammanslutningar till högst hälften av kassas eget kapital skulle innebära väsentligt mindre restriktioner än de för affärsbanker och sparbanker gällande hade departementschefen sänkt andelen till samma som gällde för sparbanker. Förslaget antogs av riksdagen.

Ej heller i lagstiftningen om jordbrukskasserörelsen har förvärvsreglerna underkastats stora ändringar. Som redan nämnts i den tidigare framställningen antog riksdagen år 1959 ett tillägg i lagen varigenom kassa gavs rätt att förvärva bostadsrätt till lägenhet även för att bereda befattningshavare vid kassan eller ansluten kassa bostad. År 1963, slutligen, antog riksdagen ett tillägg i lagen, som gav tillsynsmyndigheten rätt att medge kassa tillskott utöver gällande regler till viss förening eller kassa, såsom närmare redogjorts för i det föregående angående sparbanker.

Kreditinstitututredningen

Bankinstitutens rätt att förvärva egendom är som framgått av den tidigare framställningen starkt begränsad, varigenom företag som erhåller rätt att driva bankrörelse tvingas att använda praktiskt taget alla sina resurser till kreditgivning. Förvärvsreglerna för såväl affärsbanker, sparbanker som jordbrukets kreditkassor är sammansatta av likartade komponenter. Även om vissa olikheter föreligger, vilka torde kunna förklaras av främst historiska och associationsrättsliga skäl, är enhetligheten i huvudsak stor. För det första uppräknas i lagarna vilka objekt i bankrörelsen som får förvärvas. För det andra ges rättighet att förvärva tillgångar för att möjliggöra bankverksamheten som sådan. För det tredje meddelas genom uppräkning undantag från det generella förbudet att förvärva egendom. För det fjärde, slutligen, har bankinstituten givits rätt att inför risken av förlust förvärva viss ytterligare egendom för att skydda fordran.

Vad först gäller uppräkningarna i författningarna av de objekt i själva bankrörelsen, vilka får förvärvas, talas i BL om att bankbolag ej får *driva handel* med annat än vissa uppräknade objekt. Ej uppräknade objekt får ej heller förvärvas. I SpL och JkL talas däremot

endast om att sparbank resp. kreditkassa ej får *förvärva* annat än vissa uppräknade objekt. Benämningarna av dessa varierar i viss mån i det att BL och SpL talar om inländska mynt medan JkL i stället använder termen penningar. Checkar omnämns endast i BL och SpL. I den senare talas om både in- och utländska checkar sedan genom lagändring av år 1963 möjlighet infördes för sparbank att efter särskild prövning bli valutabank. Vidare nämns skattkammarväxlar endast i JkL. Det generella förvärvsförbudet avseende förlagsbevis som omfattar såväl bankbolag som sparbank och kreditkassa uttalas särskilt endast i BL. Slutligen omnämns växlar endast i BL. Här föreligger en saklig förklaring till att de ej omnämns i SpL, eftersom växelkrediter där är en förbjuden låneform. Utöver det nyssnämnda föreligger i sak olikheter i fråga om förvärvsobjekten i bankrörelsen i det att guld endast finns omnämnt i BL och utländska mynt och checkar endast i BL och SpL.

Utformningen av banklagarnas förvärvsregler i fråga om egendom för att möjliggöra bankrörelse som sådan, dvs. inventarier och lokaler, överensstämmer i sak så när som på två punkter. Inventarier till rörelsen och till lokaler som bank äger eller disponerar får förvärvas. Vidare får fast egendom eller tomträtt förvärvas, såvida åsyftas att bereda bank lokaler för dess inrymmande, liksom bostadsrätt till lägenhet för sådant ändamål samt för att bereda bostad åt befattningshavare hos banken samt aktie i bolag, med syfte att förvalta för nyssnämnda användning fast egendom eller tomträtt, och dessutom förlagsbevis, utgivet av sådant bolag. Hit är överensstämmelsen fullständig.

Önskar å ena sidan ett bankinstitut äga en bankfastighet indirekt, via ett bankfastighetsaktiebolag, måste, då förvärvaren är bankbolag eller kreditkassa, aktiebolaget konstrueras med en tredjedel aktiekapital utav egendomens bokförda värde. Detta är däremot ej fallet för sparbank i motsvarande situation. Å andra sidan har statsmakterna gett bankbolag resp. jordbrukskasserörelsen fullständig självbestämmanderätt inom den ram som angetts i kvalitativa termer. Sådant förvärv av kreditkassa får dock endast genomföras såvida beslut härom fattas på föreningssammanträde med kvalificerad majoritet och dessutom beslutet godkänns av riksorganisationen. SpL stadgar i motsats härtill att skulle förvärv av detta slag, inbegripet aktie i bankfastighetsaktiebolag, eller förbättringsarbete å lokaler medföra, att det beräknade värdet av sparbanks samlade innehav av sådan fastighet, tomträtt och aktie överstiger hälften av sparbanks fonder, måste frågan underkastas huvudmännens prövning och av dessa godkännas med två tredjedels majoritet. Dessutom måste beslutet vinna stadfästelse från tillsynsmyndigheten.

Utöver i det föregående särskilt uppräknade objekt får bankinstitut normalt ej förvärva någon egendom. Vissa undantag från denna regel föreligger emellertid. I BL ges möjlighet att förvärva aktie och förlagsbevis i företag, som kan anses gagneligt för bankväsendet eller det allmänna. SpL och JkL ger möjlighet till förvärv av aktie eller andel i samt kapitaltillskott, även i form av förlagsbevis, till företag som tillgodoser för sparbanker resp. kreditkassor gemensamma intressen. Statsmakterna har i detta avseende använt sig av två olika principer för att reglera denna undantagsmöjlighet, varvid den i BL innebär tillståndstvång från Konungen i varje särskilt fall, medan den i SpL och JkL avser endast en begränsning av den samlade volymen till en tiondel av sparbanks fonder resp. centralkassas och an-

slutna kassors eget kapital. I avvaktan på kreditinstitututredningens överväganden i denna fråga tillades år 1963 till dessa lagrum i SpL och JkL, att tillsynsmyndigheten under vissa förutsättningar fick medge tillskott från sparbank resp. centralkassa utöver nämnda tiondel.

Den fjärde komponenten i bankinstitutens förvärvsregler, slutligen, som omfattar rätten att förvärva egendom för att skydda fordran, är av samma innehåll i såväl BL som i SpL och JkL. På grund av affärsbankernas relativt omfattande engagemang i näringslivet har emellertid BL:s regler kommit att bli avsevärt mera utbyggda. För att skydda fordran får bankinstitut på visst sätt förvärva och såsom betalning för fordran överta egendom, då det är uppenbart, att institutet eljest skulle lida avsevärd förlust. I inget fall får dock bankbolag överta egen aktie, sparbank med vissa undantag ej överta bevis om tillskott till garanti- eller grundfonder och kreditkassa ej överta bevis om andel i eller tillskott till kreditkassan eller annan kreditkassa inom jordbrukskasserörelsen. Sålunda förvärvad egendom skall senast avyttras då det kan ske utan förlust för bankinstitutet.

I kreditinstitututredningens direktiv uttalas ej direkt att förvärvsreglerna skall prövas. Däremot sägs att utredningen skall verkställa en samlad översyn av de bestämmelser för rörelsen som är av betydelse för institutens verksamhetsområden. Med hänsyn till i övrigt avgivna förslag i detta betänkande har utredningen funnit sig böra ta upp följande avsnitt av bankinstitutens förvärvsregler, nämligen uppräkningen av bankrörelsens förvärvsobjekt, förbudet av att förvärva förlagsbevis, reglerna vid förvärv av bankfastigheter, frågor rörande ägandeformen av bankfastighet, vissa frågor kring reglerna för och omfattningen av sparbanks och kreditkassas engagemang i vissa företag samt frågan om bankinstitutens rätt att garantera aktieemissioner. Utredningen har vidare genom Kungl. Maj:ts resolution den 16 september 1966 anmodats överväga frågan om bankbolags rätt att förvärva garantifondsbevis.

I kap. 3 har utredningen föreslagit att postbanken fr. o. m. 1969 skall ombildas till ett aktiebolag, Postbanken AB. En grundtanke bakom detta förslag är att för Postbanken AB i princip skulle tillämpas i huvudsak samma rörelseregler som för övriga bankinstitut. De i det följande framlagda förslagen gäller därför såvitt ej annat uttryckligen anges även för Postbanken AB.

Av referatet av gällande rätt framgår att vissa formella olikheter i lagtexterna föreligger. Därutöver föreligger vissa skillnader i sak. Mot bakgrund av det i kap. 7 föreslagna gemensamma kapitaltäckningssystemet för bankinstituten förordar utredningen, att uppräkningen av i rörelsen godkända förvärvsobjekt blir lika för samtliga typer av bankinstitut med undantag för förvärv av förlagsbevis.

Förvärv av förlagsbevis

I BL stadgas uttryckligt förbud mot förvärv av förlagsbevis, medan motsvarande förbud endast torde framgå indirekt av SpL och JkL. Såsom framgått av den historiska översikten infördes detta förbud i BL år 1933 under motivering att förlagsbevis borde jämställas med aktier och ej med obligationer. 1949 års banklagssakkunniga, som hade övervägt frågan om affärsbank skulle ges rätt att vid emission i fast räkning ta över förlagsbevis, hade ej ansett sig kunna avge något förslag av detta innehåll. De sakkunniga hade emellertid diskuterat en regel som innebar att förlagsbevis som

vid en emission ej kunde avsättas på marknaden, skulle emitterande bank vara skyldig att, analogt med regeln om förstånden pant, avyttra så snart lämpligen kunde ske och senast då det kunde ske utan förlust.

Vid remissbehandlingen av betänkandet ansåg Svenska bankföreningen att förbudet borde hävas. Föreningen var dock med hänsyn till förlagslånens särart beredd att alternativt gå med på en begränsning av innehavet till t. ex. 15 % av det egna kapitalet. Ansågs ytterligare begränsning erforderlig kunde den tänkas anknuten till tiden för innehavet, t. ex. i den formen att viss tid efter förvärvet, exempelvis efter sex månader, skulle inträda skyldighet för affärsbank att avyttra förlagsbevisen och senast så snart detta kunde äga rum utan förlust. Som nämnts ställde sig dock departementschefen i propositionen till ny banklag avvisande till en uppmjukning av förbudet.

Ett företags upplåning genom emission av förlagslån utgör ej endast en blancokredit från långivarens sida gentemot företaget. Dessutom har innehavarna av de till förlagslånet hörande förlagsbevisen sämre rätt än en innehavare av en vanlig oprioriterad fordran för vilken ej är ställd särskild säkerhet. Förlagskapitalet står således ett steg närmare ägarkapitalet i företaget än vanliga oprioriterade fordringar.

Förlagslån är en låneform som sedan andra världskrigets slut användes av tre kategorier låntagare på den svenska kapitalmarknaden: näringslivet, kreditaktiebolagen och bankinstituten. Kreditvärdighetskraven på företag ur näringslivet som kan låna kapital på detta sätt är höga. I allmänhet kan endast börsnoterade företag emittera förlagslån, och för företagen gäller en regel som upprätthålls av parterna på kapitalmarknaden att företagets samlade förlagsupplåning normalt ej får överstiga hälften av dess aktiekapital. De övriga två gruppernas upplåning är av en särskild karaktär, nämligen att uppfylla legala regler om upp- resp. inlåningsrätt. Frågan om bankinstitutens rätt att förvärva förlagsbevis gäller således bevis emitterade av företag ur näringslivet samt av kreditaktiebolagen.

Som en följd av förbudet för bankinstitut att förvärva förlagsbevis har emissionerna, vilka praktiskt taget uteslutande har förmedlats av affärsbankerna, genomförts på ett jämfört med obligationslåneemissioner annorlunda sätt. Övertagandet i fast räkning från emittenten, som bankbolagen vanligen gör i fråga om företagens obligationslån men som bankerna är förhindrade till vid deras förlagslån, görs ej sällan av affärsbankerna närstående företag.

De dominerande placerarna i samtliga tre låntagarkategoriers förlagslån är Allmänna pensionsfonden och försäkringsbolagen. För pensionsfonden föreligger inga inskränkningar i dess placeringsreglemente med avseende på rätten att förvärva förlagsbevis, och för försäkringsbolagen finns inom ramen för den fria sektorn av livförsäkringsfonden rättighet att placera i sådana bevis. Vid utgången av 1966 utgjorde stocken av utelöpande förlagslån nominellt 1 456 milj. kr., varav 713 milj. kr. avsåg näringslivet, 101 milj. kr. kreditaktiebolagen och 642 milj. kr. bankinstituten. Av totalbeloppet innehade försäkringsbolagen inemot 300 milj. kr. och Allmänna pensionsfonden ca 450 milj. kr. Under 1960-talet har andelen av den utelöpande stocken för övriga placerare sjunkit kraftigt.

För att ange omfattningen av förlagslåneemissionerna kan nämnas att ny-

Tabell 5: 1. Vissa obligations- och förlagslåneemissioner på den svenska kapitalmarknaden

Nyupplåning under resp. år. Milj. kr.

	1957	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966
Näringslivet								
Obligationslån	180	215	315	964	444	471	517	639
Förlagslån	34	41	—	137	121	165	74	46
Kreditaktiebolagen								
Obligationslån	22	56	392	833	738	1 267	1 217	2 218
Förlagslån	—	—	—	19	21	7	10	42

Anm. Näringslivet omfattar här ej kreditinstitut. — Källa: Riksbankens årsbok.

upplåningen för näringslivet på den svenska kapitalmarknaden under åren 1957—1966 i genomsnitt per år uppgick till 63 milj. kr. och under åren 1962—1966 till 109 milj. kr. Näringslivets nyupplåning genom obligationsemissioner var 397 resp. 607 milj. kr. Kreditaktiebolagens förlagslåneemissioner har varit relativt små sedan denna upplåningsform började att begagnas 1962 (tabell 5: 1).

Det synes utredningen uppenbart att förlagsbevis av den typ som här beskrivits, som emitteras på den allmänna marknaden och som är föremål för en restriktiv kreditbedömningspraxis och som vanligen tas upp till notering på fondbörsen, är lånepapper som till sin art om än ej till sin säkerhet står obligationer nära.

En rätt för bankinstituten att förvärva förlagsbevis mera generellt har upptagits till diskussion inom utredningen. Även om man knappast kan förutsätta att bankinstituten med undantag för Postbanken AB har anledning att förvärva dylika förlagsbevis i mera långsiktigt placeringssyfte, skulle en förvärvsrätt skapa bättre förutsättningar för emissionsverksamhet så att bankinstituten därmed skulle ha möjlighet att garantera dylika emissioner lika väl som de nu kan garantera emissioner av obligationslån.

Det står emellertid klart för utredningen att frågan om en möjlighet för bankinstituten att förvärva förlagsbevis måste ses i samband med den mera allmänna frågan om vilka säkerheter som skall ställas för bankinstitutens utlåning. Med hänsyn härtill är utredningen inte beredd att i nuvarande läge införa en obegränsad rätt för alla bankinstitut att förvärva förlagsbevis. Utredningen vill därför i förevarande hänseende föreslå en begränsad förvärvsrätt som syftar till att förbättra förutsättningarna för emission av förlagsbevis på den allmänna marknaden. För Postbanken AB med dess huvudsakliga inriktning mot kapitalmarknaden anser utredningen det dock motiverat att möjlighet ges att stadigvarande få placera i förlagsbevis.

Under hänvisning till det ovan anförda föreslår utredningen att affärsbanker, sparbanker och jordbrukets kreditkassor i samband med emission får en till ett år tidsbegränsad rätt att inneha förlagsbevis med möjlighet efter tillstånd från tillsynsmyndigheten till längre innehavstid om särskilda skäl föreligger, och att Postbanken AB får rätt att stadigvarande placera i förlagsbevis.

Tabell 5: 2. Bankinstitutens fastighetsinnehav
Vid slutet av resp. år

	1945	1950	1955	1960	1966
A. I milj. kr.					
Affärsbankerna	96	103	130	200	507
Jordbrukets kreditkassor	—	—	2	7	23
Sparbankerna	53	60	91	148	276
B. I procent av balansomslutning					
Affärsbankerna	1,06	0,86	0,82	0,85	1,17
Jordbrukets kreditkassor	.	.	0,25	0,53	0,73
Sparbankerna	0,88	0,74	0,81	0,92	1,08

Anm. Fastighetsinnehavet är här mätt såsom summan av bokvärdena av bankfastigheter samt aktier i bankfastighetsaktiebolag. — Källor: SOS, Uppgifter om bankerna, Sparbankerna samt Sveriges jordbrukskasseförbund.

Förvärv av fast egendom

De delvis olikartade reglerna för förvärv av fast egendom eller tomträtt för banklokalers inrymmande och aktie i bankfastighetsaktiebolag har utredningen ansett böra bli föremål för en viss samordning.

Enligt SpL krävs f. n. som nämnts stadfästelse av tillsynsmyndigheten av fastighetsförvärv m. m. i vissa fall. Fastighetsförvärv är ej sällan relativt kapitalkrävande. Sålunda utgjorde bokvärdet av fastighetsinnehavet vid 1966 års utgång för affärsbankerna 507 mkr, för sparbankerna 276 mkr och för kasserörelsen 23 mkr (tabell 5: 2). I procent av balansomslutningen uppgick dessa tillgångar till omkring 1 %.

Med nuvarande i författning givna ändamålsbestämning avseende sparbanks fastighetsförvärv anser utredningen att ansvaret för beslut om sådana förvärv m. m. ej heller för sparbank bör delas med tillsynsmyndigheten. Utredningen föreslår därför att regeln om tillsynsmyndighetens stadfästelse i vissa fall av huvudmännens förvärvsbeslut bortfaller.

Enligt gällande lagregler för affärsbanker, sparbanker och jordbrukets kreditkassor tar innehav av fastighet, såväl direktägd som via fastighetsaktiebolag, i anspråk inlåningsrättsgrundande kapital. Under vissa förutsättningar innebär reglerna en styrning av formen för innehavet. Ägande genom fastighetsaktiebolag synes nämligen ibland vara att föredra. I syfte att eliminera denna styrning föreslår utredningen att vare sig fastighet ägs direkt eller indirekt skall samma täckning i det egna kapitalet finnas. Utredningen föreslår att hela det bokförda värdet av direktägd fastighet och vid ägande genom fastighetsaktiebolag detta bolags aktiekapital samt dess inteckningslån på fastigheten, oberoende av var de är placerade, skall ingå i riskgrad 4 enligt det i kap. 7 föreslagna kapitaltäckningssystemet. Detta betyder som framgår av det följande 8 % kapitaltäckning på hela värdet av fastighetsinnehavet.

Såsom redovisats i historiken infördes år 1921 genom lagändring i 1911 års banklag en bestämmelse om att aktie fick förvärvas i aktiebolag med syfte att förvalta fastighet i vilken inrymdes banklokaler. Härvid stadgades att aktiekapitalet i fastighetsaktiebolaget skulle uppgå till minst en tredjedel av fastig-

hetens bokförda värde. Bakgrunden till regeln var bankbolagens aktieförvärvsaktivitet efter införandet av 1911 års BL, då det ofta upprättades företag för bl. a. fastighetsförvaltning i allmänhet med ett i förhållande till företagets samlade kapitalbehov mycket blygsamt aktiekapital. Det i bankbolagets balansräkning upptagna aktieinnehavet avspeglade härigenom ej på ett rättvisande sätt omfattningen av bankens engagemang, ansågs det. Trots att 1921 års lagändring innebar ett generellt förbud för bankbolag att äga aktie i aktiebolag med allmän fastighetsförvaltning, ansåg statsmakterna att kravet på viss minsta aktiekapitalrelation borde ställas även på bankfastighetsbolag. — Den nysnämnda regeln kom ej blott att överföras till nu gällande BL utan även till JkL.

Som nämnts föreslår utredningen att fastighetsinnehav skall kräva 8 % kapitaltäckning. Detta är enligt utredningens mening en tillräcklig insats av ägarkapital vid bankinstitutens fastighetsinnehav. Med hänsyn till detta framstår gällande krav om minsta aktiekapitalrelation i fastighetsaktiebolag ej längre som erforderliga.

Utredningen föreslår att samma regler vid förvärv av fastighet som föreslagits för affärsbank även skall gälla för Postbanken AB.

Förvärv av vissa aktier och andelar

I en framställning till Konungen år 1963 från Svenska sparbanksföreningen hemställdes om ett tillägg i 32 § SpL, av innebörd att sparbanks rätt till förvärv av andel eller aktie i vissa sammanslutningar skulle ökas.

I prop. 1963: 186 anförde föredragande departementschefen, att någon mera genomgripande omprövning av bestämmelserna rörande de olika kreditinstitutens rätt att förvärva andelar och aktier i institutens centrala sammanslutningar icke borde ske i det sammanhanget med hänsyn till kreditinstitututredningens arbete. Den föreslagna regeln som antogs av riksdagen och som fick en motsvarighet i JkL säger att tillsynsmyndigheten får medge tillskott utöver vad tidigare sägs till förening eller aktiebolag som där avses i den mån det sålunda tillskjutna kapitalet icke kan hos föreningen eller bolaget eller annorstädes grunda in- eller upplåningsrätt.

Utredningen har utöver de regler om affärsbankers, sparbankers och jordbrukets kreditkassors förvärvsrätt som behandlats i det föregående i detta kapitel ej funnit anledning att ompröva övriga bestämmelser. Utredningen har därför ej föreslagit någon ändring av de bestämmelser i 32 § SpL och 40 § JkL som antogs av 1963 års riksdag.

Garanti av aktieemission

Såsom framgått av den historiska översikten fastlades gällande generella förbud för affärsbankerna att förvärva aktier år 1933. Under perioden 1909 till 1933 ägde affärsbankerna en på visst sätt begränsad rätt att förvärva aktier i andra aktiebolag än kreditinstitut och bolag med ändamål att förvalta fastigheter för banklokalers inrymmande. Före år 1909 förelåg inga andra aktieförvärvsmöjligheter än de fall då det gällde att skydda fordran.

Huvudmotivet för den nuvarande lagstiftningens förvärvsregler för samtliga typer av bankinstitut avseende aktier har varit önskemålet, att skilja kreditgivning från företagarverksamhet. Utredningen har utifrån sina utgångspunkter ej haft anledning att pröva institutens generella aktieförvärvsrätt. I ett visst avseende har emellertid utredning-

Tabell 5:3. Näringslivets aktiekapitalförsörjning

Kontant inbetalt belopp. Milj. kr.

	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966
Samtliga aktiebolag[1]	345	643	500	395	454	934	726
Börsnoterade aktiebolag[2]	71	267	106	111	261	730	192

Anm. Viss oöverensstämmelse i periodisering mellan de två serierna föreligger. — [1] Inkl. statliga bolag men exkl. kreditinstitut och försäkringsbolag. Denna serie omfattar inbetalda belopp i nyemitterande bolag *minus* återbetalda belopp i bolag med kapitalnedsättning. [2] Börsnoterade bolag omfattar bolag, exkl. kreditinstitut och försäkringsbolag noterade vid Stockholms fondbörs samt på Svenska fondhandlareföreningens kurslista. — Källor: Riksbanken samt Svenska handelsbanken.

en ansett sig böra ta upp denna förvärvsrätt, nämligen frågan om bankinstitutens rätt att garantera aktieemissioner, dvs. att överta aktier i fast räkning från ett emitterande företag i och för utplacering på den allmänna marknaden.

På den svenska kapitalmarknaden föreligger såtillvida en institutionell brist som det saknas speciella emissionsbanker med uppgift att medverka vid aktieemissioner på marknaden. Affärsbankerna har inom ramen för nuvarande lagbestämmelser endast möjlighet att ge en teknisk service genom att i kommission försälja de utbjudna aktierna för företagets räkning. Detta innebär att ett företag som vill skaffa sig riskvilligt kapital genom emission av aktier på marknaden själv måste bära risken av att emissionen misslyckas, dvs. att de utbjudna aktierna ej finner köpare till de erbjudna villkoren och under den utsatta emissionstiden, som av tekniska skäl måste vara relativt kort. För att begränsa denna risk tvingas vanligen företagen att sätta emissionsvillkoren så attraktivt för placerarna att denna risk elimineras. Detta i sin tur leder till att aktieemissioner ofta blir en onödigt dyr form för anskaffning av nytt kapital.

I olika sammanhang har anförts att en bättre emissionsordning på aktiemarknaden skulle kunna vinnas om bankinstituten hade möjlighet att inträda som mellanled mellan det emitterande företaget och marknaden på samma sätt som vanligen sker vid emission av industriella obligationslån. Detta skulle innebära att bankinstitutet från företaget övertar en post aktier i fast räkning för att sedan på egen risk utplacera dessa genom en emission på den allmänna marknaden. Företaget kan då med en gång få sin kapitalanskaffning garanterad. Bankinstitutet får efter en bedömning av marknadsläget avgöra till vilka villkor den vill överta ansvaret för emissionen men får själv bära risken för en felbedömning. Institutet kan emellertid lättare bära en sådan risk, om det i händelse av att hela beloppet inte med en gång kan utplaceras på marknaden har möjlighet att t. v. kvarligga med en del av aktierna i sin portfölj för successiv utförsäljning eller i avvaktan på en förbättring av marknadsläget.

Med hänsyn till önskemålet att förbättra möjligheterna för aktieemissioner har utredningen ansett att affärsbanker, sparbanker och centralkassor för jordbrukskredit bör ges rätt att förvärva aktier i samband med emission på marknaden. För att en sådan rätt icke skall leda till att aktieposter någon längre tid kvarligger hos bankinstituten och därmed får karaktären av en mera

långfristig placering föreslås att förvärvsrätten såtillvida skall vara begränsad som det utsätts en tidsfrist av ett år, inom vilken tid ifrågavarande aktier skall utförsäljas. Möjlighet bör finnas för bankinspektionen att efter ansökan medge längre innehav.

Förvärv av garantifondsbevis

Genom resolution den 16 september 1966 har Kungl. Maj:t till kreditinstitututredningen överlämnat för att tas i övervägande vid utredningsuppdragets fullgörande en den 2 juni 1966 daterad framställning från Göteborgs bank. I denna uttalas önskemål om att dels få teckna tillskott till Göteborgs intecknings garanti aktiebolags garantifond intill ett belopp av högst 10 milj. kr., dels få förvärva aktier i bolaget — utöver de aktier till ett sammanlagt nominellt belopp av 6 milj. kr., som banken redan innehar — intill ett belopp av högst 5 milj. kr.

Över framställningen, som med utlåtande från bankinspektionen av den 10 juni 1966 hade överlämnats till Kungl. Maj:t, hade vidare utlåtande avgetts av fullmäktige i riksbanken och i riksgäldskontoret.

I sin framställning framhöll Göteborgs bank att Göteborgs intecknings garanti aktiebolag, som i form av byggnadskreditiv och bottenlån i fastigheter lämnar ett icke obetydligt bidrag till nyproduktionen av bostäder, den 31 december 1965 hade utestående krediter till ett sammanlagt belopp av 752 milj. kr. och att bolaget i stor utsträckning arbetar med upplånat kapital. Den maximala gränsen för bolagets upplåningsrätt uppgick till 800 milj. kr. Med hänsyn till den kraftiga expansionen av rörelsen har enligt framställningen en ökning av det upplåningsrättsgrundande kapitalet bedömts nödvändig för att expansionstakten i kreditgivningen till bostadsbyggandet skulle kunna upprätthållas. Denna ökning från ägarens sida avsågs ske i form av dels teckning av tillskott till garantifonden, dels nyteckning av aktier. Slutligen erinrade banken om att garantifondsmedel enligt bolagsordningen för aktiebolaget i händelse av bolagets upplösning skall utbetalas innan återbetalning av aktiekapitalet sker, men efter det att samtliga bolagets övriga skulder infriats.

Bankinspektionen framhöll i sitt utlåtande över framställningen att garantifondsbevis medför rätt till betalning efter bolagets samtliga övriga borgenärer och konkluderade att garantifonden alltså i detta hänseende intar en mellanställning mellan förlagslånekapital och aktiekapital. Inspektionen tillstyrkte Göteborgs banks framställning såväl i fråga om tillskottsteckningen till en garantifond som i fråga om ytterligare aktieförvärv i bolaget.

Såväl fullmäktige i riksbanken som i riksgäldskontoret, hade inget att erinra mot bifall till Göteborgs banks framställning.

I resolutionen medgav Kungl. Maj:t med stöd av 54 § andra stycket i BL Göteborgs bank att få förvärva aktier i Göteborgs intecknings garanti aktiebolag intill ett belopp av högst 5 milj. kr. Bankens ansökan i övrigt ansåg sig Kungl. Maj:t då lagligen ej kunna bifalla utan förordnade att ärendet i denna del skulle överlämnas till kreditinstitututredningen.

Utredningen vill i denna fråga hänvisa till bankinspektionens utlåtande. Innehavare av garantifondsbevis, vilka bevis i allmänhet tecknas av kreditaktiebolagets aktieägare, äger rätt till betalning efter bolagets samtliga övriga borgenärer. I denna grupp ingår även innehavare av förlagsbevis. Ev. förekommande garantifond i ett kreditaktiebolag intar därför en mellanställning

mellan aktie- och förlagslånekapital. Eftersom BL medger bankaktiebolag rätt att efter Konungens tillstånd förvärva aktie samt förlagsbevis i vissa företag, vars ändamål kan anses gagneligt för bankväsendet eller det allmänna, följer enligt utredningens mening att också i rättshänseende mellanliggande instrument skall få förvärvas. — Sparbanker och jordbrukets kreditkassor har redan enligt gällande lag möjlighet att förvärva garantifondsbevis.

KAPITEL 6

Bestämmelser om bankinstitutens kreditgivning

Gällande rätt

De bestämmelser som gäller för kreditgivningen för affärsbanker, sparbanker, jordbrukets kreditkassor och postbanken reglerar dels mot vilka säkerheter som krediter får beviljas, dels i vilka former kreditgivning får ske, dels slutligen på vilken tid krediterna får ställas. När det gäller krediternas löptid har bestämmelserna utformats likformigt för de olika typerna av bankinstitut med undantag för postbanken, vars placeringsreglemente på denna punkt kvarstår oförändrat, i enlighet med av kreditinstitututredningen i delbetänkande den 7 oktober 1964 (Stencil Fi 1964: 7) avgivet förslag. Detta delbetänkande har som bilaga fogats till nu framlagda betänkande. Eftersom det i nämnda delbetänkande avgivna förslaget utgjorde utredningens slutliga ställningstagande till denna fråga har utredningen icke haft anledning att ånyo ta upp frågan om krediternas löptid till behandling. Utredningen vill därför endast erinra om att gällande bestämmelser om krediternas löptid som huvudregel stadgar att kredit ej får ställas på längre tid än ett år. Från denna huvudregel undantas dock lån för vilket staten eller kommun svarar samt återlån från Allmänna pensionsfonden. I övrigt har bankinstituten rätt att lämna lån med en längsta löptid av tio år inom ett belopp motsvarande 25 % av summan av eget kapital eller egna fonder och inlåningen.

Vad gäller frågan om säkerheter får enligt 56 § BL och 37 § JkL bankbolag resp. kreditkassa icke bevilja kredit utan att säkerhet som av bolaget resp. kassan prövas betryggande ställes antingen i fast eller lös egendom eller ock i fordringsrätt jämväl mot annan än den åt vilken krediten beviljas. Från denna huvudregel anges i de nämnda lagrummen vissa undantag. Dessutom stadgas för jordbrukets kreditkassor i nyssnämnda paragraf och i BL:s 59 § att vissa slag av säkerheter icke får mottas som pant eller att kredit icke får beviljas mot vissa slag av säkerheter. Undantagen från kraven på säkerhet och förbuden att bevilja kredit mot vissa slag av säkerheter är på flera punkter skiljaktigt utformade för bankbolag och kreditkassor.

För sparbankerna stadgas i SpL 28 § att sparbanks utlåningsrörelse företrädesvis skall avse sparbankens verksamhetsområde och att sparbank förutom i vissa särskilt angivna fall äger utlämna lån allenast mot fullgod säkerhet av pant eller borgen. I lagrummet anges även vissa säkerheter mot vilka kredit ej må beviljas.

Enligt det för postbanken gällande placeringsreglementet sägs beträffande kreditgivningen att poststyrelsen äger placera postsparbanks- och postgiromedel i lån för vilkas fulla gäldande staten, kommun eller därmed jämförlig samfällighet inom riket är ansvarig eller i lån med säkerhet av fullgoda inhemska obligationer eller i lån med säkerhet av sådan inteckning i fast egendom eller i tomträtt till bebyggd fastighet inom riket, som prövas innebära fullgod säkerhet eller i

Tablå 6: 1. Bankinstitutens blancokrediträtt

Låntagare	Långivare			
	Affärsbank	Jordbrukets kreditkassa	Postbanken	Sparbank
1. Svenska staten	JA	JA	JA	JA
2. Kommun eller därmed jämförlig samfällighet	JA	JA	JA	JA
3. Allmän kassa eller inrättning vars reglemente fastställts av Konungen	JA	JA	NEJ	NEJ
4. Bankaktiebolag	JA	JA	JA	NEJ
5. Sparbank	JA	JA	NEJ	JA
6. Samfällighet som avses i lagen den 16 december 1966 om gemensamhetsanläggningar	JA[3]	JA[3]	NEJ	JA[3]
7. Utländskt bankföretag	JA	NEJ	JA	NEJ
8. Övriga låntagare				
a) kortvarig kredit till affärsidkare i hans rörelse, därest m. h. t. omständigheterna trygghet för förbindelsernas fullgörande ändock kan anses föreligga	JA	NEJ	NEJ	NEJ
b) icke accepterad växel betalbar å annan ort och dragen av vederhäftig person	JA	NEJ	NEJ	NEJ
c) kredit till småföretagare för hans rörelse i varje särskilt fall högst 75 000 kr.	JA[1]	NEJ	NEJ	NEJ
d) kredit till annan än under 8 c nämnd till ett högsta belopp i varje särskilt fall av 15 000 kr.	JA[1]	NEJ	NEJ	JA[2]

[1] Det sammanlagda beloppet av under 8 c och 8 d avsedda krediter får ej överstiga en tiondel av affärsbanks eget kapital. [2] Beloppet av under 8 d avsedda krediter får ej överstiga en femtedel av sparbanks fonder. [3] Kreditbeloppet beroende av förmånsrättens storlek.

lån med annan fullgod säkerhet; dock att i sistnämnda fall det till varje låntagare utlämnade beloppet icke får överstiga 10 000 kr. och att det sammanlagda beloppet av sådana lån icke må överstiga en femtiondel av postbankens inlåning. Dessutom äger poststyrelsen placera postbankens medel — förutom genom inköp av skattkammarväxlar och fullgoda inhemska obligationer — genom insättning på viss tid hos riksgäldskontoret, inländskt bankaktiebolag, utländskt postgirokontor och annan utländsk penninginrättning ävensom att låta medel innestå hos riksbanken, riksgäldskontoret, inländskt bankaktiebolag, utländskt postgirokontor eller annan utländsk penninginrättning.

För samtliga typer av bankinstitut gäller således som huvudregel att kredit endast får lämnas mot säkerhet för vilken i postbankens placeringsreglemente och SpL termen fullgod används medan för bankbolag och jordbrukets kreditkassor tillämpas uttrycket: som av banken eller kreditkassan prövas betryggande. De undantag som medges från denna huvudregel, dvs. de fall då blancokredit kan lämnas, jämte vilka olikheter som härvid gäller för de olika typerna av bankinstitut framgår av tablå 6: 1.

I fråga om säkerheter mot vilka kredit

Tablå 6: 2. Bankinstitutens utlåningsformer

Av resp. författning medgiven form

Låneform	Affärsbank	Jordbrukets kreditkassa	Postbanken	Sparbank
Revers	JA	JA	JA	JA
Kredit i räkning	JA	JA	NEJ	JA[1]
Remburs	JA	NEJ	NEJ	NEJ
Växel	JA	JA	NEJ	NEJ
Garanti	JA	JA	NEJ	NEJ

Anm. Banklagen talar över huvud taget ej om vilka låneformer som får förekomma. — [1] Endast kredit i checkräkning.

ej får beviljas gäller för *bankbolag* att det icke får som pant mottaga aktie i bolag vars verksamhet huvudsakligen består i att förvalta eller driva handel med aktier eller som idkar emissionsrörelse. I övrigt skall bankbolag i fråga om kredit mot pant av aktier särskilt iaktta att vid kreditens meddelande förefinns en med hänsyn till de pantsatta aktiernas beskaffenhet och omständigheterna i övrigt skälig marginal mellan aktiernas värde och kreditbeloppet samt att kreditbeloppet såvitt möjligt icke vid någon tidpunkt under kreditens fortbestånd överstiger aktiernas marknadsvärde. Vidare gäller att vad som stadgats om kredit mot pant av aktier skall äga motsvarande tillämpning i fråga om kredit mot pant av förlagsbevis.

För *jordbrukets kreditkassor* gäller i fråga om lån mot pant av aktier eller förlagsbevis att dylikt lån får utlämnas av centralkassa eller av jordbrukskassa efter centralkassans medgivande högst till sammanlagt belopp motsvarande hälften av den långivande kassans eget kapital; dock att kassa icke må som pant mottaga aktie i bolag, vars verksamhet huvudsakligen består i att förvalta eller driva handel med aktier eller som idkar emissionsrörelse eller har till uppgift att tillgodose för kreditkassor gemensamma intressen, eller förlagsbevis, som sådant bolag eller centralkassa utställt. Ej heller må kreditkassa som pant godta bevis om andel i eller tillskott till kreditkassan själv eller annan jordbrukets kreditkassa.

Sparbank får icke utlämna lån mot inteckning i fartyg, sparbank dock obetaget att mottaga sådan säkerhet tillika med annan i och för sig fullgod säkerhet. Lån mot säkerhet av aktier eller förlagsbevis får utlämnas högst till ett sammanlagt belopp motsvarande hälften av sparbanks fonder, dock att sparbank icke får som pant mottaga aktie i bolag, vars verksamhet huvudsakligen består i att förvalta eller driva handel med aktier eller som idkar emissionsrörelse, eller förlagsbevis, som sådant bolag eller sparbank själv utställt. Ej heller får sparbank som pant mottaga bevis om tillskott till garantifond eller grundfond i sparbanken.

Bestämmelserna för *postbanken* skiljer sig från vad som gäller för övriga bankinstitut såtillvida som i placeringsreglementet direkt uppräknas vilka typer av säkerheter mot vilka poststyrelsen äger placera postsparbanks- och postgiromedel.

För bankbolag och jordbrukets kreditkassor nämns ej några inskränkningar i lagtexten när det gäller låneformerna. Beträffande sparbankerna stadgas däremot att lån ej må utlämnas mot annat fordringsbevis än skuldebrev. Utan hinder av detta stadgande tillåts dock sparbank bevilja kredit i checkräkning. För postbanken kan enligt placeringsreglementet endast ifrågakomma lån mot skuldförbindelse (tablå 6: 2).

Enligt BL:s 61 § och JkL:s 38 § skall bankbolag resp. jordbrukets kreditkassa tillse att icke åt en och samma kredittagare eller åt kredittagare som är förbundna med varandra i väsentlig ekonomisk intressegemenskap beviljas kredit i sådan omfattning att därav kan uppkomma fara för bolagets resp. kassans säkerhet. För bankbolag, sparbanker och jordbrukets kreditkassor gäller dessutom vissa begränsningar i fråga om lån till styrelsemedlemmar, anställda i instituten m. m.

Historik

Affärsbankerna

I 1911 års lag gavs ursprungligen ej några närmare föreskrifter om bankbolagens kreditgivning. Utlåningen berördes endast i samband med ett allmänt uttalande om bankbolagens rörelse av innebörd, att bankbolag må »jämte in- och utlåning av penningar, idka annan verksamhet, som därmed står i samband». I de för bankerna av Kungl. Maj:t fastställda bolagsordningarna stadgades dock att banks medel icke annat än i undantagsfall måtte utlämnas på endast ett namn.

1924 års bankkommitté

Tillsättandet av 1924 års bankkommitté får ses mot bakgrund av den depression som under början av 1920-talet avlöste den tidigare inflationsperioden och som ledde till betydande förluster för bankbolagen, särskilt i fråga om industrilånen. Kommittén skulle särskilt utreda möjligheterna att minska den dåvarande nära anknytningen mellan industrin och bankerna och därjämte överväga i vad mån lagregler i syfte att minska risken i utlåningsverksamheten vore av behovet påkallade.

I sitt slutbetänkande (SOU 1927: 11) lämnade kommittén en översikt över förhållandet mellan industrin och bankerna och berörde frågan om bankernas roll i det ekonomiska samhällslivet, särskilt för tillgodoseende av industrins kapitalbehov, samt framlade vissa utförligt motiverade förslag till lagbestämmelser om bankernas kreditgivning.

I fråga om regler för bankernas kreditgivning anförde kommittén inledningsvis, att då affärsbankerna hade till huvuduppgift att tillhandahålla erforderlig kredit till näringslivet låg det i sakens natur att bankerna måste vara i hög grad beroende av de förändringar som kunde inträffa i det allmänna affärsläget. Kommittén ansåg det därför vara otänkbart, att man genom lagstiftning skulle kunna förebygga att förluster uppkom i affärsbankernas verksamhet. Enligt kommitténs mening borde all lagstiftning på det ekonomiska området ske med varsamhet. Om lagstiftningen för bankernas utlåning skulle binda bankerna i deras verksamhet med en mängd regler och föreskrifter riskerade man att allvarligt skada näringslivet. Kommittén påpekade, att eftersom huvudsyftet med en rättslig reglering av bankernas verksamhet var att bevara bankernas soliditet och att då detta måste sammanfalla med det mål bankledningarna satte sig före, borde lagstiftningen kunna inskränkas till att i huvudsak uppställa sådana allmänna grundsatser för bankernas verksamhet, som borde vara vägledande

för en sund bankpolitik. Endast sådana restriktioner borde lagfästas, vilka kunde anses vara berättigade på grund av vunnen erfarenhet.

Kommittén konstaterade, att en av huvudgrundsatserna för bankverksamheten i Sverige alltid varit, att kredit icke beviljas utan att banken får säkerhet för krediten. Säkerheten kunde härvid vara antingen realsäkerhet eller namnsäkerhet. Denna grundsats hade, erinrade kommittén, kommit till uttryck i då gällande bolagsordningar på så sätt att bankens medel icke annat än i undantagsfall fick utlämnas på endast ett namn. Kommittén ansåg, att denna princip om att säkerhet skulle finnas borde lagfästas. Mot den i bolagsordningarna förekommande bestämmelsen anmärktes dock att den såtillvida krävde för litet som ingen som helst fordran uppställdes på beskaffenheten av den säkerhet som skulle finnas. Att meddela några i detalj gående stadganden om säkerhetens beskaffenhet och om dess värdemässiga förhållande till kreditens belopp borde dock icke komma i fråga. Detta uteslöt dock icke att varje särskild bank i instruktionen för bankledningen gav de allmänna regler i detta avseende, som banken kunde finna lämpliga. I lagtexten fann kommittén det tillräckligt att införa en huvudregel av innebörd, att säkerhet skulle finnas, antingen realsäkerhet eller namnsäkerhet, samt att säkerheten av banken prövades vara betryggande. Prövningen av säkerhetens beskaffenhet skulle således ligga i bankledningens egen hand. Om bankledningen skulle ha saknat objektiva skäl för sin prövning av säkerhetens värde, kunde en verklig prövning icke anses ha förekommit — något som kunde berättiga bankinspektionen att ingripa. Under den av kommittén föreslagna bestämmelsen skulle alla former av kredit falla, således även diskontering av växlar.

Från huvudbestämmelsen föreslog kommittén vissa undantag. Stat, kommun eller annan därmed jämförlig samfällighet liksom även in- eller utländskt bankföretag föreslogs sålunda kunna erhålla kredit utan särskild säkerhet. Dessutom föreslogs kortvarig kredit utan särskild säkerhet till affärsidkare i och för rörelsen, om med hänsyn till förhandenvarande omständigheter trygghet för förbindelsernas fullgörande ändock kunde anses föreligga. Ytterligare skulle av vederhäftig person dragen växel betalbar å annan ort enligt kommitténs förslag kunna diskonteras även om accept ej erhållits.

Beträffande de två sistnämnda undantagen betonade kommittén att fordran på särskild säkerhet endast borde efterges i sådana fall, då det var fråga om ren förlagskredit av kortvarig natur. Kommittén underströk i detta sammanhang, att uppgivande av kravet på särskild säkerhet icke innebar ett uppgivande av det självklara kravet, att kredittagarens tillgångar skulle innebära en fullgod säkerhet för fordringen. För denna fordran skulle således, låt vara indirekt, finnas reella värden såsom säkerhet, i allmänhet inköpta eller producerade för just de medel som banken tillhandahållit. För att banken skulle kunna anses ha fullgod säkerhet för den lämnade krediten måste banken enligt kommitténs uppfattning i regel på något sätt kunna följa företagets ställning under den tid krediten ägde bestånd, t. ex. genom periodiska rapporter eller annan liknande anordning. Kommittén framhöll, att det borde vara en uppgift för bankinspektionen att tillse att bankerna inte missbrukade de medgivna undantagen från huvudregeln om särskild säkerhet för meddelade krediter.

I två avseenden föreslog 1924 års bankkommitté särskilda kompletteringar

av huvudregeln för kreditgivning nämligen i fråga om kredit mot säkerhet av aktier och kreditgivningens storlek till en och samma kredittagare.

Beträffande kreditgivning mot säkerhet av aktier konstaterade kommittén, att denna kreditgivning under perioden 1913—1919 ökade i mycket hög grad. Den starka deflationen under 1920-talets första år medförde en nedgång i aktievärdena, i många fall till total värdelöshet. I samband härmed förorsakades bankerna stora förluster. Enligt kommitténs mening skulle det dock vara oriktigt, att i sin helhet tillskriva bankförlusterna på aktiekrediter det förändrade konjunkturläget och deflationen och att således anse att förlusterna icke under några förhållanden kunnat undvikas. Åtminstone i vissa banker torde bankledningarna inte kunna fritas från del i ansvaret för utvecklingens gång, ansåg kommittén. Det fanns sålunda bland de belånade aktierna många, som icke ens med den vidaste säkerhetsmarginal bort godtas som belåningsobjekt. Detta gällde framför allt aktier i bolag som sysslade med emissionsverksamhet eller aktiehandel. Större återhållsamhet borde enligt kommitténs uppfattning även ha visats vid belåning av aktier, vilkas värde tid efter annan urvattnats genom gratisemissioner eller i samband med fusioner eller andra ombildningar av äldre aktiebolag.

En mera restriktiv kreditgivning mot säkerhet av aktier skulle enligt kommittén ha kunnat förhindra en betydande del av de förluster bankbolagen led under depressionen under de första åren av 1920-talet. Därutöver framhöll kommittén, att en alltför omfattande kreditgivning i viss mån kunde påverka penningvärdet i inflationsriktning. Lättheten att få aktier belånade beredde givetvis ökad möjlighet att genomföra aktieemissioner för igångsättande av nya och utvidgning av bestående företag och föranledde såväl genom detta som genom därefter följande kreditgivning till själva företagen gärna ökad tillgång på betalningsmedel. Kommittén fann det av berörda skäl vara av stor vikt att bankernas kreditgivning mot aktier hölls inom rimliga gränser men ansåg det inte klart vad som kunde och borde göras i detta syfte. Någon ofelbar verkan kunde ej påräknas vare sig av lagstiftning eller andra åtgärder. En kraftig räntehöjning för aktielånen insatt vid lämplig tidpunkt kunde visserligen bidra till att förebygga en ansvällning av aktiekrediterna men kommittén ansåg att man i högre grad skulle kunna lita på att bankerna efter de ogynnsamma erfarenheterna skulle bli mera försiktiga. Eftersom erfarenheterna från krisåren dock så småningom skulle stå mindre levande fann kommittén sig böra föreslå vissa särskilda föreskrifter angående kreditgivningen mot pant av aktier.

Till en början föreslog kommittén i detta hänseende ett stadgande av innehåll, att redan vid kreditens meddelande en skälig marginal mellan de belånade aktiernas marknadsvärde och kreditbeloppet skulle föreligga. I och för sig var en sådan regel självklar för varje sund bankpolitik. Ett lagfästande av regeln skulle dock enligt kommittén vara av värde genom den möjlighet som därigenom skulle erbjudas tillsynsmyndigheten att ingripa, där så befanns nödvändigt. Även för bankledningarna borde en lagfäst regel om skälig marginal vara av värde som ett stöd vid avvisande av anspråk från kundernas sida på tillämpning av belåningskurser, som icke erbjöd tillräcklig säkerhet. Hur stor marginalen borde vara ansåg kommittén böra göras beroende av vilka slags aktier det i varje särskilt fall var fråga om, förhållandena på aktiemarknaden m. m.

Kommittén fann det icke erforderligt

att föreskriva, att en viss marginal skulle föreligga under hela den tid krediten gällde. Detta skulle vara en alltför sträng fordran, särskilt som kommittén utgick från att omsättning av redan beviljad kredit var att anse såsom meddelande av ny kredit och således krävde iakttagande av regeln om skälig marginal vid kredits beviljande. Däremot ansåg sig kommittén böra föreslå en komplettering av kravet på marginal av innebörd att bankerna skulle vara skyldiga att under tiden för kreditens fortbestånd söka förebygga, att kreditbeloppet översteg aktiernas marknadsvärde.

Beträffande emissions- och liknande bolag ansåg kommittén det ligga i sakens natur att förbindelserna med dem måste vara riskfyllda och detta gällde särskilt krediter mot säkerhet av aktier i sådana bolag. Dylika aktiers värde måste vara osäkert då de i sig själva endast representerade den marginal som kunde förefinnas mellan aktieportföljens inköpsvärden och den kredit bolagen kunde ha åtnjutit för inköpens finansiering. Till detta kom att värdena på de i aktieportföljen ingående aktierna ofta var svårbedömbara, då dessa aktier vanligen i stor utsträckning avsåg nystartade, utvidgade eller ombildade företag. Kommittén ansåg sig därför böra föreslå förbud mot belåning i bank av aktie i bolag, vars verksamhet huvudsakligen bestod i att förvalta eller driva handel med aktier eller som idkade emissionsverksamhet. Ett förbud borde dock icke utgöra hinder för bank att mottaga aktie av ifrågavarande slag såsom fyllnad till annan säkerhet, som i och för sig kunde prövas betryggande. En bestämmelse härom tillades därför kommitteförslaget.

Förutom de nyssnämnda förslagen hade kommittén övervägt om kreditgivningen mot säkerhet av aktier också i andra hänseenden borde göras till föremål för reglering genom lagstiftning. I detta sammanhang framförde kommittén tanken på en begränsning av aktielånen inom utlåningsrörelsen med hänsyn till att vissa banker låtit sina aktielån få en alltför stor plats. Denna tanke avvisades dock med hänvisning till att regler av detta slag skulle förutsätta en större likformighet bankerna emellan i fråga om verksamhetens olika grenar än vad som förefanns eller för övrigt kunde anses önskvärd. Vidare borde konsekvensen av regler för aktielånens omfattning leda till motsvarande regler för kreditgivningen direkt till handel och industri, eftersom denna kreditgivning visat sig kunna vara lika riskfylld som den mot aktiesäkerhet. En sådan begränsning fann dock kommittén vara varken lämplig eller ens genomförbar. Fastän kommittén sålunda fann en lagbestämmelse om begränsning av aktieutlåningen olämplig, ville dock kommittén framhålla, att det givetvis tillkom tillsynsmyndigheten att ha sin uppmärksamhet riktad på aktieutlåningens förhållande till rörelsen i övrigt.

Kommittén hade även haft en begränsning av annat slag under övervägande, nämligen en begränsning av den del av aktiestocken i ett bolag, som må belånas i samma bank. Kommittén hänvisade härvid till förslag i denna riktning som då förelåg beträffande banklagstiftningen i Danmark. Såsom motiv för en bestämmelse av ifrågavarande slag anförde kommittén önskvärdheten av riskfördelning och angelägenheten att förhindra uppkomsten av ett beroendeförhållande mellan bank och industriföretag.

Vad det förstnämnda skälet angick torde detta enligt kommittén nära sammanhänga med frågan om en maximering av kreditgivning på en hand, vilken kommittén behandlade i ett särskilt avsnitt. Vad det senare skälet angick, fann kommittén det visserligen i och för sig

vara beaktansvärt, men då en lagbestämmelse med ifrågavarande innehåll skulle vara förenad med allvarliga olägenheter ansåg sig kommittén icke kunna tillstyrka en sådan bestämmelse. Särskilt beträffande mindre eller medelstora företag, där aktiemajoriteten finns samlad på en eller ett fåtal händer skulle en bestämmelse av ifrågasatt innebörd förhindra en fullt legitim kredit till skada för företaget och utan att detta erfordrades med hänsyn till bankens intressen.

Ett stadgande, varigenom banks kreditgivning mot säkerhet av samma slag av aktier begränsades till viss del av bolagets aktiestock skulle därför icke kunna vara ovillkorlig utan medge möjlighet till undantag. Då beviljandet av undantag av kommittén förutsattes komma att åvila tillsynsmyndigheten skulle denna få en mycket svår uppgift, som i viss mån skulle komma att vara främmande för densamma. Vidare ansåg kommittén stora svårigheter möta att fixera den högsta andel i ett bolags aktiestock som skulle få belånas i samma bank. Om andelen sattes för högt skulle bestämmelsen bli mer eller mindre betydelselös under det att om andelen sattes relativt lågt skulle tillsynsmyndigheten få pröva befogenheten av ett flertal framställningar om dispens med därmed följande olägenheter. Slutligen ansåg sig kommittén böra räkna med svårigheten att upprätthålla ett förbud av angivet slag. Förbudet skulle lätt kunna kringgås, t. ex. genom att den önskade krediten tillhandahölls mot namnsäkerhet i en eller annan form, varvid de personer, som jämte gäldenären stod i ansvar för krediten, i sin tur fick den ifrågavarande aktieposten som hypotek.

Kommittén hade därmed behandlat frågan om kredit mot säkerhet av aktier och övergick till frågan om vilka kompletterande lagregler som kunde anses erforderliga rörande en begränsning av kreditgivningen på en hand. Efter att ha erinrat om att bestämmelser om maximering av kreditgivningen till en och samma kredittagare fanns i det då föreliggande förslaget till ny banklag i Danmark och redan tillämpades i Norge och Förenta staterna påpekade kommittén, att den svenska banklagen icke innehöll några bestämmelser i detta hänseende. Däremot hade i de av Kungl. Maj:t fastställda bolagsordningarna brukat inrymmas en bestämmelse — för bankbolag med en grundfond till belopp understigande 1 milj. kr. — att »försträckning annorledes än mot pant, som prövas i och för sig innebära fullgod säkerhet eller genom diskontering av växlar, vilka prövas vara grundade på verkliga handelsaffärer, ej må lämnas någon till högre belopp än 1/20 av den inbetalade grundfonden i vederbörande bankbolag». Denna bestämmelse hade sin huvudsakliga betydelse genom att den förhindrade stora borgenskrediter.

Kommittén ansåg, att det otvivelaktigt hörde till grundsatserna för en sund och välskött bankverksamhet, att en bank ej utlämnade mycket stor kredit på en hand. Kommittén hänvisade härvid till de risker för banken som ett bindande av alltför stora belopp på ett håll innebar. Genom att en kredit som nått en viss omfattning lätt tenderade att öka antingen till följd av att de nyanläggningar m. m. vartill krediten använts krävde ytterligare kapital eller på grund av att kredittagaren av olika skäl ansåg sig böra fortsätta driften även om den endast gav ringa eller ingen vinst eller medfört förlust, blev risken för banken ytterligare ökad. Utlämnandet av anmärkningsvärt stor kredit på en eller ett fåtal händer kunde enligt kommitténs uppfattning icke blott innebära risker

för den kreditgivande banken utan även medföra olägenheter för näringslivet genom att andra näringsidkares kreditbehov kunde bli tillbakasatta och kanske ej tillfredsställda. Kommittén fann därför starka principiella skäl tala för angelägenheten av att söka förekomma, att bankerna lämnade alltför stor kredit på samma hand. Olägenheterna bestyrktes av erfarenheterna från gångna bankkriser. De bankkatastrofer som inträffat hade till mycket stor del föranletts av ett fåtal mycket stora krediter.

Av flera skäl fann kommittén det olämpligt att i lag fixera en maximigräns för kreditgivning på en hand. En väsentlig nackdel med en fix gräns skulle vara att större kredittagare skulle tvingas anlita flera banker. Kreditgivarens möjligheter att överblicka kredittagarens ekonomiska ställning skulle genom ett sådant system försvåras. Till detta kom att stora svårigheter var förknippade med att fastställa en rimlig gräns. Om gränsen sattes relativt högt, såsom 25 à 30 % av bankens fonder, skulle den bli skäligen betydelselös. Uteslutet var icke att en för hög gräns skulle motverka sitt syfte genom att en kredit intill den bestämda gränsen skulle anses fullt naturlig och oantastbar. Sattes gränsen å andra sidan relativt lågt kunde den komma att utgöra ett hinder för beviljande av en fullt legitim och ofarlig kredit, vilket i sin ordning kunde leda till kringgående av den meddelade lagbestämmelsen.

Även om kommittén icke ansåg sig kunna förorda en i lagen angiven fix maximigräns för kredit på en hand, ville den dock icke lämna spörsmålet utan reglering i lagen. Kommittén föreslog därför, att i lag borde intas mera allmänt avfattade bestämmelser, varigenom skulle inskärpas skyldighet för bankbolag att ägna särskild uppmärksamhet däråt, att åt en och samma kredittagare icke beviljades kredit i så stor omfattning, att därav fara kunde uppkomma för bankens säkerhet. Enligt kommitténs åsikt måste en sådan bestämmelse, oaktat den icke hade karaktären av fix norm, bli av betydelse såväl för bankledningarna som för tillsynsmyndigheten. Med hänsyn till den vikt kommittén tillmätte efterlevnaden av den föreslagna bestämmelsen förutsatte kommittén, att bankinspektionen höll noggrann uppsikt över att bestämmelsen verkligen iakttogs. I detta syfte borde bankinspektionen genom periodiskt inkommande förteckningar eller eljest infordrade uppgifter göra sig underrättad om bankernas större engagemang.

Kommittén påpekade, att det inte endast var omfattningen av till samme kredittagare beviljad kredit, som kunde innebära ett åsidosättande av grundsatsen om riskfördelning. Även belåning i alltför stor omfattning av aktier i samma bolag kunde vara äventyrlig för banken. Kommittén hade därför avfattat den föreslagna bestämmelsen så att därunder också skulle inbegripas kreditgivning i större omfattning mot aktier i samma bolag.

Kommittén framhöll dessutom, att för bedömande av bankens risk på ett engagemang eller genom belåning av aktier i samma bolag torde det vara nödvändigt att hänsyn togs ej blott till kredit i egentlig mening utan även till vederbörande gäldenärs andra förpliktelser till banken, t. ex. på grund av borgen eller enligt växel, samt bankens ev. garantiförpliktelser för gäldenären. Kommittén upptog därför i lagförslaget bestämmelser med detta innehåll.

I den hittills lämnade redogörelsen har endast talats om kredit till *samme* kredittagare resp. mot säkerhet av aktier i *samma* bolag. De av kommittén före-

slagna bestämmelserna skulle emellertid enligt kommitténs uppfattning förfela sin verkan om man stannade vid detta. Engagemang med flera formellt självständiga, men inbördes nära förbundna företag, skulle i allmänhet innebära samma risk som om dessa företag haft samma ägare. Detsamma gällde enligt kommittén om belåning av aktier i bolag, som formellt är självständiga men dock nära förbundna med varandra. I samtliga dessa och andra liknande fall av väsentligt ekonomisk intressegemenskap borde hänsyn tas till sammanlagda beloppet av den kredit, som kommit de olika i dylik gemenskap förbundna personerna eller bolagen till godo eller beviljats mot säkerhet av aktier i bolag, som är med varandra på sådant sätt förbundna.

Beträffande 1924 års bankkommittés förslag kan beträffande bankernas kreditgivning dessutom nämnas att vissa förbud och begränsningar förordades beträffande kreditgivning till styrelseledamöter och direktörer i bankbolag.

1924 års bankkommittés betänkande utsändes på remiss i vanlig ordning men föranledde icke någon proposition i ämnet. Efterföljande kommittéer stödde sig emellertid i väsentliga delar på 1924 års kommittés utredning, varför de av 1924 års kommitté framlagda förslagen kraftigt kom att påverka såväl senare ändringar av 1911 års som nu gällande banklags föreskrifter om bankbolagens kreditgivning. I själva verket har senare ändringsförslag endast avsett detaljer av 1924 års bankkommittés förslagskomplex. Någon allomfattande genomgång av frågan om lagfästa regler för bankbolagens kreditgivning synes över huvud taget icke ha förekommit sedan 1924 års bankkommittés betänkande framlades.

1932 års banksakkunniga

Som nämnts remissbehandlades 1924 års bankkommittés betänkande men föranledde inga lagstiftningsåtgärder. De förluster bankbolagen åsamkades i samband med världsdepressionen 1929—1932 aktualiserade åter frågan om en lagrevision varvid 1932 års banksakkunniga tillsattes. I de sakkunnigas betänkande (SOU 1932: 30) redovisades och kommenterades 1924 års bankkommittés förslag och däröver inkomna remissyttranden samt framlades förslag till lagtext.

Mot den av 1924 års kommitté föreslagna huvudregeln, att kredit endast fick utlämnas mot realsäkerhet eller borgen, hade Svenska bankföreningen anmärkt, att den icke för alla fall var så obestridligt riktig, att den borde godtas såsom en allmängiltig bestämmelse. En sådan bestämmelse kunde enligt bankföreningens mening lätt ge anledning till ett slentrianmässigt förbiseende av lånesökandens person och uppmärksamhetens koncentrerande på säkerhetens beskaffenhet. Bankföreningen ställde sig också allmänt kritisk till de bestämmelser i lagförslaget som närmast hade rådgivande karaktär eller eljest lämnade avsevärt utrymme åt det subjektiva omdömet och påpekade i anslutning till den föreslagna huvudregeln den omdömesfråga som fanns i bestämmelsen om att ifall bankledningen saknade objektiva skäl för sin prövning av säkerheten, kunde en verklig prövning icke anses ha förekommit, vilket kunde berättiga bankinspektionen till ingripande. Enligt bankföreningen låg frestelsen nära att vid en sammanblandning av lagtexten av ifrågavarande slag förvandla omdömesfrågor till lagfrågor, omdömesfall till lagbrott.

1932 års banksakkunniga kunde för sin del icke finna denna bankföreningens

invändning riktig. De sakkunniga anförde härvid, att det var nödvändigt att ej på ifrågavarande område skapa alltför strikta regler, vilkas tillämpning i många fall kunde medföra men för verksamheten, men att lagstiftaren av denna anledning ej helt borde avstå från att meddela föreskrifter. De föreslagna föreskrifterna syntes de sakkunniga, i likhet med vissa remissinstanser, ha sin stora betydelse som ett stöd för bankinspektionen. De sakkunniga förordade därför att den av 1924 års bankkommitté föreslagna huvudregeln för kreditgivningen skulle lagfästas. Detta blev också statsmakternas beslut.

Beträffande de av 1924 års bankkommitté föreslagna undantagen från kraven på säkerhet uttalade bankinspektionen i sitt remissyttrande att den icke ville motsätta sig dessa. Inspektionen påpekade härvid att avvikelsen från grundsatsen var mera skenbar, då den ej innebar befrielse från att säkerhet skulle finnas utan endast från pantförskrivning av säkerheten. Svenska bankföreningen förordade att under alla förhållanden bland undantagen från förbudet mot blancokredit upptogs utöver de av bankkommittén angivna undantagen, även allmän av Konungen stadfäst kassa eller inrättning, vilken brukade omnämnas i bankernas bolagsordningar, ävensom exempelvis sparbanker och hypoteksföreningar. I anledning av bankföreningens yrkande föreslog de sakkunniga att beträffande undantag från regeln om säkerhets ställande såsom förutsättning för kredit skulle med stad, kommun eller annan jämförlig samfällighet likställas kassa eller inrättning med av Konungen fastställt reglemente. Däremot skulle ej sparbank omfattas av undantagsbestämmelsen. Regering och riksdag följde de sakkunnigas förslag.

I fråga om 1924 års bankkommittés förslag till särskilda bestämmelser för aktiebelåning anförde Svenska bankföreningen, att den hade all anledning vitsorda behovet av återhållsamhet och försiktighet vid dylik belåning. Men genom en sådan lagstiftning som den föreslagna skulle aktier i gemen få en hallstämpel såsom framför andra farliga papper med vilka man helst borde undvika att ta befattning. Ett sådant intryck skulle vara högst olyckligt, då det i industrins och företagsamhetens intresse var viktigt att det under kriserna rubbade förtroendet för aktierna i någon mån återställdes. Vad särskilt angick förslaget om förbud mot belåning av aktier i emissionsbolag m. fl. erinrade bankföreningen om, att ett utmärkande drag för den industriella utvecklingen varit, att stora industrikoncerner och då framför allt sådana med internationell läggning, funnit det nödvändigt att i allt större utsträckning arbeta med dotterbolag. Moderbolagens verksamhet tenderade att huvudsakligen bestå i att förvalta aktier. Ett förbud av föreslagen art skulle därmed få till följd att ett stort antal av landets mest ansedda och ledande börspapper skulle bli helt portförbjudna i de svenska bankerna. Den skadliga verkan av detta syntes föreningen alltför uppenbar för att ett godtagande av förbudet i den omfattning 1924 års bankkommitté föreslagit skulle kunna komma i fråga.

Bankinspektionen anförde i sitt remissyttrande beträffande aktielånen, att förbudet att belåna vissa aktier måste anses utgöra en utbyggnad av det sedan 1922 gällande förbudet för bankbolag att förvärva aktier i emissionsbolag m. fl. Eftersom några olägenheter av detta förbud till innehav icke förmärkts ansåg inspektionen att några betänkligheter mot de föreslagna bestämmelserna icke behövde hysas. Inspektionen anmärkte dock att de föreslagna bestämmelserna

ej torde avse aktier i sådana bolag, vilka handhade ledningen av en homogen industri eller affärsverksamhet, som av organisatoriska skäl uppdelats på ett antal dotterbolag. Riksbanksfullmäktige framförde i sitt remissyttrande synpunkter av i stort sett samma innebörd som i bankinspektionens yttrande.

1932 års banksakkunniga framhöll, att aktiebelåningen med fullt fog ur säkerhetssynpunkt borde anses innebära särskilda riskmoment och att de föreslagna stadgandena om särskilda försiktighetsmått beträffande aktielånen var fullt på sin plats. Det syntes de sakkunniga sannolikt, att de föreslagna bestämmelserna skulle komma att verka därhän, att belåningskurserna skulle bli lägre och kreditgivningen mot aktier av mera kortfristig karaktär än vad då var fallet. En sådan utveckling ansåg de sakkunniga vara till betydande gagn för bankverksamheten. Beträffande det föreslagna förbudet mot belåning av aktier i emissionsbolag m. fl. fann de sakkunniga ingen tvekan råda om nödvändigheten av ett dylikt förbud. De sakkunniga tillstyrkte därför det av 1924 års bankkommitté förordade förbudet mot belåning av aktier i ifrågavarande bolag men underströk samtidigt att förbudet begränsades till bolag vars huvudsakliga verksamhet bestod i förvaltning av aktier, vilket innebar att flertalet av de bolag bankföreningen avsett i sitt yttrande icke skulle drabbas av förbudet.

Då syftemålet med ett förbud skulle vara att bankbolagen över huvudtaget ej skulle godta aktier i emissionsbolag m. fl. som säkerhet fann de sakkunniga bankkommitténs förslag att bank skulle såsom pant mottaga aktie i dylikt bolag tillika med annan säkerhet, som i och för sig prövats vara betryggande, mindre lämpligt. De sakkunniga hade därför uteslutit denna bestämmelse i sitt förslag. De sakkunniga uttalade vidare, att sådana för den allmänna rörelsen avsedda förskrivningar, som medförde betalningsrätt först efter utfärdarens övriga skulder, i flera avseenden var likartade med aktier, varför dessa förskrivningar bl. a. i kredithänseende borde behandlas på samma sätt som aktier. De sakkunniga hade därför i sitt förslag tillfogat en bestämmelse med denna innebörd. De sakkunnigas förslag beträffande särbestämmelser för aktielånen bifölls av regering och riksdag.

Beträffande bankkommitténs förslag till särbestämmelser för kreditgivningen på en hand hade i remissyttrandena icke framförts någon erinran med undantag av de principiella invändningar som rests mot föreskrifter av subjektiv karaktär. Det av bankkommittén framlagda förslaget till lagstiftning biträddes av sakkunniga och bifölls av statsmakterna.

Slutligen föreskrevs vissa inskränkningar i bankbolagens rätt att meddela kredit till vissa befattningshavare i bankbolaget.

1949 ars banklagssakkunniga

1949 års banklagssakkunniga, vars förslag låg till grund för nu gällande lag av den 31 mars 1955 (nr 183) dryftade i sitt betänkande (SOU 1952: 2) i fråga om bankbolags kreditgivning väsentligen spörsmålen om blancokrediter, bundna lån och jäv i kreditförhållandena samt berörde dessutom lån mot säkerhet av aktier i emissionsbolag m. fl. I övrigt föreslogs inga ändringar, bortsett från viss omredigering, i tidigare gällande rätt.

Beträffande blancokrediterna erinrade banklagssakkunniga om att enligt redan gällande lag kunde kortvarig kredit utan särskild säkerhet beviljas affärsidkare i och för hans rörelse och av vederhäftig person dragen växel, betalbar å annan ort, diskonteras utan att

accept erhållits. De med stöd av dessa bestämmelser beviljade krediterna hade dock inte fått någon större omfattning i bankerna, vilket banklagssakkunniga delvis ansåg bero på att begreppet kortvarig enligt bankernas bolagsordningar begränsats till att avse högst tre månader och att omsättning av dessa krediter ej medgavs. Eftersom omloppstiden hos de tillgångar som krediten finansierade både kunde över- och understiga tre månader, kunde varuomsättningens behov av blancokrediter i många fall icke tillgodoses med mindre omsättning av krediten medgavs, påpekade banklagssakkunniga. De sakkunniga förordade därför en sådan uppmjukning av praxis, att omsättning av tremånaderskrediter medgavs i de fall, där den bakomliggande affärstransaktionens egen natur krävde ett dylikt anstånd. Genom detta skulle kredittiden i vissa fall kunna komma att uppgå till sammanlagt inemot ett år. Denna tid borde emellertid icke få överskridas, eftersom krediten därigenom kunde få karaktären av ett stående förlagslån.

Även behoven av förlagskrediter hade understrukits vid flera tillfällen. De kreditanspråk som därvid åsyftades gällde framförallt småföretagarna och avsåg anläggnings- eller förlagsfinansiering. De banklagssakkunniga nämnde de framställningar som gjorts av 1940 års hantverks- och småindustriutredning och småföretagsutredningen. 1945 års bankkommitté, som upplöstes innan preciserade förslag i frågan hunnit utarbetas, anförde i sitt betänkande med förslag till inrättande av en statlig affärsbank beträffande en utvidgning av blancokrediten att det kunde tänkas vara lämpligt att för varje bank fastställa en kreditkvot ev. beräknad såsom viss andel av bankens eget kapital och att ytterligare stadga ett kreditmaximum för varje kredittagare.

Banklagssakkunniga, som för sin del förordade en utvidgning av blancokrediterna i här ifrågasatt riktning, följde i förslaget till lagtext de linjer som skisserats av 1945 års bankkommitté. Kredit utan särskild säkerhet föreslogs sålunda kunna lämnas till ett belopp av i varje särskilt fall högst 50 000 kr. och sammanlagt högst en tiondel av bankbolagets eget kapital till idkare av hantverk och småindustri.

För undvikande av missförstånd ville banklagssakkunniga framhålla vikten av att kreditsäkerhet ställdes i samtliga de fall, då sådan fanns att tillgå. Det framlagda förslaget om rätt att i vissa fall omsätta kortvariga krediter resp. att bevilja blancokrediter åt småföretagare fick således icke tolkas så att därigenom på något sätt skulle ges avkall på den princip som dittills varit gällande i fråga om kreditsäkerhet.

Banklagssakkunniga påpekade att ett genomförande av förslagen endast delvis skulle lösa handelns kreditproblem. Dels skulle handeln icke omfattas av det nya förslaget till blancokrediter, dels hade icke handeln enligt gällande och föreslagna bestämmelser möjlighet att uttaga förlagsinteckning. Enligt banklagssakkunnigas mening rymde den ekonomiska utvecklingen under senare tid moment, vilka kunde motivera en omprövning av gränserna för förlagsteckningsinstitutet. Dithörande frågor föll dock utanför ramen för banklagssakkunnigas uppdrag.

I propositionen i ämnet hade departementschefen ingen erinran mot banklagssakkunnigas förslag att uppmjuka praxis beträffande omsättning av krediter utan särskild säkerhet. Departementschefen betonade dock vikten av att krediter av ifrågavarande slag icke fick karaktären av stående förlagslån utan att lånen behöll sin karaktär av verkligt kortvarig kredit.

Beträffande förslaget till utvidgning av möjligheterna att lämna blancokrediter till att även avse småföretagare inom industri och hantverk förordade departementschefen vissa modifieringar. Krediter skulle sålunda kunna lämnas till småföretagare i gemen. Vidare uppjusterades maximibeloppet från 50 000 till 75 000 kr. Departementschefen rekommenderade bankerna iaktta viss försiktighet vid värderingen av fordringar på grund av dessa lån. Därjämte underströk departementschefen behovet av att bank som beviljat blancokredit av nämnt slag i regel på något sätt måste följa företagets ställning under den tid krediten ägde bestånd. Det borde vidare åvila tillsynsmyndigheten att ge akt på att banken verkligen stod i fortlöpande kontakt med företaget.

I övrigt kan beträffande blancokrediterna nämnas att i propositionen fastslogs — i anslutning till en av banklagssakkunniga förd diskussion — att med stat och kommun »jämförlig samfällighet» icke avsågs samfälligheter utanför den offentligrättsliga kretsen. Dessutom förordade departementschefen i enlighet med framförda förslag från olika remissinstanser, att kredit utan säkerhet förutom till stat, kommun och annan därmed jämförlig samfällighet samt Sveriges allmänna hypoteksbank, Konungariket Sveriges stadshypotekskassa och Svenska jordbrukskreditkassan, även skulle kunna lämnas till sparbank och till centralkassa för jordbrukskredit.

Banklagssakkunniga hade föreslagit viss uppmjukning i bestämmelserna rörande aktielån såtillvida som även aktier i förvaltningsbolag noterade på fondbörsens A: 1-lista skulle kunna belånas. Detta förslag fann sig dock departementschefen icke då vara beredd tillstyrka även om han fann vissa skäl tala för den förordade uppmjukningen.

Slutligen kan nämnas att vissa ändringar rörande förbud eller inskränkningar i rätten att utlämna lån till vissa befattningshavare behandlades i anslutning till förslag av banklagssakkunniga. De av departementschefen i propositionen i ämnet förordade bestämmelserna beträffande bankbolagens kreditgivning bifölls av riksdagen utan ändringar.

Vissa ändringar har företagits i den ursprungliga lydelsen av kreditgivningsbestämmelserna i 1955 års banklag. Ändringarna har tillkommit efter framställningar från bankerna.

Sedan hösten 1958 hade bl. a. affärsbankerna beviljat svenska privatpersoner kortfristiga amorteringslån på mindre belopp utan att kräva särskild säkerhet. Frågan om säkerhet för dessa lån hade då lösts på det sättet att varje bank för sig träffat avtal med något utomstående företag, varigenom detta åtagit sig borgen eller annan garanti för lånens återbetalande.

I skrivelse den 19 december 1958 framhöll tolv bankbolag, att det skulle vara synnerligen önskvärt att bankerna — i stället för att som tidigare träffa avtal med utomstående företag — kunde anlita Lånekassan av 1914 som garant. Efter viss ändring av Lånekassans bolagsordning skulle kassan medverka till dels en av sociala skäl påkallad lånegivning till fysiska personer, som icke förmådde ställa fullt bankmässig säkerhet, dels ock beviljande av s. k. privatlån till fysiska personer, vilka kännetecknas av att de lämnas utan särskild av låntagaren ställd säkerhet samt att varje lån skulle lyda å högst 5 000 kr. och vara ställt att amorteras under högst tre år.

Remissinstanserna ansåg, att den av bankerna gjorda framställningen borde tillgodoses på det sättet, att bankernas

rätt att bevilja blancokrediter utvidgades. Härvid erinrades om att sparbankerna redan hade rätt att ge blancokrediter till belopp av i varje särskilt fall högst 5 000 kr.

Föredragande departementschefen förordade i propositionen i ämnet (1960: 45) att till bestämmelserna om blancokrediter skulle fogas en föreskrift om att bankerna kunde bevilja kredit till annan än småföretagare till ett högsta belopp i varje särskilt fall av 5 000 kr. Propositionen bifölls av riksdagen. Genom en år 1962 vidtagen lagändring höjdes beloppsgränsen till 15 000 kr.

Kreditinstitututredningens förslag till krediters löptid har refererats i det föregående. För en redogörelse av hur frågan om löptiden behandlats vid tidigare tillfällen samt de skäl på vilka nu gällande bestämmelser grundats hänvisas till ifrågavarande delbetänkande som bilagts detta betänkande och till propositionen i ämnet (1965: 113).

Sparbankerna

1920 års sparbankssakkunniga

Sparbankernas karaktär av sparinstitut medförde att snart sagt alla regler ursprungligen hänförde sig till insättarsidan. I 1892 års lag, som gällde till dess att den av år 1923 trädde i kraft, nämndes över huvud taget ej utlåningssidan i den inledande paragrafen som innehöll en definition av sparbank. Det hette där att »med sparbank förstås i denna lag penningeinrättning, som utan rättighet för dess stiftare eller dess rättsinnehafvare att tillgodonjuta andel i den vinst, som å rörelsen kan uppkomma, har till ändamål att af allmänheten till förräntande mottaga penningar och genom räntans läggande till hufvudstolen dem ytterligare förkofra samt medlen i mån af uppsägning återbetala».

1920 års sparbankssakkunniga, som tillsattes för att avge förslag till en mera tidsenlig sparbankslagstiftning, framhöll i sitt den 27 juli 1921 avgivna betänkande, att vid ett angivande av sparbanks verksamhet icke blott inlåningen utan även utlåningen borde omnämnas. De sakkunniga betonade, att utlåningen, vare sig den sker i form av de insatta medlens placering i obligationer eller utlåning i mera populär mening, var sekundär i förhållande till inlåningen. Eftersom sparbankens ändamål var att befordra sparandet, fick utlåningsverksamheten givetvis blott gå ut på att i insättarnas intresse göra de insatta medlen fruktbärande och icke på att fylla viss eller vissa befolkningsgruppers lånebehov. Frånsett detta var nämnda verksamhet väl av den vikt, att den borde ställas vid sidan av inlåningen, ansåg de sakkunniga.

Beträffande detaljregleringen av utlåningsverksamheten grundades de sakkunnigas förslag på en omfattande genomgång av olika placeringsalternativ för de insatta medlen. Inledningsvis framhöll de sakkunniga att eftersom de sparmedel som inflöt till en sparbank regelrätt härrörde från sparbankens verksamhetsområde, måste det anses naturligt att dessa sparmedel i första hand förbehölls verksamhetsområdets kreditbehov. För att undvika förluster till följd av oförsiktig kreditgivning var det önskvärt att en sparbanks ledning hade personlig kännedom om bankens låneklientel. En erinran om att sparbankerna företrädesvis borde tillgodose de kreditbehov som kunde yppas inom deras verksamhetsområden ansågs därför vara på sin plats och intogs i de sakkunnigas lagförslag. En dylik erinran borde enligt de sakkunnigas mening utgöra ett gott stöd för en sparbanksledning som anser sig böra avvisa en utom verksamhetsom-

rådet bosatt lånesökande, vars soliditet icke med visshet kunde bedömas. Å andra sidan betonade de sakkunniga, att en erinran av ifrågavarande slag icke innebar någon uppmaning till sparbankerna att under alla förhållanden låta låneansökningar från verksamhetsområdet gå före andra. I första rummet skulle sparbankerna tillse att en betryggande placering ernåddes.

Det var också intresset att främja en trygg placering som föranledde de sakkunniga att föreslå förbud för sparbank att som pant godkänna inteckning i fartyg eller förlagsinteckning samt begränsning av sparbanks rätt till utlåning mot säkerhet av pant, bestående av aktier eller lottbrev.

I fråga om de nyssnämnda inteckningarna framhöll de sakkunniga att inteckningarnas säkerhet rent juridiskt sett var relativt svag, särskilt i jämförelse med inteckning i fast egendom. Sålunda föll förmånsrätten i intecknat förlag, vilken förmånsrätt endast kunde göras gällande vid konkurs, redan vid den förlagsintecknande egendomens frivilliga försäljning och förmånsrätten i intecknat fartyg löpte ständigt risken att bli försämrad genom uppkomsten av sjöpanträtt, vartill kom, att det vid lånets beviljande ofta nog icke kunde avgöras, i vad mån framför inteckningen gällande sjöpanträtter fanns. Av ännu större betydelse ansåg de sakkunniga vara att de förmögenhetsobjekt ifrågavarande förmånsrätter avsåg lätt blev utsatta för betydande värdefluktuationer.

Det av de sakkunniga föreslagna förbudet mot lån med säkerhet av förlagsinteckning, som de sakkunniga hämtat från 1910 års sparbankskommittés förslag, ansågs knappast komma att vara av större betydelse eftersom lån mot dylik säkerhet endast i mycket ringa utsträckning utlämnats av sparbankerna. Av större betydelse skulle ett förbud mot lån med säkerhet av aktier och lottbrev vara. De sakkunniga erinra härvid om att 1910 års sparbankskommitté föreslagit totalförbud mot belåning av aktier men att detta avstyrkts av flertalet remissinstanser. Så långt som till ett förbud ville de sakkunniga icke gå, men ansåg en begränsning av sparbanks rätt till aktiebelåning vara av behovet påkallad. För att aktiebelåning i större skala måtte kunna ske utan risk för insättarna erfordrades icke blott en starkare fondställning än som kunnat föreskrivas för sparbankerna utan även att vederbörande penninginstituts ledning besatt en mera ingående kännedom om affärslivet och en livligare kontakt med dess representanter än som åtminstone i regel stod sparbanksledningarna till buds. En begränsning framstod också som motiverad ur den synpunkten att sparbankerna icke borde stödja aktiespekulationer.

De sakkunniga ansåg att det väsentliga av vad som önskades uppnås kunde vinnas genom en bestämmelse att en sparbanks utlåning mot pant av aktier eller lottbrev icke måtte överstiga beloppet av sparbankernas fonder. Genom en sådan bestämmelse skulle sparbankerna tvingas sovra de ansökningar för vilka säkerhet av ifrågavarande art erbjöds.

De sakkunniga erinrade om att sparbankerna i Sverige i motsats till vad som gällde för de övriga nordiska länderna icke fick utlämna lån mot växel. Enligt de sakkunnigas mening fanns icke heller behov av att tillåta denna utlåningsform. Tvärtom kunde vägande skäl åberopas mot en ändring. En rätt för sparbankerna att idka växelrörelse skulle sålunda enligt de sakkunniga vara ägnad att upphäva den naturliga arbetsfördelningen mellan sparbankerna och bankbolagen. Med hänsyn till att sparbankernas klientel endast i ringa utsträckning

bestod av köpmän skulle vidare en rätt att utlämna lån mot växel kunna bidra till ett icke önskvärt växelrytteri inom kretsar för vilken denna låneform rätteligen borde vara främmande. Slutligen framhöll de sakkunniga att sparbankernas organisation knappast var avpassad för växelrörelse särskilt med hänsyn till att dylik rörelse förutsatte, att vederbörande penninginstitut håller sina kontor öppna varje söckendag; en förutsättning som då icke var uppfylld för flertalet sparbanker.

Förutom de ovan refererade utlåningsbestämmelserna föreslog de sakkunniga vissa särbestämmelser för att genom sparbankerna tillgodose jordbrukarnas speciella kreditbehov samt vissa jävsbestämmelser för lån till ledamot av sparbanks styrelse, till anställd i sparbank m. m.

De av de sakkunniga förordade bestämmelserna godtogs med endast obetydliga modifikationer av statsmakterna och infördes i 1923 års sparbankslag (SFS 1923: 286).

Vissa förändringar i utlåningsbestämmelserna företogs sedermera. Bl. a. gavs sparbank rätt att — förutom till kommun och annan därmed jämförlig samfällighet — till annan sparbank utlämna lån utan säkerhet.

1955 års sparbankslag

1948 års sparbankssakkunniga föreslog i sitt betänkande (SOU 1954: 10) ganska omfattande redaktionella ändringar i då gällande utlåningsregler men endast få reella ändringar. Det mest betydande faktiska ändringsförslaget avsåg en utvidgning av sparbanks rätt att utlämna blancokrediter. Förutom till kommun och därmed jämställd samfällighet eller annan sparbank föreslogs också blancokrediter kunna utlämnas i övrigt till ett belopp i varje särskilt fall av högst 3 000 kr. och sammanlagt motsvarande högst en femtedel av sparbankens fonder.

Bakgrunden till de sakkunnigas förslag var insikten om att det i stor utsträckning fanns duktigt folk, som för att sätta igång egen rörelse eller för andra liknande syften behövde skaffa sig mindre kapital genom banklån men som icke hade någon säkerhet att erbjuda. För att förhindra att blancokrediter av ifrågavarande slag, som enligt de sakkunnigas förslag icke skulle förbehållas någon viss yrkesgrupp, skulle komma att innebära för stora risker för sparbankerna hade de nyssnämnda maximeringsreglerna uppställts.

De sakkunnigas förslag till utvidgning av sparbankernas blancokrediter föranledde ingen annan erinran vid remissbehandlingen än att riksbanksfullmäktige och kommerskollegium förordade ett från 3 000 kr. till 5 000 kr. höjt individuellt maximibelopp. I propositionen i ämnet (1955: 151) förordade departementschefen denna höjning, som också godtogs av riksdagen. Sedermera har beloppet höjts till 15 000 kr.

I nyssnämnda proposition uttalade departementschefen i övrigt bl. a., att som norm för sparbankernas kreditpolitik hade sedan gammalt gällt, att inlåningen i första hand borde användas till täckande av kreditbehovet i den bygd varifrån inlåningen härrörde. Denna grundsats hade kommit till synes i lagregeln, att sparbanks utlåningsrörelse företrädesvis skulle avse sparbankens verksamhetsområde. Innan en allmän omprövning av frågan om gränsdragningen mellan de olika kreditinstituten kommit till stånd ansåg departementschefen det icke finnas anledning att slopa eller ändra berörda regel.

De sakkunniga hade avvisat tanken, att sparbankerna skulle få utlämna kre-

diter i checkräkning. Denna negativa inställning motiverades med att sparbanksrörelsen i annat fall skulle bli mer affärsbetonad och sparbankerna härigenom komma in på verksamhetsfält, som fick betraktas som främmande för den egentligt sparbanksmässiga verksamheten. Departementschefen anförde i detta sammanhang, att det i avvaktan på att gränsdragningsproblemen blivit närmare belysta fick anses vara befogat att iaktta försiktighet, när fråga uppkom om att i ena eller andra hänseendet rubba vad som traditionellt betraktades som skiljelinjer mellan kreditinstitutens funktionsområden. Ur denna synpunkt ansåg departementschefen det vara lämpligt att vissa spärrar tillämpades i fråga om sparbankernas rätt till checkräkning. Att i enlighet med de sakkunnigas förslag icke alls tillåta checkräkning på kreditsidan fann dock departementschefen vara alltför restriktivt. I departementsförslaget upptogs därför rätt för sparbankerna att bevilja kredit i checkräkning till belopp i varje särskilt fall av högst 25 000 kr. Beloppsbegränsningen har sedermera upphävts.

Enligt 1923 års sparbankslag fick, som nämnts, sparbankerna lämna lån mot pant av aktier och förlagsbevis till ett sammanlagt belopp motsvarande hälften av sparbankens fonder. Denna regel hade oförändrad överförts i sakkunnigförslaget. Under remissbehandlingen hade emellertid ifrågasatts om inte sparbankernas frihet i dessa avseenden borde begränsas. Det hade därvid ansetts, att krediter icke borde få beviljas mot säkerhet i aktier uti s. k. förvaltningsbolag eller i förlagsbevis utfärdade av sådant bolag. Dessutom hade uttalats att sparbanks egna förlagsbevis icke borde få tjäna som pant. Likaså hade gjorts gällande, att sparbank icke såsom lånesäkerhet borde få taga emot bevis om tillskott till sparbankens fonder. I dessa hänseenden ansåg sig departementschefen böra beakta remissynpunkterna. Departementschefen hänvisade härvid till att enahanda regler redan gällde eller i propositionen om ny banklag föreslagits skola gälla för affärsbankerna.

Departementschefens förslag till utlåningsregler godtogs helt av riksdagen.

I samband med att bestämmelser om företagsinteckning införts upphävdes det tidigare förbudet för sparbank att bevilja lån mot inteckning i jordbruksinventarier eller förlagsinteckning.

När det gäller frågan om krediternas löptid får kreditinstitututredningen liksom beträffande affärsbankerna hänvisa till utredningens delbetänkande härom och propositionen i ämnet (1965: 113).

Jordbrukets kreditkassor

Enligt 1915 års kungörelse angående godkännande från det allmännas sida av vissa jordbrukskassor skulle kassas låneverksamhet kunna bestå dels i utlämnande av direkta lån, dels av förmedling av växellån åt kassans medlemmar. Medlems lånerätt begränsades till högst 75 kr. för varje har odlad jord, för vilken delaktighet vunnits i jordbrukskassan. De ändamål, för vilka lån kunde lämnas, angavs i detalj i kungörelsen. Växelkredit fick ej användas för att finansiera bl. a. vissa anläggningar.

Den år 1928 tillsatta jordbruksutredningen tog som en av sina första uppgifter att utarbeta förslag till reformering av jordbrukskasserörelsen. Utredningen framlade i januari 1930 sitt betänkande i ärendet med betydande ändringsförslag bl. a. beträffande bestämmelserna om jordbrukskassas kreditgivning. Redan dessförinnan hade emellertid vissa utvidgningar av de i 1915 års kungörelse

givna reglerna vidtagits. Så tidigt som år 1918 hade medlems lånerätt höjts från 75 till 200 kr. per har och jordbrukskassorna erhållit möjlighet att lämna kredit i löpande räkning. År 1925 ersattes den tidigare preciseringen av för vilka ändamål jordbrukskassa kunde bereda medlem kredit med en exemplifiering av sådana ändamål. Dessutom erhöll jordbrukskassa rätt att vid sidan av andelskrediten bevilja lån mot säkerhet inom 60 % av fastighets jordbruksvärde.

Jordbruksutredningen konstaterade i sitt förenämnda betänkande att utlåningsmöjligheterna enligt då gällande bestämmelser, om hänsyn togs till den föreliggande möjligheten att utöver lånemaximum utlämna lån mot inteckning inom 60 % av fastighets jordbruksvärde, sträckte sig så långt som till ett belopp motsvarande hela detta värde. Enligt jordbruksutredningens mening kunde det icke förnekas att en kredit upp till sådan storlek i förhållande till värdet av jordbrukarens fasta egendom kunde synas hög. Med hänsyn till den tilläggssäkerhet som låntagaren hade att erbjuda i levande och döda inventarier och låntagarens personliga kreditvärdighet i övrigt med eller utan borgensförstärkning ansåg sig dock utredningen kunna förorda ett bibehållande av 200 kr. per andel som lånemaximum.

Beträffande säkerheterna för av jordbrukshavarna beviljad kredit framhöll jordbruksutredningen att man från början icke syntes ha tänkt sig att särskilda säkerheter skulle förekomma. Man syntes i stället ha utgått från att den ömsesidiga personliga ansvarigheten utgjorde en tillfredsställande grund för kreditgivningen samt från den för hela den kooperativa kreditrörelsen grundläggande principen att de lokala kreditföreningarna skulle vara av så begränsad storlek att medlemmarna ägde personlig kännedom om varandras ekonomiska förhållanden och kreditvärdighet. Denna grundtanke i den kooperativa kreditgivningen hade dock enligt jordbruksutredningens åsikt icke upprätthållits i vårt lands jordbrukskasserörelse. Med hänsyn till den relativt begränsade personliga ansvarighet som fanns föreskriven kunde det enligt utredningens mening också ifrågasättas om en dylik grundsats över huvud kunde anses försvarlig. Jordbruksutredningen hade för sin del kommit till den övertygelsen att den kooperativa kreditgivningen måste, om den skulle kunna växa i önskvärd omfattning, skötas på ett i detta hänseende betryggande sätt. Några allmänna riktlinjer för säkerhetens beskaffenhet kunde visserligen, enligt jordbruksutredningens mening, icke anges, men med hänsyn till den kooperativa kreditorganisationens utformning och den utbyggda ledning av kasserörelsen i allmänhet, som föreslagits av utredningen, borde man kunna förvänta att erforderlig försiktighet iakttogs vid prövningen av erbjuden säkerhet.

De av jordbrukskasseutredningen framlagda förslagen till utlåningsbestämmelser godtogs med vissa huvudsakligen redaktionella ändringar av statsmakterna. I den år 1930 utfärdade författningen i ämnet föreskrevs sålunda att för kredit skulle finnas säkerhet som av jordbrukskassans styrelse prövas fullt betryggande. Beloppet för medlems lånemaximum bibehölls vid 200 kronor för varje andel i kassan och likaså bibehölls möjligheten till lån därutöver mot inteckning inom 60 % av fastighets jordbruksvärde. Beträffande formerna för kreditgivningen angavs att jordbrukskassas kreditgivning kunde bestå i utlämnande av reverslån, förmedling av växellån eller beviljande av kredit i räkning, som genom kassans förmedling öppnas hos vederbörande

centralkassa. Beträffande ändamålet med krediterna nämndes ej annat än att jordbrukskassa allmänt som syfte hade att bereda kredit åt medlem som ägde minst en andel i kassan.

År 1936 genomfördes en del ändringar i jordbrukskasselagstiftningen, vilka bl. a. innebar en ökning av lånemöjligheterna genom att andelsteckningen och därmed även lånerätten fick grundas inte enbart på jordbruksvärdet utan också på skogsvärdet.

Den revision av reglerna för jordbrukskasserörelsen, som 1942 års förordning om jordbrukets kreditkassor utgjorde, innebar endast mindre ändringar i kreditgivningsreglerna. I likhet med vad som då redan gällde för sparbankerna intogs emellertid i förordningen ett stadgande om förbud för jordbrukskassa att lämna kredit mot inteckning i jordbruksinventarier eller förlagsinteckning. Dessutom infördes en specificering av vilka säkerheter som fick godtas vid kreditgivning. Säkerheten skulle härvid utgöras av pant i fast eller lös egendom eller fordringsrätt jämväl mot annan än den, åt vilken krediten beviljades.

1950 års jordbrukskasseutredning föreslog i sitt betänkande (SOU 1955: 1) beträffande kreditkassas kreditgivning att det dittillsvarande förbudet att bevilja lån mot förlagsinteckning skulle upphävas. Dessutom föreslog utredningen att staten, kommun eller annan därmed jämförlig samfällighet ävensom allmän kassa eller inrättning, vars reglemente blivit fastställt av Konungen liksom också affärsbanker och sparbanker skulle kunna erhålla kredit utan särskild säkerhet. Jordbrukskasseutredningen föreslog även att de tidigare reglerna om maximerad lånerätt för kasserörelsens medlemmar skulle ersättas med en regel av innebörd att åt samma medlem eller åt medlemmar som är förbundna med varandra i väsentlig intressegemenskap icke skulle få beviljas kredit i sådan omfattning att därav kunde uppkomma fara för kassans säkerhet. Utredningen hade härvid använt motsvarande regel i banklagen som förebild.

I propositionen i ämnet (1956: 122) anslöt sig föredragande departementschefen till förslaget att förlagsinteckning skulle kunna godtas som säkerhet för lån. På från bankinspektionen remissledes framfört förslag ansåg sig dock departementschefen böra införa den begränsningen att centralkassa i varje särskilt fall skulle ge tillstånd till sådant lån. Dessutom begränsades omfattningen av sådana lån till att motsvara högst hälften av den långivande kassans eget kapital.

Föredragande departementschefen biträdde jordbrukskasseutredningens förslag om att kreditkassa skulle få rätt att lämna kredit utan särskild säkerhet till kommuner och annan därmed jämförlig samfällighet samt till av utredningen angivna kreditinstitut. Eftersom kredit till staten enligt departementschefens mening icke torde bli aktuell medtogs icke staten bland ifrågavarande kredittagare. Vid remissbehandlingen hade anmärkts på att jordbrukskasseutredningens förslag icke medgav möjlighet att ge blancokrediter åt enskild låntagare. Föredragande departementschefen ansåg icke att möjlighet skulle medges härtill. Departementchefen ansåg visserligen att den av jordbrukskasseutredningen föreslagna avgränsningen i fråga om krediter utan särskild säkerhet var snäv men att den hade fog för sig med hänsyn dels till spörsmålet om gränsdragningen mellan kreditinstituten, dels till kreditkassornas kooperativa karaktär. Den kooperativa karaktären

innebar, konstaterade departementschefen att låntagarna är medlemmar antingen direkt i den kassa som skall ta ställning till frågan om beviljande av kredit eller i en till sistnämnda kassa ansluten kassa. Genom detta sitt medlemskap och därmed sitt deltagande i jordbrukskasserörelsen kom låntagaren i ett annat och närmare förhållande till långivaren än i fråga om affärsbank eller sparbank, påpekade departementschefen. På grund därav fick riskerna, enligt departementschefens mening, för ett alltför välvilligt bedömande av låntagarens vederhäftighet få anses större i fråga om kreditkassa än i fråga om affärsbank eller sparbank.

Bankinspektionen och Svenska bankföreningen hade i sina remissyttranden betecknat det som en brist att i jordbrukskasseutredningens förslag saknades regler om lån mot säkerhet av aktier eller förlagsbevis. Dessa remissinstanser föreslog att lagstiftningen skulle kompletteras med regler i detta avseende. Föredragande departementschefen delade remissinstansernas uppfattning i frågan och förordade att regler härom skulle införas och att dessa regler såsom föreslagits av inspektionen skulle anknytas till vad som gällde för sparbankerna.

Departementschefen tillstyrkte jordbrukskasseutredningens förslag om att ersätta tidigare lånemaximum med en allmän bestämmelse av det slag som gällde för affärsbankerna. Med en bestämmelse av detta slag skulle enligt departementschefen vinnas att kasserörelsen fick vidgade möjligheter att betjäna sina medlemmar samtidigt som kassemedlemmarna icke onödigtvis skulle drivas att bli flerbanksgäldenärer. Departementschefen erinrade om att slopandet av de gamla spärreglerna skulle komma att ge kassornas utlåning en mera bankmässig prägel varigenom även kraven på bankmässig bedömning av föreliggande låneansökningar skulle komma att stegras. Departementschefen sade sig ha uppmärksammat att det lagrum i BL som var förebild för jordbrukskasseutredningens förslag upptog en bestämmelse om begränsning av affärsbanks långivning mot säkerhet av aktier i samma aktiebolag eller flera aktiebolag som är förbundna med varandra i väsentlig intressegemenskap, men att motsvarighet härtill saknades i jordbrukskasseutredningens förslag. Med hänsyn till att aktiebelåning i jordbrukskasserörelsen förekom i mycket begränsad utsträckning och till att behov av en dylik bestämmelse för kassornas del ej förelåg och ej torde bli aktuell under överskådlig tid ansåg också departementschefen att ifrågavarande bestämmelse kunde undvaras.

De av departementschefen framlagda förslagen till utformning av kreditgivningsregler godtogs av riksdagen.

I likhet med vad som varit fallet för sparbank har ur JkL fr. o. m. år 1967 de särskilda föreskrifterna rörande lån mot säkerhet av inteckning i jordbruksinventarier och förlagsinteckning utmönstrats.

När det gäller frågan om krediternas löptid får kreditinstitututredningen liksom i historiken över affärsbankers och sparbankers kreditgivningsregler hänvisa till utredningens delbetänkande därom och propositionen i ämnet.

Frågan om belåning av aktier i förvaltningsbolag

Som refererats i det föregående stadgas för såväl affärsbanker som sparbanker och jordbrukets kreditkassor förbud att som pant mottaga aktie i bolag vars verksamhet huvudsakligen består i att förvalta eller driva handel med aktier eller som idkar emissionsrörelse. Post-

bankens placeringsreglemente ger ej heller möjlighet att godta sådan säkerhet för kredit. I de vid 1966 års riksdag väckta likalydande motionerna I: 309 och II: 380 yrkades att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte hemställa att frågan om en uppmjukning av förbudet mot pantsättning av aktie i förvaltningsbolag måtte upptas till förnyat övervägande. Bankoutskottet inhämtade yttranden över motionerna från bankinspektionen, Svenska bankföreningen, Svenska sparbanksföreningen och Sveriges jordbrukskasseförbund.

Samtliga remissinstanser tillstyrkte att motionerna skulle ge anledning till åtgärd från riksdagens sida. Bankinspektionen framhöll i sitt yttrande att ett stort antal nya förvaltningsbolag tillkommit under den tid som förflutit sedan 1949 års banklagssakkunniga framlade sitt förslag. Beträffande såväl de äldre som de under senare år tillkomna gäller, framhöll inspektionen, att det var fråga om en grupp företag som sinsemellan visade mycket stora olikheter i fråga om storlek, ledningens kvalitet, konsolidering och utdelningspolitik samt portföljernas sammansättning bl. a. från risksynpunkt. Inspektionen motsatte sig därför bestämt införandet av en lagregel som skulle ge bankerna en obegränsad rätt att belåna aktier i förvaltningsbolag. Ett antal förvaltningsbolag hade, påpekade inspektionen, sina aktier inregistrerade vid fondbörsen. Sådan inregistrering föregås, framhöll inspektionen, av en prövning av att det var fråga om seriösa företag med tillfredsställande kapitalrelation och riskfördelning. Med hänsyn härtill tillstyrkte inspektionen att förbudet mot belåning hävdes beträffande sådana aktier i förvaltningsbolag som är börsnoterade och föreslog i anslutning härtill att 59 § andra stycket BL skulle få följande lydelse:

»Aktie i bolag, vars verksamhet huvudsakligen består i att förvalta eller driva handel med aktier eller som idkar emissionsrörelse, må av bankbolag mottagas som pant allenast om aktierna i bolaget inregistrerats vid fondbörs inom riket.»

Motsvarande ändringar borde enligt bankinspektionen övervägas i 28 § SpL och 37 § JkL.

Bankoutskottet framhöll i sitt utlåtande 1966: 48 att goda skäl framförts för en omprövning av förbudet för kreditinstituten att mottaga förvaltningsbolags aktier såsom pant för lån, åtminstone vad beträffade de börsnoterade investmentbolagen. Dessa bolag var enligt utskottets mening i regel väl konsoliderade och hade sina aktieportföljer sammansatta på sådant sätt att riskspridningen blev god. Därtill kom att deras aktieinnehav som regel hänförde sig huvudsakligen till andra börsnoterade företag. De omständigheter som utskottet anfört innebar enligt utskottets åsikt att köp av förvaltningsbolags aktier inte minst för aktiesparare i liten skala kunde te sig som en lämplig placering. Det gällande belåningsförbudet minskade, enligt utskottet, otvivelaktigt vederbörande aktieägares ekonomiska handlingsfrihet och kunde bl. a. därigenom komma att minska förvaltningsbolagens möjligheter till aktieemission.

Frågan om en ändring av det berörda stadgandet måste dock enligt utskottet ses i ett större sammanhang. Innan en lagändring skedde borde i varje fall garantier föreligga för att inte på nytt sådana missförhållanden uppstod som ursprungligen motiverade förbudets tillkomst, framhöll utskottet. Utskottet var därför icke berett att ansluta sig till bankinspektionens förslag om en omedelbar lagändring utan ansåg att en sådan borde baseras på en grundligare prövning av frågan. Utskottet erinrade här-

vid om att kreditinstitututredningen hade till uppgift att företa en samlad översyn av de bestämmelser som är av betydelse för gränsdragningen mellan institutens verksamhetsområden och att vid denna översyn även det av motionärerna berörda stadgandet torde bli föremål för uppmärksamhet. Riksdagen fattade beslut i överensstämmelse med utskottets utlåtande.

Det av bankinspektionen remissledes till bankoutskottet framförda förslaget utsändes av Kungl. Maj:t för yttrande till kreditinstitututredningen, riksbanksfullmäktige, riksgäldsfullmäktige, Svenska bankföreningen, Svenska sparbanksföreningen och Sveriges jordbrukskasseförbund. I sitt remissyttrande den 10 februari 1967 anförde kreditinstitututredningen följande:

»Utredningen har bland sina arbetsuppgifter att pröva säkerhetsbestämmelserna för kreditinstituten. Bland säkerhetsföreskrifterna ingår för affärsbanker, sparbanker och jordbrukskassor ett förbud att belåna aktier i förvaltningsbolag. Detta förbud infördes för affärsbanker i början av 1930-talet mot bakgrunden av erfarenheterna efter första världskriget. Sedan förbudets tillkomst har uppstått ett antal väl konsoliderade förvaltningsbolag med god riskspridning i sina aktieportföljer. I synnerhet gäller detta för de förvaltningsbolag vilkas aktier är inregistrerade vid fondbörsen. För dessa bolag ger även de på fondbörsen noterade kursvärdena utgångspunkter för bedömning av aktiernas belåningsvärden. Under förutsättning att bankerna tillämpar rimliga belåningsnormer har utredningen, som bedömt frågan endast från solvenssynpunkt, intet att erinra mot bankinspektionens förslag till ändring av 59 § banklagen. Utredningen förutsätter härvid att motsvarande ändring även företas i 28 § sparbankslagen och 37 § jordbrukskasselagen.»

Ledamoten av utredningen herr Callans framhöll i särskilt yttrande följande:

»Jag har ingenting att erinra mot vad utredningens majoritet sålunda anfört. Som majoriteten framhåller har emellertid utlåtandet begränsats till en bedömning av enbart solvensfrågan. Det synes böra framhållas att frågan om upphävande av förbudet mot belåning av aktier i förvaltningsbolag även har andra aspekter. Innan ställning tas till bankinspektionens förslag bör prövas vilken effekten av förslagets realiserande kan bli på relationerna mellan bankerna och näringslivet. För den skull anser jag att utredningen borde ha rekommenderat en närmare prövning av hela frågan. Det torde emellertid inte ankomma på kreditinstitututredningen att företa denna.»

Riksbanksfullmäktige uttalade i sitt yttrande den 23 februari 1967 bl. a. följande:

»Fullmäktige delar bankoutskottets tveksamhet inför vissa aspekter av en omedelbar lagändring i enlighet med bankinspektionens förslag. Detta gäller bl. a. den grundläggande premissen för bankinspektionens förslag, nämligen att inregistrering på fondbörsen utgör ett lämpligt kriterium för undantagandet från belåningsförbudet. Även om det kan visas att de för närvarande börsnoterade företagen uppfyller alla krav, som kan ställas från solvenssynpunkt, måste hänsyn tagas till att ett genomförande av bankinspektionens förslag skulle skapa starka incitament för ytterligare förvaltningsbolag att söka inregistrering vid fondbörsen. Det står icke klart att nuvarande regler och praxis för inregistrering ger tillräckliga garantier för att nytillkommande företag är av samma kvalitet som de för närvarande registrerade. Det bör vidare observeras, att den nu arbetande fondbörsutredningen har som en av sina uppgifter att pröva riktlinjerna för börsintroduktionen. Innebörden i framtiden av den garanti börsintroduktionen ger, kan därför knappast bedömas förrän resultatet av utredningens arbete på denna punkt föreligger.

Utskottet påpekar, att det gällande belåningsförbudet kan begränsa förvaltningsbolagens möjligheter till kapitalanskaffning genom aktieemission. Med hänsyn till den intressegemenskap som existerar mellan investmentbolagen och bankerna, kan belåningsförbudets verkningar i detta avseende enligt fullmäktiges mening spela en viss roll med avseende på de problem som berör bankernas inflytande över näringslivet. Dessa frågor torde komma att belysas i kon-

centrationsutredningens snart föreliggande betänkande. Det synes uppenbart att även förbudets eventuella betydelse i detta sammanhang bör ingå i den avvägning som föregår ett definitivt ställningstagande.

Enligt fullmäktiges mening finnes sålunda starka skäl för bankoutskottets slutsats, att frågan bör prövas ytterligare innan beslut fattas. Av vad fullmäktige anfört framgår att underlaget för en sådan prövning till en del kan erhållas genom redan arbetande offentliga utredningar, nämligen fondbörsutredningen, koncentrationsutredningen och den av bankoutskottet nämnda kreditinstitututredningen.»

Riksgäldsfullmäktige hade i sitt den 9 februari 1967 avgivna yttrande icke något att erinra mot att en uppmjukning kom till stånd av förbudet mot belåning av aktier i förvaltningsbolag. Fullmäktige ansåg emellertid att det borde särskilt utredas hur långt en sådan uppmjukning lämpligen borde gå och vilka garantier som därvid borde ställas för att hindra uppkomsten av sådana missförhållanden som ursprungligen föranlett förbudet.

Svenska sparbanksföreningen och Sveriges jordbrukskasseförbund tillstyrkte bankinspektionens förslag och att motsvarande ändringar genomfördes i SpL resp. JkL. Även Svenska bankföreningen tillstyrkte bankinspektionens förslag för den händelse ej vissa andra förslag till längre gående uppmjukning skulle vinna bifall.

Kungl. Maj:t förordnade den 3 mars 1967 att ärendet skulle överlämnas till kreditinstitututredningen för att — efter samråd med fondbörs- och koncentrationsutredningarna — tas i övervägande vid fullgörandet av utredningsuppdraget.

I skrivelser den 7 april 1967 anhöll kreditinstitututredningen att fondbörs- och koncentrationsutredningarna skulle delge kreditinstitututredningen sina överväganden och förslag avseende prövning från börsstyrelsens sida av registreringssökande företag särskilt investmentbolag resp. sin bedömning av möjligheten att uppmjuka belåningsförbudet för bankerna av investmentbolagsaktier mot bakgrund av bankernas inflytande över näringslivet.

Koncentrationsutredningen anförde i skrivelse den 12 maj 1967 följande:

»Inledningsvis bör framhållas att en företagslednings frihet vid val av bolagsform (rörelsedrivande bolag kontra förvaltningsbolag) medför att tillämpbarhet av ifrågavarande belåningsförbud i stor utsträckning kan undvikas om så önskas. Flera större företag, som formellt är rörelsedrivande, har närmast karaktär av förvaltningsbolag och åtskilliga rörelsedrivande företag har stora innehav av aktier i börsnoterade företag. Senare års ombildningar av rörelsedrivande bolag till förvaltningsbolag får ses mot bakgrund av ändringar i skattelagstiftningen. Bankerna har enligt gällande banklag dessutom generell rätt att överta aktier i företag, vars utveckling varit sådan att banken hotas av förluster på lämnade krediter. Redan av dessa skäl finns det anledning att anta att förbudet mot belåning av aktier i förvaltningsbolag varit av begränsad betydelse såsom ett hinder för affärsbankerna att öka sitt inflytande över näringslivet.

De från inflytandesynpunkt tänkbara effekterna av belåningsförbudets borttagande hänför sig *dels* till de ökade möjligheterna för vissa ägare att ta upp banklån och *dels* till den ökade sannolikheten att banker kommer att överta aktier i förvaltningsbolag till följd av bristande betalningsförmåga hos kredittagare.

Ägare, som genom egna aktieinnehav eller såsom ständigt ombud för andra ägare, har ett starkt inflytande både över förvaltningsbolag och en bank får genom belåningsförbudets borttagande ökade möjligheter att uppta banklån, vilka kan användas för ägarinsatser i andra företag. Härigenom kommer via ägarna den berörda bankens inflytande över näringslivet att öka, förutsatt att dessa ägarinsatser inte kunnat åstadkommas på annat sätt. För närvarande är det enbart vid en storbank, som ägandeförhållanden av ovannämnt slag existerar. I det aktuella fallet är dock ägarintressena i rörelsedrivande företag så omfattande och så fördelade att det kan betvivlas att belåningsförbudet utgjort ett verkligt hinder för önskade kapitaldispositioner.

Genom den föreslagna lagändringen ökas sannolikheten för att börsnoterade aktier i förvaltningsbolag övertas av banker till följd av bristande betalningsförmåga hos kredittagare. För att belysa konsekvenserna härav kan två tänkta fall jämföras. Antag att i ett fall banken övertar aktier i ett industribolag utan eget aktieinnehav och i ett annat fall övertar aktier i ett förvaltningsbolag, som i sin tur innehar aktier i industribolag. Förvärven är beloppsmässigt av samma storlek. Antag vidare att de övertagna aktierna i båda fallen representerar majoritetsintressen av samma relativa storlek och omedelbart eller efter viss tid säljs till ett banken s. k. närstående holdingbolag.

I industrifallet ger aktieförvärvet möjligheter att utöva ett dominerande inflytande över bolagets verksamhet. Huruvida förvärvet av förvaltningsbolagets aktier ger ett motsvarande inflytande över större eller mindre produktionsvolym beror på sammansättningen av förvaltningsbolags aktieportfölj. Om bolaget enbart har aktier i helägda dotterbolag blir möjligheterna till inflytande samma som i industribolagsfallet. Om förvaltningsbolaget enbart har majoritetsintressen och minoritetsintressen tillräckligt stora för att ge 'working control' kommer möjligheterna till dominerande inflytande att avse en större produktionsvolym än i industribolagsfallet. Om förvaltningsbolagets aktieportfölj slutligen enbart består av relativt sett mycket små aktieposter i ett stort antal företag ger majoritetsintresset i förvaltningsbolaget inga möjligheter till inflytande över industriproduktion.

Några generella slutsatser om effekten av tillstånd att belåna aktier i förvaltningsbolag kan inte dras ens när problemet om inflytandets räckvidd renodlas såsom i ovanstående exempel. Tas dessutom hänsyn till att vissa rörelsedrivande bolag har stora aktieposter i andra bolag och att stora skillnader finns i sammansättningen av existerande förvaltningsbolags aktieportföljer framstår belåningsförbudet inte som ett adekvat medel för att hindra affärsbankerna från att öka sitt inflytande över näringslivet på det sätt, som diskuterats i föregående stycke. Vad beträffar *riskerna* vid kreditgivning av ifrågavarande slag vill utredningen understryka de större möjligheterna till riskspridning, som ett förvaltningsbolag har jämfört med andra företag.

Koncentrationsutredningen har således inte kunnat finna att hänsyn till affärsbankernas inflytande över näringslivet leder till starka skäl mot att banker erhåller rättighet att belåna börsnoterade aktier i förvaltningsbolag. Skulle likväl en sådan rättighet befinnas olämplig vill utredningen peka på en alternativ möjlighet att mjuka upp det nu gällande belåningsförbudet.

Koncentrationsutredningen har undersökt ägandeförhållandena 1962/63 inom det privata näringslivet. I de tio förvaltningsbolagen AB Fannyudde, Förvaltnings AB Ratos, Investment AB Asken, AB Custos, Förvaltnings AB Providentia, AB Industrivärden, Investment AB Kinnevik, Investment AB Öresund, AB Investor och Säfveåns AB innehade enligt undersökningen över 85 procent av ägarna aktieposter till ett nominellt värde av högst 10.000 kr och över 95 procent av ägarna aktieposter till ett nominellt värde av högst 50.000 kr. Deklarationsvärdet av dessa aktier ultimo 1962 var i genomsnitt tre gånger högre än nominella värdet. Medgivande för bank att lämna kredit till visst högsta belopp i varje särskilt fall mot pant av börsnoterade aktier i förvaltningsbolag skulle undanröja olägenheterna av nuvarande totalförbud för ett stort antal små aktieägare. Om exempelvis 75.000 kr anges som högsta beloppet skulle för ca 90 procent av aktieägarna i ovanstående bolag innehavet av förvaltningsbolagsaktier belåningsmässigt bli jämställt med innehavet av andra aktier. En kompletterande regel i banklagen av denna innebörd torde från alla synpunkter vara att föredra framför nuvarande totalförbud mot belåning av aktier i förvaltningsbolag.»

Fondbörsutredningen anförde i skrivelse den 10 juli 1967 följande:

»Utredningen har hittills endast preliminärt diskuterat de frågor som avses med kreditinstitututredningens remisskrivelse. För att likväl kunna delge kreditinstitututredningen vissa synpunkter på det föreliggande spörsmålet har utredningen uppdragit åt ledamoten därav, börschefen Algott, att redovisa börsstyrelsens praxis vid introduktion av aktier i förvaltningsbolag. Den av herr Algott i anledning härav upprättade promemorian i ämnet — vilken i vissa delar utgjort underlag för den diskussion som ägt rum inom utredningen — biläggs för kännedom.

Härutöver får utredningen anföra följande.

En av utgångspunkterna för utredningens överväganden i anledning av remissen har varit den frågeställning som kommit till uttryck i bankofullmäktiges den 23 februari 1967 dagtecknade remissvar till Kungl. Maj:t, särskilt huruvida inregistrering på fondbörsen kan antas utgöra lämpligt kriterium, om det gäller att undanta aktier i börsregistrerade förvaltningsbolag från gällande belåningsförbud. — Rörande de krav som hittills upprätthållits, då ansökningar om introduktion av aktier i förvaltningsbolag prövats, torde utredningen få hänvisa till avsnitten II: 2 och II: 3 i nyssnämnda promemoria.

I likhet med vad herr Algott framhållit under II: 1 vill utredningen understryka att det allmänna har möjligheter att ingripa, om rådande praxis beträffande introduktion av aktier i förvaltningsbolag skulle uppmjukas i väsentlig grad.

Utredningen är, såsom inledningsvis uttalats, ännu inte beredd att ta slutgiltig ställning till de frågor remissen avser. Det föreligger dock icke anledning att anta att utredningen skulle tänkas vilja förorda en mindre seriös bedömning av solvensförhållandena för introduktionssökande bolag än den som utbildats inom börsstyrelsen (och som tillsynsmyndigheten lämnat utan erinran). Den skärpning av introduktionskraven i vad angår solvens som börsstyrelsen själv infört synes ligga i linje med de direktiv som utfärdats för utredningen.

Det är uppenbart att börsstyrelsens kvalitetsbedömning av ett bolag i samband med en introduktion av bolagets aktier har en tidsmässigt starkt begränsad giltighet: styrelsen för Stockholms fondbörs har, lika litet som andra börsstyrelser, möjlighet att förutse den kommande kursutvecklingen för ett nyintroducerat bolags aktier. Vidare bör det erinras om att en avregistrering — tvångsvis — av aktierna, när kursen fallit exceptionellt, inte är ägnad att förbättra situationen för exempelvis den kreditgivare vars säkerhet består av just sådana aktier. En sådan avregistrering i ett för bolaget kritiskt läge är tvärtom ägnad att utlösa en oro som kan påskynda eller framkalla ett häftigt och inte alltid motiverat kursfall. Möjligheten att begagna institutet avregistrering såsom regulator är därför begränsad.

I två viktiga hänseenden befinner sig emellertid den som utlämnat kredit mot säkerhet av aktier i ett förvaltningsbolag i ett bättre läge, om aktierna är introducerade på fondbörsen, än eljest.

För det första tillhandahåller fondbörsen en officiell notering av aktierna, varigenom kreditgivaren kontinuerligt hålls underrättad om pantens värde och vid kursfall kan kräva förstärkning av säkerheten eller helt eller delvis uppsäga lånet till återbetalning. Skulle låntagaren vara ur stånd att anpassa sig efter kreditgivarens sålunda framförda krav är det, vidare, lättare att realisera börsnoterade än icke börsnoterade aktier: den dagliga och öppna marknaden gör i allmänhet dessa papper likvida.

Det nyss anförda förutsätter likväl att det vid belåningstillfället föreligger en betryggande marginal mellan den börsnoterade aktiens marknadsvärde och belåningsvärde samt att även därefter detta senare värde *dels* korrigeras för fond- och nyemissioner *dels* fortlöpande ses över så att marginalen ej blir alltför knapp.

Svenska bankföreningen ombesörjer som bekant sedan länge dessa uppgifter genom att kontinuerligt tillhandahålla de reguljära kreditinstituten rekommendationer angående de högsta belåningskurser som bör komma i fråga för lån som säkerställs enbart av börsnoterade aktier. Det kan också konstateras att bankföreningen lyckats anpassa ifrågavarande belåningskurser till en sådan nivå att förlustrisker på lån som säkerställts av börsnoterade aktier praktiskt taget eliminerats.

Det har tidigare vid skilda tillfällen framhållits att aktier i förvaltningsaktiebolag principiellt är riskbärande i högre grad än aktier i andra bolag: aktivsidan motsvaras i allt väsentligt av sådant kapital som bär företagarrisken i rörelsedrivande bolag. Det är också uppenbart att riskmomentet i avseende på aktier i förvaltningsbolag växer i den mån bolagets främmande kapital ökar i förhållande till dess eget. Nu angivna omständigheter ställer krav på särskild uppmärksamhet och försiktighet då det gäller att fastställa belåningskurser för aktier i börsnoterade förvaltningsaktiebolag. För en differentierad bedömning talar inte minst det faktum att dessa bolag i dag företer en sinsemellan oenhetlig balansstruktur.

Såsom ovan framhållits innebär den prövning som börsstyrelsen underkastar ett bolags förhållanden i samband med ansökan om börsintroduktion av aktierna icke något åtagande från börsstyrelsens sida att fortsättningsvis bevaka bolagets utveckling.

Dock medför den fortlöpande kurssättningen på börsen, såsom också anförts, att sådana händelser i fråga om bolaget som erfarenhetsmässigt är ägnade att påverka kursen på dess aktier blir allmänt observerade just till följd av kursrörelserna. Över huvud taget hålles intresset för bolag, vars aktier är börsnoterade, levande och mera remarkabla affärshändelser blir oftast föremål för kommentarer eller debatt. Dessa allmänna erfarenheter låter det förhållandet att ett bolags aktier är börsnoterade framstå såsom en icke oväsentlig fördel för den som i egenskap av panthavare eller eljest önskar följa förändringar i aktiernas marknadsvärde och de omständigheter varpå detta värde beror.»

Den av fondbörsutredningen omnämnda promemorian var av följande lydelse:

»P. M. ang. praxis vid prövning av ansökan om introduktion vid Stockholms fondbörs av aktier i förvaltningsaktiebolag.

I. Promemorians bakgrund.

Bankinspektionen har den 27/9 1966 till riksdagens bankoutskott avgivit remissyttrande över två inom riksdagen väckta likalydande motioner I: 309 och II: 380 angående förbudet mot pantsättning av aktier i vissa bolag. I detta remissvar har ämbetsverket anfört bl. a. följande:

När förbudet mot belåning av aktier i *förvaltningsbolag* infördes i banklagen år 1933, betonades att förbindelser med sådana bolag visat sig vara och enligt sakens natur också måste vara särskilt riskfyllda, eftersom aktiekapitalet i förvaltningsbolag vore i dubbel måtto riskbärande; även bolagets tillgångar — aktier i andra bolag — bestode ju av riskbärande kapital. 1949 års banklagssakkunniga föreslog — på skäl som redovisas i motionerna — att förbudet mot belåning av förvaltningsbolags aktier skulle uppmjukas, ett förslag till vilket inspektionen anslöt sig. Förslaget föranledde emellertid ingen lagstiftningsåtgärd.

Under den tid som därefter förflutit har tillkommit ett stort antal nya förvaltningsbolag. Beträffande såväl de äldre som de under senare år tillkomna gäller, att det här är fråga om en grupp företag, som sinsemellan visar mycket stora olikheter ifråga om storlek, ledningens kvalitet, konsolidering och utdelningspolitik samt portföljernas sammansättning bl. a. från riskfördelningssynpunkt. Inspektionen måste därför bestämt motsätta sig införandet av en lagregel som ger bankerna en obegränsad rätt att belåna aktier i förvaltningsbolag.

Ett antal förvaltningsbolag har sina aktier inregistrerade vid fondbörsen. Sådan inregistrering föregås av en prövning av att det är fråga om seriösa företag med tillfredsställande kapitalrelation och riskfördelning. Med hänsyn härtill och i överensstämmelse med tidigare förslag kan inspektionen således tillstyrka att förbudet mot belåning häves beträffande sådana aktier i förvaltningsbolag som är börsnoterade. Härigenom erhålles en objektiv gränsdragning. Inspektionen förutsätter emellertid därvid att bankerna tillämpar försiktiga belåningsnormer. Vid bestämmandet av belåningsvärdena bör nämligen vederbörlig hänsyn tagas till resp. aktieportföljs kvalitet och sammansättning, då det föreligger väsentliga olikheter även mellan de vid börsen ackrediterade företagen i dessa avseenden.

I enlighet med det sagda föreslås 59 § andra stycket banklagen få följande lydelse:

'Aktie i bolag, vars verksamhet huvudsakligen består i att förvalta eller driva handel med aktier eller som idkar emissionsrörelse, må av bankbolag mottagas som pant allenast om aktierna i bolaget inregistrerats vid fondbörs inom riket.'

Motsvarande ändringar bör övervägas i 28 § sparbankslagen och 37 § jordbrukskasselagen.

Sedan ärendet behandlats i bankoutskottet (utl. 1966: 48) avlät riksdagen den 14/12 1966 skrivelse (1966: 371) till Konungen. I denna skrivelse anmäldes att riksdagen fattat beslut 'i överensstämmelse med vad utskottet hemställt i utlåtandet'. I detta har utskottet anfört bl. a. följande:

Utskottet finner att goda skäl framförts för en omprövning av förbudet för kreditinstituten att mottaga förvaltningsbolags aktier såsom pant för lån, åtminstone vad beträffar de börsnoterade investmentbolagen. Dessa bolag är i regel väl konsoliderade och har sina aktieportföljer sammansatta på sådant sätt att riksspridningen blir god. Därtill kommer att deras aktieinnehav som regel hänför sig huvudsakligen till andra börsnoterade företag. De omständigheter som här anförts gör att köp av förvaltnings-

bolagens aktier inte minst för aktiesparare i liten skala kan te sig som en lämplig placering. Det gällande belåningsförbudet minskar otvivelaktigt vederbörande aktieägares ekonomiska handlingsfrihet och kan bl. a. därigenom komma att minska förvaltningsbolagens möjligheter till aktieemission.

Frågan om en ändring av det här berörda stadgandet måste dock ses i ett större sammanhang. Innan en lagändring sker bör i varje fall garantier föreligga för att inte på nytt sådana missförhållanden uppstår som ursprungligen motiverade förbudets tillkomst. Vidare behöver noga övervägas hur den krets av förvaltningsbolag skall definieras beträffande vars aktier förbudet inte skulle gälla. Utskottet är sålunda inte berett att ansluta sig till bankinspektionens förslag om en omedelbar lagändring utan anser att en sådan bör baseras på en grundligare prövning av frågan.

Kreditinstitututredningen har till uppgift att företa en samlad översyn av de bestämmelser för kreditinstitutens rörelse som är av betydelse för gränsdragningen mellan institutens verksamhetsområden. Vid denna översyn torde även det av motionärerna berörda stadgandet bli föremål för uppmärksamhet. Utskottet, som på grundval av föreliggande material intar en i princip positiv inställning till en uppmjukning av förbudet för kreditinstitut att mottaga aktie i förvaltningsbolag som pant för lån, finner det motiverat att riksdagen för Kungl. Maj:t ger till känna att riksdagen förutsätter att den här berörda frågan blir föremål för prövning genom kreditinstitututredningens försorg.

Innan Kungl. Maj:t effektuerade riksdagens beslut igångsattes ett nytt remissförfarande, i det att bankinspektionens ovannämnda skrivelse av finansdepartementet för yttrande utsändes till — förutom kreditinstitututredningen — bankofullmäktige, riksgäldsfullmäktige och Svenska bankföreningen.

Av dessa remissinstanser ansåg *bankföreningen* 'att det utan risk för insättarna borde kunna överlämnas åt bankerna själva att fritt bedöma i vad mån holdingbolagsaktier kunde anses utgöra en betryggande säkerhet'. — Denna ståndpunkt hade bankföreningen tidigare hävdat i remissyttrande till bankoutskottet, och i överensstämmelse härmed yrkade föreningen i sitt till Kungl. Maj:t avgivna remissutlåtande *i första hand* 'att belåningsfrihet medges på villkor antingen att holdingbolaget är börsnoterat eller att dess tillgångar uteslutande eller så gott som uteslutande består av börsnoterade värdepapper'. — Därest detta förslag ej kunde bifallas yrkade bankföreningen *i andra hand* bifall till bankinspektionens förslag.

Kreditinstitututredningen uttalade följande:

Under förutsättning att bankerna tillämpar rimliga belåningsnormer har utredningen, som bedömt frågan endast från solvenssynpunkt, intet att erinra mot bankinspektionens förslag till ändring av 59 § banklagen. Utredningen förutsätter härvid att motsvarande ändring även företages i 28 § sparbankslagen och 37 § jordbrukskasselagen.

Kommittéledamoten *Callans* avgav följande särskilda yttrande:

Jag har ingenting att erinra mot vad utredningens majoritet sålunda anfört. Som majoriteten framhåller har emellertid utlåtandet begränsats till en bedömning av enbart solvensfrågan. Det synes böra framhållas att frågan om upphävande av förbudet mot belåning av aktier i förvaltningsbolag även har andra aspekter. Innan ställning tas till bankinspektionens förslag bör prövas vilken effekten av förslagets realiserande kan bli på relationerna mellan bankerna och näringslivet. För den skull anser jag att utredningen borde ha rekommenderat en närmare prövning av hela frågan. Det torde emellertid inte ankomma på kreditinstitututredningen att företa denna.

Riksgäldsfullmäktige uttalade att man i och för sig icke hade något att erinra mot att en uppmjukning kommer till stånd av gällande förbud i banklagstiftningen om belåning av aktier i förvaltningsbolag. Fullmäktige tillade:

Därest saken — av samhällsekonomiska skäl eller eljest — skulle anses vara av brådskande beskaffenhet, bör enligt fullmäktiges uppfattning hinder icke föreligga för kreditinstitututredningen att med förtur upptaga och utreda frågan om en ändring i antydd riktning av här ifrågavarande stadganden.

Bankofullmäktige, slutligen, var tveksamma. Efter att ha erinrat om bankoutskottets utlåtande i ämnet till 1966 års riksdag, tillade fullmäktige följande:

Fullmäktige delar bankoutskottets tveksamhet inför vissa aspekter av en omedelbar lagändring i enlighet med bankinspektionens förslag. Detta gäller bl. a. den grundläggande premissen för bankinspektionens förslag, nämligen att inregistrering på fondbörsen utgör ett lämpligt kriterium för undantagandet från belåningsförbudet. Även om det kan visas att de för närvarande börsnoterade företagen uppfyller alla krav, som kan ställas från solvenssynpunkt, måste hänsyn tagas till att ett genomförande av bankinspektionens förslag skulle skapa starka incitament för ytterligare förvaltningsbolag att söka inregistrering vid fondbörsen. Det står icke klart att nuvarande regler och praxis för inregistrering ger tillräckliga garantier för att nytillkommande företag är av samma kvalitet som de för närvarande registrerade. Det bör vidare observeras, att den nu arbetande fondbörsutredningen har som en av sina uppgifter att pröva riktlinjerna för börsintroduktionen. Innebörden i framtiden av den garanti som börsintroduktion ger, kan därför knappast bedömas förrän resultatet av utredningens arbete på denna punkt föreligger.

Utskottet påpekar, att det gällande belåningsförbudet kan begränsa förvaltningsbolagens möjligheter till kapitalanskaffning genom aktieemission. Med hänsyn till den intressegemenskap som existerar mellan investmentbolagen och bankerna, kan belåningsförbudets verkningar i detta avseende enligt fullmäktiges mening spela en viss roll med avseende på de problem som berör bankernas inflytande över näringslivet. Dessa frågor torde komma att belysas i koncentrationsutredningens snart föreliggande betänkande. Det synes uppenbart att även förbudets eventuella betydelse i detta sammanhang bör ingå i den avvägning som föregår ett definitivt ställningstagande.

Enligt fullmäktiges mening finnes sålunda starka skäl för bankoutskottets slutsats, att frågan bör prövas ytterligare innan beslut fattas. Av vad fullmäktige anfört framgår att underlaget för en sådan prövning till en del kan erhållas genom redan arbetande offentliga utredningar, nämligen fondbörsutredningen, koncentrationsutredningen och den av bankoutskottet nämnda kreditinstitututredningen.

Kungl. Maj:t förordnade genom brev till kreditinstitututredningen den 3/3 1967 att riksdagens förenämnda skrivelse jämte övriga handlingar i ärendet skulle överlämnas till kreditinstitututredningen för att efter samråd med fondbörs- och koncentrationsutredningarna tagas i övervägande vid fullgörandet av utredningsuppdraget: finansministern följde med andra ord helt bankofullmäktiges rekommendation.

Ärendet är alltså f. n. anhängigt hos kreditinstitututredningen — och denna har, på grund av de givna direktiven, startat en ny remiss — den tredje i ordningen — och det är på grund härav som ärendet nu ligger på fondbörsutredningens bord.

II: 1. Introduktionsärenden — inledande synpunkter.

Enligt 27 § lagen den 16/5 1919 om fondkommissionsrörelse och fondbörsverksamhet skall för varje fondbörs finnas en av Kungl. Maj:t fastställd börsordning, som obligatoriskt reglerar vissa börsangelägenheter av vikt, däribland 'villkoren för att fondpapper må å börsen göras till föremål för affärer'.

Det är sålunda ytterst Kungl. Maj:t som med stöd av en s. k. blankettföreskrift i den allmänna civillag som börslagstiftningen utgör, reglerar introduktionsförutsättningarna för de värdepapper vilka noteras vid Stockholms fondbörs. På börsstyrelsen ankommer sedan att, inom ramen för börsordningens inregistreringsbestämmelser, utbilda lämplig praxis, liksom det åligger bankinspektionen i dess egenskap av tillsynsmyndighet att övervaka att börsstyrelsen i sin praxis iakttar börsordningens regler och syftet med dessa.

Tilläggas bör att det veterligen aldrig förekommit någon konflikt i inregistreringsfrågor mellan börsstyrelsen och tillsynsmyndigheten under de 47 år som börslagstiftningen varit giltig.

Det bör vidare noteras att Kungl. Maj:t, efter förslag av börsstyrelsen, vid flera tillfällen skärpt introduktionsförutsättningarna för aktier; härtill återkommer framställningen. — I detta sammanhang kan slutligen nämnas att börsstyrelsen under loppet av de senaste tio åren skärpt introduktionspraxis i vad angår marknadsunderlaget.

II: 2. Introduktionsärenden — gällande bestämmelser.

Regler av förevarande art återfinns — förutom i 2 § andra stycket — i 19, 21 samt 23 och 24 §§ 1960 års börsordning.

I det nu aktuella fallet torde alla de introduktionsföreskrifter kunna negligeras

som inte tar sikte på det introduktionssökande bolagets storlek och kvalitet. Intresset koncentreras därför på dessa båda spörsmål.

Vad först angår *aktiekapitalets storlek* är frågan härom direkt reglerad i 21 § första punkten börsordningen, där det heter att inregistrering icke må äga rum av 'aktier i bolag där aktiekapitalet understiger fem miljoner kronor'.

Ehuru börsordningen saknar föreskrift därom torde det kunna tagas för visst, att ett bolag vars aktier vid tiden för introduktionen noteras under pari ej skulle accepteras som börsbolag; härvid bortses från limiterade preferensaktier.

Enligt 1920 och 1929 års börsordningar var 500.000 kr. nedre gränsen för ett börsnoterat bolags aktiekapital. Efter förslag av börsstyrelsen har detta belopp vid tre tillfällen höjts: i 1939 års börsordning till 1.500.000 kr., i 1949 års börsordning till 3.000.000 kr. och i 1960 års börsordning, slutligen, till 5.000.000 kr. Motiveringen till höjningarna har varit önskemålet att anpassa minimikapitalet till penningvärdesutvecklingen. I konsekvens med denna tankegång torde börsstyrelsen f. n. ej vilja diskutera inregistrering av aktiebolag vilkas aktiekapital understiger ca 7 milj. kr. — och med hänsyn till kvalitetskravet kan det antagas, att det minsta dagsvärde som ett börsbolags aktier vid tiden för inregistreringen skall motsvara ligger vid ungefär 10 milj. kr.

Beträffande härefter *kvalitetskravet* återfinnes inget direkt stadgande härom i börsordningen. Bakom det i 19 § andra stycket under punkten 5 redovisade kravet på att ansökan om inregistrering av aktier skall vara åtföljd av 'årsredovisningar och revisionsberättelser för de fem senaste räkenskapsåren' ligger dock uppenbarligen den tanken, att börsstyrelsen genom studium av nämnda handlingar skall kunna bilda sig en uppfattning om sökandebolagets allmänna kvalitet. Att inregistreringen skall föregås av en prövning i detta hänseende framgår vidare rätt tydligt av innehållet i 23 § börsordningen:

Börsstyrelsen äger infordra alla de upplysningar, som kunna anses nödvändiga för bedömande, huruvida till inregistrering anmält värdepapper är av den beskaffenhet, att det bör inregistreras. Styrelsen är icke skyldig att angiva skälen för avslag å ansökan om inregistrering.

Det förhållandet att man kräver en följd av fem årsredovisningar etc. antyder därjämte att bolaget skall ha dokumenterat livskraft. — Från femårsregeln finns emellertid ett undantag som är inskrivet i 19 § sista stycket börsordningen:

I särskilda fall äger börsstyrelsen medgiva inregistrering, ehuru årsredovisning och revisionsberättelse för det bolag, vars aktier skola inregistreras, kunna företes för allenast ett räkenskapsår.

Denna dispensbestämmelse har sin motsvarighet i alla äldre börsordningar, d. v. s. den går tillbaka till tiden för börslagstiftningens tillkomst. Till följd av bristfällig dokumentation kan emellertid motivet till bestämmelsens införande inte spåras. Den har dock — såsom framgår av följande avsnitt — tillämpats mycket restriktivt och med största sannolikhet just i de fall för vilka den varit avsedd.

I detta sammanhang bör till sist nämnas att femårsregeln i avseende på redovisningshandlingar tillkom på börsstyrelsens initiativ i samband med utarbetandet av 1960 års börsordning; dessförinnan räckte det med minst två årsredovisningar etc. Redan under loppet av 50-talet skärpte börsstyrelsen sin praxis vid inregistrering av aktier till att normalt gälla en femårsföljd av redovisningshandlingar.

II: 3. Introduktionsärenden — praktisk handläggning.

Börsstyrelsen tillsatte på hösten 1963 en intern kommitté med uppdrag att se över bl. a. gällande bestämmelser rörande introduktionen av aktier. I sitt på våren 1964 till börsstyrelsen avgivna betänkande i anledning av utredningsuppdraget redogjorde kommittén för gängse handläggning av ansökningar om inregistrering av aktier. Eftersom beskrivningen fortfarande korrekt återger praxis på detta område lämnas här följande citat ur betänkandet:

En representant för det introduktionssökande bolaget, vanligen dess V. D., eller för bolagets bankförbindelse tar underhand kontakt med börschefen och hör sig för om introduktionsförutsättningarna. Befinns härvid att dessa i princip är uppfyllda (frågan huruvida marknadsunderlag föreligger är ofta en stötesten) översänder introduktionssökanden årsredovisningar och revisionsberättelser till börschefen, som i

första hand förvissar sig om att revisionsberättelserna inte innehåller några anmärkningar mot företagsledningen eller att eljest sådana omständigheter föreligger, som är ägnade att diskriminera företaget. Börschefen genomgår härefter systematiskt årsredovisningarna — uppställningar i Aktieägarens uppslagsbok är härvid till god hjälp — samt införskaffar kompletterande uppgifter från bolagets V. D. Dessa avser alltid storleken av samtliga dolda reserver och dessas förändring under femårsperioden, specifikation av bokföringsposter, vilkas benämning är svårbegriplig, redogörelse för eventuella dotterföretag och deras funktioner och tillgångar, aktuella investeringsplaner och sättet för deras finansiering samt en prognos för den närmaste framtiden, i förekommande fall inkluderande förhållandena på företagets exportmarknader.

Uppgifterna lämnas ibland skriftligen men ofta muntligen vid personligt sammanträffande emellan bolagets V. D. och börschefen, varvid den senare gör behövliga anteckningar.

Härefter brukar börschefen göra jämförelser mellan å ena sidan bl. a. kapitalrelationer och likviditetsförhållanden hos det introduktionssökande bolaget och å andra sidan motsvarande data hos redan börsnoterade bolag i samma bransch.

Så snart utredningen är färdig föredrar börschefen ärendet för börsstyrelsens ordförande, som f. ö. förhandsaviserats av börschefen så snart denne börjat syssla med ett nytt introduktionsärende. Är efter föredragningen styrelsens ordförande och börschefen ense om att det ifrågavarande bolagets aktier bör kunna inregistreras vid börsen underrättas bolaget härom i och för uppsättande av skriftlig introduktionsansökan, som därefter föredras inför börsstyrelsen. — Hittills har, under den tid herr Algott varit börschef (sedan juni 1957), icke någon ansökan som preparerats på angivet sätt av styrelsen lämnats utan bifall.

I ett fall har det inträffat att börsstyrelsens ordförande och börschefen efter förhandsgranskning förklarat sig ej kunna avge något bestämt förhandsutlåtande till bolaget. Ansökningen fullföljdes emellertid och bifölls av börsstyrelsen. — Det har vidare i flera fall hänt att ett bolag blivit av börsstyrelsens ordförande och börschefen eller enbart av den senare avrått från att begära inregistrering; rådet har undantagslöst följts.

Beträffande härefter prövningen av sådana introduktionsansökningar som gäller förvaltningsbolag får man skilja på följande tre fall:

1. Bolagets tillgångssida består helt eller så gott som helt av börsnoterade aktier.

2. Bolagets tillgångssida består till viss del av börsnoterade aktier och till viss, ej obetydlig del av icke börsnoterade aktier.

3. Bolagets tillgångssida består helt av icke börsnoterade aktier.

För samtliga tre grupper har bortsetts från förekomsten av smärre poster av likvida medel ävensom andra tillgångsposter som uppenbarligen saknar vikt vid prövningen av bolagets soliditet.

Till vad sålunda anförts bör fogas följande kommentar:

Därest ett bolag tillhör grupp 1 är de till bolagets tillgångssida knutna värdena redan accepterade i börssammanhang och dessutom varje dag prissatta i börsens aktielista. Det blir under sådana förhållanden obehövligt att granska mer än ett års redovisningshandlingar för det introduktionssökande förvaltningsbolaget. Tillhör åter bolaget grupp 2 bör de delar av aktieportföljen som representeras av icke börsnoterat material granskas enligt huvudregeln. Rör det sig om bolag inom grupp 3 bör hela portföljen underkastas prövning enligt nämnda regel, d. v. s. sedan senare delen av 50-talet en femårsgranskning.

I det följande presenteras resultatet av en genomgång av börsstyrelsens protokoll fr. o. m. 1920 i avseende på samtliga de fall där aktier i (vad som enligt den s. k. Annell-lagen numera benämnes) *förvaltningsaktiebolag* introducerats på börsen.

Resultatet redovisas i följande tabell, där — förutom bolagets namn (med gruppsiffra) jämte dagen för inregistreringsbeslutet — angives det procenttal av bolagets tillgångssida som då utgjordes av börsnoterade aktier samt det årsredovisningsmaterial som penetrerats i samband med ärendets avgörande.

III: Slutsatser.

Börsstyrelsens praxis är, såsom framgår av redovisningen i avsnittet II: 3, sedan inemot 30 år väl hävdad. Och man tillämpar numera den under 50-talets senare år införda och

Bolag (grupp)	Dag för beslut	Andel börsaktier	Redovisningsmaterial
Custos (2)	30/1 1939	Ca 50 %	Två år för Custos
Industrivärden (1)	14/3 1945	Ca 85 %	Ett år för Industrivärden[1]
Providentia (1)	3/7 1947	Nästan 100 %	Ett år för Providentia
Ratos (2)	22/6 1954	Ca 40 %	Två år för Ratos
Kinnevik (2)	6/12 1954	Ca 50 %	Två år för Kinnevik[2]
Coronaverken (3)	8/6 1960	0 %	Enligt femårsregeln[3]
Säfveån (1)	1/12 1960	Ca 90 %	Ett år för Säfveån[4]
Sjö-Öresund (1)	8/5 1962	Ca 95 %	Enligt femårsregeln
Fannyudde, f. d. Svenska Jästfabriks AB (2)	8/5 1962	Ca 30 %	Ett år för Fannyudde, fem redovisningsår för Jästfabriksbolaget
Sanna (1)	14/6 1963	100 %	Ett år för Sanna
Promotion (2)	11/12 1963	Ca 65 %	Ett år för Promotion, fem redovisningsår för de icke börsnoterade dotterbolagen
Carnegie (1)	2/6 1965	Ca 85 %	Enligt femårsregeln
Företagsfinans (2)	28/9 1966	Ca 45 %	Ett år för Företagsfinans, fem redovisningsår för de icke börsnoterade dotterbolagen

[1] Introduktionssökanden företedde dessutom en tryckt sammanställning rörande de icke börsnoterade dotterbolagens utveckling under de senaste fem åren.
[2] Vid tidpunkten för inregistreringen var tvåårsregeln den gängse för 'vanliga' bolag.
[3] Bolaget är numera ombildat till rörelsedrivande.
[4] I årsredovisningen för Säfveån lämnades en kortfattad översikt rörande de icke börsnoterade dotterbolagens utveckling under de senaste åren.

i 1960 års börsordning kodifierade 'femårsgranskningen' rigoröst.

Det finns f. n. inga skäl till antagande att börsstyrelsen skulle ändra sin praxis vid prövning av ansökningar om börsintroduktion av aktier i förvaltningsaktiebolag: redan existensen av fondbörsutredningen utgör ett naturligt hinder för styrelsen att i avsevärd mån ändra sin attityd till introduktionsansökningar.

Bankofullmäktiges i det föregående redovisade farhågor för att förvaltningsaktiebolag av lägre kvalitet än som varit fallet under tiden sedan 30-talets slut skulle kunna vinna börsintroduktion synes fördenskull ogrundade.

Stockholm den 11 maj 1967

STIG ALGOTT»

Kreditinstitututredningen

Huvudsyftet med nu gällande bestämmelser för affärsbankers, sparbankers, jordbrukets kreditkassors och postbankens kreditgivning är att trygga institutens solvens. Den för samtliga bankinstitut gällande bestämmelsen om att i allmänhet särskild säkerhet skall ställas för kredit får ses mot denna bakgrund liksom även den att vissa säkerheter icke får godtas för kredit.

Bestämmelserna om vilka säkerheter som ej får godtas är olikartat utformade och även i fråga om formerna för kreditgivning skiljer sig bestämmelserna för de olika typerna av bankinstitut.

Olikheterna i bestämmelsernas utformning har till en del motiverats med att man därmed avsett att åstadkomma eller förutsatt en arbetsfördelning mellan bankinstituten. Sålunda har exempelvis förbudet för sparbank att utlämna kredit mot växel delvis motiverats med att en rätt för sparbank att idka växelrörelse skulle vara ägnad att upphäva en naturlig arbetsfördelning mellan sparbankerna och affärsbankerna. Även i övrigt avspeglar skillnaderna i kreditgivningsreglerna att man velat åstadkomma en viss arbetsfördelning mellan bankinstituten eller förutsatt en mindre universell verksamhetsinriktning hos sparbanker, jordbrukets kreditkassor och postbanken än hos affärsbankerna. Förutom huvudsyftet att trygga solvensen har således kreditgivningsreglerna kommit att medföra en gränsdragningseffekt.

Kreditinstitututredningen anser att huvudsyftet med bestämmelserna om bankinstitutens kreditgivning liksom hittills bör vara att trygga institutens solvens. I anslutning härtill förordar utredningen att även i fortsättningen huvudregeln skall vara att särskild säkerhet skall ställas för kredit. Utredningens i kap. 1 motiverade ställningstagande till gränsdragningsfrågan innebär att styrande lagregler för bankinstituten i princip icke bör användas som gränsdragningsinstrument. Utredningen har i enlighet härmed utgått från att bestämmelserna om bankinstitutens kreditgivning får utformas med utgångspunkt väsentligen från vad som från solvenssynpunkt kan anses motiverat.

Syftet med kravet på särskild säkerhet för lån är att den ställda panten skall kunna garantera kreditens återbetalande. Kravet på säkerhet är ytterst beroende på låntagarens person och kan sägas ingå som ett led i den allmänna bedömningen av en låntagares kreditvärdighet. Å ena sidan kan beträffande en låntagare som man med visshet vet kommer att fullfölja sina förpliktelser sägas att någon ytterligare säkerhet ej behöver ställas. Å andra sidan kan det förutsättas att ett bankinstitut ej lämnar lån till en låntagare som kan väntas ej komma att fullgöra sina åtaganden även om han i och för sig kan ställa godtagbar säkerhet. Mellan dessa ytterligheter kan förekomma en rad olika kombinationer innebärande att kraven på säkerhet kan variera men ändå ge i stort sett samma trygghet för kreditens återbetalande beroende på olikheter i låntagarnas kreditvärdighet.

Mot bakgrund av det anförda skulle kunna övervägas att ge säkerhetskravet en villkorlig innebörd i den meningen att kravet på kvaliten på den ställda säkerheten skulle göras beroende av bedömningen av låntagarens kreditvärdighet. Utredningen har dock icke velat föreslå en utformning av säkerhetskravet efter denna linje bl. a. med hänsyn till det inslag av skönsmässighet som skulle kunna riskeras med en sådan regel. Utredningen förordar i stället att huvudregeln om att särskild säkerhet skall ställas för kredit skall innebära att den ställda säkerheten värderad efter objektivt godtagbara grunder skall täcka hela kreditbeloppet. Genom vissa undantag från denna huvudregel skapas ändock en viss flexibilitet.

På samma sätt som beträffande kapitaltäckningsreglerna anser utredningen att kravet på särskild säkerhet, liksom hittills, skall knytas till säkerhetens karaktär oberoende av låntagarens person. I nuvarande bestämmelser för affärsbanker och jordbrukets kreditkassor kommer detta krav till uttryck i att den ställda säkerheten av bankbolaget resp. kassan skall prövas vara betryggande medan för sparbanker och postbanken används termen fullgod säkerhet. Av

förarbeten och kommentarer till författningstexterna framgår dock icke om man med denna skiljaktiga terminologi avsett att kraven på säkerhet även i sak skulle vara olika. I kommentarerna till BL och SpL sägs sålunda att det åligger affärsbank resp. sparbank att pröva huruvida säkerheten uppfyller kraven och att om instituten godtar säkerheten som betryggande resp. fullgod utan att objektiva skäl kan åberopas, skulle detta kunna föranleda ingripande av tillsynsmyndigheten. Även om man kan ha intolkat en mera restriktiv innebörd i termen fullgod än i termen betryggande synes numera i praktiken någon skillnad knappast kunna upprätthållas mellan de båda termerna. Utredningen anser att termen säkerhet som av bankinstitutet prövas betryggande närmast svarar mot den av utredningen föreslagna betydelsen av säkerhetskravet och förordar därför att denna term i fortsättningen används såväl för affärsbanker och jordbrukets kreditkassor som för sparbanker och Postbanken AB.

För att underlätta en smidig och effektiv kreditförmedling bör bankinstituten enligt utredningens mening ha viss möjlighet att när trygghet för förbindelsernas fullgörande kan anses vara fullt tillfredsställande helt eller delvis ge avkall på kravet på betryggande särskild säkerhet. I nuvarande bestämmelser undantas som framgått av det föregående i första hand staten och kommuner men även vissa andra grupper av låntagare helt från det allmänna kravet på att för kredit ställa särskild säkerhet. De nu gällande reglerna företer emellertid i detta avseende vissa olikheter (jfr tablå 6: 1). Utredningen föreslår att reglerna även på denna punkt görs enhetliga och även att kretsen vidgas något. Enligt utredningens förslag skulle härvid affärsbanker, sparbanker, jordbrukets kreditkassor och Postbanken AB få utlämna kredit utan särskild säkerhet till staten, kommun, Postbanken AB, affärsbank, sparbank, försäkringsbolag, kreditaktiebolag eller allmän kassa eller inrättning, vars reglemente fastställts av Konungen.

Utredningen förordar därutöver att nu gällande undantag från kravet på särskild säkerhet för affärsbankerna i fråga om kortvarig kredit till affärsidkare i och för hans rörelse, därest med hänsyn till omständigheterna trygghet för förbindelsernas fullgörande ändock kan anses föreligga, även fortsättningsvis skall gälla med av utredningen föreslagen terminologisk ändring från affärsidkare till näringsidkare. Utredningen anser att motsvarande undantag även kan medges övriga typer av bankinstitut utan våda från solvenssynpunkt. Möjligen kan vissa risker föreligga att ge institut med begränsade resurser denna möjlighet. Detta är i så fall en fråga som bör kunna regleras genom reglementen och bolagsordningar.

Från gällande rätt har utredningen i sitt förslag övertagit möjligheterna att lämna kredit utan särskild säkerhet till samfällighet som avses i lagen den 16 december 1966 (nr 700) om vissa gemensamhetsanläggningar. Däremot har utredningen såsom obehövlig utmönstrat den enligt BL nu givna möjligheten att lämna kredit mot icke accepterad växel, betalbar på annan ort och dragen av vederhäftig person.

Förutom nyssnämnda undantag från huvudregeln om att för lån skall ställas betryggande säkerhet, vilka undantag i allt väsentligt medges i nu gällande författningar, har utredningen ansett det rimligt att bankinstitut skall ha möjlighet att i begränsad omfattning även i övrigt kunna lämna kredit utan krav på särskild, betryggande säkerhet. En

given förutsättning är att prövningen av låntagarens kreditvärdighet tillåter detta. Det medgivna undantaget betyder sålunda lika litet som beträffande de nyssnämnda låntagarna ett avsteg från grundsatsen att trygghet skall föreligga för förbindelsernas fullgörande. Utredningen vill erinra om att — som framgått av det föregående — affärsbanker och sparbanker enligt gällande bestämmelser har möjlighet att lämna lån utan särskild säkerhet inom en given ram med vissa begränsningar av de i varje fall utlånade beloppen. Utredningen föreslår i anslutning härtill att bankinstituten erhåller möjlighet att inom en viss ram, angiven som en procentuell andel av det egna kapitalet, får bevilja kredit utan krav på särskild, betryggande säkerhet. Däremot behöver ej enligt utredningens mening några i författning givna krav på begränsning av det enskilda lånebeloppet fortsättningsvis uppställas. Det bör kunna ankomma på tillsynsmyndigheten att uppställa de begränsningar av lånebeloppens höjd som med hänsyn till det långivande bankinstitutets storlek kan komma att visa sig påkallade. Utredningen föreslår att ramen fastställs till hälften av det egna kapitalet och att denna kvot skall gälla såväl för affärsbanker som sparbanker, jordbrukets kreditkassor och Postbanken AB.

I nu gällande bestämmelser uppräknas för affärsbanker, sparbanker och jordbrukets kreditkassor vissa säkerheter mot vilka lån ej får beviljas. För postbanken är de nuvarande reglerna mest restriktivt utformade. Enligt utredningens mening innebär det allmänna kravet att för lån skall ställas säkerhet som prövas vara betryggande att några andra inskränkningar i princip ej är erforderliga. Kan ej objektiva skäl anföras för att säkerheten är betryggande kan därmed ej heller lånet beviljas såvida ej de i det föregående föreslagna undantagsbestämmelserna kan tillämpas.

Utredningen anser det därför — utöver bestämmelserna i BL, SpL och JkL om förbud att såsom pant mottaga egen aktie, eget tillskottsbevis resp. eget andels- eller tillskottsbevis — endast i ett avseende fortfarande vara befogat att i författning meddela begränsning av vad som får godtas som säkerhet nämligen i fråga om aktier i förvaltningsbolag.

Som refererats i det föregående får bankinstitut enligt nu gällande regler som pant ej mottaga aktie i förvaltningsbolag. Som likaledes närmare refererats i det föregående har i anslutning till behandlingen av två vid 1966 års riksdag väckta motioner framlagts vissa förslag om uppmjukning av detta förbud. Bankinspektionen har sålunda föreslagit att förbudet att mottaga aktie i förvaltningsbolag såsom pant endast skulle omfatta icke börsnoterade förvaltningsbolag. Vid remissbehandlingen av detta förslag har kreditinstitututredningen under hänvisning bl. a. till att de på fondbörsen noterade kursvärdena gav utgångspunkter för bedömning av aktiernas belåningsvärden från solvenssynpunkt inte haft något att erinra mot bankinspektionens förslag. Inte heller övriga remissinstanser har från solvenssynpunkt haft något att erinra mot att aktie i de f. n. börsnoterade förvaltningsbolagen får belånas.

Bl. a. riksbanksfullmäktige har emellertid påtalat att frågan om belåning av aktier i förvaltningsbolag även spelade viss roll med avseende på de problem som berör bankernas inflytande över näringslivet. Det stod vidare enligt fullmäktige icke klart att nuvarande regler eller de regler som i framtiden kunde komma att gälla för inregistrering vid fondbörsen gav tillräckliga garantier för att nytillkomna företag var av samma

kvalitet som de för närvarande registrerade. Ärendet har som nämnts överlämnats till kreditinstitututredningen för att i samråd med fondbörs- och koncentrationsutredningarna tas under övervägande vid fullgörandet av utredningsuppdraget. Kreditinstitututredningen har som framgått av det föregående inhämtat yttrande i frågan från nyssnämnda utredningar och yttrandena har där återgetts in extenso.

Enligt koncentrationsutredningen kan från synpunkten av bankernas inflytande över näringslivet inga starka skäl anföras mot att bank erhåller möjlighet att belåna börsnoterade aktier i förvaltningsbolag.

Fondbörsutredningen har påpekat att det icke föreligger anledning att anta att utredningen skulle tänkas vilja förorda en mindre seriös bedömning av solvensförhållandena för introduktionssökande bolag än den som utbildats inom börsstyrelsen (och som tillsynsmyndigheten lämnat utan erinran). Den skärpning av introduktionskraven i vad angår solvens som börsstyrelsen själv infört synes ligga i linje med de direktiv som utfärdats för utredningen. Fondbörsutredningen har slutligen i sitt uttalande framhållit att det förhållandet att ett aktiebolags aktier är börsnoterade framstår som en icke oväsentlig fördel för den som i egenskap av panthavare eller eljest önskar följa förändringar i aktiernas marknadsvärde och de omständigheter varpå detta värde beror.

Efter de sålunda inhämtade synpunkterna har enighet uppnåtts inom kreditinstitututredningen om att förorda rätt för bankinstituten att få belåna aktie i börsnoterat förvaltningsbolag.

I fråga om bankinstitutens möjligheter att bevilja kredit i olika former stadgas för närvarande vissa begränsningar för sparbanker och postbanken, medan några närmare föreskrifter ej meddelas för affärsbanker. För jordbrukets kreditkassor uttalas vilka låneformer som får användas (jfr tablå 6: 2). Enligt utredningens mening är det angeläget att bankinstituten har möjlighet att välja den kreditform som bäst motsvarar det i varje särskilt fall föreliggande kreditbehovet. I konsekvens härmed har utredningen ej upptagit några föreskrifter om låneform i författningsförslagen för bankinstituten.

Som framgått av det föregående föreskrivs för affärsbanker och jordbrukets kreditkassor att åt en och samma låntagare ej får beviljas kredit i sådan utsträckning att fara för det enskilda institutets solvens uppkommer. Genom denna regel åsyftas att åstadkomma en riskspridning av institutens placeringar. Utredningen anser att de argument, som i detta hänseende framfördes av 1924 års bankkommitté och för vilka redogjorts i det föregående, alltjämt äger giltighet. Utredningen förordar därför att nuvarande för affärsbanker och jordbrukets kreditkassor givna bestämmelser om att åt en och samma kredittagare icke får beviljas kredit i sådan utsträckning att fara för bankens resp. kassans säkerhet uppkommer även i fortsättningen bibehålls och att motsvarande bestämmelse också införs för sparbankerna och Postbanken AB.

Som vidare framgått av det föregående har utredningen i delbetänkande den 7 oktober 1964 framlagt förslag till bestämmelser om krediters löptid för affärsbanker, sparbanker, jordbrukets kreditkassor och postbanken. Detta delbetänkande har som bilaga fogats till nu föreliggande betänkande. Bestämmelserna om krediters löptid har sedermera ändrats på av utredningen i delbetänkandet föreslaget sätt med undantag för postbanken.

Utredningens författningsförslag avseende Postbanken AB omfattar regler om tidsbundna krediter av samma innehåll som för de övriga typerna av bankinstitut redan gällande.

Utredningen, som i delbetänkandet angett att de där framlagda förslagen utgjorde utredningens slutliga ställningstagande i frågan, har i övrigt endast i ett avseende funnit anledning föreslå ändringar i numera gällande författningar rörande krediters löptid. Det gäller härvid den i 29 § SpL intagna bestämmelsen att för borgenslån skall utfästas årlig avbetalning i förhållande till den tid för vilket lånet beviljats och att sådant lån ej får utestå längre tid än femton år, varvid för studielån frihet från avbetalning må medges i högst fem år och för annat lån högst tre år. Utredningen finner det ej nödvändigt att denna speciella föreskrift vidare skall förekomma i SpL eftersom enligt utredningens mening de argument som från utredningens sida anfördes i fråga om krediters löptid i allmänhet är tillämpliga även för lån av nämnda slag. Utredningen har därför icke intagit denna bestämmelse i SpL i sina författningsförslag.

KAPITEL 7

Bankinstitutens kapitaltäckning

Gällande rätt

Enligt gällande bestämmelser får affärsbanker, sparbanker och jordbrukets kreditkassor icke mottaga inlåning till högre belopp än som motsvarar summan av inneliggande kassa, vissa andra särskilt nämnda tillgångar och viss multipel av institutets eget kapital. Reglerna om inlåningsrätten är olikartat utformade för affärsbanker å ena sidan och sparbanker och jordbrukets kreditkassor å den andra i fråga om såväl multiplernas storlek och utformning som de särskilt nämnda s. k. täckningsfria tillgångarna.

Affärsbankerna

Bestämmelserna om inlåningsrätt återfinns för *bankbolagen* i BL:s 62 §. Enligt denna gäller som huvudregel att bankbolag äger mottaga inlåning med ett belopp motsvarande, om bolagets eget kapital icke överstiger 5 milj. kr., fem gånger det egna kapitalet samt, om bolagets eget kapital är större än 5 milj. kr., 25 milj. kr. ökat med tio gånger skillnaden mellan bolagets eget kapital och 5 milj. kr. Därutöver äger bankbolag mottaga inlåning med ett belopp motsvarande summan av

a) bankbolagets inneliggande kassa;

b) vad för bankbolagets räkning innestår hos riksbanken eller riksgäldskontoret eller på postgiro eller hos annan inländsk affärsbank, Svenska jordbrukskreditkassan eller centralkassa för jordbrukskredit;

c) bankbolaget tillhöriga, på inländsk penninginrättning dragna checkar samt av inländsk bank, Svenska jordbrukskreditkassan eller centralkassa för jordbrukskredit utställda egna växlar, betalbara vid anfordran;

d) marknadsvärdet, dock högst nominella värdet, på bankbolaget tillhöriga av svenska staten utfärdade skattkammarväxlar samt på sådana bolaget tillhöriga obligationer, vilka utfärdats av svenska staten, Sveriges allmänna hypoteksbank eller Konungariket Sveriges stadshypotekskassa, under förutsättning att obligationernas återstående löptid icke överstiger fem år;

e) tre fjärdedelar av marknadsvärdet, dock högst tre fjärdedelar av nominella värdet, på sådana bankbolaget tillhöriga obligationer, som avses under d) men vilkas återstående löptid överstiger fem år;

f) tre fjärdedelar av marknadsvärdet, dock högst tre fjärdedelar av nominella värdet, på andra bankbolaget tillhöriga inhemska obligationer, vilka är av fullgod beskaffenhet; samt

g) intill ett sammanlagt belopp, motsvarande högst tre gånger bankbolagets eget kapital och högst 700 milj. kr. fordringar för vilka säkerheten utgörs av

fullgoda inhemska obligationer, därvid obligationerna skall medräknas till så stor del av sitt värde som angetts under d)—f),

inteckning i jordbruksfastighet eller sådan bostads- eller affärsfastighet, som är belägen inom område, för vilket stadsplan eller byggnadsplan fastställts, inom

60 % av senast fastställda taxeringsvärdet, eller

inteckning i tomträtt till bebyggd fastighet, såvida den eller de byggnader, som finns uppförda därpå, är avsedda väsentligen för bostadsändamål, inom 60 % av senast fastställda taxeringsvärde på byggnaderna.

Med inlåning avses enligt ifrågavarande paragraf i BL dels bankbolags samtliga skuldförbindelser utom av affärsbanken företagen förlagsupplåning samt vad som må vara outtaget av krediter i räkning, som bankbolaget beviljat, dels beloppet av de garantiförbindelser som bankbolaget iklätt sig i den mån dessa förpliktelser icke täcks av hos bankbolaget insatta, till bankbolaget pantförskrivna medel.

BL ger inte någon uttrycklig definition av vad som skall avses med eget kapital. Av förarbetena och kommentaren till BL framgår dock att med eget kapital avses bankbolagets aktiekapital, reservfond, dispositionsfond, vinstbalans och andra därmed jämförliga avsättningar. Med eget kapital må i inlåningsrättshänseende under vissa förutsättningar jämställas av bankbolaget utställda förlagsbevis intill ett belopp motsvarande bolagets aktiekapital.

Sparbankerna och centralkassorna för jordbrukskredit

För *sparbanker och centralkassor för jordbrukskredit* är inlåningsrätten utformad efter en och samma modell. Bestämmelserna, som återfinns i 27 § SpL resp. 34 § i JkL, innebär att liksom affärsbankerna får sparbanker och centralkassor mottaga inlåning intill dels ett belopp motsvarande vissa täckningsfria tillgångar, dels ett belopp motsvarande viss multipel av eget kapital (för sparbank egna fonder). I förhållande till affärsbankerna är emellertid de täckningsfria tillgångarna av väsentligt mindre omfattning medan multiplerna är större och även fått en annan konstruktion än vad som gäller för affärsbankerna. De täckningsfria tillgångarna utgör för:

Sparbank

a) sparbankens inneliggande kassa;

b) vad för sparbankens räkning innestår hos Sveriges riksbank, riksgäldskontoret eller postsparbanken eller på postgiro eller hos inländskt bankaktiebolag, Svenska jordbrukskreditkassan eller centralkassa för jordbrukskredit;

c) sparbanken tillhöriga, på inländsk penninginrättning dragna checkar ävensom, i den mån återstående löptid utgör högst ett år, skattkammarväxlar samt statens, Sveriges allmänna hypoteksbanks och Konungariket Sveriges stadshypotekskassas obligationer.

Centralkassa

a) hos centralkassan och de anslutna jordbrukskassorna inneliggande kassa;

b) vad för centralkassans räkning innestår hos Sveriges riksbank, riksgäldskontoret eller postsparbanken eller på postgiro eller hos inländskt bankaktiebolag, sparbank eller annan centralkassa;

c) centralkassan och de anslutna jordbrukskassorna tillhöriga, på inländsk penninginrättning dragna checkar samt av inländsk bank eller av sparbank eller av annan centralkassa utställda egna växlar betalbara vid anfordran ävensom, i den mån återstående löptid utgör högst ett år, skattkammarväxlar samt statens, Sveriges allmänna hypoteksbanks och Konungariket Sveriges stadshypotekskassas obligationer.

Utöver ett belopp motsvarande de under a)—c) nämnda tillgångarna äger sparbank och centralkassa för jordbrukskredit mottaga inlåning med ett belopp motsvarande 50 gånger sparbanks egna fonder resp. centralkassas och de anslutna jordbrukskassornas eget kapital. Vid sidan av denna 50-gångerregel finns emellertid en kompletterande regel enligt vilken sparbanks och centralkassas inlåningsrätt begränsas till 12,5 gånger egna fonder resp. eget kapital. Vid appliceringen av denna regel skall förutom de under a)—c) nämnda tillgångarna för såväl sparbanker som centralkassor även borträknas följande tillgångar:

d) marknadsvärdet, dock högst nominella värdet, på institutet tillhöriga av svenska staten utfärdade skattkammarväxlar, på sådana institutet tillhöriga obligationer vilka utfärdats av svenska staten, Sveriges allmänna hypoteksbank eller Konungariket Sveriges stadshypotekskassa samt på andra, institutet tillhöriga inhemska obligationer, vilka är av fullgod beskaffenhet;

e) fordringar på grund av lån, för vilkas fulla gäldande staten, kommun eller därmed jämförlig samfällighet är ansvarig samt

f) fordringar, för vilka säkerheten utgörs av fullgoda inhemska obligationer, beräknade till marknadsvärdet, dock högst nominella värdet,

inteckning i jordbruks-, bostads- eller affärsfastighet inom 60 % av senast fastställda taxeringsvärdet, eller

inteckning i tomträtt till bebyggd fastighet, såvida den eller de byggnader, som finns uppförda därpå, är avsedda väsentligen för bostadsändamål, inom 60 % av senast fastställda taxeringsvärde på byggnaderna.

Om 50-gångerregeln eller 12,5-gångerregeln gäller är beroende av strukturen hos sparbanks eller centralkassas placeringar. Om de täckningskrävande placeringarna, dvs. andra än de under a)—c) nämnda, är fördelade med mer än tre fjärdedelar på sådana placeringar som nämnts under d)—f) gäller 50-gångerregeln medan i annat fall 12,5-gångerregeln träder i funktion.

Begreppet inlåning har för jordbrukets kreditkassor enligt stadganden i paragrafen om inlåningsrätten samma innebörd som för affärsbankerna. Däremot saknas i SpL ett speciellt stadgande om vad som skall förstås med inlåning. Enligt kommentaren till SpL må dock stadgandet i BL tjäna som ledning också för hur termen inlåning bör tydas i sparbankssammanhang. Till inlåning skulle då normalt hänföras samtliga poster på balansräkningens skuldsida utom de egna fonderna samt posten »Inkomst- och diverse räkningar».

Beträffande vad som skall avses med sparbanks egna fonder stadgas i SpL:s 48 § första stycket 9 att benämningen fond endast må användas för grundfond, reservfond och garantifond. För jordbrukets kreditkassor förekommer däremot icke i lagtexten någon bestämning av vad som skall räknas som kassornas eget kapital. Begreppet torde dock ha samma innebörd som i BL. I inlåningsrättshänseende må med egna fonder och eget kapital under vissa betingelser likställas förlagsupplåning intill ett belopp motsvarande för sparbank sparbankens reservfond och för jordbrukets kreditkassor centralkassas och de anslutna jordbrukskassornas eget kapital.

Historik

Affärsbankerna

1911 års lag

Förslag om att i lag reglera bankaktiebolagens inlåning framlades första gången av 1907 års bankkommitté. Tidigare hade inlåningen endast reglerats ge-

nom bestämmelser i bolagsordningen för mindre bankbolag, dvs. banker med grundfond understigande 1 milj. kr. I praktiken hade dock vissa krav på en viss relation mellan bankens eget kapital och inlåningen upprätthållits även för de större bankerna.

1907 års bankkommitté föreslog att i lag skulle fastställas att inlåningen icke finge överstiga ett visst relationstal av fondernas belopp.

Som fonder räknades härvid grundfond, reservfond och dispositionsfond. Som motiv anförde kommittén, att fonderna kunde anses som delägarnas tillskott för att säkerställa insättarna för förlust, och att det måste medges, att under i övrigt likartade förhållanden insättarnas säkerhet, som lagstiftningen i första rummet har att tillgodose, är dubbelt större i en bank, vars fonder motsvarar t.ex. en tredjedel av inlåningen, än i den, där de blott uppgår till en sjättedel av denna. Beträffande relationstalets storlek uttalade 1907 års bankkommitté, att inlåningen icke bör få överstiga fem gånger fondernas belopp. Att man då kom fram till nämnda relationstal synes enligt 1949 års banklagssakkunniga ha sammanhängt med att av de dåvarande åttio bankerna endast tio hade en inlåning, som något översteg den angivna gränsen. Kommitténs förslag till relationstal godtogs av statsmakterna och ingick i 49 § i 1911 års lag. Den första lagfästa bestämmelsen om bankaktiebolags inlåningsrätt kom därigenom att lyda: »Bankaktiebolags inlåning må ej överstiga fem gånger beloppet av bolagets egna fonder.»

Under den inflationsperiod som satte in under första världskriget kunde de större bankaktiebolagen icke hålla den angivna fondtäckningen på 20 %. På begäran av Svenska bankföreningen upphävdes därför inlåningsbestämmelserna för banker med fonder uppgående till mer än 5 milj. kr. genom särskild lag år 1917. Denna lags giltighet förlängdes successivt intill år 1921, då nya inlåningsbestämmelser (SFS 1920: 211) trädde i kraft. Till 1920 års regler hade bank- och fondinspektionen framlagt förslag sedan riksdagen begärt avveckling av 1917 års provisorium. 1920 års lagändring innebar fortfarande fondtäckning för inlåningen utom i fråga om vad som för mindre bolag innestod hos annat inländskt bankbolag men kraven på fondtäckning differentierades. För bankbolag med eget kapital om högst 5 milj. kr. bibehölls den tidigare regeln om att inlåningen högst må uppgå till fem gånger egna fonder. Större bolag skulle dessutom äga mottaga inlåning med nio gånger de egna fondernas belopp till den del fonderna översteg 5 milj. kr. Inlåningssumman fick dock icke överstiga åtta gånger beloppet av bolagets samlade fonder.

De nämnda bestämmelserna innebar, att fondtäckningskravet för mindre bolag kom att fortfarande uppgå till 20 % för att därefter sjunka för bolag med större eget kapital än 5 milj. kr. tills 8-gångerregeln trädde i funktion, vilket skedde vid egna fonder om 20 milj. kr. Vid detta och större belopp blev således fondtäckningskravet det lägsta eller 12,5 %.

I motiveringen till sitt förslag om ändrade fondtäckningskrav anförde bank- och fondinspektionen, att man trott att den under kriget ökade inlåningen var av tillfällig beskaffenhet men att detta inte visat sig vara fallet. En utvidgning av inlåningsrätten för de större bankerna till en 8-gångerregel vore därför enligt inspektionens mening lämplig om man ville anpassa sig efter de förhållanden, som inträtt under den tid fondtäckningskravet varit satt ur kraft för de större bankerna.

Provisoriska bestämmelser under 1920—1940-talen

Den utformning lagrummet om inlåning fick genom 1920 års ändring kvarstod oförändrad tills nu gällande lag trädde i kraft den 1 januari 1956. Utvecklingen medförde emellertid att bankerna fick svårigheter att hålla den ram för inlåningen som angavs i 1920 års lag. Redan år 1923 antogs en särskild lag, enligt vilken Kungl. Maj:t för viss bank kunde medge att förlagskapital likställdes med bankens egna fonder. Lagen vars giltighetstid begränsades till utgången av år 1925 fick tillämpning endast för två banker, för båda till utgången av deras oktrojtider, år 1925 resp. år 1931.

Genom en särskild lag år 1934, med tvåårig giltighetstid, gavs Kungl. Maj:t rätt att undantagsvis medge bank rätt att mottaga större inlåning än enligt banklagen. Liksom den särskilda lagen år 1923 kan 1934 års särskilda lag anses vara betingad av tillfälliga omständigheter berörande endast enstaka banker. Den starka inlåningsökningen under senare delen av 1930-talet, sedan den ekonomiska krisen under årtiondets förra del övervunnits, ledde emellertid till mera utbredda svårigheter att upprätthålla kraven på fondtäckning av inlåningen. Efter förslag av bankinspektionen antogs år 1938 en särskild lag (SFS 1938: 180), varigenom Konungen bemyndigades att på ansökan medge bank att för viss bestämd tid, dock ej längre än t. o. m. den 30 juni 1943, mottaga inlåning utöver den enligt lagen tillåtna med ett belopp högst motsvarande vad för bankens räkning innestod hos riksbanken.

I samband med krigsutbrottet inträdde en minskning i inlåningen, men denna var endast av tillfällig art, och en förnyad kraftig ökning föranledde Svenska bankföreningen att i skrivelse den 12 november 1942 ta upp frågan om lättnader i inlåningsrättsbestämmelserna. Efter att ha erinrat om att då gällande bestämmelser var strängare än i varje annat land, påpekade bankföreningen, att ett stort antal banker hade en inlåning som översteg den i banklagen angivna maximigränsen. För vissa banker mötte det t. o. m. svårigheter att icke överskrida den genom 1938 års lag vidgade ramen. Som enda möjlighet att lösa frågan angav bankföreningen ändrad lagstiftning, eftersom andra vägar, nämligen minskad inlåning resp. fondökning, icke ansågs framkomliga. Bankföreningen förordade en provisorisk lagstiftning — provisoriet föranlett av att en definitiv revision icke kunde påräknas komma att vidtas tillräckligt snabbt — innebärande dels att vissa slag av inlånade medel icke skulle medräknas vid fastställandet av relationstalet mellan inlåningssumman och fonderna, dels att de större bankerna skulle befrias från skyldigheten att hålla inlåningen inom ett belopp motsvarande åtta gånger de egna fonderna, dels slutligen att medel som tillförts bank mot förlagsbevis icke skulle betraktas som inlåning utan i stället jämställas med de egna fonderna.

Bank- och fondinspektionen anslöt sig till bankföreningens förslag om en provisorisk lagstiftning och likaså till förslaget att undanta viss inlåning från kravet på fondtäckning, varvid dock förutsattes, att inlåningsrätten icke blott skulle täcka inlåningen i lagens allmänna mening utan även accepter och rediskonterade eller försålda växlar, vilka dåmera av bankerna redovisades såsom särskilda skuldposter, samt de garantiförbindelser, som bank iklätt sig. I senare fallet borde dock undantas sådana garantiförbindelser, som motsvaras av medel, vilka insatts i banken och pantförskrivits för garantins erhållande. De övriga förslag till lättnader i inlåningsrättsbestämmelserna

som bankföreningen förordat avstyrktes av bank- och fondinspektionen.

Riksbanksfullmäktige gav i allt väsentligt uttryck för samma inställning som bank- och fondinspektionen.

Statsmakterna godtog bank- och fondinspektionens förslag. — I samband med frågans lösning anförde föredragande departementschefen bl. a., att det särskilt borde beaktas, att fondförstärkningarna på grund av det skärpta skattetrycket blivit mindre än vad som kunnat förutses, medan å andra sidan inlåningen ökat starkt till följd av de då rådande exceptionella förhållandena.

Den provisoriska lagens (SFS 1943: 117) giltighetstid begränsades t. o. m. den 30 juni 1948. Genom lagen kunde Konungen medge bankaktiebolag att mottaga inlåning utöver den i lag angivna med högst ett belopp motsvarande summan av:

bolagets inneliggande kassa,

vad för bolagets räkning innestår hos riksbanken, riksgäldskontoret eller på postgiro,

marknadsvärdet, dock högst nominella värdet, av bolaget tillhöriga av staten utfärdade skattkammarväxlar och obligationer samt

om bolagets egna fonder uppgår till mer än 5 milj. kr. vad för bolagets räkning innestår hos annat inländskt bankaktiebolag med lyftningsrätt vid anfordran eller efter en dags uppsägning.

Dessutom utvidgades vad som skulle förstås med inlåning i enlighet med bank- och fondinspektionens förslag. Vidgningen av inlåningsbegreppet innebar, att de enda poster på balansräkningens skuldsida, som vid tillämpning av den provisoriska lagen icke inräknades i inlåningen, med undantag av egna fonder och vinstbalans, utgjordes av utelöpande postremissväxlar och posten »diverse räkningar».

Redan före utgången av giltighetstiden för 1943 års provisoriska lag aktualiserades inlåningsrätten åter genom en krympning av affärsbankernas utrymme för ökad inlåning under andra världskrigets sista år och tiden närmast därefter. Problemet togs upp av 1945 års bankkommitté i skrivelse den 13 augusti 1946. Kommittén hänvisade härvid till att tre banker den 30 juni 1946 hade en inlåning som överskred den för dem högsta tillåtna. Av övriga banker hade sju en marginal som understeg 5 % av inlåningsrätten och ytterligare tre en marginal som understeg 15 % av denna rätt. Kommittén erinrade om att med tillämpning av 1943 års provisorium kunde bankerna öka sin inlåning hur mycket som helst förutsatt att de inlånade medlen antingen bibehålls som kassamedel eller placeras i statsobligationer eller skattkammarväxlar. Men om inlåningen stiger och de inlånade medlen används för utlåning förblir inlåningsrätten oförändrad och marginalen minskar. Även om inlåningen icke alls ökar kan marginalen minska om kassa och andra medel som utgör underlag för inlåningsrätten används för utlåning. Kommittén påpekade, att den outnyttjade marginalen för praktiskt taget alla banker endast utgjorde en bråkdel av det belopp, vartill deras likvida reserver uppgick och att dessa reserver sålunda endast i mycket begränsad utsträckning kunde utnyttjas för utlåningsändamål utan att inlåningsrätten överskreds.

Kommittén framhöll, att den tendens till ökad in- och utlåning som rådde vid tidpunkten för kommitténs skrivelse kunde väntas bestå åtminstone under den närmast därpå följande tiden, varigenom inlåningsmarginalen kunde väntas komma att försvinna för ytterligare banker om inte några motåtgärder vidtogs. Kommittén ansåg vidare, att marginalen för det alldeles övervägande antalet banker

var otillräcklig med hänsyn till den utveckling av rörelsen, som man mot bakgrund av erfarenheterna från tidigare årtionden, hade att räkna med. I fortsättningen angav kommittén tre vägar för att öka marginalen nämligen för det första att bankerna kunde begränsa sin rörelse, för det andra kunde de öka sitt kapital genom överföring till fonderna av besparade vinstmedel eller nyemission och för det tredje kunde inlåningsrätten vidgas genom lagändring.

Att begränsa rörelsen genom att vägra mottaga inlåning eller beskära utlåningen ansåg kommittén icke vara en framkomlig väg. Visserligen skulle en vägran att lämna lån för vissa ändamål som framstod som mindre angelägna eller kunde tillgodoses på annat håll kunna övervägas, men kommittén ansåg att detta skulle komma att bli mycket olägligt ur prestige- och konkurrenssynpunkt för de drabbade bankerna. Man kunde därför icke förvänta att någon bank skulle genomföra en sådan begränsning så länge utvägen att öka det egna kapitalet stod till buds.

En ökning av det egna kapitalet borde enligt kommitténs uppfattning under normala förhållanden utgöra en förutsättning för en sund utvidgning av ett företags rörelse. I då rådande läge ansåg emellertid kommittén en sådan åtgärd icke vara invändningsfri. Möjligheterna att öka det egna kapitalet genom att överföra vinstmedel till fonderna hade väsentligt beskurits genom den skärpta beskattningen och det framstod i vart fall icke som tänkbart, att de banker för vilka inlåningsproblemet då var särskilt brännande skulle kunna skaffa sig en tillfredsställande marginal på detta sätt. En kapitalökning genom nyemission skulle skapa problem genom tvånget att förränta det tillskjutna kapitalet. Kommittén påpekade härvid, att någon brist på kapital för tillgodoseende av kreditanspråk då icke fanns utan att bankerna tvärtom hade ett betydande inlåningsöverskott, som icke kunnat placeras.

Kommittén ansåg att den enda framkomliga vägen bestod i en utvidgning av inlåningsrätten genom lagändring. Säkerheten för insättarna borde enligt kommitténs mening liksom dittills vara vägledande vid utlåningsreglernas utformning. Det gällde då, att bedöma om och i vilken utsträckning ramen för bankernas inlåning kunde vidgas utan att insättarnas säkerhet äventyrades. Kommittén utförde icke några fristående bedömningar av säkerhetskravet utan hänvisade endast till att med hänsyn till den starka förskjutningen mot mindre riskbetonade placeringar liksom bankernas ökade likviditet och inre styrka borde en väsentlig vidgning av inlåningsrätten kunna ske utan att säkerheten för insättarna skulle bli mindre än vad som var innebörden i 1920 års lag.

Kommitténs förslag gick ut på såväl en ökning av den fondtäckningsfria inlåningsrätten som en minskad fondtäckning i övrigt. Med utgångspunkt från att regeln om fondtäckning är ett uttryck för tanken, att bankernas medelsplaceringar är förenade med risker som bör täckas av bankernas egna fonder, indelade kommittén bankernas placeringar i tre grupper efter stigande riskgrad. Till den första gruppen hänfördes placeringar som till hela sitt värde ansågs kunna utgöra underlag för inlåning, nämligen

a) inneliggande kassa;

b) vad för bolagets räkning innestår hos riksbanken, riksgäldskontoret, på postgiro eller hos annat inländskt bankbolag med lyftningsrätt vid anfordran eller efter en dags uppsägning;

c) bolaget tillhöriga, på inländsk bank dragna checkar samt av sådan bank utställda egna växlar betalbara vid anfordran samt

d) marknadsvärdet, dock högst nomi-

nella värdet, på bolaget tillhöriga av svenska staten utfärdade skattkammarväxlar samt på sådana bolaget tillhöriga obligationer, vilka utfärdats av svenska staten, Sveriges allmänna hypoteksbank eller Konungariket Sveriges stadshypotekskassa, under förutsättning att obligationernas löptid icke överstiger fem år.

Jämfört med 1943 års provisoriska lag innebar kommitténs förslag en utvidgning av den täckningsfria inlåningen genom att checkar och postväxlar hänförts till den täckningsfria sektorn och att obligationer utfärdade av hypoteksbanken och stadshypotekskassan jämställts med statsobligationer. Å andra sidan föreslogs den fulla täckningsfriheten skola begränsas till obligationer med en högsta återstående löptid av fem år, eftersom för obligationer med lång återstående löptid möjligheten till förändringar i det allmänna ränteläget innebar en icke alldeles obetydlig förlustrisk. En låt vara tämligen obetydlig inskränkning gentemot då gällande bestämmelser utgjorde även kommitténs förslag att också för mindre banker skulle täckningsfrihet för vad som innestår hos annat bankbolag endast gälla vid lyftningsrätt vid anfordran eller efter en dags uppsägning.

Till den andra gruppen placeringar, som inte hade någon motsvarighet i då gällande bestämmelser, hänfördes statsobligationer och obligationer utfärdade av stadshypotekskassan och hypoteksbanken med en återstående löptid överstigande fem år samt andra inhemska fullgoda obligationer, vilka föreslogs bli täckningsfria till tre fjärdedelar av marknadsvärdet dock högst tre fjärdedelar av nominella värdet. Såsom kriterium på »fullgod» föreslog härvid kommittén att obligationerna skulle vara belåningsbara i riksbanken.

Övriga placeringar hänfördes av kommittén till den tredje gruppen för vilken full täckningsplikt skulle erfordras. Kommittén uttalade, att det givetvis var tveksamt vilken fondtäckning som skulle erfordras men stannade för ett alternativ enligt vilket det egna kapitalet fick ligga till grund för en inlåning motsvarande för mindre banker sex gånger det egna kapitalet och för större banker 30 milj. kr. plus tio gånger den del av bankens kapital som översteg 5 milj. kr.

Som eget kapital föreslogs skola räknas icke blott grundfond, reservfond och dispositionsfond utan även fria skattefonder och vinstbalans ävensom andra fondavsättningar. Enligt då gällande regler räknades endast grundfond, reservfond och dispositionsfond som eget kapital. Kommittén övervägde även att utsträcka vad som skulle räknas som inlåning till att omfatta alla verkliga skulder således även postremissväxlar, vilka då var undantagna.

Kommitténs förslag var icke enhälligt utan dåvarande riksbankschefen reserverade sig av penningpolitiska skäl mot förslaget att öka bankernas inlåningsrätt. Kommitténs förslag tillstyrktes emellertid av remissinstanserna, bankinspektionen, Svenska bankföreningen och riksbanksfullmäktige (en minoritet inom riksbanksfullmäktige bestående av riksbankschefen och tre fullmäktige ansåg att förslaget icke omedelbart borde genomföras).

Statsmakterna godtog kommittéförslaget ograverat i form av en provisorisk lag den 20 december 1946 (SFS 1946: 766). Dess giltighetstid, som ursprungligen begränsades till utgången av juni 1949 förlängdes successivt t. o. m. den 30 juni 1952. Lagen ersattes med en ny lag år 1953 som överensstämde med 1946 års med den enda skillnaden att Kungl. Maj:t efter hörande av riksbanksfullmäktige samt tillsynsmyndigheten kunde medge bank rätt att motta inlåning med visst belopp utöver vad de uppställda relationstalen berättigade till.

Giltighetstiden för 1953 års lag, som ursprungligen var bestämd till utgången av juni 1954, förlängdes t. o. m. den 31 december 1955, varefter nu gällande banklag trädde i kraft.

1955 års lag

I juni 1949 tillkallades sakkunniga, som antog benämningen 1949 års banklagssakkunniga, för att behandla frågan om en revision av 1911 års lag om bankrörelse. Revisionen skulle i första hand avse att anpassa banklagen efter bestämmelserna i nya aktiebolagslagen men dessutom behandla bl. a. de frågor som då reglerades genom provisoriska författningar. I direktiven för de sakkunniga förordade finansministern att 1945 års bankkommitté skulle upphöra trots att vissa frågor av stor räckvidd inom kommitténs verksamhetsområde ännu var olösta, såsom gränsdragningen mellan olika kreditinstitut samt rationaliseringen av affärsbankernas kontorsorganisation. Finansministern förutsatte dock att dessa frågor i annan ordning skulle göras till föremål för fortsatta undersökningar.

Beträffande inlåningsrätten framhölls i banklagssakkunnigas sedermera avgivna betänkande (SOU 1952: 2), att skälen för att upprätthålla en viss relation mellan bankens eget kapital och inlåning var uppenbara »eftersom huvuddelen av de inlånade medlen placeras i lån eller andra med vissa förlustrisker förenade engagemang, måste ett kapital till täckande av dessa risker finnas, och storleken av detta kapital bör stå i direkt proportion till inlåningsvolymen» (s. 118). Det kunde enligt de sakkunniga övervägas att ge inlåningsbestämmelserna en mera allmän utformning och låta tillsynsmyndigheten avgöra den närmare relationen mellan bankernas eget kapital och inlåning. Man skulle härvid vinna den fördelen att större hänsyn skulle kunna tas till den olikhet i fråga om risker som otvivelaktigt fanns mellan bankernas portföljer. I detta sammanhang erinrade de sakkunniga om att man i vissa länder med högt utvecklat bankväsen såsom England, Frankrike, Förenta staterna och Schweiz saknade motsvarighet till de svenska bestämmelserna rörande inlåningsrätten. En mera allmänt hållen lagbestämmelse skulle emellertid förutsätta en supplerande direktivgivning av tillsynsmyndigheten, vilket de sakkunniga ansåg skulle komma att bli en både svår och framför allt ömtålig uppgift. Bankerna kunde väntas eftersträva gynnsammast möjliga villkor, varvid kritiska jämförelser med konkurrentbanker ofta skulle komma att göras. Det kunde då befaras att — sett ur bankernas synpunkt — även en mycket omsorgsfull handläggning av sådana ärenden fick ett visst drag av maktfullkomlighet eller godtycke. Med hänsyn härtill och då systemet med fasta relationer mellan eget och främmande kapital enligt de sakkunniga i praktiken dittills knappast vållat några direkta olägenheter syntes det böra bibehållas. De sakkunniga underströk dock, att bestämmelserna borde utformas så att hänsyn om möjligt togs till förhållandena inom olika typer av banker.

Med anledning av att i reservation till 1945 års bankkommittés förslag och att även i reservation till riksbanksfullmäktiges yttrande över förslaget framförts penningpolitiska aspekter på inlåningsrätten, uttalade de sakkunniga, att inlåningsbestämmelserna borde utformas uteslutande med hänsyn till vad solvensen kräver. Som motiv för detta anförde de sakkunniga, att inlåningsreglernas ursprungliga syfte — insättarnas trygghet — och de penningpolitiska målen ligger på helt olika plan, och att man redan av detta skäl hade anledning att

ställa sig skeptisk till möjligheten att använda metoden med en i lag fastställd relation mellan eget kapital och inlåning också för reglering av kreditvolymen. De praktiska möjligheterna att förena de bägge motiven angavs också vara mycket små bl. a. genom att bankerna i fråga om den faktiska kapitalrelationen företedde betydande olikheter. Detta skulle innebära, att en regel som var väl avvägd med hänsyn till kreditgivningen för banker med låg kapitalrelation icke skulle få någon som helst effekt för banker med hög kapitalrelation medan å andra sidan en regel för att få full effekt för alla banker skulle behöva skärpas därhän, att banker med låg — ehuru ur solvenssynpunkt måhända fullt tillfredsställande — kapitalrelation skulle tvingas till en drastisk nedskärning av kreditvolymen. För att undanröja dessa olägenheter skulle man tvingas till en differentiering av lagstiftningen med skilda relationstal för olika grupper av banker. De sakkunniga ansåg, att en sådan lagstiftning skulle få ett drag av godtycke och att fastställandet av de olika relationstalen lätt skulle vålla irritation mellan bankerna. Den ifrågavarande metodens användning för reglering av kreditvolymen hade enligt de sakkunniga också sin begränsning i det avseendet att kapitalrelationen aldrig i kreditstimulerande syfte skulle få sättas lägre än hänsynen till insättarnas säkerhet medgav.

De sakkunnigas uppfattning i denna fråga godtogs av remissinstanserna och dåvarande finansministern fann sig i propositionen i ämnet (1954: 3) icke ha något att invända mot »att inlåningsreglernas hittillsvarande syftemål — att trygga insättarna — får på ett avgörande sätt ge karaktär också åt den nya banklagens inlåningsregler». Riksdagen hade ingen erinran mot detta uttalande.

Liksom i 1946 års provisoriska lag differentierade de sakkunniga i sitt förslag inlåningsrätten med hänsyn till placeringarnas riskgrad. I fråga om de täckningsfria placeringarna anslöt sig förslaget helt till 1946 års provisoriska lag. På grundval av uttalanden av olika remissinstanser förordade emellertid departementschefen i propositionen vissa ändringar i de sakkunnigas förslag, vilka ändringar också godtogs av riksdagen. I förhållande till 1946 års provisoriska bestämmelser, och därmed även till de sakkunnigas förslag, innebar detta, att kravet på lyftningsrätt vid anfordran eller efter en dags uppsägning för att vad som innestår hos inländsk bank skall vara täckningsfritt borttogs. Vidare upptogs vad som innestår hos Svenska jordbrukskreditkassan och centralkassa för jordbrukskredit bland de täckningsfria placeringarna liksom även av nämnda institut utställda egna växlar. Utökningen motiverades med att liknande bestämmelser gällde för sparbanker och centralkassor, varför ett upptagande av dessa placeringar för bankbolagens del vore ägnat att åstadkomma viss likformighet i lagstiftningen.

De sakkunniga hade även diskuterat frågan att komplettera gruppen av täckningsfria placeringar med vissa engagemang av helt eller så gott som riskfri natur såsom statsgaranterade lån och kommunlån. De sakkunniga ansåg sig dock icke kunna förorda en sådan utvidgning med hänsyn till dels att vissa svårbedömbara gränsfall skulle kunna framträda, vilket skulle förorsaka praktiska tillämpningssvårigheter, dels att fondrelationstalen enligt de sakkunnigas mening hade bestämts så att de kan förmodas täcka genomsnittsrisken för hela låneportföljen. Med hänsyn härtill fann de sakkunniga det oriktigt att till de täckningsfria tillgångarna överflytta vis-

sa typer av lån, med mindre fondrelationstalen samtidigt ändras.

I fråga om de delvis täckningsfria placeringarna enligt 1946 års provisoriska lag föreslog de sakkunniga att innehav av fullgoda inhemska obligationer med en återstående löptid av högst fem år skulle vara täckningsfritt till tre fjärdedelar av marknadsvärdet, dock högst tre fjärdedelar av nominella värdet. För guldkantade obligationer med längre återstående löptid än fem år och för fullgoda inhemska obligationer föreslogs däremot full täckningsplikt. I 1946 års provisorium var som nämnts i det föregående placering i obligationer av ifrågavarande slag täckningsfritt till tre fjärdedelar av värdet. De sakkunniga angav som skäl för sin ståndpunkt, att täckningsfriheten enligt 1946 års provisorium uppgick till 75 %, dvs. täckningsplikten till 25 %, vilket för de större bolagen med ett fondtäckningskrav på 10 % innebar att ifrågavarande obligationer endast till 2,5 % av värdet täcktes av egna fonder. Redan måttliga ändringar i ränteläget kunde emellertid enligt de sakkunniga få till följd kurssänkningar avsevärt överstigande fondtäckningen. Då kursfallsrisken knappast torde vara mindre än kreditrisken i allmänhet, ansåg de sakkunniga att obligationer med återstående löptid på mer än fem år borde hänföras till de helt täckningspliktiga placeringarna. De sakkunniga framhöll, att det icke kunde förnekas att den föreslagna täckningsplikten torde komma att minska bankernas benägenhet att förvärva långa obligationer. Bl. a. detta skäl föranledde också invändningar mot den föreslagna täckningsplikten från ett antal remissinstanser. Statsmakterna anslöt sig till remissinstansernas synpunkter, varigenom reglerna i den nya lagen blev desamma som i 1946 års provisorium.

1949 års banklagssakkunniga hade utfört en särskild undersökning beträffande bankbolagens fastighetskrediter. På grundval av resultaten från denna undersökning föreslog de sakkunniga att vissa bestämmelser angående fondtäckningskravet för fastighetskrediter skulle införas i lagen. För undersökningen som utfördes av bank- och fondinspektionen i samråd med de sakkunniga och avsåg förhållandena den 15 maj (i vissa fall den 15 april) 1950 indelades bankerna i fyra olika kategorier, nämligen

Grupp I: lokala banker;
Grupp II: nio provinsbanker (inkl. Skånska banken);
Grupp III: Inteckningsbanken, Sparbankernas bank och Sveriges kreditbank;
Grupp IV: de fyra största bankerna.

Enligt de sakkunniga framgick av undersökningen bl. a.:

»*att* fastighetskrediterna representerade inemot en tredjedel av bankernas totala utlåning och bottenlånen drygt en sjättedel av sagda utlåning;

att sagda delar voro mindre för storbankerna än för övriga banker;

att såväl fastighetskrediterna som bottenlånen representerade en mindre andel av de största kontorens utlåning än av övriga kontors utlåning; samt

att sistämnda förhållande framför allt var utmärkande för storbankerna medan bankgrupp II — inrymmande de s. k. provinsbankerna — vid de största kontoren hade en fastighets- och bottenlånegivning, som i det närmaste motsvarade genomsnittssiffrorna för samtliga bankkontor.» (s. 130).

De slutsatser de sakkunniga ansåg sig kunna dra av undersökningens resultat var, att affärsbankerna inte kunde undvaras på fastighetskreditmarknaden, att detta i särskilt hög grad var tillämpligt i fråga om provinsbankerna och att dessa banker och de ännu mindre bankerna i vissa fall skulle få sin existens äventyrad om fastighetskreditgivningen till mera avsevärd del skulle bortfalla. De sakkunniga ansåg det motiverat att bankernas och då särskilt de mindre bankernas möjlig-

heter att utlämna fastighetslån borde underlättas. I detta syfte föreslogs att bottenlån — dvs. lån mot säkerhet av inteckning inom 60 % av taxeringsvärdet i bostads- och affärsfastighet i stadssamhällen samt jordbruksfastigheter på landet — skulle få utgöra täckningsfria placeringar hos samtliga banker dock med de modifikationerna att inlåningsrätten härigenom icke fick ökas med mer än tre gånger bankens eget kapital och ej heller med mer än 100 milj. kr. Genom dessa begränsningar skulle vinnas anknytning till att fastighetsbelåningen relativt sett var mest omfattande hos provinsbanker med ett eget kapital ej överstigande 35 milj. kr.

De sakkunnigas förslag till lättnader i kapitaltäckningen för lån mot säkerhet av botteninteckning i jordbruks-, affärs- och bostadsfastigheter godtogs av statsmakterna. På grundval av remissinstansernas synpunkter vidgades emellertid gruppen till att avse även fordringar mot säkerhet av inteckning i tomträtt till bebyggd fastighet av ifrågavarande slag och mot säkerhet av fullgoda inhemska obligationer, varvid obligationerna skulle medräknas till tre fjärdedelar av marknadsvärdet, dock högst tre fjärdedelar av nominella värdet. Den högsta tillåtna täckningsfria volymen av denna grupp placeringar bibehölls vid det av de sakkunniga föreslagna beloppet 100 milj. kr. Efter framställning av Svenska bankföreningen har beloppet sedermera höjts först till 200 milj. kr. år 1963 och därefter under år 1966 till 700 milj. kr.

Beträffande inlåningsmultipelns storlek ansåg sig de sakkunniga böra vidhålla 10-gångerregeln, eftersom sedan detta relationstal godtogs år 1946 inga omständigheter syntes ha framkommit som kunde motivera vare sig en höjning eller sänkning av detta tal. Däremot ansåg sig de sakkunniga böra förorda den modifikationen att inlåningsmaximum för banker med ett eget kapital om högst 5 milj. kr. med avräkning av de täckningsfria tillgångarna skulle sänkas från sex till fem gånger eget kapital. Den förordade jämkningen skulle få betydelse även för de större bankerna i det att inlåningsmaximum för dessa skulle få anges som 25 i stället för 30 milj. kr. och tio gånger skillnaden mellan eget kapital och 5 milj. kr. Den föreslagna modifikationen, som godtogs av statsmakterna, motiverades med att regeln om ökad täckningsfrihet för vissa bottenlån för de lokala bankerna skulle medföra en förhållandevis så betydande ökning av inlåningsrätten, att man utan denna modifikation ur solvenssynpunkt skulle haft anledning till tvekan om lämpligheten av regeln om täckningsfrihet för vissa bottenlån för dessa banker på grund av deras ringa kapital och begränsade möjligheter till risktäckning.

De sakkunniga hade föreslagit, att som eget kapital borde jämställas intill ett belopp motsvarande högst hälften av bolags aktiekapital, nominella värdet av sådana av bolaget utfärdade förlagsbevis, för vilka betalning av långivaren kan krävas tidigast efter fem år. De sakkunniga hade motiverat förlagslånens jämställande med eget kapital med att förlagslånegivarna såsom sämre prioriterade än bankens övriga borgenärer i realiteten stärkte insättarnas trygghet och att därför icke detta tillskott av kapital borde inräknas i den täckningskrävande inlåningen.

I propositionen uttalade föredragande departementschefen, att de skäl som åberopats för att förlagslånen skulle få en annan ställning än tidigare i princip var hållbara, men att ett slutligt ståndpunktstagande till frågan först borde

ske i samband med övervägandena om gemensamma inlåningsregler för de olika typerna av inlåningsinstitut. I avvaktan på detta förordade departementschefen en viss modifiering av den föreslagna passusen, vilket också blev riksdagens beslut, varigenom den kom att lyda:

»På ansökan av bankbolag äger Konungen, efter hörande av fullmäktige i riksbanken och riksgäldskontoret samt tillsynsmyndigheten, medgiva att av bolaget utställda förlagsbevis icke skola anses såsom inlåning samt att med bolagets eget kapital må likställas, intill ett belopp motsvarande högst hälften av bolagets aktiekapital, nominella värdet på förlagsbevis, utställda av bolaget.»

Efter framställning från Svenska bankföreningen vidgades möjligheten att i inlåningsrättshänseende jämställa förlagslån med eget kapital till att avse ett belopp motsvarande aktiekapitalet (SFS 1965: 219).

Sparbankerna

1923 års sparbankslag

I och med att lagen om sparbanker den 29 juni 1923 trädde i kraft kom för första gången sparbanks inlåningsrätt att begränsas genom att den sattes i ett tvingande förhållande till sparbanks fonder. Tidigare gällande lag av år 1892 hade i fråga om sparbanks soliditet endast innehållit bestämmelse om att sparbanks grundfond skulle vara lägst 2 000 kr.

1920 års sparbankssakkunniga konstaterade, att det låg i öppen dag, att sparbankernas dåvarande förmåga att möta en kris bland deras låneklientel knappast kunde vara så stor som var önskvärt. Detta otillfredsställande läge sammanhängde enligt de sakkunniga med att 1892 års lag dels icke fordrade tillräckligt hög grundfond, dels icke på något sätt tvingade sparbankerna att öka sina fonder allt efter som omslutningen växte.

För att skapa en ständigt verkande garanti för insättarnas trygghet stod enligt de sakkunniga icke någon annan väg öppen än att fordra en viss relation mellan sparbanks inlåning och dess fonder. De sakkunniga hänvisade härvid till den redan gällande regeln för affärsbankerna, enligt vilken affärsbanks inlåning med undantag av vad som innestod hos annat inländskt bankbolag icke fick överstiga fem till åtta gånger bankens egna fonder varvid det lägre relationstalet hänförde sig till mindre och det högre till större banker. De sakkunniga ansåg dock icke så stränga relationstal vara nödvändiga för sparbankernas del, under motivering att sparbankerna på grund av det relativt ringa omfånget av sina verksamhetsområden lättare än affärsbankerna kunde vinna en mera ingående kännedom om låntagarna. Arten av sparbankernas inlåning gjorde det vidare möjligt för dem att placera sina medel i lån på lång tid och mot jämförelsevis låg ränta, vilket medförde att i allmänhet goda säkerheter kunde erhållas. De sakkunniga föreslog att inlåningsrätten för sparbank med undantag av vad som för sparbankens räkning innestod hos inländskt bankbolag eller hos riksbanken skulle begränsas till ett belopp motsvarande 25 gånger sparbankens egna fonder. De sakkunniga framhöll, att denna fondrelation i stort sett anslöt sig till den fondrelation som faktiskt rådde före första världskriget. Vid 1913 års utgång översteg nämligen fonderna hos 93,4 % av alla sparbanker 4 % av insättarnas behållning. Vid utgången av år 1919 hade dock den relativa andelen sparbanker med denna fondrelation sjunkit till 83,1 %.

Så gott som samtliga remissinstanser biträdde de sakkunnigas uppfattning att en viss relation mellan egna fonder och inlåning var lämplig. Beträffande rela-

tionstalets storlek växlade dock uppfattningarna. Vissa remissinstanser, däribland Svenska sparbanksföreningen, föreslog emellertid att vid bestämmandet av inlåningsrätten skulle från den fondtäckningspliktiga inlåningen avdras ett belopp, som av sparbanken placerats på riskfritt sätt. Som riskfria placeringar betecknades härvid förutom vad som innestår hos riksbanken eller inländskt bankbolag även inköp av eller lån mot skattkammarväxlar eller fullgoda obligationer, lån mot inteckning inom halva taxeringsvärdet i annan fastighet än industrifastighet belägen i stad, köping eller municipalsamhälle eller i jordbruksfastighet på landet och lån för vilket kommun eller annan dylik samfällighet var ansvarig.

Den proposition i ämnet som förelades 1922 års riksdag anslöt sig till sakkunnigbetänkandet med den avvikelsen att till den täckningsfria sektorn hänfördes icke endast banktillgodohavanden utan även kassabehållning och marknadsvärdet av guldkantade obligationer. Bankoutskottet avstyrkte dock bifall till propositionen och kritiserade i förevarande hänseende att fastighetsinteckningar och kommunlån icke till någon del skulle få betraktas som riskfria placeringar. Propositionen avslogs av riksdagen.

I den omarbetade proposition som förelades 1923 års riksdag följdes den av Svenska sparbanksföreningen föreslagna uppdelningen på riskfria och mindre riskfria placeringar med den ändringen att lån mot skattkammarväxlar eller obligationer icke upptagits såsom likställda med direkt placering i sådana säkerheter samt att vid bedömningen av i vilken mån inteckningslån i jordbruksfastighet på landet var att betrakta som riskfritt, i fastighetens taxeringsvärde icke skulle få inräknas värdet av växande skog. Fonderna föreslogs utgöra minst 8 % av de placeringar, vilka icke betecknades som riskfria, vilket innebar ett relationstal av 12,5. Kravet på fondtäckning även av de riskfria placeringarna hade dock icke helt uppgetts i propositionen. Som ett yttersta krav föreslogs nämligen att fonderna skulle uppgå till minst 2 % av sparbankens hela inlåning, sedan dock från inlåningens belopp avdragits vad som motsvarade kontanta medel och banktillgodohavanden. Enligt föredragande departementschefens mening syntes denna föreskrift icke vara ägnad att för någon enda sparbank skärpa det krav på fondökning som 12,5-gångerregeln innebar, men utgjorde å andra sidan en maning till sparbankerna att ej över hövan försvaga sin redan förefintliga fondställning. Bankoutskottet tillstyrkte med några smärre ändringar propositionen, och riksdagen beslöt i enlighet med bankoutskottets utlåtande.

I anslutning till den översyn av inlåningsrättsbestämmelserna som företogs av 1935 års sparbankssakkunniga föreslog de sakkunniga i sitt betänkande dels vissa jämkningar av vad som skulle vara att i övrigt anse som riskfria placeringar, dels en skärpning av den yttersta spärren för inlåningen från 50 till 25 gånger inlåningen. I fråga om skärpningen av relationstalet, vilket var det betydelsefullaste ändringsförslaget, uttalade de sakkunniga, att den tidigare bestämmelsen visserligen varit motiverad med hänsyn till de förhållanden som rådde vid dess införande, men att tiden var inne för en skärpning av kravet på fondtäckning. De sakkunniga ansåg, att det högre kravet på fondtäckning inte kunde vara annat än till fördel för sparbanksväsendet som helhet, eftersom det var ägnat att styrka insättarnas förtroende för sparbankernas soliditet. Det hör till bilden att enligt de sakkunnigas uppgifter endast sex sparbanker vid

1934 års utgång hade en lägre fondrelation än 4 % medan genomsnittet för samtliga sparbanker låg på 9,2 %. För att underlätta anpassningen till den föreslagna skärpningen av fondtäckningskravet föreslogs en tolvårig övergångstid under vilken det dittills gällande relationstalet skulle tillämpas för sparbanker, vars reglemente var stadfäst vid lagändringens ikraftträdande.

Bortsett från vissa modifikationer och ytterligare jämkningsförslag tillstyrkte remissinstanserna de sakkunnigas förslag beträffande de riskfria placeringarna. Sparbanksinspektionen och riksbanksfullmäktige tillstyrkte även den förordade skärpningen av den yttersta spärren för sparbanks inlåning. Sparbanksinspektionen framhöll härvid, att ändringen för de allra flesta sparbankerna icke skulle innebära några rubbningar, eftersom då endast sex sparbanker uppvisade en svagare fondrelation än 4 %. Direkt avstyrkande ställde sig däremot Svenska sparbanksföreningen och ett antal länsstyrelser. Sparbanksföreningen framhöll bl. a. att sparbankernas fonder under åren efter första världskriget sjunkit i relation till inlåningen så att fondställningen för flera av de förnämsta sparbankerna närmat sig eller understigit 4 %. Att sparbankerna därefter frivilligt förbättrat sin fondställning borde enligt sparbanksföreningen icke tas till intäkt för skärpta lagbestämmelser, icke ens om skärpningen genomfördes då den minst besvärade sparbankerna. Sparbanksföreningen påpekade att sparbankerna under en ny inflationsperiod icke skulle kunna hålla samma fondställning som för det dåvarande.

Statsmakterna godtog de sakkunnigas förslag till jämkningar i uppräkningen av riskfria placeringar och dessutom vissa ytterligare förslag till jämkningar som framkommit vid remissbehandlingen. I fråga om den yttersta inlåningsspärren fann sig föredragande departementschefen i propositionen i ämnet böra förorda att kraven på fondställningen skulle skärpas. Såtillvida mildrades dock kravet på skärpning som att fondtäckningen föreslogs bli $3^1/_3$ % i stället för den av de sakkunniga förordade höjningen till 4 %. Enligt propositionen skulle därmed högst tre sparbanker i dåvarande läge behöva stärka sina fonder för att nå den föreslagna fondrelationen av $3^1/_3$ %. Liksom de sakkunniga ansåg departementschefen en övergångstid om tolv år böra medges.

Utskott och riksdag följde departementschefens förslag och de nya bestämmelserna trädde i kraft den 1 juli 1937.

Bortsett från en mindre ändring 1948 innebärande att till den riskfria sektorn hänfördes lån för vilkas fulla gäldande staten skulle ansvara hade härmed bestämmelserna om inlåningsrätten fått den utformning som gällde till dess att nu gällande sparbankslag infördes.

Provisoriska bestämmelser under 1940- och 1950-talen

I skrivelse till Kungl. Maj:t den 24 januari 1947 framhöll Svenska sparbanksföreningen, att den utveckling mot stigande riklighet på penningar som inletts under de senaste åren av andra världskriget hade omöjliggjort för sparbankerna att hålla sin fondställning från mellankrigsperioden. Utvecklingen innebar enligt föreningen inte att någon risk för insättarnas behållning uppkommit men den hade visat, att lagens inlåningsregler för en del sparbanker icke motsvarade den allmänna ekonomiska expansionen inom deras verksamhetsområden, och att man måste räkna med att så också efterhand skulle bli fallet för allt flera sparbanker. Föreningen förklarade sig i avvaktan på en allmän översyn av lagen anse en provisorisk

lagstiftning nödvändig för att vidga sparbankernas inlåningsrätt. Föreningen föreslog en höjning av multipeln 12,5 till 20 och en höjning av den yttersta spärren från 30 till 50 gånger fonderna.

Vid remissbehandlingen avstyrktes förslaget om en höjning av multipeln 12,5 och i stället förordades en utvidgning av de riskfria placeringarna, varjämte Kungl. Maj:t föreslogs få bemyndigande att medge att den yttersta spärren skulle få uppgå till 50 gånger fonderna även efter utgången av år 1949, då annars lagens föreskrift om 30-gångerregeln skulle tillämpas helt.

Statsmakterna följde remissinstansernas linje, och i en provisorisk lag som trädde i kraft den 1 juli 1947 med giltighetstiden begränsad t. o. m. utgången av år 1952 stadgades, att med riskfria placeringar jämställdes lån, vilka förföll eller kunde uppsägas till betalning inom högst sex månader och för vilka säkerheten utgjordes av

1. inteckning mellan 50 och 60 % av taxeringsvärdet för fastighet, för vilken tidigare lån mot säkerhet av inteckning inom 50 % av taxeringsvärdet räknats som riskfri placering;

2. inteckning i fast egendom belägen annorstädes än i stad, köping eller municipalsamhälle och på vilken finns uppförd byggnad huvudsakligen avsedd för bostadsändamål eller till affärslokaler inom 60 % av taxeringsvärdet eller

3. inteckning i tomträtt om på tomten finns uppförd byggnad avsedd huvudsakligen för bostadsändamål eller till affärslokaler inom 60 % av taxeringsvärdet.

Dessutom bemyndigades Konungen att på ansökan av sparbank, vars reglemente blivit fastställt före den 1 juli 1937 medge utsträckning av giltighetstiden för övergångsbestämmelsen angående den yttersta spärrens skärpning dock längst t. o. m. utgången av år 1952.

På framställning av 1948 års sparbankssakkunniga ersattes 1947 års provisoriska lag med en ny provisorisk lag gällande fr. o. m. år 1953 med samma innehåll som 1947 års provisorium, bortsett från att även sparbanker med reglemente stadfäst efter den 1 juli 1937 efter ansökan kunde få räkna den yttersta spärren som 50 gånger fonderna. Giltighetstiden av det nya provisoriet begränsades till utgången av år 1955, varefter nu gällande lag trädde i kraft.

1956 års sparbankslag

I 1948 års sparbankssakkunnigas betänkande (SOU 1954: 10) som låg till grund för nu gällande lag framhölls, att det utan vidare var klart, att en inrättning som bedriver inlåning från allmänheten har att sörja för att verksamheten icke innebär risker för insättarna. Det förnämsta medlet att ernå den trygghet som måste garanteras insättarna var enligt de sakkunniga en försiktig utlåningspolitik. Det allmänna kunde emellertid icke rimligen åtnöja sig med insikten om strävanden i denna riktning hos sparbankerna, utan hänsynen till insättarna ansågs föranleda samhället att uppställa tvingande regler angående sparbankernas fondstyrka till de insatta medlens tryggande. Med utgångspunkt från denna allmänna grundsyn ställde de sakkunniga frågan: hur liberala vågar man göra relationsreglerna utan att i något avseende äventyra de syften reglerna skall tjäna?

Efter att ha uttalat, att inlåningsreglerna även i fortsättningen borde baseras på grundsatsen att inlåningsutrymmet skulle vara beroende av den skiftande tryggheten hos tillgångarna erinrade de sakkunniga om att sparbankernas tillgångar enligt då gällande regler kunde indelas i tre grupper. Den första gruppen avsåg kassa och banktillgodohavanden i vilka inlåning får placeras

till obegränsat belopp. Eftersom placeringar av detta slag inte lämnade någon eller i vart fall endast otillfredsställande avkastning var de praktiska möjligheterna till ifrågavarande placeringar snäva. Tillgångar hänförliga till grupperna två och tre fick enligt då gällande regler uppgå till högst 30 gånger beloppet egna fonder (varvid bortsågs från dispensmöjligheten genom den provisoriska lagstiftningen). Dock fick placering i tillgångar tillhörande grupp tre, som huvudsakligen avsåg högt liggande inteckningar och borgenslån och för vilka de sakkunniga använde termen sekundära tillgångar, motsvara högst 12,5 gånger fonderna. Denna konstruktion med dubbla spärrar medförde mera snävt begränsade inlåningsmöjligheter för de sparbanker, som i stor utsträckning placerade sin utlåning i tillgångar tillhörande grupp tre än för övriga sparbanker. De sakkunniga påpekade i detta sammanhang att om inlåningsplaceringarna i grupp tre skulle överskrida 41²/₃ % av den täckningskrävande inlåningen skulle fondtäckningskravet komma att bestämmas av multipeln 12,5.

Efter en ingående diskussion angående behovet av dubbla spärrar och storleken av multiplarna fann sig de sakkunniga böra förorda att dubbla spärrar skulle tillämpas även i fortsättningen och att dessa spärrar skulle sättas till multipeln 50 gånger fonderna för grupperna två och tre tillsammantagna och till 12,5 för de sekundära placeringarna. I så måtto innebar de sakkunnigas förslag att reglerna enligt den provisoriska lagstiftningen permanentades.

Som motiv för att bibehålla dubbla spärrar angav de sakkunniga bl. a. att ett slopande av den yttersta spärren skulle nödvändiggöra en annan gräns kring kategorin placeringar i grupp två, vilka i så fall skulle bli helt täckningsfria. I och för sig skulle man visserligen även i detta fall genom en lämpligt avvägd enda spärregel kunna få en tillfredsställande avvägning av inlåningsutrymmet, men man skulle då endast kunna skilja mellan helt täckningsfria och icke täckningsfria tillgångar, varigenom någon kategoriindelning av de sistnämnda tillgångarna icke skulle bli möjlig. Placeringar i tillgångar som tedde sig relativt säkra skulle därigenom icke alls gynnas framför mera otrygga placeringar, vilket de sakkunniga ansåg icke skulle vara jämbördigt med en dubbel regelkonstruktion.

Beträffande multiplarnas storlek påpekade de sakkunniga att 30-gångerregeln snarare än 12,5-gångerregeln då innebar svårigheter för sparbankerna, vilket tydde på en viss disproportion mellan multipeltalen. Denna disproportion skulle kunna avlägsnas antingen genom en sänkning av multipeln 12,5 eller genom en höjning av multipeln 30. De sakkunniga ansåg en sänkning av multipeln 12,5 innebära, att sparbankernas handlingsfrihet skulle bindas mera än som var erforderligt ur säkerhetssynpunkt. De sakkunniga ansåg sålunda multipeln 12,5 väl avvägd, varav följde att i stället multipeln 30 borde höjas.

De sakkunniga diskuterade även frågan om multipeln 12,5 kunde höjas men fann detta icke vara nödvändigt, dels emedan denna spärr som antytts i det föregående mera sällan varit besvärande för sparbankerna, dels genom att möjligheter förefanns att genom överflyttningar av tillgångar från grupp tre till grupp två mildra verkan av spärregeln. De sakkunniga föreslog i detta avseende en permanentning av reglerna enligt den då gällande provisoriska lagstiftningen. I detta sammanhang kan påpekas, att de sakkunniga även föreslog en viss mildring i spärreglerna över huvud taget genom att föreslå att till grupp ett skulle utöver i då gällande lag hänföras

placeringar i skattkammarväxlar och guldkantade obligationer. Dessutom föreslog de sakkunniga att med sparbanks egna fonder skulle likställas intill högst ett belopp motsvarande hälften av sparbanks reservfond nominella värdet av sådana av sparbanken utställda förlagsbevis, för vilka betalning kunde krävas tidigast efter fem år.

Vid remissbehandlingen av de sakkunnigas förslag tillstyrktes förslagen med enstaka modifikationer och jämkningar av det övervägande antalet remissinstanser. Svenska sparbanksföreningen påpekade dock, att fondkraven enligt förslaget gick vida utöver vad säkerheten kunde anses erfordra. Några remissinstanser bland dem riksbanksfullmäktige ansåg, att inlåningsreglerna borde konstrueras i anslutning till det förslag som framlagts av 1950 års jordbrukskasseutredning. Ur riksbanksfullmäktiges yttrande kan härvid följande citeras:

»Ändamålet bakom solvensregeln kan tänkas tillgodosett antingen genom att sätta de icke riskfria placeringarna i förhållande till fonderna eller också genom att sätta förpliktelserna — huvudsakligen inlåningen — i förhållande till fonderna, varvid bortses från så stort belopp av förpliktelserna, som täckes av de riskfria placeringarna.

Sparbankslagens inlåningsregel är konstruerad enligt den sistnämnda metoden och den användes alltså även av de sakkunniga.»

Fortsättningsvis framhålles:

»Det är icke inlåningens storlek, som är avgörande för en sparbanks — eller annat penninginstituts — solvens, utan avgörande är det sätt på vilket inlåningen fördelas på de olika slag av placeringar, vilka redovisas på balansens aktivsida. Det är riskerna på de möjligen icke helt goda tillgångarna, som skola täckas med fonderna. Fullmäktige anser därför, att den av jordbrukskasseutredningen valda metoden är den mest logiska. Sparbankssakkunniga ha även i sin utredning i olika sammanhang uttalat, att reglerna för inlåningsrätten skola baseras på grundsatsen, att inlåningsutrymmet bör vara beroende av den skiftande tryggheten hos tillgångarna, och att det förnämsta medlet att ernå en sådan trygghet, som måste garanteras insättarna, är en försiktig utlåningspolitik, dvs. strävan att placera inlåningen i säkrast möjliga tillgångar. De sakkunnigas — och sparbankslagens — regler kunna sägas verka i viss mån inlåningsbegränsande. Vikten borde ju — som anförts — snarare ligga på att göra regeln utlåningsbegränsande, då det ju är utlåningen, som är förenad med risker. Jordbrukskasseutredningens regel tillgodoser på ett naturligt sätt sistnämnda syfte och gör även en särskild gångerregel överflödig.»

Föredragande departementschefen förklarade sig i propositionen i ämnet (1955: 151) icke vilja ifrågasätta mera betydande förändringar eller kompletteringar av de olika detaljerna i dåvarande regelsystem. Ett slutgiltigt ställningstagande till de av jordbrukskasseutredningen förordade reglerna kunde tas först efter ytterligare överväganden varvid särskilt skulle uppmärksammas de spörsmål rörande gränsdragningen mellan olika kreditinstitut, som skulle aktualiseras vid införandet av enhetliga inlåningsbestämmelser. Departementschefen förordade därför att de i sakkunnigbetänkandet föreslagna reglerna med vissa modifikationer och jämkningar skulle införas i den nya sparbankslagen. Bankoutskottet och riksdagen följde departementschefens förslag.

I lagen medgavs sparbank i likhet med vad som gällde för affärsbank möjlighet att efter ansökan med egna fonder i inlåningsrättshänseende få likställa förlagsbevis intill ett belopp motsvarande halva reservfonden.

Sedermera i samband med utvidgningen av denna möjlighet för affärsbankerna ökades även sparbankernas möjlighet att med egna fonder få likställa förlagslån till ett belopp motsvarande reservfonden (SFS 1965: 220).

Centralkassorna för jordbrukskredit

1942 års förordning

Enligt före år 1942 gällande bestämmelser fick centralkassas sammanlagda in-

låning på bankmässiga räkningar icke överskrida ett belopp motsvarande tre gånger den ansvarighet, som de till centralkassa anslutna jordbrukskassorna hade för centralkassas förbindelser. Då så betingades av särskilda skäl kunde emellertid Kungl. Maj:t medge, att inlåningen måtte uppgå till ett belopp motsvarande fyra gånger nämnda ansvarighet.

I betänkande av jordbrukskasseutredningen den 29 januari 1941 invändes mot de då gällande bestämmelserna, att det i verkligheten skulle vara mycket svårt att utta hela eller någon större del av ansvarigheten, i synnerhet om därav skulle föranledas, att jordbrukskassorna behövde ta sina medlemmars ansvarighet i anspråk. Att grunda inlåningen på den statliga garantin syntes enligt utredningen än mindre tilltalande, då detta i så fall ytterligare skulle öka centralkassornas beroende av statlig garanti. Utredningen fann därför övervägande skäl tala för att vid inlåningsrättens bestämmande åtminstone i första hand skulle tas hänsyn till omfattningen av centralkassornas placeringar i kontanter, banktillgodohavanden m. m. och lån mot primärinteckning samt till fondernas storlek. Utredningen erinrade härvid om de regler av liknande innebörd som då gällde för sparbanker och affärsbanker.

Utredningens detaljförslag till regler för inlåningsrätten kom att ansluta sig till de för sparbankerna gällande reglerna med vissa modifikationer och jämkningar. Liksom för sparbankerna föreslogs sålunda centralkassornas placeringar skola indelas i tre grupper, varvid för första gruppen icke skulle krävas någon fondtäckning medan för andra och tredje grupperna fondtäckningskravet sammanlagt skulle utgöra $3^1/_3$ % och för grupp tre 8 %.

De anförda relationstalen var desamma som de för sparbankerna gällande. Utredningen hade visserligen uttalat, att centralkassornas rörelse måhända var något mera riskbetonad än sparbankernas, varför det skulle kunna finnas skäl att ge dem strängare inlåningsregler, men de större riskerna uppvägdes enligt utredningen av att centralkassorna dels kunde göra gällande medlemmarnas personliga ansvar, dels kunde erbjuda insättarna viss extra trygghet genom de grundfonder statsmakterna ställt till deras förfogande. De viktigaste modifikationer och jämkningar som utredningen föreslog i förhållande till sparbanks inlåningsregler var att utredningen ansåg det icke finnas anledning för centralkassorna att ha medel placerade hos postsparbanken eller sparbank — eftersom sparbankerna då saknade checkräkning — eller i skattkammarväxlar eller andra skuldförbindelser utfärdade av riksgäldskontoret och ej heller i andra obligationer än statens och hypoteksbankens. Däremot ansåg utredningen att vid bestämmandet av centralkassornas inlåningsrätt hänsyn borde tas till inteckningslån inom 60 % av taxeringsvärdet medan för sparbankerna motsvarande gräns då gick vid 50 %. Utredningen ansåg denna höjning försvarlig med hänsyn till att centralkassorna för sin inlåning kunde erbjuda den ytterligare säkerhet som låg i medlemmarnas ansvarighet, och till vilken icke i övrigt tagits någon hänsyn vid inlåningsrättens bestämmande. Det kan här erinras om att det föreslagna procenttalet utgjorde den gräns som då gällde för centralkassornas primärlån.

Vid remissbehandlingen förekom invändningar mot att centralkassorna skulle få räkna med 60 % av taxeringsvärdet bland de riskfria placeringarna, men statsmakterna följde utredningens förslag.

Regeländringar före nu gällande lag

Genom förordning den 26 juni 1948 upptogs bland inlåningsrättsreglerna för centralkassa lån för vilkas fulla gäldande staten var ansvarig bland placeringarna i grupp två, dvs. bland sådana placeringar för vilka gällde 3 1/3 % fondtäckning. Genom provisorisk lagstiftning samma dag medgavs centralkassa att med kontanta penningar i centralkassa få likställa kontanta penningar i därtill anslutna jordbrukskassor. Dessutom vidgades inlåningsrätten genom att till grupp två hänfördes lån mot säkerhet av inteckning inom 50 % av taxeringsvärdet för vissa med jordbruksfastighet närbesläktade fastigheter. De provisoriska bestämmelsernas giltighetstid begränsades till utgången av år 1952.

På initiativ av 1950 års jordbrukskasseutredning förlängdes provisoriets giltighetstid genom förordning den 30 maj 1952, varvid även infördes bestämmelse om att Konungen på framställning av centralkassa och efter hörande av bank- och fondinspektionen ägde medge att täckningskravet för sammanlagda placeringar i grupperna två och tre fick bestämmas av högst multipeln 50 mot tidigare 30. Giltighetstiden av 1952 års provisorium utsträcktes sedermera successivt till utgången av år 1956, varefter nu gällande lag trädde i kraft.

1956 års lag

I sitt betänkande (SOU 1955: 1) med förslag till lag om jordbrukskasserörelsen betonade 1950 års jordbrukskasseutredning, att inlåningsrättsreglernas syfte skulle vara att trygga insättarna mot risker och framhöll, att det inte kunde förnekas att inlåningsregler som syftade till att stimulera kreditinstituten att till insättarnas säkerhet stärka sina fonder hade en sanerande och konsoliderande verkan på kreditväsendet. Utredningen hade därför under sina diskussioner aldrig ifrågasatt annat än att det även i fortsättningen skulle finnas sådana regler. Utredningen fann dock inte de dåvarande inlåningsreglernas utformning tillfredsställande. Genom att de tidigare lagstiftarna framför allt undersökt hur kreditinstituten vid lagstiftningstillfället hade det ställt med fonder och inlåning samt hur de inlånade medlen varit placerade, hade vid reglernas utformning ej ringa hänsyn kommit att tas till vederbörande kreditinstituts förhållanden. Detta hade medfört att olika regler kommit att gälla för olika typer av kreditinstitut. En naturlig följd av att reglerna i så hög grad anpassats efter de vid varje särskilt lagstiftningstillfälle rådande förhållandena hade vidare varit, att reglerna blivit svåra att upprätthålla, när fondbildningen försvårats.

Fortsättningsvis uttalade utredningen, att samtidigt som fondbildningen hämmats hade inlåningen ökat mer än normalt på grund av det sjunkande penningvärdet. Dessa två omständigheter tillsammantagna hade gjort, att inlåningsreglerna kommit att utöva ett ganska hårt tryck på många kreditinrättningar.

Reglerna hade enligt utredningen medfört, att kreditinrättningarna placerat större del av de utlånade medlen i privilegierade såsom riskfria betraktade tillgångar. För jordbrukskasserörelsens del exemplifierade utredningen detta med att centralkassorna i allt större utsträckning kommit att ägna sig åt primärbelåning. Visserligen kunde det sägas, att det var till insättarnas fördel om sparbankerna och centralkassorna alltmera gick över till den ur trygghetssynpunkt förmånligare primärbelåningen, och om bankerna genom inlåningsreglerna drevs att öka sina portföljer av guldkantade obligatio-

ner och andra som riskfria betecknade tillgångar, men ett sådant påstående kunde enligt utredningens mening inte gälla längre än till en viss gräns. Utredningen ansåg därför, att man borde utforma inlåningsreglerna för kreditinstituten såvitt möjligt med hänsyn uteslutande till insättarnas intresse av skydd mot förluster. Skyddet borde avpassas efter vad som skäligen kunde krävas på grundval av tidigare erfarenheter och en *försiktig prognos* om den framtida utvecklingen.

Omsatt i praktiken kunde denna utredningens grundinställning — att insättarnas intresse av skydd mot förlustrisker mer renodlat än tidigare borde läggas till grund för utformningen av inlåningsreglerna — enligt utredningen sammanfattas i fyra punkter av följande innebörd:

1. Katalogen över privilegierade placeringar borde vara lika för alla kreditinstituten, eftersom förlustrisken på en viss placering rimligtvis borde vara lika stor oavsett om det var en affärsbank, en sparbank eller en centralkassa som gjorde placeringen.

2. Bland de privilegierade placeringarna borde såsom riskfria endast tas upp kassatillgångar och andra tillgångar för vilka förlustrisken kunde anses vara praktiskt taget utesluten. Detta skulle innebära att såsom riskfria placeringar i stort sett skulle upptas sådana placeringar, vilka då fick avdras vid tillämpningen av 30-gångerregeln för sparbanker och centralkassor.

3. I övrigt borde såsom privilegierade placeringar upptas fullgoda obligationer och liknande värdehandlingar samt primärlån. Såsom varande icke helt riskfria borde för dessa placeringar krävas någon extra säkerhet i form av eget kapital.

4. För de placeringar som därefter skulle återstå borde hållas ett eget kapital som med lämplig säkerhetsmarginal svarade mot de förlustrisker som förelåg och kunde beräknas framdeles komma att föreligga för de olika typerna av kreditinstitut. Den extra säkerhet i form av eget kapital som skulle bjudas för dessa placeringar skulle därigenom kunna vara olika för de tre olika typerna av kreditinstitut.

Applicerat på centralkassorna föreslog utredningen, att medelsplaceringarna för de tre olika grupperna riskfria placeringar, övriga privilegierade placeringar och övriga placeringar skulle kräva inget eget kapital, 1 % eget kapital resp. 5 % eget kapital av det placerade beloppet. Med eget kapital skulle härvid förstås inbetalat insatskapital, reservfond och annan fond. Dessutom föreslogs att Konungen efter ansökan av centralkassa och efter hörande av riksbanksfullmäktige, riksgäldsfullmäktige och tillsynsmyndigheten ägde medge att med eget kapital måtte likställas nominella värdet av förlagsbevis, dock högst intill hälften av värdet av eget kapital.

Vid remissbehandlingen kritiserades bl. a. den sänkning av kapitalkravet som utredningens förslag innebar. Vidare anförde bl. a. riksgäldsfullmäktige erinringar mot den av utredningen framförda synpunkten att förlustrisken rimligen borde vara densamma på en placering vare sig det var en affärsbank, en sparbank eller en centralkassa som gjorde den. Fullmäktige påpekade härvid, att det kunde ifrågasättas om förlustrisken exempelvis vid placering i obligationer med längre löptid än ett år eller i bottenintecknigar var densamma för kreditinstitut med genomsnittligt längre inlåning, som för kreditinstitut med kortfristig inlåning.

I propositionen i ämnet uttalade föredragande departementschefen under hänvisning till vad som anförts i propositionen angående BL och SpL, att frågan om införandet av inlåningsregler av det

slag utredningen föreslagit borde anstå också för centralkassornas del. Departementschefen förordade att inlåningsreglerna i stället anknöts till vad som gällde för sparbankerna. Riksdagen anslöt sig till departementschefens uppfattning.

Anknytningen till SpL innebar förutom att kapitaltäckningskraven utformades i enlighet med vad som gällde för sparbankerna även att centralkassorna fick möjlighet att med eget kapital i inlåningsrättshänseende likställa förlagslån till ett belopp motsvarande halva beloppet eget kapital.

Samtidigt med att möjligheten att jämställa förlagslån med eget kapital vidgades för affärsbanker och sparbanker erhöll centralkassorna möjlighet att med eget kapital få likställa förlagslån till ett belopp motsvarande eget kapital (SFS 1965: 221).

Kreditinstitututredningen

Syftet med och behovet av kapitaltäckningsregler

Bestämmelserna om inlåningsrätt innebär att affärsbanker, sparbanker och centralkassor för jordbrukskredit får mottaga inlåning till ett belopp motsvarande högst en viss multipel av institutets eget kapital. Vid stigande inlåningsvolym växer därmed kravet på storleken av det egna kapitalet. Dessa krav på kapitaltäckning är, som framgått av den tidigare lämnade redogörelsen, olikartat utformade för affärsbanker å ena sidan samt sparbanker och centralkassor för jordbrukskredit å den andra. Eftersom staten nu garanterar postsparbanksmedel gäller ej några kapitaltäckningskrav för postbanken.

Syftet med inlåningsrättsreglerna har varit och är alltjämt att trygga insättarna mot förlust av insatta medel. När regler om inlåningsrätt på förslag av 1907 års bankkommitté först infördes för affärsbankerna framhöll kommittén att insättarnas trygghet under i övrigt likartade förhållanden är bättre tillgodosedd i ett kreditinstitut som i förhållande till inlåningen har stort eget kapital än i ett institut med litet eget kapital. Den slutsats som kan dras av detta, nämligen att största möjliga storlek på eget kapital vid en given inlåningsvolym bör eftersträvas, präglade även kommitténs förslag till regler om inlåningsrätt. Reglerna om inlåningsrätt utformades således efter vad som vid lagstiftningstillfället ansågs motsvara affärsbankernas förmåga att bilda eget kapital — i praktiken den faktiska fondställningen — och mindre efter en bedömning av förlustriskerna på de genom inlåningen möjliggjorda placeringarna.

Anknytning av inlåningsrättsbestämmelserna till bankinstitutens förmåga att bilda eget kapital kännetecknade i betydande grad även de sedermera införda bestämmelserna för sparbanker och centralkassor för jordbrukskredit. Som framgår av de i det föregående gjorda återblickarna, har reglerna om inlåningsrätt för affärsbanker, sparbanker och centralkassor för jordbrukskredit ändrats åtskilliga gånger under årens lopp. Bortsett från en skärpning av reglerna för sparbankerna under 1930-talet, som dock genom att senare lättnader genomfördes under den tid meddelade övergångsbestämmelser ännu gällde knappast fick någon praktisk betydelse, har vidtagna ändringar genomgående avsett lindring av fondtäckningskraven. Uppmjukningarna av kraven har härvid skett med hänvisning till att bankernas likviditet och inre styrka förutsatts medge en lindring av bestämmelserna, utan att kravet på insättarnas trygghet eftersättes.

Kreditinstitututredningen ansluter sig för sin del helt till att kapitaltäckningsreglerna bör syfta till att bereda insättarna trygghet mot förlust av insatta me-

Tablå 7: 1. Bankinstitutens insättarskydd

A. *Institutets kreditprövning*

B. *Lagregler*

1. Tillgångarnas värdering
2. Säkerhet för beviljad kredit
3. Kapitaltäckning

C. *Kapitalmassa*

1. Egna medel
2. Främmande medel, förlagslån

del. I likhet med 1950 års jordbrukskasseutredning anser dock kreditinstitututredningen, att detta inte självklart bör föranleda krav på så hög fondbildning som möjligt inom bankinstituten. Det är visserligen ostridigt att insättarnas trygghet i och för sig är bättre tillgodosedd vid högre än vid lägre krav på kapitaltäckning. Ett högre kapitaltäckningskrav medför emellertid högre kostnader för kreditförmedlingen, vilka kostnader ytterst får betalas av dem som tar institutens tjänster i anspråk. Den ytterligare trygghet ett högre kapitaltäckningskrav innebär får därför vägas mot de nackdelar de stigande kostnaderna medför för bankkunderna.

I detta sammanhang bör särskilt understrykas, att lagregler om krav på kapitaltäckning icke är det enda medlet att trygga insättarna. Först och främst står den prövning av kreditsökande som bankinstituten företar innan medel lånas ut.

Skulle en fordran bli nödlidande finns emellertid flera »säkerhetsvallar», som kan absorbera förluster innan insättarnas pengar äventyras. I första hand har bankinstitutet att genom realisation av den särskilda säkerhet som i allmänhet finns ställd för krediten söka hålla sig skadeslös. Skulle detta icke vara möjligt i full utsträckning kan förlusten täckas av överskottet på årets rörelse. Skulle årets rörelseresultat ej förslå för full täckning av förlusten får värderegleringsreserver tas i anspråk, varefter i tur och ordning står odisponerade vinstmedel från föregående år, dispositionsfond, reservfond och aktiekapital (motsvarande) samt ev. förlagslånekapital (tablå 7: 1).

I praktiken torde dock redan vid kreditförluster då dispositionsfond och andra öppna reserver måste tas i anspråk förtroendet för institutet bland dess insättare kunna komma att ifrågasättas. Från denna synpunkt kan det övervägas om, utöver i författning givna värderingsregler för bankinstitutens tillgångar samt säkerhetsbestämmelser för utlåningen, kvantitativa krav på kapitaltäckning erfordras. Utredningen vill i detta sammanhang erinra om att för andra företag än bankinstitut och övriga kreditinstitut saknas andra bestämmelser om kapitaltäckning än vad som följer av bokförings-, förenings- och aktiebolagslagarnas bestämmelser om tillgångarnas värdering. Syftet med dessa lagregler är att skydda företagens borgenärer.

Insättarna i bankinstituten liksom fordringsägarna i andra företag är borgenärer. Det skulle, för att dra paralleller med produktions- och handelsföretag, kunna övervägas att låta insättarskyddet helt bestå i att uppställa lämpliga kvalitativa regler för värdering av bankinstitu-

tens tillgångar. Jämförelsen mellan bankinstituten och andra företag får dock icke hårdragas. En väsentlig skillnad är, att insättarna i bankinstituten knappast tar ställning till institutens förmåga att förränta och återbetala det utlånade kapitalet på samma sätt som en långivare till ett produktions- eller handelsföretag. Bankinstitutens roll är tvärtom att avlyfta prövningen av de insatta medlens placering från insättarna-borgenärerna. Det är härvid av vikt för bankväsendets funktionsduglighet och därmed även ett samhällsintresse, att insättarna har fullt förtroende för bankinstitutens förmåga att fullgöra sina förpliktelser mot insättarna.

Insättarskyddet bör därför utformas så att det enskilda bankinstitutets förmåga att fullgöra sina förpliktelser blir ställd utom tvivel. Enligt utredningens mening erfordras i detta syfte ett ytterligare skydd för insättarna utöver det som ges genom regler för värdering av tillgångar och krav på säkerhet vid utlåning.

Utredningen har berört möjligheterna att låta det kompletterande insättarskyddet få formen av en allmän inlåningsförsäkring. Genom en sådan försäkring skulle förlustrisken avlyftas från det enskilda bankinstitutet till försäkringsgivaren och kompletterande regler om insättarskydd sålunda bli helt eller delvis obehövliga beroende på omfattningen av försäkringsskyddet. Å andra sidan skulle problem uppkomma om hur försäkringsgivarens risktäckning skulle åstadkommas. Vid en allmän inlåningsförsäkring kan försäkringsgivaren komma att få ett betydande inflytande över de till försäkringen anslutna institutens verksamhet. De långtgående förändringar i nuvarande betingelser för bankinstitutens verksamhet som ett införande av inlåningsförsäkring skulle medföra, har föranlett kreditinstitututredningen att avvisa tanken härpå. Det kan i detta sammanhang påpekas att i Förenta staterna där en form av partiell inlåningsförsäkring förekommer (Federal Deposit Insurance) har erfarenheterna härav icke enbart varit goda.

Enligt utredningens mening bör det kompletterande insättarskyddet liksom hittills erhållas genom fondbildning. En tänkbar lösning vore härvid att utan lagstadganden om kapitaltäckning överlåta på tillsynsmyndigheten att tillse att tillräcklig fondbildning förekom inom bankinstituten. Som påpekades av 1949 års banklagssakkunniga, skulle den supplerande direktivgivning av tillsynsmyndigheten som ett sådant fall förutsätter, bli en både svår och ömtålig uppgift. I likhet med 1949 års banklagssakkunniga finner därför kreditinstitututredningen en lagstadgad generell form av kapitaltäckning vara lämpligast.

Utredningen förordar sålunda att lagfästa regler om kapitaltäckning som skydd för insättarna skall finnas för såväl affärsbanker som sparbanker, centralkassor för jordbrukskredit och Postbanken AB.

Skall kapitaltäckningsreglerna knytas till inlåningen eller tillgångarna?

De nuvarande kapitaltäckningsreglerna för affärsbanker, sparbanker och centralkassor för jordbrukskredit är som framgått av det föregående utformade som regler om inlåningsrätt. Detta kan sägas innebära att insättarna garanteras att mot de insatta medlen svarar en viss storlek av bankinstitutets eget kapital (egna fonder). Särskilt tydligt framgick detta, när inlåningsrätten ursprungligen på förslag av 1907 års bankkommitté infördes för affärsbankerna. Som refererats i det föregående, hade inlåningsrättsbestämmelserna då formen av en enda enkel regel enligt vilken affärsbanks inlåning ej fick överstiga fem

gånger beloppet av de egna fonderna.

Genom sedermera vidtagna ändringar har emellertid affärsbankerna för ett belopp motsvarande kassa och vissa andra tillgångar medgetts inlåningsrätt utan krav på fondbildning. För sparbanker och centralkassor medgavs redan från början inlåningsrätt utan krav på fondbildning till ett belopp motsvarande kassa och vissa andra tillgångar. För nyssnämnda typer av bankinstitut differentierades dessutom kravet på mot inlåningen svarande fondbildning för övriga tillgångar efter tillgångarnas art. Ifrågavarande bankinstitut har sålunda möjlighet att i obegränsad utsträckning mottaga insättarmedel utan krav på fondbildning om de insatta medlen hålls i kassa eller i andra likvärdiga tillgångar. För placering i tillgångar av annat slag erfordras emellertid en viss fondbildning. Inlåningsrättsbestämmelserna i sin nuvarande utformning kan sålunda i realiteten sägas ha blivit placeringsbestämmelser i stället för egentliga inlåningsbestämmelser.

Förespråkare för att kapitaltäckningsreglerna också formellt borde utformas som placeringsregler i stället för som regler om inlåningsrätt har icke saknats. Särskilt kan härvid erinras om de förslag som framfördes av 1950 års jordbrukskasseutredning, och som refererats i det föregående. I avvaktan på en samlad översyn av kapitaltäckningsreglerna för såväl affärsbanker som sparbanker och centralkassor för jordbrukskredit har emellertid förslagen i denna riktning hittills icke föranlett några åtgärder.

Vid övervägandena om kapitaltäckningssystemets utformning för bankinstituten har utredningen funnit att det i och för sig är möjligt erhålla samma kapitaltäckningskrav med inlåningsrättsbestämmelser som med direkta placeringsregler. Utredningen förordar emellertid såsom det mest följdriktiga, att kapitaltäckningsreglerna också formellt utformas som placeringsregler.

Likartade placeringsregler för bankinstituten

Som framgått av det föregående är de nuvarande i form av regler om inlåningsrätt givna kapitaltäckningsbestämmelserna olikartade för affärsbanker å ena sidan och sparbanker och centralkassor för jordbrukskredit å den andra. Detta gäller såväl beträffande omfattningen av de tillgångar som är undantagna från kapitaltäckningskrav, som kapitaltäckningskvoternas storlek och utformning för övriga tillgångar. Kapitaltäckningskraven för affärsbanker är härvid strängare utformade än för sparbanker och centralkassor. Affärsbankernas kapitaltäckningskrav applicerat på sparbanker och centralkassor skulle således medföra väsentligt högre krav på fondbildning än enligt de för sparbanker och centralkassor nu gällande bestämmelserna, medan affärsbankerna vid applicering av de för sparbanker och centralkassor gällande bestämmelserna skulle få väsentligt lägre fondbildningskrav än f.n.

För sparbankernas del har de i förhållande till affärsbankerna mindre stränga kapitaltäckningskraven av 1920 års sparbankskommitté uttryckligen motiverats med att sparbankerna på grund av det relativt ringa omfånget av sina verksamhetsområden lättare än affärsbankerna kunde vinna en mera ingående kännedom om låntagarna och att sparbankerna placerade medel i lån på lång tid och mot jämförelsevis låg ränta, vilket ansågs medföra att i allmänhet goda säkerheter kunde erhållas. Givetvis inverkade också den trängre ramen för sparbankernas kreditgivning på denna bedömning. Beträffande centralkassorna för jordbrukskredit motiverades anknyt-

ningen till sparbankernas kapitaltäckningsregler med att ehuru kassornas rörelse måhända var något mer riskbetonad än sparbankernas, varför det skulle kunna finnas skäl att ge dem strängare regler än dessa, uppvägdes de större riskerna av medlemmarnas dåvarande personliga ansvar och den extra trygghet för insättarna de av statsmakterna då ställda grundfonderna innebar.

Huvudmotivet för den olikartade utformningen av kapitaltäckningsreglerna kan sägas vara att tillgångssidan har olika sammansättning hos skilda typer av bankinstitut. Dessa strukturella skillnader sammanhänger såväl med att sparbankers och centralkassors möjligheter till kreditgivning i vissa sinsemellan skilda avseenden varit begränsade i förhållande till affärsbankernas genom särskilda bestämmelser som med andra skäl. Utredningen är väl medveten om att strukturella olikheter mellan olika typer av bankinstitut kan väntas förekomma också framöver, även om sparbanker, jordbrukets kreditkassor och postbanksrörelsen erhåller formella möjligheter att utvidga sin verksamhet till områden som nu är förbehållna affärsbankerna. Med hänvisning härtill skulle även i fortsättningen kunna uppställas olika kapitaltäckningsregler för de skilda typerna av bankinstitut. Å andra sidan innebär skilda kapitaltäckningskrav de facto att en och samma placering kräver en annan kapitaltäckning om den utförs av en affärsbank än om den utförs av en sparbank, av en kassa för jordbrukskredit eller av Postbanken AB.

Som framgått av den historiska redogörelsen föreslog 1950 års jordbrukskasseutredning, med hänvisning till att kapitaltäckningsreglerna syftade till att trygga insättarna mot förlust och då förlustrisken rimligen vore densamma, oavsett om en viss placering gjordes av en affärsbank, sparbank eller kassa för jordbrukskredit, att gemensamma kapitaltäckningsregler uppställdes för vissa såsom privilegierade betecknade tillgångar. För andra än de som privilegierade betecknade tillgångarna skulle däremot skilda kapitaltäckningskrav kunna uppställas för de olika typerna av bankinstitut. Preciserat förslag till kapitaltäckningsregler framlades dock naturligt nog endast för jordbrukets kreditkassor.

Kreditinstitututredningen finner det i likhet med jordbrukskasseutredningen otillfredsställande att kapitaltäckningskraven för en och samma placering varierar alltefter institutets art. Förlustrisken på en placering förändras som jordbrukskasseutredningen påpekat rimligen ej efter vem som gör placeringen. I detta sammanhang kan dock påpekas, att även om förlustrisken som sådan icke förändras kan dock placeringens storlek motivera skilda kapitaltäckningskrav beroende på vilket institut som gör placeringen.

För att ta ett exempel bör kapitaltäckningskravet för en kredit på 2 milj. kr. bedömas helt annorlunda för ett bankinstitut vars omslutning uppgår till totalt 10 milj. kr. än för ett institut med 100 milj. kr. i omslutning. För institutet med 100 milj. kr. får analogt en kredit på 20 milj. kr. en helt annan riskbedömning än för ett institut med 1 000 milj. kr. i tillgångar. Denna skillnad i riskbedömningen för en och samma placering hänför sig dock icke till typen av bankinstitut utan till institutets storlek i förhållande till en kredit av given storlek.

I BL kan sägas ha tagits viss hänsyn till riskbedömningens samband med institutets storlek såtillvida som inlåningsrätten för de första 5 milj. kr. av det egna kapitalet är begränsad till 5 gånger det egna kapitalet mot 10 gånger den del av det egna kapitalet som överstiger 5 milj. kr. Vid sidan av denna kvanti-

tativa regel finns i BL även en kvalitativ regel av innebörd att icke åt en och samma låntagare må beviljas kredit i sådan utsträckning att institutets säkerhet äventyras. Avsikten med denna regel är att ernå en fördelning av låneportföljen på så många låntagare att en tillräcklig riskspridning erhålls. Denna kvalitativa regel utgör härvid en viss garanti för att riskspridningen blir tillfredsställande. Enligt utredningens mening blir därmed något ytterligare särskilt hänsynstagande till institutens storlek icke nödvändigt vid kapitaltäckningskravens konstruktion. Utredningen har icke ansett sig böra föreslå någon differentiering av kapitaltäckningskraven efter institutens storlek men har förutsatt att liksom hittills bestämmelser om att icke åt en och samma låntagare eller i intressegemenskap förbundna låntagare beviljas kredit i sådan utsträckning att institutets säkerhet äventyras kvarstår i författningen för affärsbanker och jordbrukets kreditkassor samt införs för sparbanker och Postbanken AB.

Frågan om i vilken utsträckning enhetliga kapitaltäckningsregler kan uppställas för de olika typerna av bankinstitut sammanhänger i viss mån med hur långt en specificering av tillgångssidan kan drivas. Teoretiskt skulle kapitaltäckningskraven kunna specificeras därhän att för varje enskild placering sattes ett krav på kapitaltäckning. Vid en så långt driven specificering skulle självfallet därutöver icke behöva särskiljas vilken typ av institut som företagit placeringen.

I praktiken är det givetvis icke möjligt att driva differentieringen av kapitaltäckningskraven så långt. Man får i stället utgå ifrån att ett och samma kapitaltäckningskrav får användas för alla placeringar av en viss typ och kanske även för placeringar av olika typ men med vad som kan bedömas vara någorlunda likvärdig förlustrisk. Detta innebär att man i praktiken får indela placeringarna i ett begränsat antal riskgrader, där placeringarna i varje riskgrad ligger inom ett visst riskintervall. I varje sådant system med gruppering av placeringar efter förlustrisk torde det vara oundvikligt att erhålla en större eller mindre restgrupp av placeringar, för vilka förlustrisken visserligen kan bedömas vara större än för placeringar hänförliga till andra grupper men där något »tak» för förlustrisken inte kan anges. Den genomsnittliga förlustrisken för denna restgrupp kan därigenom komma att variera betydligt från det ena bankinstitutet till det andra. Det torde främst vara detta förhållande som föranledde jordbrukskasseutredningen att som en möjlighet ange att kapitaltäckningskraven kunde utformas olika för de icke-privilegierade tillgångarna allt efter typ av bankinstitut. I betydande grad torde också de nuvarande olikartade kapitaltäckningskraven ha motiverats med att en större del av affärsbankernas placeringar har högre förlustrisk än vad som är fallet för sparbankers och jordbrukets kreditkassors placeringar.

Inom kretsen för en viss typ av bankinstitut kan emellertid betydande skiljaktigheter i placeringsstrukturen förekomma, utan att detta ansetts kräva skiljaktigheter i kapitaltäckningsreglernas utformning. För det enskilda bankinstitutet har det således varit de legala möjligheterna att placera, dvs. om institutet är affärsbank, sparbank eller jordbrukets kreditkassa och icke institutets faktiska placeringar som varit avgörande för vilka kapitaltäckningsregler som har gällt. Som framgår av kap. 6 förordar utredningen att bestämmelserna om institutens kreditgivning skall erhålla samma lydelse, dvs. de olika typerna av bankinstitut föreslås få samma formella möj-

ligheter, när det gäller att placera medel.

Med hänsyn till vad som anförts förordar utredningen att reglerna om kapitaltäckning utformas enhetligt för affärsbanker, sparbanker, centralkassor för jordbrukskredit och Postbanken AB. En allmän förutsättning för att enhetliga regler skall kunna tillämpas är emellertid att reglerna utformas så att de av reglerna givna kapitalkraven tar hänsyn till olikheter i sammansättningen av bankinstitutens tillgångar.

Riskindelning av placeringarna

Bankinstitutens resurser kan schematiskt sägas vara placerade i kassa och därmed jämförliga tillgångar, i värdepapper och i lån samt i tillgångar för att möjliggöra bankverksamheten som sådan, dvs. inventarier och fastigheter. För lån är förlustrisken framför allt förbunden med risk för att låntagaren icke fullgör sina förpliktelser mot banken. En solvensrisk kan också förekomma för obligationer i den mån risk finns, att den som utställt en obligation icke kan i vederbörlig ordning förränta och amortera den. Framför allt sammanhänger emellertid risken med obligationer med att deras kapitalvärden minskar vid en höjning av den allmänna räntenivån. För tillgångar i utländsk valuta finns risker för förluster i samband med växelkursförändringar.

Innan utredningen närmare går in på hur tillgångarna bör grupperas i riskhänseende vill utredningen något beröra innebörden av vad som kan kallas kurs- och valutarisker.

Kursrisk kan i detta sammanhang definieras som risken för en förändring i en placerings kapitalvärde till följd av förändringar i den allmänna räntenivån. Den vanligaste placeringen med denna risktyp är obligationer, vars avkastning utgår efter en för obligationens bindningstid, ev. löptid, fast räntesats. Därutöver äger även reverslån och andra placeringar med fast ränta kursrisk. I fortsättningen kommer framställningen att endast avse obligationer, dels på grund av att dessa i allmänhet dominerar bland tillgångar med kursrisk, dels av att kursrisken för obligationer i hittillsvarande lagstiftning ansetts kräva speciellt hänsynstagande vid utformningen av kapitaltäckningskraven.

Kursrisken för en obligation sammanhänger med att obligationens avkastning ej förändras vid en höjning av den allmänna räntenivån, vilket medför att dess avkastning blir relativt sett lägre än på placeringar vars avkastning följer den allmänna räntenivån. Eftersom man får räkna med att räntegottgörelsen på insättarsidan stiger vid höjd allmän räntenivå försämras härigenom institutets lönsamhet. Bankinstitutet kan i det nya läget handla på två olika sätt som i princip kan beräknas ge lika stora inkomster. Det kan antingen genom att behålla värdepapperet erhålla en relativt lägre avkastning på placeringen för återstoden av dess bindningstid eller att genom en avyttring av värdepapperet ta en kapitalförlust som i princip motsvarar det kapitaliserade värdet av den försämrade avkastningen under återstoden av placeringens bindningstid. Det kan påpekas att vid sjunkande allmän räntenivå blir förhållandet det omvända.

Bankinstituten kan genom att avsätta vinstmedel till värderegleringskonto nedskriva obligationsportföljens värde till de sänkta marknadsvärden som följer av en allmän räntehöjning. Härigenom uppnås dels att obligation i institutets räkenskaper ej upptas till högre värde än marknadsvärdet, dels att mera medel kvarhålls i rörelsen och härigenom kan förbättra den genom räntehöjningen relativt försämrade lönsamheten i bankinstitutet.

Utredningen har i det följande förutsatt att vid beräkningen av kapitaltäckningskraven obligationer skall ingå med marknadsvärdena. Därutöver har utredningen övervägt att ytterligare ta hänsyn till kursrisker för obligationer genom att kräva att obligationsportföljens värde skulle upptas till ett med visst procenttal reducerat belopp av marknadsvärdet. Utredningen har emellertid ansett ett allmänt villkor att obligationer högst får upptas till marknadsvärdet vara till fyllest.

Tillgångar som äger *valutarisker,* dvs. risk för förändring av växelkursen, är dels tillgodohavanden och fordringar i utländsk valuta, dels värdepapper löpande i utländsk valuta. Genom att för värdepapper med börsnotering marknadsvärdet uttrycker inverkan från samtliga risktyper som kan påverka värdet, kräver dessa värdepapper ej särskilt beaktande ur den här aktuella synvinkeln. Behandlingen av dessa vid kapitalkravsberäkningarna bör således enligt utredningens mening överensstämma med övriga värdepappers.

Av de återstående två typerna av tillgångar med valutarisk kan fordringar i form av reverser löpande i utländsk valuta enligt utredningens mening undantas från kapitaltäckning för denna risktyp därför att de bankinstitut som har sådana fordringar även har inlåning i utländsk valuta. I detta förhållande ligger ett element, som enligt utredningens uppfattning i ej obetydlig omfattning balanserar valutariskerna på tillgångssidan.

För tillgodohavanden i utländsk valuta, slutligen, föreligger ej sällan samma förhållande som vid fordringarna, dvs. i viss mån balanserande förpliktelser. Till detta kommer att bankinstituten i betydande omfattning genom särskilda arrangemang säkrar värdet i svenska kronor av sina valutatillgodohavanden. Enligt utredningens mening är det till dessa tillgångar som risktäckningen för valutarisker bör knytas. Utredningen föreslår att tillgodohavanden i utländska valutor hos utländska bankföretag etc. beräknas till marknadsvärdena.

I betraktande av vad som anförts beträffande kurs- och valutarisker skulle kraven på kapitaltäckning väsentligen endast komma att avse solvensrisker, dvs. de förlustrisker som sammanhänger med att bankinstitutens gäldenärer icke fullgör sina åtaganden gentemot kreditgivaren. För placering i en tillgång med större förlustrisk bör härvid krävas högre kapitaltäckning än för en tillgång med mindre förlustrisk. I praktiken är det endast undantagsvis möjligt att ange förlustrisken på en placering eller grupp av placeringar. Det är därför ofrånkomligt att varje i praktiken genomförd gruppering av placeringar efter förlustrisk får en schematisk prägel.

Utredningen har efter ingående överväganden stannat för att föreslå att bankinstitutens tillgångar grupperas efter förlustrisk på fyra olika riskgrader. Till riskgrad 1 har hänförts tillgångar som ansetts äga ingen eller obetydlig förlustrisk medan tillgångar som ansetts äga större risker hänförts till riskgraderna 2—4, varvid till riskgrad 4 hänförts tillgångar som ansetts äga de största förlustriskerna.

Grupperingen av tillgångarna efter förlustrisk vilar delvis på en indelning av bankinstitutens låntagare med staten och kommunerna i en första grupp med ingen risk för betalningsinställelse och därefter kreditmarknadens institutioner i en närmast följande grupp. I övrigt har tillgångarna grupperats med ledning av säkerhetens art. Placeringar för vilka särskild säkerhet ej ställts har därmed förts till den högsta riskgraden.

Trots att utredningens förslag till risk-

gruppering och därpå grundade kapitaltäckningskrav — liksom f. ö. även varit fallet med nu gällande och tidigare regler om inlåningsrätt — i viss mån är av schematisk karaktär, anser dock utredningen att det väsentligen tar hänsyn såväl till den samlade förlustrisken för ett bankinstitut som till de olikheter i kapitaltäckningskrav som skilda sammansättningar av olika instituts placeringsportföljer kan påfordra.

Utredningen föreslår följande fördelning av placeringarna på riskgrader:

Riskgrad 1

1. Inneliggande kassa.

2. Svenska checkar eller postremissväxlar.

3. Fordringar hos riksbanken, riksgäldskontoret, Postbanken aktiebolag, allmän kassa eller inrättning, vars reglemente fastställts av Konungen, bankbolag eller sparbank eller utländskt bankföretag, centralkassa för jordbrukskredit eller svenskt försäkringsbolag eller kreditaktiebolag.

4. Fordringar, för vilka staten, svensk kommun eller annan därmed jämförlig samfällighet eller någon vid 3. angiven inrättning svarar som garant eller löftesman.

5. Svenska skattkammarväxlar eller obligationer, som utgetts av staten, svensk kommun eller annan därmed jämförlig samfällighet eller av svenskt kreditaktiebolag eller av allmän kassa eller inrättning, vars reglemente fastställts av Konungen, eller som offentligen utbjudits av bankaktiebolag, sparbank, centralkassa för jordbrukskredit eller Postbanken AB.

6. Fordringar, för vilka säkerheten utgörs av fordran eller värdehandling, som angetts vid 3., 4. eller 5. eller av livförsäkringsbrev inom återköpsvärdet.

7. Garantiförbindelser som bankinstitutet utfärdat och för vilka institutet erhållit säkerhet i fordringar eller värdehandlingar som angetts under 3—6.

Riskgrad 2

1. Fordringar, för vilka säkerheten utgörs av inteckning i jordbruks-, affärs- eller bostadsfastighet eller tomträtt till sådan fastighet inom 75 % av det uppskattade värdet av den fasta egendomen eller av byggnad, som uppförts på den med tomträtt upplåtna fastigheten,

inteckning i annan fastighet eller tomträtt därtill inom hälften av motsvarande värde,

förmånsrätt på grund av lagen den 16 december 1966 (nr 701) om förmånsrätt för fordringar enligt lagen den 16 december 1966 (nr 700) om vissa gemensamhetsanläggningar, om förmånsrätten må göras gällande på bankinstitutets föranstaltande,

kreditförsäkring, som meddelats av svenskt försäkringsbolag.

2. Garantiförbindelser som utfärdats av bankinstitutet och för vilka institutet erhållit sådan säkerhet som anges under 1. närmast här ovan.

Riskgrad 3

1. Andra svenska obligationer än sådana som ovan nämnts.

2. Fordringar, för vilka säkerheten utgöres av inteckning i jordbruks- eller bostadsfastighet, där en- eller tvåfamiljshus uppförts, eller i tomträtt till sådan fastighet inom det uppskattade värdet av den fasta egendomen eller den byggnad, som uppförts på den med tomträtt upplåtna fastigheten, om inteckningssäkerheten är förstärkt med borgen,

svenskt förlagsbevis eller svensk aktie, som är noterad vid fondbörs inom riket, eller av

borgen, dock ej till högre belopp för varje låntagare än 25 000 kr.

3. Garantiförbindelser som utfärdats av bankinstitutet för vilka institutet erhållit säkerhet i form av sådan värdehandling, inteckning eller borgensförbindelse som anges under 1. eller 2. närmast här ovan.

Riskgrad 4

Till denna riskgrad har förts alla återstående poster på tillgångssidan av bankinstituts balansräkning — med undantag av poster under samlingsrubriken »utgifts- och diverse räkningar» — samt utfärdade garantiförbindelser för vilka garantitagaren ställt sådan pant, som ej särskilt nämnts under riskgraderna 1—3. Förutom placeringar av olika slag ingår sålunda i denna riskgrad tillgångar för att möjliggöra bankverksamheten som sådan, ex. inventarier och fastigheter, samt aktier i bankfastighetsaktiebolag, i andra kreditinstitut och i andra företag.

Kommentar till riskgrupperingen

Till *riskgrad 1* har förts tillgångar som bedömts ha ingen eller ringa förlustrisk och som i gällande lag tillhör de prioriterade. En viss utbyggnad har emellertid skett. Till denna lägsta riskgrad har sålunda förts fordringar för vilka säkerheten utgörs av livbrev inom återköpsvärdet eller av motbok med svenskt bankinstitut. Till tillgångar hänförliga till riskgrad 1 har även förts obligationer emitterade av svenskt kreditinstitut eller offentligen utbjudna av affärsbank, sparbank, centralkassa för jordbrukskredit eller Postbanken AB samt fordringar mot säkerhet av dylika. Enligt resonemanget i det föregående har utredningen förutsatt att obligationernas värde får upptas till högst marknadsvärdet. Eftersom marknadsvärdet är det samlade uttrycket för samtliga risktyper som en obligationsplacering äger, har utredningen funnit denna värderingsregel vara tillräcklig när det gäller risktäckningen för obligationer med en marknadsnotering oberoende av obligationens återstående löptid. I den mån ett bankinstitut ej har möjlighet att nedskriva obligationsportföljens värde till marknadsvärdet har utredningen förutsatt att resterande belopp skall täckas med eget kapital. Med detta har utredningen ansett att något ytterligare speciellt hänsynstagande till kursrisk ej är erforderligt i kapitaltäckningssystemet.

Till *riskgrad 2* har förts tillgångar som ansetts innefatta relativt obetydliga men ändock större riskmoment än tillgångar hänförliga till riskgrad 1. Som framgått av specificeringen ovan omfattar riskgrad 2 främst lån mot säkerhet av inteckning i jordbruks-, affärs- och bostadsfastighet inom 75 % och lån mot inteckning i annan fastighet inom 50 % av uppskattningsvärdet. Dessutom har med hänsyn till den betryggande säkerhet kreditförsäkring meddelad av svenskt försäkringsbolag innebär, lån och krediter med dylik säkerhet förts till denna riskgrad. Hit har även förts fordran med säkerhet av förmånsrätt enligt lagen om vissa gemensamhetsanläggningar.

Beträffande värderingen av fastighet vill utredningen erinra om vad som av bostadslåneutredningen anfördes som motiv för att taxeringsvärdet skulle överges som värderingsinstrument för hypoteks- och bostadskreditinstitutionerna.

Bostadslåneutredningen framhöll i sitt betänkande (SOU 1962: 31), att det tedde sig föga rationellt att belåningsgränserna skulle vara knutna till värden som utvisade betydande variationer, bl. a. beroende på taxeringsmyndigheternas olika praxis. I åtskilliga fall, framhöll bostadslåneutredningen, lade taxeringsvärdet hinder i vägen för en väl avvägd belåning, som eljest skulle kunna betecknas som riskfri, medan i

andra fall en belåning, som i och för sig icke översteg den tillåtna relationen till taxeringsvärdet, måste avvisas såsom alltför riskbetonad.

Under hänvisning till att den värderingsteknik som tillämpades av hypoteks- och bostadskreditinstitutionerna successivt utvecklats och byggde på under åtskilliga decennier vunnen erfarenhet samt att värderingarna över hela landet skedde efter enhetliga principer och efter detaljerade anvisningar ansåg bostadslåneutredningen fog föreligga för den meningen, att hypoteks- och bostadskreditföreningarnas uppskattningsvärden vid säkerhetsbedömningen måste tillmätas större betydelse än taxeringsvärdena, vilka tillkommit i andra syften än att tjäna som underlag för fastighetsbelåning. De anförda synpunkterna ledde bostadslåneutredningen till den slutsatsen att institutionernas bundenhet vid taxeringsvärdena kunde slopas, utan att obligationsinnehavarnas eller låntagarnas intressen därigenom träddes för nära.

För bankinstituten föreslår utredningen i konsekvens med vad som ovan anförts, att av instituten uppskattat värde används i stället för taxeringsvärdet. Utredningen förutsätter härvid att det av bankinstituten uppskattade värdet fastställs efter i varje särskilt fall med vederbörlig noggrannhet företagen expertvärdering.

Till *riskgrad 3* har hänförts de placeringar för vilka förlustrisken framstår som större än för riskgrad 2 men som dock ansetts kunna undantas från den högsta riskgraden. Sålunda har hit förts andra svenska obligationer än sådana som emitterats genom förmedling av svenskt bankaktiebolag, sparbank, centralkassa för jordbrukskredit eller Postbanken AB.

Med av bankinstituten fastställda belåningskurser för aktier och förlagsbevis anser utredningen att lån mot aktier och förlagsbevis noterade vid Stockholms fondbörs kan föras till riskgrad 3. Utredningen vill i detta sammanhang erinra om att utredningen i kap. 6 förordat att det nuvarande belåningsförbudet mot aktier i förvaltningsbolag ej längre skall gälla aktier i sådana bolag vars aktier är börsnoterade.

Beträffande tillgångar bestående av lån med säkerhet av högt liggande inteckning i en- eller tvåfamiljsfastighet, dvs. liggande över 75 % men inom 100 % av uppskattningsvärdet, har utredningen ansett sig kunna förorda att dessa förs till riskgrad 3, om säkerheten är förstärkt med borgen. Självfallet skall borgen härvid innebära en reell förstärkning av säkerheten. Avgörande för denna riskgradsplacering har härvid varit att förlusterna på sådana lån enligt vad utredningen erfarit varit mycket små under hela efterkrigstiden. Av samma skäl har utredningen fört lån på mindre belopp mot enbart namnsäkerhet till riskgrad 3 i stället för till den högsta riskgraden dit övriga borgenslån förts. Trots att utredningen är väl medveten om att beloppsgränser tämligen snabbt kan bli inaktuella har utredningen stannat för att föreslå en viss beloppsgräns som definition av vad som bör förstås med smärre borgenslån, eftersom en rörlig till penningvärdets förändring anpassad gräns enligt utredningens mening skulle vara förenad med praktiska och administrativa svårigheter i tillämpningen.

Av de till *riskgrad 4* förda tillgångarna förtjänar aktier i andra kreditinstitut samt fastigheter för banklokalers inrymmande och aktier i sådana fastighetsaktiebolag en särskild kommentar.

Vad gäller aktier i andra kreditinstitut skall först påpekas, att det förhållandet att ett bankinstitut äger exempelvis ett

kreditaktiebolag innebär att med bankinstitutets eget kapital såsom grund drivs dels en rörelse hos moderbolaget, dels en hos dotterbolaget. Eftersom för kreditinstitut finnes regler om högsta tillåtna rörelsevolym i förhållande till det egna kapitalet följer aritmetiskt av en dotterbolagsbildning att en större rörelsevolym vid given storlek på det egna kapitalet kan drivas än om ett dotterbolag ej upprättas, såvida ej en särskild reduceringsregel införs vid kapitalkravsberäkningen. Bankinstitutens innehav av aktier och andelar i andra kreditinstitut är därför av särskild betydelse vid bedömningen av behovet av kapitaltäckning för sådana aktier och andelar.

Samtidigt med det nyss anförda bör även framhållas, att lagstiftningen på kreditväsendets område i vårt land betraktar varje kreditinstitut och dess rörelse såsom en enhet med avgränsning gentemot övriga kreditinstitut. Dimensioneringen av de olika regler, som syftar till att skydda institutets borgenärer är därför så gjord att institutets soliditet i och för sig skall vara säkerställd.

Slutligen skall i detta sammanhang erinras om att, såsom nämnts i kap. 5 för affärsbankerna, förvärv av aktier i andra kreditinstitut endast får ske efter tillstånd från Konungen. För sparbanker och jordbrukets kreditkassor finns en annan reglering av förvärv av detta slag.

Då utredningen nu föreslår att aktier och andelar i andra kreditinstitut skall ingå i riskgrad 4 sker detta i medvetande om den aritmetiska innebörd detta har med avseende på möjligheter till rörelsetillväxt på grundval av ett givet eget kapital. Enligt utredningens mening är emellertid det avgörande i detta sammanhang dels den befintliga lagstiftningen för kreditinstituten, som är genomsyrad av soliditetshänsyn, dels det allmännas reglering av nybildning och förvärv av kreditinstitut. Utredningen har därför inte kunnat finna en högre kapitaltäckningskvot än den som föreslås i högsta riskgraden i det av utredningen förordade kapitaltäckningssystemet motiverad.

Bankinstituten har möjlighet att äga fastigheter för banklokalers inrymmande på två sätt, dels direktägande, dels indirekt genom aktieinnehav i bankfastighetsaktiebolag. Såsom närmare utvecklats i kap. 5 anser utredningen att formen för ägande av dylika fastigheter ej bör påverka omfattningen av kapitaltäckningskravet för sådant fastighetsinnehav. Ägandeformen bör således i detta avseende vara neutral. Utredningen har därför föreslagit att direktägd bankfastighet till hela sitt bokförda värde skall ingå i riskgrad 4. Vid indirekt ägande föreslås i denna riskgrad ingå såväl bokfört värde av aktiekapitalet i fastighetsbolaget som bokvärdet av inteckningslånen i bolaget.

Eget kapital och vad som därmed skall jämställas

Innan utredningen övergår till att behandla frågan om hur kapitaltäckningskraven skall utformas och vilken storlek de bör ha, är det av vikt att fastslå vad kraven skall sättas i relation till. Som berörts i den tidigare framställningen omfattar det totala insättarskyddet i bankinstituten i regel en betydligt större kapitalmassa än vad som enligt gällande författningar får medräknas i fråga om insättarskydd. Det bör erinras om att den totala kapitalmassan är sammansatt av dels obeskattade egna medel, dels beskattade egna medel, dels främmande kapital med sämre rätt än vanliga borgenärer, dvs. förlagslån (tabl 7: 2).

Enligt nuvarande regler utgör beskattade egna medel basen för vad som får räknas som inlåningsrättsgrundande kapital. Enligt utredningens mening bör

Tablå 7: 2. Insättarnas skyddskapital i bankinstituten

A. *Egna medel*

1. Obeskattade
   Värdereglerings konton för utlåning, värdepapper och valutor
2. Beskattade
   Odisponerade vinstmedel
   Dispositionsfond (garantifond)
   Reservfond
   Aktiekapital (grundfond/insatskapital)

B. *Främmande medel*

Förlagslån

självfallet beskattade egna medel även i fortsättningen få inräknas i kapitaltäckningen. I det följande kommer utredningen att behandla vad som därutöver ev. bör få räknas som kapitaltäckning.

Som ovan nämnts omfattar beskattade egna medel bl. a. odisponerade vinstmedel. Eftersom avsättningar till värdereglerings konton sker med överskottsmedel, har utredningen ansett sig böra ta upp frågan om och i så fall i vad mån medel innestående på värdereglerings konton skall få räknas som kapitaltäckning. Härvid bör först erinras om att utredningen vid behandlingen av frågan om täckningen av kurs- och valutarisker har föreslagit att marknadsvärden för tillgångar som äger dessa risker skall användas.

Om en låntagare bryter i sina åtaganden gentemot ett bankinstitut har detta i första hand att tillgå den för lånet ställda panten för att täcka sin fordran. Om särskild pant icke är ställd eller om panten icke fullt ut täcker fordran täckes förlusten från överskottet av årets rörelse och i andra hand genom att värdereglerings reserverna tas i anspråk. Dessa reserver, som i vissa fall redovisas öppet i bankinstitutens balansräkningar, utgörs som visats i tablå 7: 2 av obeskattade egna medel. Avdragsrätt vid beskattningen har medgivits, eftersom ändamålet är att bygga upp reserver för att möta förluster (jfr tablå 11: 1). Får förlusterna en sådan omfattning, att de obeskattade förlustreserverna ej förslår, måste beskattade egna medel tas i anspråk. För bankinstitutet innebär detta att förlusten måste täckas med vid nuvarande skattesatser i stort sett dubbelt så dyrt anskaffade egna medel som de obeskattade förlustreserverna. Härtill kommer som påpekats i det föregående, att ett sådant fall kan medföra en förtroendekris bland institutets insättare. Såväl från bankinstitutens som samhällets synpunkt är det därför av vikt att instituten bereds möjligheter att genom obeskattade avsättningar till värdereglerings konton bygga upp ett erforderligt förlustskydd.

Ser man frågan renodlad som en fråga om insättarskydd, vilket enligt utredningens mening är det här relevanta synsättet, torde det vara likgiltigt hur ev. förluster absorberas, förutsatt att de absorberas av bankinstitutet. Detta talar för att värdereglerings reserverna bör få räknas som kapitaltäckning, ev. med avdrag för den del av dessa medel som står mot akuta risker. I andra hand kan hävdas att ca 50 % av värdereglerings reserverna skulle få inräknas i kapitaltäckningen eftersom de, efter att ha

framtagits för beskattning, till omkring halva sitt belopp skulle bli en del av beskattade egna medel.

Utredningen har emellertid efter ingående överväganden ej ansett sig kunna förorda, att värderegleringsreserverna inräknas i den legala kapitaltäckningen, vilket skulle innebära att dessa reserver liksom beskattade egna medel skulle få viss multipeleffekt på utlåningskapaciteten. Däremot anser utredningen att värdet av värderegleringsreserverna bör få frånräknas tillgångarnas värde vid beräkningen av kapitaltäckningskraven. Eftersom i praktiken avsättning till värderegleringskonto oftast ej hänförs till bestämda placeringar utan företas i klump, föreslår utredningen att summan av värderegleringsreservernas belopp för utlåning samt överskottet av reserven för värdepapper får frånräknas tillgångarnas värde i den högsta riskgraden före appliceringen av kapitaltäckningskraven.

För värdepappersportföljen betyder detta att, i den mån beloppet på värderegleringskontot är så stort att nettobokvärdet för dessa tillgångar understiger marknadsvärdet (alt., om direkt nedskrivning tillämpas, om tillgångarnas bokföringsvärden understiger marknadsvärdena,) får det överskjutande beloppet på värderegleringskontot tillsammans med beloppet på värderegleringskontot för utlåning dras av från värdet av tillgångarna i riskgrad 4 före kapitalkravsberäkningen för denna riskgrad.

I den mån ett instituts avsättningar till värderegleringskonto ej skulle förslå att tillräckligt nedskriva obligationsportföljens värde eller, vid direkt nedskrivning, portföljens bokföringsvärde överstiger dess marknadsvärde, har utredningen förutsatt att det egna kapitalet skall reduceras med det återstående belopp som kan erfordras för anpassning av obligationsportföljens nettobokföringsvärde till marknadsvärdet innan det egna kapitalet får räknas som risktäckning i övrigt.

Enligt utredningens förslag skulle som eget kapital (egna fonder) i kapitaltäckningshänseende i överensstämmelse med vad som nu gäller få räknas egna beskattade medel, dvs. för affärsbanker aktiekapital, reservfond, dispositionsfond och odisponerade vinstmedel; för sparbank grundfond, reservfond och garantifond; för jordbrukets kreditkassor insatskapital, reservfond och odisponerade vinstmedel. För Postbanken AB förordar utredningen att eget kapital i kapitaltäckningshänseende skall ha samma innebörd som för affärsbankerna.

Som nämnts får enligt gällande bestämmelser affärsbanker, sparbanker och centralkassor för jordbrukskredit med eget kapital i kapitaltäckningshänseende jämställa förlagslån intill ett belopp motsvarande för affärsbank aktiekapitalet, för sparbank reservfond och för centralkassa kassans och de anslutna jordbrukskassornas eget kapital. Utredningen anser sig, sedan statsmakterna 1965 vidgat bankinstitutens rätt att jämställa förlagsupplåning med eget kapital till nyssnämnda omfattning, sakna anledning att f. n. föreslå några förändringar i gällande bestämmelser beträffande förlagslånens ställning. Visserligen kan i sammanhanget principiellt diskuteras om de olika institutgruppernas rätt att jämställa förlagskapital med eget kapital bör maximeras på detta sätt. Denna rätt görs nämligen beroende av storleken av en del av eller alla beskattade egna medel. Då de olika institutens möjligheter till sådan kapitalbildning varierar — sparbankerna har t. ex. affärsbankernas och centralkassornas möjligheter att anskaffa eget kapital genom tillskott utifrån endast i den meningen att huvudmännen kan tillskjuta medel till en ga-

Tabell 7: 1. Bankinstitutens förluster vid utlåning till allmänheten

Förlusternas andel av utlåningen. Promille

	1946—50	1951—55	1956—60	1961—65
Affärsbankerna	..	..	0,642[2]	0,769[2]
Jordbrukets kreditkassor	0,021	0,015	0,022	0,018
Postbanken	—	—	—	—
Sparbankerna[1]	0,002	0,002	0,004	0,007[3]

Anm. Förlustkvoten har beräknats såsom genomsnittligt förlustbelopp per år på krediter under resp. femårsperiod dividerat med genomsnittlig utestående utlåning per år under samma period. — [1] Uppgifterna om sparbankerna avser 90 sparbanker som omkring 1960 hade drygt 60 % av sparbankernas samlade utlåning. I nämnaren har här använts utestående lånebelopp vid resp. periods mitt. [2] Uppgifterna, som ej omfattar Jordbrukets bank och Sparbankernas bank, inkluderar förluster på inlåningsrörelsen. [3] Avser 1961—63. — Källor: Bankinspektionen, postbanken, Sveriges jordbrukskasseförbund och Svenska sparbanksföreningen.

rantifond — skulle det möjligen vara principiellt befogat att ta hänsyn till detta genom att ytterligare variera omfattningen av rätten att räkna förlagskapital som kapitaltäckning. Utredningen har emellertid stannat för att ej avge något ändringsförslag på denna punkt. Utredningen föreslår att samma bestämmelse som för övriga bankinstitut tillämpas för Postbanken AB.

Kapitaltäckningskravens utformning och storlek

Syftet med det kapitaltäckningssystem utredningen föreslår är att vid given omslutning skall en mer riskbetonad placeringsstruktur hos ett bankinstitut medföra krav på ett större eget kapital än för ett institut med en mindre riskbetonad placeringsstruktur. Omvänt kan detta uttryckas så, att ett bankinstitut med ett eget kapital av viss storlek kan välja omfång på sin rörelse genom att placera i mer eller mindre riskbetonade tillgångar. Genom den i det föregående föreslagna uppdelningen av placeringar på riskgrader har tekniska förutsättningar skapats för en differentiering av institutens placeringar i riskhänseende.

Det ligger nära till hands att för var och en av de förut nämnda fyra riskgraderna uppställa en viss lägsta kapitaltäckningskvot, varvid det sammanlagda kravet på eget kapitals storlek erhålls som summan av täckningskraven för de olika riskgraderna. Ett annat sätt att utforma kapitaltäckningskraven skulle vara att ge täckningskraven en villkorlig innebörd, så att vid en given relation mellan tillgångarna i olika riskgrader ett visst kapitaltäckningskrav skulle gälla, vilket vid en förskjutning mot ökad placering i högre riskgrader skulle ersättas med höjda kapitaltäckningskrav. Ett sådant system skulle förete vissa likheter med vad som nu gäller för sparbanker och centralkassor för jordbrukskredit.

Möjligheterna att ta hänsyn till olikheter i placeringsstrukturen kan i stort sett sägas vara desamma för de nämnda systemen. Det förstnämnda systemet har emellertid den fördelen att bankinstituten direkt kan bedöma de kapitaltäckningskostnader som varje enskild placering innebär, vilket inte utan vidare är fallet i det andra systemet. Då systemet med summering av risktäckningen för var och en av de olika riskgraderna dessutom framstår som klarare och enklare i tillämpningen, har utredningen stannat för att förorda detta system. Utredningen föreslår sålunda, att bestämmelserna om kapitaltäckning utformas så att för varje riskgrad uppställs krav

på en viss kapitaltäckningskvot, och att kravet på storleken av kapitaltäckning erhålls som summan av täckningskraven för de olika riskgraderna.

Fondrelationstalens storlek bör utformas så att de innebär en rimlig täckning av förlustrisken för tillgångar inom de olika riskgraderna. Utredningen har med denna utgångspunkt övervägt om fondrelationstalens storlek kunde bestämmas med ledning av faktiskt inträffade förluster. Dessa har under efterkrigstiden för postbanken varit helt obefintliga och för jordbrukskasserörelsen och sparbankerna av en omfattning som räknas i hundradels resp. tusendels promille av den utestående utlåningen (tabell 7: 1). För affärsbankerna har förlusterna för femårsperioderna 1956—60 och 1961—65 uppgått till 0,6 à 0,8 promille av utlåningen. Orsakerna till den ringa omfattningen av inträffade förluster är svåra att i detalj klarlägga. En förklaring kan vara den alltsedan andra världskrigets slut i stort sett rådande högkonjunkturen.

Eftersom de faktiskt inträffade förlusterna enligt utredningens mening endast i ringa grad kan tjäna som vägledning för kapitaltäckningskvoternas storlek, har utredningen även sökt bedöma kapitaltäckningskvoternas rimliga storlek med utgångspunkt från de kapitaltäckningskrav, som de nuvarande inlåningsrättsbestämmelserna för affärsbanker, sparbanker och centralkassor anger. Enligt utredningens mening framstår de nuvarande kapitaltäckningskraven som betryggande. Utredningen har därför, och då skärpta krav innebär ökade kostnader för kreditförmedlingen, utgått från att någon skärpning av de nuvarande samlade kapitaltäckningskraven i och för sig ej erfordras. Särskilt i fråga om affärsbankerna, vilka nu som tidigare nämnts har de strängaste kapitaltäckningskraven, har tvärtom en mildring av det samlade kapitaltäckningskravet framstått som motiverad.

Förutom den ovan angivna utgångspunkten för kapitaltäckningskvoternas storlek har utredningen haft att beakta, att tillgångarna i riskgrad 1 och 2 enligt utredningens mening visserligen i riskhänseende är olika men att skillnaden i risk är förhållandevis större mellan dessa två tillgångsgrupper å ena sidan och tillgångar hänförliga till riskgraderna 3 och 4 å den andra. Den praktiska innebörden av detta är att steget mellan kapitaltäckningskraven för riskgraderna 2 och 3 bör göras större än mellan riskgraderna 1 och 2.

Vad beträffar tillgångar i riskgrad 1 är det även enligt utredningens mening befogat att förutsätta, att risken för att de mot banken betalningsskyldiga icke fullgör sina förpliktelser är obefintlig eller ytterst ringa. Det kan erinras om att dessa tillgångar i betydande utsträckning enligt gällande lagregler är fritagna från kapitaltäckningskrav. Eftersom själva handhavandet av tillgångar i riskgrad 1, liksom av till övriga riskgrader hänförliga tillgångar är förenat med vissa förlustrisker, och då utredningen ansett det rimligt att ett visst eget kapital över huvud taget skall krävas av ett bankinstitut har emellertid utredningen även för dessa tillgångar — med undantag för rena kassatillgångar — uppställt en kapitaltäckningskvot.

Utredningen föreslår på grundval av prövning av ett flertal olika alternativ att kapitaltäckningskvoterna utformas sålunda:

För tillgångar tillhörande riskgrad 1. 0,5 % kapitaltäckning.

För tillgångar tillhörande riskgrad 2. 1 % kapitaltäckning.

För tillgångar tillhörande riskgrad 3. 4 % kapitaltäckning.

För tillgångar tillhörande riskgrad 4. 8 % kapitaltäckning.

Tabell 7: 2. Bankinstitutens kapitaltäckningsregler

Uppgifterna avser 31 december 1964

	Summa tillgångar riskgraderna 1—4[1] 1 000-tal kr	I procent av kol. (1) Riskgrad 1	2	3	4	Gällande kapitalkrav 1 000-tal kr	I procent av kol. (6) Eget kapital[4] (exkl.) inkl. förlagslån		Utredningens förslag
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)		(8)
ärsbankerna									
ckholms Enskilda ank[2]	3 152 903	43	1	5	51	201 732	(132)	132	70
nska Handelsbanken[2]	10 176 306	38	10	2	50	713 856	(81)	99	63
ndinaviska Banken	8 015 867	37	8	2	53	553 664	(84)	103	67
eborgs Bank[2]	2 791 736	27	10	2	61	196 039	(79)	101	75
riges Kreditbank[2]	3 989 202	44	7	1	48	252 215	(77)	101	66
andsbanken	641 865	26	21	5	48	40 600	(102)	122	70
dsvallsbanken	937 243	25	12	1	62	71 054	(87)	100	69
tlands Folkbank	115 279	20	30	4	46	7 946	(127)	127	61
rmlands Enskilda Bank	807 286	28	24	2	46	47 390	(84)	107	71
raborgs Enskilda Bank	538 889	28	24	7	41	37 503	(83)	98	57
ergötlands Enskilda ank[2]	664 454	29	15	2	54	44 468	(93)	102	70
nska Banken[2]	929 513	25	8	3	64	67 340	(89)	102	75
Bohusbanken	91 574	67	18	3	12	5 148	(133)	133	28
rbankernas Bank	809 332	77	5	2	16	42 065	(124)	138	35
dbrukets Bank	197 510	72	5	0	23	7 985	(129)	129	56
ålandsbanken[2]	416 108	24	24	1	51	27 589	(77)	102	68
tralkassorna för ordbrukskredit									
arprovinserna	209 180	34	44	12	10	3 948	(118)	118	101
lmöhus län	159 484	30	46	10	14	3 258	(108)	139	104
ergötland	257 818	22	53	13	12	5 571	(137)	137	99
land	38 162	23	47	16	14	1 032	(136)	136	86
ra Sverige	323 238	30	40	10	20	8 669	(83)	103	97
land	191 605	28	45	14	13	4 240	(110)	110	99
tra Sverige	351 606	31	43	13	13	6 471	(111)	111	115
lersta Sverige	181 521	27	50	12	11	3 929	(109)	109	93
le-Dala	172 748	25	52	16	7	3 164	(138)	138	102
lersta Norrland	154 978	34	46	10	10	2 678	(141)	141	109
terbotten	155 421	41	47	9	3	2 520	(157)	157	79
rbotten	61 792	29	33	23	15	1 467	(107)	107	109
tbanken	10 096 895	66	31	0	3	.	.	.	[3]
rbanker									
ckholm	1 484 373	29	57	3	11	28 375	(205)	205	91
eborgs och Bohus län	678 461	17	73	1	9	12 639	(249)	249	84
köping-Skänninge	358 791	28	62	5	5	6 745	(204)	204	73
na, Bara och Harjagers ärad	211 177	28	49	7	16	4 349	(148)	148	107
terås	123 575	20	56	10	14	2 326	(111)	111	114

	Summa tillgångar riskgraderna 1—4[1] Tkr	I procent av kol. (1) Riskgrad 1	2	3	4	Gällande kapitalkrav Tkr	I procent av kol. (Eget kapital (exkl.) inkl. förlagslån		Utrednin förslag
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)		(8)
Piteå	65 728	32	55	11	2	1 163	(165)	165	73
Motala-Orten	65 162	19	68	5	8	1 519	(113)	113	69
Östra Kind	44 675	47	43	7	3	813	(158)	158	62
Borgholm	40 822	34	56	6	4	765	(271)	271	70
Bankekinds härad	25 962	19	68	12	1	447	(197)	197	79
Gamleby	25 966	34	53	9	4	460	(172)	172	75
Torsås	24 415	41	46	7	6	437	(193)	193	82
Västbo härad	23 963	24	59	16	1	457	(201)	201	75
Gärds härad	22 701	20	59	17	4	418	(144)	144	93
Virserum	22 072	31	47	9	13	410	(203)	203	108
Älmhult	19 715	24	68	7	1	374	(127)	127	63
Vimmerby	19 909	21	70	3	6	344	(148)	148	79
Nottebäcks pastorat	14 565	29	56	3	12	266	(147)	147	97
Valkebo	14 433	23	69	5	3	263	(200)	200	67
Forserum	12 084	19	67	11	3	223	(183)	183	78
Fagerhult (H)	9 877	36	50	7	7	190	(134)	134	80
Kiruna	8 850	29	51	19	1	158	(118)	118	83
Södra Vi-Djursdala	6 610	32	54	4	10	116	(159)	159	97
Bunge	3 998	22	57	15	6	75	(201)	201	93
Östergarn	1 111	13	47	29	11	30	(213)	213	97
Östra Ryd	1 004	15	62	22	1	31	(219)	219	55
Matteröd	832	16	65	19	0	16	(331)	331	75
Rone socken	655	12	30	45	13	26	(146)	146	81
Törnevalla	740	22	67	11	0	12	(850)	850	75

Anm. Tabellen bygger på uppgifter som vederbörande bankinstitut tillställt utredningen. På grun redovisningssystemens olika uppläggning och omfattning har ej alltid riskgradsgrupperingen av till arna kunnat göras i full överensstämmelse med förteckningen i kap. 7 över riskgradernas tillgånga [1] Nettotillgångar inkl. garantier. [2] Uppgifterna avser 30 november 1964. [3] Kapitalkrav enl. utredni förslag 84 431 000 kr. [4] I förekommande fall egna fonder.

Kapitaltäckningskraven enligt utredningens förslag har i sammanställningen för samtliga affärsbanker, samtliga centralkassor för jordbrukskredit och ett urval sparbanker jämförts med nu gällande regler (tabell 7: 2).

Utredningens förslag innebär sänkta kapitaltäckningskrav för samtliga affärsbanker. Även för flertalet av de i tabellen upptagna sparbankerna, vilka är utvalda så att de utgör ett representativt tvärsnitt av sparbanksväsendet, innebär de föreslagna reglerna lättnader. För vissa sparbanker och hälften av centralkassorna medför dock de framlagda förslagen strängare kapitaltäckningskrav än vad som gäller f. n. Med hänsyn härtill förordar utredningen att viss övergångstid bereds berörda institut, förslagsvis tre år.

I beräkningarna för tabellen har obligationsportföljernas värden ingått med bruttobokföringsvärden med avdrag för värderegleringskonto för värdepapper. Värderegleringskonton för övriga placeringar inkl. valutor har frånbragits placeringarna i riskgrad 4. Vid beräkningarna har det ej varit möjligt att ta hän-

syn till vilka ev. ändringar som den av utredningen förordade övergången från taxeringsvärden till av bankinstitut uppskatta värde betyder.

Som framgår av en jämförelse mellan kolumnerna 7 och 8 i tabell 7: 2 anger kolumn 7 praktiskt taget genomgående högre procenttal än kolumn 8, vilket innebär att eget kapital för så gott som samtliga i sammanställningen medtagna affärsbanker, sparbanker och centralkassor är större än vad som krävs enligt de föreslagna kapitaltäckningskraven.

Såsom närmare utvecklats i kap. 3 föreslår utredningen att postbanken ombildas till ett av postverket helägt aktiebolag och att detta blir underkastat samma kapitaltäckningsregler som de övriga bankinstituten. Det kan påpekas att postbankens placeringsstruktur mätt såsom tillgångarnas fördelning på de fyra riskgraderna medför ett kapitaltäckningskrav på ca 85 milj. kr. vid en nettoomslutning vid 1964 års utgång på ca 10,1 miljarder kr.

KAPITEL 8

Bestämmelser om bankinstitutens inlåning

Gällande rätt

För affärsbanker och centralkassor för jordbrukskredit finns ej i lag givna inskränkningar om vilka typer av inlåningsräkningar som må begagnas. Enligt BL:s 67 § gäller emellertid att en och samme insättares tillgodohavanden på sparkasseräkning eller därmed likartad räkning inte annorledes än genom upplupen räntas läggande till kapitalet får ökas utöver 50 000 kr. Samma bestämmelser gäller även för centralkassorna enligt 31 § lagen om jordbrukskasserörelsen.

För sparbank stadgas i SpL 22 och 25 §§ bl. a. att sparbank endast äger motta inlåning på sparbanksräkning med det undantaget att medel intill ett sammanlagt belopp motsvarande 20 % av de enligt senaste bokslut på sparbanksräkning innestående medlen får mottas på annan valfri räkning. Dessutom ges sparbank möjlighet att för att tillgodose tillfälligt penningbehov begagna kredit i checkräkning hos riksbanken eller affärsbank eller annorledes uppta lån. Tillgodohavanden på sparbanksräkning får ej för en och samme insättare annorledes än genom räntas läggande till kapitalet ökas utöver visst i reglementet bestämt belopp, högst 200 000 kr.

I förordningen angående postbanken stadgas att en och samma insättares tillgodohavande i postsparbanken ej må ökas utöver 100 000 kr. annorledes än genom upplupen räntas läggande till kapitalet och att poststyrelsen då särskilda skäl föreligger för visst slags medel äger fastställa lägre inlåningsgränser. För postgirot finns ej några beloppsbegränsningar för insättningar. För att tillgodose tillfälligt penningbehov äger poststyrelsen begagna kredit i checkräkning hos riksbanken eller inländskt bankaktiebolag eller annorledes uppta lån.

Förutom de hittills nämnda föreskrifterna gäller även vissa bestämmelser om uppsägning av inlåning. För affärsbanker och centralkassor är reglerna härom liksom i fråga om beloppsbegränsningarna hänförliga till insättning på sparkasseräkning. För de nämnda typerna av bankinstitut stadgas att det enskilda institutet icke må ikläda sig skyldighet att annorledes än efter viss tid, minst en vecka, efter uppsägning återbetala på sparkasseräkning insatta medel; institutet dock obetaget att då sådant prövas kunna ske utan olägenhet, medge utbetalning utan avvaktan på uppsägningstidens utgång. För sparbankerna gäller motsvarande föreskrift för medel på sparbanksräkning med den skillnaden att uppsägningstiden utgör en månad. Beträffande medel insatta i postsparbanken gäller att poststyrelsen äger bestämma i vad mån dessa medel må kunna utbekommas vid anfordran eller först efter skriftlig uppsägning dock att i intet fall må fordras längre uppsägningstid än tolv månader.

Enligt 66 § BL, 26 § SpL och 33 § JkL får affärsbank, sparbank resp. jordbrukets kreditkassa ej utfärda tryckta eller graverade, till innehavaren eller till viss

Tablå 8: 1. Lagregler om bankinstitutens inlåning

	Typ av bankinstitut			
	Affärsbank	Centralkassa för jordbrukskredit	Postsparbanken	Sparbank
Insättningsmaximum	50 000 kr. å sparkasseräkning[1]	50 000 kr. å sparkasseräkning[1]	100 000 kr.	200 000 kr. å sparbanksräkning[2]
Uppsägningstid vid uttag	Minimum en vecka, om möjligt tidigare[3]	Minimum en vecka, om möjligt tidigare[3]	Enl. poststyrelsens bestämmande, dock högst ett år	Minimum en månad, om möjligt tidigare[4]

Anm. Insättningsmaximum avser en och samma insättare samt exkl. krediterade räntor. — [1] För sparkasse- eller därmed likartad räkning. [2] Ej beloppsbegränsning på annan valfri räkning, maximalt tillåten volym på dessa räkningar 20 % av volymen på sparbanksräkning enligt senaste bokslut. [3] Avser sparkasseräkning. [4] Avser sparbanksräkning.

man eller order ställda förbindelser eller ikläda sig ansvarighet för sådana förbindelser. Undantag från detta förbud föreligger dock för av bankinstitut utställda räntebärande förlagsbevis som lyder på minst ett hundra kronor.

Kreditinstitututredningen

Bestämmelserna om inlåningen har delvis tillkommit för att begränsa konkurrensen mellan bankinstituten. Bestämmelserna har också i viss mån motiverats av hänsyn till institutens likviditet och solvens.

I fråga om *affärsbankerna* och *centralkassorna för jordbrukskredit* är det konkurrensen med sparbankerna som motiverat kraven på uppsägningstider och begränsningar av de enskilda inlåningsbeloppen på sparkasseräkning. Det har ansetts rimligt tillse att då andra bankinstitut ägnade sig åt sådan inlåning som traditionellt var kännetecknande för sparbankerna, skulle man genom lagstiftning tillse att vägen icke öppnades för något som uppfattades som illojal konkurrens. Det bör dock påpekas att, som refererats i det föregående, bestämmelserna om inlåning på sparkasseräkning i affärsbank eller centralkassa i viss mån skiljer sig från bestämmelserna om inlåning på sparbanksräkning. Utöver de nämnda begränsningarna finns i fråga om inlåning på sparkasseräkning ej några föreskrifter om inlåningens belopp i det enskilda fallet eller vilka räkningar som må begagnas för affärsbanker och centralkassor.

Fram till nu gällande SpL hade *sparbankerna,* förutom på sparklubbsräkning, endast rätt att mottaga inlåning på vad som numera kallas sparbanksräkning. På förslag av 1948 års sparbankssakkunniga infördes emellertid i nu gällande lag en fri sektor, till att börja med maximerad till 15 % och numera vidgad till 20 % av inlåningen på sparbanksräkning, inom vilken sparbankerna medgavs rätt mottaga inlåning på valfri räkning. I propositionen i ämnet betonade föredragande departementschefen att det — i avvaktan på en utredning av gränsdragningsfrågan — fick anses vara befogat att iaktta försiktighet när det

gällde att rubba vad som traditionellt betraktats som skiljelinjer mellan de olika bankinstitutens funktionsområden. Storleken av procenttalet för den fria sektorn liksom bibehållandet av kravet på insättningsmaximum för sparbanksräkning får ses mot denna bakgrund.

Gällande regler om insättningsmaximum för *postbanken,* när det gäller insättning i postsparbanken, har ett nära samband med motsvarande bestämmelser för sparbankerna. Som framgått av det föregående föreskrivs dock icke för postsparbanken vilka inlåningsräkningar som får begagnas. Bestämmelserna om uppsägningstid är ävenledes olikartat utformade för insättningar i postsparbanken jämfört med vad som gäller för sparbankerna. För postgirot gäller ej några begränsningar av de enskilda insättarbehållningarna.

Även om de nuvarande bestämmelserna om inlåning bl. a. motiverats av gränsdragningsskäl har samtliga bankinstitut numera möjlighet att mottaga inlåning på ett i stort sett likartat sortiment av inlåningsräkningar. Mot bakgrund av kreditinstitututredningens principiella ställningstagande i gränsdragningsfrågan (jfr kap. 1) anser utredningen, att förefintliga bestämmelser om inlåningen i vad det gäller insättningsmaxima, uppsägningstider och begränsning av typer av inlåningsräkningar bör avvecklas, såvida ej från solvenssynpunkt kan påvisas behov av författningsmässiga föreskrifter.

I betänkanden och andra förarbeten till gällande och tidigare lagstiftning är det endast för sparbankerna som andra motiv än gränsdragningsskäl angetts för reglering av inlåningen. För en maximering av inlåningen på sparbanksräkning och uppställande av uppsägningstid för denna räkning har härvid anförts, att i annat fall ett samtidigt uttag av en eller ett fåtal insättares hela behållning kunde medföra allvarliga likviditetsproblem för sparbanken.

Risken för detta är i och för sig icke beroende på institutets associationsrättsliga ställning utan sammanhänger med institutets storlek. I praktiken är problemet f. n. endast aktuellt för sparbanksområdet eftersom det är inom denna sektor som institut med liten inlåningsvolym förekommer. Rätten för sparbank att mottaga inlåning på valfri räkning bör enligt utredningens principiella inställning icke längre generellt begränsas. I de fall en maximering av insättningsbeloppen från en och samma insättare ändå från likviditetssynpunkt bedöms erforderlig, får en begränsande bestämmelse införas i vederbörande sparbanks reglemente. Det får härvid förutsättas att tillsynsmyndigheten uppmärksamt följer ifrågavarande spörsmål.

Några lagfästa krav på uppsägningstider anser utredningen ej erforderliga. Självfallet är det ett institut obetaget att uppställa de krav på uppsägningstider som institutet kan anse ändamålsenligt.

För affärsbanker och centralkassor finns ej några i lag givna föreskrifter för andra inlåningsräkningar än sparkasseräkning. Avsaknaden av lagfästa regler för dessa andra räkningar har veterligen ej medfört några men ur likviditetssynpunkt. Några särskilda skäl av detta slag kan ej heller anföras för en begränsning av insättningarna på sparkasseräkning.

Med hänvisning till vad som anförts förordar utredningen att de nuvarande reglerna om maximering av insättningarna på sparbanksräkning resp. sparkasseräkning och bestämmelserna om uppsägningstid för dessa räkningar avvecklas. Likaledes förordar utredningen att den nuvarande begränsningen av sparbanks rätt att mottaga inlåning på annan räkning än sparbanksräkning avvecklas. I konsekvens med dessa för-

slag förordar utredningen att nu gällande maximeringsregler för insättning i postbanken och även de för postbanken givna bestämmelserna om uppsägningstid icke intages i författningarna för Postbanken AB.

Som nämnts i referatet av nu gällande bestämmelser stadgas i SpL och i förordningarna för postbanken att sparbank resp. poststyrelsen äger rätt att för att tillgodose tillfälligt penningbehov begagna kredit i checkräkning hos riksbanken eller affärsbank eller annorledes upptagna lån. Motivet till att för sparbanker och postbanken i motsats till vad som gäller övriga bankinstitut upptagits ett särskilt stadgande om rätt till upplåning synes enligt förarbetena till SpL vara av solvenskaraktär. Det är härvid framför allt termen tillfälligt penningbehov som är av betydelse. Genom denna formulering har man velat hindra att sparbank ordinärt begagnar sig av upplåning av här avsedd art, vilket i annat fall ansetts kunna medföra risker för insättarnas trygghet till följd av att dylik upplåning ofta är förbunden med pantsättning av sparbanks tillgångar. Motsvarande betraktelsesätt kan enligt utredningens mening i och för sig även anläggas i fråga om andra bankinstitut. Då avsaknaden av motsvarande regler för dessa andra bankinstitut icke synes ha medfört några solvensrisker föreslår utredningen att ifrågavarande bestämmelse utgår ur SpL och även avvecklas för postbanksrörelsen.

Beträffande reglerna i BL, SpL och JkL om förbud för affärsbanker, sparbanker och jordbrukets kreditkassor att utfärda vissa förbindelser, med undantag av av bankinstitut utgivet förlagsbevis på minst 100 kr., eller ikläda sig ansvarighet för sådana förbindelser har utredningen ansett sig böra föreslå vissa ändringar. Eftersom bankinstituten har rätt att ge ut förlagsbevis har utredningen funnit att instituten i och för sig bör kunna ges rätt att ge ut även obligationer, vilka i förmånsrättshänseende står före förlagsbevis, även om en sådan rätt kan återverka på den vidare frågan om finansieringssätt för bankinstituten å ena sidan och övriga kreditinstitut å den andra. I anslutning härtill har utredningen även funnit det motiverat att slopa förbudet för bankinstituten att garantera annan låntagares obligationsupplåning främst därför att en sådan rätt torde följa av rätten för bankinstituten att ikläda sig garantier.

I den mån genom detta förslag möjligheter öppnas för bankinstituten att använda sig av finansieringsformer som tidigare varit förbehållna kreditaktiebolag och andra hypoteksinstitut kan frågan om en översyn av kapitaltäckningsreglerna för de sistnämnda aktualiseras. Denna fråga får dock lösas i annan ordning.

KAPITEL 9

Bankinstitutens kassareserv

Gällande rätt

Reglerna om kassareserv är likartat utformade för affärsbanker och jordbrukskasserörelsen. I 63 § BL och 35 § JkL stadgas att affärsbank resp. centralkassa är skyldig att hålla en med hänsyn till rörelsens art och omfattning tillräcklig kassareserv bestående av tillgångar som med lätthet kan förvandlas i penningar. För både affärsbanker och centralkassor kompletteras denna kvalitativa regel med kvantitativa regler enligt vilka kassareserven jämte den inneliggande kassan (för centralkassor används termen »inneliggande kontanta medel») minst skall uppgå till ett belopp lika med summan av 25 % av de förbindelser som det åligger institutet att fullgöra vid anfordran eller efter uppsägning inom kortare tid än en månad — garantiförbindelser samt inlåning på sparkasseräkning undantagna — och 4 % av institutets övriga förbindelser, garantiförbindelser samt förlagsbevis eller därmed liknande förbindelser undantagna. Om kassareserven skulle nedgå under nyssnämnda belopp åligger det institutet att så snart det ske kan åter uppbringa kassareserven till föreskrivet belopp.

SpL innehåller endast kvantitativa regler för kassareserven. I SpL:s 31 § stadgas att sparbank är skyldig att i kassareserv redovisa ett belopp som tillsammans med sparbankens kassa motsvarar minst summan av dels 25 % av de förbindelser som det åligger sparbanken att fullgöra vid anfordran eller efter uppsägning inom kortare tid än en månad, dels 8 % av sparbankens övriga inlåning. I likhet med vad som gäller för affärsbank och centralkassa medges sparbank att tillfälligt underskrida det uppställda kassareservbeloppet genom föreskriften att om kassareserv nedgår under det stadgade beloppet skall reserven så snart ske kan åter uppbringas till föreskrivet belopp.

Till skillnad mot affärsbanker och centralkassor föreskrivs för sparbankerna i lag vad som skall räknas som kassareserv nämligen dels medel innestående på postgiro eller tillgodohavanden hos riksbanken, riksgäldskontoret, postsparbanken eller inländskt bankaktiebolag, vilkas återstående löptid ej överstiger ett år eller vilka kan uppsägas till betalning inom högst ett år, dels sparbanken tillhöriga på inländsk penninginrättning dragna checkar, dels statens skattkammarväxlar, dels fullgoda inhemska obligationer (högst beräknade till marknadsvärdet) vilka med lätthet kan förvandlas i penningar och dels till ett belopp av högst 100 000 kr. inteckningar inom 60 % av senast fastställda taxeringsvärdet i jordbruksfastighet eller i sådan bostadsfastighet, som är belägen inom område, för vilket stadsplan eller byggnadsplan fastställts, såframt inteckningarna innehas som säkerhet för lån, vilka förfaller eller kan av sparbanken uppsägas till betalning inom högst sex månader. Dessutom stadgas att tillsynsmyndigheten efter prövning i varje särskilt fall må medge att jämväl andra

tillgångar än de nu uppräknade må betraktas som kassareserv.

Beträffande postbanken stadgas i 2 § reglementet angående förvaltningen av medel som innestå i postsparbanken och på postgiro, att såsom kassareserv skall i statens, Sveriges allmänna hypoteksbanks eller Konungariket Sveriges stadshypotekskassas obligationer eller i andra värdehandlingar, som med lätthet kan förvandlas i penningar, redovisas ett belopp som tillsammans med inneliggande kassa och hos bank eller riksgäldskontoret innestående medel motsvarar för postsparbanken minst en tiondel och för postgirot minst hälften av kontoinnehavarnas behållning enligt senaste bokslut.

Historik

Affärsbankerna

Bestämmelser om att för betalningsberedskap hålla viss kassareserv infördes för affärsbankerna första gången i 1911 års banklag. Bestämmelserna innebar, att bankbolag var skyldigt att i tillgångar vilka med lätthet kunde förvandlas i penningar redovisa kassareserv till belopp som tillsammans med den inneliggande kassan motsvarade minst 25 % av de förbindelser som det ålåg banken att fullgöra vid anfordran. Dessutom ålåg det bankbolag att hålla kassareserv för belopp varmed bankfastighets bokförda värde översteg 10 % av bankens egna fonder. Till de kassareservkrävande avistaförbindelserna hänfördes:

utelöpande postremissväxlar;

checkräkningsskuld;

avistaskulder till inhemska banker och sparbanker samt till utländska banker och bankirer;

av banken beviljad checkräkningskredit, i den mån kunden ännu ej disponerat krediten.

Vad som skulle räknas som tillgångar, vilka med lätthet kunde förvandlas till penningar, ålåg det tillsynsmyndigheten att avgöra. Fr. o. m. 1916 hänfördes till sådana tillgångar:

växlar betalbara vid anfordran samt utländska bankers sedlar;

avistafordringar hos inhemska affärsbanker;

avistafordringar hos utländska banker och bankirer;

i riksbanken belåningsbara obligationer intill belåningsvärdet;

nettofordringar hos inhemska affärsbanker på en dags uppsägning.

Pantsatt tillgång fick dock icke betraktas som kassareserv med det undantaget att om tillgången utgjorde säkerhet för avtalad kredit, som banken icke tillfullo begagnat, skulle tillgången få beräknas till det belopp som banken enligt avtalet ägde att ytterligare utfå.

Kassareservbestämmelserna kvarstod oförändrade tills nu gällande banklag trädde i kraft. Några ändringsförslag hade heller icke framlagts av de utredningar som förekom under mellantiden. Först 1949 års banklagssakkunniga, vars förslag låg till grund för den nuvarande lagens utformning, tog upp frågan. De sakkunniga ansåg en översyn befogad med hänsyn till de förändringar i strukturen av bankernas inlåning som förekommit sedan kassareservbestämmelserna infördes. På grundval av en inom bank- och fondinspektionen i samråd med de sakkunniga utförd undersökning av affärsbankernas inlåning ansåg sig de sakkunniga kunna konstatera att inlåningens struktur var en annan vid undersökningstillfället (1949) än vid tillkomsten av 1911 års lag. Inlåningen var sålunda väsentligt mindre fördelad än tidigare. Det nysparande som då under de senaste åren tillförts bankerna hade främst hänfört sig till

industriföretagen och bestått av ett mindre antal stora eller mycket stora poster. Av dessa poster var de som representerade överskottsmedel i industriell eller annan kommersiell rörelse i hög grad rörliga. Dessa medel hade i stor utsträckning placerats på depositions- och kapitalräkning, vilket medfört att skillnaderna i rörlighet mellan dessa räkningar och avistaräkningarna minskat. Beträffande inlåningen på sparkasseräkning visade undersökningen att insättningar och uttag visserligen normalt balanserade men att en ganska betydande rörlighet hos de inlånade medlen ibland kunde förekomma. De anförda omständigheterna jämte det förhållandet att kassarörligheten hos bankerna — bl. a. till följd av källskattesystemet — ökat, hade ställt större krav på bankernas likviditet än tidigare.

De sakkunniga ansåg det på grundval av de relaterade förhållandena vara en brist i den dåvarande likviditetsregeln att kravet på kassareserv ställdes i relation endast till avistaförbindelserna. De sakkunniga framlade därför förslag till riktlinjer för en ny kassareservlagstiftning. Man föreslog härvid en gradering av kassareservkravet alltefter inlåningens art. Enligt de sakkunniga var det dock angeläget att inte driva graderingen så långt att tillämpningen av reglerna skulle försvåras. Det slutliga förslag de sakkunniga stannade inför var att kassareserven minst skulle uppgå till summan av dels 3 % av större delen av inlåningen och dels 20 % för avistaförbindelserna. Kassareservkravet skulle härigenom i realiteten uppgå till 23 % för avistaförbindelserna.

Från kravet på kassareserv skulle endast undantas garantiförbindelser samt obligationer eller därmed jämförliga förbindelser. Det högre procenttalet skulle tillämpas för förbindelser som det ålåg banken att fullgöra vid anfordran eller efter uppsägning inom kortare tid än en månad, varvid dock skulle undantas garantiförbindelser och medel innestående på sparkasseräkning. De sakkunniga föreslog dessutom att det tidigare kravet på kassareserv för belopp varmed bankfastighets bokförda värde översteg 10 % av bankens egna fonder skulle slopas.

Beträffande vad som skulle räknas som kassareserv ansåg de sakkunniga att detta liksom dittills skulle falla på tillsynsmyndigheten att avgöra. De sakkunniga förordade dock att de dittills gällande reglerna alltjämt skulle bestå med den skillnaden att avistafordringar på inhemska banker skulle räknas netto i stället för brutto, som tidigare varit fallet.

Vid remissbehandlingen framkom synpunkter bl. a. på i vad mån kassareservbestämmelserna i banklagen också skulle ha en penningpolitisk innebörd, de föreslagna procenttalens höjd och vilka förbindelser och tillgångar som borde omfattas av reglerna.

Av de remissinstanser som uttalade sig om den penningpolitiska aspekten ansåg flertalet att det var svårt att i lag formulera en regel som både tillgodosåg kravet på betalningsberedskap i normala fall och penningpolitiskt betingade krav och att vid behov ändra reglerna av penningpolitiska skäl. Dessa remissinstanser förordade därför att den penningpolitiska aspekten skulle beaktas genom särskild lagstiftning vid sidan av banklagen. Detta blev också statsmakternas ståndpunkt i frågan.

I fråga om procenttalens höjd framhöll bank- och fondinspektionen att en höjning till 25 % resp. 4 % framstod som motiverad med hänsyn till utvecklingen på inlåningssidan efter den tid den av de sakkunniga redovisade undersökningen avsåg. Inspektionen ansåg vidare att relationstalen skulle applicerás på var grupp för sig och att alltså inte

den högre kassareservkrävande gruppen skulle bilda en undergrupp inom den totalt kassareservkrävande inlåningen. Statsmakterna anslöt sig till bank- och fondinspektionens förslag i dessa hänseenden.

Beträffande vad som skulle räknas som kassareservtillgångar hade föredragande departementschefen ingen erinran mot de sakkunnigas förslag att detta liksom tidigare skulle bestämmas av tillsynsmyndigheten. I anledning av önskemål som framkommit under remissbehandlingen uttalade dock departementschefen att han inte hade någon erinran mot att också lån till sparbank, Svenska jordbrukskreditkassan och centralkassa betalbara vid anfordran eller efter en dags uppsägning skulle hänföras till kassareservmedlen. Vidare förordade departementschefen de sakkunnigas förslag om nettoberäkning av avistatillgångarna.

Riksdagen följde departementschefens förslag.

Sparbankerna

Kassareservbestämmelser för sparbankerna infördes första gången i 1892 års sparbankslag. Det stadgades där att av sparbanks tillgångar ett belopp motsvarande minst 10 % av insättarnas behållning enligt senaste bokslut skulle redovisas i värdehandlingar, vilka med lätthet kunde förvandlas i penningar. Som exempel på värdehandlingar av detta slag nämndes i lagtexten statens, Sveriges allmänna hypoteksbanks och andra fullgoda obligationer, depositionsbevis av riksbanken och annan bankinrättning, för vilken Kungl. Maj:t fastställt reglemente, ävensom inteckningar inom hälften av senast fastställda taxeringsvärdet i jordbruksfastighet å landet eller fastighet i stad.

De nämnda bestämmelserna kvarstod oförändrade till införandet av 1923 års lag. Också i denna lag kom bestämmelsen om 10 % kassareserv att gälla. Den främsta skillnaden mellan 1923 års lag och tidigare bestämmelser bestod i att den exemplifierande uppräkningen ersattes med en uttömmande beskrivning av vad som skulle få räknas som kassareserv. Efter vissa ändringar 1937 gällde att följande tillgångar godtogs som kassareserv: medel som för sparbanks räkning innestod hos riksbanken, postsparbanken eller inländskt bankbolag eller på postgiro, skattkammarväxlar eller andra skuldförbindelser utfärdade av riksgäldskontoret, guldkantade och andra fullgoda inhemska obligationer som med lätthet kunde förvandlas i penningar; dock fick kassareserven till ett belopp av högst 100 000 kr. utgöras av inteckningar inom hälften av senast fastställda taxeringsvärdet för fastighet belägen i stad, köping eller municipalsamhälle av annat slag än industrifastighet samt jordbruksfastighet på landet (med viss inskränkning), vilka inteckningar av sparbanken innehades såsom säkerhet för lån, vilka förföll eller kunde uppsägas till betalning inom sex månader. Av sparbank pantsatt tillgång fick icke räknas som kassareserv, utom till den del tillgången icke av sparbanken begagnats för avtalad kredit.

1948 års sparbankssakkunniga påpekade i sitt betänkande, som låg till grund för nu gällande SpL, att kassareservbestämmelserna var avsevärt strängare för sparbankerna än för affärsbankerna och centralkassorna. En viss gradskillnad mellan de olika bankinstituten i vad avser den obligatoriska kassareservens storlek föreföll de sakkunniga motiverad. Sparbankernas placeringar var i allmänhet väsentligt mera bundna än i varje fall affärsbankernas, varigenom behovet av en särskild betalningsberedskap var större för sparbankerna än affärsban-

kerna. De då gällande reglerna ansågs dock vara alltför stränga. De sakkunniga fann därför en viss sänkning av kassareservkravet vara befogad.

Enligt de sakkunnigas förslag skulle kravet på kassareserv differentieras efter inlåningens art på liknande sätt som då föreslagits för affärsbankerna. För avistaförbindelserna skulle enligt de sparbankssakkunniga krävas en kassareserv av 20 % och för övrig inlåning en kassareserv av 8 %. Enligt då föreliggande förslag skulle affärsbankernas kassareserv för motsvarande kategorier utgöra 23 (20+3) % resp. 3 %.

I fråga om vad som skulle räknas som kassareserv anförde de sakkunniga att differentieringen av kassareservskyldigheten efter inlåningens art icke behövde sträcka sig till strukturen av de medel, som skulle bilda kassareserven. Oavsett om de kassareservkrävande förbindelserna var avistaskulder eller ej skulle sålunda kassareserven till sin sammansättning kunna vara en och densamma.

Efter att ha erinrat om att för affärsbankerna tillsynsmyndigheten avgjorde vad som skulle betraktas som kassareservmedel framhöll de sakkunniga, att det syntes erbjuda vissa fördelar ur speciell sparbankssynpunkt att direkt utpeka de medel som kunde utgöra kassareserv. Tillvägagångssättet tillät sålunda, att såsom kassareservmedel kunde betraktas vissa tillgångar, vilka egentligen icke är direkt likvida men vilkas hänförande till kassareservmedlen ansågs vara ett allmänt intresse. Den främsta fördelen med en lagregel som direkt uppräknar kassareservmedlen ansåg de sakkunniga dock ligga i den klarhet, som detta skapar. Icke minst för de små sparbankerna skulle uppräkningsmetoden vara av betydande värde. De sakkunniga förordade därför att liksom dittills kassareservmedlen skulle preciseras genom uppräkning i lagtexten. Dessutom föreslog emellertid de sakkunniga, att även andra tillgångar än de i lagen uppräknade skulle efter viss prövning kunna godkännas som kassareservmedel.

De sakkunniga ansåg att förteckningen över kassareservmedel i då gällande lag i huvudsak kunde överföras till den nya lagen. I samband med en genomgång av de olika kassareservmedlen behandlade de sakkunniga särskilt ingående frågan om inteckningssäkerhet borde godkännas som kassareserv. De sakkunniga fann det härvid obestridligt, att inteckningar knappast kännetecknas av den likvida beskaffenhet, som i princip bör vara utmärkande för sparbankernas likaväl som andra kreditinstituts kassareserv. Det hade betonats, framhöll de sakkunniga, att inteckningarnas uteslutande ur kassareserven skulle tvinga sparbankerna att på bekostnad av sitt inteckningsinnehav öka tillgången på obligationer och att denna utveckling, särskilt för de mindre sparbankerna, kunde befaras försvåra sparbankernas möjligheter att fullgöra sina primära uppgifter som lokala kreditgivare. De sakkunniga ansåg sig böra respektera denna synpunkt, som tidigare vunnit statsmakternas anslutning, och förordade därför att inteckningar liksom tidigare i viss utsträckning skulle få medräknas bland kassareservmedlen. Detta innebar visserligen ett klart avsteg från principkravet angående likviditetsgraden hos kassareservmedlen, men med hänsyn till att gränsen för inteckningarnas medräknande liksom tidigare föreslogs satt så pass lågt som 100 000 kr. skulle endast de minsta sparbankernas likviditet bli nämnvärt påverkad av föreskriften i fråga. Skulle dessa sparbanker behöva belåna inteckningarna skulle enligt de sakkunnigas mening möjligheter till detta finnas genom den sammanhållning mellan sparbankerna som

rådde och genom tillkomsten av Sparbankernas bank.

De sakkunniga diskuterade även om den legala uppräkningen av kassareservmedel borde utvidgas utöver tidigare gällande ram. Bl. a. upptogs härvid frågan om fordringar grundade på kommunal upplåning möjligen skulle upptas i förteckningen. Eftersom flertalet kommunlån lämnas mot reverser avvisade emellertid de sakkunniga frågan om att uppta kommunlån bland kassareservmedlen. Reverserna ansågs inte motsvara de likviditetskrav, som måste ställas på kassareservtillgångarna eftersom något intresse för inköp eller belåning av kommunala reverser inte förekom varken på öppna marknaden eller hos riksbanken.

I propositionen i ämnet förordade föredragande departementschefen, att kassareservkravet för avistaförbindelser, i likhet med vad som då stadgats för affärsbankerna borde sättas till 25 % i stället för av de sakkunniga förordade 20 %. I övrigt godtogs i allt väsentligt vad de sakkunniga föreslagit.

Centralkassorna för jordbrukskredit

Kassareservbestämmelserna för centralkassorna anknöt ursprungligen till de regler som gällde för sparbankerna. I samband med att en rad betydelsefulla ändringar i lagstiftningen för jordbrukskasserörelsen genomfördes år 1936, vilka förändringar bl. a. innebar vidgad rätt för centralkassorna att motta inlåning på bankmässiga räkningar, ändrades även kassareservbestämmelserna. Kassareservreglerna anknöts sålunda till vad som då gällde för affärsbankerna, dvs. kassareservkravet avsåg att 25 % av avistaförbindelserna skulle motsvaras av kassareserv. Liksom för affärsbankerna tillkom det tillsynsmyndigheten att bestämma vilka tillgångar som kunde godtas som kassareservmedel. De år 1936 införda reglerna kvarstod oförändrade tills nu gällande lag infördes.

I 1950 års jordbrukskasseutrednings betänkande, som låg till grund för nu gällande lag, anfördes, att centralkassornas kassareservregler borde liksom dittills anknytas till vad som gällde för affärsbankerna, dock med vissa modifikationer. Utredningen ansåg nämligen, att anspråken på centralkassornas likviditet kunde sättas något lägre än för bankerna, med hänsyn till den skillnad i fråga om inlåningens struktur som förelåg mellan centralkassor och affärsbanker. Utredningen pekade härvid särskilt på att centralkassornas inlåning i långt större utsträckning än för bankbolagen skedde i mindre poster. Visserligen förekom, enligt vad utredningen funnit göras gällande, vissa periodiska svängningar i centralkassornas in- och utlåning, betingade av jordbrukets särskilda förhållanden, men då dessa svängningar i huvudsak lät sig i förhand beräknas, syntes kassareservkravet icke behöva påverkas därav. Utredningen föreslog, att kassareservkravet för avistaförbindelser skulle sättas till 25 % och för övriga förbindelser, med undantag av garantiförbindelser och förlagsbevis, till 2 %. Utredningen påpekade i detta sammanhang, att man dittills såsom kassareserv endast räknat likvida tillgångar i centralkassorna men att det därutöver fanns sådana tillgångar även hos jordbrukskassorna till icke obetydliga belopp. Utredningen föreslog att också dessa tillgångar skulle beaktas vid kassareservreglerna på motsvarande sätt som gällde beträffande inlåningsreglerna.

Vid remissbehandlingen framhöll bank- och fondinspektionen, att centralkassornas tillgångsportfölj var mindre rörlig än affärsbankernas och att detta för-

hållande liksom sammansättningen av tillgångsportföljen och den omständigheten att centralkassornas tillgångar och skulder icke är fördelade på olika näringsgrenar talade för en högre kassareservskyldighet än den som föreslagits av utredningen. Inspektionen påpekade också, att centralkassorna i praktiken höll en kassareserv som tillsammantagen täckte det kassareservkrav som uppställts för affärsbankerna.

I propositionen i ämnet anslöt sig departementschefen till bank- och fondinspektionens uppfattning och förordade således att procenttalen skulle vara 25 för avistaförbindelser och 4 för andra förbindelser. Riksdagen följde departementschefens förslag.

Kreditinstitututredningen

För att överbrygga variationer i medelsflödet till och från ett bankinstitut fordras, att institutet har en viss betalningsberedskap i form av en kassareserv. Syftet med de nuvarande reglerna om kassareserv är att skapa garantier för att en sådan företagsekonomisk betalningsberedskap upprätthålls. Med hänsyn till den centrala roll betalningsberedskapen har är det självfallet ett förstahandsintresse för ett institut att tillse att en tillräcklig sådan upprätthålls. Det kan mot denna bakgrund i och för sig ifrågasättas om det är nödvändigt att i författning reglera kassareservskyldigheten. Å andra sidan kan sägas att det, med hänsyn till den vitala roll allmänhetens förtroende för betalningsberedskapen i bankinstituten spelar, är angeläget att i författning ges regler som innebär garanti för att en tillfredsställande betalningsberedskap upprätthålls. Utredningen förordar därför att också i fortsättningen författningsmässiga regler uppställs för bankinstitutens kassareserver.

Som framgått av referatet av gällande rätt är kassareservreglerna nu likartat utformade för affärsbanker och centralkassor medan reglerna för sparbanker och postbanken såväl i förhållande till förstnämnda institut som sinsemellan är olikartat utformade. Utformningen av reglerna får i betydande grad ses mot bakgrund av att även bestämmelserna i övrigt om institutens rörelse hittills varit olika. Sålunda har exempelvis det högre kassareservkravet för sparbanker, i fråga om förbindelser av annat slag än dem som det åligger instituten att fullgöra vid anfordran eller efter uppsägning inom kortare tid än en månad, i förarbetena till nu gällande lag motiverats av att sparbanker i betydande utsträckning haft möjligheter att lämna tidsbundna lån medan detta endast i obetydlig grad varit möjligt för affärsbanker och centralkassor.

Numera har affärsbanker, sparbanker och jordbrukets kreditkassor erhållit likartade möjligheter att lämna tidsbundna lån. Enligt utredningens i det föregående framlagda förslag skall även övriga regler för institutens rörelse komma att bli likartade. Härigenom skulle ej längre några på författningsmässiga olikheter grundade skäl föreligga för en differentiering av kassareservreglerna efter typ av bankinstitut. Det förtjänar dock att kraftigt understrykas att likartade regler för verksamheten självfallet inte utesluter betydande olikheter i den faktiska sammansättningen av bankinstitutens tillgångar och skulder, vilket i sin tur påverkar kravet på betalningsberedskap.

Med hänsyn till olikheter i rörelseinriktning kan övervägas att utforma kassareservkravet enbart som en kvalitativ regel av innebörd att instituten är skyldiga att hålla en med hänsyn till rörelsens art och omfattning tillräcklig kassareserv. Även om en sådan enbart

kvalitativ regel i princip ger möjlighet att anpassa kassareservkravet efter varje enskilt instituts verksamhet torde den dock i praktiken erbjuda svårbemästrade tillämpningsproblem. Det kan förutsättas att tillsynsmyndigheten för att kunna fullgöra sin verksamhet behöver uppställa kompletterande kvantitativa regler. Utredningen finner det lämpligare att de nödvändiga kvantitativa reglerna ges direkt i författning. Dessa regler bör härvid liksom hittills ange de krav som bör uppställas på kassareservens storlek. Det är emellertid värt att understryka att dessa i lag siffermässigt preciserade regler med nödvändighet måste bli schablonmässiga.

För att understryka de kvantitativa reglernas begränsning och för att markera att dessa regler utgör ett krav, vars uppfyllande i vissa fall kan innebära en otillräcklig betalningsberedskap, skulle också vid kvantitativa regler en allmän kvalitativ regel vara av värde. Utredningen förordar därför att i likhet med vad som nu gäller för affärsbanker och jordbrukets kreditkassor en kvalitativ regel, som ålägger instituten att upprätthålla en med hänsyn till rörelsens art och omfattning tillräcklig kassareserv, införs som första moment i kassareservreglerna även för sparbanker och Postbanken AB.

Utredningen har som sin principiella uppfattning uttalat att penningpolitiska krav gentemot bankinstituten icke bör påverka de allmänna författningarna för dessa instituts verksamhet. Sådana krav bör tillgodoses i särskild ordning. Det krav på kassareserv som utredningen har att beakta är för bankinstituten företagsekonomiskt betingade. Med hänsyn till att riksbanken av penningpolitiska skäl f. n. rekommenderar affärsbankerna särskilda likviditetskvoter uppvisar flertalet affärsbanker en avsevärt högre kassareserv än den som BL kräver (tabell 9: 1, nedan).

Även om penningpolitiska motiv icke i och för sig bör påverka kassareservreglerna är det oundvikligt att varje kassareservkrav får en penningpolitisk innebörd. Redan genom att instituten åläggs att upprätthålla en viss kassareserv begränsas institutens placeringsmöjligheter i motsvarande mån och påverkas institutens placeringspolitik. Förutom kassareservkravets storlek är här vad som får inräknas i kassareserven av betydelse. Utredningens i det föregående uttalade mening att icke anlägga penningpolitiska motiv på kassareservbestämmelserna får därmed tolkas så att utgångspunkten för utredningens ställningstagande icke varit att få till stånd en viss placeringsstruktur hos bankinstituten.

Det av utredningen i det föregående angivna syftet med lagreglerna om kassareserver för bankinstituten skall här något nyanseras. Det ter sig nämligen ej meningsfyllt att dimensionera lagreglerna även för sådana situationer, vid vilka extrema betalningsanspråk ställs på bankinstituten, ex. hastiga ökningar i allmänhetens sedelhållning eller snabb avtappning av valutareserven. I dessa fall vilar ansvaret för bankinstitutens betalningsberedskap på riksbanken.

Eftersom kravet för ett bankinstitut på kassareserv i sista hand utmynnar i behovet av att genom upplåning i riksbanken täcka ett underskott i riksbanksclearingen, kan begreppet kassareserv preciseras såsom kapaciteten hos ett institut att låna i riksbanken. Frågan blir därmed vilka tillgångar hos ett bankinstitut som normalt kan belånas i riksbanken.

En rimlig avgränsning torde enligt utredningens mening vara, i enlighet med gällande praxis för exempelvis

affärsbankerna, att i kassareservbegreppet räkna tillgodohavanden i riksbanken, fordringar på riksgäldskontoret och på andra kreditinstitut samt sådana värdepapper som normalt är belåningsbara i riksbanken. I detta sammanhang kan nämnas att riksbanken i princip kan belåna ej endast skattkammarväxlar och statsobligationer samt hypoteksbankens och stadshypotekskassans obligationer utan även övriga obligationsemitterande kreditinstituts obligationer, kommunobligationer samt industriobligationer och liknande, för den sistnämnda kategorin under förutsättning att lånen är börsnoterade.

Innan utredningen går in på frågan om utformningen av en siffermässigt preciserad kassareservregel vill utredningen först erinra om vissa förhållanden som på ett avgörande sätt påverkar ett bankinstituts behov av betalningsberedskap.

Allmänt sett är kassautvecklingen i banksystemet beroende av de monetära myndigheternas åtgärder och statsbudgetens kassamässiga utfall, variationer i allmänhetens sedelinnehav samt betalningsströmmarna med utlandet. Detta är den yttre ram inom vilken bankinstituten som grupp har att verka, och de nämnda förhållandena medför in- och utgående betalningsströmmar till och från banksystemet med återverkan på dettas kassatillgång. Kassamedel kan således på detta sätt ledas in i resp. tas ut ur systemet.

För det enskilda bankinstitutet är dess kassautveckling direkt avhängig av i vilken utsträckning uttag samt utbetalningar av lån i tiden sammanfaller med insättningar samt amorteringar och ränteinbetalningar. Av nämnda faktorer är uttag och insättningar på inlåningsräkningarna samt utbetalningar på redan beviljade lån förhållanden som ligger utanför institutets kontroll, även om de är mer eller mindre förutsebara bl. a. genom att de ej sällan äger utvecklade säsongmönster. Inbetalningsströmmarna av amorteringar och räntor kan däremot med säkerhet förutsägas. De kan påverkas i den meningen att institutet kan förändra takten i sin nyutlåning och amorteringstiderna och vidare sammansättningen av sin värdepappersportfölj med avseende på löptider. Utlånings- och placeringspolitiken blir härigenom ett instrument för bankinstitutets likviditetsplanering. Möjligheterna att härutöver öka kassan genom uppsägning av lån förefaller vara obetydliga, eftersom låntagarnas likviditetsplanering i de flesta fall torde vara uppbyggd bl. a. utifrån den med bankinstitutet överenskomna, faktiska amorteringstiden och därför ej tillåter en snabbare återbetalningstakt.

Inlåningens struktur med avseende på behovet av kassareserv kan betraktas ur flera synvinklar. Bankinstitutens inlåningsräkningar kan sålunda hänföras till olika kategorier insättare, främst hushåll, kommuner och företag. Det förefaller rimligt att utgå ifrån att betalningsvanorna för olika kategorier inte är desamma, utan visar skiljaktiga in- och utbetalningsmönster på resp. inlåningsräkningar. Även om statistisk dokumentation härom ej föreligger talar mycket för detta, exempelvis julhandeln, under vilken bankinlåningen till en del omfördelas från hushållens räkningar till företagens. Det nämnda förhållandet talar för sannolikheten av insättningar från en kategori som kan balansera uttag från en annan. Ju mer renodlat inslaget av en enda insättarkategori är i ett institut, desto större blir däremot risken för att balanserande insättningar ej sker.

Inlåningsstrukturen, som med avseende på insättarkategorier kan beteck-

nas som heterogen såväl inom de olika typerna av bankinstitut som för alla bankinstitut, är mest ensartad i postbankens sparbanksdel, vars inlåning i allt väsentligt kommer från hushållen.

En annan aspekt på inlåningsstrukturen i bankinstituten är det absoluta antalet inlåningskunder som utgör gentemot varandra självständiga beslutsenheter. Sannolikheten för balanserande insättningar tilltar nämligen vid stigande storlek på bankinstitutet. Det relativa kravet på kassareserv synes därför tillta ju färre insättare ett institut har och slutsatsen av detta resonemang är därför att vid samma genomsnittsbehållning på inlåningsräkningarna blir ex. det relativa kassareservbehovet i ett institut med 1 000 milj. kr. omslutning lägre än i ett institut med 100 milj. kr. omslutning.

Inlåningsstrukturen i bankinstituten kan även betraktas ur den synvinkeln att inom ramen för en given omslutning på ett institut ex. kan inrymmas ett större antal insättare (beslutsenheter) med mindre behållningar eller ett mindre antal insättare med större behållningar. Sannolikheten för balanserande insättningar är således större i det förra fallet än i det senare. Det relativa behovet av kassareserv i institutet med ett stort antal beslutsenheter får därför anses vara lägre än i ett institut med ett litet antal beslutsenheter.

En ytterligare aspekt på bankinstitutens inlåningsstruktur framkommer om instituten betraktas som en enhet. Under förutsättning att allmänhetens sedelinnehav är konstant samt att övriga i det föregående nämnda faktorer ej medför förändring i banksystemets kassatillgång, följs praktiskt taget omgående ett uttag på en inlåningsräkning av en motsvarande insättning. Detta förhållande leder till slutsatsen att ju större ett institut är i förhållande till hela banksystemet desto mindre blir det relativa behovet av kassareserv eftersom sannolikheten för att ett uttag från institutet skall följas av en insättning ökar med växande storlek på institutet.

Slutsatsen av den gjorda redovisningen av olika aspekter på bankinstitutens inlåningsstruktur med avseende på behovet av kassareserv blir enligt utredningens mening att behovet bestäms av flera faktorer i förening. Avgörande synes härvidlag vara dels institutets storlek i förhållande till bankväsendet som helhet, dels antalet insättare i institutet och deras storlek i förhållande till institutets storlek, dels inslaget av olika insättarkategorier i ett institut. Det är uppenbart att en gruppering av samtliga bankinstitut med hänsyn härtill ej skulle följa associationsrättsliga gränser. Av detta följer att möjligheterna att differentiera kassareservreglerna ej kan göras utefter associationsrättsliga linjer i den mån en differentiering över huvud taget kan te sig meningsfull.

I nu gällande regler har kravet på betalningsberedskap differentierats efter förbindelsernas formella uppsägningstid så att för kortfristiga förbindelser krävts större betalningsberedskap än för andra förbindelser. Gränsen för kortfristighet har härvid satts till en månad. Från detta har dock för affärsbanker och centralkassor för jordbrukskredit undantagits sparkasseräkning för vilken den i lag angivna uppsägningstiden fastställts till en vecka men som ändock förts till den del av inlåningen för vilken det lägre kassareservkravet uppställts. Det kan i sammanhanget påpekas att något motsvarande förbehåll icke behövt göras för inlåning på sparbanksräkning eftersom för denna räkning uppsägningstiden i SpL utsatts till en månad.

I kap. 8 har utredningen förordat att i fortsättningen icke några författningsmässiga krav på uppsägningstider för

inlåningen skall uppställas. Detta hindrar dock självfallet icke att instituten själva föreskriver för kontohavarna uppsägningstider av olika längd, såsom nu sker för vissa räkningar. Möjligheter skulle därför i och för sig föreligga att också i fortsättningen differentiera kassareservkravet efter längden av formellt överenskommen uppsägningstid.

En differentiering av kassareservkravet efter inlåningens formella uppsägningstid innebär att framför allt omsättningshastigheten av inlåningen tillmäts betydelse för bankinstitutens kassautveckling.

Uttag av insättarmedel, vare sig de sker till stort eller litet antal och mer eller mindre intensivt, balanseras emellertid tidsmässigt i allt väsentligt av insättningar. Dessutom påverkas kassaställningen som de av utredningen i det föregående anlagda synpunkterna ger vid handen även av andra faktorer. Utredningen anser därför att en differentiering av kassareservkravet efter inlåningens formella uppsägningstider icke framstår som meningsfull.

Av utredningens i det föregående redovisade överväganden framgår att kassareservreglerna i princip borde utformas med hänsyn till främst institutets storlek och antal kunder, förekomsten inom varje institut av relativt stora insättare och fördelning på insättarkategorier. En enhetlig regel om kassareservens relativa storlek, som med nödvändighet måste bli schablonmässig, jämte den kvalitativa regeln om att instituten skall hålla en med hänsyn till verksamhetens inriktning tillräcklig kassareserv, bör emellertid enligt utredningens mening innefatta de särskilda krav som varje instituts karaktär kan betinga.

Utredningen föreslår sålunda en för affärsbanker, sparbanker och jordbrukets kreditkassor och Postbanken AB gemensam kassareservregel om 10 % på inlåningen, dvs. samtliga förbindelser med undantag av förlagslån, annan upplåning och garantiförbindelser. Vid avvägningen av storleken av detta procenttal i förhållande till nuvarande krav har utredningen utgått från att räkningsstrukturen på inlåningssidan förblir i stort sett den nuvarande. Skulle väsentliga ändringar i detta avseende aktualiseras, något som diskuterats på bankhåll, får frågan om procenttalets storlek tas upp till förnyad prövning.

För affärsbankerna som grupp och med en sammanvägning av gällande differentierade regler medför förslaget praktiskt taget ingen ändring beräknat på uppgifter per den 31 mars 1966. Med hänsyn till inlåningens formella struktur i här aktuell bemärkelse innebär förslaget någon sänkning för storbankerna och en höjning för provinsbankerna. Beroende på bl. a. giltigheten av riksbankens likviditetskvoter skulle samtliga affärsbanker utan vidare ha kunnat uppfylla det föreslagna lagkravet (tabell 9: 1).

För centralkassorna innebär gällande regler ett genomsnittskrav på drygt 6 %. Utredningens förslag medför således en betydande skärpning som sex kassor utav tolv vid beräkningsdagen ej skulle ha kunnat uppfylla. För centralkassornas del ter det sig därför enligt utredningens mening motiverat med en viss övergångstid, förslagsvis fem år. I detta sammanhang bör nämnas att centralkassorna i betydande grad placerar sina likvida medel i Jordbrukets bank, vars förbindelser till helt övervägande grad är av kortfristig natur. Tas hänsyn härtill och till den faktiskt föreliggande kassareserven för Jordbrukets bank erhålls för jordbrukskasserörelsen som helhet en faktisk kassareserv som överstiger det samlade kassareservkravet enligt utredningens förslag.

För det drygt sjuttiotal sparbanker på vars uppgifter beräkningar gjorts innebär gällande lagregler en genomsnittlig kvot på 8,2 %. Variationerna mellan olika storleksgrupper är relativt små. Sålunda hade den minsta gruppen en kvot på 8 %, två mellangrupper 8,4 % och den näst minsta 8,3 %. Utredningens förslag medför en höjning av lagkravet med högst en fjärdedel (tabell 9: 1). Med hänsyn till den faktiska kassareserven vid undersökningstidpunkten skulle elva av drygt ett sjuttiotal undersökta sparbanker ej uppnå det föreslagna lagkravet. Även för sparbankerna föreslår utredningen därför att en viss övergångstid ges, förslagsvis fem år.

I fråga om postsparbankssidan överensstämmer det föreslagna 10-procentiga kassareservkravet med vad som nu gäller, medan det för postgirosidan innebär en kraftig sänkning. Som framgått

Tabell 9: 1. Bankinstitutens kassareservregler
Uppgifterna avser 31 mars 1966

	Förbindelser, 1 000-tal kr	Kassareserv		
		Krav enl. gällande lag,[1] 1 000-tal kr	Faktisk i % av lagstadgad	Utredningens förslag[2] i % av lagstadgad
	(1)	(2)	(3)	(4)
Affärsbankerna				
Svenska Handelsbanken	11 219 529	1 189 872	203	94
Skandinaviska Banken	8 851 462	986 290	214	90
Stockholms Enskilda Bank	3 085 704	442 771	247	70
Göteborgs Bank	2 956 845	297 781	157	99
Sveriges Kreditbank	4 100 336	343 557	301	119
Wermlands Enskilda Bank	841 647	61 219	233	137
Sundsvallsbanken	1 009 654	87 367	240	116
Skånska Banken	1 007 008	99 547	152	101
Östergötlands Enskilda Bank	721 882	61 804	167	117
Uplandsbanken	721 485	59 963	164	120
Skaraborgs Enskilda Bank	610 757	49 708	187	123
Smålands Bank	466 261	44 072	125	106
Jämtlands Folkbank	115 091	7 539	213	153
Bohusbanken	63 418	7 273	281	87
Sparbankernas Bank	1 107 642	137 563	374	81
Jordbrukets Bank	196 016	47 521	226	41
Centralkassorna för jordbruckskredit				
Mälarprovinsernas	257 715	15 886	114	162
Östergötlands	308 765	17 131	139	180
Gotlands	49 220	4 043	129	122
Södra Sveriges	387 739	27 359	98	142
Malmöhus läns	194 527	12 681	100	153
Hallands läns	230 399	16 348	145	141
Västra Sveriges	424 330	24 573	151	173
Mellersta Sveriges	223 068	14 693	207	152
Gävle-Dala	200 987	10 746	248	187
Mellersta Norrlands	182 760	10 063	230	182
Västerbottens	182 508	10 020	253	182
Norrbottens	81 011	4 888	146	166
Postbanken	10 510 061	2 576 809	139	41

	Förbindelser, tkr	Kassareserv		
		Krav enl. gällande lag[1], tkr	Faktisk i % av lagstadgad	Utredningens förslag[2] i % av lagstadgad
	(1)	(2)	(3)	(4)
Sparbanker				
1. Inlåning över 500 milj. kr.				
Stockholms sparbank	1 575 733	128 610	196	123
Malmö sparbank Bikupan	880 977	72 095	152	122
Göteborgs och Bohus läns sparbank	701 015	56 987	118	123
Göteborgs sparbank	900 616	74 153	130	121
2. Inlåning 301—500 milj. kr.				
Länssparbanken Stockholm	481 250	40 567	203	119
Upsala sparbank	490 252	39 914	117	123
Linköping-Skänninge sparbank	392 156	32 701	149	120
Länssparbanken i Jönköping	314 526	25 716	140	122
Kronobergs läns sparbank	335 197	27 521	150	122
Sparbanken i Lund	366 054	29 840	187	123
Borås sparbank	374 892	30 445	159	123
Karlstads sparbank	363 304	29 637	135	123
Örebro sparbank	470 123	38 338	178	123
Kopparbergs läns sparbank	397 319	32 712	189	121
Gävleborgs sparbank	378 635	30 846	170	123
3. Inlåning 101—300 milj. kr.				
Nyköpings sparbank	133 182	11 058	187	120
Oppunda sparbank	146 756	12 296	160	119
Sparbanken i Kalmar	171 135	13 842	147	124
Sparbanken i Karlskrona	189 653	15 696	216	121
Sparbanken i Helsingborg	210 656	17 464	201	121
Oxie härads sparbank	235 092	19 164	132	123
Torna, Bara och Harjagers härads sparbank	247 201	20 193	141	122
Sparbanken i Alingsås	150 281	12 143	113	124
Länssparbanken i Västernorrland	203 486	17 404	195	117
Västerbottens läns sparbank	242 139	19 731	149	123
4. Inlåning 51—100 milj. kr.				
Roslagens sparbank	82 031	6 727	101	122
Strängnäs sparbank	58 769	4 825	135	122
Motala-Ortens sparbank	69 067	5 782	192	119
Eksjö sparbank	62 400	5 073	180	123
Sunnerbo härads sparbank	83 298	6 988	116	119
D.B.V:s sparbank	64 489	5 423	149	119
Landskrona sparbank	95 916	7 975	191	120
Kungsbacka sparbank	82 829	6 820	232	121
Östra Kinds sparbank	53 634	5 051	162	106
Hudiksvalls sparbank	57 829	4 770	128	121

	Förbindelser, tkr	Kassareserv		
		Krav enl. gällande lag[1], tkr	Faktisk i % av lagstadgad	Utredningens förslag[2] i % av lagstadgad
5. Inlåning 31—50 milj. kr.	(1)	(2)	(3)	(4)
Villåttinge härads sparbank	36 214	3 016	100	120
Sparbanken i Söderköping	43 064	3 528	294	122
Skillingaryds sparbank	39 013	3 311	163	118
Jämshögs sparbank	44 541	3 686	191	121
Sparbanken i Sölvesborg	38 415	3 163	227	121
Engelholms sparbank	43 587	3 585	213	122
Ljunits och Herrestads sparbank	41 199	3 375	187	122
Lysekils sparbank	34 350	2 783	166	123
Kumla sparbank	47 257	3 854	196	123
Falu sparbank	44 194	3 639	137	121
6. Inlåning 16—30 milj. kr.				
Bankekinds sparbank	28 524	2 378	137	120
Gränna-Visingsö sparbank	23 780	1 958	296	121
Almundsryds sparbank	22 584	1 889	155	120
Högsby sparbank	28 509	2 399	188	119
Mjällby sparbank	24 046	2 014	223	119
Gärds härads sparbank	23 046	1 988	69	116
Vellinge sparbank	20 243	1 636	84	124
Nya Kopparbergs sparbank	28 426	2 348	155	121
Norrbärke sparbank	26 430	2 253	101	117
Nederkalix sparbank	23 750	2 121	230	112
7. Inlåning 6—15 milj. kr.				
Alunda sparbank	14 445	1 239	218	117
Forserums sparbank	13 239	1 101	95	120
Ryssby sparbank	8 107	687	168	118
Bräkne-Hoby sparbank	8 209	673	173	122
Albo härads sparbank	11 928	955	98	125
Sätila sparbank	11 310	936	261	121
Norbergs sparbank	12 933	1 051	136	123
Årsunda sparbank	7 942	638	167	124
Älvsby sparbank	10 387	867	135	120
8. Inlåning under 6 milj. kr.				
Glanshammars sparbank	5 155	412	313	125
Fornåsa sparbank	2 458	197	364	125
Törnevalla sparbank	641	51	298	125
Lofta sparbank	2 388	191	235	125
Ås och Ventlinge socknars sparbank	978	78	172	126
Dalhems sparbank	816	65	252	126
Närs sparbank	2 997	238	233	126
Matteröds sparbank	830	66	295	126
Västra Karleby sparbank	5 044	404	225	125
Östra Emterviks sparbank	2 614	209	274	125
Attmars sparbank	4 867	389	361	125

[1] För affärsbanker och centralkassor 25 % på kortfristiga förbindelser och 4 % på övriga, för postbanken 10 % på förbindelserna i postsparbanken och 50 % på förbindelserna på postgirot och för sparbanker 25 % på kortfristiga förbindelser och 8 % på övriga. [2] 10 % på samtliga förbindelser.

av referatet i det föregående gäller nu för postgirot ett 50-procentigt kassareservkrav.

Mot bakgrund av vad utredningen tidigare anfört beträffande faktorer som påverkar ett bankinstituts kassareservbehov framstår emellertid enligt utredningens mening en betydande sänkning av postgirots legala kassareservregel som motiverad. Här kan även erinras om den föreslagna kassareservbestämmelsens första moment, som ålägger bankinstituten att upprätthålla en med hänsyn till rörelsens art och omfattning tillräcklig kassareserv. Detta innebär att kravet på kassareserv för postgirot, och givetvis också i andra fall, i vissa lägen kan ställas högre än den angivna miniminivån på 10 % av inlåningen.

I fråga om de tillgångar som skall inräknas i kassareserven ges f. n. endast för sparbankerna en författningsmässig reglering. I praktiken förekommer dock av tillsynsmyndigheten uppställda krav även för affärsbanker och centralkassor. Det senare sättet att ange vilka tillgångar som är att betrakta som kassareserv synes hittills ha fungerat väl och är dessutom smidigare än en författningsmässig reglering. Utredningen har därför i författningsförslagen endast använt termen »tillgångar som med lätthet kan förvandlas i penningar», vilket överensstämmer med vad som nu gäller för affärsbanker och centralkassor och i vilken som en väsentlig del ingår i riksbanken normalt belåningsbara tillgångar.

Vid bestämmandet av kassareservs storlek för å ena sidan affärsbank eller centralkassa och sparbank å den andra förekommer f. n. olika beräkningsgrunder för värdepappersportföljen. BL och JkL stadgar inget särskilt om detta varför tillsynsmyndigheten utfärdat bestämmelser. Härvid sägs att obligationerna skall upptas till belåningsvärdet hos riksbanken. SpL stadgar däremot beräkning av värdepappersportföljen till marknadsvärdet.

Med hänsyn till praxis och institutionella förhållanden i vårt land med avseende på bankinstitutens mobilisering av sina kassareservtillgångar föreslår utredningen att belåningsvärdet i riksbanken för värdepappersportföljen skall användas.

Enligt SpL äger sparbank rätt att intill ett belopp av 100 000 kr. för varje sparbank såsom kassareservtillgång få räkna lån inom 60 % av taxeringsvärdet i jordbruks- eller bostadsfastigheter förutsatt att lånen av sparbanken kan uppsägas inom högst sex månader.

Genom beloppsgränsen är denna bestämmelse av nämnvärd betydelse endast för de minsta sparbankerna. Utredningen föreslår att denna specialbestämmelse utmönstras ur SpL. I de fall där svårigheter att uppfylla lagens krav kan uppstå bör under den i det föregående av utredningen föreslagna övergångstiden anpassningsåtgärder till de nya bestämmelserna kunna vidtas av berörda institut.

Enligt gällande författningar medges affärsbanker, sparbanker och centralkassor tillfälliga underskridanden av fastställda belopp för kassareserven. Med hänsyn till att en nedgång i kassareservtillgångarna ibland helt kan ligga utanför ett bankinstituts kontroll förordar utredningen att detta medgivande bibehålls samt intas i författningarna för Postbanken AB.

I fjärde stycket av 31 § SpL sägs att tillsynsmyndigheten får efter prövning i varje särskilt fall medge sparbank att i kassareserven inräkna andra tillgångar än de i detta lagrum särskilt omnämnda,

dvs. i stort sett samma tillgångar som enligt BL och JkL samt nyssnämnda inteckningar. Mot bakgrunden av att i kassareservparagrafen enligt utredningens förslag även i fortsättningen skall ingå ett stadgande om skyldighet att, om reserven nedgått under lagstadgat minimum, den snarast skall uppbringas till föreskriven nivå, framstår ej nämnda bestämmelse i 31 § SpL motiverad. Utredningen har därför utelämnat detta stadgande i lagförslaget.

KAPITEL 10

Bankinstitutens kontorsetableringsrätt

Gällande rätt

Enligt 68 § BL erfordras Konungens tillstånd för inrättande av avdelningskontor i kommun inom vilken banken ej tidigare driver verksamhet. Tillstånd får lämnas endast om verksamheten i kommunen finnes kunna vara till nytta för det allmänna. I nämnda lagrum stadgas vidare att Konungen vid meddelande av tillstånd äger föreskriva att tillståndet icke skall innebära rätt för banken att i kommunen bedriva verksamhet vid mer än ett kontor. I de fall då tillstånd ej erfordras för inrättande av avdelningskontor, dvs. avdelningskontoret inrättas i kommun där banken tidigare bedriver verksamhet och där den nyssnämnda inskränkningen till ett kontor icke meddelats, åligger det banken att ofördröjligen göra anmälan om inrättandet till bankinspektionen. I 69 § sägs att affärsbank, i kommun där banken icke är berättigad att bedriva verksamhet, icke får idka in- och utlåning med anlitande av andra ombud än annan affärsbank, sparbank eller jordbrukets kreditkassa.

De för sparbank gällande bestämmelserna om kontorsetablering återfinns i 34 och 35 §§ SpL. Enligt dessa skall sparbanks filial vara belägen inom sparbankens verksamhetsområde. Filialerna indelas i avdelningskontor och sparställen. Avdelningskontor definieras härvid som filial som får bevilja eller utbetala lån eller ombesörja avräkningsbokföring eller hålls öppen mer än nio timmar i veckan och sparställen som annan filial än avdelningskontor. För inrättande av avdelningskontor gäller förutom kravet på att det skall vara beläget inom sparbankens verksamhetsområde att tillstånd av tillsynsmyndigheten erfordras om sparbanken ej tidigare driver verksamhet vid huvudkontor eller avdelningskontor inom ifrågavarande kommun. I likhet med vad som gäller för affärsbank stadgas även i SpL att tillstånd av nyssnämnt slag får lämnas endast om sparbanksverksamheten finnes kunna vara till nytta för det allmänna.

Som ombud för att idka in- och utlåning i kommun i vilken sparbank icke är berättigad att utöva verksamhet vid huvudkontor eller avdelningskontor får endast annan sparbank eller affärsbank anlitas. Denna inskränkning skall dock icke utgöra hinder för inlåning som bedrivs inom skolsparrörelsen eller sparklubbsrörelsen.

För jordbrukets kreditkassor stadgas i 42 § JkL, att jordbrukskassa ej får utöva verksamhet vid avdelningskontor eller filial av annat slag utan medgivande av riksorganisationen. Vidare stadgas att centralkassa icke äger att utan tillstånd av Konungen eller myndighet Konungen förordnar öppna avdelningskontor inom annan kommun än där huvudkontor är beläget. Några bestämmelser om in- och utlåningsverksamhet genom ombud finns ej för jordbrukets kreditkassor.

I fråga om postbanken finns ej några andra i författning meddelade bestämmelser om kontorsetablering än att i 3 § postverkets instruktion sägs att post-

Tabell 10: 1. Affärsbankernas kontorsnät 1900—1918
Ultimouppgifter

	1900	1905	1910	1915	1918[1]
Antal kontor	280	400	584	713	1 084

[1] Februari. — Källa: Betänkande av 1917 års bankkommitté.

verket äger inrätta och indra postanstalter.

Historik

Affärsbankerna

I 1911 års lag uppställdes som allmänt villkor för att oktroj skulle beviljas, att bankbolaget skulle prövas vara nyttigt för det allmänna. Detta villkor, som innebar en nyhet, motiverades av att uppkomsten av nya banker kunde bli så stark, att de långt ifrån att stärka och utveckla ett sunt affärsliv tvärtom kunde bli till skada för det allmänna. En utväg att hindra bildandet av banker då de uppenbarligen icke skulle vara till nytta för det allmänna, skulle vinnas genom nyssnämnda prövningsrätt.

I betänkande den 12 mars 1918 konstaterade 1917 års bankkommitté att stadgandet om prövningsrätt vid beviljandet av oktroj inte blivit så effektivt som enligt kommitténs mening hade varit önskvärt. Stadgandet hade i praktiken fått en mycket liberal tolkning av innebörd att oktroj icke borde vägras nytt bankbolag om icke fara förelåg, att just detta nya företag genom sin konkurrens med äldre bolag skulle bli till skada för affärslivet, vilket givetvis i förhand varit svårt att med någon grad av visshet förutse. Kommittén uttalade som sin mening att en större effektivitet än dittills borde förlänas stadgandet genom en strängare tolkning.

Prövningen vid beviljandet av oktroj hade som sagt till syfte att förebygga de skadliga verkningarna för näringslivet av att alltför många nya banker tillskapades. Däremot fanns i den ursprungliga lydelsen av 1911 års lag inte någon möjlighet att förebygga de olägenheter av samma slag som stod i samband med det obegränsade öppnandet av nya avdelningskontor för redan existerande banker och därmed sammanhängande ombudsväsen. Detta fann kommittén vara en brist som ofördröjligen borde avhjälpas. Kommittén framhöll, att bankernas filialbildning så länge den hållit sig inom vissa gränser i stort sett varit nyttig för landets ekonomiska liv, genom att en effektivare uppsamling av tillgängliga sparmedel åstadkommits och en lättare tillgång till nödig kredit beretts företagssamheten. Det borde inte heller förbises, att en viss konkurrens mellan bankbolagen var av nöden för att motverka stagnation på området och för att över huvud taget befordra en tillfredsställande utveckling av bankväsendet. Kommittén ansåg emellertid, att filialbildningen gått vida över gränsen för det behövliga och nyttiga, och att detta framkallat en konkurrens som på sina håll i mer än ett hänseende utövat ett mindre lyckligt inflytande på bankernas verksamhet och arbetsmetoder.

För att belysa utvecklingen hänvisade kommittén till vissa uppgifter som hade erhållits från bankinspektionen (tabell 10: 1). Den kraftiga ökningen av antalet bankkontor under högkonjunkturen åren 1915—1917 och den kraftiga ökningen under den dittills tilländalupna delen av

år 1918 berodde mindre på tillkomsten av nya banker än på att redan existerande banker drivit en energisk expansionspolitik. Kommittén påpekade, att flera av de senast tillkomna bankkontoren öppnats på platser eller i omedelbar närhet till platser, där kontor för en eller flera banker redan funnits. Då detta skett på mindre platser hade motivet vanligen varit konkurrens om inlåning. Skarp konkurrens hade ofta drivits med de på orten verkande sparbankerna. Mången gång hade man endast för att förekomma att annan bank annars skulle komma dit upprättat bankkontor på ort, där varje allmängiltig anledning därtill saknats. Därvid hade det ej sällan inträffat, att platsen samtidigt fått kontor jämväl från den befarade konkurrenten. Såsom skäl för en omfattande nybildning av filialer från någon viss banks sida hade anförts, att banken måste återerövra den ställning inom sitt verksamhetsområde, som annan utanför detta område belägen bank genom upprättande av avdelningskontor på ifrågavarande platser tidigare förskaffat sig. Kontor hade ofta förlagts långt utanför bankernas egentliga verksamhetsområde. Det hade sålunda hänt, påpekade kommittén, att en liten bank med säte i Stockholm hade avdelningskontor bl. a. i Skåne och nordligaste Norrland. Till detta kom, att avdelningskontoren på flera ställen hade försetts med fondavdelning, varefter en kombinerad fond- och utlåningsrörelse kommit att bedrivas med indragande i spekulationen av allt vidare kretsar.

Sammanfattningsvis uttryckte kommittén sina synpunkter på följande sätt:

»Den obegränsade rätten att upprätta avdelningskontor kan föranleda, att den förut nämnda prövningsrätten angående ett bankföretags nytta för det allmänna blir illusoriskt. Om det nämligen befinns vara nyttigt för det allmänna att en ny bank bildas i en landsdel och oktroj för en dylik bank beviljats, kan denna bank genom upprättande av avdelningskontor förlägga en huvudsaklig del av sin rörelse till annan landsdel, där förenämnda motiv för inrättandet av en ny bank fullständigt saknas. Men därtill kommer, att tillkomsten inom landet av bankkontor till alltför stort antal måste anses medföra skada för det allmänna, dels emedan omkostnaderna för kapitalets uppsamling därigenom stegras, utöver vad som är förenligt med god nationell ekonomi, dels enär övertaliga bankkontor i orterna lätt leda till en osund inbördes tävlan om kunder samt till en osund in- och utlåningspolitik över huvud. Genom den fondkommissionsrörelse, som på sätt ovan framhållits i flera fall bedrives vid ortskontoren, utbredes ock fondspekulationen. Med en väl organiserad bankrörelse torde vidare en alltför stor talrikhet för avdelningskontoren icke vara rätt förenligt. Dels saknas ofta möjlighet att utrusta kontor för ett mycket begränsat verksamhetsområde med kompetent personal och tillfredsställande anordningar i övrigt, dels möta avsevärda svårigheter att från huvudkontoret med tillbörlig uppmärksamhet leda och kontrollera verksamheten vid avlägsna och spridda avdelningskontor.»

Kommittén föreslog att i lagen skulle införas bestämmelser av innebörd, att bank icke måtte bedriva bankverksamhet vid avdelningskontor utan Kungl. Maj:ts (ev. bankinspektionens) — efter prövning av kontorets nytta för det allmänna — därtill lämnade tillstånd. Denna regel föreslogs skola tillämpas omedelbart för avdelningskontor som upprättats efter offentliggörandet av kommitténs förslag medan för dessförinnan upprättade kontor stadgandet ej skulle gälla förrän den för bolaget senast meddelade oktrojen tilländagått, dock ej förrän två år förflutit från det lagändringen trätt i kraft.

Kommittén ägnade i betänkandet också utrymme åt ombudsverksamheten och föreslog att det skulle stadgas förbud för bank att använda ombud i och för bankverksamhetens bedrivande.

Statsmakterna följde 1917 års bankkommittés förslag med den jämkningen att etablering i huvudkontorsorterna

skulle vara fri. Som framgått av redogörelsen ovan hade bankkommittén föreslagit tillståndstvång för all etableringsverksamhet. Vid riksdagsbehandlingen utsades, att man torde kunna utgå från att Kungl. Maj:t skulle komma att med största varsamhet använda sin rätt att vägra bank inrätta nytt avdelningskontor.

Som antytts ovan gällde etableringskontrollen icke blott för efter lagens tillkomst inrättade kontor. Den hade också en retroaktiv verkan. Genom diskussioner mellan bankerna och bankinspektionen nedbringades under loppet av 1920-talet antalet avdelningskontor mycket väsentligt. Samtidigt minskade också antalet banker, vilket även bidrog till nedgången i avdelningskontorens antal. Vid utgången av år 1918 uppgick antalet avdelningskontor till 1 319 och antalet banker till 50 (solidariska och bankbolag). Vid utgången av år 1920 hade antalet avdelningskontor stigit till 1 410 medan antalet banker minskat till 41. Efter år 1920 började den nya lagen få effekt på filialbildningen. Under åren från 1920 till 1928 sjönk antalet avdelningskontor med 369 till 1 041. Antalet banker minskade samtidigt från 41 till 30.

De etableringsbestämmelser som infördes år 1918 förblev i kraft utan ändring ända till nu gällande banklag infördes. I förarbetet till den nya lagen konstaterade 1949 års banklagssakkunniga i sitt betänkande (SOU 1952: 2), att tillämpningen av bestämmelserna om etablering efterhand utvecklats så att prövningen blivit mera restriktiv än vad från början varit fallet. De sakkunniga gjorde gällande, att bestämmelsen alltmer kommit att tolkas efter sin ordalydelse, dvs. att bank som velat inrätta ett nytt avdelningskontor utanför huvudkontorsorten fått leda i bevis att den begärda etableringen var behövlig och lämplig. Då fullständig frihet förelåg att öppna nya kontor på huvudkontorsorten rådde således en betydande skillnad mellan sagda ort och övriga platser, påpekade de sakkunniga. Denna skillnad tedde sig ej sällan irrationell för de största bankerna, av vilka de två som hade sina huvudkontor i Göteborg men sedan gammalt bedrev en betydande rörelse i huvudstaden måste begära Kungl. Maj:ts tillstånd för en kontorsetablering i Stockholm medan å andra sidan en storbank med huvudkontor i Stockholm icke utan tillstånd kunde öppna filial i Göteborg, där banken också bedrev rörelse. De sakkunniga ansåg, att de skäl som betingat den dåvarande tillståndsregeln talade för att uppställa krav på tillstånd för varje nytt kontor vare sig det låg i huvudkontorsorten eller ej. Tillståndsprövningen ansågs dock icke alltid behöva ankomma på Kungl. Maj:t. När en bank utvidgade sitt kontorsnät på en viss plats var detta ofta föranlett av praktiska skäl och i dylika fall, då tillståndsprövningen kunde väntas bli av mera formell karaktär, borde beslutsrätten tillkomma bankinspektionen. I det fall däremot då banken vill utvidga sin verksamhet till nya orter fann de sakkunniga frågan om tillstånd vara av principiell innebörd och prövningen borde därför ankomma på Kungl. Maj:t.

I propositionen i ämnet som utan ändring bifölls av riksdagen framhöll föredragande departementschefen, att behovet att föreskriva tillstånd för filialbildning knappast kunde bedömas så enhetligt som skett i de sakkunnigas betänkande. Det fanns enligt departementschefen skäl att göra åtskillnad mellan filialbildning på ort där banken redan bedrev rörelse och annan ort. För ort där banken redan tidigare bedrev rörelse framstod inrättandet av ytterli-

gare kontor i regel som bankens interna organisationsfråga.

Departementschefen underströk, att han med detta konstaterande självfallet icke underskattade betydelsen av att kontorsnätet på sådana platser fick en ur allmänna synpunkter rationell utformning, men att det låg närmast till hands att låta bankerna själva få ansvaret för detta. Departementschefen förordade att bestämmelser med denna innebörd skulle införas i den nya lagen. Till undvikande av tvekan i tillämpningen föreslog departementschefen, att termen kommun i stället för ort skulle användas i lagtexten.

I fråga om filialbildning på ort, där banken förut icke hade kontor, ansågs ett annat betraktelsesätt böra anläggas på behovet av tillståndsprövning. I dessa fall innebar inrättandet av ett nytt avdelningskontor ofta i mera utpräglad grad en utvidgning av bankens verksamhetsområde. Med hänsyn till bankväsendets struktur — dels några få storbanker med huvudkontorsort i Stockholm eller Göteborg, dels ett antal mindre provinsbanker, dels, slutligen, lokalt arbetande sparbanker och jordbrukskassor — framstod det enligt departementschefen som naturligt att bibehålla tillståndstvång då fråga var om kontorsetablering på nya orter. Härigenom skulle det allmännas medinflytande säkras vid utvidgning av en banks rörelse till orter, som måhända redan ingick i en annan banks verksamhetsområde. I departementsförslaget stadgades därför, att bank, som vill inrätta avdelningskontor i kommun, där banken icke tidigare har kontor, skall inhämta tillstånd därtill av Kungl. Maj:t. Som villkor för tillstånd stadgades, att verksamheten skulle finnas vara till nytta för det allmänna.

Till regeln om tillståndsprövning knöts en särskild föreskrift enligt vilken Kungl. Maj:t vid medgivande till filialbildning kunde foga förbehållet, att medgivande endast avsåg den i ansökningen uppgivna filialen och att sålunda banken icke meddelades frihet att i fortsättningen utan särskilt tillstånd öppna fler avdelningskontor inom kommunen i fråga. Som motiv för denna tilläggsklausul angavs i propositionen, att situationen ibland kunde vara den att en bank med berättigande kunde resa anspråk på att öppna representationskontor på en ort, ex. i en hamnstad, samtidigt som det saknades skäl, att banken skulle på orten få bedriva lokal bankverksamhet vid flera kontor. Möjligheten att meddela angivet förbehåll skulle bereda Kungl. Maj:t tillfälle att i vissa speciella fall lämna tillstånd, vilket måhända skulle ha förvägrats om det automatiskt skulle medfört frihet för banken att öppna ytterligare kontor på orten. Även där dylikt förbehåll lämnats skulle det dock stå banken fritt att bestämma var inom kommunen kontoret skulle vara beläget.

I fråga om inrättande av avdelningskontor för vilket tillstånd icke erfordrades förordade departementschefen, att detta skulle anmälas till bankinspektionen.

Som tidigare nämnts hade i 1911 års lag intagits bestämmelser om förbud att bedriva verksamheten genom ombud. Undantag från denna regel hade dock meddelats för samarbete, som måtte kunna anordnas mellan affärsbank och jordbrukskassa. Vidare tilläts att affärsbank anlitade annan affärsbank som ombud. I den nya lagen upptogs denna bestämmelse utan annan ändring än att även sparbank skulle kunna vara ombud. Som motiv för utvidgningen angavs att på detta sätt sparbankernas kontakt med Sparbankernas bank otvetydigt sanktionerades.

Till kreditinstitututredningen har överlämnats för att tas i övervägande vid fullgörande av utredningsuppdraget en av departementsutredningen den 22 september 1966 dagtecknad promemoria med förslag till delegering av beslutanderätten i fråga om inrättande av avdelningskontor för affärsbank och centralkassa för jordbrukskredit från Kungl. Maj:t till tillsynsmyndigheten. Departementsutredningen anser som grund för detta förslag att ärenden om tillstånd för affärsbank eller centralkassa inte är av sådan vikt att beslutanderätten däri bör utövas av Kungl. Maj:t i första instans.

Sparbankerna

Enligt 1892 års lag var sparbankernas frihet att öppna filialer helt obeskuren. 1920 års sparbankssakkunniga, som tillkallats för att verkställa en översyn över 1892 års lag, framlade i februari 1920 ett särbetänkande rörande bl. a. sparbankernas filialbildning. De sakkunniga föreslog av skäl i stort sett överensstämmande med dem som anförs beträffande bankbolagen av 1917 års bankkommitté, att sparbank ej skulle få inrätta avdelningskontor utom på den ort, där styrelsen hade sitt säte med mindre länsstyrelsen i länet meddelat tillstånd därtill. De sakkunniga förklarade, att de utgick ifrån att begreppet avdelningskontor skulle omfatta jämväl sparbankskommittéer och filialer. Enligt departementschefen, som i övrigt godtog de sakkunnigas förslag, borde tillståndsprövningen handhas av länsstyrelsen i det län, där avdelningskontoret var avsett att inrättas och icke av länsstyrelsen i det län, där styrelsen hade sitt säte. Riksdagen beslöt i enlighet med departementschefens förslag.

I sitt huvudbetänkande den 27 juli 1921 föreslog de sakkunniga att samma stadgande som enligt 1920 års ändring med viss redaktionell ändring skulle upptas i sparbankslagen. I den proposition som framlades till 1922 års riksdag hade departementschefen ingen kommentar till de sakkunnigas förslag i fråga om filialbildningen. Propositionen avslogs emellertid av riksdagen. När nytt förslag till sparbankslag förelades 1923 års riksdag upptogs däri i vad avsåg filialverksamheten samma lydelse som i sakkunnigbetänkandet och 1922 års proposition. Bankoutskottet förordade utan speciell motivering sådan ändring i den föreslagna bestämmelsen om tillståndsprövning, att sparbank skulle äga att utan tillstånd utöva verksamhet genom sparbankskommitté på ort inom sparbankens verksamhetsområde. Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets förslag. Den utformning lagreglerna för etablering härigenom fick förblev oförändrade fram till dess nuvarande sparbankslag trädde i kraft.

Genom riksdagens beslut hade skilda bestämmelser kommit att gälla i fråga om etablering av avdelningskontor och av sparbankskommitté. Någon definition som klargjorde skillnaden mellan dessa båda filialtyper fanns emellertid icke. Bristen på en definition visade sig vara besvärande. Enligt ett av 1948 års sparbankssakkunniga refererat rättsfall visade det sig icke möjligt att i det enskilda fallet avgöra om en filial var avdelningskontor eller sparbankskommitté.

1948 års sparbankssakkunniga tog i sitt betänkande upp frågan om lämpligaste sättet att skilja på olika typer av sparbanksfilialer. Innan dess diskuterade emellertid de sakkunniga frågan om det alls var påkallat med en kontroll över sparbankernas filialbildning. Svaret på den frågan blev jakande under hänvisning till att de förhållanden som åberopats för etableringsreglernas införande i väsentliga stycken fortfarande var aktuella. Efter det jakande svaret på

huvudfrågan tog de sakkunniga upp spörsmålet om kontrollen liksom i då gällande rätt skulle begränsas till att avse endast vissa filialer.

Som utgångspunkt för en bedömning av denna fråga måste det enligt de sakkunniga beaktas, att sparbankernas filialer varierade starkt inbördes. Begreppet filial kunde i själva verket sägas innefatta sådana motsatser som å ena sidan kontor med i stort sett lika fullständig bankrörelse som huvudkontoren, med dagligt öppethållande och med fast anställda tjänstemän samt å andra sidan enklast tänkbara landsbygdsfilialer, vilka uteslutande var avsedda som uppsamlingsställen för bygdens sparmedel och där vederbörande funktionärer ombesörjde expeditionsarbetet som en bisyssla. Det torde enligt de sakkunniga stå klart att behovet av kontroll över filialbildningen icke gjorde sig gällande med samma styrka i fråga om den senare filialtypen som i fråga om den förra. De sakkunniga ansåg sig därför kunna tillstyrka, att inrättandet av mindre filialer med vissa förbehåll kunde vara fri. Detta nödvändiggjorde i sin tur att den tidigare luckan i definitionen av olika filialtyper täpptes till.

De sakkunniga ansåg inte några skäl föreligga att ändra den dåvarande beteckningen på större filialer, avdelningskontor, men fann beteckningen sparbankskommitté på mindre filialer icke önskvärd. De sakkunniga fann termen sparbankskommitté anknyta till den ursprungligen vanligaste organisationsformen för filial, s.k. sockenkommitté, vilket icke ansågs adekvat för samtliga mindre filialer enligt den innebörd de sakkunniga ville ge dessa. I stället föreslogs termen sparställe. Enligt de sakkunnigas förslag skulle avdelningskontor äga bedriva fullständig sparbanksrörelse medan sparställe icke skulle få bevilja eller utbetala lån eller ombesörja avräkningsbokföring. Sparställes expeditionslokal skulle få hållas öppet högst två dagar i veckan.

De sakkunniga fann inte skäl föreligga att medge sparbank att etablera filialer utanför sparbankens verksamhetsområde. Om skäl skulle föreligga att förlägga filial utanför verksamhetsområdet skulle detta kunna möjliggöras genom att sparbanken begärde att få verksamhetsområdet utvidgat. Som en första regel för filialetablering föreslog således de sakkunniga skola gälla att filial skulle vara belägen inom sparbanks verksamhetsområde och ha fast expeditionslokal. För expeditionslokalens öppethållande föreslogs särskilda tider skola vara bestämda. För inrättande av avdelningskontor skulle krävas tillsynsmyndighetens tillstånd. Tillstånd skulle endast få lämnas om avdelningskontoret befanns kunna bli till nytta för det allmänna. För sparställe skulle inom verksamhetsområdet råda fri etableringsrätt med det förbehållet att sparstället icke skulle få inrättas inom verksamhetsområdet för annan sparbank utan medgivande av sagda sparbank eller, om sådant tillstånd icke lämnades, på tillstånd av tillsynsmyndigheten.

I propositionen i ämnet åberopade departementschefen i fråga om inrättandet av avdelningskontor den ståndpunkt han tagit till affärsbankernas filialbildning i propositionen till lag om bankrörelse. I överensstämmelse med förslaget i sistnämnda proposition förordade departementschefen, att sparbank, som vill inrätta avdelningskontor i kommun, där sparbanken icke tidigare bedrev rörelse vid huvudkontor eller avdelningskontor, skall inhämta tillsynsmyndighetens medgivande därtill. I likhet med de sakkunniga ansåg departementschefen att tillståndsprövning icke kunde anses nödvändig för de filialer, som bedrev en så inskränkt verksamhet, att de var att hän-

föra till sparställen. Ifråga om definitionen av avdelningskontor och sparställe förordade departementschefen vissa i huvudsak redaktionella ändringar för att innebörden skulle stå fullt klar.

De sakkunniga hade föreslagit, att sparbank med vissa undantag icke skulle få idka in- och utlåningsverksamhet genom ombud vilket var en nyhet i förhållande till tidigare gällande bestämmelser. Departementschefen anslöt sig till denna ståndpunkt. Utan hinder av det generella förbudet att anlita ombud skulle dock sparbank som ombud kunna anlita annan sparbank eller bankaktiebolag. Inte heller skulle stadgandet utgöra hinder för inlåning som bedrevs inom skolsparrörelsen och sparklubbsrörelsen.

Departementschefens förslag godtogs utan ändring av riksdagen.

Jordbrukets kreditkassor

Före nu gällande lag stadgades att centralkassa icke utan Kungl. Maj:ts tillstånd fick utöva verksamhet vid avdelningskontor på annan ort än där huvudkontoret var beläget. Regelns avfattning överensstämde helt med vad som då gällde för affärsbankerna. För jordbrukskassornas del fanns inga författningsenliga inskränkningar i rätten att driva verksamhet vid filial.

1950 års jordbrukskasseutredning förordade i sitt betänkande (SOU 1955: 1) ingen annan ändring i fråga om avdelningskontoren än att det stadgandet skulle slopas, vilket satte som villkor för öppnandet av avdelningskontor, att det skulle vara till nytta för det allmänna. I sammanhanget anmärktes, att öppnandet av annan filial till centralkassa än avdelningskontor icke torde komma i fråga.

Beträffande jordbrukskassa hade utredningen kommit till den uppfattningen att tillstånd av statlig myndighet för filialbildning icke var påkallad. Det allmänna kunde nämligen knappast ha något direkt intresse av att ingripa i jordbrukskassas bestämmande över hur den till medlemmarnas tjänst ville ordna med etableringen av kontor, utan detta syntes enligt utredningens mening vara en för kasserörelsen intern fråga. Utredningen fann det emellertid lämpligt att jordbrukskasserörelsens riksorganisation såsom samordnande organ i lag tilldelades uppgiften att i sista hand bestämma över jordbrukskassornas filialbildning. Därigenom borde en viss garanti vinnas för att filialbildningen kom att följa ett något så när enhetligt system och för att rörelsens organisationskostnader ej onödigtvis fördyrades.

Särskilda bestämmelser som skulle inskränka rätten att anlita ombud fann utredningen icke erforderliga.

Departementschefen delade utredningens uppfattning, att frågan om jordbrukskassornas filialbildning borde bedömas med hänsyn till att kassorna i första hand betjänade medlemmar i jordbrukskasserörelsen. Mot bakgrunden därav fann departementschefen det vara berättigat att göra åtskillnad mellan kreditkassornas filialbildning å ena sidan och bankernas och sparbankernas å andra sidan. Enligt departementschefens mening förelåg vidare en viss skillnad mellan de grunder efter vilka frågan om inrättande av ny centralkassa borde prövas och de grunder som borde avgöra om existerande centralkassa skulle äga öppna avdelningskontor. För prövning av den första frågan borde avgörande vikt fästas vid »nyttan för det allmänna» medan bedömandet om en centralkassa för att inom sitt verksamhetsområde effektivt och på ett ur ekonomisk synpunkt lämpligt sätt skulle kunna betjäna sina kunder i högre grad borde vara en för kassarörelsen intern angelägenhet.

Departementschefen godtog sålunda utredningens förslag i denna del.

Riksdagen godtog departementschefens förslag utan ändring.

Kreditinstitututredningen

De i författning givna bestämmelserna för bankinstitutens rörelse avser i allmänhet att reglera vilka verksamheter instituten får ägna sig åt och att skapa garantier för deras solvens och likviditet. I detta avseende kan de regler om filialbildning som gäller för affärsbanker, sparbanker och jordbrukets kreditkassor sägas inta en särställning eftersom de går in på formerna för verksamhetens bedrivande medan detta i övrigt lämnas åt bankerna att själva avgöra.

I och för sig är det givetvis av intresse såväl för bankinstitutens kunder som för samhället, att institutens verksamhet bedrivs så rationellt som möjligt. Eftersom detta också är ett självfallet egetintresse för bankinstituten, anser kreditinstitututredningen att det liksom hittills — i likhet med vad som gäller på andra områden — i huvudsak bör ankomma på bankinstituten själva att utforma verksamheten. Utredningen vill också erinra om att vissa allmänna möjligheter att ingripa i affärsbankers, sparbankers och jordbrukets kreditkassors verksamheter föreligger. Sålunda gäller för bildandet av affärsbank, sparbank och centralkassa vissa bestämmelser, som innefattar ett allmännyttigt syfte med nybildningen. Dessutom har tillsynsmyndigheten genom i författningarna intagna bestämmelser möjlighet att ingripa vid konstaterad eller misstänkt misskötsel av affärsbank, sparbank eller kreditkassa.

Den fråga utredningen under de nyssnämnda förutsättningarna har att ta ställning till är om filialbildning är av sådan natur att den kräver en särbehandling i förhållande till andra faktorer som påverkar bankinstitutens kostnader.

Bankinstituten och marknaden för deras tjänster

Som allmän bakgrund till frågan om filialbildningen vill utredningen erinra om vissa grundläggande förhållanden rörande bankinstitutens verksamhet. Det kan då först konstateras, att på den marknad för in- och utlåningstjänster samt betalningsförmedling m. m., som omfattas av affärsbanker, sparbanker och kreditkassor samt postbanken, uppträder bankföretag av fyra olika associationsformer i konkurrens med varandra. Konkurrensen är av olika omfång i det att t. ex. sparbankerna resp. kreditkassorna genom sina områdesuppdelningar i huvudsak konkurrerar med andra typer av bankföretag medan affärsbankerna både konkurrerar inbördes och med andra typer av institut.

Ett visst bankinstituts marknadsområde är vanligen summan av de handelsområden, där institutet i vart och ett är representerat. En kontorsetableringskontroll innebär därför en reglering av den geografiska utbredningen av ett bankinstituts verksamhet. På samma gång innebär en sådan reglering ett skydd mot ytterligare konkurrens för de institut som redan är etablerade i ett visst område. I förbigående kan konstateras att ej någon av vårt lands affärsbanker har »rikstäckning», vilket däremot det samlade affärsbankssystemet har. Sparbankssektorn och jordbrukets kreditkassor erbjuder var grupp för sig genom sin områdesuppdelning tjänster över hela landet, vilken uppdelning i allmänhet ej innebär dubbeltäckning för resp. institutyp.

De kundkategorier om vilka bankinstituten konkurrerar är främst hushållen, kommunerna och företagen. Såsom utvecklats närmare i kap. 1 är inslaget av dessa kundgrupper av varierande omfattning i de olika banktyperna, samtidigt

Tabell 10: 2. Affärsbankernas checkräkningskonton
Ultimouppgifter. 1 000-tal konton

	1955	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966
1. Samtliga konton	172	327	433	594	714	841	955	1 040
2. Checklönekonton	.	150[1]	230[1]	387	500[1]	620	720	795
3. 2 i procent av 1	—	46	53	65	70	74	75	76

Anm. Här avses endast inlåningskonton. — [1] Uppskattning. — Källor: SOS, Uppgifter om bankerna samt Svenska bankföreningen.

som inslaget av en grupp i en banktyp har förändrats med tiden.

En olika utveckling av penningsparandet hos hushållen, kommunerna resp. företagen påverkar bankinstitutens intresse av att vända sig till den ena eller den andra kategorin. Institutens val av marknadsföringsåtgärder i fråga om inlåningstjänster påverkas därför såtillvida som sammansättningen av insatsen av olika konkurrensmedel förändras. Under perioder av efterfrågeöverskott på krediter accentueras detta beteende hos instituten.

Den marknad för tjänster som bankinstituten uppträder på kan betecknas som rent oligopol, dvs. förekomsten av ett fåtal agerande — här i betydelsen fåtal beslutsenheter som har lejonparten av transaktionsvolymen och som är prisledande — med marknadsföring av väsentligen identiska tjänster. Generellt sett kan sägas att affärsbankernas samlade sortiment av tjänster är mer omfattande än övriga instituttypers.

Typiskt för konkurrensformen rent oligopol är att de konkurrerande institutens priser tenderar att bli desamma. Konkurrensen tar i stället vanligtvis andra former, exempelvis sortiments-, service- och reklamkonkurrens.

Det förhållandet att bankinstituten utbjuder tjänster till såväl slutliga förbrukare, som till andra innebär att de marknadsför sina tjänster såväl i detaljsom partileden. Av lätt insedda skäl skiljer sig bankinstitutens val av marknadsföringsåtgärder gentemot hushållen från dem som görs med avseende på kommunerna resp. företagen, eftersom enskilda personers val av bankförbindelse rimligen är underkastade andra avgörande inflytelser än en kommuns eller ett företags. Detta förhållande synes vara av särskild betydelse i fråga om bankinstitutens kontorsetableringar. Hushållens val av bankinstitut torde nämligen till betydande del avgöras av lättillgängligheten. Kontorsetablering såsom konkurrensmedel för instituten gentemot hushållen intar härigenom en framträdande plats.

Marknaden för banktjänster i allmänhet är en relativt växande marknad, liksom f. ö. efterfrågan på många andra tjänster i en ekonomi med förhållandevis hög utvecklingsgrad. En särskild expansiv del av efterfrågan på banktjänster kommer från hushållen, vars »bankbenägenhet» växer med levnadsnivåns höjning. Denna utveckling som utredningen på grund av den relativt outvecklade bankstatistiken endast i viss utsträckning kan dokumentera, uttrycks ej endast genom tillväxt i antalet inlåningskonton utan även i antal lån, uthyrda bankfack, förmedlade fonduppdrag m. m.

En företeelse som är skild från det nyssnämnda förhållandet men som likväl ökat hushållens »bankbenägenhet» är

Tabell 10: 3. Produktionsutvecklingen i sparbankerna

Procentuell förändring

Typ av åtgärd[1]	1945—50	1950—55	1955—60	1961—66	Volym 1966 Tusental
Insättningar	— 10	28	53	55	22 220
Uttag	— 14	22	78	125	16 560
Nyöppnade konton	— 6	87	— 25	57	880
Avslutade konton	20	24	37	8	576

[1] Avser motboksräkning inkl. transaktioner på sparklubbs- och löneutbetalningskonton. — Källa: SOS, Sparbankerna.

den omläggning av löneutbetalningssätt som påbörjades under andra hälften av 1950-talet, och som avsevärt vuxit i omfattning under 1960-talet. Detta avspeglas bl. a. i uppgifter om antalet checkräkningskonton hos affärsbankerna (tabell 10: 2). Medan kontoantalet från år 1955 till 1960 nästan fördubblades, praktiskt taget trefaldigades det från år 1960 till 1965. Antalet checklönekonton, som vid 1960 års utgång kan uppskattas till 150 000, var sex år senare mer än femfaldigat. Andelen checklönekonton utav totalantalet checklönekonton har således stigit starkt. År 1960 var den blott 46 % för att vid 1966 års utgång uppgå till 76 %.

Även sparbankerna, kreditkassorna och postbanken har engagerat sig i hushållens löneutbetalningar. För sparbankerna har härvid ej blott checkräkningsformen kommit till användning utan även motbokslösa lönekonton samt utbetalning genom bankbok. Antalet löntagare som vid 1966 års utgång fick sina löner utbetalade genom sparbankerna uppgick till ca 450 000 varav drygt 100 000 genom checklönekonton. Genom postbanken, som arbetar med flera utbetalningsformer, beräknades under 1966 ca 420 000 personer få sina löner utbetalade.

Utredningen har med hjälp av tillgängligt siffermaterial sökt redovisa den växande bankfrekvensen för hushållen för att bankinstitutens kontorsetableringsfråga skall kunna bedömas på ett mera fullständigt sätt. För att fullt ut kunna sätta in institutens kontorsetableringsaktivitet i sitt sammanhang skulle erfordras uppgifter om deras totala produktion av tjänster rörande in- och utlåning, betalningsförmedling samt särskilda tjänster och uppdrag och detta med en uppdelning på kundkategorier.

För att ge en uttömmande bild av produktionsutvecklingen skulle sålunda i fråga om inlåningssidan information erfordras bl. a. över antalet insättningar och uttag samt antalet nyöppnade och avslutade konton. På utlåningssidan skulle krävas uppgifter bl. a. om antalet utbetalningar och återbetalningar samt på betalningsförmedlingens område antalet förmedlade uppdrag. Vidare skulle erfordras data avseende bl. a. fondavdelningsuppdrag och kassafacksuthyrning för att på ett adekvat sätt återspegla omfattningen av kontakten mellan bankinstituten och deras kunder. Den förefintliga statistiken för affärsbankerna och sparbankerna, till vilka uppgifterna i huvudsak koncentreras, ger dock ett relativt ofullständigt underlag för en sådan redovisning.

Regelbundet publicerade bruttodata föreligger för sparbankerna. För affärsbankerna har utredningen genom Svens-

Tabell 10: 4. Produktionsutvecklingen i affärsbankerna
Procentuell förändring

Typ av åtgärd	1945—50[1]	1950—55[2]	1955—60[3]	1960—65	Volym 1965 Tusental
Insättningar och uttag					
på checkräkning	20	30	90	160	93 000
på motboksräkning	0	50	60	70	17 500
Nya lån och krediter i räkning	— 20	— 20	90	40	200
Köp och försäljningar av utländska sedlar och resecheckar	..	..	30	30	3 200
Köp och försäljningar i fondrörelse	20	10	40	110	1 100
Förhyrda bankfack	10	10	50	40	350[4]

Anm. Uppgifterna som grundar sig på en undersökning av Svenska bankföreningen omfattar samtliga affärsbanker utom Bohusbanken, Jämtlands Folkbank, Jordbrukets bank och Sparbankernas bank. Med hänsyn till undersökningens syfte att ange utvecklingstrender har samtliga procenttal avrundats. Uppgifterna avser: [1] en storbank och en provinsbank, [2] två storbanker och en provinsbank, [3] tre storbanker och fyra provinsbanker. [4] Stock.

ka bankföreningen inhämtat vissa uppgifter.

Produktionsutvecklingen i sparbankerna visar en relativt stark tillväxt i transaktionsvolymen på inlåningssidan, vilken tillväxt praktiskt taget genomgående tilltagit (tabell 10: 3). Ex. har antalet insättningar och uttag, vilka från år 1945 till 1950 sjönk med 10 % resp. 14 %, sedan år 1950 ökat i tilltagande takt, och från år 1960 till 1965 steg de med 55 resp. 125 %. Även expansionen av hanteringsarbetet med nyöppnade och avslutade konton har varit betydande.

För affärsbankerna förefaller ökningstakten på inlåningssidan genomgående ha tilltagit sedan år 1945. Anmärkningsvärt stark synes den ha varit sedan år 1955, särskilt för checkräkning. Antalet insättningar och uttag på checkräkning och motboksräkning ökade från år 1955 till 1960 med 90 resp. 60 % och från år 1960 till 1965 med 160 resp. 70 % (tabell 10: 4). Dessa uppgifter kan ses som en komplettering till uppgifterna om antalet checkräkningskonton (tabell 10: 2). Ökningen i antalet nya lån och krediter i räkning från år 1955 till 1960 och år 1960 till 1965 verkar ha varit avtagande med 90 resp. 40 %. Utvecklingstakten för köp och försäljningar av resevalutor synes ha varit relativt svag men stabil från år 1955 till 1965. Däremot förefaller antalet fonduppdrag ha tillväxt kraftigt med en ökning från år 1955 till 1960 på 40 % och från år 1960 till 1965 på 110 %. Antalet förhyrda bankfack synes ha utvecklats i relativt moderat takt med en ökning från år 1955 till 1960 med 50 % och från år 1960 till 1965 med 40 %.

Nettoutvecklingen av antalet inlåningskonton i bankinstituten kan aldrig avspegla den verkliga omfattningen av bankernas kontohantering. Den ger dock en bild av en i allmänhet stark volymexpansion. Sålunda har det totala kontoantalet i affärsbankerna ökat med 8 % 1950—1955, med 22 % 1955—1960 och med 53 % 1961—1966. Tillväxttakten hos centralkassorna, vilkas kontoantal är betydligt mindre än de övriga bankinstitutens, har under efterkrigstiden legat på

Tabell 10: 5 Bankinstitutens inlåningskonton

Procentuell förändring ult. resp. år

	1945—50	1950—55	1955—60	1961—66	Antal konton ult. 1966 Tusental
Affärsbankerna					
Total kontostock	*0*	*8*	*22*	*53*	*4 617*
checkräkning	4	— 4	90	140	1 040
sparkasseräkning	0	6	— 14	— 20	1 004
depositions- och kapitalräkning	— 3	25	— 53	167	536
kapitalsamlingsräkning	.	.	∞	82	2 030
Jordbrukets kreditkassor					
Total kontostock	*72*	*54*	*29*	*52*	*638*
checkräkning	183	80	23	23	154
sparkasseräkning	35	33	13	28	153
kapital- och kapitalsamlingsräkning	90	68	56	90	332
Postbanken					
Total kontostock	*16*	*9*	*5*	*6*	*5 825*
postsparbanken	14	8	4	5	5 299
postgirot	45	27	20	17	526
Sparbankerna					
Total kontostock	*13*	*16*	*10*	*18*	*7 939*[1]

[1] Exkl. ca 160 000 checkräkningskonton. — Källor: Postbanken, SOS, Uppgifter om bankerna, Sparbankerna samt Sveriges jordbrukskasseförbund.

Tabell 10: 6. Bankinstitutens fordringsbevis

Procentuell förändring ult. resp. år

	1945—50	1950—55	1955—60	1961—66	Antal ult. 1966 1 000-tal
Affärsbankerna					
Samtliga låneformer	*14*	— *3*	*32*	*1*	*2 102*
lån	23	— 13	1	24	527
krediter i räkning	17	35	46	133	168
växlar[1]	9	1	45	— 12	1 407
Jordbrukets kreditkassor					
Samtliga låneformer	*28*	*20*	*15*	*23*	*232*
lån	42	27	13	26	153
krediter i räkning	0	100	150	150	64
växlar	9	9	14	5	15
Postbanken					
Reverslån	*46*	*238*	*6*	*43*	*13*
Sparbankerna					
Reverslån	*20*	*7*	*7*	*20*	*955*

[1] Inrikes växlar. — Källor: Postbanken, SOS, Uppgifter om bankerna, Sparbankerna samt Sveriges jordbrukskasseförbund.

Tabell 10: 7. Affärsbankernas, sparbankernas och jordbrukskasserörelsens personalstyrkor

Antal anställda under resp. år. 1 000-tal

	1950	1955	1960	1965
Affärsbankerna	8,34	9,33	11,68	16,31
Sparbankerna	3,90	..	4,37	6,00
Jordbrukskasserörelsen	..	0,90	1,26	1,44

Källor: Bankinspektionen, Svenska bankföreningen, Svenska sparbanksföreningen och Sveriges jordbrukskasseförbund.

flera tiotal procent för femårsperioder. Postbankens kontostock ökade 1945—1950 med 16 % men har därefter visat en avtagande och senast stagnerande ökningstakt på omkring 5 %. Sparbankernas kontostock har vuxit med 10 à 15 % per femårsperiod men med inemot 20 % 1961—1966 (tabell 10: 5).

På utlåningssidan kan särskilt en stark ökning av antalet krediter i räkning noteras, vilken kan ha samband med checklöneräkningens utbredning. Postbankens lånestock har ökat i mycket varierande omfattning sedan år 1945. I förhållande till de övriga bankinstituten är postbankens lånestock till antalet mycket blygsam, 13 000 att jämföra med ex. sparbankernas på 955 000 lån (tabell 10: 6).

Utredningen finner det angeläget att understryka att trots den generella avsaknaden av bruttodata över volymtillväxten i bankinstituten, visar ändock tillgängliga uppgifter en betydande expansion i deras rörelse. Även om det är möjligt att i ökande grad mekanisera arbetet *bakom* disken kan ej initialkontakten mellan institutet och dess kund mekaniseras. Det är mot denna bakgrund som den expansion av såväl personal som lokaler som skett i bankerna får bedömas. Såsom i det följande skall visas har takten i kontorsetableringen varit lägre än den för ökningen av personalstyrkan.

Utredningen skall efter redovisningen av vissa uppgifter om produktionsutvecklingen för bankinstitutens tjänster framlägga ett material angående affärsbankernas och sparbankernas kostnadsstruktur. Dessförinnan kan noteras att antalet anställda inom affärsbankssystemet, som vid 1965 års utgång uppgick till drygt 16 000, från år 1950 till 1960 ökat med 40 % och från år 1960 till 1965 med 40 %. Sparbankernas personalstyrka uppgick ultimo 1965 till ca 6 tusen; från år 1950 till 1960 ökade den med 12 %, och 1960 till 1965 tillväxte personalantalet med 37 % (tabell 10: 7).

Det är uppenbart att företag med en sådan förhållandevis kvalificerad tjänsteproduktion som bankernas är relativt personalkrävande. Det dominerande kostnadsslaget är därför personalkostnaderna som för affärsbankerna i genomsnitt allt sedan år 1945 utgjort 35 à 40 % av vinst- och förlusträkningens nettoomslutning (tabell 10: 8). År 1966 utgjorde de dock 41 %. Posten »Övriga rörelsekostnader» som bl. a. omfattar allmänna omkostnader och kostnader för kontorsmaskiner och datamaskiner har däremot upptagit en stigande andel sedan år 1950, då de utgjorde 7 %. År 1960 utgjorde de 11 % och år 1966 18 %. Kostnaderna för lokaler, som avser hyror, avskrivningar på fastigheter samt överskottet på fastighetsförvaltningen, har utgjort en i stort sett konstant andel under hela efterkrigs-

Tabell 10: 8. Affärsbankernas kostnadsstruktur

I procent av nettoomslutning å vinst- och förlustkonto

Kostnadskategori	1945	1950	1955	1960	1965	1966
Personal	37	33	36	36	39	41
Lokaler	2	2	2	2	2	3
Övriga rörelsekostnader	8	7	9	11	18	18
Avskrivningar och avsättningar	10	24	15	22	16	18
Skatter	14	16	20	14	11	9
Nettovinst	29	18	18	15	14	11
Summa i procent	100	100	100	100	100	100
Summa i milj. kr.	210	375	490	735	1 194	1 321

Anm. Personalkostnaderna omfattar: löner och arvoden samt pensioner och pensioneringskostnader; lokalkostnaderna: hyror plus avskrivningar å fastigheter minus fastigheters nettoavkastning; övriga rörelsekostnader: övriga omkostnader samt avskrivning å inventarier; avskrivningar och avsättsingar: avsättning till värderegleringskonto för fordringar och obligationer samt övriga avskrivningar och avsättningar. — Källa: SOS, Uppgifter om bankerna.

tiden. Såväl år 1945 som år 1965 liksom vid mellanliggande femårsintervall utgjorde de 2 %. För år 1966 var den dock 3 %.

Kostnadsbilden för sparbankerna avviker ej på ett avgörande sätt från affärsbankernas. Sparbankernas personalkostnadsandel är i stigande liksom övriga rörelsekostnader. Från år 1961 till 1966 har den stigit från drygt en fjärdedel till drygt en tredjedel. Posten för lokalkostnader har under 1960-talet utgjort en i stort sett konstant andel av nettokostnaderna. Den var år 1961 4 %, 1965 3 % och 1966 4 % (tabell 10: 9).

Bankinstitutens kontorsnät utgör kontaktpunkter med kunderna. För affärsbankerna och sparbankerna har tillväxten av detta nät sedan 1950 i allmänhet varit betydligt lägre än produktionsökningen för vissa i det föregående angivna tjänster. Sålunda har affärsbankernas

Tabell 10: 9. Sparbankernas kostnadsstruktur

I procent av nettoomslutning å vinst- och förlustkonto

Kostnadskategori	1961	1963	1965	1966
Personal	27	30	34	37
Lokaler	4	3	3	4
Övriga rörelsekostnader	16	18	21	22
Avskrivningar och avsättningar	17	18	17	15
Skatter	17	14	11	10
Nettovinst	19	17	14	12
Summa i procent	100	100	100	100
Summa i mkr	275	338	386	413

Anm. Personalkostnaderna omfattar: löner och arvoden samt pensioner och pensionsavgifter; lokalkostnaderna: lokalhyror plus avskrivning å fastigheter minus fastigheters nettoavkastning; övriga rörelsekostnader: övriga rörelsekostnader samt avskrivningar å inventarier; avskrivningar och avsättningar: avsättning till värderegleringskonto för obligationer och för lån samt övriga avskrivningar. — Källa: SOS, Sparbankerna.

Tabell 10: 10. Affärsbankernas och sparbankernas kontorsetableringar
Procentuell förändring ult. resp. år

	1945—50	1950—55	1955—60	1961—66	Ult. 1966 Antal kontor
Affärsbankerna	—2	5	15	21	1 517[2]
Sparbankerna[1]	11	13	45	17	1 439[3]

[1] Hos sparbankerna förekommer två skilda typer av filialkontor: avdelningskontor och sparställe, varav det senare enl. lag bl. a. får ha öppet högst nio timmar per vecka. Av 1 439 filialer år 1966 var 494 sparställen, dvs. 34 %. Motsvarande andelar åren 1963 och 1961 var 39 resp. 43 %. [2] Exkl. huvudkontoren för de 16 affärsbankerna. [3] Exkl. huvudkontor för de 362 sparbankerna. (Antal sparbanker vid 1945 och 1955 års utgångar 459 resp. 447.) — Källor: SOS, Uppgifter om bankerna.

kontorsnät 1950—1955 vuxit med 5 %, 1955—1960 och 1961—1966 med 15 resp. 21 % (tabell 10: 10). Under dessa år ökade, som tidigare nämnts, antalet insättningar på check- och motboksräkningar 1950—1955 med 30 resp. 50 %, 1955—1960 med 90 resp. 60 % och 1961—1966 med 160 resp. 70 %. Sparbankernas kontorsnät, som mellan 1950 och 1955 växte med 13 %, utvidgades 1955—1960 och 1960—1965 med 45 resp. 17 %. Under motsvarande perioder ökade ex. antalet insättningar och uttag på motboksräkningar med 28 resp. 22 %, 53 resp. 78 % och 55 resp. 125 %.

Skäl för en offentlig reglering av bankinstitutens kontorsnät

Skälen till att det allmänna betingat sig rätt att delvis reglera bankkontorsetableringarna utvecklades ej närmare vid tillkomsten av 1955 års banklag. 1917 års bankkommitté på vars förslag en reglering infördes år 1918, vilken reglering sedan dess varit i kraft, framhöll att bankkontor till ett alltför stort antal måste anses medföra skada för det allmänna bl. a. därför att omkostnaderna för kapitalets uppsamling härigenom ökade. Omkostnadsbegreppet torde här få uppfattas i vidare mening, dvs. både lokal- och personalkostnader.

Enligt utredningens mening kan kravet på en kontorsetableringskontroll underbyggas av följande skäl, som delvis är sammanvävda med varandra.

För det första skulle filialbildning kunna betraktas som en form av nybildning av bankverksamhet varför samma krav på allmännyttighet borde uppställas för filialbildning som för inrättande av ett nytt bankföretag. Innebörden av detta kan sägas vara att man med en etableringskontroll skulle vilja kunna reglera bankföretagens marknadsområden, dvs. verksamhetsområden.

När det gäller sparbanker och jordbrukets kreditkassor sker en indelning av verksamhetsområden i särskild ordning. För affärsbankerna förekommer ej några på annat sätt fastställda verksamhetsområden. Utredningen förutsätter att inte heller i fortsättningen verksamhetsområde fastställs för affärsbank. För sparbanker och kreditkassor har utredningen förutsatt att den nuvarande ordningen skall bestå även framgent.

För det andra skulle kunna hävdas att verksamheten vid filialer utgör en så betydande kostnadspost för bankinstituten att en kontroll av filialbildningen framstår som önskvärd. Även om kostnaderna för driften av filialer är betydande kan dock enligt utredningens mening

inte enbart detta tas till intäkt för etableringskontroll. Kostnaderna är dock såtillvida av betydelse som att de bör vara relativt betydande för att en etableringskontroll över huvud taget skall ha något berättigande.

Som motiv för en etableringskontroll skulle för det tredje kunna hävdas att filialbildningens betydelse som konkurrensmedel kan medföra risk för att bankinstituten expanderar sina filialnät alltför starkt och att filialerna utrustas förhållandevis dyrbart. Detta skulle kunna medföra onödigtvis uppdrivna kostnader för bankverksamheten. Risken härför kan enligt utredningens mening ej uteslutas särskilt med hänsyn till att marknaden för banktjänster kännetecknas av en obenägenhet att arbeta med priset som konkurrensmedel, och en motsvarande överemfas på andra konkurrensmedel, bl. a. kontorslokalisering.

Enligt ovan anförda motiv skulle en etableringskontroll avse att förhindra »onödiga» kostnader för filialbildningen. En sådan etableringskontroll måste för att kunna bli effektiv omfatta all etableringsverksamhet och en central uppgift för en offentlig reglering av bankinstitutens kontorsnät skulle vara att åstadkomma ett samhällsekonomiskt optimalt fördelat kontorsnät.

Effektiviteten i gällande regleringssystem

Såsom refererats i det föregående, gäller f. n. vissa inskränkningar i rätten att inrätta filialkontor för affärsbanker, sparbanker och jordbrukets kreditkassor. För affärsbankerna krävs härvid Konungens tillstånd att inrätta filial i kommun i vilken banken ej tidigare bedriver verksamhet. Konungen kan föreskriva att endast ett kontor får inrättas inom kommunen. Sparbanks filialer skall alltid ligga inom det för sparbanken fastställda verksamhetsområdet. Inrättande av avdelningskontor i annan kommun än den vari sparbankens huvudkontor är beläget och inom vilken sparbanken ej tidigare bedriver verksamhet vid avdelningskontor kräver tillstånd av tillsynsmyndigheten. Med avdelningskontor menas sådan filial som får bevilja eller utbetala lån eller ombesörja avräkningsbokföring eller hålls öppen mer än nio timmar i veckan. För annan filial, dvs. sparställe, finns ej några andra inskränkningar i etableringsrätten än huvudregeln att den skall ligga inom sparbankens verksamhetsområde. I fråga om jordbrukets kreditkassor stadgas att jordbrukskassa ej får inrätta filial utan medgivande av riksorganisationen och att centralkassa skall ha Konungens tillstånd att inrätta filial i annan kommun än den inom vilken kassans huvudkontor är beläget. För affärsbanker och sparbanker kompletteras bestämmelserna med att som ombud för inlånings- och utlåningsverksamhet ej får anlitas andra än affärsbank eller sparbank varjämte affärsbank dessutom får anlita jordbrukets kreditkassor.

Med den nuvarande ordningen följer att varje tillstånd, annat än om för affärsbank undantagsvis inskränkning i etableringsrätten till en enda filial meddelas, att inrätta filial i en »ny» kommun medför en minskning av det område för vilket tillståndstvång föreligger och därmed även i möjligheterna till etableringskontroll. I samma riktning verkar utvecklingen mot större kommuner. Vid en sammanslagning av två eller flera kommuner till en större kommun får ett bankinstitut automatiskt fri etableringsrätt inom hela den nya kommunen om det har kontor inom någon av de kommuner som ingår i den sammanslagna kommunen. Det kan nämnas att f. n. merparten av affärsbankernas etableringsverksamhet faller utanför tillståndstvånget. Enligt uppgifter från bankin-

spektionen etablerades under perioden 1955—1965 340 nya affärsbanksfilialer i kommuner där ifrågavarande banker förut bedrev verksamhet, dvs. utan att tillstånd för inrättandet krävdes, medan under samma period inkom 272 ansökningar, av vilka 125 avslogs, om etableringar inom andra kommuner.

Etableringskontrollen i sin nuvarande utformning innebär en prövning av om vederbörande bank skall få vidga sitt verksamhetsområde till kommuner där den tidigare ej bedrivit verksamhet. Däremot är etableringskontrollen icke effektiv när det gäller en prövning av etableringsverksamheten inom kommuner där vederbörande bank redan bedriver verksamhet. Eftersom redan nu den övervägande delen av filialbildningen sker inom kommuner där vederbörande institut förut bedriver verksamhet och framdeles denna tendens kan väntas ytterligare komma att förstärkas, kommer kontrollen av filialbildningen att i minskande utsträckning bli effektiv enligt de ovan angivna linjerna.

Överväganden och ställningstagande

Utredningen har i det föregående påpekat att den nuvarande kontorsetableringskontrollen ej är effektiv. Detta kunde i första hand leda till överväganden om ett förslag om vidgning av gällande kontroll till att avse all filialetablering. Rätteligen borde då en sådan kontroll icke endast avse all nybildning av filialer utan även omfatta en fortlöpande omprövning av redan lämnade etableringstillstånd eftersom de skäl som motiverade etableringstillståndet för en viss filial genom utvecklingens gång kan bortfalla eller försvagas i sådan mån att filialens existens inte längre kan anses motiverad. Denna fortlöpande omprövning skulle till formen kunna tillgå så att etableringstillstånden tidsbegränsades och att vederbörande bankinstitut vid tillståndsperiodens slut hade att begära förnyat tillstånd för ifrågavarande filial.

Även om en styrning grundad på en central överblick kan medföra vissa fördelar måste det medföra stora svårigheter att utöva en effektiv fullständig etableringskontroll med hänsynstagande till å ena sidan kostnadsaspekten och å andra sidan allmänhetens behov av bankservice och kreditväsendets kreditförmedlande uppgift och ytterst mot en bakgrund av ställningstaganden från det allmännas sida om ett från samhällsekonomisk synpunkt optimalt bankkontorsnät. För att en etableringskontroll av detta slag över huvud taget skall vara praktiskt genomförbar erfordras att vissa hanterbara kriterier för kontrollens bedrivande uppställs. De nuvarande etableringsbestämmelserna ger härvidlag endast ringa vägledning.

Ett kriterium som ligger nära till hands vid en kontorsetableringskontroll är lönsamhet i företagsekonomiskt avseende. Med hänsyn till banktjänstemarknadens oligopolkaraktär med dess något begränsade självkorrigerande egenskaper kan emellertid ett företagsekonomiskt lönsamhetskriterium i vissa fall vara ofullständigt.

I det följande skall vissa huvudproblem vid användningen av det företagsekonomiska lönsamhetskriteriet redovisas. Dessförinnan vill emellertid utredningen något uppehålla sig vid det vidare kriteriet, den samhällsekonomiska lönsamheten. Utgångspunkten för en precisering av innehållet i detta kriterium är enligt utredningens mening en bedömning av omfattningen av de reala resurser som bankväsendet kan få ta i anspråk, en avvägning som på en fullkomlig marknad skulle styras av kundernas värderingar av den service som erbjudes ställd i relation till kostnaderna härför. Frågan innefattar även hur resurserna

bör fördelas mellan samhälls-, stiftelse-, förenings- eller privatägt bankväsen. Preciseringen av ett optimalt bankkontorsnät på grundval av överväganden av nyss nämnt slag är utomordentligt svår att göra och ej minst att översätta till hanterbara riktlinjer för ett handlande från kontrollmyndighetens sida.

Jämfört med det samhällsekonomiska lönsamhetskriteriet såsom underlag för en kontorsetableringskontroll ter sig det företagsekonomiska okomplicerat. Men ej heller detta saknar svårigheter. Medan beräknandet av lönsamheten för en banks samlade rörelse ej reser några problem därför att några kostnadsfördelningsproblem ej finns möter denna komplikation så snart som det gäller att fastställa lönsamheten för en del av ett bankinstituts verksamhet antingen det gäller en avdelning vid huvudkontoret eller ett filialkontor.

En lönsamhetsberäkning för ett kontor enligt den s. k. självkostnadsprincipen innebär krav på fördelningar av både kostnader och intäkter mellan kontoret i fråga å den ena sidan och huvudkontoret och övriga kontor å den andra. Vad först gäller kostnadssidan föreligger det problem ej endast med att mäta hur mycket filialen skall belastas för att den får repliera på huvudkontoret och övriga kontor. Samtidigt kan det studerade kontoret producera tjänster vars kostnader rätteligen borde hänföras till andra filialer, t. ex. insättningar och uttag på räkningar som är registrerade vid andra kontor. Vidare finns ett kostnadsfördelningsproblem med hänsyn till att ett nyöppnat kontor för ett visst bankinstitut kan innebära överflyttning av kunder från andra av institutets kontor. Det föreligger således kostnadsfördelningsproblem både för de huvudkontorskostnader som är hänförliga till en viss filial och de filialkontorskostnader som ej ska belasta filialen i fråga. Motsvarande problem föreligger på intäktssidan. Filialen har såväl intäkter som den till fullo ej bör få gottskrivas som intäkter som andra delar av bankinstitutet i första hand gottskrivs men som filialen borde krediteras.

Kalkylering enligt självkostnadsprincipen innebär således betydande fördelningsproblem. En alternativ metod för lönsamhetsberäkning är bidragskalkyl. Det härvid använda lönsamhetskriteriet innebär att ett kontors räntabilitet anses högre ju större bidrag till att täcka bankens gemensamma kostnader som kontoret ger efter avdrag från intäkterna av dess klart identifierbara kostnader. Emellertid är ej heller denna metod utan brister bl. a. på grund av problemet att utvälja den jämförelsegrund mot vilken det s. k. täckningsbidraget skall betraktas.

Ett bankinstitut med ett kontorsnät måste självfallet använda sig av något mått på resultatutvecklingen för det enskilda kontoret. I kravet på ett kriterium som medger jämförbarhet mellan kontoren ligger dock den komplikationen att sammansättningen av de tjänster som produceras vid ett kontor ej alltid överensstämmer med den från ett annat. Strukturen av tjänster vid kontor i ett villasamhälle, i ett flerfamiljshusområde, i ett detaljhandels- och affärscentrum och i ett industriområde skiljer sig avsevärt, och denna heterogenitet i filialernas karaktär komplicerar en lönsamhetsberäkning efter ett givet kriterium för hela kontorsnätet.

Utredningen har med diskussionerna om samhällsekonomiska och företagsekonomiska lönsamhetskriterier såsom norm för handhavandet av en offentlig reglering av bankkontorsetableringen önskat peka på några av de väsentligaste problem som en sådan reglering skulle aktualisera. Enligt utredningens mening ger den förda diskussionen vid handen att

möjligheterna att uppställa samhällsekonomiska kriterier som grund för en kontorsetableringskontroll och att översätta dessa till ett gripbart underlag för en tillsynsmyndighet är utomordentligt små.

Enligt utredningens mening är emellertid det avgörande i detta sammanhang om en etableringskontroll leder till ett rationellare kontorsnät än om bankinstituten själva får var för sig avgöra utbyggnaden av kontorsnätet. Varje institut har att bedöma frågan om sitt kontorsnäts storlek och struktur mot bakgrund av kostnaderna för driften av ytterligare ett kontor å den ena sidan och det tillskott till intäkterna detta kan väntas ge å den andra. Det ligger i bankledningarnas intresse att kontorsnätet blir så rationellt som möjligt. Enligt utredningens mening bör i flertalet fall bankledningarnas intentioner överensstämma med de syften som en offentlig kontorsetableringskontroll skulle ha. Med hänsyn till detta och i medvetande om bl. a. konkurrensens positiva sidor och om strävandena att effektivisera den anser utredningen övervägande skäl tala för att bankinstituten själva får avgöra också frågor rörande bankkontorsetablering. Utredningens svar på den inledningsvis ställda frågan huruvida filialbildning är av sådan natur att den kräver en särbehandling i förhållande till andra faktorer som påverkar bankinstitutens kostnader är således ett principiellt nej.

Utredningen föreslår sålunda att affärsbanker, sparbanker och centralkassor för jordbrukskredit själva skall få besluta om inrättande av nya bankkontor, varav följer att i gällande författning givna bestämmelser om kontorsetablering ej återfinns i utredningens lagförslag. I anslutning härtill har utredningen funnit det motiverat att föreslå inrättande av ett samarbetsorgan i kontorsetableringsfrågor, i vilket bör ingå representanter för tillsynsmyndigheten, affärsbankerna, sparbankerna och jordbrukskasserörelsen. Av det skälet att även postbanken mottar inlåning från allmänheten föreslår utredningen att också Postbanken AB blir representerad i samarbetsorganet. Samarbetsorganets uppgift bör vara att ta upp frågor om bankkontorsetableringar och i samband härmed även skapa en överblick över kontorsnätets struktur.

Det föreslagna samarbetsorganet, som exempelvis kan benämnas nämnden för bankkontorsetableringar, bör ha till uppgift att verka för en ändamålsenlig struktur av bankinstitutens kontorsnät. Ordförande bör vara representanten från tillsynsmyndigheten. Kallelse till sammanträde bör kunna utfärdas, förutom av ordföranden, efter yrkande från enskild ledamot. Nämnden bör vidare ha möjlighet att kalla representant för ett bankinstitut till sammanträde. Sammanträde bör hållas, såvida ej särskilt yrkas, en gång per kvartal.

Nämndens befogenheter bör vara rådgivande. Det yttrande, som varje ärende bör utmynna i, bör således få karaktären av rekommendation. Under ett inledningsskede kan nämnden exempelvis väntas företa en regionsvis genomgång av bankkontorsnäten, som utmynnar i uttalanden huruvida kontorsnäten kan anses mer eller mindre ändamålsenliga. Enskilda etableringsfall såväl på planeringsstadiet som realiserade bör kunna upptas till diskussion, vilken utmynnar i ett yttrande huruvida etableringen ter sig ändamålsenlig. Yttrandet bör självfallet tillställas berört institut.

Nämnden bör i mån av behov få möjlighet att utnyttja näringsgeografisk och företagsekonomisk expertis. För sekretariatgöromål bör nämnden kunna repliera på bankinspektionen.

Den föreslagna nämnden för bankkontorsetableringar bör enligt utredningens mening inrättas för en tidsbegränsad

period. Under denna tid torde ett värdefullt erfarenhetsmaterial samlas. Efter en viss tid bör en värdering från det allmännas sida göras av nämndens arbete. Denna kan antingen resultera i att nämnden avvecklas *eller* att den kvarstår med oförändrade befogenheter *eller* att den omkonstrueras med skärpta befogenheter.

KAPITEL 11

Synpunkter på beskattningsreglerna för bankinstituten

Gällande bestämmelser

Bestämmelserna om statlig och kommunal inkomstskatt följer i fråga om affärsbanker i allt väsentligt vad som gäller för aktiebolag och i fråga om sparbanker och jordbrukets kreditkassor vad som gäller för ekonomiska föreningar. Detta innebär att den statliga inkomstskatten för affärsbankerna utgår med 40 % och för sparbanker och jordbrukets kreditkassor med 32 % av den beskattningsbara inkomsten. För beräkning av beskattningsbar inkomst gäller enligt kommunalskattelagen och förordningen om statlig inkomstskatt i princip samma allmänna regler för de nämnda bankinstituten som för andra företag, nämligen att samtliga intäkter i olika förvärvskällor är skattepliktiga och att avdrag medges för alla omkostnader för intäkternas förvärvande och bibehållande vartill kommer vissa allmänna avdrag m. m.

Från den allmänna huvudregeln att alla intäkter är skattepliktiga, undantas enligt kommunalskattelagens 54 § för andra svenska aktiebolag och svenska ekonomiska föreningar än bl. a. banker utdelningar på sådan aktie i svenskt aktiebolag och sådan andel i svensk ekonomisk förening som innehas i annat syfte än kapitalplacering. I motsats till vad som i allmänhet gäller för andra företag är sålunda bankerna skattskyldiga för utdelningar på aktier och andelar. En viss skattefrihet tillkommer dock även bankinstituten i detta avseende. Sålunda är affärsbanker och jordbrukets kreditkassor inte skattskyldiga för utdelning på aktier eller andelar, som innehas som ett led i organisationen av bl. a. penningrörelsen. Nyssnämnda regler är likartat utformade för affärsbanker och jordbrukets kreditkassor. Sparbanker är däremot skattskyldiga för all utdelning på aktier och andelar.

Som nämnts är den allmänna principen vid statlig och kommunal inkomstbeskattning att avdrag medges för alla omkostnader för intäkternas förvärvande. En längre gående avdragsrätt än som följer härav medges emellertid i vissa fall. Enligt 29 § 3 mom. första stycket kommunalskattelagen får sålunda sparbank göra avdrag för avsättning till reservfond i den mån avsättningen är nödvändig för att uppbringa sparbankens fonder till det enligt gällande lag i förhållande till sparbankens inlåning erforderliga minsta belopp eller till det belopp som minst erfordras, om från sparbankens fonder avdras garantifond eller, under de tio första räkenskapsåren efter sparbankens bildande, grundfond. 1948 års sparbankssakkunniga föreslog i stencilerat betänkande den 23 november 1954 en ny avdragsregel för sparbankerna. Enligt förslaget skulle avdragsrätt för avsättning till reservfond eller sådan grundfond, som inte skall återbetalas, medges med 4 % av inlåningsökningen under beskattningsåret, i den mån inte fonderna genom avsättningen kom att överstiga 4 % av inlåningen vid beskattningsårets utgång. Genom att anknyta skattefriheten till in-

låningsökningen avsåg de sakkunniga att åstadkomma att sparbankerna inte gled ned under fondminimum. Med tanke på sparbanker, som redan befann sig under detta minimum, föreslogs att den dittillsvarande rätten till skattefri avsättning för att uppnå fondminimum skulle bibehållas oavsett om inlåningsökning förelåg under året. Förslaget som inte föranlett lagstiftning har med remissyttranden överlämnats till kreditinstitututredningen för att tas under övervägande vid uppdragets fullgörande.

Till kreditinstitututredningen har också överlämnats ett annat, inte genomfört utredningsförslag med remissyttranden, nämligen jordbrukskassebeskattningsutredningens den 12 december 1944 framlagda betänkande angående avdragsrätt för jordbrukets kreditföretag för fondavräkningar. Enligt utredningens mening borde centralkassa medges avdrag för avsättning till reservfond i den mån reservfonden och obligatoriskt insatskapital understeg 3 % av utlåningen. För jordbrukskassa föreslogs avdragsrätt såvida fonderna och insatskapitalet understeg 6 % av utlåningen.

Affärsbankerna har i likhet med andra aktiebolag möjlighet att tillgodoföra sig avdrag för utdelning som utbetalats på nyemitterade aktier enligt den s. k. Annell-lagen, vars bestämmelser tidigare var provisoriska men numera gjorts permanenta. Avdragsreglerna finns nu i en ny särskild förordning (SFS 1967: 94). I samband därmed har avdragsrätten utvidgats till att avse 5 % under tio år på kapital som emitterats efter den 30 juni 1966. Tidigare regler stadgade i princip 4 % avdragsrätt på nyemitterat kapital under sex års tid.

I likhet med andra företag har affärsbanker, sparbanker och jordbrukets kreditkassor möjlighet att göra avsättning till investeringsfonder för konjunkturutjämning. Avdrag vid beskattning åtnjutes om visst belopp av fondavsättningen inbetalts på särskilt konto i riksbanken. Detta belopp skall enligt nu gällande bestämmelser för aktiebolag och därmed även för affärsbanker motsvara 46 % av avsättningen och för sparbanker och jordbrukets kreditkassor 40 % av avsättningen eller samma andel som stadgas för ekonomiska föreningar. De regler som gäller för bankinstitutens ianspråktagande av de avsatta beloppen och de övriga bestämmelser som är utfärdade för dessa fondavsättningar är desamma för såväl affärsbanker, sparbanker och jordbrukets kreditkassor som för andra företag.

Genom lagstiftning år 1965 infördes avdragsrätt för s. k. öppna koncernbidrag. Rättigheten tillkommer i princip svenska aktiebolag och ekonomiska föreningar, som äger mer än 90 % av aktierna i ett eller flera svenska aktiebolag. Genom anknytningen till aktiebolag och ekonomiska föreningar kan avdragsrätten i förekommande fall utnyttjas av affärsbanker och jordbrukets kreditkassor men ej av sparbankerna.

Beträffande värdering av varulager gäller enligt anvisningspunkt 1 till 41 § kommunalskattelagen i princip att lagret vid beskattningsårets utgång inte må upptas till lägre belopp än 40 % av det lägsta av anskaffnings- och återanskaffningsvärdet, dvs. en 60-procentig nedskrivning godkänns. Härtill ansluter sig två supplementärregler, enligt vilka i vissa fall lägre värdesättning kan medges.

Enligt åttonde stycket av nyssnämnda lagrum skall emellertid en specialregel tillämpas för bl. a. penningförvaltande företags placeringar av förvaltade medel i aktier, obligationer, lånefordringar m. m. och på skattskyldigs lager av fastigheter och liknande tillgångar. Värdet av dessa tillgångar skall i stället upp-

Tablå 11: 1. Lagervärderingsnormer vid beskattningen för affärsbanker och sparbanker

Objekt	Lägsta värden	
	Affärsbank	Sparbank
A. *Obligationer*		
1. Svenska	Det värde som motsvarar 7 % förräntning	Anskaffningsvärdet, marknadsvärdet eller 70 % av nominella värdet[1]
2. Utländska obligationer med mer än två års löptid	Anskaffningsvärdet eller 70 % av marknadsvärdet	
B. *Utlåning*		
1. Bunden med fast ränta	95 % av krediterna	70 % av lånefordringens belopp
2. Annan	95 % av krediterna	98 % av lånefordringens belopp
C. *Garantirisker*	98 % av beloppet	—
D. *Aktier*	Anskaffningsvärdet eller 60 % av börsvärdet	—
E. *Övriga*	Anskaffningsvärdet eller 95 % av marknadsvärdet	—

Anm. För affärsbankerna grundar sig normerna på mellankommunala prövningsnämndens praxis. För sparbankerna gäller riksskattenämndens anvisningar 1966 nr 2: 3. För jordbrukets kreditkassor har särskilda anvisningar ej utfärdats. — [1] Avser obligationer över huvud taget.

tas till vad som med hänsyn till risken för förlust, prisfall m. m. framstår såsom skäligt. Närmare bestämmelser har inte ansetts kunna utfärdas i lagen utan det har förutsatts att praxis skall fastställa gränserna för skälig nedskrivning.

För värdesättningen av affärsbankernas och sparbankernas lager har tämligen fasta normer utbildat sig i praxis. För affärsbankernas del grundar sig dessa på mellankommunala prövningsnämndens praxis. För sparbankerna gäller riksskattenämndens anvisningar 1966 nr 2: 3 (tablå 11: 1).

Vissa lättnader i beskattningen har ansetts påkallade för att undanröja hinder för fusioner mellan aktiebolag och mellan ekonomiska föreningar. Från denna lagstiftning, som ursprungligen tillkom vid 1950 års riksdag, har undantagits bl. a. företag, som driver penningrörelse, med hänsyn till de speciella skatteproblem som i allmänhet uppkommer då i fusion deltar företag av angivet slag. Genom lagstiftning år 1962 utsträcktes emellertid lagstiftningen till att omfatta ett slag av penningrörelsedrivande företag, nämligen jordbrukets kreditkassor. Mot bakgrunden av den detaljreglering, som dessa företag är underkastade enligt jordbrukskasselagen, fann man nämligen att några särskilda

skatteproblem för dem inte kunde uppkomma på den grund att de driver penningrörelse.

De ifrågavarande beskattningslättnaderna går beträffande inkomstbeskattningen i princip ut på att dotterföretagets tillgångar och skulder vid fusionen övergår på moderföretaget till skattemässiga restvärden samt att skattepliktig utdelning från överlåtande förening till mottagande förening normalt inte skall föreligga.

Skattelättnaderna vid fusion utsträcktes genom lagstiftning år 1964 till att omfatta fusioner mellan sparbanker och mellan livförsäkringsanstalter. I fråga om sparbanker innebar detta att fusionen inte skall medföra beskattning för realisationsvinst, när sådan annars skulle blivit aktuell, och vidare att övertagande sparbank skall äga rätt till avdrag för upplöst sparbanks kommunalskatt.

Kreditinstitututredningen

Av den lämnade redogörelsen framgår att olikheter i reglerna för beskattning till statlig och kommunal inkomstskatt förekommer mellan affärsbanker, sparbanker och jordbrukets kreditkassor såväl i fråga om skattesatsens höjd vid statlig beskattning som i fråga om skattskyldighetens omfattning, avdragsrätt och praxis för värdering av tillgångar. Dessutom gäller skilda beskattningsregler vid fusioner. Postbanken har genom sin hittillsvarande ställning som statligt affärsverk varit helt befriad från inkomstskatt.

Kreditinstitututredningen har i det föregående förordat att i huvudsak enhetliga regler för rörelsen skall gälla för affärsbanker, sparbanker, jordbrukets kreditkassor och det Postbanken AB, vartill postbanken föreslagits skola ombildas. Mot denna bakgrund skulle det enligt utredningens mening vara naturligt att även skattereglerna för rörelsen i möjligaste mån utformas så att de ger en likartad effekt. Utredningen har med det föreslagna enhetliga regelsystemet för rörelsen icke i och för sig syftat till att utjämna de olikheter i förutsättningarna som skillnader i associationsrättslig ställning innebär men anser det påkallat att genom en prövning i särskild ordning bör klarläggas i vad mån skiljaktiga beskattningsregler för de olika typerna av bankinstitut fortfarande är berättigade.

Som framgått av det föregående gäller för bankväsendet särartade, för de olika typerna av bankinstitut skiljaktiga, bestämmelser i fråga om skattefrihet för fondavsättningar, utdelningar på aktier och andelar samt vid fusion. Utredningen finner det önskvärt att en i möjligaste mån likartad utformning av dessa särregler uppnås. Dessa bestämmelser hänger emellertid likaledes samman med skillnaderna i associationsrättsligt hänseende och närmast med de olika bankinstitutens olika möjligheter att bygga upp sitt eget kapital. Utredningens ställningstagande innebär att de förutnämnda till utredningen överlämnade förslagen från 1948 års sparbankssakkunniga och jordbrukskassebeskattningsutredningen om vidgad avdragsrätt för sparbanker resp. införandet av avdragsrätt för jordbrukets kreditkassor för viss fondavsättning, i avvaktan på ytterligare utredning, ej måtte föranleda någon åtgärd.

Enligt direktiven ankommer det icke på kreditinstitututredningen att framlägga preciserade förslag i skattefrågorna, utan dessa frågor torde få upptas i annat sammanhang. Med hänsyn härtill har utredningen begränsat sig till de ovan framförda principiella synpunkterna på de i författning givna skattereglerna. Beträffande praxis för värdering av tillgångar förutsätter utredningen

att i den mån förändringar i sammansättningen av bankinstitutens placeringar inträffar, detta kommer till uttryck i motsvarande ändringar i värderingsnormerna.

Från bankinstitutens sida har det erinrats om att instituten såtillvida intar en särställning i förhållande till andra företag, som de i lag åläggs att redovisa en viss minsta relation mellan eget kapital och tillgångar. Utredningens motiv för att på detta vis ställa särskilda krav på bankinstitutens *öppna* konsolidering har redovisats i kap. 7. Med hänsyn till denna särställning i civilrättsligt hänseende har det inom utredningen ifrågasatts om för bankinstituten någon avvikelse bör göras från den allmänna princip som i skattehänseende gäller för företags rätt att göra avdrag för medelsreserveringar, och som innebär att avdragsrätten är beroende av att reserveringen sker genom nedskrivning av vissa av tillgångarna eller avsättning till värderegleringskonton. Utredningen har emellertid ansett att denna fråga bör övervägas i annan ordning.

Specialmotivering till lagförslagen

Förslaget till lag om ändring i lagen den 31 mars 1955 (nr 183) om bankrörelse

Ändringarna i lagen avser, förutom en justering i 1 och 2 §§ som följd av förslaget om Postbanken AB och vissa andra formella konsekvensändringar, huvudsakligen lagens kapitel om rörelsen och omfattar där 54 samt 56—67 §§. Genom viss koncentration av lagtexten och vissa slopanden av bestämmelser, t. ex. såvitt avser etableringsrätten ,har tre paragrafer, 68—70 §§, kunnat utgå. I rörelsekapitlet kvarstår 53 och 55 §§ oförändrade. Även vissa andra bestämmelser kvarstår i sak oförändrade, men har genom den ändrade dispositionen av kapitlet fått annan placering än förut. Vissa konsekvensändringar föreslås i 74 §.

54 §.

Paragrafen motsvarar nuvarande 54 § och skiljer sig materiellt från denna huvudsakligen såvitt avser bankbolags rätt att förvärva aktier och förlagsbevis i samband med emission (se den allmänna motiveringen). I formellt hänseende är skillnaderna i förhållande till den nuvarande lagen främst betingade av en strävan att så mycket som möjligt utjämna formella olikheter mellan BL, SpL och JkL.

Begreppet »utländskt bankföretag» i andra stycket fjärde dels-satsen torde få anses omfatta alla de företagsformer, under vilka bankrörelse drivs utomlands.

Med »emission på allmänna marknaden» avses såväl utgivning av nya aktier som en spridning av aktieinnehavet i ett bolag.

För förvärv av aktie i bankfastighetsbolag förutsätts f. n. att bolagets aktiekapital uppgår till minst en tredjedel av egendomens bokförda värde. Med hänsyn till det kapitaltäckningskrav som utredningen föreslår för sådana aktier (56 §) anser utredningen kravet på viss storlek av aktiekapitalet överflödigt. Detta krav har därför utmönstrats i det nya förslaget.

56 §.

Paragrafen motsvarar närmast den nuvarande 62 § men skiljer sig såväl materiellt som formellt i väsentlig utsträckning från denna.

Tanken bakom de föreslagna kapitaltäckningsreglerna är, som framhållits utförligt i den allmänna motiveringen, att en banks placeringar av sina medel skall ha viss täckning i eget kapital — olika alltefter den med placeringen bedömda risken. Systemet anses ha avgjorda fördelar framför det nuvarande, där själva inlåningen sätts i relation till det egna kapitalet.

Riskgraderna är i förslaget fyra. Mot alla tillgångar och garantiförbindelser, som banken förfogar över eller åtagit sig, skall finnas eget kapital till så stora procentuella andelar, som riskgraderingen utmärker. Undantagna är dock inneliggande kassa samt fordringar hos riksbanken och riksgäldskontoret, vilka tillgångar alltså

inte kräver täckning i eget kapital. Begreppet inneliggande kassa får anses omfatta även sådana i kontanter lätt förvandlade tillgångar som svenska checkar och postremissväxlar. Beträffande riskgradsindelningen i jämförelse med gällande regler må hänvisas till den allmänna motiveringen.

Med »allmän kassa eller inrättning, vars reglemente fastställts av Konungen», ett begrepp som möter på flera ställen i lagen, avses följande institutioner på kreditmarknaden, nämligen Sveriges allmänna hypoteksbank, Konungariket Sveriges stadshypotekskassa och Svenska bostadskreditkassan, Svenska skeppshypotekskassan och Skeppsfartens sekundärlånekassa, Allmänna pensionsfonden samt centralkassor för jordbrukskredit.

Till kreditaktiebolagen räknas bl. a. Sveriges investeringsbank AB.

Med obligationer som utbjudits av bankinstitut avses såväl obligationer som bankinstituten själva emitterat som obligationer som utbjudits genom förmedling av instituten.

I den mån fordringar är garanterade av exportkreditnämnden bör de alltid kunna hänföras till första riskgraden.

Såsom framgår av bestämmelserna i andra stycket skall bankbolagets tillgångar beräknas efter sina bokförda värden, dvs. efter de värden de skall ha i balansräkning, om annat ej direkt föreskrivits i katalogen över placeringar i första stycket. Undantaget syftar på bestämmelserna i förslaget, första stycket, att skattkammarväxlar och obligationer skall beräknas till marknadsvärdet, dock högst nominella värdet. Denna regel står i samband med bestämmelsen i andra stycket att bankbolag vid beräkning av kravet på eget kapital från summan av tillgångar äger avdraga ett belopp motsvarande bolagets konto för värdereglering för utlåning ävensom om marknadsvärdet av bankbolagets fordringar i skattkammarväxlar och obligationer överstiger nettobokförda värdet av dessa, skillnaden mellan de båda värdena. Denna regel innebär en fördel från kapitaltäckningssynpunkt, eftersom avräkningen av värdereglerings kontot och skillnaden i obligationsvärden får sin positiva verkan med avseende på kapitalkravet i högsta riskgraden. Förutsättningen bör emellertid vara att marknadsvärdet tillämpas vid beräkning av kapitalkravet i de lägre riskgrader, där skattkammarväxlarna och obligationerna redovisas.

På tillgångssidan i ett bankbolags balansräkning förekommer en del s. k. »utgifts- och diverseräkningar», ex. konton betecknade »resultatposter», »balansräntor», »saldo av interna svävande» och »cambiorester». Sådana poster utgör normalt inte några reella tillgångar och bör då inte behandlas som sådana vid summering av placeringar för beräkning av kapitalkrav.

57 §.

Paragrafens första stycke har sin närmaste motsvarighet i den nuvarande 56 §, som handlar om banks skyldighet att kräva formell säkerhet vid utlåning. Huvudregeln, att betryggande säkerhet skall ställas i fast eller lös egendom eller i fordringsrätt mot annan än låntagaren, har bibehållits. Blancokreditvolymen föreslås emellertid ökad till att omfatta ett belopp motsvarande hälften av det egna kapitalet utan inskränkning med avseende på de enskilda lånebeloppen. Dessutom kvarstår möjligheten att låna ut pengar utan säkerhet till vissa allmänna organ och

inrättningar, banker och vissa bolag, till samfälligheter som avses i lagen om gemensamhetsanläggningar och till näringsidkare i och för rörelsen under vissa betingelser. Begreppet näringsidkare har valts i stället för begreppet affärsidkare.

Andra och tredje styckena omfattar vissa regler som ansetts böra överföras från den nuvarande 59 §. Bestämmelserna i andra stycket innebär en uppmjukning av nuvarande förbud för bank att som pant mottaga aktier i s. k. holding- och investmentbolag. Tredje stycket motsvarar helt bestämmelserna i det nuvarande fjärde stycket av 59 §.

58 §.

Paragrafen motsvarar i sak den nuvarande 61 §. Att liksom hittills garantiförbindelse, vilken bankbolag ikläder sig, skall jämställas med kredit framgår av stadgandet i 60 §.

59 §.

Till denna paragraf har överförts oförändrade bestämmelser i nuvarande 58 §. Utredningen har övervägt huruvida inte ifrågavarande bestämmelser liksom motsvarande regler i SpL och JkL behöver reformeras. Hithörande frågor är emellertid knappast av intresse från gränsdragningssynpunkt. Under hand har också upplysts att man inom bankinspektionen överväger en översyn av reglerna om kredit till befattningshavare m. fl. Med anledning av det anförda har utredningen avstått från att själv framlägga några förslag i frågan.

60 §.

Paragrafen motsvarar i sak den nuvarande 60 §.

61 §.

Till denna paragraf har oförändrade överförts bestämmelserna i den nuvarande 57 §. Dessa bestämmelser fick sin aktuella utformning år 1965 som följd av utredningens delbetänkande om krediters löptid (prop. 1965: 113).

62 §.

Paragrafen motsvarar den nuvarande 63 § men innefattar tämligen betydande ändringar i denna. Sålunda har den rådande uppspaltningen i procentuella kvoter, omfattande avista-förpliktelser resp. andra förpliktelser, i förslaget ersatts med en enda kvot, belöpande till 10 % av ett bankbolags alla förbindelser, med undantag av viss upplåning som framgår av stadgandet samt garantiförbindelser.

63 §.

Paragrafen överensstämmer helt med gällande bestämmelser i 64 §.

64 §.

Paragrafen överensstämmer helt med gällande 65 §.

65 §.

Paragrafen motsvarar gällande lags 66 §. Det däri stadgade förbudet har dock i förslaget undergått en betydelsefull uppmjukning.

Bankbolag är enligt gällande bestämmelser hindrat att utfärda bl. a. sedlar och obligationer och att ikläda sig ansvar för sådana förbindelser. Bestämmelsen hindrar emellertid inte emission av egna förlagsbevis såsom löpande förskrivningar. För att förebygga att särställningen för förlagsbevisen de facto kan utnyttjas för ett slags sedelutgivning har bestämts att bevisen skall vara räntebärande och lyda på minst 100 kronor. Enligt utredningens mening är det befogat att bibehålla förbudet mot utgivning av sedlar. Att förbjuda utgivning av obligationer finner utredningen däremot inte längre motiverat. I samma utsträckning som utgivning av förlagsbevis får äga rum bör även emission av obligationer vara tillåten. Den föreslagna paragrafen innefattar frihet härtill. Ett bankbolag bör inte heller vara förhindrat att ikläda sig borgen för annans obligationsutgivning. Paragrafen medger i sin föreslagna lydelse sådana borgensåtaganden.

66 §.

Paragrafen motsvarar första stycket i 67 §.

Andra stycket i nuvarande 67 § upptar vissa regler om sparkasseräkning och motbok på sådan räkning. Med hänsyn till vad som anförts om inlåning i den allmänna motiveringen har dessa regler inte längre ansetts böra bibehållas. Av samma skäl har i förslaget första—tredje punkterna i det nuvarande tredje stycket, som bl. a. innebär förbud för bankbolag att ikläda sig skyldighet att utan viss uppsägningstid återbetala på sparkasseräkning insatta medel, slopats.

Fjärde punkten i det nuvarande tredje stycket inrymmer förbud mot användning av s. k. legitimationsklausul, dvs. en klausul som fritar gäldenär från vidare betalningsförpliktelser när han råkat betala till obehörig person. Den omständigheten att skuldebrevslagen i vissa hänseenden betraktar insättningsbevis som »löpande papper» har inte ansetts böra medföra avsteg från den för »enkla papper» gällande huvudregeln att den som utställt ett sådant papper på egen risk har att undersöka om den som kräver honom på betalning är behörig borgenär (jfr dock 33 § skuldebrevslagen). Genom regeln i fjärde punkten har hittills gällt att bank inte äger friskriva sig från följderna av att brista i undersökningsplikten, såvitt avser motbok på sparkasseräkning. Med hänsyn till att specialregler för sparkasseräkning utmönstras ur förslaget till nya rörelsebestämmelser, synes denna regel enligt utredningens uppfattning böra utvidgas till att avse samtliga insättningsbevis som har karaktär av motbok.

67 §.

Paragrafen motsvarar 70 § i gällande BL. Vissa smärre justeringar har gjorts med hänsyn till vad som ovan berörts i fråga om sparkasseräkning. Framför allt har det sista stycket i gällande paragraf utmönstrats som onödigt.

Förslaget till
Lag om ändring i lagen den 3 juli 1955 (nr 416) om sparbanker

Även ändringarna i denna lag avser huvudsakligen rörelsekapitlet. I detta kapitel är ändringarna mycket omfattande i syfte att få en god överensstämmelse med motsvarande regler i BL. En sådan överensstämmelse förutsätter bl. a. tillägg av en ny bestämmelse, 35 a §.

22 §.

Till paragrafen har överförts en bestämmelse — i huvudsak oförändrad — från nuvarande 28 § första stycket. Den föreslagna bestämmelsen avser emellertid formellt inte blott sparbanks utlåningsrörelse utan rörelsen i dess helhet.

23 §.

Paragrafen motsvarar nuvarande 32 §.

Den förändringen med avseende på förvärv av bankfastigheter och aktier i bankfastighetsaktiebolag föreslås, att kravet på tillsynsmyndighetens stadfästelse slopas.

Beträffande rätten att förvärva aktier föreslås i övrigt den förändringen i förhållande till nuläget, att sparbank liksom affärsbank får rätt att i samband med emission på allmänna marknaden förvärva aktie och förlagsbevis.

Den nuvarande speciella befogenheten för sparbank att använda visst belopp för förvärv av andel i ekonomisk förening eller aktie i bolag som är verksamt för tillgodoseende av sparbankernas gemensamma intressen föreslås bibehållen liksom möjligheten att under vissa förutsättningar få tillskjuta ytterligare kapital till sådant företag.

Jfr i övrigt 54 § i förslaget till ändring i BL.

24 §.

Paragrafens två inledande stycken överensstämmer med 33 § i gällande SpL. Till paragrafen har också förts en bestämmelse, innefattande skyldighet för sparbanken att hos tillsynsmyndigheten anmäla förvärv enligt paragrafen. Denna regel har motsvarighet i såväl BL som JkL. För sparbankernas vidkommande har den f. n. sin plats i sparbankskungörelsen. Denna förutsätts behöva undergå vissa jämkningar i samband med de föreslagna lagändringarna.

25 §.

Paragrafen motsvarar 27 § i gällande lag.

I allt väsentligt samma ändringar har här vidtagits, vilka behandlats i kap. 7 i den allmänna motiveringen och under 56 § BL ovan. Till paragrafen har i förslaget fogats i huvudsak samma avslutande stycke som numera avslutar 27 §.

26 §.

Paragrafen, som har sin aktuella motsvarighet i tredje och fjärde styckena i 28 § i gällande lag, har utformats efter samma mönster som 57 § BL (se ovan) och innebär följaktligen mycket betydande skillnader i förhållande till nuvarande utlåningsregler.

27 §.

Paragrafen, som saknar direkt motsvarighet i gällande SpL, överensstämmer med 58 § i förslaget till ändring i BL.

28 §.

Paragrafen, som avser lån till styrelseledamot, revisor eller befattningshavare, överensstämmer med 30 § i gällande SpL utom såtillvida som inteckningssäkerhet vilken där avses uttryckligen angetts skola ligga inom 60 procent av taxeringsvärdet. Jfr 27 § första stycket nuvarande lag.

29 §.

Paragrafen, som saknar direkt motsvarighet i gällande SpL, motsvarar 60 § i förslaget till ändring i BL.

30 §.

Paragrafen motsvarar 29 § i gällande lag och skiljer sig därifrån endast såtillvida som den däri intagna särskilda regleringen av vissa borgenslån slopats. Se härom den allmänna motiveringen i kap. 6.

31 §.

Paragrafen motsvarar samma paragraf i gällande lag men skiljer sig i sak betydligt från denna. Kassareservreglerna har förenhetligats och innefattar i förslaget huvudsakligen en kort regel av samma innehåll som motsvarande regel i BL (jfr 62 § i förslaget till ändring i BL).

32—33 §§.

Paragraferna, som saknar motsvarighet i gällande SpL, överenssämmer med bestämmelserna i 63 och 64 §§ föreslaget till lag om ändring i BL.

34 §.

Paragrafen motsvarar 26 § första och andra styckena i gällande SpL. Samma liberalisering har här föreslagits som i fråga om 65 § i förslaget till ändring i BL. Bestämmelsen i nuvarande tredje stycket om sparmärken har bibehållits i ett andra stycke.

35 §.

Paragrafen har sin närmaste motsvarighet i 23 § första stycket gällande lag. Beträffande utformningen av regeln i andra stycket må hänvisas till kommentaren till 66 § i förslaget till ändring av BL.

35 a §.

Paragrafen motsvarar 24 § i gällande lag (jfr även 67 § förslaget till ändring i BL).

Förslaget till
Lag om ändring i lagen den 25 maj 1956 (nr 216) om jordbrukskasserörelsen

De ändringar som föreslagits i JkL hänger huvudsakligen samman med medlemsrekryteringen och rörelsen. I fråga om medlemsrekryteringen och därmed sammanhängande frågor avser ändringarna 12, 14, 22 och 24 §§. En redogörelse för dessa ändringar har lämnats i kap. 4. Beträffande rörelsereglerna har ändringar vidtagits i 31 och följande paragrafer.

31 §.

Paragrafen motsvarar 40 § i gällande JkL. Rätt att förvärva aktier och förlagsbevis i samband med emission på allmänna marknaden föreslås för kreditkassa i samma utsträckning som för sparbank. Den nuvarande speciella befogenheten för kreditkassa att använda visst belopp för förvärv av andel i ekonomisk förening eller aktie i företag, som tillgodoser för kreditkassor gemensamma intressen eller av förlagsbevis, som utges av föreningen eller företaget, föreslås bibehållen, liksom möjligheten att under viss förutsättning få tillskjuta ytterligare kapital till sådant företag.

32 §.

Paragrafen överensstämmer med 41 § i gällande lag.

33 §.

Paragrafen, som närmast motsvarar 34 § gällande lag, upptar i huvudsak samma kapitaltäckningsregler som föreslagits för affärsbanker och sparbanker (se 56 § förslaget till lag om ändring av BL.

34 §.

Paragrafen, som i huvudsak motsvarar 37 § gällande lag, har utformats efter samma mönster som 57 § i förslaget till lag om ändring i BL och innefattar följaktligen betydande skiljaktigheter i förhållande till nuvarande bestämmelser.

35 §.

Paragrafen överensstämmer i sak med 38 § gällande lag (jfr 58 § förslaget till ändring i BL).

36 §.

Paragrafen överensstämmer med 39 § gällande lag.

37 §.

Paragrafen, som saknar direkt motsvarighet i gällande lag, motsvarar 60 § i förslaget till ändring i BL.

38 §.

Paragrafen överensstämmer med andra—sjunde styckena i 36 § gällande lag. Jfr 61 § förslaget till ändring i BL.

39 §.

Paragrafen motsvarar närmast 35 § gällande lag. Kassareservreglerna har förenhetligats efter samma mönster som i förslaget till ändring i BL (62 §).

40—41 §§.

Paragraferna, som saknar motsvarighet i gällande JkL, överensstämmer med bestämmelserna i 63 och 64 §§ förslaget till lag om ändring i BL.

42 §.

Paragrafen, som motsvarar 33 § gällande lag, har liberaliserats efter samma mönster som 65 § förslaget till lag om ändring i BL.

42 a §.

Paragrafen motsvarar första stycket 31 § gällande lag. Beträffande de ändringar som vidtagits såvitt avser denna paragraf, må här hänvisas till vad som anförts under 66 § i förslaget till lag om ändring i BL.

42 b §.

Paragrafen motsvarar 32 § gällande lag men har i likhet med 67 § förslaget till lag om ändring i BL undergått vissa jämkningar.

42 c §.

Paragrafen överensstämmer i huvudsak med 42 § första stycket gällande lag.

Reservationer och särskilda yttranden

Reservation av herr Callans

Till kap. 3 (Postbanken)

I likhet med utredningens övriga ledamöter anser jag, att man bör undvika att söka utforma regler för en gränsdragning och marknadsuppdelning mellan olika institutsgrupper och hellre — om möjligt — söka befrämja en sund konkurrens på kreditmarknadens olika områden genom att göra rörelsereglerna för bankinstituten så likartade som möjligt. Det synes nämligen inte finnas någon hållbar grund för att betrakta exempelvis sparbankernas verksamhet som mera allmännyttig än andra instituts och att för den skull genom lagregler förbehålla dem någon viss del av marknaden. Med den utveckling som å andra sidan jordbrukskasserörelsen undergått, är det heller inte motiverat, allra minst med hänsyn till andra instituts intressen, att begränsa rörelsens verksamhetsområde till finansiering av i huvudsak jordbruket och dess binäringar. Vi har därför också i utredningen i detta senare ämne enat oss om en väsentlig uppluckring av de hittills rätt restriktiva reglerna för jordbrukskasserörelsens verksamhet. Full likställighet med andra grupper i syfte att öppna nya konkurrensmöjligheter synes emellertid på sikt att vara att eftersträva och borde om inte förr kunna uppnås i samband med att en i och för sig angelägen, mera generell lagstiftning om kreditförmedling i föreningsform så småningom kan komma till stånd.

Ett försök att göra rörelsereglerna för de olika instituten mera enhetliga stöter emellertid på en hel del svårigheter. Det beror framför allt på att bankernas företagsformer är olika, varav följer att olika regler också gäller för deras kapitalanskaffning och kapitalbildning liksom för deras skattebelastning. Affärsbankerna arbetar i en företagsform som står aktiebolagen nära, sparbankerna har närmast formen av stiftelser, jordbrukets kreditkassors verksamhet är i väsentliga delar likartad med de ekonomiska föreningarnas och Postbanken, slutligen, arbetar inom ramen för de regler som i allmänhet gäller för de statliga affärsverken. De olikheter mellan bankgrupperna som följer härav, har utredningen av uppenbara skäl ansett sig i huvudsak tvingad att acceptera på ett undantag när, nämligen i vad gäller Postbanken. Beträffande denna har utredningens majoritet i förhoppningen att kunna åstadkomma en utjämning av den konkurrensfördel, som ansetts föreligga i postens långa disk, förordat att den nuvarande omedelbara anknytningen till postverket skall upphöra och Postbanken i stället organiseras som ett aktiebolag med möjlighet att efter aktieägarens bestämmande i större eller mindre utsträckning bedriva samma rörelse som övriga banker.

Jag skulle för min del inte ha något att erinra mot en omorganisation av Postbanken i enlighet med majoritetens förslag om övertygande skäl för den hade förelegat. Att aktiebolagsformen tillämpas på Postbanken bör kunna övervägas lika väl som det har skett för en

hel del andra statliga verksamheter. Men skall den förändring vidtagas som majoriteten förordar, synes den böra föregås av en förutsättningslös utredning, där självfallet intresset av en konkurrensutjämning i förhållande till andra institut må prövas, men där också en rad andra förhållanden bör övervägas, t. ex. problemet hur personalfrågorna vid en tudelning av det nuvarande postverket skall lösas. Frågor av denna art har kreditinstitututredningen överhuvudtaget inte kunnat ge sig in på och borde därför enligt min mening heller inte så bestämt ha tagit ställning för en viss företagsform.

Enligt direktiven har utredningen haft att söka fastställa målsättningen för Postbanken i stort och att klarlägga dess ställning och uppgifter i relation till övriga kreditinstitut. Övervägandena i dessa frågor har lett till att utredningen konstaterar bl. a., *att* det ter sig värdefullt att bankinstitutens kontorsnät för uppsamling av allmänhetens banksparande även omfattar Postbankens »långa disk», *att* Postbanken även framdeles har en viktig funktion att fylla som sparinstitut och kapitalmarknadsinstitut samt i fråga om betalningsförmedling, *att* Postbanken i princip bör ha möjlighet att vända sig till samma insättarkategorier som övriga bankinstitut och *att* anknytningen till postverkets kontorsnät utgör själva grundvalen för Postbankens verksamhet och att någon ändring härvidlag anses utesluten. Efter dessa uttalanden, som jag helt kan instämma i, finner emellertid kommitténs majoritet, att det skulle vara olyckligt om frågan om gränsdragningen mellan Postbanken och det övriga bankväsendet skulle förbli i nuvarande läge. De omständigheter som för majoriteten föranleder denna slutsats är dels att Postbanken inte är skattepliktig, dels att till följd därav avskrivningar och balansvärdering hos Postbanken måhända icke är på samma sätt preciserade som hos andra institut, dels att staten garanterar insättarmedlen, dels att Postbanken inte står under tillsyn av bankinspektionen, dels slutligen att Postbanken står i omedelbart beroende av Kungl. Maj:t och riksdagen i fråga om bl. a. sortiment av tjänster, organisatoriska frågor, personal och budgetpolitik samt investeringar. En ändring i dessa hänseenden är för majoriteten nödvändig för att konkurrensolikheterna i förhållande till andra institut så långt som möjligt skall kunna utjämnas, och medlet att åstadkomma förändringen är att postbanken ombildas till aktiebolag.

Enligt min mening kan vad majoriteten sålunda anfört inte motivera ett så drastiskt steg som den föreslagna omorganisationen. Till att börja med torde den statliga garantin för inlåningen i Postbanken kunna *formellt* upphävas också utan ändring av företagsformen. *Reellt* kan emellertid statens ansvar för insättarmedlen inte ändras ens genom en bolagsbildning. Det må erinras om att staten ansetts böra inträda stödjande även när privata institut kommit i svårigheter. Det torde inte heller vara möjligt — om det nu skulle anses önskvärt — att genom organisatoriska förändringar avbryta de relationer som nu råder mellan statsmakterna och Postbanken. I det avseendet torde man, vare sig man vill det eller inte, ha att i huvudsak acceptera bestående ordning. Vidare kan en tillsyn av bankinspektionen över Postbanken övervägas och genomföras utan ändringar av företagsformen. För min del kan jag ansluta mig till utredningens önskemål om en sådan tillsyn, då jag tror att den skulle kunna bidraga till att ge postbanken en mera självständig ställning än för närvarande i förhållande till postverksamheten i övrigt. Jag förutsätter emellertid då, därtill föranledd av vad vårt utredningsarbete givit vid handen,

att inspektionens verksamhet blir mindre restriktivt kontrollerande än hittills och mera inriktad på att främja utvecklingen av kreditförmedlingen i takt med näringsverksamheten i övrigt. Jag anser också att det borde vara möjligt att komma till en precisering av kraven på avskrivningar och balansvärdering inom postbanksrörelsen utan att frågan om företagsformen behöver aktualiseras.

Återstår slutligen kravet på skatteplikt som för majoriteten torde vara det väsentligaste i sammanhanget. Aktiebolagsbildningens funktion skulle här vara att via det nödvändiga aktiekapitalet skapa ett krav på skattebetalning och utdelning. Kapitalets omfattning skulle bestämmas i den ordning som tidigare berörts, främst genom att en viss kapitaltäckning skulle krävas även för tillgångar i riskgrad 1. Det erforderliga beloppet har i 1966 års läge beräknats till icke fullt 100 milj. kr. Av detta beräknas cirka 25 milj. kr. kunna täckas med den reservfond som redan finnes hos Postbanken. Förutsättes Postbanken liksom andra kreditinstitut få uppta förlagslån och räkna dessa som kapitaltäckning intill 100 % av aktiekapitalet, skulle i dagens läge utöver reservfonden erfordras ett ytterligare aktiekapital om 25 milj. kr. Det är sålunda det belopp som vid sidan av förlagslånen skulle behöva anskaffas av Postbanken för att det med omorganisationen följande kravet på aktiekapital skulle uppfyllas och det skulle sannolikt inte bereda Postbanken några svårigheter att ur egna överskott ta fram detta kapital, om banken blott får rimlig tid på sig för omorganisationen och den omställning denna kunde föranleda.

Det må vidare erinras om, att det förlagskapital som Postbanken skulle äga ta upp, sannolikt skulle kunna göras tillräckligt ränteavkastande för att Postbanken närmast skulle kunna få sin konkurrenssituation förstärkt. Utdelningen på aktiekapitalet å andra sidan skulle med normalräntan som beräkningsgrund kunna ta ett belopp av ca 5 mkr per år före skatt i anspråk. Detta är ett belopp som klart ligger inom de bruttovinster som Postbanken under en följd av år redovisat. Eftersom bolagsbildningen av kommitténs majoritet föreslås som en väg att utjämna konkurrensförhållandena gentemot övriga institut må det alltså konstateras att inte heller i beskattningshänseende någon väsentlig förändring i konkurrensförutsättningarna kan uppnås genom den föreslagna omorganisationen.

Bland uttalandena i kap. 3 skymtar slutligen också tanken på att Postbankens verksamhet skulle kunna givas en mera *effektiv* inriktning, om banken fick en i förhållande till postverket mera självständig ställning. Detta är en fråga som även jag anser vara värd att på nytt överväga, och jag har därför icke något att erinra mot majoritetens förord för en fortsatt utredning i frågan, under förutsättning att även företagsformen kan upptagas till prövning.

Till kap. 7 (Bankinstitutens kapitaltäckning)

De förslag som kommittén lagt fram rörande kapitaltäckningen för bankinstitutens placeringar har jag i dess allmänna uppläggning ingenting att erinra emot. Ett relaterande av kapitalet direkt till placeringarna framstår som mera rationellt och överskådligt än det hittillsvarande systemet, som i samma syfte anger en viss minsta relation emellan kapital och *inlåning*. De föreslagna reglerna ger också bättre möjligheter till jämförelser mellan de krav som i kapitalhänseende ställs på olika institut och till att anpassa kraven till de olika slag av placeringar som förekommer hos instituten. Jag har i stort sett inte heller något att erinra emot den fördelning av institutens tillgångar

på riskgrader som föreslagits. Jag kan däremot inte ansluta mig till majoritetens förslag att kapitaltäckning skall krävas för samtliga de tillgångar som upptagits under riskgrad 1. Härom må följande anföras.

Vissa av bankernas placeringar är enligt nu gällande regler prioriterade i kapitaltäckningshänseende. I de olika banklagarna föreskrivs nämligen att inlåning må tagas emot till ett visst antal gånger det egna kapitalet och dessutom i den utsträckning som inlåningen motsvaras av placeringar i kassa, banktillgodohavanden och obligationer. Denna ordning har varit av betydelse bl. a. från den synpunkten, att frånvaron av kapitalkrav beträffande de likvida tillgångarna kan förutsättas ha ökat intresset bland bankerna för placeringar i obligationer. Tilläggsregeln kan därför sägas på sitt sätt ha varit ägnad att stödja strävandena att vidga obligationsmarknaden.

Majoritetens förslag innebär nu, att täckningsfriheten för de likvida tillgångarna, exkl. kassa, skulle borttagas, varigenom bl. a. den nämnda effekten av den nuvarande ordningen skulle gå förlorad. De skäl för denna förändring som anförts är *dels* att själva handhavandet av de under riskgrad 1 uppräknade tillgångarna skulle vara förenat med vissa förlustrisker, även om tillgångarna som sådana kan betraktas som riskfria, *dels* kravet att det över huvudtaget skall finnas ett eget kapital i ett bankinstitut. Motiveringen föranleder mig emellertid att erinra om att det såväl enligt nuvarande ordning som enligt utredningens förslag förutsättes, att obligationer och andra tillgångar under riskgrad 1 som är underkastade kursvariationer, i varje läge skall vara nedskrivna till marknadsvärde. Skall detta krav kunna uppfyllas även vid oförutsedda kursvariationer, förutsätter redan det en viss överavskrivning och därav följer att kravet inte snävt täcker bara kursriskerna. Vidare kan man räkna med att bankinstituten regelmässigt även i framtiden kommer att redovisa tillgångar fallande under andra riskgrader än den första och att därför på grund av de krav på kapitaltäckning som riktas mot dessa grupper, det alltid kommer att finnas ett eget kapital utan att något särskilt krav riktas mot riskgrad 1. Förhållandet belyses närmare av utredningens tabell 7: 2, där det också framgår, att det institut som framför andra skulle drabbas av den nya regeln, skulle bli Postbanken. Som tabellen visar domineras nämligen Postbankens placeringar av tillgångar under riskgrad 1. Man kan därför inte komma ifrån att förslaget om kapitaltäckning även för tillgångar under riskgrad 1, i väsentlig mån betingas av önskemålet att motivera en kapitalökning hos Postbanken och finna en grund för det förslag som utredningens majoritet i annat sammanhang framför, att Postbanken administrativt bör skiljas från postverket i övrigt och ombildas till aktiebolag. Vinningen härmed är emellertid även ur konkurrensutjämningssynpunkt så begränsad, att den inte synes få motivera, att ett krav på kapitaltäckning även riktas mot bankernas innehav av obligationer ett krav som förr skulle hindra än främja en önskvärd utvidgning av obligationsmarknaden.

Jag kan således inte ansluta mig till den del av kommitténs förslag som innebär, att ett krav på kapitaltäckning i strid med tidigare praxis nu också skulle riktas mot bankinstitutens innehav av obligationer. Jag förordar i stället att riskgrad 1, även om den innehåller andra tillgångar än obligationer, frias från alla kapitalkrav utöver dem som ligger i föreskriften, att likvida tillgångar skall redovisas till högst marknadsvärden. Jag kan heller inte finna att de föreslagna kapitaltäckningskvoterna i

övrigt behöver ändras om kvoten för riskgrad 1 skulle sätta lika med noll. Med den kapitalstatus som bankerna i allmänhet redan har synes detta inte nödvändigt. Jag vill erinra om *att* kapitaltäckningssystemet såsom det föreslagits endast tar sikte på bankernas synliga kapital och *att* bankerna vid sidan av detta har ett betydande kapital också i s. k. dolda reserver. Vidare bör observeras att förlusterna under en följd av år varit minimala och att de, om de på sistone varit av någon betydenhet, dock på grund av bankernas vinstläge kunnat täckas utan någon väsentlig nettobelastning av värderegleringskontona.

Reservation av herr Hanström

Till kap. 3 (Postbanken)

Det är väsentligt att konstatera, att Postbanken fyller en mycket viktig uppgift som uppsamlare av sparmedel, som kredit- och kapitalmarknadsinstitut och som organ för en omfattande betalningsförmedling. Verksamheten har otvivelaktigt bedrivits med stor framgång och banken utgör en viktig faktor inom de områden, där den arbetar. Organisatoriskt är den en del av postverket, alltså en del av ett statligt affärsdrivande verk. Den är för sin verksamhet i hög grad beroende av ett samarbete i positiv anda med detta verk. Sett från postbanksverksamhetens egen synpunkt synes det emellertid vara angeläget, att banken inom postverket ges en så självständig ställning, att verksamheten icke hämmas och anpassningen efter utvecklingens krav icke hindras eller försvåras.

Vidare utgör den omständigheten, att Postbanken i sin verksamhet i olika avseenden konkurrerar med andra bank- och kreditinstitut, motiv för att bankens regler för redovisning av verksamheten och värdering av tillgångarna har sådan utformning, att rörelsens utveckling, ledningens dispositioner och verksamhetens resultat kan på ett rimligt sätt avläsas. En sådan ordning torde vara av intresse även för allmänheten, främst då den, som ingår i bankens kundkrets som insättare eller låntagare.

Jag har funnit det vara sannolikt, att en vidgad självständighet för Postbanken — inom postverkets ram — skulle medföra väsentliga fördelar från de synpunkter, som nu berörts och framför allt för effektiviteten i verksamheten.

En sådan självständighet kan erhållas om rörelsen bedrives i aktiebolagsform. Postverket måste därvid förutsättas bli ensam aktieägare och utöva en ägares alla funktioner; detta är nödvändigt med hänsyn till det nära samarbete mellan de båda rörelsegrenarna, som betingas av omständigheterna. Skulle motsvarande fördelar kunna vinnas genom andra åtgärder, bör givetvis även sådana alternativ prövas.

Väsentligt är — icke minst från samhällsekonomisk synpunkt — att Postbanken fortsätter sin verksamhet efter samma huvudlinjer som hittills och ges erforderliga möjligheter att vidareutvecklas.

Utredningens förslag innebär, att Postbanken reellt om än icke formellt skulle ombildas till bankaktiebolag. Ramen för bankens verksamhet skulle därigenom vidgas till att omfatta även affärsbanksmässig rörelse. Jag kan icke finna några som helst skäl för en sådan omorganisation. Vill man använda de resurser — tekniska och ekonomiska — som står till Postbankens förfogande för att driva även sådan verksamhet, som nyss nämnts, torde ett vidgat samarbete med den statliga affärsbanken vara ett mera näraliggande alternativ.

Det synes påkallat, att en allsidig och förutsättningslös utredning betr. Postbankens framtida verksamhet, organisation och ställning inom bankväsendet och i förhållande till Postverket verkställes.

Till kap. 7 (Bankinstitutens kapitaltäckning.)

Kommitténs förslag innebär en mycket kraftig nedskärning av det kapitalskydd för affärsbankernas insättare och andra fordringsägare, som nuvarande lagstiftning föreskriver. Jag kan väl medverka till en omläggning av regelsystemet och en viss justering av det totala kapitalkravet men icke till att undandraga insättarna kapitalskydd i den omfattning, som utredningsmajoriteten föreslår. I fråga om täckningsregelns utformning i detalj kan jag icke heller i alla delar godtaga den avvägning, som utredningens förslag innefattar.

Det är icke möjligt att siffermässigt belysa behovet av riskkapital; man har varit och är fortfarande hänvisad till ett skönsmässigt avgörande grundat på vunna erfarenheter och bedömning av den framtida utvecklingen. Man kan emellertid konstatera, att sedan början av 1940-talet har skett väsentliga minskningar av kapitalkravet. Främst gäller detta bankaktiebolagen. För dessa har kapitalkravet nedsatts i etapper, främst på grundval av utredningar och förslag av 1945 års bankkommitté och 1949 års banklagssakkunniga. De inlåningsrättsregler, som i dag gäller för denna grupp, har sålunda icke tillkommit enbart under hänsynstagande till de stora förluster, som bankerna tillskyndades i samband med kriserna under 1920- och 1930-talen; de väsentligt minskade förlustriskerna under 1940-talet och förra hälften av 1950-talet har i vederbörlig omfattning påverkat bestämmelserna i modifierande riktning.

Vid en bedömning av möjligheten att ytterligare skära ned kapitalskyddet bör man ta hänsyn till att kreditinstituten under de senaste 20—25 åren har kunnat redovisa utomordentligt små förluster. Men man skall också beakta att denna mycket gynnsamma utveckling har haft sin orsak i en sällsynt god och jämn konjunktur, som skapat utomordentliga möjligheter till hög räntabilitet inom näringslivet, starkt ökande inkomster för löntagarna och en kraftig värdestegring på alla sakvärden. Den fortlöpande värdestegringen har otvivelaktigt i stor utsträckning eliminerat betydande förlustrisker, som eljest skulle ha krävt avskrivningar. Samtidigt som detta konstateras bör erinras om, att under senare delen av perioden ifråga har bankinstituten — på grund av den tidvis starkt förhöjda räntenivån — fått vidkännas betydande kapital- och räntabilitetsförluster å de numera stora obligationsinnehaven. Vidare bör en annan i detta sammanhang väsentlig omständighet redovisas, nämligen den, att även under denna från risksynpunkt så gynnsamma tidsperiod har inträffat förluster å enstaka engagemang av sådan storleksordning, att de måste föranleda allvarlig eftertanke. Det bör också uppmärksammas, att riskfördelningen i bankaktiebolagens utlåningsportföljer påtagligt försämrats. Sålunda har engagemang med egna förbindelser å lägst 1 % av resp. banks eget kapital under den senaste 10-årsperioden till antalet nästan fördubblats och i fråga om sammanlagda beloppet tredubblats.

I fråga om kreditriskerna under den närmaste framtiden kan till en början hänvisas till den väsentliga förändring av konjunkturbilden, som inträtt under senare år och som för en stor del av näringslivet inneburit en påtaglig försämring av räntabiliteten; för många branscher och företag inom industrin inger situationen nu och utsikterna för framtiden bekymmer, stundom av mycket allvarlig art. Möjligheterna till självfinansiering har starkt minskat och företagen måste i ökande omfattning ta krediter i anspråk för investeringar och för rörelsen; i sin finansiering måste

bankerna träda företagarrisken närmare än tidigare. Den strukturomvandling inom näringslivet, som påbörjats och torde komma att fortsätta, kan medföra starka ekonomiska påfrestningar, detta i synnerhet för mindre och medelstora företag. Ett realiserande av planerna på en gemensam europeisk marknad kan förväntas medföra kostsamma omställningsprocesser för många företag.

Vidare bör beaktas, att de lagändringar, som verkställts under senare år, och de nya regler, som utredningen nu föreslår, vidgar gränserna för kreditgivningen på ett sätt, som innebär möjlighet till ökat risktagande. Här kan nämnas de redan införda bestämmelser, som ger kreditinstituten en mycket vid ram för långtidsbundna krediter, och utredningens förslag till regler, som innebär väsentligt ökade möjligheter att lämna kredit utan särskild säkerhet. Det sistnämnda gäller i synnerhet sparbanker och centralkassor, som enligt utredningens förslag skall få sådan — icke limiterad — rätt att ge kortvarig kredit utan särskild säkerhet till »affärsidkare i och för hans rörelse», som bankaktiebolagen redan har enligt nu gällande lag. Den restriktivitet i fråga om beviljandet av kredit, som under en följd av år varit påbjuden, har medfört, att verkningarna av de vidgade möjligheterna till risktagande hittills icke kommit till uttryck.

En omständighet, som i detta sammanhang kräver särskilt beaktande, är den, att enligt utredningens förslag skall för samtliga institutsgrupper — och även för de enskilda företagen inom grupperna oberoende av storlek och inriktning — gälla samma kapitalregler. Som skäl för en gemensam regel har bl. a. som självklar framförts den uppfattningen, att risken i en placering — kredit eller värdehandling — är densamma oberoende av vilket kreditinstitut, som gör placeringen. Denna uppfattning kräver en väsentlig nyansering. Resultatet av bedömningen i initialskedet av riskens art och storlek är otvivelaktigt i hög grad beroende av bedömarens kunnighet, erfarenhet och omdöme. Dessa faktorer är avgörande för institutets val av placering. Väsentlig i detta sammanhang är vidare placeraren-kreditgivarens förmåga att följa och övervaka förändringarna i placeringens värde och att vidtaga åtgärder, som kan minska förlustrisken. Kapaciteten i dessa avseenden varierar starkt mellan kreditinstituten. En omständighet, som också har betydelse är den, att möjligheterna att åstadkomma god riskfördelning är sämre i det mindre institutet än i det större.

I diskussionen beträffande riskkapitalets storlek har stundom kostnaden för detta kapital angivits utgöra en belastning från räntabilitetssynpunkt och åberopats som skäl för minskning av kapitalkravet. Utan att närmare gå in på kostnadsfrågan vill jag framhålla, att en högst väsentlig möjlighet att reducera kostnaden för riskkapitalet vunnits genom den 1955 införda och senare vidgade rätten att vid beräkning av inlåningsrätten likställa mot förlagsbevis upplånat kapital med företagets eget kapital. Denna möjlighet har bankerna i mycket stor omfattning utnyttjat. Eftersom det kapital, som upplånats mot förlagsbevis — på samma sätt som det egna kapitalet — är sysselsatt i rörelsen, torde kostnaden för detsamma täckas av dess avkastning.

Det kan vara lämpligt att även beröra frågan om det egna kapitalets storlek från en mera allmänbetonad synpunkt, nämligen det företagsekonomiska kravet på rimlig relation mellan eget och upplånat kapital. Detta krav har kommit till klart uttryck i associationslagstiftningen, t. ex. i aktiebolagslagen; det praktiska behovet av en riktig kapitalrelation understrykes ofta av näringslivets ledande män

i ord och handling och dess reella betydelse betonas av bankernas ledare. Här kan konstateras, att bankaktiebolagen, sedda som en enhet, för närvarande redovisar ett eget kapital, som motsvarar 5 % av balansomslutningen.

Det bör understrykas, att solvensregeln har en central betydelse för bankinstitutens förmåga att utan störningar fullgöra sin uppgift i samhället och för den trygghet i olika avseenden, som kundkretsen — främst insättare och kredittagare — har behov av.

De omständigheter och synpunkter, som här redovisats, utgör enligt min mening tungt vägande skäl för varsamhet, då fråga är om reducering av det riskbärande kapitalet.

Den ökade konsolidering inom bankinstituten, som åstadkommits under de år då kreditförlusterna varit ringa, de förbättrade möjligheterna att följa de kredittagande företagens verksamhet samt de åtgärder av skilda slag, som från det allmännas sida vidtages för att stödja och stabilisera näringslivet, kan utgöra motiv för viss minskning av kravet på riskbärande kapital hos bankinstituten. Eftersom allt sådant kapital står mot samtliga förpliktelser är det till kapitalkravet i dess helhet, som intresset främst knyter sig. Icke minst med hänsyn till att den kapitalregel, som nu föreslås, är avsedd att tillämpas av samtliga bankinstitut oberoende av storlek, allmän inriktning och resurser av olika slag är det emellertid angeläget, att regeln så utformas, att avsedd trygghet skapas i fråga om varje enskilt institut. Vidare är det icke oväsentligt, att bestämmelserna får sådan utformning, att de kan tillämpas och deras efterlevnad följas och kontrolleras utan stor belastning i bokförings- och redovisningshänseende.

I klarhetens intresse bör här påpekas, att utrymmet för reducering av det riskbärande kapitalet icke är lika stort hos de olika grupperna av bankinstitut och ej heller hos företagen inom grupperna. Orsaken härtill är icke endast väsentliga olikheter i fråga om verksamheternas art och inriktning utan även i fråga om de kapitalkrav, som nu gäller för de olika grupperna av bankinstitut.

En beräkning av kapitalkravet enligt utredningens förslag för sju bankaktiebolag, fem centralkassor och sex sparbanker per 31/8 1967 för banker och centralkassor och per 31/12 1966 för sparbanker redovisas i bil. 1 till denna reservation. Dessa uppgifter visar, att kapitalkravet skulle minska för affärsbankerna med mellan 40 och 48 % och för fem sparbanker med mellan 6 och 35 %; hos en sparbank skulle kapitalkravet öka med 4 %; av centralkassorna skulle fyra få minskningar med mellan 5 och 9 % och en kassa ökning med 19 %. De stora differenser, som här kan konstateras, beror väsentligen på de omständigheter, som nyss berörts.

I fråga om affärsbankerna ger de synpunkter och omständigheter, som i det föregående redovisats, icke underlag för en så långt driven uttunning av insättarskyddet, som utredningens majoritet föreslår. Innebörden av detta förslag belyses väl av uppgifterna för Svenska Handelsbanken. Denna bank skulle kunna nästan fördubbla omslutningen — innebärande en ökning av utlåningen till allmänheten med inemot 10 miljarder kronor — utan att banken tillföres ytterligare riskbärande kapital. Även för en nedsättning av kapitalkravet med 20 à 30 % måste de argument, som talar för viss minskning, pressas utomordentligt hårt. Jag har dock ansett mig böra godtaga ett kapitalkrav, som för bankaktiebolagen skulle innebära en minskning av nyss angiven storleksordning och har

därför utarbetat ett förslag, som är avsett att ge ett sådant slutresultat. Detta lagförslag bifogas som bil. 2 till denna reservation. Kapitalreglerna för sparbanker och centralkassor förutsättes få en motsvarande utformning. Den ovan åberopade bilagan nr 1 innehåller redovisning av verkningarna även av en regel enligt mitt förslag.

Från nämnda redovisning kan utläsas att detta förslag skulle innebära en minskning av kapitalkravet i förhållande till nuvarande inlåningsrättsbestämmelser för bankaktiebolagen med mellan 22 och 31 %, för sparbankerna minskning för fyra sparbanker och viss ökning för två samt för centralkassorna oförändrat krav för en kassa men ökning för övriga. Det väsentliga i detta sammanhang är emellertid storleken av det föreslagna marginalkapitalet i förhållande till det kapital, som bankinstituten har. Av uppgifterna i bil. 1 framgår, att vid den tidpunkt, som redovisningen avser, hade såväl bankaktiebolagen som sparbankerna ett betydligt större kapital än vad som skulle erfordras enligt mitt förslag; för Stockholms Sparbanks vidkommande skulle sålunda endast 48 % av det förefintliga kapitalet tagas i anspråk. Fyra centralkassor hade ett eget kapital, som väsentligt översteg förslagets krav; endast hos en centralkassa skulle hela det redovisade kapitalet vara erforderligt.

De nu anförda uppgifterna ger anledning räkna med att såväl bankaktiebolagen och sparbankerna som centralkassorna har möjligheter att anpassa sig efter kapitalregler enligt mitt förslag.

De uppgifter, som nu lämnats beträffande kapitalkravet enligt den av mig föreslagna regeln, kommer sannolikt att korrigeras, när bankinstituten anpassat sina redovisningar efter den nya regelns konstruktion. Det torde därvid komma att visa sig, att kapitalkravet blir icke oväsentligt lägre, än enligt de här redovisade beräkningarna, vilka i viss utsträckning grundas på approximeringar. Vad nu sagts gäller givetvis även utredningsmajoritetens förslag.

Ifråga om utformningen av kapitalregelns detaljbestämmelser är det främst i två väsentliga avseenden, som den av mig föreslagna regeln skiljer sig från utredningsmajoritetens förslag, nämligen ifråga om kapitalkravet för *kredit mot inteckning i »annan fastighet»* och behandlingen av *eget kapital, som överförts till annat — helt eller delvis ägt — bank- eller kreditinstitut.*

Beträffande dessa detaljfrågor kan följande anföras.

Krediter mot säkerhet av inteckning i annan fastighet än jordbruks-, bostads- eller affärsfastighet inom 50 % av det uppskattade värdet av den fasta egendomen eller byggnad, som uppförts på med tomträtt upplåten fastighet. Det rör sig här huvudsakligen om krediter mot inteckningar i *industrifastigheter,* för vilka enligt nuvarande inlåningsrättsregler för bankaktiebolagen kräves ett eget kapital å drygt 9 %. Utredningens förslag innebär en nedsättning av detta kapitalkrav till endast 1 %. Enligt mitt förslag skall för dessa industrikrediter ställas kapital motsvarande 8 %; detta innebär alltså en reducering av det nuvarande kapitalkravet för denna grupp med drygt 1 %. Industrifastigheter är i stor utsträckning byggda för viss verksamhet och deras värde är i hög grad beroende av lönsamheten av den rörelse, som där bedrives. Denna lönsamhet är i sin tur avhängig av en rad faktorer, t. ex. konjunkturutvecklingen inom viss bransch, ledningens kapacitet m. m. Som jämförelse kan nämnas att enligt utredningsmajoriteten — och även enligt mitt förslag — skall för kredit mot inteckning i bostads- och affärsfastighet inom 75 % av uppskattade värdet

krävas ett riskkapital å endast 1 %; enligt nuvarande inlåningsrättsregler för bankaktiebolagen är motsvarande täckningskrav ca 1,8 %. För bostads- och affärsfastigheter finnes som regel en marknadsmässig, avläsningsbar avkastning, vilken kan utgöra underlag för fastställande av belåningvärdet, och en marknad, som ger möjlighet att vid behov finna köpare. Jag finner det uppenbart, att dessa två grupper av belåningsobjekt icke kan jämställas i nu förevarande avseende.

Eget kapital, som överförts till annat helt eller delvis ägt bank- eller kreditinstitut för att där utgöra i lag eller reglemente föreskrivet riskkapital. Vid beräkning av banks inlåningsrätt har från dess eget kapital avräknats bokförda värdet å intressen av nu angivet slag; som intresse har därvid räknats även förlagsbevis och garantifondsförbindelser. Det har ansetts vara självklart, att det kapital, som lagstiftaren föreskrivit som skydd för bankens insättare, icke samtidigt kan utgöra riskkapital även i annat kreditinstitut. Eftersom det till annat institut överförda kapitalet i första hand utgör skydd för detta företags fordringsägare, drabbar uttunningen enbart bankens egna borgenärer.

Utredningens förslag innebär att endast 8 % av investeringens bokvärde skall belasta det egna kapitalet. Jag har i mitt förslag icke kunnat frångå den princip, som hittills tillämpats.

I här ifrågavarande avseende gäller nu särskilda regler för sparbanker och centralkassor. För dessa har i resp. lagar fastställts ett begränsat utrymme för investeringar av nu ifrågavarande slag, nämligen högst 10 % av sparbankens fonder resp. av centralkassans och anslutna jordbrukskassors eget kapital. Denna bestämmelse föreslås kvarstå för dessa institut. De intressen det här gäller är i allt väsentligt begränsade till aktieinnehav i Sparbankernas Bank resp. Jordbrukets Bank, båda centralorgan för resp. grupper av kreditinstitut. Ifråga om Sparbankernas Bank är aktieintresset fördelat på samtliga sparbanker; i Jordbrukets Bank är samtliga centralkassor aktieägare. Bokförda värdet å dessa investeringar har vid tillämpningen av inlåningsrättsreglerna icke avdragits från det ägande kreditinstitutets eget kapital. Anledningen därtill framgår av följande uttalande av departementschefen i propositionen med förslag till lag om jordbrukskasserörelsen (1956: 122, sid. 70—71): »Jag är medveten om att centralkassornas inlåningsgrundande kapital kommer att tunnas ut i samma mån som rätten till aktieförvärv tas i anspråk. Enligt min mening är emellertid inlåningsreglerna så avvägda, att de bereder insättarna tillfredsställande säkerhet även om rätten begagnas fullt ut och centralkassas inlåningsgrundande kapital därmed i själva verket minskas med en tiondel.» Vid beräkning av Sparbankernas Banks och Jordbrukets Banks inlåningsrätt, har — ifråga om dessa bankers intressen i andra institut — förfarits på samma sätt som beträffande övriga bankaktiebolag. Det kan övervägas, om man icke borde medge det undantaget från principen om likformighet, att sparbankernas och centralkassornas särställning i detta avseende får kvarstå, även sedan en ny och för alla institutsgrupperna gemensam kapitalregel införts. Såsom skäl för ett sådant undantag kan bl. a. anföras den omständigheten, att under en lång följd av år kommer de gemensamma kapitaltäckningsreglerna att i realiteten ha väsentligt strängare effekt på sparbanker och jordbrukskassor än på bankaktiebolagen. Detta sammanhänger med den i stor utsträckning olikartade karaktären av utlåningsportföljerna inom bankinstitutsgrupperna och

det förhållandet, att i en lagregel måste tillgångsposterna sammanföras i stora grupper — utrymme för millimeterrättvisa föreligger icke; en i lagtexten beskriven tillgångsgrupp kan ha — och har för närvarande i stor utsträckning — en helt annan karaktär från risksynpunkt hos ett bankaktiebolag, en sparbank eller en jordbrukskassa. Även i tidigare lagstiftningssammanhang har framhållits, att den volym utlåning och andra tillgångar, som återstår sedan från kapitaltäckningssynpunkt prioriterade tillgångar frånräknats, inkluderar riskmoment av helt annan art och storleksordning hos ett bankaktiebolag än hos en sparbank eller en centralkassa med anslutna jordbrukskassor. Den utjämning i detta avseende, som kan bli resultatet av införandet av likformiga lagregler för rörelserna, kommer att kräva väsentlig tid. Ett bibehållande av den nu berörda undantagsställningen skulle innebära, att kapitalkravet enligt mitt förslag något reduceras för sparbanker och centralkassor.

Till kap. 10 (Bankinstitutens kontorsetableringsrätt)

Ej heller i fråga om rätten att etablera avdelningskontor kan jag ansluta mig till den ståndpunkt majoriteten kommit. Enligt min mening har utvecklingen under senare år fastmera visat på behovet av en skärpt etableringskontroll. Kontorsnäten har under senare år byggts ut i en takt, som på många platser resulterat i överdrifter och framkallat befogad kritik. Framför allt har detta varit fallet i våra större städer. Det kan enligt min mening icke med fog göras gällande, att en sådan utbyggnad av näten betingats av önskvärdheten att upprätthålla en nyttig och stimulerande konkurrens. En tillfredsställande sådan skulle på många platser ha kunnat åstadkommas med ett väsentligt mindre antal kontor — förutsatt att dessa ingått i ett väl fördelat och planerat kontorsnät.

Etableringsfrågan är av betydelse för det allmänna främst med hänsyn till den kostnadsökning, som en överutbyggnad av nätet innebär. Tyvärr deltager de här ifrågavarande kreditinstituten alla i större eller mindre utsträckning i den kapplöpning om kontorsplatserna som pågår, och då de i fråga om tillhandhållna krediter och tjänster ofta innehar ett faktiskt monopol, har de möjlighet att avlasta kostnaderna på sina kunder. En omständighet, som i detta sammanhang också bör uppmärksammas, är att för samtliga på marknaden nu arbetande bankinstitut avses skola gälla i allt väsentligt lika rörelseregler, d. v. s. alla skall kunna driva fullständig bankrörelse. Tre grupper av bankinstitut kommer följaktligen att driva bankrörelse genom var sitt landsomfattande nät av kontor, för affärsbanksgruppen därtill med två eller flera banker representerade på varje större plats. Härtill kommer det stora, riksomfattande kontorsnät, som Postbanken förfogar över.

Det har såsom skäl för etableringskontrollens slopande anförts att kontrollen icke fungerat tillfredsställande. Jag vill för min del icke förneka att kontrollen varit behäftad med svagheter och att resultatet delvis varit otillfredsställande. Detta har emellertid främst berott på att den varit alltför begränsad och omfattat endast etablering av kontor i kommun, där bankinstitutet icke tidigare bedrivit verksamhet. Denna begränsning av kontrollen, som för affärsbankerna blev resultatet av 1955 års banklagstiftning, har under senare år fått väsentligt ökad betydelse genom den pågående kommunsammanslagningen.

Den svaghet, som sålunda vidlåder den nuvarande etableringskontrollen, bör emellertid enligt min mening icke utgöra

anledning till kontrollens slopande utan utgör fastmera ett kraftigt motiv för en utvidgning av denna att i princip omfatta all etablering av bankkontor. Att det samarbetsorgan, som föreslagits av majoriteten, skall utgöra en lösning på de problem det här gäller, finner jag helt uteslutet. Bestämmanderätten måste här i sista hand ligga hos det allmänna och bör lämpligen anförtros bankinspektionen.

För att skapa förutsättningar för praktiska lösningar och för en rimlig avvägning av de olika intressen, som här anmäler sig, bör etableringskontrollen utövas under medverkan av de berörda bankinstituten själva. För detta ändamål bör vid sidan av bankinspektionen inrättas en rådgivande nämnd med representanter för bankinstituten och med uppgift att till inspektionen avge yttrande och förslag i alla ärenden, som rör kontorsetablering och därmed sammanhängande frågor. Nämnden bör vidare kunna medverka vid utarbetande av allmänna riktlinjer för etablering och andra liknande frågor av större räckvidd. I nämnden bör förutom representanterna för bankinstituten finnas någon representant för inspektionen. Nämndens arbete bör ledas av en ojävig ordförande, som är eller varit domare. Nämndens ledamöter och suppleanter för dem bör utses av Kungl. Maj:t.

Bilaga 1 till herr Hanströms reservation

Beräkning av kapitalkravet enligt utredningsmajoritetens resp. ledamoten Hanströms förslag.

Bankaktiebolag — Den 31 augusti 1967

	Eget kapital och förlagslån	Kapitalkrav enligt						
		BL	utredningsmajoritetens förslag			Hanströms förslag		
				i % av			i % av	
	tkr	tkr	tkr	kol. 1	kol. 2	tkr	kol. 1	kol.
	1	2	3	4	5	6	7	8
Svenska Handelsbanken	1 024 195	1 026 702	552 651	54	54	707 141	69	69
Skandinaviska Banken	687 347	749 254	420 752	61	56	547 323	80	73
Göteborgs Bank	263 206	258 932	153 856	58	59	200 735	76	78
Sveriges Kreditbank	325 718	337 934	189 348	58	56	232 903	72	69
Wermlands Enskilda Bank	64 206	61 661	32 116	50	52	44 282	69	72
Östergötlands Enskilda Bank	59 228	52 954	31 546	53	60	40 971	69	77
Skaraborgs Enskilda Bank	49 118	45 435	26 712	54	59	33 688	69	74

Sparbanker — Den 31 december 1966

	Eget kapital och förlagslån	Kapitalkrav enligt						
		SpL	utredningsmajoritetens förslag			Hanströms förslag		
				i % av			i % av	
	tkr	tkr	tkr	kol. 1	kol. 2	tkr	kol. 1	kol.
	1	2	3	4	5	6	7	8
Stockholms Sparbank	62 471	32 588	24 660	39	76	30 186	48	93
Valkebo Sparbank	600	355	368	61	104	392	65	110
Fagerhults Sparbank	280	219	175	63	80	212	76	97
Virserums Sparbank	894	441	347	39	79	412	46	93
Västerås Sparbank	3 664	2 720	2 551	70	94	3 094	84	114
Motalaortens Sparbank	1 863	1 431	935	50	65	1 096	59	77

Centralkassor för jordbrukskredit — Den 31 augusti 1967

	Eget kapital och förlagslån	Kapitalkrav enligt						
		JkL	utredningsmajoritetens förslag			Hanströms förslag		
				i % av			i % av	
	tkr	tkr	tkr	kol. 1	kol. 2	tkr	kol. 1	kol.
	1	2	3	4	5	6	7	8
Mellersta Norrlands Centralkassa	4 375	3 715	3 511	80	95	4 418	101	119
Mälarprovinsernas Centralkassa	7 937	5 286	6 268	79	119	7 230	91	137
Västra Sveriges Centralkassa	14 608	9 213	8 638	59	94	9 664	66	105
Östergötlands Centralkassa	9 856	6 515	6 025	61	92	6 483	66	100
Södra Sveriges Centralkassa	17 166	12 507	11 388	66	91	13 016	76	104

56 §.

Mot bankaktiebolags tillgångar och ingångna garantiförbindelser skall finnas eget kapital till ett sammanlagt belopp motsvarande vid varje tidpunkt lägst

dels en procent av summan av

1. svenska obligationer, som utgivits eller garanterats av staten, svensk kommun eller annan därmed jämförlig samfällighet, svenskt kreditaktiebolag, allmän kassa eller inrättning, vars reglemente fastställts av Konungen, eller som utgivits eller offentligen utbjudits av svenskt bankaktiebolag, sparbank eller centralkassa för jordbrukskredit,

2. fordringar för vilka säkerheten utgöres av

a) obligation, som angivits under 1,

b) inteckning i jordbruks-, affärs- eller bostadsfastighet eller i tomträtt till sådan fastighet inom sjuttiofem procent av det uppskattade värdet av den fasta egendomen eller av den byggnad, som uppförts på den med tomträtt upplåtna fastigheten,

c) förmånsrätt på grund av lagen den 16 december 1966 (nr 701) om förmånsrätt för fordringar enligt lagen den 16 december 1966 (nr 700) om vissa gemensamhetsanläggningar, om förmånsrätten må göras gällande på bankbolagets föranstaltande,

d) fordran, som med avseende å politiska och kommersiella risker är säkerställd av exportkreditnämndens garanti, eller av

e) livförsäkringsbrev inom återköpsvärdet,

3. fordringar, för vilka svensk kommun eller annan därmed jämförlig samfällighet, svenskt försäkringsbolag eller utländskt bankföretag svarar som gäldenär eller borgensman,

4. garantiförbindelser, som bankbolaget utfärdat och för vilka banken erhållit säkerhet i värdehandlingar eller fordringar som angivits under 1—3,

dels fyra procent av summan av

fordringar och av bankbolaget utfärdade garantiförbindelser, för vilka säkerheten utgöres av

a) inteckning i bostadsfastighet med en- eller tvåfamiljshus eller i tomträtt till sådan fastighet liggande över sjuttiofem procent av men inom det uppskattade värdet av den fasta egendomen eller den byggnad, som uppförts på den med tomträtt upplåtna fastigheten, under förutsättning att förutom inteckningssäkerheten ställts betryggande borgen,

b) inteckning i jordbruksfastighet liggande över sjuttiofem procent av men inom det uppskattade värdet å fastigheten, om förutom inteckningssäkerheten ställts betryggande borgen och lånebeloppet i varje enskilt fall icke överstiger femtiotusen kronor, eller av

c) betryggande borgen, dock ej till högre belopp för varje låntagare än tjugofemtusen kronor,

dels ock åtta procent av summan av övriga tillgångar och garantiförbindelser med undantag av

1. inneliggande kassa, svenska checkar eller postremissväxlar samt utländska sedlar och mynt,

2. andra fordringar än obligationer, för vilka staten, postbanken, allmän kassa eller inrättning, vars reglemente fastställts av Konungen, bankbolag, sparbank, centralkassa för jordbrukskredit eller kreditaktiebolag svarar som gäldenär eller borgensman,

3. fordringar för vilka säkerheten utgöres av fordran hos postbanken, bankbolag, sparbank, centralkassa för jordbrukskredit eller kreditaktiebolag.

Vid tillämpningen av bestämmelserna i första stycket skall tillgång upptagas till bokförda värdet och garantiförbindelse till nominella beloppet; avdrag må dock göras med belopp som avsatts för mötande av förlust på tillgången eller garantiförbindelsen.

Med uppskattat värde avses det värde, som bankbolaget fastställt med ledning av utlåtande från särskild sakkunnig. Har i enlighet med gällande bestämmelser om lån av statsmedel till främjande av bostadsbyggandet sådant lån beviljats för viss byggnad, må dock till grund för bankbolagets bedömande i stället för utlåtande av särskild sakkunnig läggas det enligt nyssnämnda bestämmelser fastställda pantvärdet å byggnaden eller den fastighet, där denna uppförts. Har fastighet eller byggnad som uppförts på med tomträtt upplåten fastighet icke varit föremål för bedömning av särskild sakkunnig eller åsatts särskilt pantvärde på sätt nu sagts, må taxeringsvärdet utgöra grund för bolagets uppskattning av värdet.

Med eget kapital avses aktiekapital, reservfond, dispositionsfond och av bolagsstämma fastställd vinstbalans. Med eget kapital må likställas nominella värdet av förlagsbevis, utställda av bankbolaget, intill ett belopp motsvarande dess aktiekapital. I fråga om förlagskapital, som kan av långivaren återkrävas inom fem år, skall dock iakttagas att med bolagets kapital må likställas högst så stor del av det varje år förfallande beloppet som svarar mot en tiondel av bolagets aktiekapital.

Från bankens eget kapital skall avräknas bokförda värdet av vad banken såsom aktiekapital eller i annan form tillskjutit till aktiebolag, kreditaktiebolag eller annat in- eller utländskt bankföretag i den mån det tillskjutna kapitalet kan i företaget grunda in- eller upplåningsrätt.

Äger bank genom innehav av aktier bestämmande inflytande i bolag, som uteslutande har till syfte att äga och förvalta fastighet eller tomträtt, som förvärvats för att bereda banken lokaler för dess inrymmande, skall från bankens eget kapital avräknas åtta procent av summan av bokförda värdet å aktierna i fastighetsbolaget och bolagets skulder.

Reservation av herr Thunholm

Till kap. 3 (Postbanken)

Utredningen har bl. a. haft till uppgift att överväga Postbankens verksamhetsformer och hur Postbanken skall inordnas i det allmänna kreditsystemet. Med hänsyn till den allmänna inställning till gränsdragnings- och konkurrensproblematiken som utredningen givit uttryck för i kap. 1 kan det ligga nära till hands att i möjligaste mån söka utforma rörelsereglerna även för Postbanken likartade med de regler som skall gälla för de övriga kreditinstitut som grundar sin rörelse på inlåning från allmänheten. Det bereder emellertid enligt min mening uppenbara svårigheter att för Postbankens del konsekvent gå fram på en sådan linje. Orsaken härtill ligger i Postbankens från de övriga bankinstitutens starkt skiljaktiga karaktär. Skillnaden ligger icke enbart i Postbankens karaktär av statsinstitution utan framträder även ifråga om den traditionella inriktningen av Postbankens rörelse, särskilt på placeringssidan.

Postbankens speciella karaktär i rörelsehänseende är mindre markerad när det gäller formerna för medelsanskaffningen. Där grundar Postbanken sin rörelse på inlåning från allmänheten dels via postsparbanksrörelsen, dels via postgirot. Vid den uppsamling av sparmedel resp. transaktionsmedel som det här är fråga om, vänder sig Postbanken till i stort sett samma insättarklientel som de övriga bankinstituten och driver denna rörelse i hård konkurrens med dessa. I denna konkurrens har Postbanken varit framgångsrik och uppnått en betydande marknadsandel. Framgången har inte minst berott på de fördelar Postbanken åtnjuter i sin möjlighet att utnyttja postverkets stora kontorsnät.

Den speciella karaktären hos Postbankens rörelse framträder desto mera på aktivsidan. Dess placeringar är inriktade dels på långfristiga obligationer, dels på utlåning till i huvudsak två sektorer av kreditmarknaden, nämligen bostadssektorn och den kommunala sektorn. På bägge dessa områden utgör Postbanken en mycket viktig faktor på marknaden, även om den naturligtvis inte uppträder ensam utan bedriver sin rörelse i konkurrens med andra institutioner. Utmärkande för Postbankens utlåningsrörelse på dessa områden är dels den storleksordning som det ofta är fråga om när det gäller de enskilda krediterna, dels det centrala handläggandet av placeringarna.

En fortsatt inriktning av Postbankens placeringar på dessa utlåningsformer ter sig med hänsyn till knappheten för just långfristig kredit som en viktig förutsättning för att den svenska kapitalmarknaden skall fungera väl. Det kan därför knappast vara ett samhällsekonomiskt intresse att öppna vägen för en omdisponering av Postbankens utlåningsresurser mot andra utlåningsformer mera likartade dem som utgör tyngdpunkten i de övriga bankinstitutens rörelse. Detta skulle leda till en försämring, inte en förbättring av effektiviteten på vår kreditmarknad sett som helhet.

Av dessa skäl anser jag att det nuvarande placeringsreglementet för Postbanken i huvudsak bör bibehållas, även om det givetvis kan vara motiverat att i vissa avseenden göra smärre ändringar i detta reglemente. Jag har t. ex. ingenting att erinra mot att möjligheter beredes för Postbanken att i långsiktigt placeringssyfte förvärva på den allmänna marknaden utgivna förlagsbevis.

Ett konstaterande av Postbankens speciella inriktning på placeringssidan och av angelägenheten att bibehålla denna placeringsinriktning hindrar inte att man i möjligaste mån försöker samordna de regler som gäller för Postbankens inlåningsrörelse med motsvarande regler för de övriga bankinstituten. Jag ansluter mig därför även när det gäller Postbanken till det förslag som framföres i kap. 8. Ännu viktigare ter det sig dock ur allmän konkurrenssynpunkt att i möjligaste mån jämställa Postbankens och de övriga bankinstitutens konkurrensförutsättningar genom likartade krav med avseende på kapitaltäcknings- och likviditetsregler. Utredningen har pekat på möjligheterna att vinna detta syfte när det gäller kapitaltäckningen genom speciella regler för avsättning till reservfond i kombination med vissa krav på avkastning på Postbankens kapital. När det gäller likviditetsreglerna föreligger inga svårigheter att applicera det enhetliga regelsystemet på Postbanken. Jag kan därför inte finna det nödvändigt att i förevarande syfte vidtaga en så genomgripande och till sina konsekvenser svåröverblickbar åtgärd som att bryta ut Postbanken ur postverket i form av ett särskilt aktiebolag. Till detta förslag kan jag därför icke ansluta mig.

Reservation av herr Torén

I sin reservation till kapitel 7 har herr Hanström till skillnad från utredningens majoritet föreslagit, att från affärsbanks eget kapital skall avräknas bokförda värdet av vad banken såsom aktiekapital eller i annan form tillskjutit till aktiebolag, kreditaktiebolag eller annat in- eller utländskt bankföretag i den mån det tillskjutna kapitalet kan i företaget grunda in- eller upplåningsrätt.

Jag instämmer i denna del av herr Hanströms reservation, men anser att det föreslagna avräkningsförfarandet bör gälla samtliga bankinstitut.

Särskilt yttrande av herr Lindberger

Kreditinstitututredningen har föreslagit att postbanken skall utgöra en särskild juridisk person i aktiebolagets form, med egna tillgångar och eget riskkapital och i huvudsak under samma lagregler som övriga bankinstitut. Min avsikt är inte att i det följande anföra en häremot avvikade mening utan endast att framföra vissa förbehåll. Ett beslut om en sådan ändring av postbankens verksamhetsformer lär inte kunna ske utan att man dessförinnan närmare utreder de organisatoriska konsekvenserna härav för de delar av postverket som arbetar för såväl postbanken som postverksrörelsen i övrigt. En sådan utredning har inte utförts inom kreditinstitututredningen och har inte heller kunnat utföras där.

För den händelse att den föreslagna ändringen av postbankens verksamhetsformer efter närmare utredning skulle komma att avvisas, behöver detta inte hindra att kreditinstitututredningens förslag i övrigt genomföres. Postbanken bör nämligen enligt min uppfattning även med bibehållna verksamhetsformer — d. v. s. i princip förvaltad av poststyrelsen — kunna ges i huvudsak samma rörelseregler som enligt utredningens förslag skall gälla för Postbanken AB. Den förvaltande myndigheten torde härvid få åläggas att respektera postbankens ställning som självständig rörelsegren med särskild ekonomisk redovisning och medelsförvaltning samt en med hänsyn till det disponibla kapitalet reglerad kreditomslutningsrätt.

Vid valet av verksamhetsformer för postbanken måste självfallet beaktas att postbanksrörelsen till väsentliga delar utgör en med postverkets rent postala aktiviteter förenad produktion. Detta gäller främst verksamheten inom de lokala postanstalterna. Ett av de krav som måste ställas på verksamhetsformerna är att dessa så vitt möjligt skall kunna ge en gynnsam ram för det samarbete som ofrånkomligen måste försiggå mellan postbanksrörelsen och postverket i övrigt. En förutsättning för att den av kreditinstitututredningen föreslagna omläggningen härvidlag skall få odelat gynnsamma verkningar synes vara att ett minst lika gott samband som under nuvarande organisationsformer skall kunna upprätthållas mellan postbanksledningen och den i postverket ingående fältorganisationen. Hur detta skall ske har inte närmare klarlagts, men rimligen bör det finnas goda utsikter att finna en tillfredsställande lösning. Det är tänkbart att det i detta syfte skulle behöva inrättas en särskild sambandsenhet inom postverket som i postbanksfrågor fick svara för ordergivningen till den inom postverket ingående fältorganisationen. En annan möjlighet vore att postbankschefen dubbelanställdes, dels i egenskap av verkställande direktör i Postbanken aktiebolag, dels i egenskap av avdelningschef inom poststyrelsen. I sistnämnda egenskap skulle han inom det egentliga postverket kunna svara för sambandet mellan postbanken och fältorganisationen. Valdes denna konstruktion skulle det även vara möjligt att, om så visade sig lämpligt, låta större delen av rutinpersonalen inom den centrala postbanksadministrationen kvarstå som anställda inom postverket, varvid dock lönekostnaderna — liksom hittills — skulle be-

lasta postbanksrörelsen. Om postbankschefen vid en sådan anordning i egenskap av avdelningschef i poststyrelsen förordnas av Kungl. Maj:t synes konsekvensen kräva att Kungl. Maj:t även förordnar den ledamot av styrelsen för Postbanken AB som skall utses till dess verkställande direktör.

Det finns skäl att anta att postbankens verkningsförmåga och konkurrenskraft gentemot övriga kreditinstitut kommer att stärkas, om den del av postbanksrörelsen som försiggår inom självständiga arbetsenheter organiseras som särskild juridisk person i aktiebolagets form. Den större rörelsefrihet och det självständiga ansvar som härigenom skulle tillkomma bankens ledning, skulle med all sannolikhet ha en gynnsam inverkan på postbanksrörelsens fortsatta utveckling. Det är därför desto mera angeläget att söka finna en i detta fall tillfredsställande lösning av organisationsformerna inom det för postbanksrörelsen och postverket i övrigt gemensamma verksamhetsområdet.

Jag delar kreditinstitututredningens uppfattning att ett system med i huvudsak gemensamma legala rörelseregler för bankinstituten ger utrymme för ökad konkurrens med merendels gynnsamma återverkningar på effektiviteten inom kreditförmedlingen. På en marknad som präglas av en så stark begränsning av priskonkurrensen som av delvis ofrånkomliga skäl råder på kreditmarknaden finns det likväl inte, såvitt jag kan bedöma, några säkra garantier för att en i övrigt ohämmad konkurrens till alla delar leder till de ur samhällsekonomisk synvinkel mest ändamålsenliga lösningarna. Spörsmålet om tänkbara överdrifter i servicekonkurrensen har av utredningen aktualiserats närmast i anslutning till frågan om bankinstitutens kontorsetableringsrätt. Ett annat utslag av marknadskonkurrens som enligt min uppfattning kunde ha berörts av utredningen är nuvarande dubblering av girobetalningssystemen. Det finns skäl att anta att ett enhetligt girosystem såväl från kostnads- som servicesynpunkt skulle utgöra en överlägsen lösning. Det är därför värt att utreda om inte bankgirosystemet skulle kunna inordnas i postgirosystemet på villkor som vore godtagbara för såväl postbanken som de inom bankgirosystemet samverkande bankinstituten.

Särskilt yttrande av herr Lindencrona

De förslag som framlägges av utredningen har för min del betingats av övertygelsen om att utvecklingen — både på kreditväsendets och försäkringsväsendets, liksom på andra samhällsområden — är bäst betjänt av fri konkurrens på lika villkor för alla.

Lagstiftningens syfte skall, så vitt nu är ifråga, endast vara att skydda insättarna. Samhället skall, annorlunda uttryckt, ställa samma krav på alla kreditinstitut men också ge dem samma möjligheter, vare sig de utnyttjas eller icke.

Enligt min mening borde utredningen, i enlighet härmed, klart ha uttalat, att fortsatt utredning på skatteområdet bör syfta till bl. a. samma skattesats för alla kreditinstitut.

Åt min uppfattning att reglerna för livförsäkringsbolagens kapitalplaceringar kan och bör ytterligare liberaliseras, har jag tidigare under utredningens gång givit uttryck.

Gällande rörelseregler m. m. för affärsbanker, sparbanker och jordbrukets kreditkassor[1])

Lag om bankrörelse den 31 mars 1955

1 §.

Bankrörelse må, förutom av Sveriges riksbank, drivas endast av bankaktiebolag, som därtill erhållit Konungens tillstånd (oktroj).

Med bankrörelse förstås i denna lag sådan verksamhet, i vilken ingår inlåning från allmänheten på räkning som av bank allmänneligen begagnas.

Angående postbanken med postsparbanks- och postgirorörelsen, sparbank, centralkassa för jordbrukskredit och järnkontoret är särskilt stadgat.

2 §.

Ej må annan än riksbanken, bankaktiebolag, postbanken, sparbank, Sveriges allmänna hypoteksbank och Sveriges investeringsbank aktiebolag i sin firma eller eljest vid beteckning av affärsrörelsen använda ordet bank. Beträffande användningen av ordet bank i registrerad understödsförenings firma är särskilt stadgat.

53 §.

Med den inskränkning nedan sägs må bankaktiebolag, jämte in- och utlåning av penningar, idka annan verksamhet som därmed står i samband.

Om rätt för bankbolag att idka fondkommissionsrörelse är särskilt stadgat.

54 §.

Bankaktiebolag må för egen räkning driva handel allenast med guld samt in- och utländskt mynt, växlar, checkar, anvisningar ävensom obligationer och andra för den allmänna rörelsen avsedda förskrivningar, utom sådana som medföra rätt till betalning först efter utfärdarens övriga fordringsägare *(förlagsbevis)*. Egendom, varmed bolag ej må driva handel för egen räkning, äger bolag ej heller förvärva, där ej nedan i denna paragraf eller i 55 § annorlunda stadgas.

Bankbolag må förvärva:

dels fast egendom eller tomträtt, såframt med fånget åsyftas att bereda banken lokaler för dess inrymmande, bostadsrätt till lägenhet för sådant ändamål eller för att bereda bostad åt befattningshavare hos banken, aktie i bolag, som uteslutande har till syfte att förvalta för omförmälda användning förvärvad fast egendom eller tomträtt och vars aktiekapital uppgår till minst en tredjedel av egendomens bokförda värde, eller förlagsbevis, utfärdat av bolag, som nu nämnts;

dels inventarier, vilka anskaffas för rörelsen eller till fastighet, som bankbolaget äger, eller till lokaler, som bolaget i övrigt innehaver;

[1] I bilagan har regler i de för bankinstituten gällande lagarna återgetts i den utsträckning de berörs av utredningsförslaget.

dels ock, såframt tillstånd därtill lämnas av Konungen, aktie i annat svenskt bankbolag, i utländskt bankföretag eller i svenskt aktiebolag, vars ändamål kan anses gagneligt för bankväsendet eller det allmänna, ävensom förlagsbevis, utfärdat av bolag eller företag som nu nämnts.

55 §.

Till skyddande av fordran må bankaktiebolag å offentlig auktion eller fondbörs inköpa egendom, som är för fordringen utmätt eller pantsatt, så ock såsom betalning för fordran övertaga för fordringen pantsatt eller annan egendom, där uppenbart är att bolaget eljest skulle lida avsevärd förlust, dock icke i någotdera fallet egen aktie. Om sålunda inköpt eller övertagen egendom utgöres av fastighet, gruva, fabrik eller annan liknande anläggning eller fartyg, må bankbolag i utbyte mot sådan egendom jämte tillhörande lös egendom förvärva aktie i bolag, som bildas för förvaltning av ifrågavarande egendom eller för fortsättande av en därmed bedriven verksamhet, eller förlagsbevis, utfärdat av sådant bolag. Bankbolag må ock förvärva aktie i bolag, vari bankbolaget enligt bestämmelserna i detta stycke förut förvärvat aktie, där uppenbar fara är, att bankbolaget eljest skulle lida förlust.

Har bankbolag med stöd av vad i första stycket stadgas förvärvat aktie i bolag eller av aktiebolag utfärdat förlagsbevis, må bankbolaget, om aktiebolaget överlåter sina tillgångar å annat aktiebolag, utbyta aktie eller förlagsbevis, som sålunda förvärvats, mot aktie i det andra aktiebolaget eller förlagsbevis utfärdat av detta bolag.

Egendom, som bankbolag förvärvat med stöd av bestämmelserna i denna paragraf, skall åter avyttras, så snart lämpligen kan ske och senast då avyttring kan äga rum utan förlust för bolaget.

Angående förvärv enligt denna paragraf skall anmälan ofördröjligen göras hos tillsynsmyndigheten.

56 §.

Bankaktiebolag må icke bevilja kredit, utan att säkerhet som av bolaget prövas betryggande ställes antingen i fast eller lös egendom eller ock i fordringsrätt jämväl mot annan än den, åt vilken krediten beviljas. Utan hinder av vad sålunda stadgas må dock

1. stat, kommun eller annan därmed jämförlig samfällighet ävensom allmän kassa eller inrättning, vars reglemente blivit av Konungen fastställt, så ock bankbolag, sparbank eller utländskt bankföretag kunna erhålla kredit utan särskild säkerhet;

1 a. samfällighet som avses i lagen den 16 december 1966 (nr 700) om vissa gemensamhetsanläggningar kunna erhålla kredit till belopp, för vilket förmånsrätt åtnjutes på grund av lagen den 16 december 1966 (nr 701) om förmånsrätt för fordringar enligt nyssnämnda lag, om förmånsrätten får göras gällande på bankbolagets föranstaltande;

2. kortvarig kredit kunna utan särskild säkerhet beviljas affärsidkare i och för hans rörelse, därest med hänsyn till omständigheterna trygghet för förbindelsens fullgörande ändock kan anses föreligga;

3. av vederhäftig person dragen växel, betalbar å annan ort, kunna diskonteras, ehuru accept å densamma ej erhållits; samt

4. annan kredit utan särskild säkerhet kunna lämnas till sammanlagt högst en tiondel av bankbolagets eget kapital samt till ett belopp i varje särskilt fall av högst sjuttiofemtusen kronor, då krediten lämnas småföretagare för hans rörelse, och eljest högst femtontusen kronor.

57 §.

Ställes lån icke att betalas inom ett år, skall bankaktiebolaget förbehålla sig rätt att uppsäga lånet till återbetalning senast inom sagda tid.

Utan förbehåll enligt första stycket må bankbolag

1. bevilja återlån enligt reglementet angående allmänna pensionsfondens förvaltning med längre löptid än ett år;

2. utlämna andra lån mot skuldebrev med längre löptid än ett år till sammanlagt belopp motsvarande högst tjugufem procent av summan av bolagets eget kapital och dess inlåning efter avdrag för lån som upptagits hos allmänna pensionsfonden i samband med återlån.

Förfallotiden för lån skall bestämmas så, att den är förenlig med villkoren för bankbolagets förbindelser. Lån som avses i andra stycket 2 må icke ställas på längre återbetalningstid än tio år. Utgöres säkerheten för sådant lån av borgen, skall i skuldebrevet utfästas årlig avbetalning i förhållande till den tid för vilken lånet beviljas.

Bankbolaget skall förbehålla sig rätt att uppsäga lån som avses i andra stycket till återbetalning senast inom tre månader, om säkerheten för lånet försvagas i märklig mån.

Bestämmelserna i denna paragraf äga icke tillämpning på lån, för vars fulla gäldande staten eller kommun eller därmed jämförlig samfällighet är ansvarig. Föreskriften i tredje stycket första punkten gäller dock även sådant lån.

58 §.

Bankaktiebolag må icke bevilja kredit till verkställande direktör i bolaget eller ställföreträdare för verkställande direktör eller till befattningshavare, åt vilken uppdragits att ensam eller i förening med annan avgöra på styrelsen ankommande ärenden, eller till revisor eller revisorssuppleant, ej heller till den som är gift med sådan person; och skall detsamma gälla beträffande bolag, förening eller annan sammanslutning, däri någon som nyss sagts i egenskap av delägare eller medlem äger ett väsentligt ekonomiskt intresse. Utan hinder av vad sålunda stadgats må dock kredit beviljas dels mot säkerhet av värdehandling, vari omyndigs medel må utan överförmyndares samtycke anbringas, dels utan dylik säkerhet åt sammanslutning som nyss nämnts genom diskontering av växlar grundade å verkliga handelsaffärer, dels ock, såvitt angår kredit om högst tjugufemtusen kronor till befattningshavare som sägs i detta stycke, mot pant som prövas i och för sig innebära fullgod säkerhet.

Bankbolag må ej vid beviljande av kredit såsom säkerhet godtaga borgen av eller fordringsbevis utfärdat av person eller sammanslutning som i första stycket sägs. Ej heller må kredit beviljas mot växel, varå person eller sammanslutning som nu

sagts är acceptant, trassent eller endossent, dock med undantag för växel, som är grundad å verklig handelsaffär och för vilken betalningsskyldighet åligger sådan sammanslutning.

Till den som utan att vara befattningshavare, varom i första stycket sägs, är ledamot av bankbolagets styrelse eller till sammanslutning, vari sådan styrelseledamot såsom delägare eller medlem äger ett väsentligt ekonomiskt intresse, må kredit icke beviljas utan mot pant, som prövas i och för sig innebära fullgod säkerhet, eller genom diskontering av växel, vilken är grundad å verklig handelsaffär.

59 §.

I fråga om kredit mot pant av aktier skall bankaktiebolag särskilt iakttaga

att vid kreditens meddelande förefinnes en med hänsyn till de pantsatta aktiernas beskaffenhet och omständigheterna i övrigt skälig marginal mellan aktiernas marknadsvärde och kreditbeloppet; samt

att kreditbeloppet såvitt möjligt icke vid någon tidpunkt under kreditens fortbestånd överstiger aktiernas marknadsvärde.

Bankbolag må icke såsom pant mottaga aktie i bolag, vars verksamhet huvudsakligen består i att förvalta eller driva handel med aktier eller som idkar emissionsrörelse.

Vad nu stadgats om kredit mot pant av aktier skall äga motsvarande tillämpning i fråga om kredit mot pant av förlagsbevis.

Föreskriften i 49 § angående förbud för bankbolag att som pant mottaga egen aktie skall även gälla i fråga om förlagsbevis som bolaget utställt.

60 §.

Vad i 56, 58 och 59 §§ stadgats angående kredit skall äga motsvarande tillämpning i fråga om garantiförpliktelse, som bankaktiebolaget ikläder sig.

61 §.

Bankaktiebolag är pliktigt ägna särskild uppmärksamhet däråt, att icke åt samma eller med varandra i väsentlig ekonomisk intressegemenskap förbundna kredittagare eller mot säkerhet av aktier i samma eller i dylik gemenskap förbundna aktiebolag beviljas kredit i sådan omfattning, att därav kan uppkomma fara för bankbolagets säkerhet. Med kredit skall härvid jämställas borgen och annan garantiförpliktelse till bankbolaget ävensom av bolaget ingången garantiförpliktelse för kredittagaren.

62 §.

Bankaktiebolag äger mottaga inlåning med

dels ett belopp motsvarande summan av

a) bolagets inneliggande kassa;

b) vad för bolagets räkning innestår hos riksbanken eller riksgäldskontoret eller å postgiro eller hos annat inländskt bankbolag, svenska jordbrukskreditkassan eller centralkassa för jordbrukskredit;

c) bolaget tillhöriga, å inländsk penninginrättning dragna checkar samt av inländsk bank, svenska jordbrukskreditkassan eller centralkassa för jordbrukskredit utställda egna växlar, betalbara vid anfordran;

d) marknadsvärdet, dock högst nominella värdet, å bolaget tillhöriga av svenska staten utfärdade skattkammarväxlar samt å sådana bolaget tillhöriga obligationer, vilka utfärdats av svenska staten, Sveriges allmänna hypoteksbank eller konungariket Sveriges stadshypotekskassa, under förutsättning att obligationernas återstående löptid icke överstiger fem år;

e) tre fjärdedelar av marknadsvärdet, dock högst tre fjärdedelar av nominella värdet, å sådana bolaget tillhöriga obligationer, som avses under d) men vilkas återstående löptid överstiger fem år;

f) tre fjärdedelar av marknadsvärdet, dock högst tre fjärdedelar av nominella värdet, å andra bolaget tillhöriga inhemska obligationer, vilka äro av fullgod beskaffenhet; samt

g) intill ett sammanlagt belopp, motsvarande högst tre gånger bolagets eget kapital och högst sjuhundra miljoner kronor, fordringar, för vilka säkerheten utgöres av

fullgoda inhemska obligationer, därvid obligationerna skola medräknas till så stor del av sitt värde som angives under d)—f) här ovan,

inteckning i jordbruksfastighet eller sådan bostads- eller affärsfastighet, som är belägen inom område, för vilket stadsplan eller byggnadsplan fastställts, inom sextio procent av senast fastställda taxeringsvärdet, eller

inteckning i tomträtt till bebyggd fastighet, såvida den eller de byggnader, som finnas uppförda därå, äro avsedda väsentligen för bostadsändamål, inom sextio procent av senast fastställda taxeringsvärdet å byggnaderna;

dels ock ett belopp motsvarande, om bolagets eget kapital icke överstiger fem miljoner kronor, fem gånger det egna kapitalet samt, om bolagets eget kapital är större än nyss sagts, tjugufem miljoner kronor ökat med tio gånger skillnaden mellan bolagets eget kapital och fem miljoner kronor.

Såsom inlåning anses *dels* bankbolags samtliga skuldförbindelser utom vad som må vara outtaget av krediter i räkning, som bolaget beviljat, *dels* beloppet av de garantiförbindelser, som bolaget iklätt sig, i den mån dessa förpliktelser icke täckas av hos bolaget insatta, till bolaget pantförskrivna medel.

Bankbolag äger utan hinder av bestämmelserna i första stycket upplåna medel mot förlagsbevis. Sålunda upplånat kapital må vid tillämpning av nämnda bestämmelser intill ett belopp motsvarande bolagets aktiekapital likställas med dess eget kapital. I fråga om kapital, som kan av långivaren återkrävas inom fem år, skall dock iakttagas att med bolagets eget kapital må likställas högst så stor del av det varje år förfallande beloppet som svarar mot en tiondel av bolagets aktiekapital.

63 §.

Bankaktiebolag är skyldigt att hålla en med hänsyn till rörelsens art och omfattning tillräcklig kassareserv, bestående av tillgångar som kunna med lätthet förvandlas i penningar.

Kassareserven skall jämte den inneliggande kassan minst uppgå till belopp lika med summan av

a) tjugufem procent av de förbindelser, som det åligger bolaget att fullgöra vid anfordran eller efter uppsägning inom kortare tid än en månad, garantiförbindelser och inlåning å sparkasseräkning undantagna;

b) fyra procent av sådana bankbolagets förbindelser, som ej skola motsvaras av kassareserv enligt a), garantiförbindelser samt obligationer eller därmed jämförliga förbindelser undantagna.

Nedgår kassareserv under vad nu är sagt, skall den, så snart det kan ske, åter uppbringas till föreskrivet belopp.

Pantsatt sådan tillgång, som i första stycket sägs, må icke inräknas i kassareserven; dock att, där tillgången utgör säkerhet för avtalad kredit, som ej av bankbolaget till fullo begagnats, den må beräknas till det belopp, som bolaget enligt avtalet är berättigat att vid anfordran ytterligare utbekomma.

64 §.

Ej må bankaktiebolag vid avtal om kredit eller eljest i sin rörelse förbehålla sig andel i vinst på affär, som bolaget självt icke äger avsluta.

Ej heller annorledes må bankbolag, där ej fråga är om utdelning å aktier eller vad bolaget såsom ägare av aktier eljest kan tillkomma, beredas andel i vinst på verksamhet, som bolaget självt icke äger bedriva.

65 §.

Vid beviljande av kredit må bankaktiebolag icke göra förbehåll därom, att kreditbeloppet eller del därav skall insättas hos bolaget för längre tid än sex månader eller på längre tids uppsägning än sex månader.

66 §.

Bankaktiebolag må ej utfärda tryckta eller graverade, till innehavaren eller till viss man eller order ställda förbindelser eller ikläda sig ansvarighet för sådana förbindelser.

Vad sålunda stadgats skall dock ej gälla av bankbolaget utställda räntebärande förlagsbevis lydande å minst etthundra kronor.

67 §.

Insättas penningar hos bankaktiebolag för att där innestå viss tid, mot eller utan ränta, skall bevis, som bolaget därom utfärdar, ställas till viss man och innehålla, att överlåtelse må ske endast till viss man samt att överlåtelsen bör till nye ägarens säkerhet anmälas hos bolaget.

En och samma insättares tillgodohavande på sparkasseräkning eller därmed likartad räkning må icke annorledes än genom upplupen räntas läggande till kapitalet ökas utöver femtiotusen kronor. Då, efter vad i 70 § stadgas, för samma person utfärdats flera motböcker, skall dock vad nyss är sagt gälla i fråga om tillgodohavandet enligt varje särskild motbok.

Bankbolag må icke ikläda sig skyldighet att annorledes än viss tid, minst en

vecka, efter uppsägning återbetala å sparkasseräkning insatta medel; styrelsen dock obetaget att, då sådant prövas kunna ske utan olägenhet, medgiva utbetalning utan avvaktan på uppsägningstidens utgång. Insättning å sparkasseräkning antecknas i motbok som utlämnas till räkningshavaren. Då medel å sådan räkning lyftas, skall anteckning därom göras i motboken. Ej må bolaget träffa förbehåll, som skulle medföra att betalning till annan än rätt innehavare av motboken kunde åberopas av bolaget.

I fråga om efterlysning och dödande av förkommen motbok gäller vad därom är särskilt stadgat.

68 §.

För inrättande av avdelningskontor i kommun, där bankaktiebolaget icke förut driver bankverksamhet vid kontor, fordras Konungens tillstånd. Sådant tillstånd må lämnas endast om verksamheten i kommunen finnes kunna vara till nytta för det allmänna.

Vid meddelande av tillstånd äger Konungen föreskriva, att tillståndet icke skall innebära rätt för bolaget att i kommunen driva verksamhet vid flera kontor än ett.

Inrättas avdelningskontor, då tillstånd ej erfordras, åligger det bolaget att ofördröjligen göra anmälan till tillsynsmyndigheten.

69 §.

Inom kommun, där bankaktiebolag icke är berättigat att utöva verksamhet vid kontor, må bolaget icke idka in- eller utlåning genom ombud eller eljest hava ombud för främjande av sin in- eller utlåning.

Vad sålunda stadgats gäller dock icke i fall, då det ombud som anlitas är annat bankbolag, sparbank eller kassa för jordbrukskredit.

70 §.

Omyndig må utan särskild tillåtelse av förmyndaren förfoga över medel, som den omyndige, efter det han fyllt sexton år, själv insatt hos bankaktiebolag. Sådana medel må ej av bolaget utbetalas till förmyndaren utan den omyndiges samtycke. Har förmyndaren erhållit överförmyndarens tillstånd att omhändertaga medlen och därom hos bolaget företett bevis, äger den omyndige ej längre förfoga över medlen. I fall varom nu är sagt skall anteckning, att den omyndige ej äger förfoga över innestående medel, verkställas å bevis eller i motbok, som av bolaget utlämnats, när beviset eller motboken företes hos bolaget.

I fråga om medel, som stå under förvaltning av förmyndare eller god man efter vad i föräldrabalken är stadgat, må, utom såvitt angår ränta som innestått kortare tid än ett år, uttag utan överförmyndarens tillstånd göras allenast såframt förbehåll därom skett enligt 15 kap. 9 § andra stycket nämnda balk. Överförmyndaren äger när som helst förordna, att förbehållet ej skall gälla. Har sådant förordnande meddelats, skall anteckning därom verkställas å bevis, som utfärdats om insättningen, eller i motbok som utlämnats av bankbolaget. Överförmyndare, förmyndare och god man äga på begäran erhålla bevis angående beloppet av de medel, som insättas eller innestå, så ock, om meddelat tillstånd icke blivit använt, intyg därom.

Utan hinder därav, att motbok rörande insättning å sparkasseräkning eller därmed likartad räkning förut utfärdats, må ny motbok utfärdas för den, till vilkens förmån medel insättas med förbehåll som i andra stycket avses, så ock för omyndig, som fyllt sexton år, för vilken utfärdats motbok å medel, varöver den omyndige ej äger själv förfoga. Innestå medel, som förvaltas av förmyndare eller god man, å motbok med sådant förbehåll, må annan motbok utfärdas för insättning av medel utan förbehåll.

74 §.

Styrelsen skall inom sig utse verkställande direktör att under styrelsens inseende leda verksamheten, däri inbegripet att i den utsträckning styrelsen bestämmer avgöra ärenden av beskaffenhet att eljest ankomma på styrelsens egen prövning. Där förhållandena så påkalla, må flera verkställande direktörer utses. Styrelsen skall även förordna styrelseledamot eller styrelsesuppleant att vara ställföreträdare för verkställande direktör.

Styrelsen må jämväl uppdraga åt annan än verkställande direktör att ensam eller i förening med annan avgöra ärenden av beskaffenhet att eljest ankomma på styrelsens egen prövning.

Angående den befogenhet i olika avseenden, som skall tillkomma verkställande direktör eller person som avses i andra stycket, åligger det styrelsen att meddela föreskrifter i en för ett år i sänder fastställd instruktion. Avser uppdraget beviljande av kredit, skola grunderna för kreditgivningen fastställas. Hava flera verkställande direktörer utsetts, skall instruktionen angiva huru ledningen av bankens verksamhet skall mellan dem fördelas. Styrelsen skall, så snart kan ske, till tillsynsmyndigheten insända avskrift av instruktionen ävensom, där ändringar vidtagas i densamma, meddela myndigheten därom.

Uppdrag som sägs i denna paragraf må när som helst återkallas eller inskränkas. Utan hinder av uppdrag äger styrelsen själv avgöra ärende av varje slag.

Styrelsen må icke åt enskild styrelseledamot eller annan uppdraga att avgöra ärende, som avser:

1. inrättande eller indragning av avdelningskontor eller övertagande av annan bankrörelse;

2. förvärv eller avyttring av fastighet, avsedd för bankens inrymmande;

3. beviljande av kredit till person, vilken är sådan befattningshavare som i 58 § första stycket sägs eller ledamot av bankaktiebolagets styrelse eller av den särskilda styrelse, som kan finnas inrättad vid avdelningskontor, eller till bolag, förening eller annan sammanslutning, vari sådan person är styrelseledamot eller såsom delägare eller medlem äger ett väsentligt ekonomiskt intresse; styrelsen dock obetaget att för person eller sammanslutning, som nu nämnts, fastställa vissa gränser, inom vilka utan styrelsens beslut i varje särskilt fall kredit må beviljas vederbörande i och för en av honom idkad rörelse;

4. förvärv av aktie eller förlagsbevis i andra fall än då fråga är om aktie eller förlagsbevis, som är för bankbolagets fordran utmätt eller pantsatt;

5. fastställande av allmänna räntesatser för in- och utlåning; dock att beslut, där så påkallas av allmän ränteförändring, må utan styrelsens hörande meddelas för tiden intill nästkommande styrelsesammanträde;

6. antagande eller entledigande av ordinarie befattningshavare.

I denna paragraf meddelade bestämmelser angående kredit skola gälla även i fråga om garantiförpliktelse, som bankbolag ikläder sig.

Lag den 3 juni 1955 om sparbanker

16 §.

Då det finnes påkallat för att upprätthålla sparbanks verksamhet, må huvudmännen besluta om bildande av garantifond genom bidrag av huvudmän eller andra.

För att vara bindande skall teckning av bidrag till garantifond ske å teckningslista. Å denna skall angivas huruvida ränta skall utgå å fonden och i så fall den räntefot, efter vilken räntan skall beräknas. Vidare skola å teckningslistan sparbankens senaste balansräkning och revisorernas yttrande däröver vara avskrivna.

Garantifond må återbetalas, i den mån sparbankens återstående fonder, inbegripet förlagskapital enligt vad därom stadgas i 27 § äro tillräckliga för iakttagandet av det förhållande, som jämlikt nyssnämnda paragraf skall förefinnas mellan sparbankens inlåning och dess fonder. I övrigt skall beträffande återbetalningen gälla vad i sådant hänseende blivit utfäst vid garantifondens bildande.

18 §.

Är i reglementet förbehåll gjort om återbäring av grundfond eller del därav, må sådan återbäring ej äga rum annat än i den mån reservfonden uppgår till belopp, som motsvarar tio gånger grundfonden; ej heller må återbäring ske, så länge garantifond, där sådan bildats, ej återbetalts eller om genom återbäringen det förhållande, som jämlikt 27 § skall förefinnas emellan sparbankens inlåning och fonder, skulle rubbas.

19 §.

Utfäst ränta å garantifond eller grundfond skall icke utbetalas, om till följd därav vinsten å rörelsen icke skulle förslå till att uppbringa grundfond eller garantifond till i 17 § första stycket angivet belopp. Ränta å garantifond skall ej heller utbetalas, om genom utbetalningen sådan förlust skulle uppkomma å rörelsen att det förhållande, som jämlikt 27 § skall förefinnas mellan sparbankens inlåning och dess fonder, inbegripet förlagskapital enligt vad därom stadgas i nyssnämnda lagrum, icke skulle kunna upprätthållas. Grundfondränta skall ej i något fall utbetalas om till följd därav förlust skulle uppkomma.

22 §.

Med de undantag, som framgå av 25 §, må sparbank ej driva annan inlåningsrörelse än å sparbanksräkning.

En och samma insättares tillgodohavande å sparbanksräkning må icke annorledes än genom upplupen räntas läggande till kapitalet ökas utöver visst i reglementet bestämt belopp, högst tvåhundratusen kronor.

Ej må sparbank ikläda sig skyldighet att annorledes än viss tid, minst en månad, efter uppsägning återbetala å sparbanksräkning insatta medel; styrelsen dock obetaget att, då sådant prövas kunna ske utan olägenhet, medgiva utbetalning utan avvaktan på uppsägningstidens utgång.

23 §.

Insättning å sparbanksräkning skall, där reglementet ej medgiver annat, antecknas i sparbanksbok. Sparbanksboken må ej vara ställd till innehavaren eller eljest löpande; ej heller må sparbanken träffa förbehåll, som skulle medföra, att betalning till annan än rätt innehavare kunde åberopas av sparbanken.

I fråga om efterlysning och dödande av förkommen sparbanksbok gäller vad därom är särskilt stadgat.

24 §.

Omyndig må utan särskild tillåtelse av förmyndaren förfoga över medel, som den omyndige, efter det han fyllt sexton år, själv insatt i sparbank. Sådana medel må ej från sparbanken utbetalas till förmyndaren utan den omyndiges samtycke. Har förmyndaren erhållit överförmyndarens tillstånd att omhändertaga medlen och därom företett bevis hos sparbanken, äger den omyndige ej längre förfoga över medlen. I fall, varom nu är sagt, skall anteckning, att den omyndige ej äger förfoga över innestående medel, verkställas i sparbankens avräkningsbok samt i sparbanksbok eller annan motbok eller å insättningsbevis i övrigt, när boken eller beviset företes hos sparbanken.

I fråga om medel, som stå under förvaltning av förmyndare eller god man efter vad i föräldrabalken är stadgat, må, utom såvitt angår ränta som innestått kortare tid än ett år, uttag utan överförmyndarens tillstånd göras allenast såframt förbehåll därom skett enligt 15 kap. 9 § andra stycket nämnda balk. Överförmyndaren äger när som helst förordna, att förbehållet ej skall gälla. Har sådant förordnande meddelats, skall anteckning därom verkställas i avräkningsboken samt i motboken eller å insättningsbeviset. Överförmyndare, förmyndare och god man äga på begäran erhålla bevis angående beloppet av de medel, som insättas eller innestå, så ock, om meddelat tillstånd icke blivit använt, intyg därom.

25 §.

Intill ett sammanlagt belopp, motsvarande tjugu procent av de enligt senaste bokslut å sparbanksräkning innestående medlen, äger sparbank mottaga inlåning å annan, valfri räkning.

Härutöver må sparbank upptaga lån mot sådana för den allmänna rörelsen avsedda förskrivningar, som medföra rätt till betalning först efter utfärdarens övriga fordringsägare *(förlagsbevis)*, ävensom, i samband med återlån enligt reglementet angående allmänna pensionsfondens förvaltning, hos denna fond upptaga däremot svarande lån. För att tillgodose tillfälligt penningbehov må sparbank jämväl begagna kredit i checkräkning hos riksbanken eller inländskt bankaktiebolag eller annorledes upptaga lån.

26 §.

Sparbank må ej utfärda tryckta eller graverade, till innehavaren eller till viss man eller order ställda förbindelser eller ikläda sig ansvarighet för sådana förbindelser.

Vad sålunda stadgats skall dock ej gälla av sparbanken utställda räntebärande förlagsbevis lydande å minst etthundra kronor.

Sparmärken för användning vid inlåning inom skolsparrörelsen må av sparbank utfärdas allenast där anordningar vidtagits för kontroll över utelöpande märken.

27 §.

Sparbank äger mottaga inlåning med

dels ett belopp motsvarande summan av

a) sparbankens inneliggande kassa;

b) vad för sparbankens räkning innestår hos Sveriges riksbank, riksgäldskontoret eller postsparbanken eller å postgiro eller hos inländskt bankaktiebolag, svenska jordbrukskreditkassan eller centralkassa för jordbrukskredit;

c) sparbanken tillhöriga, å inländsk penninginrättning dragna checkar;

d) marknadsvärdet, dock högst nominella värdet, å sparbanken tillhöriga av svenska staten utfärdade skattkammarväxlar, å sådana sparbanken tillhöriga obligationer, vilka utfärdats av staten, Sveriges allmänna hypoteksbank eller konungariket Sveriges stadshypotekskassa samt å andra sparbanken tillhöriga inhemska obligationer, vilka äro av fullgod beskaffenhet;

e) fordringar på grund av lån, för vilkas fulla gäldande staten, kommun eller därmed jämförlig samfällighet är ansvarig; samt

f) fordringar, för vilka säkerheten utgöres av

fullgoda inhemska obligationer, beräknade till marknadsvärdet, dock högst nominella värdet;

inteckning i jordbruks-, bostads- eller affärsfastighet inom sextio procent av senast fastställda taxeringsvärdet; eller

inteckning i tomträtt till bebyggd fastighet, såvida den eller de byggnader, som finnas uppförda därå, äro avsedda väsentligen för bostadsändamål, inom sextio procent av senast fastställda taxeringsvärdet å byggnaderna;

dels ock därutöver ett belopp av högst tolv och en halv gånger sparbankens fonder.

I intet fall må dock inlåningen med avdrag av ett belopp, motsvarande de medel som upptagits under a)—c) i första stycket ävensom, i den mån återstående löptid utgör högst ett år, skattkammarväxlar samt statens, Sveriges allmänna hypoteksbanks och konungariket Sveriges stadshypotekskassas obligationer, överstiga femtio gånger sparbankens fonder.

Sparbank äger utan hinder av bestämmelserna i första stycket upplåna medel mot förlagsbevis. Sålunda upplånat kapital må vid tillämpning av nämnda bestämmelser intill ett belopp motsvarande sparbankens reservfond likställas med sparbankens fonder. I fråga om kapital, som kan av långivaren återkrävas inom fem år, skall dock iakttagas att med sparbankens fonder må likställas högst så stor del av det varje år förfallande beloppet som svarar mot en tiondel av sparbankens reservfond.

Sparbank, som på grund av avtal enligt 79 § skall uppbära blivande överskott vid annan sparbanks likvidation, må vid bestämmande av inlåningens omfattning under tiden för likvidationen intill belopp och på villkor som tillsynsmyndigheten fastställer taga överskottet i beräkning.

28 §.

Sparbanks utlåningsrörelse skall företrädesvis avse sparbankens verksamhetsområde.

Lån må ej utlämnas mot annat fordringsbevis än skuldebrev. Utan hinder av vad sålunda stadgas må dock beviljas kredit i checkräkning.

Lån utan särskild säkerhet må beviljas till belopp i varje särskilt fall av högst femtusen kronor eller det högre belopp, dock högst femtontusen kronor, som må vara bestämt i reglementet. Lån som här avses må beviljas till ett sammanlagt belopp motsvarande högst en femtedel av sparbankens fonder. Utan hinder av vad nu sagts må lån utan särskild säkerhet beviljas dels annan sparbank eller kommun eller därmed jämförlig samfällighet, dels samfällighet som avses i lagen den 16 december 1966 (nr 700) om vissa gemensamhetsanläggningar, om lånet ej överstiger belopp för vilket förmånsrätt åtnjutes på grund av lagen den 16 december 1966 (nr 701) om förmånsrätt för fordringar enligt nämnda lag och förmånsrätten får göras gällande på sparbankens föranstaltande.

I övrigt äger sparbank utlämna lån allenast mot fullgod säkerhet av pant eller borgen. Mot inteckning i fartyg må lån ej utlämnas, sparbank dock obetaget att mottaga sådan säkerhet tillika med annan i och för sig fullgod säkerhet, som nyss nämnts. Lån mot pant av aktier eller förlagsbevis må utlämnas högst till sammanlagt belopp motsvarande hälften av sparbankens fonder, dock att sparbank icke må som pant mottaga aktie i bolag, vars verksamhet huvudsakligen består i att förvalta eller driva handel med aktier eller som idkar emissionsrörelse, eller förlagsbevis, som sådant bolag eller sparbanken själv utställt. Ej heller må sparbank som pant godtaga bevis om tillskott till garantifond eller grundfond i sparbanken.

Vad i fjärde stycket är stadgat skall ej gälla lån, för vars fulla gäldande staten är ansvarig.

29 §.

Ställes lån icke att betalas inom ett år, skall sparbanken förbehålla sig rätt att uppsäga lånet till återbetalning senast inom sagda tid.

Utan förbehåll enligt första stycket må sparbank

1. bevilja återlån enligt reglementet angående allmänna pensionsfondens förvaltning med längre löptid än ett år;

2. utlämna andra lån mot skuldebrev med längre löptid än ett år till sammanlagt belopp motsvarande högst tjugufem procent av summan av sparbankens fonder och dess inlåning efter avdrag för lån som upptagits hos allmänna pensionsfonden i samband med återlån.

Förfallotiden för lån skall bestämmas så, att den är förenlig med villkoren för sparbankens förbindelser. Lån som avses i andra stycket 2 må icke ställas på längre återbetalningstid än tio år.

Utgöres säkerheten för lån av borgen och är lånet ställt på längre återbetalnings-

tid än ett år, skall i skuldebrevet utfästas årlig avbetalning i förhållande till den tid för vilken lånet beviljas. Sådant lån må, i annat fall än i fråga om lån som avses i andra stycket, utlämnas endast på viss tid och ej utestå längre än femton år. Därvid må frihet från avbetalning medgivas, för studielån under högst fem år från lånets utlämnande, och för annat lån, om det är påkallat med hänsyn till lånets ändamål, under högst tre år från samma tidpunkt.

Sparbanken skall förbehålla sig rätt att uppsäga lån som avses i andra stycket till återbetalning senast inom tre månader, om säkerheten för lånet försvagas i märklig mån.

Bestämmelserna i denna paragraf äga icke tillämpning på lån, för vars fulla gäldande staten eller kommun eller därmed jämförlig samfällighet är ansvarig. Föreskriften i tredje stycket första punkten gäller dock även sådant lån.

30 §.

Lån må ej utlämnas mot skuldförbindelse, för vars uppfyllande ledamot av sparbankens styrelse, revisor eller revisorssuppleant i sparbanken eller där anställd tjänsteman svarar i egenskap av huvudgäldenär eller löftesman, utan så är att till säkerhet för lånets fulla belopp ställes pant av fullgoda inhemska obligationer eller sådana inteckningar, som omförmälas i 27 § första stycket.

Utan hinder av vad i första stycket stadgas må dock utlämnas lån, för vars fulla gäldande staten eller kommun eller därmed jämförlig samfällighet är ansvarig.

31 §.

Sparbank är skyldig att i kassareserv redovisa ett belopp, som tillsammans med sparbankens kassa motsvarar minst summan av *dels* tjugufem procent av de förbindelser, som det åligger sparbanken att fullgöra vid anfordran eller efter uppsägning inom kortare tid än en månad, *dels* åtta procent av sparbankens övriga inlåning.

Kassareserv skall utgöras av:

a) vad för sparbankens räkning innestår å postgiro eller sådana tillgodohavanden hos riksbanken, riksgäldskontoret, postsparbanken eller inländskt bankaktiebolag, vilkas återstående löptid ej överstiger ett år eller vilka kunna uppsägas till betalning inom högst ett år;

b) sparbanken tillhöriga, å inländsk penninginrättning dragna checkar;

c) statens skattkammarväxlar;

d) fullgoda inhemska obligationer, vilka kunna med lätthet förvandlas i penningar; eller

e) till belopp av högst etthundratusen kronor, inteckningar inom sextio procent av senast fastställda taxeringsvärdet uti jordbruksfastighet eller uti sådan bostads- eller affärsfastighet, som är belägen inom område, för vilket stadsplan eller byggnadsplan fastställts, såframt inteckningarna av sparbanken innehavas såsom säkerhet för lån, vilka förfalla eller kunna av sparbanken uppsägas till betalning inom högst sex månader.

Obligationer, som ingå i kassareserven, må beräknas högst till marknadsvärdet. Har tillgång av uppräknat slag pantsatts av sparbanken, må den icke tagas i beräkning; dock att, där tillgången utgör säkerhet för avtalad kredit, som ej till fullo

begagnats av sparbanken, den må beräknas till det belopp, som sparbanken enligt avtalet är berättigad att ytterligare utbekomma.

Efter prövning i varje särskilt fall må tillsynsmyndigheten medgiva, att jämväl andra tillgångar än de som uppräknats här ovan må betraktas såsom kassareservmedel.

Nedgår kassareserv under vad i första stycket sägs, skall den så snart kan ske åter uppbringas till föreskrivet belopp.

32 §.

Sparbank må ej förvärva fast egendom eller tomträtt, såframt ej med fånget åsyftas att bereda sparbanken lokaler för dess inrymmande. För samma ändamål må jämväl förvärvas bostadsrätt till lägenhet, aktie i bolag, som uteslutande har till syfte att förvalta för omförmälda användning förvärvad fast egendom eller tomträtt, eller förlagsbevis, utfärdat av sådant bolag. Bostadsrätt till lägenhet må även förvärvas för att bereda bostad åt befattningshavare hos sparbanken. Vill sparbank förvärva fast egendom, tomträtt eller aktie som nyss sagts eller förbättra byggnad, vari sparbankens lokaler äro eller avses bliva inrymda, för belopp, vilket sammanlagt med det belopp, vartill sparbanken förut tillhörig fast egendom, tomträtt eller aktie av ifrågavarande art bör uppskattas, överstiger hälften av fonderna, skall frågan härom hänskjutas till huvudmännens prövning. Åtgärden må ej vidtagas, där ej minst två tredjedelar av de i frågans avgörande deltagande huvudmännen uttalat sig för densamma samt beslutet tillika vunnit tillsynsmyndighetens stadfästelse.

Vid tillämpning av första stycket fjärde punkten skall uppskattningen av egendom, som där sägs, ske enligt stadgandena i 48 §, dock att värdet av aktie skall beräknas till belopp motsvarande den andel av bokförda värdet å bolagets egendom, vilken belöper å aktien.

Av lös egendom må sparbank i övrigt ej förvärva annat än in- och utländskt mynt, å in- eller utländsk penninginrättning dragna checkar, obligationer, av rörelsen betingade fordringar samt sådana inventarier, som anskaffas för rörelsen eller till fastighet, som sparbanken äger, eller till lokaler, som sparbanken i övrigt innehar. Dock må sparbank använda ett belopp, motsvarande högst en tiondel av sparbankens fonder,

till förvärv av andel i sådan ekonomisk förening eller aktie i sådant aktiebolag, som med Konungens godkännande skall vara verksamt såsom en sammanslutning av svenska sparbanker för tillgodoseende av gemensamma intressen, eller av förlagsbevis, som utgives av föreningen eller aktiebolaget,

eller såsom tillskott i övrigt till föreningen eller aktiebolaget.

Tillsynsmyndigheten må medgiva tillskott utöver vad i föregående stycke sägs till förening eller aktiebolag som där avses, i den mån det sålunda tillskjutna kapitalet icke kan, hos föreningen eller bolaget eller annorstädes, grunda in- eller upplåningsrätt.

33 §.

Utan hinder av vad i 32 § stadgas må sparbank till skyddande av fordran å offentlig auktion eller fondbörs inköpa egendom, som är för fordringen utmätt

eller pantsatt, så ock såsom betalning för fordran övertaga för fordringen pantsatt eller annan egendom, där uppenbart är att sparbanken eljest skulle lida avsevärd förlust, dock icke i någotdera fallet bevis om tillskott till garantifond eller grundfond i sparbanken, därest ej de i 16 och 18 §§ angivna förutsättningarna för återbetalning av fond föreligga.

Egendom, som sparbank förvärvat med stöd av bestämmelserna i denna paragraf, skall åter avyttras, så snart lämpligen kan ske och senast då avyttring kan äga rum utan förlust för sparbanken.

34 §.

Sparbanks filial skall vara belägen inom sparbankens verksamhetsområde.

Filial, som må bevilja eller utbetala lån eller ombesörja avräkningsbokföring eller hålles öppen mer än nio timmar i veckan, är avdelningskontor. Annan filial är sparställe. För inrättande av avdelningskontor i kommun, där sparbanken icke förut driver verksamhet vid huvudkontor eller avdelningskontor, fordras tillstånd av tillsynsmyndigheten. Sådant tillstånd må lämnas endast om sparbanksverksamheten i kommunen finnes kunna vara till nytta för det allmänna.

35 §.

Inom kommun, där sparbank icke är berättigad att utöva verksamhet vid huvudkontor eller avdelningskontor, må sparbanken icke idka in- eller utlåning genom ombud.

Vad sålunda stadgats skall dock icke utgöra hinder för sparbank att såsom ombud anlita annan sparbank eller bankaktiebolag. Ej heller skall stadgandet utgöra hinder för inlåning, som bedrives inom skolsparrörelsen och sparklubbsrörelsen.

48 §.

Jämte vad i bokföringslagen är stadgat skall i fråga om sparbanks balansräkning gälla:

1. Obligation må upptagas högst till gällande marknadsvärde; dock må räntebärande obligation, som avses i 27 §, i stället upptagas till nedan angivet värde, nämligen,

beträffande obligation, — — — nämnda medelränta.

2. Fordran på — — — första stycket.

5. Obligation eller fordran, som avses under 2, må i balansräkningen för det år, varunder tillgången förvärvats, ej upptagas till högre värde än som motsvarar kostnaden för obligationens förvärvande eller fordringens belopp och därefter ej till högre värde än det, vartill tillgången varit uppförd i närmast föregående balansräkning.

Utan hinder av vad nu sagts må i båda fallen uppskrivning av sådan tillgångs bokförda värde ske i nedan nämnd omfattning i syfte att täcka förlust å sparbankens rörelse eller motsvarande nedskrivning av annan tillgångs bokförda värde:

obligation må uppskrivas högst till gällande marknadsvärde, i sistnämnda syfte dock ej till högre belopp än det, varå obligationen lyder;

fordran må uppskrivas högst till fordringens värde, beräknat enligt den under 2 sist angivna grunden, dock högst till fordringens belopp.

6. Beträffande andra — — — kunnat utbetalas.
Vad i — — — eller bilaga.

81 §.

Om sparbanks — — — med straff.
Där sparbank — — — sådan talan.
Tillsynsmyndigheten skall — — — utfärda instruktion.
Tillsynsmyndigheten äger — — — denna lag.
Då tillsynsmyndigheten i anledning av att rubbning uppstått i det förhållande, som enligt 27 § skall förefinnas mellan sparbanks fonder och dess inlåning, förelägger sparbankens styrelse att vidtaga rättelse, må, där ej särskilda omständigheter föranleda annat, den tid, inom vilken föreläggandet skall vara fullgjort, icke sättas längre än två månader, och må i intet fall sagda tid bestämmas till mer än ett år.
Har sparbanks — — — i likvidation.

83 §.

Sparbanks styrelse — — — av myndigheten.
att, då anledning yppas till antagande, att sparbank gjort sådana förluster att det i 27 § stadgade förhållandet mellan sparbanks fonder och dess inlåning rubbats, ofördröjligen upprätta särskild balansräkning enligt 48 § för utvisande av sparbankens ställning samt att, därest balansräkningen bekräftar antagandet i fråga, ofördröjligen avsända meddelande härom till tillsynsmyndigheten; samt
att dels — — — och ställning.

96 §.

Med dagsböter — — — nämnda lagrum;
4. den, som bryter mot vad som är stadgat i 2, 34 eller 35 §.

Lag 25 maj 1956 om jordbrukskasserörelsen

1 §.

Jordbrukskasserörelsens huvudsakliga ändamål är att tillgodose jordbrukets kreditbehov samt att främja sparverksamhet.
I jordbrukskasserörelsen ingå dels jordbrukets kreditkassor, vilka utgöras av jordbrukskassor och centralkassor för jordbrukskredit, dels en riksoganisation.
Kreditkassorna och riksorganisationen skola registreras såsom ekonomiska föreningar. Vad om sådana föreningar är i lag stadgat skall äga motsvarande tillämpning i fråga om kreditkassorna och riksorganisationen, såvitt ej annat följer av vad nedan förordnas.

12 §.

Till medlem i jordbrukskassa må antagas

den som äger eller brukar jordbruksfastighet inom kassans verksamhetsområde,

den som äger eller brukar inom kassans verksamhetsområde belägen annan fastighet än jordbruksfastighet, om han själv idkar jordbruk eller därtill hörande binäring eller fiske eller ock med arbete eller tjänster biträder utövare av sådan näring i dennes verksamhet,

bolag, förening eller annan sammanslutning, som har till huvudsaklig uppgift att ekonomiskt eller på annat sätt främja jordbruket, binäring därtill eller fisket eller intressen som äro gemensamma för utövare av sådana näringar *(jordbruksorganisation)*, samt

kommun vars förvaltningscentrum är beläget inom kassans verksamhetsområde.

Annan än i första stycket sägs må antagas till medlem i jordbrukskassa om vid särskild prövning hinder däremot funnits ej föreligga med hänsyn till jordbrukskassans uppgifter och ändamål.

Riksorganisationen äger meddela närmare föreskrifter om villkoren för beviljande av medlemskap i jordbrukskassa och äger förbehålla sig eller centralkassa sådan särskild prövning som sägs i andra stycket.

14 §.

Jordbrukskassa må bereda kredit allenast åt sina medlemmar.

Jordbrukskassans sammanlagda utlåning till jordbruksorganisationer må ej överstiga en tiondel av kassans hela utlåning. Samma lag vare i fråga om den sammanlagda utlåningen till kommuner.

22 §.

Till medlem i centralkassa må allenast antagas

jordbrukskassa vars styrelse har sitt säte inom centralkassans verksamhetsområde, samt

jordbruksorganisation som sägs i 12 §.

Riksorganisationen äger meddela närmare föreskrifter om villkoren för beviljande av medlemskap i centralkassa.

24 §.

Centralkassa må bereda kredit allenast åt sina medlemmar samt åt jordbruksorganisation eller kommun som är medlem i ansluten jordbrukskassa.

Kreditgivningen till jordbrukskassor skall företrädesvis ske mot säkerhet av jordbrukskassornas fordringsbevis med tillhörande säkerheter.

Centralkassans sammanlagda utlåning till jordbruksorganisationer må ej överstiga en tiondel av kassans hela utlåning. I fall som sägs i 23 § äger dock Konungen på begäran bestämma att centralkassas sammanlagda utlåning till jordbruksorganisationer må uppgå till viss kvotdel, överstigande en tiondel men ej en sjättedel av hela utlåningen.

Vad i tredje stycket stadgas skall gälla jämväl i fråga om den sammanlagda utlåningen till kommuner.

30 §.

Jordbrukskassa må utlåna penningar samt anskaffa medel för utlåningen i den ordning denna lag föreskriver ävensom idka verksamhet som står i samband med utlåningen och medelsanskaffningen.

Centralkassa må

in- och utlåna penningar samt idka verksamhet som därmed står i samband,

ingå garantiförbindelser med iakttagande i tillämpliga delar av de regler för beredande av kredit som meddelas i denna lag, samt

förmedla inhemska obligations- och kommunlån.

Ej må kassa idka annan bankmässig verksamhet än sådan som enligt vad ovan stadgas är medgiven, med mindre Konungen eller myndighet som Konungen förordnar efter ansökan meddelat tillstånd därtill. Tillstånd må ej meddelas jordbrukskassa att för egen räkning driva inlåning från allmänheten. I fråga om tillstånd att mottaga värdehandlingar till förvaring och förvaltning skall gälla, att tillstånd ej må meddelas med mindre sådan verksamhet prövas, med hänsyn till kassans organisation och förvaringsanordningar samt fonder, kunna med trygghet anförtros åt kassan. Tillstånd må återkallas, då förutsättningarna för tillståndets meddelande finnas icke vidare föreligga.

31 §.

Insättas penningar hos centralkassa för att där innestå viss tid, mot eller utan ränta, skall bevis, som kassan därom utfärdar, ställas till viss man och innehålla, att överlåtelse må ske endast till viss man samt att överlåtelsen bör till nye ägarens säkerhet anmälas hos kassan.

En och samma insättares tillgodohavande på sparkasseräkning eller därmed likartad räkning må icke annorledes än genom upplupen räntas läggande till kapitalet ökas utöver femtiotusen kronor. Då, efter vad i 32 § stadgas, för samma person utfärdats flera motböcker, skall dock vad nyss är sagt gälla i fråga om tillgodohavandet enligt varje särskild motbok.

Centralkassa må icke ikläda sig skyldighet att annorledes än viss tid, minst en vecka, efter uppsägning återbetala på sparkasseräkning insatta medel; kassan dock obetaget att, då sådant prövas kunna ske utan olägenhet, medgiva utbetalning utan avvaktan på uppsägningstidens utgång. Insättning på sparkasseräkning antecknas i motbok som utlämnas till räkningshavaren. Då medel på sådan räkning lyftas, skall anteckning därom göras i motboken. Ej må kassan träffa förbehåll som skulle medföra att betalning till annan än rätt innehavare av motboken kunde åberopas av kassan.

I fråga om efterlysning och dödande av förkommen motbok gäller vad därom är stadgat beträffande motbok med bank.

32 §.

Omyndig må utan särskild tillåtelse av förmyndaren förfoga över medel, som den omyndige, efter det han fyllt sexton år, själv insatt hos centralkassa. Sådana medel må ej av kassan utbetalas till förmyndaren utan den omyndiges samtycke. Har förmyndaren erhållit överförmyndarens tillstånd att omhändertaga medlen

och därom hos kassan företett bevis, äger den omyndige ej längre förfoga över medlen. I fall varom nu är sagt skall anteckning, att den omyndige ej äger förfoga över innestående medel, verkställas på bevis eller i motbok, som av kassan utlämnats, när beviset eller motboken företes hos kassan.

I fråga om medel, som stå under förvaltning av förmyndare eller god man efter vad i föräldrabalken är stadgat, må, utom såvitt angår ränta som innestått kortare tid än ett år, uttag utan överförmyndarens tillstånd göras allenast såframt förbehåll därom skett enligt 15 kap. 9 § andra stycket nämnda balk. Överförmyndaren äger när som helst förordna, att förbehållet ej skall gälla. Har sådant förordnande meddelats, skall anteckning därom verkställas på bevis, som utfärdats om insättningen, eller i motbok som utlämnats av kassan. Överförmyndare, förmyndare och god man äga på begäran erhålla bevis angående beloppet av de medel, som insättas eller innestå, så ock, om meddelat tillstånd icke blivit använt, intyg därom.

Utan hinder därav, att motbok rörande insättning på sparkasseräkning eller därmed likartad räkning förut utfärdats, må ny motbok utfärdas för den, till vilkens förmån medel insättas med förbehåll som i andra stycket avses, så ock för omyndig, som fyllt sexton år, för vilken utfärdats motbok på medel, varöver den omyndige ej äger själv förfoga. Innestå medel, som förvaltas av förmyndare eller god man, på motbok med sådant förbehåll, må annan motbok utfärdas för insättning av medel utan förbehåll.

33 §.

Kreditkassa må ej utfärda tryckta eller graverade, till innehavaren eller till viss man eller order ställda förbindelser eller ikläda sig ansvarighet för sådana förbindelser.

Vad sålunda stadgats skall dock ej gälla av centralkassa utställda räntebärande förlagsbevis som lyda på minst etthundra kronor.

34 §.

Centralkassa äger mottaga inlåning med

dels ett belopp motsvarande summan av

a) hos centralkassan och de anslutna jordbrukskassorna inneliggande kontanta medel;

b) vad för centralkassans räkning innestår hos Sveriges riksbank, riksgäldskontoret eller postsparbanken eller på postgiro eller hos inländskt bankaktiebolag, sparbank eller annan centralkassa;

c) centralkassan och de anslutna jordbrukskassorna tillhöriga, på inländsk penninginrättning dragna checkar samt av inländsk bank eller av sparbank eller av annan centralkassa utställda egna växlar, betalbara vid anfordran;

d) marknadsvärdet, dock högst nominella värdet, på centralkassan tillhöriga av svenska staten utfärdade skattkammarväxlar, på sådana centralkassan tillhöriga obligationer, vilka utfärdats av svenska staten, Sveriges allmänna hypoteksbank eller konungariket Sveriges stadshypotekskassa samt på andra centralkassan tillhöriga inhemska obligationer, vilka äro av fullgod beskaffenhet;

e) fordringar på grund av lån, för vilkas fulla gäldande staten, kommun eller därmed jämförlig samfällighet är ansvarig; samt

f) fordringar, för vilka säkerheten utgöres av

fullgoda inhemska obligationer, beräknade till marknadsvärdet dock högst nominella värdet,

inteckning i jordbruks-, bostads- eller affärsfastighet inom sextio procent av senast fastställda taxeringsvärdet, eller

inteckning i tomträtt till bebyggd fastighet, såvida den eller de byggnader, som finnas uppförda därpå, äro avsedda väsentligen för bostadsändamål, inom sextio procent av senast fastställda taxeringsvärdet på byggnaderna;

dels ock därutöver ett belopp av högst tolv och en halv gånger centralkassans och de anslutna jordbrukskassornas eget kapital.

I intet fall må dock inlåningen med avdrag av ett belopp, motsvarande de medel som upptagits under a)—c) i första stycket ävensom, i den mån återstående löptid utgör högst ett år, skattkammarväxlar samt statens, Sveriges allmänna hypoteksbanks och konungariket Sveriges stadshypotekskassas obligationer, överstiga femtio gånger centralkassans och de anslutna jordbrukskassornas eget kapital.

Såsom inlåning anses *dels* centralkassas samtliga skuldförbindelser utom vad som må vara outtaget av krediter i räkning, som kassan beviljat, *dels* beloppet av de garantiförbindelser, som centralkassan iklätt sig, i den mån dessa förpliktelser icke täckas av hos kassan insatta, till kassan pantförskrivna medel, *dels ock* anslutna jordbrukskassors förbindelser till annan än centralkassan.

Centralkassa äger utan hinder av bestämmelserna i första stycket upplåna medel mot förlagsbevis. Sålunda upplånat kapital må vid tillämpning av nämnda bestämmelser intill ett belopp motsvarande centralkassans och de anslutna jordbrukskassornas eget kapital likställas med detta kapital. I fråga om kapital, som kan av långivaren återkrävas inom fem år, skall dock iakttagas att med centralkassans och de anslutna jordbrukskassornas eget kapital må likställas högst så stor del av det varje år förfallande beloppet som svarar mot en tiondel av detta kapital.

35 §.

Centralkassa är skyldig att hålla en med hänsyn till rörelsens art och omfattning tillräcklig kassareserv, bestående av tillgångar som kunna med lätthet förvandlas i penningar.

Kassareserven skall jämte inneliggande kontanta medel minst uppgå till belopp lika med summan av

a) tjugufem procent av de förbindelser, som det åligger kassan att fullgöra vid anfordran eller efter uppsägning inom kortare tid än en månad, garantiförbindelser och inlåning på sparkasseräkning undantagna;

b) fyra procent av sådana kassans förbindelser, som ej skola motsvaras av kassareserv enligt a), garantiförbindelser samt förlagsbevis eller därmed jämförliga förbindelser undantagna.

Nedgår kassareserv under vad nu är sagt, skall den, så snart det kan ske, åter uppbringas till föreskrivet belopp.

Pantsatt sådan tillgång, som i första stycket sägs, må icke inräknas i kassareserven; dock att, där tillgången utgör säkerhet för avtalad kredit, som ej av centralkassan till fullo begagnats, den må beräknas till det belopp, som centralkassan enligt avtalet är berättigad vid anfordran ytterligare utbekomma.

36 §.

Kredit från kreditkassa skall lämnas mot revers eller i räkning eller genom växeldiskontering. Om jordbrukskassa beviljar kredit i räkning, skall räkningen genom jordbrukskassans förmedling öppnas i vederbörande centralkassa.

Ställes lån icke att betalas inom ett år, skall kreditkassan förbehålla sig rätt att uppsäga lånet till återbetalning senast inom sagda tid.

Utan förbehåll enligt andra stycket må

1. centralkassa bevilja återlån enligt reglementet angående allmänna pensionsfondens förvaltning med längre löptid än ett år;

2. kreditkassa utlämna andra lån mot skuldebrev med längre löptid än ett år till sammanlagt belopp, vilket jämte det sammanlagda beloppet av här avsedd utlåning från övriga kreditkassor inom vederbörande centralkassas verksamhetsområde motsvarar högst tjugufem procent av summan av centralkassans och de anslutna jordbrukskassornas eget kapital samt centralkassans inlåning efter avdrag för lån som upptagits hos allmänna pensionsfonden i samband med återlån.

Förfallotiden för lån skall bestämmas så, att den är förenlig med villkoren för kreditkassans förbindelser. Lån som avses i tredje stycket 2 må icke ställas på längre återbetalningstid än tio år. Utgöres säkerheten för sådant lån av borgen, skall i skuldebrevet utfästas årlig avbetalning i förhållande till den tid för vilken lånet beviljas.

Centralkassa skall enligt 17 § tredje stycket meddela de särskilda anvisningar som fordras för tillämpningen av bestämmelserna i tredje stycket 2 och fjärde stycket första punkten.

Kreditkassa skall förbehålla sig rätt att uppsäga lån som avses i tredje stycket senast inom tre månader, om säkerheten för lånet försvagas i märklig mån.

Bestämmelserna i denna paragraf äga icke tillämpning på lån, för vars fulla gäldande staten eller kommun eller därmed jämförlig samfällighet är ansvarig. Föreskrifterna i första stycket och fjärde stycket första punkten gälla dock även sådant lån.

37 §.

Kreditkassa må icke bevilja kredit, utan att säkerhet som av kassan prövas betryggande ställes antingen i fast eller lös egendom eller ock i fordringsrätt jämväl mot annan än den, åt vilken krediten beviljas.

Lån mot pant av aktier eller förlagsbevis må utlämnas av centralkassa eller av jordbrukskassa efter centralkassans medgivande högst till sammanlagt belopp motsvarande hälften av den långivande kassans eget kapital; dock att kassa icke må såsom pant mottaga aktie i bolag, vars verksamhet huvudsakligen består i att förvalta eller driva handel med aktier eller som idkar emissionsrörelse eller har till uppgift att tillgodose för kreditkassor gemensamma intressen, eller förlagsbevis, som sådant bolag eller centralkassa utställt. Ej heller må kreditkassa såsom pant godtaga bevis om andel eller tillskott till kreditkassan själv eller annan jordbrukets kreditkassa.

Utan hinder av vad i första stycket stadgas må kommun eller annan därmed jämförlig samfällighet ävensom allmän kassa eller inrättning, vars reglemente blivit fastställt av Konungen, så ock bankaktiebolag eller sparbank kunna erhålla kredit

utan särskild säkerhet. Även samfällighet som avses i lagen den 16 december 1966 (nr 700) om vissa gemensamhetsanläggningar må utan särskild säkerhet kunna erhålla kredit till belopp, för vilket förmånsrätt åtnjutes på grund av lagen den 16 december 1966 (nr 701) om förmånsrätt för fordringar enligt nämnda lag, om förmånsrätten får göras gällande på kreditkassans föranstaltande. Vad i första stycket stadgas skall ej heller avse lån, för vars fulla gäldande staten eller kommun eller därmed jämförlig samfällighet är ansvarig.

38 §.

Kreditkassa skall tillse, att icke åt samma kredittagare eller åt kredittagare som äro förbundna med varandra i väsentlig ekonomisk intressegemenskap beviljas kredit i sådan omfattning att därav kan uppkomma fara för kassans säkerhet. Med kredit skall härvid jämställas borgen och annan garantiförpliktelse till kassan ävensom av kassan ingången garantiförpliktelse för kredittagaren.

39 §.

Jordbrukskassa må ej, med mindre centralkassan därtill lämnat medgivande, utlämna lån mot skuldförbindelse, för vars uppfyllande ledamot av jordbrukskassans styrelse, revisor i jordbrukskassan eller suppleant för styrelseledamot eller revisor eller ock befattningshavare i kassan svarar i egenskap av huvudgäldenär eller löftesman.

40 §.

Kreditkassa må ej förvärva fast egendom eller tomträtt, såframt ej med fånget åsyftas att bereda kassan eller ansluten kassa lokaler för dess inrymmande. För samma ändamål må jämväl förvärvas bostadsrätt till lägenhet, aktie i bolag, som uteslutande har till syfte att förvalta för omförmälda användning förvärvad fast egendom eller tomträtt och vars aktiekapital uppgår till minst en tredjedel av egendomens bokförda värde, eller förlagsbevis, utfärdat av sådant bolag. Bostadsrätt till lägenhet må även förvärvas för att bereda bostad åt befattningshavare hos kassan eller ansluten kassa. Vill kreditkassa göra förvärv som här sägs skall frågan härom upptagas på stämma. Åtgärden må ej vidtagas, om ej minst två tredjedelar av samtliga röstande uttalat sig för densamma samt beslutet tillika godkänts av riksorganisationen.

Av lös egendom må kreditkassa i övrigt ej förvärva annat än penningar, obligationer, skattkammarväxlar, av rörelsen betingade fordringar samt sådana inventarier, som anskaffas för rörelsen eller till fastighet eller lokal, som kassan innehar. Dock må centralkassa använda ett belopp motsvarande högst en tiondel av kassans och de anslutna jordbrukskassornas eget kapital

till förvärv av andel i sådan ekonomisk förening eller aktie i sådant bolag, som tillgodoser för kreditkassor gemensamma intressen, eller av förlagsbevis, som utgives av föreningen eller aktiebolaget,

eller såsom tillskott i övrigt till föreningen eller aktiebolaget.

Tillsynsmyndigheten må medgiva tillskott utöver vad i föregående stycke sägs till förening eller aktiebolag som där avses, i den mån det sålunda tillskjutna kapitalet icke kan, hos föreningen eller bolaget eller annorstädes, grunda in- eller upplåningsrätt.

41 §.

Utan hinder av vad i 40 § stadgas må kreditkassa, för att skydda fordran, på offentlig auktion eller fondbörs inköpa egendom som är för fordringen utmätt eller pantsatt, så ock såsom betalning för fordran övertaga för fordringen pantsatt eller annan egendom, därest det är uppenbart att kassan eljest skulle lida avsevärd förlust, dock icke i någotdera fallet bevis om andel i eller tillskott till kreditkassan själv eller annan jordbrukets kreditkassa.

Egendom, som kassan förvärvat med stöd av bestämmelserna i denna paragraf, skall åter avyttras, så snart lämpligen kan ske och senast då avyttring kan äga rum utan förlust för kassan.

Förvärv enligt denna paragraf skall ofördröjligen anmälas hos tillsynsmyndigheten.

42 §.

Jordbrukskassa må ej utöva verksamhet vid avdelningskontor eller filial av annat slag utan medgivande av riksorganisationen.

Centralkassa äger icke utan tillstånd av Konungen eller myndighet Konungen förordnar öppna avdelningskontor inom annan kommun än där huvudkontoret är beläget.

KREDITERS LÖPTID

Förslag av kreditinstitututredningen

Fi-stencil nr 1964:7

Innehåll

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Finansdepartementet

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 15 augusti 1962 tillkallade chefen för finansdepartementet den 14 september 1962 verkställande direktören i Allmänna pensionsfonden Lennart Dahlström (ordförande), bankdirektören i riksbanken Arne Callans, bankinspektören Torsten Hanström, numera jourhavande styrelseledamoten i försäkringsaktiebolaget Skandia Alvar Lindencrona, postbankschefen Sven Lönnqvist, numera statsrådet Sven-Eric Nilsson, numera verkställande direktören i Svenska sparbanksföreningen Sven G. Svenson, verkställande direktören i Skandinaviska Banken Lars-Erik Thunholm, överinspektören i försäkringsinspektionen Lars Erik H:son Torén samt verkställande direktören i Sveriges jordbrukskasseförbund Halvdan Åstrand med uppdrag att verkställa utredning rörande gränsdragningen mellan olika kreditinstituts verksamhetsområden, m. m.

Genom beslut den 14 maj 1964 blev Nilsson på egen begäran entledigad från utredningsuppdraget. Samtidigt uppdrogs åt docenten Lars Lindberger att vara ledamot av utredningen.

Utredningsmännen har antagit benämningen kreditinstitututredningen.

Till utredningens sekreterare förordnades den 9 november 1962 numera t. f. byråchefen Olof Lindahl samt till biträdande sekreterare den 5 oktober 1962 numera t. f. budgetsekreteraren Åke Sanell och den 13 mars 1964 civilekonomen C. A. Zachrisson.

Enligt gällande banklag skall affärsbank med vissa undantag förbehålla sig rätt att uppsäga lån till återbetalning senast inom sex månader. Önskemål om lån med längre löptid får därför i regel avvisas. I de fall förbehåll om uppsägning icke godtages, kan därför banklagens bestämmelser om tidsfrist utgöra ett hinder för projektens genomförande. Kreditinstitututredningen har därför funnit det angeläget att pröva möjligheterna till lättnader i de nuvarande bestämmelserna om krediternas löptid. Utredningen har funnit det möjligt att fatta slutlig ståndpunkt i denna fråga inte endast i vad avser affärsbankerna utan även för de övriga typer av kreditinstitut som närmast omfattas av utredningens uppdrag, utan att härvid föregripa utredningsresultatet i övrigt.

Kreditinstitututredningen får härmed överlämna betänkande med förslag till bestämmelser om krediters löptid för affärsbanker, sparbanker, jordbrukskassor och postbanken.

Stockholm den 7 oktober 1964.

Lennart Dahlström

Arne Callans *Alvar Lindencrona* *Lars-Erik Thunholm*

Torsten Hanström *Sven Lönnqvist* *Lars Erik Torén*

Lars Lindberger *Sven G. Svenson* *Halvdan Åstrand*

/Olof Lindahl

Förslag till
Lag om ändrad lydelse av 57 § lagen den 31 mars 1955 (nr 183) om bankrörelse

Härigenom förordnas som följer.

(Gällande lydelse)	*(Föreslagen lydelse)*
	57 §.
Är lån icke ställt att betalas inom *sex månader,* skall bankaktiebolaget förbehålla sig rätt att uppsäga lånet till återbetalning senast inom sagda tid.	Är lån, *för vars fulla gäldande staten, kommun eller därmed jämförlig samfällighet ej är ansvarig,* icke ställt att betalas inom *ett år,* skall bankaktiebolaget förbehålla sig rätt att uppsäga lånet till återbetalning senast inom sagda tid.
Utan att förbehålla sig rätt som i första stycket sägs må bankbolag	Utan att förbehålla sig rätt som i första stycket sägs må bankbolag
1. *bevilja kredit i räkning på högst ett år;*	1. bevilja återlån, varom stadgas i reglementet angående allmänna pensionsfondens förvaltning, med längre löptid än *ett år;* samt
2. bevilja återlån, varom stadgas i reglementet angående allmänna pensionsfondens förvaltning, med längre löptid än *sex månader;* samt	2. utlämna andra lån med längre löptid än *ett år* till ett sammanlagt belopp *motsvarande* högst *tjugofem* procent *av summan* av bolagets eget kapital *och dess inlåning efter avdrag för lån, vilka upptagits hos allmänna pensionsfonden i samband med återlån.*
3. *i enlighet med närmare bestämmelser i bolagsordningen* utlämna andra lån *mot skuldebrev* med längre löptid än *sex månader* till ett sammanlagt belopp *av* högst *tjugo* procent av bolagets eget kapital, *dock att beträffande lån, för vilkas fulla gäldande staten är ansvarig, nämnda belopp må överskridas med sammanlagt högst fem procent av bolagets eget kapital.*	
	Bolaget skall ägna uppmärksamhet åt att lån icke utlämnas med längre löptid än som kan anses betryggande med hänsyn till de villkor på vilka bolaget förfogar över de för utlåning tillgängliga medlen.
Lån som avses i andra stycket *3* må, *där staten icke är ansvarig för lånets*	Lån som avses i andra stycket *2* må icke ställas på längre återbetal-

(Gällande lydelse)

fulla gäldande, icke ställas på längre återbetalningstid än tio år *och ej heller uppgå till högre belopp i varje särskilt fall än etthundrafemtiotusen kronor. Beträffande lån, för vars fulla gäldande staten icke är ansvarig och för vilket säkerheten utgöres av borgen av annan än kommun eller därmed jämförlig samfällighet, skall i skuldebrevet utfästas årlig avbetalning i förhållande till den tid, för vilken lånet beviljas.*

(Föreslagen lydelse)

ningstid än tio år. *Bolaget skall förbehålla sig rätt att till betalning senast inom tre månader uppsäga lån med ett års eller längre löptid, därest den för lånet ställda säkerheten i märklig mån försvagas.*

Förslag till
Lag om ändrad lydelse av 29 § lagen den 3 juni 1955 (nr 416) om sparbanker

Härigenom förordnas som följer.

29 §.

Är lån, för vars fulla gäldande staten *icke är ansvarig eller för vilket* kommun, eller därmed jämförlig samfällighet ej *svarar i egenskap av huvudgäldenär eller löftesman,* icke ställt att betalas inom *tre månader eller, där fråga är om lån, för vilket säkerheten utgöres av inteckning i fast egendom eller tomträtt, inom sex månader,* skall sparbanken förbehålla sig rätt att uppsäga lånet till återbetalning inom tid, *som nyss för varje fall sagts; och må sådan uppsägningsrätt icke i något avseende inskränkas av sparbanken. Utan förbehåll om uppsägningsrätt* må *dock återlån enligt reglementet angående allmänna pensionsfondens förvaltning beviljas med längre löptid än här angivits samt kredit i checkräkning beviljas på högst ett år.*

Utan *hinder av vad* i första stycket sägs må sparbank, *där summan av insättarnas behållning å sparbanksräkning och sparbankens fonder enligt senaste bokslut uppgår till minst fem miljoner kronor, på sätt och i den omfattning nedan stadgas mot säkerhet av intecknings*

Är lån, för vars fulla gäldande staten, kommun eller därmed jämförlig samfällighet ej *är ansvarig,* icke ställt att betalas inom *ett år,* skall sparbanken förbehålla sig rätt att uppsäga lånet till återbetalning *senast* inom *sagda* tid.

Utan *att förbehålla sig rätt som* i första stycket sägs må sparbank

1. *bevilja återlån, varom stadgas i reglementet angående allmänna pensionsfondens förvaltning, med längre löptid än ett år; samt*

2. *utlämna andra lån med längre löptid än ett år* till ett sammanlagt belopp motsvarande högst *tjugofem* procent av summan av *sparbankens eget kapital,* insättarnas behållning *samt sparbankens upplåning efter avdrag för lån, vilka upptagits hos allmänna pensionsfonden i samband med återlån.*

(Gällande lydelse)

ning i fast egendom inom verksamhetsområdet eller tomträtt till fastighet inom området utlämna lån, ställt på längre återbetalningstid än sex månader, utan att därvid förbehålla sig rätt att uppsäga lånet till återbetalning inom sagda tid.

Lån som nyss sagts må utlämnas högst till ett sammanlagt belopp motsvarande *trettio* procent av summan av insättarnas behållning *å sparbanksräkning* och *sparbankens fonder enligt senaste bokslut. Högst en femtedel av nämnda belopp må ställas att förfalla under ett och samma år. Lånen* må icke ställas på längre återbetalningstid än tio år.

Såsom säkerhet må godtagas allenast inteckning i jordbruksfastighet eller i sådan bostads- eller affärsfastighet, som är belägen inom område för vilket stadsplan eller byggnadsplan fastställts, eller inteckning i tomträtt till bebyggd fastighet inom dylikt område, såvida den eller de byggnader, som finnas uppförda å tomträttsmarken, äro avsedda väsentligen för bostadsändamål samt 4 kap. lagen om nyttjanderätt till fast egendom i dess lydelse av den 5 juni 1953 äger tillämpning å tomträtten. Inteckningen skall ligga inom sextio procent av senast fastställda taxeringsvärdet å den fasta egendomen, byggnaden eller byggnaderna och likaledes inom sextio procent av det i nästföregående stycke omförmälda uppskattningsvärdet.

Sparbank skall förbehålla sig rätt att till betalning senast inom tre månader uppsäga lån, *varom nu är fråga, därest den intecknade fasta egendomen eller tomträtten till följd av vanvård av byggnad, skogsavverkning eller av annan anledning undergår sådan värdeminskning, att* säkerheten i märklig mån försvagas *eller därest tomträtten uppsäges. Nedsättning av taxeringsvärdet å den fasta egendomen eller å byggnaden eller bygg-*

(Föreslagen lydelse)

Sparbanken skall ägna uppmärksamhet åt att lån icke utlämnas med längre löptid än som kan anses betryggande med hänsyn till de villkor på vilka sparbanken förfogar över de för utlåning tillgängliga medlen. Lån som avses i andra stycket 2. må icke ställas på längre återbetalningstid än tio år. *Sparbanken* skall förbehålla sig rätt att till betalning senast inom tre månader uppsäga lån *med ett års eller längre löptid, därest den för lånet ställda* säkerheten i märklig mån försvagas.

(Gällande lydelse)

naderna å den med tomträtt upplåtna fastigheten skall icke i och för sig utgöra grund för uppsägning. I fråga om återlån, som avses i första stycket, skall sparbank förbehålla sig rätt att, därest den för lånet ställda säkerheten i märklig mån försvagas, uppsäga lånet till betalning senast inom tre månader.

(Föreslagen lydelse)

Förslag till
Lag om ändrad lydelse av 36 § lagen den 25 maj 1956 (nr 216) om jordbrukskasserörelsen

Härigenom förordnas som följer.

36 §.

Kredit från — — — vederbörande kreditkassa.

Reverslån må beviljas på högst ett år eller, om pant av fastighetsinteckning eller obligationer blivit ställd, på viss tid, högst tre månader, efter uppsägning. Kredit i räkning må beviljas på högst ett år. Växel må diskonteras på högst sex månader. Omsättning av kredit må kunna medgivas.

Är lån, för vars fulla gäldande staten, kommun eller därmed jämförlig samfällighet ej är ansvarig, icke ställt att betalas inom ett år, skall kreditkassan förbehålla sig rätt att uppsäga lånet inom sagda tid.

Utan att förbehålla sig rätt som i andra stycket sägs må kreditkassa

1. bevilja återlån varom stadgas i reglementet angående allmänna pensionsfondens förvaltning, med längre löptid än ett år, samt

2. utlämna andra lån med längre löptid än ett år intill ett belopp, vilket tillsammans med summan av motsvarande lån från övriga kreditkassor inom samma centralkassas verksamhetsområde uppgår till högst tjugofem procent av kreditkassornas sammanlagda egna kapital och centralkassans inlåning efter avdrag för lån, vilka upptagits hos allmänna pensionsfonden i samband med återlån.

Kreditkassa skall ägna uppmärksamhet åt att lån icke utlämnas med längre löptid än som kan anses betryggande med hänsyn till de villkor på vilka kassan förfogar över de för utlåning till-

(Gällande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

gängliga medlen. Lån som avses i tredje stycket 2. må icke ställas på längre återbetalningstid än tio år. Kreditkassan skall förbehålla sig rätt att till betalning senast inom tre månader uppsäga lån med ett års eller längre löptid, därest den för lånet ställda säkerheten i märklig mån försvagas.

Förslag till
Kungörelse om ändrad lydelse av 3 § reglementet den 12 december 1958 (nr 600) angående förvaltningen av medel, som innestå i postsparbanken och på postgiro

Härigenom förordnas som följer.

3 §.

Är lån, som i 1 mom. b) 3) och 4) sägs, icke ställt att betalas inom *sex månader,* skall *generalpoststyrelsen* förbehålla sig rätt att uppsäga lånet till återbetalning senast inom sagda tid.

Utan *hinder av vad* i första stycket sägs må, *på sätt och i den omfattning nedan stadgas, mot säkerhet av inteckning i fast egendom eller tomträtt till bebyggd fastighet utlämnas lån, ställt på längre återbetalningstid än sex månader, utan att därvid förbehåll göres om rätt att uppsäga lånet till återbetalning inom sagda tid. Sådant lån* må icke ställas på längre återbetalningstid än tio år.

Innan lån, varom nu är fråga, beviljas, skall generalpoststyrelsen låta verkställa uppskattning av värdet å den fasta egendomen eller å byggnad eller byggnader, som uppförts å den med tomträtt upplåtna fastigheten.

Såsom säkerhet må godtagas allenast inteckning i jordbruksfastighet eller i sådan bostads- eller affärsfastighet, som är belägen inom område för vilket stadsplan eller byggnadsplan fastställts, eller inteckning i tomträtt till bebyggd fastighet inom dylikt område, såvida den eller de byggnader, som finnas uppförda å

Är lån, som i 1 mom. b) 3) och 4) sägs, icke ställt att betalas inom *ett år,* skall *poststyrelsen* förbehålla sig rätt att uppsäga lånet till återbetalning senast inom sagda tid.

Utan *att förbehålla sig rätt som* i första stycket sägs må *poststyrelsen*

1. bevilja återlån, varom stadgas i reglementet angående allmänna pensionsfondens förvaltning, med längre löptid än ett år, samt

2. utlämna andra lån med längre löptid än ett år till ett sammanlagt belopp motsvarande högst *tjugofem procent* av summan av *postbankens* reservfond, kontoinnehavarnas behållning *samt postbankens upplåning efter avdrag för lån, vilka upptagits hos allmänna pensionsfonden i samband med återlån.*

(Gällande lydelse)

tomträttsmarken, äro avsedda väsentligen för bostadsändamål samt 4 kap. lagen om nyttjanderätt till fast egendom i dess lydelse av den 5 juni 1953 äger tillämpning å tomträtten. Inteckningen skall ligga inom sextio procent av senast fastställda taxeringsvärdet å den fasta egendomen, byggnaden eller byggnaderna och likaledes inom sextio procent av det i nästföregående stycke omförmälda uppskattningsvärdet.

Generalpoststyrelsen skall förbehålla sig rätt att till betalning senast inom tre månader uppsäga lån, *varom nu är fråga, därest den intecknade fasta egendomen eller tomträtten till följd av vanvård av byggnad, skogsavverkning eller av annan anledning undergår sådan värdeminskning, att* säkerheten i märklig mån försvagas, *eller därest tomträtten uppsäges. Nedsättning av taxeringsvärdet å den fasta egendomen eller å byggnaden eller byggnaderna å den med tomträtt upplåtna fastigheten skall icke i och för sig utgöra grund för uppsägning.*

Sådana lån med säkerhet av inteckning eller obligation, som icke äro ställda att betalas inom sex månader eller som generalpoststyrelsen icke förbehållit sig rätt att uppsäga till återbetalning senast inom sagda tid, må av postsparbanks- och postgiromedel var för sig utlämnas högst till ett sammanlagt belopp motsvarande *en femtedel* av summan av kontoinnehavarnas behållning *och vederbörande* reservfond *enligt senaste bokslut. Högst en femtedel av nämnda belopp var för sig må ställas att förfalla under ett och samma år.*

(Föreslagen lydelse)

Poststyrelsen skall ägna uppmärksamhet åt att lån icke utlämnas med längre löptid än som kan anses betryggande med hänsyn till de villkor på vilka styrelsen förfogar över de för utlåning tillgängliga medlen. Lån som avses i andra stycket 2. må icke ställas på längre återbetalningstid än tio år. *Poststyrelsen* skall förbehålla sig rätt att till betalning senast inom tre månader uppsäga lån *med ett års eller längre löptid, därest den för lånet ställda* säkerheten i märklig mån försvagas.

Förslag till
Förordning om ändrad lydelse av 12 § förordningen den 11 juli 1924 (nr 378) angående postgirorörelse

Härigenom förordnas som följer.

(Gällande lydelse)	*(Föreslagen lydelse)*
12 §.	
De i — — — — — — — — — — —	Kungl. Maj:t bestämmas.
Av den — — — — — — — — — —	Kungl. Maj:t.
För att tillgodose tillfälligt penningbehov för *postgirorörelsen* äger *generalpoststyrelsen* begagna kredit i checkräkning hos riksbanken eller inländskt bankaktiebolag eller annorledes upptaga lån.	För att tillgodose tillfälligt penningbehov för *postbanken* äger *poststyrelsen* begagna kredit i checkräkning hos riksbanken eller inländskt bankaktiebolag eller annorledes upptaga lån. *Därjämte äger poststyrelsen, i samband med återlån enligt reglementet angående allmänna pensionsfondens förvaltning, hos fonden upptaga däremot svarande lån.*

Förslag till
Förordning om ändrad lydelse av § 10 förordningen den 21 juni 1922 (nr 277) angående postsparbanken

Härmed förordnas som följer.

10 §.	
I postsparbanken — — — — — — —	Kungl. Maj:t bestämmas.
För att tillgodose tillfälligt penningbehov för *postsparbanken* äger *generalpoststyrelsen* begagna kredit i checkräkning hos riksbanken eller inländskt bankaktiebolag eller annorledes upptaga lån.	För att tillgodose tillfälligt penningbehov för *postbanken* äger *poststyrelsen* begagna kredit i checkräkning hos riksbanken eller inländskt bankaktiebolag eller annorledes upptaga lån. *Därjämte äger poststyrelsen, i samband med återlån enligt reglementet angående allmänna pensionsfondens förvaltning, hos fonden upptaga däremot svarande lån.*

Utredningsuppdraget

I kreditinstitututredningens uppdrag, att mot bakgrund av en förutsättningslös avvägning av de olika kreditinstitutens inbördes ställning och funktion på kreditmarknaden pröva och framlägga förslag till lagändringar för kreditinstitutens rörelse, ingår även frågan om krediternas löptid. I direktiven, vars fullständiga lydelse framgår av chefens för finansdepartementet anförande till statsrådsprotokollet den 15 augusti 1962 om utredning rörande gränsdragningen mellan olika kreditinstitut m. m., uttrycks detta på följande sätt: »Vad gäller utlåningsreglerna må här i övrigt endast nämnas frågan om kreditinstitutens rätt till s. k. bunden långivning. I detta hänseende gäller för närvarande mycket restriktiva regler, särskilt för affärsbankernas del. Från bankhåll har under senaste tid hävdats, att dessa regler inte motsvarar kreditmarknadens behov och bankväsendets nuvarande betingelser. Frågan härom, ..., torde lämpligen böra prövas av utredningen.»

Gällande rätt

För *affärsbankerna* ges bestämmelser om krediternas löptid i banklagens 57 §. Enligt denna gäller som huvudregel att bankaktiebolag skall förbehålla sig rätt att uppsäga lån till återbetalning senast inom sex månader. Utan att förbehålla sig sådan rätt må dock affärsbank bevilja kredit i räkning på högst ett år, bevilja återlån varom stadgas i reglementet angående allmänna pensionsfondens förvaltning samt till ett belopp av högst 20 % av bolagets eget kapital utlämna lån med i varje särskilt fall högst 150 000 kronor på högst tio år. För dessa lån skall i de fall säkerheten utgöres av borgen i skuldebrevet utfästas årlig avbetalning. För lån med statlig eller kommunal garanti behöver dock avbetalning icke utfästas och för lån med statlig garanti gäller ej heller de nämnda maximeringarna av tid och individuellt belopp. För statsgaranterade lån får det sammanlagda beloppet dessutom överstiga det sammanlagda maximibeloppet med 5 %.

Motsvarande bestämmelser för *sparbankerna* återfinnes i sparbankslagens 29 §, enligt vilken sparbank icke må utlämna lån med längre löptid än sex månader ifråga om lån mot säkerhet av inteckning i fastighet eller tomträtt, medan för övriga lån löptiden får uppgå till högst tre månader. Från denna huvudregel är undantagna lån med statlig eller kommunal garanti. Liksom affärsbank kan också sparbank utan förbehåll om uppsägning bevilja återlån enligt reglementet angående allmänna pensionsfondens förvaltning samt kredit i checkräkning på högst ett år. Dessutom må sparbank, där summan av insättarbehållning på sparbanksräkning och sparbankens fonder enligt senaste bokslut uppgår till minst fem miljoner kronor, utlämna lån mot säkerhet av inteckning inom 60 % av taxeringsvärdet eller uppskattningsvärdet (beroende på vilket av dessa värden som är lägst) i jordbruksfastighet eller i sådan bostads- eller affärsfastighet, som är belägen inom område för vilket stadsplan eller byggnadsplan fastställts, eller i tomträtt till bebyggd fastighet väsentligen avsedd för bostadsändamål inom dylikt område. De nämnda inteckningslånen får ställas på högst tio år. Det sammanlagda beloppet utlämnade lån får motsvara högst 30 % av summan av insättarnas behållning på sparbanksräkning och sparbankens fonder enligt senaste bokslut och högst en femtedel av nämnda belopp får förfalla under ett och samma år.

För *jordbrukets kreditkassor* stadgas i 36 § lag om jordbrukskasserörelsen, att reverslån — med visst förbehåll — och kredit i räkning må beviljas på högst ett

år och att växel må kunna diskonteras på högst sex månader. Några undantag från dessa bestämmelser medges icke. Däremot anges i lagtexten, att omsättning av kredit må kunna medgivas.

Bestämmelserna för *postbanken,* som återfinnes i 3 § av Kungl. Maj:ts reglemente angående förvaltningen av medel som innestå i postbanken eller på postgiro (SFS 1958: 600), överensstämmer nära med vad som gäller för sparbankerna dock med bl. a. det undantaget, att lån mot inteckning ställda på längre tid än sex månader får uppgå till ett sammanlagt belopp av högst 20 % av insättarbehållning och reservfond medan motsvarande relation för sparbank, som nyss nämnts, är 30 %. I övrigt kan nämnas, att för postbanken i motsats till sparbank med lån med statlig eller kommunal garanti likställes lån med säkerhet av fullgoda inhemska obligationer, varvid dock sistnämnda lån skall inräknas i kvoten.

Historik

Av de refererade reglerna framgår, att för samtliga här berörda kreditinstitut som huvudregel gäller krav på kortfristighet i kreditgivningen. Från denna huvudregel medges vissa undantag för affärsbanker, sparbanker och postbanken men ej för jordbrukets kreditkassor. De medgivna undantagen är av olika art för sparbanker och postbanken å ena sidan och affärsbankerna å den andra. Undantagens olika utformning beror visserligen i allt väsentligt på olikheter i kreditinstitutens verksamhetsområden, men är också ett resultat av att bestämmelserna tillkommit i olika sammanhang.

För sparbankerna undantogs i den ursprungliga lydelsen av 1923 års sparbankslag endast kommunlån från kravet på kortfristighet. Det exceptionellt låga ränteläget vid mitten av 1930-talet innebar emellertid risker för att sparbankernas lån mot säkerhet av fastighetsinteckning skulle överflyttas till hypoteksinrättningar och försäkringsföretag, vilka kunde erbjuda långfristiga räntebundna lån. I skrivelse till Kungl. Maj:t den 22 juni 1935 hemställde Svenska sparbanksföreningen därför om en skyndsam utredning av spörsmålet om och under vilka villkor det kunde medgivas sparbank att utlämna bundna lån mot säkerhet av fastighetsinteckning.

Den utredning, som med anledning av sparbanksföreningens hemställan tillsattes — 1935 års sparbankssakkunniga — framförde i sitt slutbetänkande (SOU 1936: 26) starka principiella betänkligheter mot att sparbankerna skulle få rätt att utlämna bundna lån. Ett medgivande för sparbankerna att utlämna bundna lån skulle utnyttjat i större utsträckning enligt de sakkunniga icke kunna undgå att påverka sparbankernas likviditet, soliditet och räntabilitet. Likviditeten skulle försvagas genom att möjligheterna att disponera medel för mötande av insättarnas krav skulle minska. Soliditeten skulle kunna försämras genom att en bindning av lån skulle innebära riskmoment med hänsyn till att värdet av säkerheten för lånet kunde reduceras under bindningstiden. Ur förräntningssynpunkt skulle det kunna medföra betänkliga följder, om sparbankerna under ett lågt ränteläge i större utsträckning band sin utlåning mot räntesatser, som i en framtid kunde komma att visa sig för låga för att täcka sparbankernas inlåningsräntor.

Till de nyssnämnda skälen mot bunden utlåning kom enligt de sakkunniga även konkurrensskäl. Det var enligt de sakkunniga angeläget att undvika, att en konkurrens om de långfristiga inteckningslånen medförde olägenheter för hypoteksföreningarna och försäkringsföretagen. Å andra sidan borde, menade de sakkunniga, icke heller andra kreditin-

rättningar ha möjlighet att utnyttja ett lågt ränteläge till att undandra sparbankerna krediter i sådan utsträckning att sparbankernas verksamhet menligt påverkades. Utan att uppge sina principiella betänkligheter mot rätt för sparbankerna att utlämna bundna lån ansåg sig därför de sakkunniga kunna framlägga förslag till vissa undantagsbestämmelser till förbudet mot bindning av lån. De sakkunniga underströk därvid, att de förutsatte, att undantagsbestämmelserna endast erhöll karaktären av en skyddsåtgärd mot den skärpta konkurrensen från andra kreditinrättningar och under inga förhållanden fick verka som en uppmuntran till bindning av lån.

På grundval av de sakkunnigas förslag infördes i sparbankslagen en undantagsbestämmelse om bundna lån för fastighetsinteckning, där ramen fastställdes till 20 % av summan av insättarbehållning och egna fonder, förutsatt att summan av sparbankens egna fonder och insättarbehållning uppgick till minst fem miljoner kronor.

I samband med att sparbankerna beviljades rätt att utlämna bundna lån mot säkerhet av inteckning medgavs även postbanken motsvarande möjlighet (SFS 1937: 442).

I februari 1943 återkom sparbanksföreningen med en hemställan om att begränsningen för utlämnande av bundna inteckningslån helt skulle slopas. Statsmakterna medgav emellertid endast att ramen höjdes från 20 % till 30 % av summan av insättarbehållning och sparbankens egna fonder, varjämte kravet på att summan av insättarbehållning och egna fonder skulle uppgå till minst fem miljoner kronor bibehölls. Dessa bestämmelser infördes med endast redigeringsmässiga ändringar i nu gällande sparbankslag.

Den utökade rätten för sparbankerna att bevilja bundna inteckningslån fick inte någon motsvarighet för postbanken, där de tidigare gällande bestämmelserna intogs såväl i reglementet den 25 november 1949 som i det nu gällande reglementet den 12 december 1958 angående förvaltningen av medel som innestå i postsparbanken och på postgiro.

Före nu gällande lag fanns icke några lagstadgade bestämmelser för affärsbankerna som reglerade krediternas löptid. I bolagsordningarna stadgades dock att lån icke fick beviljas på längre tid än sex månader med mindre det var fråga om avbetalningslån. Med avbetalningslån förstods härvid lån som ej översteg visst belopp (för somliga banker högst 20 000 och för andra högst 10 000 kronor) och hade en återbetalningstid om högst tio år. Avbetalningslån utlämnades icke till sammanlagt högre belopp än som motsvarade 10 % av affärsbanks grundfond. 1949 års banklagssakkunniga konstaterade i sitt slutbetänkande (SOU 1952: 2), att kravet på kortfristighet för affärsbankernas kreditgivning var grundat på långvarig tradition, men att de kreditbehov bankerna haft att tillgodose icke alltid varit kortfristiga. Tvärtom hade i synnerhet under industriens utbyggnadsperiod ofta även anläggningskapitalet finansierats genom bankerna. Formen för detta hade varit att krediter med kort löptid förlängts genom omsättningar stundom efter en överenskommen avbetalningsplan, som banken förklarat sig avse följa under förutsättning att låneförpliktelserna punktligt fullgjordes.

Dessa till formen kortfristiga men i verkligheten långfristiga krediter hade i många fall för större företag blivit avlyftade genom att obligationslån kunnat uppläggas. För att kunna utnyttja denna låneform krävdes emellertid, framhöll banklagssakkunniga, en viss storlek hos det låntagande företaget. För mindre och medelstora företag hade möjligheter att

erhålla bunden upplåning skapats genom tillkomsten av särskilda kreditinstitut, men för småindustri och hantverk hade frågan om långfristig upplåning icke funnit någon slutgiltig lösning. De sakkunniga erinrade om att behovet av bekvämare och mera differentierade lånemöjligheter till småindustri och hantverk hade framhållits av flera utredningar. Mot denna bakgrund behandlade de sakkunniga frågan, om affärsbankerna borde få möjlighet att bevilja bundna lån.

De sakkunniga betonade, att frågan om bundna lån sammanhängde med likviditeten och framhöll, att betydande fluktuationer förekom i behållningarna på de olika inlåningsräkningarna. Trots detta fann dock de sakkunniga det obestridligt att en betydande del av inlåningen — även på avistaräkningarna — utgjorde en kärna, »body», som kvarstod hos banken kontinuerligt. Med hänsyn härtill kom de sakkunniga till den uppfattningen, att man utan våda för bankernas likviditet kunde utvidga deras rätt att bevilja bundna lån.

De undantagsbestämmelser, som på grundval av de banklagssakkunnigas förslag, intogs i nu gällande banklag syftade till att tillgodose småföretagens behov av tidsbundna krediter. Lånens individuella belopp maximerades sålunda till 150 000 kronor med en löptid av högst tio år. Med hänsyn till att inlåningen från allmänheten snabbt kunde ändra volym, anknöts ramen för dessa krediter till affärsbankernas eget kapital, eftersom detta var den av bankernas passivposter, som var minst beroende av tillfälliga fluktuationer. Ramen fastställdes härvid till 20 % av affärsbanks eget kapital. Denna kvot fick dock för stats- och kommungaranterade lån, för vilka någon individuell begränsning icke fastställdes, överskridas med högst 5 %.

I skrivelser den 13 april 1960 och den 18 oktober 1961 hemställde Svenska bankföreningen, att affärsbank skulle få rätt att utan förbehåll om uppsägning bevilja lån för längre tid än sex månader i de fall lånet var direkt knutet till visst avtal om export eller utgjorde återlån enligt reglementet om allmänna pensionsfondens förvaltning. Enligt proposition i ämnet (1962: 185), i vilken även behandlades en framställning från Svenska sparbanksföreningen av den 25 november 1960 angående rätt för sparbank att upptaga lån hos allmänna pensionsfonden, borde mera väsentliga förändringar i bestämmelserna om krediters löptid icke ske utan närmare utredning. I avvaktan på en sådan utredning borde undantag från regeln om kortfristighet inte göras i andra fall än då särskilda skäl kunde åberopas.

Ifråga om framställningen angående återlån ansåg departementschefen särskilda skäl till undantag föreligga. För dessa lån var icke de för huvudregeln om kortfristighet grundläggande likviditetssynpunkterna tillämpliga. Bank som beviljade återlån ägde nämligen rätt att i samband därmed erhålla lån hos allmänna pensionsfonden till motsvarande belopp och med motsvarande bindningstid. Bankens funktion i samband med återlån kunde, framhölls i propositionen, i viss mån jämföras med beviljandet av en garantiförpliktelse, för vilka banklagen inte innehöll någon tidsbegränsning. Avgörande i sammanhanget angavs vara att återlånen vid tillkomsten av allmänna pensionsfonden förutsattes skola kunna beviljas som amorteringslån på viss tid, högst tio år. Även med hänsyn till möjligheten av successiv omsättning av formellt kortfristiga krediter måste det för låntagarna framstå som otillfredsställande, om de ej kunde få återlånet även formellt fastställt i enlighet med vad som förutsattes i reglementet angående allmänna pensionsfondens förvaltning. Departementschefen före-

slog därför, att återlån skulle undantagas från kraven på kortfristighet för affärsbank och sparbank och att sparbank i samband med återlån skulle få rätt upptaga motsvarande lån hos allmänna pensionsfonden. Dessa ändringsförslag bifölls av riksdagen.

Beträffande bankföreningens hemställan om undantag från kravet på kortfristighet för exportkrediter framhöll departementschefen, att det aktuella behovet av formellt bundna krediter för exportändamål torde få anses tillgodosett genom tillkomsten av AB Svensk exportkredit. Departementschefen var därför icke beredd att då föreslå något särskilt undantag för exportkrediter från banklagens huvudregel om kortfristighet.

För jordbrukets kreditkassor medges, som tidigare nämnts, icke några undantag från kraven på kortfristighet i utlåningen. Frågan härom har ej heller behandlats i de betänkanden och andra förarbeten som legat till grund för lagstiftningen för jordbrukets kreditkassor.

De nuvarande bestämmelserna reglerar endast kredits löptid. Någon författningsmässig inskränkning i rätten att binda räntesatserna finnes sålunda ej. I förarbetena till gällande bestämmelser har emellertid vissa uttalanden beträffande räntebindning förekommit. För sparbank och postbanken synes närmast ha förutsatts, att de medgivna undantagen från huvudregeln om kortfristighet skulle avse lån för vilka även räntan fixerades under lånets löptid. Ifråga om affärsbank har däremot uttalats (prop. 1954: 3 s. 81):

»Till bundna lån brukar man, då lån hos affärsbank åsyftas, hänföra allenast tidsbundna lån, eftersom dessa banker med hänsyn till villkoren för sin inlåning icke kan utlämna krediter, som jämväl är räntebundna.»

Nuvarande praxis

De bundna inteckningslånens andel av sparbankernas låneportfölj växte relativt kraftigt under åren närmast efter lagändringen av år 1943. En omsvängning inträffade emellertid omkring år 1950, och andelen har därefter varit starkt nedåtgående. Utvecklingen kan illustreras med några siffror avseende Stockholms sparbank, som i dagens läge svarar för ca 2/3 av sparbankernas hela innehav av bundna inteckningslån. I Stockholms sparbank utgjorde dessa lån vid slutet av år 1943 nominellt 54 mkr eller 15,1 % av summan av inlåning och fonder. Motsvarande tal var år 1948 115 mkr och 22,3 %, år 1953 116 mkr och 15,9 %, år 1958 122 mkr och 11,5 % och vid slutet av år 1963 124 mkr eller 8,8 % av sparbankens inlåning och egna fonder. Vid sistnämnda tidpunkt redovisar, förutom Stockholms sparbank, endast 26 sparbanker bundna inteckningslån bland sina tillgångar. Det bokförda värdet av lånen var sammanlagt 38 mkr. Inte i någon av dessa sparbanker översteg lånen 5 % av summan av insättarbehållning och egna fonder, medan som nämnts ramen för krediter av detta slag utgör 30 % av bastalet. Uppenbarligen fanns i varje fall i en del sparbanker under 1940-talet ett behov av en ram av denna storlek, medan i dagens läge samma ram endast utnyttjas i ett fåtal sparbanker, och där i förhållandevis liten utsträckning.

De bundna inteckningslånen i sparbankerna per den 31 december 1963 var så gott som genomgående äldre lån. Några nya lån av detta slag synes knappast alls utlämnas. Samtliga inteckningslån ställda på längre tid än sex månader löpte med fast ränta. Beträffande stats- och kommungaranterade lån från sparbankerna, vilka icke innefattas i kvoteringen, finnes icke någon särredovisning ifråga om löptider. Räntesättningen för

dessa lån ställda på längre tid än sex månader sker härvid enligt något av följande fyra alternativ: 1) fast ränta på viss tid; 2) räntan utgår med viss procent över högsta inlåningsränta; 3) räntan utgår med viss procent över högsta inlåningsränta med begränsning uppåt eller nedåt samt 4) ränta utgår enligt den räntesats sparbanken tillämpar för lån av ifrågavarande slag.

För postbanken utgjorde det totala beloppet av inteckningslån med längre löptid än sex månader 117 mkr den sista december 1963, vilket innebär att mindre än en procentenhet av ramen på 20 % var utnyttjad. Detta belopp har endast ändrats obetydligt under senare år. Liksom för sparbankerna löpte ifrågavarande lån mot fast ränta. Beträffande postbanken må i övrigt nämnas, att icke några lån med längre fristighet än sex månader förekom med fullgoda inhemska obligationer som säkerhet.

I affärsbankerna är de faktiska förhållandena beträffande krediternas löptid mycket varierande. Praktiskt taget all långivning sker under hänsynstagande till banklagens huvudregel och löper alltså med sex månaders uppsägning eller i vissa fall på högst ett år. I mycket betydande utsträckning omsättes emellertid ifrågavarande krediter med eller utan avbetalning, och de reella kreditfristerna kan därför i praktiken komma att sträcka sig över många år, något som vanligen också är förutsatt vid kreditavtalets ingående. De möjligheter som lagen ger bankerna att lämna tidsbundna lån till belopp upp till 150 000 kronor har i praktiken kommit att utnyttjas i mycket ringa utsträckning. I räntehänseende löper krediterna i affärsbankerna regelmässigt med rörlig ränta, ehuru det i och för sig icke föreligger något formellt hinder för en affärsbank att träffa avtal om långivning med fast ränta för kortare eller längre tid.

Utländsk rätt och praxis

Kreditinstitututredningen har inhämtat uppgifter om utländsk lagstiftning och praxis i fråga om bankkrediters löptid i affärsbanker i Belgien, Danmark, Frankrike, Irland, Italien, Luxemburg, Nederländerna, Norge, Schweiz, Spanien, Storbritannien, Västtyskland och Österrike.

Av denna undersökning framgår, att *legala föreskrifter* som direkt reglerar löptiden för bankkrediter icke förekommer i något annat land än Spanien. I detta land har bankerna full frihet att bevilja krediter på upp till 18 månader, men för krediter med längre löptid kräves tillstånd i varje särskilt fall från ett speciellt institut för medelfristiga och långfristiga krediter. Beträffande Frankrike nämns, att den franska banklagstiftningen indelar bankerna i tre olika kategorier, nämligen banker för lång och medellång kredit, investeringsbanker och depositionsbanker. Bankerna för lång och medellång kredit skall enligt lagen ha till huvudsaklig uppgift att tillhandahålla krediter med minst två års löptid medan för depositionsbankerna stadgas, att de ej får mottaga insättningar på längre tid än två år. Det är emellertid att märka, att dessa bestämmelser om längsta insättningstid icke medför att depositionsbankerna anses vara förhindrade att lämna krediter med längre löptid än två år. De får bara inte göra detta till sin huvuduppgift.

Anvisningar i fråga om löptiden i *instruktioner från tillsynsmyndighet* eller liknande förekommer i Belgien, Italien och Västtyskland. Den belgiska tillsynsmyndigheten har sålunda uttalat, att inlåning som har karaktären av verkligt sparande får — och i viss omfattning bör — motsvaras av utlåning som icke är av kortfristig natur. Samtidigt uppmanas emellertid bankerna att därvid förfara med stor försiktighet så att deras

likviditet och solvens icke tar skada. Tillsynsmyndigheten rekommenderar bankernas revisorer att med särskild omsorg övervaka att en rätt jämvikt vidmakthålles mellan volymen av medel- och långfristiga krediter samt andra slag av tillgångar och skulder.

Den italienska lagstiftningen synes förutsätta att bankerna endast skall ha kortfristig inlåning. I ett dekret har nyligen den italienska centralbanken, som utövar banktillsynen, definierat kortfristig inlåning som inlåning som ej är bunden på längre tid än 18 månader. Man anser sig genom detta dekret indirekt ha reglerat möjligheterna att ge krediter med längre löptid »eftersom ett nära samband måste upprätthållas mellan inlåningens och utlåningens varaktighet».

I Västtyskland har tillsynsmyndigheten i en kungörelse som riktlinje för bankernas likviditetspolitik bl. a. angivit, att placeringar i långfristig utlåning icke bör överstiga de långfristiga finansieringsmedlen. Till långfristiga finansieringsmedel räknas enligt kungörelsen eget kapital, upplåning mot obligationer och liknande skuldförbindelser samt 60 % av sparinlåningen och 10 % av avistainlåningen från andra insättare än banker. Däremot lämnas icke någon närmare precisering av vad som skall förstås med långfristig utlåning.

Enligt de inhämtade uppgifterna förekommer icke i *bolagsordning eller stadgar* regler som begränsar kredittidens längd för något av de ifrågavarande länderna.

Sammanfattningsvis kan således sägas, att av ifrågavarande länder det endast för Spanien finns i lag givna bestämmelser om bankkrediters löptid och att i övrigt löptiden överhuvudtaget berörs i utifrån givna regler eller rekommendationer endast för Belgien, Italien och Västtyskland. I allt väsentligt är det således bankerna själva som avgör vilka löptider som skall tillämpas. Av lämnade uppgifter angående *omfattningen i praktiken* av medel- och långfristiga lån framgår, att bankerna i de olika länderna ser som sin uppgift att tillhandahålla kortfristiga krediter. För Österrike nämns sålunda att affärsbankerna aldrig befattar sig med långfristiga krediter och att medelfristiga krediter endast lämnas i undantagsfall, t. ex. för att tillgodose en uppskattad och mångårig kunds oavvisliga investeringsbehov. I Storbritannien är långa eller medelfristiga krediter sällsynta för inhemska projekt, men bankerna har under senare år börjat lämna lån för exportfinansiering med kredittider av normalt 5 à 6 år. Den ökande efterfrågan på krediter med längre fristighet, inte minst ifråga om exportfinansiering, har emellertid för flertalet länder medfört, att krediter med längre löptid fått en betydande omfattning.

Beträffande *räntebundna lån* är praxis skiftande. I Belgien, Luxemburg, Norge och Spanien är räntan på medellånga och långa krediter i regel fast för hela löptiden. Däremot är räntan i regel rörlig i Danmark, Frankrike, Irland, Schweiz och Västtyskland. För Italien rapporteras, att långa lån i regel löper med fast ränta medan rörlig ränta tillämpas för medellånga krediter. Från Storbritannien meddelas, att fast räntesats användes för majoriteten av medel- och långfristiga lån, men att räntan är rörlig såvitt angår exportkrediter på mindre belopp. I Österrike synes man icke kunna tala om någon fast praxis ifråga om räntebindning.

Den utförda undersökningen omfattar endast europeiska länder. I sammanhanget förtjänar emellertid att nämnas, att i det *amerikanska banksystemet* har den medelfristiga kreditgivningen, som där kallas »term loans», kommit att utgöra ett växande inslag i affärsbankernas

utlåningsverksamhet. Dessa lån med kreditfrister varierande mellan tre och tio år har under senare år utgjort ca 35 % av de amerikanska affärsbankernas totala kreditgivning till näringslivet. För denna kreditgivning användes mycket detaljerade lånekontrakt, som — förutom amorteringstiden och säkerhetens art — innehåller bestämmelser av ofta mycket specifik karaktär. Bestämmelserna i lånekontraktet, som inte grundar sig på några förbehåll i banklagen utan helt är resultatet av bankpraxis, går först och främst ut på att det låntagande företaget skall bevara viss likviditetsmässig kapacitet under lånetiden. Dessutom återfinns i dessa lånekontrakt vanligen bestämmelser om låntagarens försäkringsskydd, förbud mot sammanslagningar med andra företag samt om standard beträffande bokföring och rapportering. Förbud mot ytterligare upplåning eller ytterligare pantsättning av tillgångar är också vanligt förekommande liksom bestämmelser angående utdelning till aktieägarna.

Terminologi

För den fortsatta framställningen har utredningen funnit det angeläget att närmare bestämma innebörden av vissa begrepp. Beträffande krediters löptid har utredningen härvid skilt mellan kortfristiga, medelfristiga och långfristiga lån och ansett dessa begrepp böra omfatta:

1. Kortfristiga lån: lån med en löptid eller uppsägningstid av högst ett år;
2. Medelfristiga lån: lån med en löptid av mer än ett men högst tio år;
3. Långfristiga lån: lån med längre löptid än tio år.

För medelfristiga och långfristiga lån användes den sammanfattande termen bundna lån. Det är att märka, att terminologin i viss mån anknyter till lånens formella utformning. Ett kortfristigt lån enligt den ovan givna definitionen kan således avse att täcka ett kreditbehov på längre tid än ett år genom att successiva omsättningar av lånet förutsättes vid lånets beviljande.

Ett bundet lån kan löpa till en fixerad räntesats, till en räntesats som är knuten till diskontot eller till en på annat sätt överenskommen rörlig räntesats. Endast i det fall lånet löper till fixerad räntesats kommer uttrycket lån till fast ränta att användas och för övriga lån uttrycket lån till rörlig ränta. Det kan även tänkas, att ett kortfristigt lån löper med fast ränta. I de fall det vid det kortfristiga lånets beviljande förutsatts successiva omsättningar, kan härvid räntan ha fixerats för längre tid än lånets uppsägningstid.

Behoven av kredit

I direktiven för kreditinstitututredningen nämndes beträffande krediters löptid särskilt affärsbankerna, eftersom det främst var för dessa, som de nuvarande reglerna framstod som restriktiva. Kreditinstitututredningen kommer därför i det följande i första hand att behandla frågan om krediters löptid med utgångspunkt från affärsbankerna.

En given utgångspunkt för en diskussion av kreditinstitutens utlåningsvillkor är, vilka kreditbehov instituten skall tillgodose. Beträffande affärsbankernas kreditgivning till näringslivet kan härvid urskiljas tre olika typer av krediter, som uppvisar olika karakteristika ifråga om kreditbehovets varaktighet, nämligen:

1. Krediter som avser att överbrygga rent tillfälliga och kortvariga penningbehov i företagens rörelse;
2. Krediter som avser att till större eller mindre del täcka företagens varaktiga behov av rörelsekapital;
3. Investeringskrediter, d. v. s. krediter avsedda att finansiera anläggningar i det låntagande företaget.

Av dessa tre typer av krediter är det

endast den första som till sin reella innebörd är uttryck för ett klart kortfristigt kreditbehov. Kreditgivningen är en engångsföreteelse, d. v. s. det blir som regel icke fråga om omsättning av krediten. Lån av detta slag kan avse att täcka ett tillfälligt likviditetsunderskott i ett företags rörelse, att för en kortare tid förskottera vissa intäkter av engångskaraktär som företaget kommer att få vid en viss tidpunkt, att överbrygga en tillfällig eftersläpning i fakturering och inkassering, att tillhandahålla medel för en skattebetalning eller annan särskilt stor och koncentrerad utgift, som sedan täcks av företagets löpande inkomster etc.

Den andra typen, rörelsekrediterna, är den vanligaste typen av affärsbankskrediter, när det gäller handels- och industriföretag. Utöver de egentliga säsongkrediterna har företagen nämligen mera varaktiga behov av rörelsekrediter. Dessa behov växer ofta i den mån företagets omsättning ökar.

Den vanligaste formen för dessa rörelsekrediter är kredit i checkräkning eller en limit för diskontering av varu- och förlagsväxlar. Det förekommer emellertid även att finansieringen till en del sker genom reverslån, som successivt omsätts med eller utan amortering. Medel för återbetalning av rörelsekrediter kan, såvida företagens rörelse inte minskar, som regel inte erhållas på annan väg än genom överskott i företagens rörelse. Expanderande företag behöver emellertid ofta överskotten för att finansiera ökade behov av rörelsemedel, vilket dessutom kan förutsätta ökade bankkrediter.

Den tredje gruppen, investeringskrediterna, innefattar kreditbehov, som är mer eller mindre långfristiga till sin karaktär. Återbetalningen av en sådan kredit sker antingen genom en refinansiering på kapitalmarknaden eller successivt genom amortering med vinstmedel i låntagarens rörelse. Har låntagaren möjlighet att anlita kapitalmarknaden, när de genom bankkrediten finansierade anläggningarna är färdigställda, kan bankkrediten avse att ge en relativt kort interimsfinansiering.

Kreditbehovens verkliga längd och nuvarande bestämmelser

Beträffande krediter, som avser att överbrygga rent tillfälliga och kortvariga penningbehov i företagens rörelse, innebär banklagens bestämmelser om tidsfrist inga särskilda problem. Det rör sig i detta fall om krediter som såväl formellt som reellt är av kortfristig natur. För krediter, som avser att till större eller mindre del täcka företagens varaktiga behov av rörelsekapital, kan det från låntagarens synpunkt innebära en viss osäkerhet att endast erhålla formellt kortfristiga lån. Hittillsvarande erfarenhet ger dock vid handen, att detta inte vållar låntagarna några större olägenheter. Det är i dessa fall fråga om kreditbehov som ofta varierar inom ramen för en på lång sikt erforderlig kreditlimit, varför en fortlöpande omprövning såväl ur bankens som låntagarens synpunkt ändå ter sig erforderlig.

När det gäller reellt tidsbundna krediter för investering blir emellertid finansieringsrisken för låntagaren mera påtaglig. För att projektet skall kunna genomföras måste låntagaren vara säker på att kunna disponera de lånade medlen i enlighet med överenskommelse med den långivande banken. Att behöva laborera med en successiv omsättning av sexmånaderskrediter kan härvid innebära en väsentlig olägenhet.

I de allt talrikare fall, då låntagaren är ett utländskt företag eller då en svensk bank deltager i en gemensam låneoperation med utländska banker, är en relativt lång kredit icke sällan en ofrånkomlig förutsättning för att en affär skall komma till stånd. I allmänhet godtages där-

vid icke ett förbehåll om uppsägning i förtid.

Synpunkter på bestämmelser om löptid

Hittills har frågan om krediters löptid i första hand behandlats med avseende på affärsbankerna. Det har härvid framgått, att den svenska banklagens huvudregel om högst sex månaders kredittid innebär praktiska svårigheter för affärsbankerna att tillgodose kreditbehov särskilt ifråga om finansiering av investeringar och exportaffärer. Sparbankerna och postbanken medges enligt gällande bestämmelser undantag från huvudregeln om kortfristighet i utlåningen för väsentliga delar av sina verksamhetsområden. För dessa kreditinstitut är, som framgått av det föregående, de medgivna ramarna för bundna krediter för närvarande utnyttjade i mycket obetydlig utsträckning. Några nämnvärda nackdelar synes därför de nuvarande reglerna om löptid icke erbjuda för sparbanker och postbanken. För jordbrukskassorna ger de nuvarande bestämmelserna icke något utrymme för annat än kortfristiga krediter. En väsentlig del av jordbrukskassornas utlåning avser emellertid utlåning på längre sikt, även om den formellt är kortfristig. Några större nackdelar synes dock ej kravet på kortfristighet innebära för jordbrukskassorna. I den mån jordbrukskassornas kreditgivning avser investeringsändamål skulle det dock liksom för affärsbankerna i vissa fall ur såväl kredittagarnas som kassornas synpunkt vara lämpligt att kunna ställa krediterna på längre tid.

Som tidigare nämnts, har frågan om krediters löptid icke tidigare behandlats i ett sammanhang för samtliga ifrågavarande kreditinstitut. Även om det främst är för affärsbankerna, som de nuvarande bestämmelserna framstår som restriktiva, anser sig därför kreditinstitututredningen böra ta upp frågan till principiell behandling för samtliga ifrågavarande kreditinstitut. De synpunkter, som kan anläggas på frågan om krediters löptid, är nämligen i allt väsentligt tillämpliga för alla de berörda kreditinstituten. Den följande framställningen kommer därför, när ej annat uttryckligen anges, att avse samtliga fyra typer av kreditinstitut.

Det principiella kravet på kortfristighet för affärsbankernas och jordbrukskassornas kreditgivning har traditionell hävd och synes heller aldrig ha ifrågasatts vid de utredningar och andra förarbeten, som föregått lagstiftning på området. I och för sig torde dock detta knappast kunna tas till intäkt för en lagstiftning om direkt förbud mot krediter med längre löptid. Det kan i detta sammanhang erinras om att i utlandet motsvarigheterna till de svenska affärsbankerna också ser som sin huvuduppgift att tillhandahålla kortfristiga krediter, utan att detta föranlett någon lagstiftning om förbud mot längre kredittider.

Huvudmotivet för kravet på kortfristighet synes för samtliga ifrågavarande kreditinstitut ha varit omsorg om institutens *likviditet*. Det har betraktats som något för likviditetspolitiken grundläggande att skapa samstämmighet i tiden mellan in- och utlåning. Detta krav på samstämmighet har man sökt tillgodose genom att ställa samma formella krav på utlåningens varaktighet som på inlåningens. Eftersom kreditinstitutens inlånade medel med kort varsel kan tas ut har man ansett, att motsvarande krav på kortfristighet bör ställas även på utlåningen. Detta betraktelsesätt framskymtar också i utländsk praxis även om det med enstaka undantag icke föranlett lagstadgade krav på kortfristighet i bankernas utlåning. Enligt detta synsätt måste kreditinstituten vara beredda på att hastigt kunna möta insättarkrav på att få ut

insatta medel, varvid de utlånta medlen snabbt måste kunna disponeras för att möta dessa krav. Kreditinstitututredningen anser — på skäl som utvecklas i det följande — att större vikt bör fästas vid den reella varaktigheten av in- och utlåning.

Inlåningen för samtliga här berörda kreditinstitut har med enstaka undantag utvisat en fortgående stegring år från år. Denna trendmässiga ökning har i och för sig varit naturlig med hänsyn till den expansiva samhällsekonomin. Även inom ramen för den trendmässiga ökningen har kreditinstitutens inlåning, trots en för vissa institut betydande omsättningshastighet i insättarnas medel företett en påfallande stabilitet, eftersom uttag av insättarmedel i regel leder till motsvarande insättningar. Detta gäller för det samlade kreditväsendet men erfarenheten visar, att så också i viss utsträckning är fallet för det enskilda kreditinstitutet. Det kan nämnas, att enligt av utredningen företagna beräkningar omfattande perioden 1945—1963 betydande olikheter i omsättningshastigheten för insättarmedlen förelåg såväl från ett år till ett annat för samma kreditinstitut som för de olika kreditinstituten sinsemellan. Utvecklingen synes härvid utvisa en tendens till snabbare omsättning av insättarmedlen, d. v. s. mot en kortare genomsnittlig innestående tid. Enligt beräkningarna sjönk för sparbankerna insättarmedlens genomsnittliga innestående tid från drygt fyra år till omkring två år under ifrågavarande period. För postsparbanken befanns insättarmedlen under hela perioden i genomsnitt ha innestått omkring två år, om än med någon tendens till minskning under de senaste åren. Den enda affärsbank för vilken material till beräkning förelåg, utvisade betydligt högre och kraftigare varierande omsättningshastighet. Den genomsnittliga innestående tiden för medel på depositions-, kapital- och sparkasseräkningar sjönk under perioden från 2,4 år till 1,2 år. Den i särklass snabbaste omsättningshastigheten noterades emellertid för postgirot, för vilket insättarmedlens genomsnittliga innestående tid vid periodens slut endast utgjorde 3 à 4 dagar mot ca 6 dagar vid periodens början.

Även om ett nära samband föreligger mellan uttag och insättningar, kan på kort sikt insättningarna överstiga eller understiga uttagen. De svängningar i insättarbehållningarna, som kan inträffa inom ramen för den trendmässiga utvecklingen, kan orsakas av säsongmässigt återkommande faktorer såsom skatteuppbörd, variationer i sedelomloppet m. m. De likviditetspåfrestningar dessa säsongmässiga svängningar innebär låter sig i allmänhet rätt väl överblicka i förväg. Tillfälliga likviditetspåfrestningar kan även uppkomma av andra orsaker såsom förändringar i valutareserven och skatteförändringar, i vilket sistnämnda hänseende införandet av den allmänna varuskatten vid årsskiftet 1959—60 är ett påtagligt näraliggande exempel.

För att utjämna korttidsvariationer av nyssnämnt slag erfordras en viss betalningsberedskap hos kreditinstituten. Institutten måste som kassareserv hålla en del av sina tillgångar antingen i kassa eller så att de med lätthet kan förvandlas till kontanter. Detta innebär att kreditinstitutens tillgångar ej vid någon tidpunkt i sin helhet får vara placerade i lån eller andra tillgångar som ej uppfyller kraven på likviditet.

Den likviditetstillströmning, som inflytande amorteringar m. m. föranleder, liksom utlämnandet av nya lån är däremot av avgörande betydelse för likviditetens utveckling. Möjligheterna att snabbt påverka likviditeten är givetvis större vid en faktiskt kortfristig löptid av krediterna än om krediterna har en längre faktisk löptid. En kort faktisk

löptid av lånen innebär en snabb tillströmning av likvider, varigenom likviditeten hastigt vid behov kan förbättras genom att nyutlåningen begränsas. I praktiken avser emellertid en mycket stor del av kreditbehoven krediter med en tämligen lång faktisk löptid. I den mån formellt bundna lån icke lämnas, tillgodoses dessa kreditbehov genom att vid lånens beviljande träffas överenskommelse om successiva omsättningar. Eftersom lån av detta slag och även de formellt bundna lånen i stor utsträckning har karaktären av amorteringslån, ger de ett kontinuerligt och förutsebart tillskott till likviditetstillströmningen till det enskilda kreditinstitutet och utgör därigenom en viktig del av dess likviditetsplanering. Har institutet en tämligen stor och med hänsyn till förfallotider väl sammansatt portfölj av sådana amorteringslån, kan det vid behov även i detta fall tämligen snabbt förbättra sin likviditet genom att inskränka nyutlåningen.

Kreditinstitutens ledning har ett självfallet egetintresse av att föra en likviditetspolitik så att en betryggande kassareserv alltid finnes med hänsyn till de ytterst allvarliga konsekvenser en förtroendekris till följd av bristande betalningsberedskap skulle kunna få. Det kan därför förutsättas, att kreditinstituten eftersträvar att utlåningen till omfång och förfallotider avpassas så att en betryggande betalningsberedskap upprätthålles. I detta sammanhang må erinras om att kreditinstituten enligt gällande bestämmelser är skyldiga att upprätthålla en efter rörelsens art och omfattning avpassad kassareserv och att närmare föreskrifter även ges om vilka tillgångar som är att betrakta som kassareserv liksom om reservens undre gräns. Genom dessa bestämmelser och de ytterligare likviditetskrav, som ur konjunkturpolitisk synpunkt har uppställts eller kan komma att uppställas, regleras indirekt inte endast omfånget av kreditgivningen utan även krediternas faktiska löptid. Kreditinstituten måste vid sin utlåning ta hänsyn till att återbetalningar och amorteringar tidsmässigt anpassas till likviditetskraven och utforma krediternas faktiska löptider med hänsyn härtill.

Det är givetvis tänkbart, att kreditinstituten kan ställas inför ett ensidigt uttag av medel av sådan omfattning att instituten icke kan möta kraven med tillgängliga likvida medel. Den ökning av sedelhållningen hos allmänheten det i ett sådant fall är fråga om, har kreditinstituten icke möjligheter att tillgodose annat än i begränsad omfattning. Likviditetskriser av detta slag kan därför icke regleras genom lagstiftning, utan ansvaret för utvecklingen får i dessa fall övertas av de penningvårdande myndigheterna. Det må i detta sammanhang nämnas att vissa ansatser till ökad sedelhållning hos allmänheten förekom vid andra världskrigets utbrott och särskilt under våren 1940. För affärsbankernas del sjönk exempelvis insättarbehållningen från 4 476 miljoner kronor vid slutet av januari till 4 128 miljoner kronor vid slutet av juni 1940.

De nuvarande kraven på kortfristighet i utlåningen förutsätter, att kreditinstituten genom att tillämpa de formella uppsägningstiderna skulle kunna öka likviditetstillströmningen. I de fall den formella uppsägningstiden överensstämmer med lånets faktiska löptid är detta givetvis utan vidare möjligt. I den mån en längre faktisk löptid förutsatts vid lånets beviljande är dock denna möjlighet till förbättring av likviditeten begränsad genom att låntagaren i regel inte kan skaffa medel på annat sätt än genom upplåning på annat håll eller genom att realisera sina tillgångar. En uppsägning av lån vid en eventuell allmän likviditetskris skulle därför bidra till att ytterligare skärpa krisen. Om en likviditetskris

endast skulle drabba en eller ett mindre antal kreditinstitut, skulle visserligen låntagarna kunna skaffa medel genom lån i andra institut, men detta skulle innebära en förlust av kunder för de drabbade kreditinstituten. Eftersom en begränsad likviditetskris kan förutsättas ha en speciell förtroendekris som orsak eller också i övrigt kunna väntas vara av övergående slag, skulle en uppsägning av lån ur de drabbade institutens synpunkt framstå som olämplig. Det kan därför förmodas att lån icke sades upp till betalning förrän alla andra vägar prövats.

Vad kreditinstitututredningen här anfört ger vid handen, att det är den faktiska och icke den formella löptiden som är avgörande för kreditinstitutens likviditet. Ur likviditetssynpunkt föreligger därför enligt utredningens mening inte några hinder för en ökad rätt för kreditinstituten att bevilja också formellt bundna lån.

Förutom av hänsyn till likviditeten har de nuvarande kraven på kortfristighet dikterats med hänvisning till de risker för kreditinstitutens soliditet och räntabilitet som bundna lån respektive lån med fast ränta skulle innebära.

Ifråga om *soliditeten* har anförts att denna skulle kunna försämras genom bundna lån med hänsyn till möjligheten att värdet av säkerheten för lånet kunde reduceras under bindningstiden.

Det får enligt utredningens mening anses självfallet att tidsbundna lån endast utlämnas under förbehåll om uppsägningsrätt, ifall säkerheten skulle försvagas under bindningstiden. Det kan visserligen hävdas, att en felbedömning vid ett låns utlämnande lättare kan rättas till om det formellt har en kortfristig löptid än om det är bundet på längre tid. Några avgörande skäl ur soliditetssynpunkt mot att i viss utsträckning utlämna lån med en löptid, som även formellt utsättes till den tid krediten avser, föreligger dock icke enligt kreditinstitututredningens mening.

När det gäller *räntabiliteten* har anförts, att det kunde medföra betänkliga följder om kreditinstituten under ett lågt ränteläge i större utsträckning band sin utlåning mot räntesatser, som i en framtid kunde komma att visa sig vara för låga för att täcka inlåningsräntorna. Det bör understrykas, att detta argument endast rör lån som löper till fast ränta. Bundna lån, för vilka räntan är rörlig, möter sålunda inte några invändningar ur räntabilitetssynpunkt. Ifråga om lån till fast ränta är det givet att försiktighet erfordras. Motsvarande problem möter kreditinstituten vid placering i långa obligationer. Det kan också anföras, att ökad räntabilitet skulle kunna vinnas om räntenivån i framtiden skulle visa sig bli lägre än den som fastställts för lånen. Kreditinstitututredningen anser, att prövningen av i vad mån tidsbundna lån jämväl skall löpa med fast ränta bör kunna överlämnas till de olika kreditinstituten själva.

Kreditinstitututredningens förslag

Efter vad som ovan framhållits föreligger inom näringslivet ett behov av krediter med en längre löptid än ett år. Affärsbankernas möjligheter att lämna sådana krediter är nu begränsade och jordbrukskassorna saknar helt rätt härtill. Utredningen har ansett det angeläget att söka åstadkomma ökade möjligheter att kunna bevilja bundna lån. Av skäl som redovisats i det föregående är det enligt utredningens mening möjligt att inom ramen för gällande likviditets- och soliditetsregler åstadkomma en liberalisering av bestämmelserna om krediters löptid. Utan att därigenom föregripa det fortsatta utredningsarbetet framlägger utredningen i det följande ett fristående förslag till regler om krediters löptid. Förslaget är sålunda att anse som utred-

ningens slutliga ställningstagande i denna fråga.

Det kan ifrågasättas om det inte, liksom med enstaka undantag är fallet i utlandet, kan lämnas till kreditinstituten att själva avgöra inte endast den faktiska utan även den formella löptiden för krediter. Detta skulle innebära, att de nuvarande reglerna om löptid helt avvecklades. Flertalet ledamöter i utredningen anser i och för sig en sådan ökad rörelsefrihet för kreditinstituten med därav följande anpassningsförmåga efter kreditbehoven naturlig och önskvärd. Andra ledamöter har däremot förordat, att vissa regler alltjämt bör uppställas under hänvisning till bl. a. att vid ett helt slopande av nuvarande bestämmelser tillsynsmyndigheten för sin verksamhet ändå torde behöva uppställa supplerande regler, vilket även förekommit i vissa andra länder. Med beaktande härav har kreditinstitututredningen funnit det lämpligt, att direkt i författning ange riktlinjer för krediters löptid. Utredningen har därvid ansett, att ett allmänt uttalande bör göras beträffande nödvändigheten av en viss tidsbalans mellan kreditinstitutens in- och utlåning.

Som framgått av referatet av nu gällande bestämmelser, råder för närvarande betydande skillnader beträffande kraven på krediters löptid för olika typer av kreditinstitut. Eftersom de argument, som anförts beträffande likviditet, soliditet och räntabilitet, kan tillämpas på såväl affärsbanker som sparbanker, jordbrukskassor och postbanken, har utredningen icke funnit skäl att föreslå differentierade regler för de olika typerna av kreditinstitut. Utredningen föreslår således, att affärsbanker, sparbanker, jordbrukets kreditkassor och postbanken får rätt att utlämna bundna lån till ett belopp motsvarande viss del — lika för alla de nämnda instituten — av summan av inlåningen och eget kapital. En sådan regel skulle anknyta till vad som för närvarande gäller för sparbanker och postbanken. Ur soliditetssynpunkt intar stats- och kommungaranterade lån en särställning. Detta har i nuvarande lagstiftning kommit till uttryck i att lån av detta slag icke innefattas i gällande kvoter för sparbanker och postbanken och ävenledes intar en gynnad ställning beträffande affärsbankerna. Utredningen föreslår, att stats- och kommungaranterade lån icke omfattas av den nedan föreslagna kvoten. De undantagsbestämmelser, som gäller för återlån enligt reglementet för allmänna pensionsfondens förvaltning, föreslås skola bibehållas även i fortsättningen med hänsyn till dessa låns speciella karaktär. Ur soliditetssynpunkt kunde det även i övrigt övervägas om inte rätten att utlämna bundna lån borde avse lån mot viss säkerhet, såsom för närvarande är fallet för sparbanker och postbanken. Detta har dock kreditinstitututredningen icke ansett nödvändigt. Det bör ankomma på de olika kreditinstituten själva att avgöra vilka säkerheter som erfordras för bundna lån. Härigenom ges instituten möjligheter att anpassa sin bundna utlåning efter skiftande förhållanden. Inte heller har utredningen ansett det nödvändigt att hänföra rätten till bundna lån till någon viss typ av inlåning.

Utredningen föreslår, att kvoten sättes till 25 %. Detta innebär en mycket betydande utvidgning för affärsbankernas del och givetvis även för jordbrukskassornas, vilka nu ej medgives möjlighet till formellt tidsbunden långivning. Även för postbanken, för vilken kvoten för närvarande är 20 %, innebär förslaget en vidgad ram. För sparbankerna innebär det förordade procenttalet en viss minskning, eftersom den nuvarande kvoten är satt till 30 %. Med hänsyn till den obetydliga utsträckning, i vilken de förefintliga ramarna numera är utnytt-

jade, torde dock det av kreditinstitututredningen förordade något lägre kvottalet icke inom överskådlig tid innebära några problem för sparbankerna. I viss utsträckning kompenseras för övrigt den föreslagna nedsättningen av procenttalet av att det enligt utredningens förslag skall sättas i relation till sparbanks eget kapital, hela insättarbehållning och upplåning i stället för som nu endast till egna fonder och insättarbehållning på sparkasseräkning. För sparbankerna liksom för postbanken innebär vidare avvecklingen av kravet på viss säkerhet en uppmjukning av de nuvarande bestämmelserna.

För närvarande stadgas en längsta löptid av tio år för de medgivna undantagen från huvudreglerna om kortfristighet. Enligt vad som nämnts i det föregående, föreligger ett behov att kunna lämna medelfristiga lån främst för affärsbankerna, för vilka de nuvarande reglerna erbjuder de största olägenheterna. Utredningen har ansett en längsta löptid av tio år för de kvoterade lånen täcka de behov som föreligger och har i konsekvens härmed intagit ett stadgande härom i författningsförslagen.

Enligt nu gällande banklag kan bundet lån, såvida det ej är garanterat av stat eller kommun, icke beviljas med högre belopp än 150 000 kronor. Vid tillkomsten av denna lagregel utgick man från att lån av denna typ främst skulle komma att efterfrågas av småföretagare. I sitt nu framlagda förslag avser emellertid kreditinstitututredningen icke att begränsa möjligheterna till bundna lån till någon eller några speciella kategorier eller ändamål. Utredningen vill i detta sammanhang erinra om att det i banklagens 61 § stadgas, att bankaktiebolag är pliktigt att ägna särskild uppmärksamhet åt, att icke åt samma eller med varandra i väsentlig ekonomisk intressegemenskap förbundna kredittagare beviljas kredit i sådan utsträckning, att därav kan uppkomma fara för bankaktiebolagets säkerhet. Liknande bestämmelser gäller även för jordbrukets kreditkassor. Genom dessa bestämmelser torde några krav på en till beloppet maximerad kreditgivning icke vara nödvändig för de nämnda kreditinstituten. För postbanken och för sparbankerna är rätten att utlämna bundna lån icke förenad med några krav beträffande de individuella kreditbeloppen. Kreditinstitututredningen har icke funnit erforderligt att i fortsättningen uppställa krav på individuell maximering av bundna lån.

I bestämmelserna för de här behandlade kreditinstituten nämns icke lån till fast ränta. Av förarbeten och kommentarer till nu gällande bestämmelser framgår dock, att sparbankerna och postbanken men ej affärsbanker förutsätts kunna ge lån till fast ränta. Något direkt förbud föreligger dock ej heller för affärsbankerna. Kreditinstitututredningen anser att inte heller i fortsättningen några förbehåll om räntesättningen erfordras i författningarna.

Beträffande lån, som icke innefattas i kvoten, föreslås att kravet på kortfristighet bibehålles, såvida det ej är fråga om av staten eller kommun garanterade lån eller återlån i allmänna pensionsfonden. Med hänsyn till vad kreditinstitututredningen i det föregående anfört om vad som bör förstås med kortfristighet, förordar utredningen, att löptiden i dessa fall fastställes till högst ett år.

Specialmotivering

57 § banklagen

Det nuvarande stadgandet inleds med ett stycke, där huvudregeln om att bankernas utlåning skall vara av kortfristig natur kommer till uttryck. Härefter följer regler om undantag från huvudregeln, innebärande rätt att ge bundna lån. Dessa undantag är delvis längre

gående om låntagaren är staten eller kommun. I förslaget har däremot redan i första stycket undantagits lån, för vilka staten, kommun eller därmed jämförlig samfällighet är ansvarig. För sådana lån gäller alltså inte huvudregeln om kortfristighet och de särskilda undantagen i följande stycke rör därför inte heller dessa lån. Förslaget har i denna del avfattats med 29 § sparbankslagen som förebild.

Eftersom den generella löptiden för alla lån föreslås utsträckt från sex månader till ett år har den nu i andra stycket stipulerade rätten för bank att bevilja kredit i räkning i förslaget utgått som obehövlig.

Vissa uttryckliga begränsningar i de nuvarande bestämmelserna om rätt att ge bundna lån har ansetts kunna avvaras. Att bankbolag i bolagsordning kan uppställa supplerande regler om utlåningen till de i banklagen givna torde exempelvis vara uppenbart även utan särskild föreskrift.

Med »inlåning» avses i banklagen såväl de av allmänheten i banken insatta medlen som bankens andra skulder. Med hänsyn till den generella rätten att bevilja tidsbundna återlån enligt andra stycket 1. har i kvoten för utlämnande av andra tidsbundna lån inte den mot återlånen svarande upplåningen ansetts böra få medräknas. Ett särskilt undantag har uppställts med avseende härpå.

Det egna kapitalet utgöres av bankens aktiekapital, reservfond, dispositionsfond, vinstbalans och andra jämförbara fondavsättningar.

Med hänsyn till att ramen för banks utlämnande av bundna lån föreslås kraftigt vidgad har utredningen ansett sig böra föreslå införandet i lagen av en särskild regel om skyldighet för bankbolag att ägna uppmärksamhet åt att lämplig tidsbalans upprätthålles mellan in- och utlåning. Denna föreskrift har i förslaget fått sin plats i inledningen till det tredje stycket, som även i övrigt upptar begränsningar i den i andra stycket medgivna rätten att ge bundna lån. Att märka är att skyldigheten föreslås omfatta *all* utlåning, sålunda även lån till staten, kommun eller därmed jämförlig samfällighet.

Från sparbankslagens nuvarande bestämmelser om bundna lån har hämtats förebilden till det avslutande stadgandet om visst förbehåll för det fall att ställd säkerhet skulle försvagas i någon väsentligare utsträckning.

29 § sparbankslagen

Denna bestämmelse liksom motsvarande bestämmelser för jordbrukskreditrörelsen och postbanksverksamheten föreslås i huvudsak utformade efter samma modell som 57 § banklagen. Såväl materiell som formell överensstämmelse har här eftersträvats.

Beskrivningen av kommuns eller därmed jämförlig samfällighets ansvar för lån i första stycket har i förslaget avkortats. Jfr. exempelvis 34 § c) jordbrukskasserörelselagen. Någon saklig skillnad avses inte härvidlag.

För att nå saklig överensstämmelse med förslaget till ändring i banklagen har som term motsvarande banks »inlåning» använts »insättarnas behållning samt sparbankens upplåning». Härmed avses sålunda sparbankens alla skulder. Liksom i banklagen har vid fastställande av den 25-procentiga kvoten sådan upplåning som svarar mot återlån hos allmänna pensionsfonden undantagits. I sparbankslagen har hittills inte använts begreppet »eget kapital». Närmast har detta begrepp motsvarats av begreppet »egna fonder». Med hänsyn till den eftersträvade materiella kongruensen över hela linjen mellan de nya reglerna om tidsbundna lån föreslås emellertid, att även i sparbankslagen begreppet »eget

kapital» införes med samma innebörd som i banklagen.

De särskilda regler om värdering av fast egendom som objekt för panträtt vid utlämnande av bundna lån, vilka finnas upptagna i tredje och följande stycken av 29 §, synes i fortsättningen inte fylla något ändamål. Fast egendom kommer väl naturligen även i framtiden att utgöra den vanliga säkerheten vid sparbankslån. Reglerna i 28 § om sparbanks allmänna skyldighet att kräva fullgod säkerhet vid utlämnande av lån torde emellertid vara tillfyllest.

36 § jordbrukskasserörelselagen

Kreditkassas möjligheter att lämna ut olika slags lån redovisas i första stycket.

I andra och tredje styckena införes för kreditkassornas del regler, som motsvarar banklagens beträffande rätt att ge bundna lån. De enda för jordbrukskasserörelserna specifika dragen sammanhänger med rörelsens uppdelning på centralkassor respektive jordbrukskassor. Inom varje centralkassas verksamhetsområde är det endast centralkassan, som har rätt att uppta inlåning, medan utlåning även bedrivs av jordbrukskassorna. De senare förfogar liksom centralkassorna över eget kapital. Den 25-procentiga kvoten bör med hänsyn till det anförda inom varje centralkassas verksamhetsområde beräknas på summan av centralkassans inlåning och kreditkassornas inom området sammanlagda egna kapital. Vid varje tillfälle då kreditkassa utlämnar lån synes kassan behöva kontrollera att lånet adderat med alla övriga lån av samma slag från kreditkassorna inom centralkassans område ligger inom den sålunda fastställda ramen.

För jordbrukskasserörelsens vidkommande tillämpas samma terminologi som inom banklagen för att täcka begreppet centralkassas skulder, d. v. s. ordet »inlåning». »Eget kapital» har samma innebörd som i banklagen.

10 och 12 §§ postsparbanks- och postgiroförordningarna samt 3 § reglementet om förvaltning av postsparbanks- och postgiromedel

Genom beslut av riksdagen våren 1964 omorganiserades generalpoststyrelsen från och med den 1 januari 1965 till poststyrelsen. Riksdagsbeslutet innebär också, att gemensamt bokslut skall verkställas för såväl postsparbankens som postgirots medel. Dessa reformer motiverar en omarbetning av rubricerade författningar. I förevarande förslag har vissa ändringar vidtagits, vilka synes böra följa av omorganisationen. Sålunda har exempelvis i reglementet kvoteringsregeln kunnat utformas på ungefär samma sätt som övriga kvoteringsregler i förslaget, utan hänsyn till den tidigare uppdelningen i postsparbanks- och postgiromedel.

Reglementet för allmänna pensionsfonden förutsätter, att återlån skall kunna meddelas av postbanken. Med stöd av förordningarna om postsparbanken respektive postgirorörelsen (SFS 1922: 277 och 1924: 378) kan emellertid postbanken ådra sig skuld huvudsakligen endast genom att allmänheten sätter in pengar på postsparbanksräkning eller på postgiro. Sedan år 1958 existerar visserligen möjlighet för postbanken att upptaga lån, men denna möjlighet avser »tillfälligt penningbehov» (SFS 1958: 598 och 599). Med ordalydelsen är därför svårt att förena en rätt för postbanken att ikläda sig skuld till allmänna pensionsfonden för återlån. I betraktande härav synes nödvändigt att till § 10 respektive 12 § i förordningarna foga ett tillägg av innehåll att postbanken, i samband med återlån enligt reglementet angående allmänna pensionsfondens förvaltning, må hos fonden upptaga däremot svarande lån. (Jfr

25 § andra stycket sparbankslagen i dess lydelse efter den 7 dec. 1962 samt prop. 1962: 185.) Förslag till ändring av förordningarna har framlagts.

För postbankens vidkommande torde termen »inlåning» i banklagen böra motsvaras av »kontoinnehavarnas behållning samt postbankens upplåning», närmast jämförligt sålunda med 29 § sparbankslagen. Motsvarigheten till »eget kapital» utgöres inom postbanken av reservfonden.

NORDISK UDREDNINGSSERIE (NU) 1967

1. Nordiskt institut för samhällsplanering.
2. Nordiskt samarbete inom forskningens och den högre undervisningens område.
3. Mellanriksväg Kiruna—Nordnorge.
4. Internordisk verkställighet med anledning av beslut rörande vårdnad om barn m m.
5. Nordisk Institut for videreuddannelse i havekonst og landskabsplanlægning.
6. Dansk, norsk og svensk presses indhold af nordisk stof.
7. Jagt- og viltvårdskonference.
8. Nordiska bestämmelser för skeppsapotek.
9. Nordisk skolmatematik.
10. Matematik och ingenjörer.
11. New School Mathematics in the Nordic Countries.
12. Pohjoismainen koulumatematiikka Mietinnön suomenkielinen lyhennelmä.

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1967

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Allmänna arvsfonden. [2]
Utsökningsrätt VI. [3]
Ny domkretsindelning för underrätterna. [4]
Partiell författningsreform. [26]
Förtidsröstning och gemensamma tvådagarsval. [27]
Tryckfrihet och upphovsrätt. [28]
Firmaskydd. [35]
Förslag till lag om skyldighet att föra räkenskaper, m. m. [49]
Förundersökning. [59]

Utrikesdepartementet

Svenska institutet. [56]

Försvarsdepartementet

Tjänsteställning inom krigsmakten. [15]

Socialdepartementet

Barnstugor. Barnavårdsmannaskap. Barnolycksfall. [8]
Medicinalstyrelsens narkomanvårdskommitté. 1. Narkotikaproblemet. Del I. [25] 2. Narkotikaproblemet. Del II. [41]
1964 års nykterhetsvårdsundersökning. 1. Nykterhetsvårdens läge. Del I. [36] 2. Nykterhetsvårdens läge. Del II. Bilagor. [37]
Samhällets barntillsyn, barnstugor och familjedaghem. [39]
Läkares grundutbildning och vidareutbildning. [51]
Barnbidrag och familjetillägg. [52]
Handikapputredningen. 1. Kommunerna och den sociala omvårdnaden. [53] 2. Bättre hjälpmedel för handikappade. [60]
Adoption av utländska barn. [57]
Semesterspridning. [61]
Förmåner och avgifter i sluten sjukvård m. m. [63]

Kommunikationsdepartementet

Länsförvaltningsutredningen. 1. Den statliga länsförvaltningen. I. [20] 2. Den statliga länsförvaltningen. II. Bilagor. [21]
Skatteförvaltningen. [22]
Länsindelningsutredningen. [23]
Transportkostnaderna i Gotlandstrafiken. [29]
Kanaltrafikutredningen. 1. Vänerns och Vätterns förbindelse med västerhavet. [32] 2. Vänerns och Vätterns förbindelse med västerhavet. Bilagor. [33]
Kommunalrättskommittén. IX. Kommunala befogenheter inom turistväsendet. [50] X. Enhetlig kommuntyp. Städernas auktionsmonopol m. m. [58]
Fasta förbindelser över Öresund. [54]

Finansdepartementet

Statlig publicering. [5]
Finansiella långtidsperspektiv. [6]
Statskontorets programbudgetutredning. 1. Programbudgetering. Del I. [11] 2. Programbudgetering. Del II — Studier och försök. [12] 3. Programbudgetering. Del III — En sammanfattning. [13]
Lag om Skatterätt. [24]
Kompensation i vissa fall för bensinskatt som utgår vid användande av motorsåg och snöskoter. [34]
Samordnad banklagstiftning. [64]

Ecklesiastikdepartementet

Rikskonserter. [9]
Organisationskommittén för anordnande av högre utbildning i Linköping: Subkommittén för teknisk högskola i Linköping. 1. Linköpings högskola. Del I. [10] 2. Linköpings högskola. Del II. [55]
Skolans arbetstider. [14]
1958 års utredning kyrka—stat: VII. Folkbokföringen. [16] VIII. De teologiska fakulteterna. [17] IX. Kyrklig organisation och förvaltning. [45] X. Kyrklig egendom. Skattefrågor. Prästerskapets privilegier. [46]
1962 års ungdomsutredning. Statens stöd till ungdomsverksamhet V. [19]
Filmens inflytande på sin publik. [31]
Lärarutbildning för folkhögskolan. [47]
Yrkesutbildningen. III. [48]

Jordbruksdepartementet

Den framtida jordbrukspolitiken. [7]
Skoglig yrkesutbildning. II. [38]
1964 års naturresursutredning. 1. Utsädesbetningens effekter. [42] 2. Miljövårdsforskning. Del I. Forskningsområdet. [43] 3. Miljövårdsforskning. Del II. Organisation och resurser. [44]

Inrikesdepartementet

Kommunal bostadsförmedling. [1]
Invandringen. [18]
Höga eller låga hus? [30]
Företagareföreningarnas framtida organisation och verksamhet. [40]
Stödformer för arbetslösa äldre arbetstagare. [62]

SVENSKA REPRODUKTIONS AB, STOCKHOLM 1967